

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE
SECȚIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL IV

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1928-29

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE
SECȚIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL IV

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1928-29

C U P R I N S U L

Pag.

ION COLAN, Viața și opera lui Ioan Barac.	1
N. CARTOJAN, Fiore di virtù în literatura românească	85
ȘT. PAȘCA, Glosar dialectal.	193
I. A. BASSARABESCU, Două epoci în literatura română	255
Dr. A. VERESS, Vechi istorici unguri și sași despre istoria românilor . . .	267
N. IORGA, Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu.	339
Dr. C. TAGLIAVINI, Despre «Lexicon Marsilianum»	343
Dr. A. VERESS, Pictorul Barabás și Români	<u>357</u>

IOAN BARAC

(1776—1848)

Portretul lui Ioan Barac reprodus în Vol. I din Halima, ed. Ciurcu, Białystok

VIAȚA ȘI OPERA LUI IOAN BARAC

DE

ION COLAN

... «Scriitor vechiu cu merite
reale, care lucra fără speranța ti-
păririi și fără mângâierea repu-
tației».
N. IORGA

Sedința dela 16 Decembrie 1927

I. CONSIDERAȚIUNI GENERALE

În întâiele decenii ale sec. al XIX-lea, adică tocmai în epoca primilor noștri poeți, contemporani cu Iancu Văcărescu, Conachi, Mumuleanu, Eliade etc. și în acelaș timp, aproape de activitatea încheiată a celor trei din școala ardeleană, întâlnim numele unei alte treimi nedespărțite de istoria literară — prin idealul comun al operei lor: Anton Pann, Vasile Aaron și Ioan Barac, la care unii, au adăugat și pe autorul Țiganiadei, fără nici un temei, întrucât, opera acestuia nu s'a publicat decât mult mai târziu și nu a putut avea nici o influență culturală asupra neamului.

Răsfoind volumele apărute ale acestor trei poeți poporani, mi se pare o nedreptate, faptul nemilostivei uitări ce s'a așternut asupra scrisului lor. Barac a rămas o virgulă, Aaron un cuvânt în cartea istoriei literare românești; singur Pann își menține locșorul în conștiința cetitorului de azi.

Nimeni nu s'a gândit până acum la posibilitatea unui studiu de sinteză, din care să se vadă — așa cum s'a văzut la școala ardeleană — care e valoarea literară a operilor amintiților scriitori, influența lor asupra masselor populare și locul care li se cuvine în istoria literaturii; căci este de netăgăduit un lucru: versurile de dragoste ale lui Văcărescu, vor fi fost cântate de lăutarii curților boierești, poate vor fi înduișat inima cutărei «coconițe» sau «dudui» crescută cu romanticii francezi

sub perină, vor fi impresionat prin «of»! și «ah!»-urile lor și în sfârșit printr'o îngăduitoare ipoteză, au pătruns în pătura suspusă a societății de pe atunci.

Atât!

Dar «*Povestea vorbii*» și «*Arghir și Elena*» au trecut din mână 'n mână și printr'o uriașe colaborare a împrejurărilor, România de azi, așa cum e, cunoaște cele două opere mult mai bine decum știe despre existența unui Conachi, Mumuleanu ș. a. ¹⁾.

Un studiu asupra edițiilor operelor acestor scriitori, ar argumenta singur afirmația de mai sus. Povestea lui Arghir n'a lipsit din nici o casă de cărțurari din Ardeal. Insemnează aceasta că scriitorii poporani dela începutul sec. al XIX-lea, au fost cetiți ca lectură predilectă a timpului, nu numai de popor — pentru care scriau — ci chiar și de bruma de intelectuali pe care-i aveam după un secol de dureroasă stăpânire fanariotă: «Pe când în Ardeal, narațiunile lui Barac și Aaron, se adresează întregului popor românesc din provincie și *de sigur că ele au fost cetite cu plăcere și interes de orice Român știutor de carte din partea locului...*»²⁾.

Pann, un fel de folklorist: «De prin lume adunate și iarăș la lume date». Prin asta și-a clasificat singur opera.

Aaron, mai rafinat în alegerea subiectelor — eră doar avocat — se inspiră (nu e prea potrivit termenul) traduceă, când din Ovidiu ³⁾ când din Virgiliu ⁴⁾, sau din alți autori clasici cunoscuți (Metastasio — indirect ⁵⁾, Klopstock etc.).

Barac, prelucrează ceea ce credeă că va putea fi de folos poporului, dar în acelaș gen cu Aaron. A crezut greșit uneori, căci Risipirea Ierusalimului sau Hamlet nu sunt cărți de pus în mâna țăranului — le puteau ceti însă cu folos preoții și dascălii, — dar ocupându-ne cu opera acestui scriitor ardelean, să ne gândim la pătimașa râvnă pe care a avut-o de a-și sluji țara, îmbogățindu-i literatura cu opere pe care dacă azi, cetindu-le, nu ne putem stăpâni un zâmbet îngăduitor, între 1800 și 1840 și-au avut rostul lor bine precizat.

¹⁾ Iorga N., *Ist. lit. rom.*, XVIII, vol. II, p. 468: «...ele (scrierile lui Barac) au folosit neasemănat mai mult culturii poporului nostru decât gemetele lui Conachi sau complimentele rafinate și jocurile de spirit ale Văcăreștilor».

²⁾ Iorga, *op. cit.*, p. 468.

³⁾ Píram și Tisbe, Narțis și Echo.

⁴⁾ Eneida.

⁵⁾ Densușianu O., *Istoria literaturii române*, I, p. 126.

Să nu-i acuzăm de neoriginalitate căci ne găsim la începutul unui secol de renaștere națională, când traducerea eră la modă și literatura noastră dibuia prin întunericul lăsat de o stăpânire potrivnică literaturii naționale.

Și atunci, studiul de față nu ar fi decât: «...un act de dreptate și recunoștință față de acest vechiu scriitor (Barac) cu merite reale, care lucră fără speranța tipăririi și fără mângâierea reputației»¹⁾.

II. BIOGRAFIA

1776—1848

Puține lucruri știm despre Ioan Barac. Alămor i-a fost satul nașterii, a fost dascăl la Avrigh și la Brașov, translator apoi... atât!

Istoricii noștri literari nu ne spun mai mult.

ORIGINEA

Familia Barac pare a fi originară din comuna Alămor, aproape de Ocna-Sibiului: «...e băștinașe, originară din vremuri necunoscute; aceasta e părerea și a țăranilor din localitate», — îmi scrie bătrânul preot al satului, Simeon Alămoreanu.

GENEALOGIA FAMILIEI

Genealogia familiei e greu de urmărit pe baza documentelor, întrucât, la biserica din Alămor, nu mai există registrele de nașteri și decese decât începând cu anul 1810, pentrucă... «la 1700 fiind preotul satului nobil, adecă mai aproape de ocârmuitori, majoritatea or trecut la unație și până la 1810, nu mai e nece o urmă de ortodoxie în comună», spune mai departe preotul satului.

Credem totuș că, ortodoxie a existat chiar și în acest timp, credincioșii mergând la bisericile satelor vecine.

Târziu, când la Sibiu se înființează Institutul pedagogic gr.-ort. românesc²⁾ cel dintâiu din cei 19 elevi, a fost un oarecare Isaia Barac din Alămor.

¹⁾ Iorga, *op. cit.*

²⁾ Lupaș I. în «Telegraful Român», 1924.

La 1810 ajunge preot în comună, Ioan Barac — poate fiul lui Isaia — despre care se știe că a fost jude la curtea domnească și că în legătură cu cei doi frunțași, Mozora și Moga, au adus de pe Valea Sibielului, în Alămor, un fost schit de călugări, transformat apoi aici în biserică ortodoxă. Preotul Ioan Barac moare la 1832 în vârstă de 82 ani, lăsând ca urmași doi copii: unul se face negustor — povestește preotul Alămoreanu — iar celălalt ajungă dascăl.

În acest caz, putem afirma cu destulă siguranță că acest preot a fost tatăl poetului Barac.

Poetul Barac se căsătorește prin 1801—1802¹⁾. A avut cinci copii:

Iosif, ajuns mai târziu protopop al Brașovului, Mariana sau Marina cum figurează într'un act din 1848 păstrat în arhivele Primăriei din Brașov (No. 3358) și încă trei copii, morți de timpuriu²⁾.

În cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, se află mormântul familiei. Pe cruce mare de marmură albă, cu litere aurii, unele aproape șterse, stă scris numele celor duși:

IOSIF BARAC

Protopresviterul

tractatului gr.-ort. al Brașovului

născut la 12 Decembrie 1813

decedat la 28 August 1884

iar pe fața crucii:

Aici odichnescu

Elena socia protopresbiterului

¹⁾ «Foaia pentru minte inimă și literatură», 1848, p. 272, ne spune că Barac s'ar fi căsătorit cu fiica directorului școalelor din Brașov, Radu Tempea. Din informațiunile culese dela persoane care au cunoscut pe Iosif Barac, s'ar putea afirma cu puține probabilități de verosimilitate, că soția lui Barac-preotul a fost Ecaterina, n. Ioanovici.

²⁾ În ordinea cronologică a nașterilor, conform Registrului botezaților dela biserica Sf. Adormiri din Brașov (bis. grecească) avem:

1. *Iostina*, botez. 6 Sept. 1812. Naș, popa Simion Popovici dela bis. Sf. Nicolae din Scheiu, preot Nicolae Panovici.

2. *Iosif*, botezat la 23 Dec. 1813. Nașe, Maria Păuna, n. Cepescu, căsătorită D. Nicolau. A fost prima Președintă a Reuniunii femeilor române din Brașov.

3. *Maria*, botezată 23 Aprilie 1815.

4. *Ioan*, botezat la 29 Maiu 1816. Nașe, Loxandra, fata lui Gh. Korodi din Făgăraș.

5. *Gheorghe*, botezat la 19 Sept. 1818. Nașe, Maria, fiica lui Dumitru Duma, unul din ctitorii bisericii grecești din Brașov.

IOAN BARAC

născută în 14 Februarie 1818

și reposată în 3 Iulie 1873.

GAVRILU MUNTEANU

Directoru gimnasiului

reposatu în 19 Decembrie 1869

și socia acestuia

Maria fiica Protopresbiterului

IOSIF BARAC

născută în 2 Septembrie 1841

și reposată în 5 Martie 1874.

Iosif Barac a avut patru copii: Victor și Vicenție, morți îndată după naștere ¹⁾, Maria, căsătorită cu Gavril Munteanu și cununați de însuș Bariț care le-a botezat și un copil; Tațiana, căsătorită cu Gh. Belissimus.

Familia poetului Barac, odată cu moartea protopopului Iosif, se stinge, aceasta neavând urmași, parte bărbătească.

În ediția I-a a poveștii lui Arghir, poetul semna «Ioan Popovici Barac». Numele de Popovici, nu e decât o evidentă influență sârbească și are semnificația de *preot* sau *fiu de preot*. În Ardeal, cazul nu e rar; pe la 1787 întâlnim la Seliște pe Popa Ioan Popovici, popa Sava Popovici, popa Aleman Popovici în comuna Aciliu și Amnaș, popa Samuil Popovici în Sebeșel, popa Ionașcu Popovici etc. ²⁾.

Acelaș lucru s'a întâmplat dealtcum datorită influenței maghiare de astădată, și firește, într-o măsură mai mică, cu *Papiu* care derivă din *pap-fiu*, adică fiu de preot.

Dar numele de Popovici pe care și l-a însușit Barac în tinerețe — mai târziu a renunțat la el — vine să confirme ceea ce Iosif Barac o spune cu o legitimă mândrie: «*Neam din neam, Bărăceștii au fost preoți*» ³⁾.

ANUL NAȘTEREI

1772 sau 1776?

Pentru anul 1772—73 avem mărturia lui Iosif Barac: «*Iubitul meu*

¹⁾ Informația primită dela d-na Budiș, Brașov, pare a fi eronată căci în «Protocolul morților» 1848, fila 54 (bis. Sf. Nicolae din Scheiu) aflăm: «*Iulius*» fiul părintelui Diacon Ioseph Barac din Bolgarșeg) Prund No. 317, de moarte firească, etate 9 luni».

²⁾ Pușcariu I. Dr., *Documente pentru limbă și istorie*, I. Sibiu, 1884, pp. 87—88.

³⁾ D-na Budiș, Brașov. (Informație verbală).

părinte a reposat în Domnul la 18 Iulie 1848 în etate de 75—76 ani, născut fiind la anul 1772—1773».

Pentru 1776:

Biograful lui Barac din «Foaia p. m., i. și lit.» 1848, p. 272 ne spune: «...la 1802 a venit căsătorit (la Brașov) unde s'au așezat pe toată viața... la 1805 e translator magistratual, funcție pe care o deține 43 ani, murind în 1848 în etate de 72 ani».

Barac însuș, la 1842 Septemvrie 20, scrie: «...aciasta m'au îndemnat și acum la bătrânețele mele cele de 65 ani, de a mai lucra și acest opus.»¹⁾

Pe baza acestor dovezi se poate susține ca ceva sigur, data de 1776, ca an al nașterii poetului, întrucât, greu se poate crede că Barac la 1842 n'a știut câți ani are, iar pe de altă parte, protopopul Iosif, nu-și bazează pe nici un act scris informația dată lui Densușianu. Nu însemnează aceasta că informațiile date de Iosif Barac trebuie să le socotim cu desăvârșire problematice, dar însemnează că atunci când avem probe mai demne de crezare, să le substituim celor eronate²⁾.

STUDIILE

La acest capitol înregistrăm o lipsă aproape totală de izvoare. Clasele primare le va fi făcut în comuna natală. Trece apoi la Colegiul reformat din Aiud și în sfârșit la Cluj, unde urmează dreptul. Cum a învățat, ce l-a preocupat mai de aproape în acești ani de studii, dacă a arătat sau nu dragoste pentru litere, nu putem ști. Omul anilor de studii ne e necunoscut. Credem însă că la Cluj va fi cunoscut pe Vasile Popp — care ajunge mai târziu dascăl la școala lui Asachi din Iași — și poate, tot în acest timp, l-a cunoscut și pe Lazăr, deși nimic nu ne-ar împiedea să credem că prietenia cu acesta datează încă din timpul când Barac eră dascăl la Avrîg³⁾.

¹⁾ Ms. 165, prefața la Constantina.

²⁾ Anul 1770 menționat în aproape toate edițiile apărute la Ciurcu în Brașov, un poate fi decât o greșală editorială.

³⁾ Bogdan-Duică Gh., *Gh. Lazăr*, în «Memoriile Sect. Literare», Seria III, T. I, p. 41: «Tânărul Lazăr a cetit și a discutat opera consăteanului său traducător, cu care va fi fost prieten — ca vârstă Barac îl întrecea numai cu câțiva ani; amândoi vor fi fost de acord că cetirile romantice ale poporului, sunt necesare».

DASCĂL

Fapt e că la 1801, poate chiar la 1800, în etate de 24—25 ani, îl aflăm ca dascăl «*normalicesc neunit*» la Avrig¹⁾.

Avrigul nu era însă locul în care Barac să lucreze. Pe la 1800, focarul culturii românești din Ardeal, se mută mai aproape de hotarele Țării Românești, la Brașov. Boierii bejeniți din țară, iau drumul Prahovei, peste Predeal spre Brașov, unde așteaptă vremuri mai bune.

Aici vine Barac la 1802 și prima funcție pe care o ocupă e tot de dascăl.

La Brașov, există încă de pe la 1778 o școală normală, în Scheiu, lângă biserica Sf. Nicolae, susținută prin obolul părinților, dar care, din cauza neachitării la timp a salariilor învățătorilor, nu a existat decât cu numele. Mai târziu, prin stăruința lui Radu Tempea, noul director după Dimitrie Eustatievici, școala se reactivează: «... *afară de rânduile și sciutele învățături, să se mai învețe și limba nemțească, ungurească și grecească*»²⁾.

La această școală e angajat Barac ca «*dascăl mare... carele va învăța gramaticesce pe pruncii unguresce și nemțesce și pe lângă acestea și alte trebuincioase științe frumoase... fiul parohului orașului (sic) Alămor*»³⁾.

L-au numit «dascăl mare» cu 200 fl. pe an deoarece acest Barac «*știința filosoficească deplin au săvârșit-o*»⁴⁾.

Coleg cu Mihailă Munteanu, Zaharie Duma, Radu Tempea, etc. contează ca dascăl până în Decembrie 1805⁵⁾ când, din aceeași cauză pentru care școala normală din 1778 funcționa cu întreruperi — neplata la vreme a salariilor — se angajează ca translator magistratual la Consiliul orașenesc (Stadtmagistrat) adică la Primărie. După această dată, se pare că a fost mai mult funcționar al orașului decât al școlii întrucât, în 17 Dec. 1807⁶⁾ se plânge Magistratului că substitutul de protopop, Lebul, vrea să-l pună în disponibilitate pe motiv că a întrerupt lecțiile,

¹⁾ *Idem.* «Școala satului, la care nu s'a sfiit să descindă ca învățător Ioan Popovici Barac, om cu carte înaltă și cu condeiu sprinten... a fost, de sigur o școală activă, care sprijiniă înțelegerea realităților și a perspectivelor arătate. Școala românească era poate mai bună decât cea săsească». P. 3.

²⁾ Bârseanu A., *Istoria școalelor centrale rom. gr. ort. din Brașov*, 1902, p. 12 și urm.

³⁾ *Idem.*

⁴⁾ Bârseanu A., *Ibid.*, p. 12.

⁵⁾ Bogdan-Duică, *Gh. Lazăr*, p. 127. La această dată figură ca dascăl «în Districtu Barcensi».

⁶⁾ Haneș P. V., *Istoria literaturii rom.*, Buc. 1924, p. 259, face o eroare elementară afirmând că «Titu Maiorescu a învățat la școala primară condusă de Ioan Barac».

lucru ce într'adevăr îl făcuse, de vreme ce nu i s'a achitat leafa anuală de 200 fl¹⁾.

TRANSLATOR MAGISTRATUAL 1805—1848

În 1805, Primăria oraşului Braşov îl numeşte translator magistratual: «...als Logofet wird in die Stelle des durch Alter und Krankheit untauglich geworden Radul Csurku... Johan Barac... mit fl. 100 Gehalt ernant²⁾).

Numirea i s'a făcut în August dar leafa n'a primit-o decât începând cu data de 1 Septemvrie³⁾. În calitate de translator, Barac a avut o conduită exemplară şi o diligenţă extraordinară⁴⁾. În legătură cu această caracterizare făcută de un contemporan, o dăm şi pe cea făcută de preotul din Alămor, referitoare la cele 13—14 familii Barac din amintita comună: «Sunt ăărani sărăcuţi, deştepti, diligenţi, de un temperament mai mult flegmatic, foarte cinstiţi, să nu greşesc, dar poate cei mai cinstiţi (din tot satul). Nu se îmbulzesc dar nece nu se vaeră».

De sigur că poetul n'a putut să fie altfel.

Funcţiunea de translator Barac n'a cerut-o. A fost ales, datorită cunoaşterii la perfecţie a limbii germane şi maghiare. Demn de menţionat e faptul că Barac e unul dintre primii Români cari au putut intra ca funcţionari la Primăria oraşului Braşov⁵⁾.

ALTE ŞTIRI

Despre existenţa lui Barac — cu excepţia mărturiilor pe care ni le dă apariţia operilor lui — abia dacă mai întâlnim ici colo, câte o notiţă. Aşa la sfârşitul Psaltirii lui Pralea din 1807 (Braşov): «Prin osteneala diorthisirii smeritului între preoţi ierei, Ioan Stefanovici, paroh din Braşov şi Ioan Barac, dascăl norm.».

Prin 1839 şi de sigur şi mai înainte, îl întâlnim ca făcând parte din Comitetul parohial al bisericii din Scheiu⁶⁾ prin arhiva căreia se mai păstrează două-trei scrisori prin care poetul, solicită o bursă pentru

¹⁾ Bărseanu A., *Ibid.*, p. 13.

²⁾ Arhiva Primăriei Braşov. Actul No. 2172/805.

³⁾ *Idem.*

⁴⁾ «Transilvania» 1893, p. 77.

⁵⁾ Senner Fr., *Quelle zur Geschichte der Stadt Brasso*, VII, p. 7. Aici e dat greşit Barac Franz Johan, Walachischer Schreiber.

⁶⁾ Stinghie Sterie, *Documente privitoare la trecutul Românilor* III, p. 202.

fiul lui, Iosif¹⁾. Nu s'a găsit nimic până azi, din care să putem trage concluzia că ar fi avut legături cu fruntașii români, pribegiți la Brașov, înainte și după 1821.

Arhiva Primăriei Brașov, păstrează câteva acte în legătură cu Barac. Așa, la 1805, în afară de actul numirii, găsim sub No. 2393 o cerere prin care se roagă să fie scutit de impozitul «regesc» la fel cu ceilalți dascăli²⁾.

Către sfârșitul anului 1829³⁾ Barac e la Arad — poate oaspele profesorului Al. Gavra, căruia îi încredințează spre tipărire, câteva din operele lui⁴⁾. În absență, e înlocuit din funcția de translator de un oarecare Popp (sau Papp) cel care-l înlocuiește definitiv la 1848, adică după ce moare.

La 1848, Marina Barac, cere leafa tatălui său până la 1 Ianuarie 1849, făgăduind Magistratului orașenesc că până la această dată, lucrările de translator, le va executa fratele ei, Iosif⁵⁾.

Între anii 1836—1838 apare în traducere *Halima*.

La 1837 scoate *Foaia Duminecii*.

Frământările anilor din preajma revoluției din 1848, n'au trezit în sufletul poetului nici o frântură de naționalism înflăcărat. Par'că nu vedeă și n'auziă. Bătrânețele îl plecau tot mai mult asupra mesei de scris și neobositul versificator scria mereu, închinând operele «*neamului meu celui românesc*»⁶⁾.

Moare la 11 Iulie 1848 în etate de 72 ani și e îngropat în cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului⁷⁾.

III. OPERA

A. OPERE PUBLICATE DE AUTOR

Dacă Barac a mai scris sau nu înainte de 1801, noi nu putem ști. Fapt e că înainte de această dată, n'a publicat nimic iar mss. toate poartă

¹⁾ *Idem*, pp. 162 și 167, 169, 170.

²⁾ «Iohan Barac walachischer Normal Schullehrer und Translator, bittet ihn von der 2 Contribution mit welcher belegt worden sei un somehr zu befreien, als er und alle andern Normal Schullehrer, Contribution frei seien».

³⁾ *Ms.* 208, fila 280. B. A. R.

⁴⁾ *Ms.* 165, prefața la Constantina.

⁵⁾ Arhiva Primăriei Brașov. Act. No. 3223/1848.

⁶⁾ *Idem*, act No. 3353/1848.

⁷⁾ «Protocolul morților», 1848, fila 47 la Bis. Sf. Nicolae, Brașov (vezi reproducerea) iar nu în 12 Iulie. Iorga N. *Ist. lit. rom. sec. XVIII. II.* p. 474.

date mult mai noi. Și iarăș, fapt e că prima operă publicată, e una din cele mai trainice opere ale scriitorului ardelean.

1. ISTORIA LUI ARGHIR ȘI A ELENEI

a) *Edițiile poveștii*

Prima ediție apare la Sibiu în tipografia lui Petre Bart, la 1801: «*Istorie despre Argir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustită crâiasă adevă: o închipuire supt care se înțelege luarea Țării Ardealului prin Traian Kesariul Romaniei, cu slobozenia celor mari*».

Cartea apare deci la 1801 iar nu la 1800¹⁾. Barac singur ne spune: «...că din câte opere am lucrat dela tinerețele mele, numai doao s'au tipărit: istoria lui Arghir²⁾ la anul 1801³⁾ și Risipirea Ierusalimului⁴⁾».

Ediția a doua ne-o dă Brașovul, cu cheltueala fraților Boghici și în tipografia lui Fr. Herfurt, la 1809 semnând: Ioan Popovici Barac, dascăl normalicesc neunit. Titlul suferă câteva modificări⁵⁾.

3. Julius Gross în «Kronstädter Drucke», semnalează o ediție — ar fi a treia — la 1812 în tipografia lui Sobeln, despre care însă noi nu avem cunoștință⁶⁾.

4. Între 1812 și 1830 iarăș nu putem ști dacă povestea lui Barac a mai cunoscut vreo ediție, dar la 1830 apare una la Sibiu (B. A. R. No. 15314).

5. Tot Sibiul ne dă la 1842 o nouă ediție. (B. A. R. No. 5250).

Începând cu acest an, opera se tipărește tot mai des: 1843 (amintită în Dicționarul Pușcariu-Philipide, fasc. I, p. XLIII).

1844 (B. A. R. No. A. 5764 apărută la Brașov).

1852 (B. A. R. No. A. 6433).

1853 (Amintită în «Kronstädter Drucke», p. 106 sub No. 987).

1863 (B. A. R. No. 5618, apărută la Sibiu).

1875 (București, Tipografia Națională).

¹⁾ Ms. 165, p. 371.

²⁾ Gaster, *Lit. pop. rom.*, I, p. 549.

³⁾ Ms. 165, prefața la Constantina.

⁴⁾ Povestea lui Arghir a fost scrisă la Avrig.

⁵⁾ Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena cea măiastră și cu părul de aur, etc.

⁶⁾ O., c. p. 102 sub No. 237. Cf. *Id.* III, fasc., p. 55.

1887 (la Brașov).

1913 (Sibiu, ed. Asociațiunii).

1915 (Sibiu, ed. Asociațiunii).

fără să mai amintim și celelalte ediții apărute după război.

Avem dovezi — puține deocamdată — spre a arăta că, unde cartea n'a putut ajunge, a circulat în ms. Astfel, prin anul 1818, un oarecare Alexandru Gabor — poate Român unit ardelean — copiază o *«Istorie a pré frumosului Argir și pré frumoasei Elena cea măiastră»*¹⁾.

b) Popularitatea poveștii

Scrisă într'o limbă ușoară, naivă, simbolizând apoi visul național al unui neam întreg, cartea a fost cetită nu numai de țărănimea cărturară a satelor ardeleni ci și de clasa cultă a societății noastre de pe atunci.

Kogălniceanu, pe când era la Berlin, în repetate rânduri a cerut dela sora lui cartea lui Barac²⁾.

Negruzzi C. o găsește în biblioteca tatălui său, alături de *Viețile Sfinților*, *Istoria lui Petru Maior*, *Cronica lui Nicolae Costin*, etc.³⁾.

Eliade, la 11—12 ani — deci prin 1813—1814, cetia o carte de mare preț: *«Când văzui însă pe Argîr, eram în ceruri de bucurie. Învățam mai într'o săptămână cartea întăiu. Mă încurcă însă că nu știu nimeni să-mi spuie ce este muză»*⁴⁾.

Ioan Ghika o amintește în Scrisoarea III-a: *«...deși nu înțelegam prea bine povestirile lui Arghir cel frumos, dar le-am cetit de mai multe ori»*⁵⁾.

Alexandrescu în *Satira* duhului meu când spune:

«Și viața ciudată a unui Craiu cuminte
Care lăsa pe dracu fără încălțăminte!»

desigur că la aceeaș poveste e cu gândul.

Alecsandri, în *Nobila cerșetoare* (scena III): *«Și eu mă duc să mă 'mbrac să mă fac frumos ca Arghîr»*⁶⁾.

¹⁾ Ms. No. 3069 B., A. R. Are 40 file, scris citeț și copiat corect.

²⁾ *Scrisori*, București, 1913, pp. 56—57, 155, 157.

³⁾ *Păcatele tinerețelor*, I, Buc. 1872, p. 10.

⁴⁾ *Scrisori din exil*, p. 678.

⁵⁾ *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Buc.

⁶⁾ *Teatru*, București 1903, III, p. 1198.

Eminescu, fermecat de frumusețea basmului, a încercat să-l versifice în formă populară:

«Frunză verde fag,
Dorule sărac,
Lăutar pribeag
Vin, de-mi zi cu drag
Vin, de-mi zi în șir,
Tot din fir în fir,
Basmul lui Arghir,
Cel cu păr de fir
Singur să mă mir.

Faptul că acest fragment — ce păcat că e așa de scurt! — îl aflăm printre poeziile populare culese de *Eminescu*, însemnează că el a auzit de povestea lui Arghir, tot undeva la țară.

Intr'un cuvânt, povestea lui Argir, circula din gură 'n gură; dela *feciorul* sau vizitiul grămătic care Dumineca, cetia cartea cu glas tare în poarta bisericii Kretzuleștilor, până la cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii noastre.

Cărui fapt se datorește această popularitate, azi nu mai poate fi o enigmă. În afară de frumusețea naivă a poveștii, sortită să captiveze prin versul curgător, popular și în afară de interpretarea alegorică — cucerirea Daciei de către Traian — simbol menit să încante simțămintele naționale ale celor ce găseau aici un argument în revendicările lor de veacuri, *cred că povestea a existat în conștiința poporului român, sub diferite forme, variante, care au circulat așa cum toată literatura populară circula și azi, iar când povestea a apărut într'o formă concretă, mai stilizată, eră firesc să aibă răspândirea pe care o cunoaștem noi azi.*

c) Originea basmului

Istoricii noștri literari, au primit în întregime — fără verificare — părerea emisă de literații unguri, că noi am luat povestea din literatura maghiară și anume dela un oarecare Albert Gergey. Povestea însă, își are rădăcinile adânc înfipite în mitologia greco-romană. Nu vom intra în amănunte, dar schițând în linii generale ceea ce e absolut necesar, se va vedea cum basmul nostru, nu e decât o moștenire dela greco-romani, ca multe altele.

Gr. ἀργός înseamnă strălucitor, alb, ca și ἄργενός; de aici ἄργυρος argint și Ἀργεῖος flăcău frumos ¹⁾).

Că însuș Joe avea epitetul de Ἀργυρον cum pretindea Ar. Densușianu că ar fi găsit pe o inscripție din Asia Mică, nu putem ști-căci n'avem posibilitatea controlului acestei afirmațiuni ²⁾).

Zeța gr. Artemis, rom. Diana, în grecește se mai numia și Ἀργυρὸτοχος purtător de arc de argint.

Etimologia eroinei noastre populare, Ileana Cosinzeana e destul de cunoscută: zeța Lunei (și a pădurilor) se mai numia și Iana sau cum o numiau Romanii, Dea Iana și de aici, foarte ușor s'a ajuns la Diana, sau cum eră și firesc să i se spună: Sancta Diana, trecând astfel la Români sub forma de Sandiana, adăugându-se uneori și silaba Co, după cum avem «Doi feți cotofeți» tot așa și Ileana Cosinzeana.

Ca figuri de basm așadară, atât Arghir cât și Ileana sunt moșteniri greco-romane, directe, sau indirecte, lucrul n'are importanță pentru subiectul de care ne ocupăm.

Krumbacher crede că numele de Arghir ca origine, trebuie căutat în Orient: «Der poetische Name Argyrokastron (Silbervester) ist im Orient zu finden» ³⁾).

d) Conținutul

Înainte de a ne ocupa cu povestea lui Arghir în literatura românească și maghiară, rezumăm opera lui Barac, pentru a putea face apropierile necesare între ceea ce s'a păstrat în literatura celor două popoare, făcând abstracție de operile lui Gergey și Barac.

Arghir, fiul cel mai mic — Prâslea — al Craiului Acleton, cere voie dela tatăl său să păzească și el o noapte, în grădină, sub mărul cu merele de aur, care ziua înfloriă, noaptea legă roade, iar dimineața merele dispăreau fără urmă și păzitorii erau găsiți dormind duși.

Și Arghir păzește.

Către ziuă, când somnul prinde să te fure, o pasăre măiastră vine însoțită de alte șase și se așează pe umărul voinicului ce străjuia la tulpina

¹⁾ Ar. Densușianu în «Rev. critică și lit.», 1895, pp. 44 și urm. «Arghir ca mit și tendință».

Cf. Hajdeu, *Etymologicum Magnum*, p. 1606.

²⁾ Densușianu Ar., *Arghir ca mit*, etc., p. 44.

³⁾ Krumbacher K., *Geschichte der Byzantinische Litteratur*, München 1897, p. 862.

mărului fermecat. Arghir — o prinde de-un picior, iar pasărea se transformă în zână: e aleasa lui.

Sub farmecul iubirii, adorm.

O babă, vrăjitoare încercată, vine și taie părul Elenei. Zâna e jurată: fără păr nu mai poate rămâne și pleacă, lăsând sub pomul vrăjit pe nemângâiatul Arghir.

Cetatea Neagră îi e locuința. Fiul de Craiu acolo trebuie s'o caute.

Cu o slugă, Arghir pornește în căutarea zânei.

După un lung șir de peripeții, cetatea de basm e găsită și povestea se termină prin însoțirea celor doi.

e) *Arghir în literatura populară românească*

Trăsăturile caracteristice ale basmului ar fi:¹⁾

a) Prinderea zânei și pierderea ei.

b) Protecțiunea unui uriaș;

c) Insușirea prin violență a trei daruri cu puteri uriașe, dela trei draci în ceartă;

d) Regăsirea finală a zânei.

Ca tip, e compus din motivele a) și d) tip pe care-l întâlnim în toate literaturile, din cele mai vechi timpuri. Hașdeu, citează din literatura indică: *Regele Pururavas și Zâna Urvaci*; din literatura germană, *balada Duceului Frederic de Svabia și Zâna Angelburg*, precum și alte basme din acelaș tip²⁾.

În literatura română, povestea lui *Prâslea cel voinic și merele de aur*, precum și atâtea altele, au acelaș fir conducător³⁾.

Așadar, ca tip, povestea are caracter universal.

Variantele însă, poartă totdeauna ceva din sufletul poporului care le-a creiat.

Arghir, la poporul român apare, când în calitate de Craiu (mai rar!), când — mai ales — sub numele de Făt-Frumos, — și iarăș mai rar — chiar sub numele de Arghir, Arghin, Arghineanu: «*Bătrânii spun că în timpurile vechi, un împărat, anume Arghir, alții zic Troian, au luat robi*

¹⁾ Hașdeu B. P., *Id.*, p. 1606. Cf. *Cuvente den bătrâni*, II, XXXIX.

²⁾ *Ibid.*, *Cuvente*, II, p. LX, nota 30.

³⁾ Ispirescu P., *Legendele sau basmele Rom.*, 1882, p. 81.

dintr'o țară îndepărtată și le-a (i-a) adus în țara lui...». (D. Constantinescu, Dolj, com. Negoiești) ¹⁾.

Cu aceasta ne apropiem de interpretarea alegorică a poveștii: cucerirea Daciei de Traian. Într'alt loc se spune cum Ileana Cosinzeana, (Elena e deci identificată cu populara zână a poporului român) a făcut să sufere mult *Arghir* Crăișorul, fiu de împărat. (N. Mereuță, Tutova, com. Mânzați) ²⁾.

Poveștea pare a fi de origine ardeleană: «*Iar cât despre povestea lui Arghir și a Ilenii trebuie să bagi de seamă cetitoriule, că aciastă poveste, este la Românii din Ardeal foarte vechie; numai cât aflu osăbire în numel, lui Arghin, care la povestea norodului să zice Arghir: și nu să poată știrea cum ar trebui să fie, Arghin sau Arghir*» ³⁾.

Budai-Deleanu, cunoștea povestea lui Arghir, înainte de apariția operii lui Barac.

În ediția I-a a Țiganiadei (Ms. A. editat de Codrescu) scris sau transcris a doua oară pe la 1800, aflăm cântată această poveste de Țiganu Hriza, la ospățul boierului Dănescul.

În Țiganiada, editată de Gh. Adamescu ⁴⁾ ca și în ediția lui Virgil Onițiu ⁵⁾, se spune pe când boierii stau la masă:

«...o tânără cocoană de dor frântă
 Ii zice: «Hrizo, pe *Arghir* ne cântă», p. 178.

Iar Hriza începe:

Tânărul Arghir, după ce străină
 Multă țară umblă, multe orașe, sate
 Trepădă, văzând că în zadar suspină
 Și întreabă în zadar de neagra cetate;
 Că nime nu știă, cu mic și cu mare
 Să-i spuie sau să-l puie la cărare.

Obosit de cale lungă, gânduri negre îl cearcă. Fără nădejdea de a regăsi pe *Ileana iubită* cu *ochi lăcrămoși*, ridicați la stele, își ia rămas bun dela ea și...:

Acestea zicând era să-și afunde
 În pieptul gingaș sabia agerită, p. 179.

¹⁾ Hașdeu, o. c., p. 1606.

²⁾ *Idem*.

³⁾ Budai-Deleanu, ed. Cardaș, Buc., 1925, p. 102.

⁴⁾ Bibl. P. T. No. 891—892.

⁵⁾ Brașov, Ciurcu, 1900, p. 166.

Dar e oprit de zâna Ermina, binefăcătoarea lui din copilărie, care-l îndeamnă să înfrunte «*cu virtute și minte înțeleaptă*» necazul, amarul și «*lunga osteneală*» căci «*toate le-i birui*»:

Să fi încredințat că vei scăpa de toate
Și 'n urmă-i ajunge la neagra cetate, p. 181.

Aici se termină fragmentul din povestea lui Arghir, scris de Budai Deleanu la 1800, dar în ms. B. e continuată până unde Arghir întâlnește pe uriașul cu un ochiu în frunte. (Cânt III, p. 107).

Dar aceeaș poveste, apare și la Românii din Serbia, sub numele de «*Ardiu Crăișorul*», în formă populară, versificată¹⁾. Cu foarte puține schimbări locale, basmul urmează în bună parte, aproape aceeaș cale ca și versiunea ardeleană. Întâlnim uneori versuri împrumutate par'că direct din varianta lui Barac, adaptate doar metrului popular mai scurt (5—6 silabe):

Ardiu Crăișor
Pedepsit cu dor (p. 233).

La Barac:

Arghir a fost Crăișorul
Cel mai pedepsit cu dorul.

Motivul, *opinci*, *biciu*, *căciulă*, suferă o schimbare; mai întâiu, în loc de *opinci* e vorba de *papuci*; *fes* pentru *căciulă*. Apoi, Arghir intră în posesia lucrurilor fermecate, nu prin viclenie, ci prin bună învoială; le cumpără pe câte «tri parale» bucata, afară de biciu care rămâne al tartorului. Și papucii și căciula, le obține pe rând, după cum pe rând întâlnește câte trei draci, primii cari se certau pentru papuci, ceilalți trei pentru fes.

Dar aici nu mai e vorba de Cetatea Neagră. Zâna locuște cu altele, într'un palat, unde Arghir e condus de un drac. Aici, cu ajutorul fesului, poate pătrunde și printr'un șiretlic — fură copilul zânei — o face pe aceasta să iasă din palat și:

Pe zâna mi-o luă
'N corabie să puneă
Și pivele 'mi pocniă
'Mpăratu-auziă,

¹⁾ Giuglea G. și Vâlsan G., *Dela Românii din Serbia*, culegere de lit. pop., București, 1913, pp. 229—245.

Lăutar tocmiă
De nuntă să grăbiă.
Ardiu c'ajungeă
Cu zâna să luă
Și să cunună
De se pomenă ¹⁾).

Evident, avem o altă variantă, influențată pe alocuri de basmele sârbești, având însă sămburele, tot în literatura populară românească.

Dar, în afară de ce s'a păstrat în literatura populară, întâlnim numele lui Arghir, în nomenclatura poporului român: un act din 1612 vorbește despre *Arghira*, nevasta lui Radu Mihnea ²⁾).

Un alt act — moldovenesc — dela 1689: ... «Ion Huebanul și Marco și *Arghirie* și Enache... » ³⁾).

Ms. 3415 (B. A. R.) cuprinde foi aflate în condica cu însemnări de gospodărie a Banului *Arghirie* Cuza (n. 1776, + 1835).

Prin 1760, printre ofițeri, dăm de un oarecare Radu stegariu otu *Arghirie* căpitanu ⁴⁾).

Ms. 544 (fila 73—74) cuprinde și o scrisoare în grecește a *Arghiriei* Levidena, către Mitropolit ⁵⁾).

Numele eroului din poveste poate ar putea fi pus în legătură și cu eroul *Argineanu* din Țiganiada lui Budai Deleanu.

Arghir nu e un om comun ca Ion, Gheorghe etc., și totuși s'a dat noului născut, datorită însușirilor prea-frumosului erou din basmul atât de cunoscut la Români. De unde rezultă că povestea a fost cunoscută — deși în unele din exemplele citate mai sus, nu e exclusă posibilitatea unei influențe grecești, atât de puternice în Principate în sec. XVIII-lea.

f) *Arghir în literatura maghiară*

Povestea lui Arghir, în literatura vecinilor noștri, se leagă de numele lui Albert Gergey sau Gyergyai sau Ghergei ⁶⁾). Cine a fost acest Gergey,

¹⁾ *Dela Rom. din Serbia*, pp. 244—245, auzită dela Ionuță Ștefanovici Roibu din Grabovița.

²⁾ Hașdeu, o. c., p. 1602.

³⁾ *Idem*, p. 1602.

⁴⁾ Iorga N., *Studii și Documente*, XVI, 1909, p. 101.

⁵⁾ Bianu I., *Catalogul mss. rom.*, Buc., 1907, II, p. 288.

⁶⁾ Szinnyei József, *Magyar írók életei és munkái*, 1893, fasc. 19.

cu ce s'a ocupat, când a trăit (data exactă) sunt tot atâtea întrebări la care istoricii literari maghiari nu pot răspunde.

Se spune că ar fi trăit prin sec. al XVI-lea și că povestea ar fi luat-o dintr'o cronică italiană. Asta o spune însuș Gergey:

«A Tündérszágrol bőséggel olvastam
Olasz Krónikából kit megfordítottam»

iar istoricii literari maghiari — pe bună credință — au primit fără control — în literatura lor controlul nici nu se putea face — spusele lui Gergey.

Cea mai veche ediție ungurească a acestei povești, se găsește în «*Codex Csoma*» dar e incompletă, din 1763 ¹⁾.

Prima mărturie scrisă despre cartea scriitorului unguresc, o avem dată de Benkő Jozsef:

«*Subjugate vero á Romanis, Daciae, historiam, non insulsa expressam legimus fabula, in opusculo poetico, ex italorum Chronicis Hungarica Lingua, per Albertum Gergey, pridem elaborato, cui titulus est: Historia egy Argirus nevű Király firől, és egy Tündér Szüzleányról, vulgo Argirus Historia*» ²⁾.

Cu 20 de ani mai târziu, adică în 1799, în Catalogul Bibliotecii lui Szécheny, figurează aceaș cartă:

«*Auctor est Albertus Gergei, qui ex Itali sermone in Hung. traduxit. Fabella vero hac expressa esse dicitur subjugatae a Romanis Daciae historia*» ³⁾.

Însă în legătură cu afirmația lui Gergey, o constatare se impune căci ea ne va sluji la lămurirea unei chestiuni.

Poezia narativă maghiară din sec. al XVI-lea, e inspirată în mare parte din literaturile streine, cu deosebire din cea italiană. *Tinodi S.* (n. cam prin 1510) scrie: «*Iazon și Medea*» ⁴⁾. Prin 1548, apare *Istoria lui Alexandru cel Mare*, apoi *Istoria Sf. Apostol Pavel*, *Istoria Împăratului*

¹⁾ Cartea lui Gergey, în Ardeal, e de-o raritate semnificativă pentru cele ce susținem noi. Ne-aflând urma ei decât numai la Biblioteca Universității din Cluj, m'am servit în studiul de față, de o antologie maghiară și de citatele date în scrierea lui Csura Miklos, *Argyus a magyar irodalomban*, p. 23.

— Szinnyey, o. c. III, fűzet I, B-Pest, 1893 p. 1155.

²⁾ «*Transilvania*» 1778, I. p. 16.

³⁾ *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Szécheny*, 1799, Sopronii, Tom. I, pars II, p. 35.

⁴⁾ Beöthy Zsolt, *A magyar irodalom története*, Budapest, 1889, p. 220.

Ptolomeus, toate ale lui *Ilosvai Petru*, despre care se știe tot atât de puțin ca și despre Gergey ¹⁾).

Se traduce sau se prelucrează: Paris și Elena, Războiul Troian, Enea (Aeneida), Ajax și Ulise și tot în acest timp întâlnim: *Historia regis Volter, Eurialus și Lucreția* (1577) și foarte multe bucăți din *Decameronul* lui *Boccacio* ²⁾).

Eră curentul așa, iar scriitorii traduceau, fără să se gândească la posibilitatea creerii unei literaturi originale. Influența franceză la noi, a dat aceleași rezultate.

Și atunci, Gergey, după ce a scris «*Historia egy Argirus nevű Királyfirol és egy tündér szüléanyrol*», a dat-o ca scoasă dintr'o cronică italiană. Un lucru e sigur, și anume că, povestea versificată, nu e luată din literatura populară maghiară, căci în acest caz, Gergey n'ar fi avut nici un interes să spună altfel; dar că a avut interes să spună că basmul nu l-a luat dela Români, e lucru în afară de orice îndoială, date fiind relațiile atât de neprietenesti între cele două popoare. Scriitorul maghiar, s'ar fi condamnat la disprețul conaționalilor lui, dacă ar fi avut neprevăderea să spună adevărul.

Și acum, lăsând la o parte neserioasele afirmații ale lui Aron Densușianu ³⁾ că Gergey ar fi fost Român și că acest Gergey a susținut că povestea a împrumutat-o dela Italiani, «nu cu intenția de a ascunde și a desconsidera pe Români, dela care s'a luat povestea, ci pentru a propaga ideia în mod popular și cât mai adânc la Unguri, despre cuprinderea Daciei de către Romani» ⁴⁾. sau că basmul ar sta în legătură cu mișcările naționale ale Românilor din 1774 ⁵⁾, căci în felul acesta nu se poate argumenta astăzi, vom încerca să pornim dela constatări documentare în stabilirea unui adevăr, care nu mai poate avea în vedere orgoliul național.

Mai întâiu, iată ce spun Ungurii, despre izvorul lui Gergey:

«*Mivel ez ismerhetlen (cronica italiană) nem itélhetjük, menyi benne a fordítás s menyi a szerző toldaléka*» ⁶⁾).

Iar Csura, vorbind despre poveste:

¹⁾ *Idem*, p. 229.

²⁾ *Ibid.*, pp. 235 și 240.

³⁾ Densușianu Ar., în «*Revista critică și lit.*», *Arghir ca mit și tendință*, 1895, p. 35.

⁴⁾ Densușianu Ar., *Id.*, p. 34.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 36.

⁶⁾ Beöthy Zs., o. c., p. 238.

«*Nem tudjuk honnan került, csak előbukkan a XVII században*»¹⁾.

Așadar clar; cronica fiind necunoscută, nu se poate ști, care e partea de contribuție a autorului și care e partea tradusă, și că basmul datează în literatura maghiară din sec. al XVII-lea.

Și în acelaș timp, istoricii literari maghiari, cari s'au ocupat cu această chestiune, susțin că povestea nu pute a fi luată dela Români, fiindcă e *foarte răspândită în literatura populară maghiară* — mai ales în Transilvania — și atunci, scriitorul Gergey — dacă într'adevăr n'ar fi luat-o din cronica italiană, ar fi putut-o s'o ia dela Unguri²⁾.

Cât e de răspândită la vecinii noștri, se poate vedeă și din constatarea pe care am făcut-o altădată, iar în ceea ce privește adausul «mai ales în Transilvania» credem că Csura are dreptate, căci am spus-o și noi: Originea povestii la Români, trebuie căutată în literatura populară a Românilor din Transilvania.

Tot în legătură cu originea povestii, poate fi interesant un citat din «*Siebenbürgische Quartalschrift*» din 1797 (p. 164):

«*Man behauptet, das Ungarische Tündér Stamme von der Schönen Tyndaris oder Helena, die nach einer Sage des Siebenbürgische Volkes, und nach einer eben ietzt, im Jahre 1796, Öffentlich erschienenen Behauptung eines gelerten Forschers Siebenbürgischer Altertümer, eine und eben dieselbe Personage ist, mit der Siebenbürgischen berühmten.*

«*Tünder (Fee) Illona, die nach der Zerstörung von Troia Königin von Dacien geworden, und ihre Residenz in dem Schlosse Fekete vár.*»

Identificarea *Cetății negre* cu Alba-Iulia, credem însă că nu se datorește poporului ci unui om cult. Dar în legende cu caracter special — deși motivul e universal — adevărul istoric asupra unui fapt, poate fi interpretat uneori, foarte elastic. În cazul de față, n'ar fi vorba decât de o localizare: frumoasa Elena, — trecută prin imaginația aprinsă a poporului transilvănean — după moartea lui Paris, s'a stabilit la Alba-Iulia. Firește, aceasta ar fi o simplă ipoteză, pentru explicarea unei tradiții orale, întrucât Pauzanis spune deslușit: Elena, după moartea lui Paris, s'a retras la Rodos³⁾. Curios e însă faptul că se vorbește aici de Alba-Iulia, oraș cu însemnătate istorică pentru Români și în legătură cu aceasta, s'ar putea trage concluzia că, interpretarea alegorică a povestii, e mult mai veche de cum se crede.

¹⁾ Csura M., *o. c.*, p. 84.

²⁾ Csura, *Id.*, p. 85.

³⁾ «*Siebenbürgische Quartalschrift*», 1797, p. 166.

Revenind:

Cartea lui Gergey cunoscuse până la 1873, nu mai puțin de 35 de ediții ¹⁾. Și iarăși caracteristic e că, opera lui Gergey a servit multor scriitori unguri ca izvor de inspirație. Ar avea și aceasta o explicație: subiectul a impresionat ușor și un talent de forță lui Vörösmarty sau altul — luând ca temei scheletul poveștii — a reușit să dea literaturii maghiare o dramă reușită.

Atât se poate găsi în literatura maghiară. Istoricii literari maghiari, nu spun mai mult, deși ar fi avut tot interesul să desgroape din literatura populară a lor orice urmă a acestei povești, mai veche decât aceea pe care a lăsat-o opera lui Gergey (sec. XVII).

g) *Povestea la Barac și Gergey*

Din deosebirile pe cari le aflăm între operele celor doi scriitori, se pot scoate concluzii în sensul celor ce susținem în studiul de față.

1. La Gergey, Arghir pleacă în căutarea zânei, însoțit de un servitor. La Barac, întâlnim de fapt o slugă, în partea întâia a poveștii, la fel ca la Gergey :

Tânărul dacă pornește
 Departe călătorește,
 Singur, *numai cu o slugă*
 Merge dând Domnului rugă ²⁾.

dar, despre ea, nu se mai face apoi nicăiri amintire, ceea ce constituie o dovadă că Barac, cunoscând spiritul poveștilor românești — Făt-Frumos pleacă în căutarea Ilenei Cosânziene, totdeauna singur — a renunțat la rolul pe care l-ar fi avut sluga, dar fiindcă el prelucrase opera lui Gergey, a amintit doar în treacăt despre acest tovarăș, trecându-l apoi sub tăcere, când de fapt, sluga ar fi putut interveni în diferitele acțiuni ale eroului principal.

În povești sau legende, obiceiul de a se da eroilor câte un tovarăș credincios, se datorește influenței medievale și această influență la noi a pătruns foarte puțin sau deloc. Eroul român, luptă singur și prin aceasta, valoarea lui ca erou, crește. Barac știă lucrul acesta și deaceia — pre-

¹⁾ 12 la Buda, 3 la Debrețin iar restul la Wác, Komárom, Seghidin, Oradea-Mare, Gyula etc.

²⁾ Inceputul părții a doua.

lucrând povestea, a căutat să nu introducă elemente sau persoane noi, care ar fi fost împotriva concepției despre basme a țaranului român.

2. Barac în locul *zânei*, introduce ca eroină pe Elena (Ileana). De ce Gergey n'a spus *Illona* ci *Tündérléany*, o spun chiar Ungurii:

«*Anyi azomban biztos, hogy Gyergyey az Illona elnevezést nem ismerhette, mert külömben, maga is használna széphistóriában*»¹⁾, ceea ce nu se poate susține cu tărie că ar corespunde adevărului, căci Gergey îndată ce a spus că povestea e luată dintr'o cronică italiană, nu ar mai fi putut întrebuiți numele de *Elena*, acesta fiind numele caracteristic al eroinelor basmelor românești, și atunci s'ar fi putut dovedi cu atât mai ușor că povestea e luată dela Români.

Dealtcum, chiar scriitorii unguri atestă că Dacia e țara zânei Elena. Astfel, Abraham Barcsay (1742—1806) care începând cu anul 1794, trăește în Ardeal, prin județul Hunedoara și Alba de Jos unde și moare, într'o poezie adresată:

„Egy nagyságos asszonynak intésére.”

zice: «*Megbocsás, jo néném én ki Dáciában születtem, Illona tündér orszá-gában, ámbár szép oláhnék hordoztak folyában...*» (cit. din Csura).

La 1693, Otrókoci spune că «...la noi de obicei se înțelege prin țara zânelor, Ardealul».

Dovada e destul de convingătoare, mai ales că e dată de un străin.

3. Motivul, *opinci*, *biciu*, *căciulă*, care revine așa de des în basmele noastre, poate îl au și Ungurii, dar în cazul acesta, nu văd de ce n'au înlocuit cuvântul *opincă*, cu încălțăminte lor națională. Viteazului ungur, îi șade nespuse de bine cu *cisme*; dar închipuiți-vă pe bietul Arghir unguresc, încălțat — după păcălirea dracilor — în opinci! E ridicol și cred că Gergey — fără să-și dea seama — l-a lăsat așa, încălțat cu o încălțăminte națională valahă, după cum, valahă eră și povestea pe care a prelucrat-o.

În legătură cu acest cuvânt, știut fiind că se întrebuițează cu deosebire prin Ardeal și mai ales prin secuime, s'ar putea spune că Gergey a fost ardelean sau în orice caz, că a locuit multă vreme în Ardeal, unde va fi auzit povestea.

4. Vocativul românesc *Arghire*! întrebuițat și de Gergey, e o dovadă mai mult în cele ce susținem.

---

¹⁾ Csura M., *O. c.*, p. 9.

Pe temeiul acestor motive, cred că povestea a fost luată de Gergey din literatura populară românească — în nici un caz din cea maghiară (ar fi spus-o singur aceasta) — și cu atât mai puțin din *cronica italiană*, ale cărei urme s'au pierdut cu desăvârșire — lucru inadmisibil — avându-se în vedere că e vorba de o cronică din sec. XVII-lea sau cel mai târziu al XVI-lea.

h) Barac a împrumutat povestea dela Gergey prelucrând-o

Și totuș, Barac n'a luat basmul din literatura populară românească, ci dela Gergey, poate după ediția din 1781 (Debretin).

Faptul e explicabil; scriitorului ardelean îi eră mai ușor să prelucreze un material care se prezentă ca ceva sintetic, fără variante, decât să creieze o operă din care n'ar fi găsit în literatura poporului nostru decât fragmente, a căror adunare, coordonare, ar fi presupus o muncă intensă.

Că Barac a prelucrat opera lui Gergey — introducând elemente populare, — nu mai încapă nici o îndoială, dar afirmația lui Csura, în sensul unei traduceri cuvânt cu cuvânt, mi se pare de rea credință ²⁾.

Spre edificare, sistemul celor două coloane e cel mai bun:

LA GERGEY

A szegény Árgirus, hegyeken völgyeken
Mind éjjel, mind nappal észak felé megyen
Kit elől utol ér, ő mind tudakozik
De senki városrol nem emlékezhetik.

Traducerea cuvânt cu cuvânt:

Săracul Arghir, peste văi și dealuri
Merge din zori până 'n nopate, din noapte până 'n zori,
Pe câți ajunge din urmă, pe toți îi întreabă,
Dar nimeni nu-și aduce aminte de cetate.

LA BARAC

Tânărul dacă pornește
Departe călătorește
Singur numai cu o slugă
Merge dând Domnului rugă.
O Arghire, lungă cale
Lungi necazurile tale!

¹⁾ Csura M., o. c., pp. 32 și urm.

Ia dealungul dealurile
Și numără jghiaburile
Tot prin locuri necălcate
Și prin păduri neumblate
Tot prin văi necunoscute
Prin locuri nepricepute,
Nedat cu cale lungă,
Câte vor să-l mai ajungă!
Câte birturi, câte sate
Tot întreabă de cetate.
La toți le părea minune
Necum ca să știe spune.
Calcă câte locuri toate
Până nici cum se mai poate.

Dar asta, numai traducere nu este! De sigur, n'ar fi lipsită de interes o documentare mult mai amănunțită, din care să se vadă, ce e și ce nu e de împrumut în opera lui Barac, dar singură această documentare, ar putea forma obiectul unui studiu aparte.

i) Concluzii

Chestiunea poveștii lui Arghir, în literatura românească și maghiară, se reduce deci la următoarele:

1. *E inadmisibilă afirmațiunea lui Gergey că subiectul operii lui și l-ar fi luat dintr'o cronică italiană, atâta vreme cât cu nimic nu se poate dovedi aceasta.*

2. *Povestea ca origine ne duce spre mitologia greco-romană.*

3. *Gergey a cunoscut basmul sau basmele românești¹⁾ — probabil fiind ardelean, dacă nu ca origine, cel puțin ca locuitor — și pe acesta l-a versificat.*

4. *Barac a prelucrat opera lui Gergey, dar a cunoscut și poveștile românești în legătură cu întâmplările lui Arghir.*

2. RISIPIREA IERUSALIMULUI

Scriitorul brașovean a scris mult, dar puțin a putut publica. Până la 1842 — se plânge el în prefața Constantinei — nu apăruseră decât Arghir și Risipirea Ierusalimului, uitând de sigur să amintească traducerea ciclului de povești arabe «O mie și una de nopți».

---

¹⁾ Cf. Hașdeu, *Cuvente den betrâni*, Buc., 1879, II, pp. XXXVIII.

După 1842, nu mai apar decât trei opere: Povestea lui Piticot, Cei trei frați gheboși și Samson.

«Risipirea cea de pre urmă a Ierusalimului carea s'a împlinit după cuvântul ce s'a zis că nu va rămâne peatră pe peatră; scoasă din cartea lui Iosif Flavie pe scurt și în 9 cânturi în stihuri alcătuită», apare la București în 1821 — poate cu ajutorul lui Gheorghe Lazăr, pe care-l cunoscuse la Cluj sau la Avrig ¹⁾.

Asupra acestei opere, Dr. Em. Popescu, consacră un studiu foarte documentat ²⁾ cu privire la ceea ce Barac a luat, ceea ce a omis și ceea ce ar fi trebuit să ia, din cartea lui Ἰωσήφ Φλάβιος intitulată Περί ἰουδαϊκοῦ πολέμου adică despre războiul iudaic.

Barac, în alcătuirea operei lui, se folosește într'adevăr de cartea lui Flavius, consultând pentru părțile care lipsiau aici, pe Dio Casius și Ammianus Marcellinus ³⁾.

«O am scris cu rânduiala aceia care Iosif Flavie o au scris. M'am ținut de slobozenia aceia, de scrisorile lui cele mai pre larg scrise, unde s'au căzut, le-am scurtat; și cele scurte, unde au fost lipsă, le-am mai luminat» ⁴⁾.

Cartea lui Barac n'are nici o legătură cu cea pe care o copiază un oarecare Constantin Paladie: «Istoria răsipirii Ierusalimului» la 1782 ⁵⁾. Izvoarele diferă, aceasta fiind mai legată de «Istoria lui Iliodoru» și de asemenea, cred că nu poate fi nici o legătură între cartea lui Barac — afară de titlul asemănător — și «Istoria pentru surparea sânteii cetăți a Ierusalimului, după proorocirea Domnului Hr.» ⁶⁾, dar că Barac, în alcătuirea operei lui, va fi folosit și traducerea lui Katona Jozsef (1792—1830) «*Jeruzsálem pusztulása*» apărută în 1813; ar fi o părere admisibilă.

În cele nouă cânturi, ni se descriu repetatele revolte ale Evreilor, împotriva dominației romane. Acțiunea se concentrează în jurul Ierusalimului, dar episoadele — vom vedea că intențiunea autorului a fost

¹⁾ Ed. 2-a, Tip. Closiu, Sibiu, 1843, a 3-a, 1852. D. Iorga spune categoric: cartea a fost tipărită la București, cu ajutorul lui Gh. Lazăr. (Iorga. o. c. sec. XVII. vol. II p. 475.

²⁾ «Transilvania», 1893, pp. 12, 48 și urm.

³⁾ «Transilvania», *idem*.

⁴⁾ Ed. Sibiu, 1843, prefața.

⁵⁾ B. A. R. Ms. No. 3531.

⁶⁾ B. A. R. Ms. No. 1424, găsit în Bibl. episcop. Dionisie al Buzăului. Are 63 file, neterminat.

de a scrie o epopee — ni le dă luptele date în Cesarea, Siria, Santopolis, Jotopata, Gamala etc.

Dintre eroi, se disting, Floru «Diregătorul dela Roma», Agripa, Eleazar, Neron, Ioan, Manaim, preotul Anania, Simion, Ziloti, iar Titus Vespasianus deține titlul de erou principal.

Răscoalele Evreilor sunt înăbușite. Biserica din Ierusalim e dărâmată. Ultima încercare de a o reclădi «în zilele lui Junian», «foarte minunat s'au împiedecat» (Cânt 9). Și apoi, «Evreii s'au risipit».

Considerațiuni critice

Două scopuri a avut Barac când a scris «Risipirea»: 1) «... să se întindă cunoștințele despre lucrurile cele vechi; să învețe supușii să fie plecați și ascultători; să se întărească pacea căsnicilor». Deci un scop moral-educativ și 2) «... să crească cât de cât măcar, măestria poeziei în limba românească», întrucât, dacă va fi așa precum îi e gândul, «... tare mă voi bucura» (v. prefața).

Se pare că în intenția lui a fost să scrie o epopee, să încerce în limba românească un gen necunoscut. Întreaga construcție tehnică, începând cu invocarea Muzei — aici «Rugăciunea autorului» — împărțirea în cânturi, acțiunea eroică, intervenția elementului miraculos, toate acestea ne duc spre această deducție¹⁾.

Dar n'a reușit. Majestatea versului impunător de epopee, e înlocuită aici cu versul popular, scurt, săltăreț și așa de des cacofonic:

Dacă căutați domnie
Și așteptați slobozie
Luptați-vă a scoate
Cu arma dacă se poate, (p. 20)

sau vorbind despre Agripa:

Acesta se înfierbântă
Și tot sângele spăimântă
Celor ce fugiau mai tare
În turnuri spre săpare, (p. 50)

iar la p. 9 și 229:

Ca când viforul cel mare.

¹⁾ Vezi Gaster, *Chrestomație Română*, II, 1891, pp. 235 și urm., reprodus prefața operii și Cânt. III, după ediția din 1821.

și

Ca cât au fost de înalte,

nu sunt versuri de epopee.

Eroul principal, Titus, se pierde, e șters, iar risipirea Evreilor — ca urmare a revoltelor lor — nu poate fi socotită ca «momentul culminant».

Față de Argir și Elena, negreșit, nu e un regres în ceea ce privește forma, dar nici un pas înainte, decât în ceea ce privește fondul.

Aflăm și aici versuri, care ne surprind printr'o imaginație îndrăzneță:

Pân' soarele și răsare
De șapte ori lumânare. (p. 47)

adică șapte zile, sau:

Trăsneà focul făcând frică, p. 91.
Stejarii să străjuiască, p. 95.

sunt aliterații reușite pentru anul 1821.

Aflăm apoi în această carte, versuri care ne duc spre adevărata poezie:

Inflorind pre la hotară
Vremea cea de primăvară
Cu verdețuri, răsăritul,
Miazăzi cu înfloritul
Apusul și miazănoapte
Cu ierburi crude, necoapte,
Impodobiă cu frumusețe
Pământul cu multe fețe,
Munții și cu dealurile
Văile și jghiaburile ¹⁾. (Cânt IX, p. 265)

E minunat redată atmosfera începutului de primăvară. Intorsătura versului, cu rostul graiului bătrânesc, o întâlnim aici: « E și această poemă în nouă cânturi versificată în bune și curgătoare versuri scurte ca ale poeziei populare — a unei povești în proză, probabil nemțești ¹⁾ ».

Cu toată frumusețea ei, opera aceasta n'a cunoscut nici pe departe răspândirea poveștii lui Arghir, din cauza subiectului, cu desăvârșire străin poporului român.

¹ Iorga, *Ist. lit. rom. sec. XVIII*, II, p. 475.

3. HALIMA SAU O MIE ȘI UNA DE NOPTI

Intr'o vreme, când traducerea constituia pentru traducător un merit literar, Barac dă în românește atât de cunoscutele povești arabe ¹⁾.

Literatura noastră, cunoaște cam în același timp, două traduceri ale aceleiaș opere, după două izvoare deosebite. Una, după un izvor grec: *Ἀραβικὸν μυθολογικὸν* traduse între anii 1835—1838 de institutorul din Vălenii de Munte, Ioan Gherasim Gorjan (în 4 vol.), a doua, după un izvor nemțesc — versiunea lui Galland — prelucrare de Barac.

În mss. însă, poveștile au circulat mult mai înainte, alături de Sintippa, Esop, etc.

Traducerea lui Barac apare la 1836 (4 vol.), 1837 (2 vol.), 1838 (2 vol.) la Brașov în tipografia lui Ioan Gätt (Gött) cu cheltuiala lui Rudolf Orghidan, acest mare sprijinitor al tuturor acțiunilor românești din Țara Bârsei ²⁾.

«Foaia Duminecii» din 1837 își anunță cetitorii: «că a ieșit Tomul al 4-lea, și se află la dătorii acestei foi Duminecii, cu prețul 16 krț. (creițari). Tomul al 5-lea încă va ieși peste 6 săptămâni», adică prin August 1837 ³⁾.

Anunțul acesta îl află în No. 25 al semestrului I, ceea ce e un motiv mai mult să credem că foaia, aproape în întregime eră redactată de Barac, care-și făcea aici și atât de modestele înștiințări, cu privire la operele lui, fără măcar să le semneze.

Căutând să deslege misterul originii acestor «istorii arabicești», Barac își dă seama că «izvoditorului acestei cărți, așa mari, nu este știut; că nici se poate a fi prin putință numai de o mână a se fi scos un izvod mare ca acesta după cum se poate socoti; că n'au putut fi numai la un om, atâta putere a închipuiri așa de roditoare ca să alcătuiască atâtea nenumărate fabule» ⁴⁾.

De unde a căpătat translatorul din Brașov îndemnul de a traduce aceste povești, o spune singur: «foarte de lipsă este a lumină și limba noastră și toată nația noastră cea română prin tălmăcirea și darea la

¹⁾ În românește, prima traducere o avem din anul 1782, Iulie 27, terminată la 1786, Martie 30 în Brașov (Scheiu). Vezi Gaster, *o. c.*, 1882, p. 95.

Din 1783 avem o traducere completă a Halimalei, făcută la Mănăstirea Hurezului de igumenul Rafail. (Vezi Gaster, *o. c.*) Ambele sunt însă în ms.

²⁾ Ed. II-a la 1857, a III-a la 1877, a IV-a la 1897.

³⁾ P. 204.

⁴⁾ Ed. 1836, I, p. II.

lumină a cărților de mai multe feluri, urmând celorlalte nații luminate și cu toate bibliotecile îmbogățite¹⁾).

Istoricul Halimalei îl face în acelaș «Cuvânt înainte», tot după cărți nemțești.

În limba traducerii se simte pe alocuri, evidenta influență maghiară și germană. Ex.: muștră, știuc, darab, etc. Traducând, nu s'a ținut strict de originalul german, care e numai în proză. Ici-colea, Barac a mai presărat și versuri. A prelucrat deci în total 225 de nopți într'o limbă frumoasă, dar fără prea multă coloratură.

Unele din cele mai frumoase versuri originale, le găsim tocmai aici, la începutul vol. I. E o meditație sfătoasă, cu tâlc spusă, în versuri corecte:

Înțeleptul așa spune
Cu a sa înțelepciune
In puterea pildelor:
Cum că toată vremea are
Vremea sa la orice stare
Și toate-s la vremea lor.

căci:

Vreme e de rugăciune
Vreme istorii a spune
Vreme este și de joc.
Că slava lumii se trece
Acl caldă, acl rece
Vara umbră, iarna foc.

Fire nu va să se mire
De această tălmăcire
A vechilor istorii:
Ce sunt adânc izvodite
De arabi alcătuite
Spuind de vrăjitorii.

4. ISTORIA LUI PITICOT

În timpul cât lucră la Constantina, iese de sub tipar: *«Istoria minutului Piticot de un cot cu barbă cu tot»* la Brașov, în tipografia lui Gött. Nu-i decât o simplă povestire de câteva pagini, tot «din limba nemțească scoasă», «pentru trecerea de vreme, mai vartos în serile cele mai lungi de iarnă».

¹⁾ Idem I, p. III.

Broșura n'are vreo deosebită valoare literară. Suferă de monotonie în descriere, iar limba își permite prea multe licențe și prea se repetă: Așa vorbind despre insulă:

Care Liliputi se chiamă anume
Că unde numai e într'această lume (p. 3).

«Că unde numai e», nu prea are sens, decât forțat. Construcția frazei se apropie de cea nemțească.

Sau:

Oamenii sunt *foarte* mititei de stare
Dar meșteșugul lor este *foarte* mare:
Portul lor și pânza cea *foarte* vestită.

e *foarte* puțin poetică repetarea aceluiaș superlativ absolut. Întâlnim și aici, inevitabilele cacofonii pentru Barac și foarte rar dacă dăm peste un vers interesant ca rimă:

Cu meșteșugul lor, ei ori și unde
Pot trăi și peste ale mării unde, (p. 3).

Dealtcum, povestirea lui Barac, nici n'a avut o prea mare răspândire, poate tocmai din motivele arătate mai sus.

Și totuș, Brașovul ne dă o ediție în 1919.

5. CEI TREI FRAȚI GHEBOȘI

La un an și ceva după Piticot și tot la Brașov, i se tipărește o altă broșură, ceva de mai mare importanță. E «*Cei trei frați gheboși sau trei bărbați și o muiere, istorie comică*»¹⁾. Povestea, ca origine, trebuie căutată în Syndippa²⁾: Barac a luat-o din Halima, după versiunea lui Galland. În literatura românească o mai aflăm — firește, sub formă de variantă — la Anton Pann în «*O șezătoare la țară*», iar Gaster, citează o altă variantă, auzită la Galați³⁾.

Conținutul

E vorba în această povestire, despre un fabricant de săbii din Craiova (*sic*), în original din Damasc, care murind, sfătuiește pe cei trei copii

¹⁾ Brașov, Ciurcu.

²⁾ Gaster, *Lit. pop. rom.*, Buc., 1882, p. 72.

³⁾ *Idem*, p. 75.

ai lui, să nu se despartă niciodată. Copiii erau toți gheboși și semănau ca două picături de apă. Dar sfatul tatălui nu e ascultat; se despart și unul dintre ei ajunge om tare bogat în Bagdad.

Fatalitatea face, ca ceilalți doi frați, să ajungă după rătăcirii îndelungate, tot la Bagdad și săraci fiind, cer ospitalitatea — din întâmplare — tocmai nevestei fratelui lor. Acesteia, făcându-i se milă de ei, îi ospătează din belșug, dar ca să nu-i vadă bărbatul care tocmai atunci se întorcea acasă, îi ascunde în pivniță sub un butoiu gol, unde mai târziu îi găsește morți.

Inspăimântată, tocmește un hamal să-i arunce în Tigru.

Comicul povestirii constă tocmai în această încercare de înecare. Nevasta, sgârcită fiind, spune hamalului — când acesta vine să-i plătească truda — că cel pe care l-a aruncat, s'a întors înapoi și deci nu-i va plăti până ce nu-l va îneca deabinelea. În chipul acesta, vicleana femeie, scapă și de-al doilea cocoșat. Dar întorcându-se hamalul spre casă, întâlnește pe bărbatul femeii: încredințat de astădată că cel pe care cu ceva mai înainte l-a aruncat în apă, a scăpat, fără multă vorbă, îl încarcă și pe acesta în spate și-l aruncă în Tigru.

Întâmplarea face însă ca tocmai Califul, să-i scape pe toți dela moarte — primii doi nu erau decât amețiți — îi înstărește și pe aceștia și de acum înainte trăesc nedespărțiți până la moarte.

Intr'un timp, relativ scurt, povestea a cunoscut patru ediții (1843, 1844, 1875 și 1889), ceea ce însemnează că a avut cetitori.

Versurile sunt bine legate iar metrul acelaș ca în majoritatea scrierilor în versuri ale lui Barac:

Mergând pe uliță eată
Un ghebos i se arată
    Și stătu pre loc uimit.
Că era cu felinarul
Și el nu știa măgarul
    Cine e, văzându-l viu,
Ci gândea că-i tot pre care
L-au dus în gărla cea mare
    Mort, amețit de rachiu.
Și i-au zis lui: ho ! așteaptă !
Ghebosule ! că în faptă
    Acuma te-a apucat,
Și tu fugi încă mai tare
Eșit din apa cea mare

De unde te-am aruncat ?
 Iți voi arăta eu ție,
 Ce necaz îmi faci tu mie
 Cu ale tale drăcii,
 Dar acum a treia oară
 Voiu să te arunc în moară
 Să nu mai ai mijlocii.
 Și după ce îl apucă
 Să-l bage 'n sac și să-l ducă
 A început a sbiera,
 Și se ruga ca să-l lasă
 Să meargă cu el acasă :
 Însă înzadar era.
 Că nefolosindu-i plânsul
 L-au aruncat și pre dânsul
 Unde peștii locuea.

Peste tot, aceeaș ușurință în versificare.

6. SAMSON

«*Tragedia lui Samson*» scrisă «*în cinci perdele*», apare la Sibiu în 1846; ediția aceasta n'am aflat-o. Tot Sibiul însă, ne dă o a doua ediție la 1859.

Barac spune că a luat-o din nemțește. Dar avem și în literatura maghiară o scriere mult mai veche a lui Kátonyi Petru, cam de pe la 1554, care de sigur a cunoscut și ediții mai noi: «*Az erős vitéz Samsonrol*» (Despre puternicul viteaz Samson)¹⁾. N'ar fi exclus ca Barac să fi cunoscut și această operă, întrebuintând-o în alcătuirea scrierii lui.

Limba, pe alocuri energetică, e plină de aceleași păcate pe care le-am subliniat și altădată:

SAMSON: Tiranilor de ocară
 Acum țineți-vă iară
 Că viu să vă pedepsesc.

iar mai departe:

Feriți Filistenii cu moarte
 Că de sus vă bate foarte
 Plini de rău și de nevoi,
 Că acum vă prăpădește.
 Și iată, tot vitejește
 Moare și Samson cu voi ²⁾).

¹⁾ Beöthy Zs., o. c., p. 218.

²⁾ Ed. 1859, pp. 142 și urm.

Tragedia e scrisă în versuri și în proză. Numele unor persoane par corupte ex. Dalida pentru Dalila, dar opera păcătuiește prin acțiunea prea puțin dramatică.

7. TIL-BUHOGLINDĂ

Paternitatea lui Barac asupra acestei traduceri poate fi suspectată; avem însă tot atâtea motive să credem că Barac e autorul.

Philiphide¹⁾ pentru prima dată o semnalează ca apărută în *Foaia Duminecii* la 1837; iar, foaia aceasta, fiind scoasă cu îngrijirea lui Barac, și considerând că aproape toate traducerile care apăreau acolo lui îi aparțineau, lui i se datorau, e foarte natural să credem că numai el putea să prelucreze în *acel timp* la Brașov — de sigur după vreo ediție populară germană — pe *Tyll Eulenspiegel*.

D-l Densușianu Ovid²⁾, fixează data apariției primei ediții la 1840. Noi nu cunoaștem decât pe cea din 1846 apărută la Brașov, în aceeași tipografie a lui Gätt, sub titlul: «*Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă, cele de răs și minunate la cetire, spre trecerea de vreme, în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă, după limba nemțească tâlmăcită, și acum a doua oară tipărită*»³⁾.

Faptul că traducerea e făcută direct din nemțește, că în titlu găsim asemănări izbitoare cu alte titluri din operele lui Barac, că versurile din cuvântul către cetitori:

Florile să înflorească
Fără buruieni să crească
Și va fi grădina raiu,
Acest folos amintindu-l
Pre Buhoglindă cetindu-l
Atâta mă bucuraiu,

îți aduc aminte de forma versurilor pe care am mai întâlnit-o de atâtea ori la Barac, că la 1837 la *Foaia Duminecii* nu era altul care ar fi prelucrat aceste «*minunate istorii*», toate acestea pot justifica afirmația că numai Barac poate fi autorul traducerii.

¹⁾ *Ist. limbii și lit. române*, Iași, 1880, p. 192.

²⁾ *Lit. rom. modernă*, Buc. I, p. 129. (Vezi și Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 161).

³⁾ Ed. III, 1856, Sibiu, 1858, ed. IV. Ed. V, 1876, Buc.

Dar eu nu văd motivul pentru care nu și-a semnat traducerea cu veșnicul *Ioan Barac, magistratul translator din Brașov*, care nu lipsește de pe nici una din scrierile lui.

Nu văd iarăș motivul pentru care n'a versificat unele părți din aceste istorii, tocmai el care transformă o povestire în proză, în tragedie versificată (*cazul Atala*).

Deocamdată, în lipsa altor argumente hotărâtoare, înclinăm și noi spre părerea lui Philiphide și d-lui Densușianu: numai Barac *poate* fi autorul traducerii lui Til-Buhogлиндă, în românește.

8. ZIARISTICA LUI BARAC

A. BARAC ȘI FOAIA DUMINECII.

E locul să ne ocupăm aci despre activitatea ziaristică a lui Barac.

Până la 1837, n'avem cunoștință despre colaborarea lui la vre-unul din puținele ziare care apăreau pe atunci. Ne găsim în primii ani ai ziaristiceii noastre, când autorii articolelor, se ascundeau sub anonimate. Din această cauză, numai cel care are o mai largă deprindere, numai cel care cunoaște bine scrisul diferiților noștri scriitori de pe atunci, numai acela poate să spună hotărât: articolul cutare e scris de Eliade, celălalt aparține lui Bariț, etc. Dar tocmai fiindcă acești scriitori români pe vremea aceea se puteau număra pe degete, paternitatea multor scrieri apărute prin aceste foi, se poate stabili sau cel puțin se poate bănuî.

Despre Barac, se poate spune sigur că până la 1837 n'a scris în nici o foaie. La 1837 apare însă *Foaia Duminecii* sau mai exact, *Foaia de Duminecă spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe*, scoasă de o societate de învățați cu ajutorul bogatului negustor român, Rudolf Orghidan, de numele căruia se leagă atâtea tipărituri românești din Brașov și de aiurea.

Pe prima pagină a semestrului al II-lea: «*Tălmăcite sau traduse după limba nemțească, de Ioan Barac, translator al Brașovului*».

Deși numai cu începutul semestrului al II-lea Barac figurează ca redactor al acestei foi de cultură pentru popor, cred că a colaborat la ea și mai înainte, dacă nu cumva a făcut parte chiar și din societatea aceea de învățați, titlu care pe atunci, n'avea nimic pretențios într'ânsul, — căci, în cece privește ordinea și natura articolelor, nimic deo-

sebește semestrul I de al II-lea, aproape toate fiind prelucrări sau traduceri din nemțește și «în toate se vede pecetea lui Barac»¹⁾.

Dar ceea ce ne face să credem că Barac a colaborat efectiv la această foaie și mai înainte, sunt versurile care încheie aproape fiecare număr; iar, analizând mai de aproape factura lor, asemănarea cu altele despre care știm siguri că de el sunt scrise, e evidentă.

Cităm prin comparație:

Semestrul I (neseminate)

Tu vezi cuțitul în cale
Ce duce la ale sale
Din inimă 'n inimă,
Nu zăbovi dar și pasă
Că supărarea să-ți iasă
A scăpa din patimă²⁾.

Semestrul II (seminate)

Cum e roata de rotită
Și rotocol cercuită
Imprejurul banului,
Așa-i lumea învârtită
Rătundă și potrivită
După cursul anului.³⁾

Întâlnim aici, nu numai forma, ci și felul de a gândi al poetului ardelean.

Tot asemenea, în semestru I, dăm de următoarele titluri de articole: (noi nu înșirăm decât câteva).

Pescariul și fiul său (Nr. 11); *Hiana* (p. 105); *Mohamed al II* (p. 128); *Insola Island și Java* (p. 140); *Lăcuiitorii de apă în China* (p. 191); *Val de vânt și sul de apă* (p. 189), etc.; iar în semestrul al II-lea:

Lăcuiitorii din Madagascar (p. 137); *Vrășmașul cel de moarte al șerpilor* (p. 24); *Italianii în Rossia* (p. 72); *Minunata împlinire a unui vis* (p. 100); și câte altele, pe care dacă le judecăm din punct de vedere al stilului sau al conținutului, e foarte firesc să ne gândim la un autor comun și care nu putea fi altul decât Barac.

Asupra valorii literare a acestor articole nu insistăm; în orice caz, nu poate fi vorba despre *literatură*, ci mai curând de *utilitate*. Dar în

¹⁾ Iorga, o. c., I, sec. XIX, p. 306.

²⁾ «Foaia Duminecii», 1837, p. 81.

³⁾ *Idem*, p. 208 No. 26.

legătură cu aceasta, să nu uităm că ne aflăm în epoca lui Eliade: «*Scrieți băieți, numai scrieți!*»!

Așadar, nu chiar *calitate*, dar *neapărat cantitate*, căci sărăcia literaturii românești, trebuie înlocuită cu ceva, fie chiar și cu traduceri greoaie, care au făcut ca peste o jumătate de an, numărul abonaților la *Foaie* să scadă la mai puțin de jumătate.

Unele din versurile anacreontice publicate aci, par mai reușite:

Două lucruri dragăstoasă
Sânt, muierea cea frumoasă
Și vinul cel delicat.
Care lucruri prefăcute
Sânt două otrăvi plăcute
Lucruri de alunecat ¹⁾.

Făcând însă abstracție de orice critică literară, când Barac scrie:

Ziua bună când îți vine
Deschide-i ușa cu bine
Și de cea rea te gătește
Până încă nu sosește ²⁾.

mereu cu gândul de a da un sfat bun, iar cu șase ani mai târziu, un contemporan, geme pe struna unui romantism de cea mai compromisă calitate:

Oh! cu amar mor cu zile
Și n'am mila cui să cer,
Dela nimeni n'aștept milă
Decât dela 'naltul cer.. ³⁾

trebuie să-i recunoaștem modestului dascăl dela Brașov, ceva mai mult *merit cultural*, în epoca în care a trăit.

B. BARAC ȘI FOAIA PENTRU MINTE

Cunoscându-l bine pe Bariț, Barac a colaborat și la foaia acestuia, publicând versuri în care găsim aceiași stăruitoare grije de a da sfaturi. Fabula *Fă bine și așteaptă rău* ⁴⁾ în care vulpea, cu tot binele pe

¹⁾ «Foaia Duminecii», 1837, Semestrul I, p. 192.

²⁾ «Foaia Duminecii», id. p. 81.

³⁾ «Buciumul Român», 1843, p. 88.

⁴⁾ «Foaia pentru minte, inimă și literatură», 1843, p. 278.

care-l face omului, e omorîată de acesta, numai în parte e reușită, căci, *acel* căruia i se făcuse binele — omul — trebuia să omoare vulpea, iar nu femeia, cum avem în cazul de față.

Poezia *Amorul coasă*¹⁾, e prea prozaică: metrul popular incorect, e supărător la cetire. Tot atât de lipsită de miez e și *Toamna din anul 1848*; ar vrea să fie odă dar «*de când vina încă cade*», nu ne permite să vorbim despre așa ceva. Aceasta e de altcum, singura poezie închinată revoluției, dar am mai spus-o și în altă parte: mișcările revoluționare ale anului 1848, nu l-au impresionat pe translatorul dela Brașov.

La fel sunt cele două strofe din *Amorul doarme*²⁾, ca și *Moral pentru tinerețe*³⁾, care totuși e mai reușită prin calitatea fondului:

Ticăloasă tinerețe
Ce cu mintea te fălești
Ia-ți dascăl să te învețe
Cum că nu-i cum socotești.
Caută cu ochii roată
Lumea ocolindu-o
Că nu o poți vedea toată
In veci stăpânindu-o.
De te simți așa cuminte
Că vrei să o biruiești
Dintâiu, și mai înainte (*sic*)
Te judecă cine ești.
Căci nici un tânăr în lume
Fie el cât de viteaz
N'au putut cu al său nume
Ca să nu dea de necaz.

Forma glumeață e mai bine prinsă:

Florile-s mai ferice
Decât toate fetele,
Și cu mult mai mulțămite
Decât noi, băiețele.⁴⁾

iar pe alocuri, durerea găsește accente puternice:

Câte lucruri rele
Și necazuri grele
Toate ale mele?

¹⁾ «Foaia pentru minte», 1840, p. 62.

²⁾ *Idem*, p. 62. Cf. și Ms. No. 460—461 B. A. R., p. 157.

³⁾ *Ibid.*, p. 182.

⁴⁾ «Foaia pentru minte», id. p. 182.

Tu nădejde sacă
Numai tu săracă
Faci ca să mai tacă
Inima să-i treacă ¹⁾).

Și încheind acest capitol în legătură cu colaborarea lui Barac la cele două foi ardelene, rămâne să reținem că el n'a fost ziarist în înțelesul de azi al cuvântului, cum nici ziaristica de azi n'are aproape nimic comun cu cea de atunci.

A condus partea așa zisă *literară* la una, a colaborat la alta, fără gândul de a forma în jurul lui un curent și fără a face parte din vre-unul.

Printre idealiiști mănuitori de condeiu ai anilor 1837—1843, i se cuvine și lui un locșor, dacă nu ca scriitor, cel puțin ca popularizator, cu evidente merite culturale.

B. OPERE PUBLICATE DUPĂ MOARTEA AUTORULUI

Cu prilejul unei călătorii pe care Barac a făcut-o la 1830 la Arad, a încredințat profesorului de *«preparandie»*, *Alexandru Gavra*, un număr de manuscrise spre tipărire. O parte din aceste scrieri s'au pierdut iar o parte — transcrise probabil de elevii lui Gavra — au circulat în manuscrise și întâmplător, au putut fi publicate.

Din categoria acestora face parte *Pipelea* și panegiricul în versuri *Moartea Polixenii Radac*. Și tot la capitolul acesta trebuie să ne ocupăm cu fragmentul din *Rătăcirile lui Ulisse*, publicat de Nicolae Densușianu, după manuscriptul descoperit la Iosif Barac, acum în proprietatea Academiei Române.

1. RĂTĂCIRILE LUI ULISSE

Cum a ajuns manuscriptul acesta din nou la Brașov, când Barac spune ²⁾ că l-a lăsat spre publicare lui Gavra, nu ne putem explica. *«Istoria lui Odisseus»* — căci acesta e titlul exact — poate va fi fost trimisă autorului spre eventuale corectări? Că manuscriptul a fost refăcut

¹⁾ Id. 1839, p. 80. (Nădejde). Cf. Ms. 460—61, p. 73, 114, 157 unde sunt copiate câteva din poeziile lui Barac.

²⁾ Ms. No. 165. B. A. R. prefața la Constantina.

de Gavra ¹⁾ e numai o părere ce n'are nimic temeinic în ea, căci dacă în loc de «Istoria lui Odisefs», avem «Rătăcirile lui Ulisse», nu însemnează că întreaga operă a fost refăcută.

Din toate prelucrările lui Barac, aceasta mi se pare cea mai interesantă. Limba frumoasă, șirul ideilor bine ținut și nu deslănat ca aiurea, noutatea versurilor, fac din acest fragment, o lectură plăcută.

Mai arată-te isteță
Muza mea cea *cântăreață*
Precum te-ai mai arătat
Când cântai jalea cea mare
A Troadei întru care
Încă una n'ai cântat.
. . . . .
Lasă războiul cel mare
Cel de zece ani în care
Grecii Cetatea bătea(u)
Scoțând prin foc pe Elena
Când o cetate prin stena (scena)
Vicleșugului ardea. ²⁾

Partea a doua, începe cu versuri lungi de epopee, fără a fi greoaie, dar care au ceva din ritmul monoton al poeziilor lui Bolintineanu:

Așa Penelopi, măhnita regină
S'a dus la Laertie la a lui grădină
La socrul său, unde să să jăluiască
Ca să nu o lase să să prăpădească.

Sunt versuri în care imaginea iese din comun: astfel vorbind despre *Odisefs* spune că «*lui i-a fost tot calea cruce*».

Manuscriptul se termină, par'că obosit de lungimea și interminabilul drum al lui Ulise:

Că se făcu nuntă cu o veselie
Nu știu câte zile care va să fie (*sic*)
Că de le-aș tot scrie, numărând pre ele
N'ar mai avea sfârșit versurile mele.

E publicat în întregime — atât cât s'a păstrat — în *Albina Carpaților*, An. I, 1877, pp. 102 și urm. și 117 și urm. ³⁾.

¹⁾ «Transilvania», 1893, p. 78 (P. Milian, *art. cit.*).

²⁾ Ms. No. 209 B. A. R. fila 170.

³⁾ Cf. ms. No. 209 fila 170.

2. MOARTEA POLIXENII RADAC

Manuscriptul l-a descoperit P. Milian în satul Secușigi de lângă Arad și l-a publicat în revista «Transilvania» 1893 p. 110 și urm. E în afară de orice îndoială că scrierea aceasta — le fel și celelalte desigur — a fost copiată de mai mulți elevi de-ai lui Gavra. O astfel de copie păstrează Academia Română în manuscriptul No. 452, fila 283, dăruită de preotul Emilian Micu din Kissoda. (Are 24 p. și e identic cu cel publicat de Milian).

E un soi de panegiric, moral ca tendință. Pe motivul unui fapt divers — o sinucidere din dragoste — poetul nu pierde ocazia de a da sfaturi și fetelor — de felul cum au să se ferească de această *boală*, — și părinților, care de atâtea ori se amestecă inoportun în iubirile copiilor lor. Limba, ca peste tot în scrisul lui Barac. Rima — uneori e neobișnuit de bogată și nouă:

Și tu Polixeno încă
Ce țărâna te mănâncă
Domnul să te judece,
Și să te ierte pre tine
Dacă n'ai murit mai bine
Când erai în scutece.

3. PIPELEA GÂSCARIUL ¹⁾

Povestirea e prelucrată din ungurește după *Fazekas Mihály* (1766—1828).

Acesta făcea parte din pleiada scriitorilor din Debrețin «*Debrecen Kör*», a căror țintă eră, armonizarea diferitelor curente literare ale acelor vremuri. Versificator și el, devine dintr'odată cunoscut și popular cu poema lui «*Ludas Matyi*», o scriere cu tendință, ocrotindu-se prin ea, iobăgimea împotriva domnilor de pământ. Cu foarte mult umor se povestește cum Matyi, mergând odată cu niște găște la târg, e bătut amarnic de slugile Domnului de pământ, Döbrögi, fiindcă nu voiă să-i vândă găștele pe un preț de nimic. Și Matyi — om tare ciudat în felul lui — se jură că bătaia asta i-o va întoarce lui Döbrögi, cu vârf și îndesat, de

¹⁾ Ms. a fost încredințat tot lui Gavra. O copie a fost găsită la Secușigi, lângă Arad. A apărut în No. 8 al bibliotecii «Sămănătorul», Arad, 1916.

Ms. B. A. R. No. 690, filele 97—114 cuprinde o copie a aceleiaș povestiri: textul e la fel cu cel publicat.

trei ori înapoi. Și se întâmplă așa cum s'a jurat Matyi: sub diferite pretexte, reușește să se strecoare până în apropierea nemărginită a lui Döbrögi, și-i administrează cu destulă pricepere și bunăvoință, bătaile promise¹⁾.

Povestirea lui Fazekas, apare la 1815. Barac, cunoscând popularitatea ei, o prelucrează — desigur înainte de 1830 — înlocuind numele lui Matyi cu acel de *Pipelea* — vâr bun cu *Práslea* din poveștile noastre — căci fiind vorba de isprăvi glumețe, Pipelea eră unul din cei mai indicați să le facă, deși Barac ar fi făcut mai bine dacă le încredință năzdrăvanului *Păcala*.

Am credința că dacă Barac ar fi reușit să-și tipărească pe Pipelea al lui, numai de câștigat ar fi putut, căci scrierea, prin părțile hazlii pe care le are, ar fi avut o largă răspândire. Azi însă n'are decât «darul de a ne desvelî un colț din lumea vremii lui»²⁾.

C. SCRIERI RĂMASE IN MANUSCRIPT

Datorită lui N. Densușianu, Biblioteca Academiei Române, secția manuscriptelor, păstrează în trei volume, restul scrierilor lui Barac: sunt manuscriptele No. 165, 208 și 209.

În lipsa acestora, dacă s'ar fi ocupat cineva mai amănunțit cu opera lui, l-ar fi clasificat printre scriitorii neproductivi, cu oarecare talent, fără să bănuiască, relativa intensă activitate literară a modestului dascăl și translator dela Brașov. I s'ar fi făcut o nouă nedreptate — alături de cea a nerecunoscătoarei tăceri care s'a așternut asupra scrisului lui atâta vreme.

Barac — hotărît lucru — a avut talent de versificator. În orele de birou — când prindea o clipă de răgaz — translatorul înfiripă versuri românești. Din puținul care ni s'a păstrat în această direcție, ușor se poate dovedi că cea mai de seamă preocupare a lui a fost literatura.

Scria din convingere: fără a fi scriitor de rasă, își da seama de importantul rol al literaturii în viața unui popor. Pornind dela această convingere, o viață întreagă s'a trudit spre a face să «crească cât de cât măiestria limbii române».

¹⁾ Beöthy Zs., o. c., pp. 621 și 625. Cf. Borbély István Dr. *A magyar irodalom története a legrégibb időkől 1825-ig*, Cluj, 1924, p. 297 și urm. Cf. Bologa Vasile, *Istoria literaturii maghiare*, Sibiu, 1908, p. 25. Cf. Benedek Elek, *Magyar mese és monda világa*, IV, p. 135.

²⁾ *Pipelea Gâscariul*, Arad, 1916, p. 48 (anonimul V. St.).

Intr'o vreme, când sărăcia Ardealului literar eră aşă de pronunţată, fiul preotului din Alămorul Făgăraşului, în puţinul timp rămas liber de alte îndatoriri pe care le avea faţă de *Stadtmagistrat*, se îndeletnicea cu o preocupare atât de idealistă pentru vremea lui: *scria*.

Descoperiă în literatura maghiară sau germană, o carte vrednică de a fi cetită şi de conaţionalii lui, o prelucră, cu hărnicia unei albine. Dar modest din fire, nu s'a îmbulzit la uşa puţinelor edituri de pe atunci. O singură dată — la 1830 — a încercat să bată ceva mai stăruitor la uşa proiectatei *ortăcii* pentru tipărirea de cărţi româneşti a lui Gavra — cine ştie dacă n'a fost rugat! — şi s'a ales cu atâtea scrieri pierdute.

Cu majoritatea scrierilor nepublicate, l-a apucat împrejurările anului 1848, când murind, şi-a lăsat tot rodul nopţilor lui nedormite, cine ştie prin ce sertar tănuat al mesei lui de scris, unde au fost aflate de fiul lui, Iosif, protopop al Braşovului, care le-a dăruit Academiei Române, prin N. Densuşianu.

Cu aceste scrieri — postume — ale lui Barac, ne vom ocupa în cele ce urmează, mai ales, sau tocmai fiindcă nimeni nu le-a studiat până acum. Puţinele indicii pe care ni le dau istoricii literari — uneori exacte, alteori greşite — sunt totdeauna insuficiente.

Despre valoarea literară pe care ar putea-o avea azi, nu se poate discuta. Păstrând raportul, s'ar putea spune ceeace s'a spus şi despre eruditele scrieri ale lui Dimitrie Cantemir; dacă ar fi apărut atunci când au fost scrise, importanţa lor ar fi fost desigur, mare. Azi însă nu pot avea decât o valoare istorico-literară. Pentru buncii noştri din preajma anilor 1830—1840, *scrisul românesc* avea valoare *în sine*: *eră românesc*. Critica n'avea menirea să claseze sau să purifice, aşă cum face astăzi, ci să îndemne la scris pe începători: iar cetitorii, în scrieri mediocre, vedeau de atâtea ori, capo d'opere. Şi dacă aşă erau vremurile şi aşă erau oamenii, aceste scrieri ale lui Barac vor fi avut admiratori sinceri şi vor fi contribuit şi ele la desvoltarea gustului pentru cetit ¹⁾.

I. CONSTANTINA 1842

Manuscriptul 165, original, p. 183. «*Vrednica de iubire evropeană, Constantina într'o adevărată, interesantă istorie de dragoste, după vremea*

¹⁾ Mss. vor fi studiate în ordinea cronologică în care sunt clasate în cele trei vol. ale A. R.

aceasta, închinată lumii cei galante și băgătoare de seamă, spre desfătarea minții, în versuri alcătuită.

E cea mai voluminoasă lucrare în versuri a lui Barac. Datează din 1842. Împărțită în 22 de părți, are 183 p. În foarte interesanta prefață, autorul are grije să ne dea informațiuni cu privire la originalul de pe care a tradus, informații însă tot atât de vagi ca și altădată, «se află scrisă în limba nemțească și (e) tipărită la Lipsca în anul 1704» ¹⁾).

Valoare literară nu pare a avea; îți face impresia unui roman-foileton, fără aventuri grozave, dar așa de dulceag și așa de pedant pe alocuri. Schimbul de scrisori dintre Constantina și iubitul ei Valdaim, cu începutul lor «*Domnule*» sau «*Doamnă*» și mai ales conținutul acestora, te poartă cu gândul spre limbajul, din relațiunile de dragoste ale mahala-lor noastre. E un fel de romantism zaharisit.

Și totuși Barac a aflat de bine să prelucreze povestea: «... pentru că iubirea deaproapelui sau și iubirea de cinstă este un pinten nobil cu atâta putere asupra duhului istoric, ca și asupra duhului unui viteaz, care pre amândoi aceia îi îndeamnă a face un lucru de folos, este un lucru cel mai firesc și virtuos. Aceasta m'au îndemnat de a da afară această istorie de dragoste curată a Madamei (sic) Constantina...», căci: «... avea dânsa și darul cuvântării cei elegante către ori ce obraz bărbătesc, încât toți înțelepții se arată cu sfială cătră dânsa ca nu cumva să-i supere virtu-tea ei» ²⁾).

Din aceste lămuriri, ne putem da seama de cuprinsul «*opusului*»: iubirea sinceră, curată a virtuosei Constantina pentru Valdaim; peri-pețiile acestei iubiri și în sfârșit, «*izbândirea*» îndrăgostiților:

De care dulce viață
A lor plină de dulceață
Dacă s'au învrednicit,
Au trăit ei foarte bine
Viața cum se cuvine
Până la al lor sfârșit ³⁾).

Par'că Arghir și Elena se termină altfel? Sau «Cei trei frați gheboși» sau «Piticot» sau alte și alte opere ale acestui romantic versificator ardelean?

¹⁾ Prefață, p. 16.

²⁾ Prefață, p. 2 și urm.

³⁾ Constantina strofa ultimă.

Evident că și «Constantina» are versuri — dacă nu perfecte, totuși frumoase care și azi ar putea fi cetite cu o oarecare îngăduință ¹⁾). Sunt descrieri redată cu destulă putere de plasticizare. Dar nici Barac nu avea pretențiuni prea mari; totuși, eventualilor critici, le spunea «că mai lesne este să cârțești asupra unui lucru decât a-l face»..., *mai bine*, completăm noi ²⁾).

În ceasul de azi, să ne aducem aminte de această maximă — împrumutată poate — dar să nu uităm că la 1801, același Barac, scria mai bine decât la 1842, Septemvrie în 20.

El vedeă în tot ce scria, numai utilitate: «Dacă această carte va *folosi* celor ce o vor ceti, nu puțin mă voi bucura; pentru aceia am dori a da... neamului meu celui românesc ca să o citească, numai cu acea râvnă cu care o am lucrat» ³⁾).

2. CARTIGAM 1845

Manuscriptul original, 122 p.: «*Patimile cele mari și minunate ale unei madamoizelle cu numele Cartigam, care fusese fiica unui Pașă turcesc anume Ibrahim dela Anadol și ia căzuse în robia creștinilor când au bătut pre Turci și i-au scos din țara Ungurească, din Buda capitala țării, unde lăcuise Pașa turcesc mulți ani, apoi fu botezată Hristina în Pariz și făcută grafiță* ⁴⁾).

Povestirea e începută în 26 Octomvrie 1845 și nu e terminată decât după aproape trei luni, adică la 15 Februarie 1846, lucru pe care-l aflăm din «*Cuvântul înainte*» unde Barac își expune părerile asupra necesității îmbogățirii limbii române prin traduceri și în general sprin scrieri:

«*Căci numai din cărți să mai luminează limba cea mai aleasă românească*».

Păcat însă că:

«*Românii noștri tot nu au râvna aceia care o au alte nații să citească cărți din care să se folosească, că să scumpesc cei ce știe să citească a le cumpăra și să lenevesc a le citi*».

¹⁾ Iorga, *o. c.*, sec. XVIII, vol. II.

²⁾ Prefață, p. 6, fila 3 pe verso.

³⁾ *Idem*, p. 19.

⁴⁾ Titlul dat de Milian în «Transilvania», 1893, p. 79, cu adaosul, al unei fecioare mahomedane, e greșit. La p. 128 îl corectează însă N. Densușianu.

Se vede că și atunci eră ca și acum!

Spre a îndemna deci pe Români, s'a îndemnat întâiu pe sine, spre, «a slobozi în limba noastră cea românească, această istorie în stihuri alcătuită»¹⁾.

Scrisă în versuri lungi, greoaie, «istoria» va rămâne desigur în manuscris. Nenorocirile întâmplare «madamoizelei», cine știe dacă ar fi răscolit vre-un sentiment în sufletele nepretențioșilor lui cetitori contemporani:

S'au întors acasă, mulți ani să trăiască
In toate zilele să se înveselească
Și cu fomeile să să înmulțască
Pân' la bătrânețe să să mulțamească²⁾.

O rimă atât de ieftină, atât de banală, nu putea fi căutată nici chiar la 1845, mai ales că atunci, primii noștri scriitori de valoare, încep să se afirme.

În literatura maghiară însă, Cartigam a avut o importanță aprecia-bilă. Scriitorul *Mészáros Ignác*, și-a creiat un adevărat renume cu: *Buda várának viszavételekor a keresztények fogságban esett Kartigam nevű Török kisasszonynak ritka és emlékezetes történeti* apărută în 1772³⁾.

Originea poemei trebuie căutată în literatura franceză, de unde a trecut la Germani, dela care o ia Mészáros. Despre opera acestuia, cu foarte mult entuziasm, vorbește Francisc Kazinczy: «*mem volt szebben irt magyar könyv, nem volt inkább gyönyörködető románc széles e világon*»⁴⁾.

De fapt, în literatura maghiară a avut o răspândire puțin cunoscută de alte cărți: în 23 de ani, trei ediții și asta la 1772—1795.

Istoricii literari maghiari, odată cu apariția acestei opere, socotesc pentru literatura maghiară, începutul *Epocei noi*, căci e prima operă, scrisă în întregime, în cea mai curată limbă națională⁵⁾.

Subiectul e interesant⁶⁾:

La recuparea cetății Buda, în 1686, frumoasa Kartigam, pretinsa fică a Pașei din Anadol, cade în prinsoarea creștinilor; e dusă la Paris, unde se încreștinează, primind numele de Cristina. Printr'o purtare

¹⁾ Cf. Bianu, *Catalogul Mss. rom.*, I, pp. 452—453, precum și Ms. No. 209.

²⁾ Ms. p. 122.

³⁾ Borbély, o. c., p. 198.

⁴⁾ Borbély, o. c., p. 198.

⁵⁾ *Id.*, p. 200.

⁶⁾ *Id.*, p. 199.

exemplară, atrage atenția regelui Ludovic al XIV-lea, care o ridică la rangul de *grofiță*, iar prințul Alexandru o ia de soție. Mai târziu, credinciosul servitor Ibrahim le spune că ea, Kartigam de altădată, n'a fost fica unui pașe turcesc, ci a unui nemeș care a căzut la asediul cetății Ujvár.

Ceeace l-a făcut pe Barac să prelucreze această povestire cu un fond istoric quasi adevărat, a fost — de bună seamă — popularitatea de care se bucură povestea la Unguri. Nu ne-a dat o a doua «Arghir și Elena», căci n'a fost decât versificator: Mészáros erà poet: el scria în limba curat maghiară. Barac vorbește despre *madamoizelle*, etc.

3. ...REGELUI DELA PORTUGALIA

Manuscriptul 209 original p. 89. Titlul e incomplet: «*Dramă în trei secții*» e o traducere, probabil tot din nemțește. Acțiunea se petrece în Portugalia. Despre traducere va vorbi scena de mai jos:

(Ms. p. 85).

Actul II, scena I

CONSTANȚIA: Ah sora mea Esabela, cum mi se bate inima.

ESABELA: Acum voi să-ți deschiz pavilionul. (deschide)

PRUNCUL: Când voi vedea pe tăicuțul?

CONSTANȚIA: Acum acum, dragul maichi.

ESABELA: Intrați dragă Constanția în pavilion.

CONSTANȚIA: Numai decât Anito, du-te cu băiatul înăuntru. (Anita intră)

Ceeace însemnează că Barac, nu numai prelucră dar și localizează subiectele alese ¹⁾).

4. MIRELE CEL UMBLAT ȘI PROCOPSIT ²⁾ 1842

E o comedie tălmăcită prin 1842. «*Faptă veselă într'o perdea*», scrisă în proză, are calități superioare *Regelui dela Portugalia* ³⁾. Limba cam încărcată cu germanisme — încetățenite de altcum în graiul ardelenesc — te surprinde, printr'o ciudată împerechiere de cuvinte cu întrebuintare locală, ex. filigean pentru ceașcă, calească pentru trăsură, etc.

¹⁾ Ms. e rău păstrat; partea de sus, pe alocuri, e indescifrabilă. Colțul din dreapta al caetului, pare ars... de vreme.

²⁾ Ms. 209 original, 46 p.

³⁾ Vezi și fragmentul din anexe.

5. VÂNĂTORUL DELA MATRA ¹⁾

Vânătorul dela Matra (sau) Casimir și Leonora, nu-i decât o singură poemă în versuri. D-l Iorga, le citează separat, crezând că sunt două scrieri deosebite ²⁾. Anul când a fost scrisă, nu este indicat. Probabil, între 1842—1843, ținând seamă că toate scrierile din manuscriptul No. 209, nu poartă date mai vechi de 1841, — afară de câteva fragmente, scrise în orice caz, înainte de 1830.

6. AMLET

La fila 170 a manuscriptului avem fragmentul din *Istoria lui Odisefs* de care ne-am ocupat mai înainte.

Cea mai interesantă traducere a lui Barac, va rămâne însă celebra tragedie a lui Shakespeare, Hamlet: «*Amlet, prințul dela Dania, o tragedie în cinci perdele după Sakespeare, s'au producătluît în c. crăiescul teatru al curții* ³⁾».

Traducerea e făcută din nemțește și-i foarte conștientioasă. În locul ofițerilor Marcellus și Bernardo, avem Gustav și Gernfeld, în loc de *Guildestern* avem *Guldenstern*, etc.

Lăsând la o parte asperitățile iminente unei limbi nemlădiate încă, trecând peste observația că spiritul Shakespeare-ian, nu ne e redat decât foarte palid, trebuie să-i recunoaștem lui Barac meritul de a fi printre primii care s'au încumetat de a traduce piesa genialului scriitor englez.

Opera, luată în întregime, nu păcătuiește decât prin scena finală, împotriva originalului englez, dar păcatul acesta — poate — l-a avut chiar izvorul lui Barac, întrucât, greu ne putem închipui că schimbarea se datorește acestuia:

Regina din greșală, bea paharul cu otravă sortit lui Hamlet; regele descoperit, e omorât de Hamlet, spre desăvârșita uimire a curții. Până aici, totul e în concordanță cu tragedia pe care-o cunoaștem cu toții.

Regina murind, spune:

«O ce judecată înfricoșată au căzut pre mine! Iartă-mă Amlet, fiul meu! Mai dă-mi odată brațele, Amlet!»

---

¹⁾ Ms. 209, original, fila 142, 49 p.

²⁾ Iorga, o. c., XVIII, II, p.

³⁾ Ms. 209, fila 242—296.

Urmează însă o notiță care reduce cu desăvârșire, elementul tragic al piesei:

(S'au săvârșit viața Craiului și a Crăiesei și toată țara s'au cutremurat și au pus pă Amlet Kraiul în scaunul tătână-său).

Comentariile sunt de prisos, câtă vreme nu cunoaștem izvorul traducerii lui.

Dar chiar dacă Barac ar fi făcut această schimbare, piesa tot ar merita o destul de mare atenție chiar și din partea cetitorilor secolului al XX-lea.

Reproducem două scene.

Terasa dinaintea palatului.

Intâia arătare.

Elrich și Franzov (la stânga).

FRANZOV: Cine e? Răspunde! Stăi și spune cine ești?

ELRICH: Să trăiască craiul!

FRANZOV: Elrich?

ELRICH: El este.

FRANZOV: Tocma bine ai venit.

ELRICH: Că au bătut tocma 12 ceasuri.

FRANZOV: Iți mulțănesc frate că mă schimbi la vreme că nu mi-e prea bine.

ELRICH: Avut-ai străjuire cu odihnă?

FRANZOV: Nici un șoarece nu s'a mișcat.

ELRICH: Noapte bună! De vei vedea pe Gustav și pe Gernfeld care vor să străjuiască cu mine, spune-le să nu zăbovească.

Scena III din act. II.

Oldenholm, Ofelia.

OLDENHOLM: Dar ce ți-au grăit el Ofelio?

OFELIA: Mi-au grăit pentru (sic) Amlet.

OLDENHOLM: Bine că mi-ai adus aminte că... (ni s'au spus) cum că dela o vreme încoace, mai adeseori au grăit cu tine singur și tu l-ai primit la tine ascultându-l. De este așa, după cum m'au încredințat, caută să-ți spun cum că tu nu te porți cum se cuvine fiicii mele și cinsti tale. Dar ce este între voi, să-mi spui drept?

OFELIA: El s'a arătat dela o vreme către mine cu dragoste adevărată.

OLDENHOLM: Cu dragoste? Oh, tu grăiești ca o copilă tânără carea nu ai oblicit nimica despre întâmplările cele primejdioase ce se urmează din nește lucruri ca acestea. Dar crezi tu cuvintele lui?

OFELIA: Eu nu știu ce să socotesc, părintele meu ¹⁾.

¹⁾ Vezi și fragmentul din *Anexe*.

Cred că n'ar fi o faptă rea, tipărirea acestei traduceri. Ne-am îndeplini astfel o târzie datorie, față de scriitorul brașovean. Academia Română sau Casa Școalelor, pot găsi fondurile necesare, iar transcrierea manuscrisului pentru ori cine, ar fi o muncă plăcută.

7. LA MIEZUL NOPTII ¹⁾

E o lungă poemă de dragoste, împărțită în capitole, fiecare cu alt titlu: Terezia cea săracă, O ucidere, Ispita, Vânătorul de insecte Albul, Tâlhariul, Depline descoperiri, Revedere, Baronul Feldek.

Parc'ar fi un roman senzațional în care fiecare capitol, trebuie să excite imaginația cetitorului. Poema n'are vreo importanță deosebită; scrisă cu aceiaș ușurință de versificare, își îndepărtează cetitorii prin prea multă banalitate, atât a fondului cât și a formei:

Când miezul nopții cu o răsunare
Bătù doisprezece în turnul cel mare ²⁾
Și când *coconița* îngrijată tare
Nu putù să doarmă, n'avù stâmpărare,
Tânăra fecioară (*sic*) îngrijată foarte
Pentru vecinul său, cel bolnav de moarte,
Un profesor tânăr ³⁾ strein după soarte
N'are rude care, de grije să-i poarte,
Aflându-să că zace în locuri streine
Pătîmind o boală de friguri....

și firește, datorită îngrijirilor date de tânăra «fecioară», coconița, s'a întâmplat că:

«...cu dragostele lor cele curate»

s'au căsătorit și:

«Au trăit fericiți până la moarte».

Nu sunt lucrări care pot fi date la tipar cele de soiul acesteia.

8. DIVERSE

Manuscrisul 209 se termină cu un bogat număr de fragmente din scrierile lui Barac, fără nici o legătură între le și fără nici o însemnă-

¹⁾ Ms. 209 original.

²⁾ Biserica Neagră din Brașov, probabil.

³⁾ Romanticismul lui Barac se manifestă și aici prea personal.

tate. Scrise pe diferite rapoarte nemțești sau ungurești, frânturile de versuri, prinse în fuga condeiului, atât cât funcțiunea de translator îi îngăduia, nu se prezintă — cum e firesc — ca ceva bine gândit, sistematizat.

Găsim câteva strofe din începutul unei poeme: *Un Craiu dela Angli-tera, pâla vremea fânului*, ¹⁾). Un fragment din poezia *Ce sânt dragostele* ¹⁾ ? iar la note, trei-patru cugetări, versificate:

Două pisici nu pot prinde însoțite,
Un șoarece, fără a fi învrăjbite.

Doi câini nu pot roade la un os de-odată
Supt masă împăcați, ca să nu să bată.
și iarăși:

Două muieri nu pot șede a într'o casă
Ca bărbații fiind zece la o masă.

Căci:

Trei muieri în adunare
Fac un târg de țară mare ²⁾).

Par'c'ar scrie Anton Pann !

Pe aceiaș foaie, poezia *Adevărul*, îți atrage atenția prin comparații potrivite:

Adevărul e o pâine
Pentru dinții ca de câine
Ca o carte părăsită
Și fără voie cetită.

Ca o urită mireasă
Ce la vedere nu iasă.

Ca bucata neplăcută
Și fără poftă făcută.

pentru că,

Adevărul lucește
Ca soarele strălucește.
Soare de cu primăvară
Când es mugurii afară
Și pân' floarea bobocește
Bobocii gândaci clocește.

¹⁾ Fila 358.

²⁾ Fila 365. Probabil făcea parte din alt caiet căci e numerotat cu pag. 16.

iar ca o completare a acestor gânduri:

Vorba lesne zboară
Dar te mai omoară.

Cântecul bucătarului, n'are nimic din caracteristicile unei romanțe:

Ca carnea de vită grasă
Așa-mi fierbe inima
Dela coaste pân' la spate ¹⁾,

sunt versuri direct respingătoare iar *Regulele pentru cei ce vor să să căsătorească*, nu aduc nimic nou ²⁾).

Ceeace te surprinde, răsfoind manuscrisurile lui Barac, e faptul că nu dai peste nici o scrisoare. Corespondența s'a pierdut fără urme și câte destăinuiuri nu ne-ar fi putut face, câte lucruri noi n'am fi aflat despre el și despre oamenii vremii lui!

D. MANUSCRIPTUL No. 208

Acest manuscris cuprinde șapte scrieri: cinci prelucrări și două originale. Valoarea lor nu se ridică deasupra celor studiate până acum.

În cele ce urmează, nu se vor da decât informațiuni de istorie literară, stăruind uneori, asupra unei sau alteia, în raportul valorii lor și al interesului pe care-l prezintă.

1. JALNICE MORALITETURI 1831

Jalnice moraliteturi pentru boala cea înfricoșată, «holera».

Vestita ciumă care poartă numele lui Vodă Caragea a prilejuit lui Barac, scrierea acestei poeme în versuri. Pe contra pagina filei No. 1 Ignatius Karabetz, «archidiaconus primus in Districtu Coronensis» care prin 1836—1837 e protopop al Brașovului, scrie la 25 Septemvrie 1831 — în limba maghiară — un fel de prefață:

«Nagy ez a kis munka csak egy morális versekben kötöt emlékzés és érzékeny intéz, melynek foglalatya sem Császári Király Felséget, sem semiféle vallást, sem pedig Felsőbséget nem sérti, hanem inti a Világot

¹⁾ Fila 365.

²⁾ Fila 368.

és a keresztényeket, a megtérésre és a Virtusnak követésére, melytől el távoztak, hogy az Ur Isten legyen irgalmas, fordítsa el a haragját, és ne veszesse el a Világot a Pestés és Cholera nyavalja által».

Adică, versurile lui Barac, scrise în amintirea acelei înfricoșate boale, nu jicnesc pe nimeni: Nici pe M. S. Împăratul, și nici vreo confesiune; le-a scris ca Dumnezeu să-și întoarcă mânia și să nu prăpădească lumea prin holeră.

Prefața aceasta e o dovadă că intenția scriitorului a fost să-și publice versurile. Imprejurările — se vede — l-au silit să renunțe și lucrul acesta se poate explica într'un chip destul de convingător.

Între anii 1829—1833 — poate și mai târziu, Barac avea prea puțin timp să se ocupe cu publicarea scrierilor lui; călătoria — în interesul lui sau al orașului — și deci nu putea stăruie pe lângă cei în drept și în măsură, spre a-și scoate la lumină, diferitele lui scrieri. Că în acest timp a lipsit din Brașov, avem mărturia lui Popp sau Papp, urmașul lui care în cererea adresată orașului pentru a i se încredința lui postul de translator magistratual, spune că începând cu anul 1829 el a înlocuit în repetate rânduri pe Barac și ca urmare logică, e inițiat în funcțiunea pe care o solicită.

La 1833, vedem cum lui Barac i se dă o plenipotență ¹⁾. Pentru ce și unde, însemnarea nu spune.

Și tot așa de bine s'ar fi putut întâmpla ca Barac să fi dus cu sine la Arad scrierea, cu gândul de a o încredința spre tipărire lui Gavra și ar fi ajuns apoi din nou la Brașov în împrejurări necunoscute nouă.

Dealtcum, aceasta nu e decât o prezumție.

Poema e scrisă în versuri scurte.

Incepe cu adevărarea proorocirii:

Venit-au vremea cea iute
 Și lipsită de virtute
 După cum s'au proorocit,
 Neam pre neam ca să scoale
 Și să facă răscoale
 Din cugetul rătăcit.

În numele dreptății, lumea se încaieră, iar mai la urmă, omul văzându-și planul irealizabil,

Se turbură ca un leu.

²⁾ Ms. 208 fila 359.

Nenorocirea întâmplată cu boala holerei o interpretează ca datorită păcatelor oamenilor: neam cu neam se ceartă și se face de ocară, fiul se judecă cu tatăl, ginerile cu socrul:

Unii pe alții înșală
 Și fără nici o sfială
 Umblă cu apucături,
 Și umblând cu strâmbătatea
 Umblă să strâmbe dreptatea
 Numai cu înșelături.

Dumnezeu nu bate cu bâta: cam acesta ar fi sensul poemei, deaceea omul să caute să înduplece pe Dumnezeu prin cucernice rugăciuni:

Uit' de pizma sufletească
 Mai întâiu să-ți folosască
 Sufletesc așezământ,
 Ca boala să nu te-apuce
 Roagă-te făcându-ți cruce
 Cu metanii la pământ. (Sfârșitul) ¹⁾

2. ADELAIDA 1847

Tot în versuri, prelucrează din nemțește *«Adelaida arendășița cea mai mică de lângă cetatea Hateau Tirri (sic) aproape de Pariz, după scrisoare franțuzească, acum scoasă întâiu în limba noastră cea românească...»*.

E povestea vieții unei femei cinstite.

Gaster ²⁾ greșește când afirmă că a apărut la 1836. Eu cred însă că însemnatul istoric literar, când a afirmat aceasta, s'a gândit la traducerea lui Săulescu după Marmontel ³⁾ care într'adevăr a apărut în acel an.

3. LA MOARTEA LUI NESTOR IOANOVICI 1830

Un ms. care nu poartă semnătura lui Barac, care prezintă câteva particularități grafice și care totuș, numai al lui Barac poate fi, este: *«Jalea familiei rămase la moartea presfințitului Domn Nestor*

¹⁾ Poema a început-o s'o scrie la 1831, Sept. 1. (Vezi Ms. 208 fila 19, p. 32 pe verso, însemnarea: «Am scris în Brașov la 1 Sept. 1831»).

²⁾ *Lit. pop. rom.*, p. 147 (Ms. 208 fila 24).

³⁾ Iarcu D., *Repertoriu Cronologicu*, Buc., 1865, p. 40.

Ioanovici, episcopul eparchiei diecezanee neunite a Aradului», scris probabil tocmai la Arad, cu ocazia vizitei pe care i-o făcuse lui Gavra. Recunoaștem dela primele versuri, mâna dascălului dela Brașov și felul lui de a gândi.

4. VICLEȘUG FETESC

«*Vicleșugul fetesc*» e o scurtă comedie, fără îndoială tot o prelucrare ¹⁾.

5. CRAIUL CHIRU AL PERSILOR 1838

Cu subiect exotic, de un romantism prea accentuat, insistând asupra sentimentului bunătații, după cum indică și titlul este:

«*Bunătatea și înalta milostivire a Craiului Chiru al Perșilor și jalnica moarte a Craiului Abradata și a Crăiesei Pantea, o ștenă jalnică și simți-toare*» ²⁾.

Poema se cetește ușor și ar fi putut captivă la vremea ei, prin situații destul de interesante.

Pantea, cade în robia lui Chiru (Kiru). Frumusețea acestei crăiese eră atât de fermecătoare încât Craiul, auzind de aceasta, nici nu îndrăznește să dea ochi cu ea:

Iar Kiru numai din veste
Știind ce frumoasă este
Ca sminteala să nu-i dea
N'au poftit a o vedea.

Avea însă craiul un general, încercat în multe războaie, care, mirându-se de frica nejustificată a stăpânului său, și-a dat-o într-o zi pe față:

Că eu de-aș vedea în lume
Ori ce femeie cu nume
Nu m'aș putea poticni
Ne a nu mă stăpâni.

Craiul firește — cu gândul plin de învățătura celor bătrâni și încercați — i-a dat lui Araspis pe Pantea ca «cinstit păzitoriu» să-i fie, dar s'a întâmplat așa cum prevăzuse Craiul: Araspis s'a îndrăgostit de Pantea și ca să se vindece de această ucigătoare dragoste, Craiul l-a trimis într'un războiu de curând iscat.

¹⁾ Ms. 208 fila 79, p. 56.

²⁾ Id. fila 110, p. 21. Cf. Gaster, *o. c.*, p. 64.

Povestirea se termină cu un epitaf la mormântul lui Abradat și al Panteei ¹⁾).

6. VICLEȘUG FEMEIESC

«*Vicleșug femiesc cătră Domnul, marele scriitorul Crișan*», face parte din puținele scrieri originale ale lui Barac. E o reușită satirizare a moravurilor din relațiunile sociale și în deosebi, o ironie amară la adresa celor ce consideră căsătoria drept o afacere comercială, care are valoare sau nu, după cum fata este bogată sau sărăcuță.

Întâlnim în această satiră pe mama care-și dă fata primului venit, fiindcă e putred de bogat. Cazul se repetă și azi.

Barac, omul atât de îngăduitor în chestiunile sentimentale, dând chiar sfaturi în sensul unei libertăți depline pentru cei care se iubesc, eră natural să se ridice împotriva oricărui amestec din partea părinților, care în cele mai multe cazuri, își nenorocesc copiii, prin alegeri nechibzuite.

Pe de altă parte, în această satiră se lovește în cei ce cred că prin bani îți poți cumpăra fericirea, ca pe o marfă oarecare: Banul nu poate crea adevărata fericire ²⁾.

7. A T A L A

Dascălul cetia mult și din ce cetia își alegea subiectele pentru prelucrările lui.

O curiozitate a talentului lui de versificator o formează tocmai: «*Atala sau dragostea celor doi indiani în pustiile Luiziane, o tragedie în trei perdele*».

Romantica poveste a lui Chateaubriand, trecută prin nemțește, a fost transformată de translatorul Brașovului în tragedie în versuri și proză. Cuprinsul — sau mai bine zis acțiunea — tragediei, se ține aproape de acțiunea povestirii atrăgătoare a scriitorului francez. Dar prelucrarea, luată chiar numai ca o traducere, e mult inferioară lui Hamlet, atât ca limbă cât și ca interes dramatic. (Vezi fragmentul dela Anexe).

¹⁾ Pe fila 111 stă scris — poate de mâna lui Iosif Barac —:

«Ioan Barac cel bătrân, procatâr iar cel tânăr, diacon. Dar alcătuită de însuși cel bătrân, procator foarte bun, dar (*sic*) e învățat foarte tare.» *Ioan Barac*.

²⁾ Ms. 208 fila 126, p. 17.

8. D I V E R S E

Dela fila 183 începând, ms. 208 conține scurte fragmente sau strofe rătăcite, din cine știe ce viitoare opere concepute de Barac. Astfel, găsim fragmente traduse liber din Metamorfozele lui Ovidiu. Cazul nu prezintă nimic neobișnuit pentru vremea aceea. Metamorfozele au mai îmbiat și pe alții la traducere. Așa, la 1839, N. Pauletti (Paulethy) «auzitoriu în anul al treilea» al Seminarului din Blaj, traduce fabula 1, 3 și 4 din Cartea I și elegia a 3-a din aceeaș carte ¹⁾.

La 1820, la un examen al Seminarului din Socola, candidatul, în locul unui discurs în latinește care trebuia să se țină, după datină, spune «descrierea lui Bachus și a Faunilor, din Metamorfozele lui Ovidiu» ²⁾.

Din ceeace a prelucrat și tradus Barac din poetul latin, o mare parte s'a pierdut; ni s'a păstrat: Partea X (Deucalion și Pirha); Partea XI cu subtitlul «Din pietre să fac oameni», (fila 268 ms. p. 57) iar din partea a XII nu ne-a mai rămas decât un foarte scurt fragment.

La «Note», Barac are grije să dea explicații — sumare dealtfel — asupra diferitelor personajei despre care se vorbește acolo.

Așa, la fila 267 pe verso: «Prometeus a fost tatăl lui Deucalion carele a făcut pre om din lut».

La sfârșitul acestui caiet dăm peste o notiță (fila 252 verso) care ne spune: «mai sunt făcute (din) Ovid, Cartea III, Cap. 4, 5, 6, 7, 8, 9, Cartea IV, Cap. 3, 4, 5, 6, Cartea V, Cap. 8 până la 13.

Fila 183, cuprinde un neînsemnat fragment, — probabil — din o operă religioasă ca tendință: Izgonirea lui Adam din Raiu. Descrierea acestei izgoniri, foarte plastică și spirituală — subiectul se pretă foarte comod la spirit — suferă de o imaginație prea îndrăzneță:

Eva cu țâțele goale
Cu frunze în loc de poale
    Au ieșit ca vai de ea.
Că n'au găsit prăvălie
Să-și ia cămașe și ie
    Și bani încă nu avea, etc.

Tot la sfârșitul acestui manuscris găsim fragmentată poema «Filitis doarme».

¹⁾ Vezi Bianu-Caracaș, *Catalog. mss. rom.*, II, p. 186, Ms. 459.

²⁾ Iorga, *o. c.*, sec. XIX, I, p. 22.

În afară de aceste scrieri, păstrate întregi sau înjumătățite, în cele trei volume de mss. amintite până acum, B. A. R. păstrează tot în mss. o altă operă a lui Barac, cu subiect religios moral: e vorba de *«Nașterea viața și perirea lui Iuda Iscarioteanul»*.

Scrierea e amintită și de Milian, în articolul informativ din *Transilvania* 1893, p. 78, precum și în *Foaia pentru minte*, etc., p. 284.

Originalul s'a pierdut; ms. 3224, frumos și citeț scris, nu e decât o copie făcută de un oarecare Andron Simion din Arad și poartă data de Iulie 1837. Acest Andron, indică pe Barac ca autorul lui Iuda Iscarioteanul¹⁾.

E. SCRIERI PIERDUTE

Spuneam în altă parte că, profesorul Gavra, căruia Barac îi încredințase câteva din scrierile lui, nu le-a publicat și că transcrise aceste scrieri — sau numai o parte din ele — de elevi, au circulat prin părțile Aradului, în formă de copii.

Figura profesorului Gavra e foarte interesantă în istoria literaturii și mai ales a scrisului românesc, pentru zelul pe care l-a avut de a înlesni tipărirea de cărți românești²⁾.

E cunoscută intenția lui de a forma o «Ortăcie» care avea să aibă vreo patru scopuri bine definite. La 1833 prin 9 Martie, elaborează un plan, după care se vor tipări sub auspiciile acestei ortăcii, numai cărți românești. Lucrurile erau bine pregătite și în acest caz, tipografia din Miclăuș³⁾ ar fi avut un rol destul de însemnat în istoria literaturii Ardealului.

Dar Gavra, nu și-a putut realiza imediat dorința care de sigur îi va fi fost foarte mare, de vreme ce o cunoștea și atât de cunoscutul Moise Nicoară, printre scrierile căruia aflăm și planul lui Gavra, în amănunțire⁴⁾.

În acest plan, alături de altele, sunt trecute și scrierile lui Barac și anume:

---

¹⁾ Vezi, Iuliu Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogiei conf. gr. ort. din Arad* Panciova, 1887, pp. 40—44.

²⁾ Vezi *Ibid.*

³⁾ Ms. 2440 fila 258, p. 4.

⁴⁾ Ms. 2440 fila 258, p. 4.

Sub No. 7. Ulişe, 34 coale în versuri.

» » 8. Corăbierul cel dintâiu, 7 coale în versuri.

» » 10. Lucreţia, din 22 coale în versuri.

» » 11. Loreti dela Marmontel, din 11 coale în versuri.

» » 12. Neşte fragmente dela Ovidie din 8 şi jumătate coale în versuri.

» » 17. Moartea Polixenii Radak, întâmplată în anul 1803, 1 şi jumătate coale în versuri.

» » 20. Jalnica oftare asupra boalei holera, din două coale în versuri ¹⁾).

Din lista aceasta, lipseşte Pipelea Gâscariul, despre care aminteşte Barac în atât de des citata prefaţă a «Constantinei».

Din aceste scrieri, cele de sub No. 8, 10 şi 11, s'au pierdut fără urmă.

Dar în afară de acestea, despre care avem dovezi sigure că într'adevăr au existat, Milian, în articolul lui din Transilvania, în lista operilor lui Barac, strecoară încă vreo câteva; de unde a cules informaţiuni asupra lor şi dacă într'adevăr, aceste scrieri au fost ale lui Barac, n'avem de unde şti. Le trecem aici, în speranţa că odată — prin cine ştie ce întâmplare, paternitatea dascălului dela Braşov asupra lor, va putea fi dovedită.

1. Constantia, dramă în proză, ms.

2. Pruncii cei lăsaţi pe timpul revoluţiei franceze.

3. Pustnicul din insula Formentera, tălmăcire în proză.

4. Băcanul, dramă în proză şi cu stihuri, ms. la tipografia Gött, Braşov.

IV. INCHEIERE

Din studiul de faţă, s'au putut desprinde câteva caracterizări care pot sluji de temei al concluziunilor referitoare la valoarea operii lui Barac.

Versificator dibaciu, poet pe alocuri şi popularizator consacrat.

O reală înţelegere a rostului pe care-l are scriitorul într'o ţară, ale cărei aspiraţii sunt străine de nădejtile scriitorului: o judecată lipede şi sănătoasă, călăuzită de dragostea sinceră pentru neamul românesc.

Om cu o cultură superioară funcţiilor pe care le-a ocupat, s'a apropiat cu sufletul de pătura de jos, bucurându-se de multă trecere printre intelectualii satelor.

---

¹⁾ *Idem.*

Alături de Pann și Aaron, creator de curent literar. Luați în acest sens, sunt primii scriitori poporani în literatura noastră.

Un bun sfătuitor și un dezinteresat îndrumător de suflete. Convins de cele ce scria, n'a uitat nici odată că datoria unui scriitor e de a fi și un bun educator; pe Barac l-am întâlnit de atâtea ori moralist.

Povestitor din fire — epic — lirismul îl întâlnești totuș în opera lui la fiecare pas; un romantic — aproape — din școala traducătorilor influențați de Lamartine, Marmontel, Hugo, etc.

A încercat în aproape toate genurile, reușind în cel epic-narativ, însemnând ceva pentru începutul epopeei românești, scriind frumos teatru, și traducând cu multă îndemânare. Dela povestea lui Arghir, trecând peste «Risipirea Ierusalimului», până la traducerea lui Hamlet, însemnează de fapt o evoluție literară. Shakespeare, în traducerea modestului translator, presupune o muncă încordată și cinstită, mai ales că și astăzi poate fi cetit cu plăcere și interes.

Limba lui e mai curată decât a altor scriitori ardeleni de pe atunci și în multe privințe poate servi ca model.

Poezia lui e ferită de suspinuri, având destul simț artistic ca să înlăture cu succes, ceeace D. Ovid Densușianu numia *monotonie interjecțională*. În această privință e superior lui Văcărescu, Conachi ș. c.

Sinceritatea e caracteristica scrisului lui Barac.

Judecându-l astfel, chiar dacă — în afară de povestea lui Arghir, de traducerea lui Hamlet, de Rătăcirile lui Ulisse și câteva poezii, celelalte opere nu adaugă prea mult la faima lui de scriitor poporan — și nu adaugă prea mult astăzi, fiindcă peste 80 de ani au rămas în manuscris, nu i se poate tăgădui incontestabilul lui talent de versificator și în acelaș timp, nu i se poate contesta reala contribuție pe care a avut-o la răspândirea scrisului românesc.

Mai puțin cunoscut decât Anton Pann, uitat, de atâtea ori, mai des decât Aaron, lui Barac i s'a făcut o nedreptate de care aminteam și la începutul acestui studiu — căci, chiar dacă n'a adus o «*personalitate de scriitor*, de adevărat poet» (Densușianu O., *op. cit.*, I, p. 131) și această afirmație trebuie luată în sensul cel mai strict al cuvântului, — Barac, printre mînuitorii de condeiu din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ocupă un loc care se ridică cu mult deasupra mijlociului, putând fi așezat uneori cu cinste, și în rândurile celor dintâiu.

Așa a fost fiul preotului din satul Alămor.

A N E X E

FRAGMENTE DIN OPERA NEPUBLICATĂ A LUI IOAN BARAC
B. A. R. Ms. 209

«A M L E T»

Actul II, «a patra arătare» (fila No. 264)

OLDENHOLM: Iată-l că vine: îndrăsnl-voiu dară a vă rugă pre împărățiile voastre, ca să vă depărtați și să mă lăsați pre mine a gră cu dânsul ?
(Craiul, Crăiasa și Gildenstern, se duc).

A cincea arătare

AMLET:

(Citind într-o carte.)

OLDENHOLM: Cum se află prea milostivul meu Prinț, Amlet ?

AMLET: (Neuitându-să la el) Bine, mulțumim lui Dumnezeu.

OLDENHOLM: Dar nu mă cunoști Prințul meu ?

AMLET: Ba te cunosc că ești negustor pescariu.

OLDENHOLM: Ba eu nu sunt pescariu.

AMLET: Așadar, aș voi să fi un om de omenie.

OLDENHOLM: Adecă cinstit, Prințul meu ?

AMLET: Vezi bine ! că a fi cinstit face atâta, după cum este lumea acum, ca zece mii.

OLDENHOLM: Așa este, cu adevărat !

AMLET: Dumneata ai o fată.

OLDENHOLM: Am, Doamne milostive.

AMLET: Să nu o lași să umble prin Soare. Zemislirea este binecuvântare însă pentru fica ta, nu prea. (citește)

OLDENHOLM: (în sine) Tot de fiica mea grăește. Departe au ajuns ! În tine-rețele mele am pătimit și eu de dragoste mai pre atât.

Ce citești, Prințul meu ?

AMLET: Cuvinte, cuvinte, cuvinte.

OLDENHOLM: Eu zic, ce va să zică ce citești ?

AMLET: Tot hule, Domnule. Că iată, acest copil satiricesc zice : că oamenii cei bătrâni sunt cu barba cărunță și cu obrazul încrețit, le lipsește mult din minte și le sânt picioarele slabe de tot, care acestea toate, eu le crez Domnule, dar tot socotesc eu că aceasta nu-i cu cale de s'au scris ; Că și Dumneata însuși, încă ai fi așa tânăr ca mine când ai putea merge înapoi ca racul.

- OLDENHOLM: (în sine) De este nebunie aceasta, după cum se vede, este metodă într'însa. (tare) Milostive Doamne, dar nu vei pofti să eși puținel la aer slobod, afară?
- AMLET: Din aerul slobod — în groapa mea. (citește)
- OLDENHOLM: Adevărat că din aerul slobod ar fi acela. (în sine) Cât îi sânt unele răspunsuri de bune! Acesta e un folos la cei nebuni, de le vine câte un cuvânt minunat de a grăi, care la cei sănătoși, nu le prea vine în gând. Eu voiu să-l las să se întâlnească cu fiica mea. (tare) Milostive Doamne, cu plecăciune poftesc sănătate, că eu îmi iau ziua bună.
- AMLET: Afară de viață, nu poți să-mi iai nimica ce nu aș putea găci lesne.
- OLDENHOLM: Sănătate bună, milostive!
- AMLET: Sărac nebun și bătrân supărat.

*A șasa ardare
Gildenstern și cei dintâi*

- OLDENHOLM: Doară cauți pre prinț Amlet? Iată-l aici!
- GILDENSTERN: Dumnezeu să te ție Milostive Doamne și scumpul meu prinț.
- AMLET: Ah, prea iubit prietenul meu! Dar cum mai trăiești, Gildenstern? Ce mai faci, tânărule cinstit?
- GILDENSTERN: După cum trăiesc fiii pământului cei cam ne băgați în seamă. Adecă nu sânt tocma bucuroși de căciula Fortunii.
- AMLET: Dar nici talpa cismelor ei nu vei fi!
- GILDENSTERN: Nici aceia, milostive Doamne.
- AMLET: Așadar, tu te ții de brâul ei (*indescifrabil*) dar ce veste nouă aduci?
- GILDENSTERN: Nici o veste, milostive Doamne decât că lumea s'a făcut cinstită.
- AMLET: Așadar se apropie ziua cea de apoi! Însă vestea ta e minunată; dar să-mi răspunzi, într'adevăr cu ce ai păcătuit tu asupra fortunii, de te-au trimis aicea în această temniță?
- GILDENSTERN: În temniță, milostive Doamne?
- AMLET: Așa, că Dania este o temniță.
- GILDENSTERN: Așadară, toată lumea e așa.
- AMLET: Așa este unde sânt atâtea turnuri, pușcării și peșteri, între care Dania este cea mai rea.
- GILDENSTERN: Eu nu socotesc așa, Milostive Doamne.
- AMLET: Nu? Așadară, nu e aici o pușcărie pentru tine? Nimica nu este așa de bun sau rău ce nu s'au făcut prin cugetul nostru. Iară pentru mine este o prinsoare.
- GILDENSTERN: Dacă este așa, aceia vine dela iubirea de slavă (ambție) sau e prea strâmtă pentru duhul Măriei tale.
- AMLET: O Doamne! Dacă eu m'aș închide într'o găoace și aș gândi că sânt împărat peste toată lărgimea nemărginită, de nu aș visă atâtea visuri rele.
- GILDENSTERN: Care visuri sânt numai niște păreri ale iubirii de slavă, căci este tot lucrul iubitorului de slavă alta, decât umbra unui bine?

- AMLET: Visul însuși e numai o umbră.
A șaisprezecea arătare ¹⁾
Craiuul și cei dintâi
- CRAIUL: (Văzând paharul care eră gătit pe seama lui Amlet, l-au luat în mână și au zis) Maica ta Amlet, bea paharul acesta, pentru a ta bună călătorie.
- AMLET: O dragă maică!
- CRAIUL: Dragă, nu bea! (în sine zice) Acum e pace și târziu.
- CRĂIASA: (îi dă paharul gol lui Amlet) Această băutură, fu pentru norocirea fiului meu.
- CRAIUL: Amlet, să iai mâna aceasta a lui Laertie dela mine.
- AMLET: (pune paharul la o parte) Eu mă rog, Domnul meu, să mă ierți că te-am vătămat, însă iartă-mă și să mă încredințezi despre aceasta ca un nobil. Că știe toți și vei fi auzit, cu ce boală eram pedepsit, cu sminteala minții mele. Ce am făcut, pentru care ți-ar putea cere firea asupra mea răsplătire, cu adevărat îți mărturisesc că nebunia mea au făcut-o, n'au fost Amlet cel ce te-au vătămat. Crede-mă că eu n'am avut gând rău, ci aceasta s'au întâmplat așa ca și când aș fi aruncat o săgeată preste o casă și am rănit pre fratele meu cu dânsa.
- LAERTE: Eu m'am așezat încât sânt fiu și frate; mulți mă îndeamnă a cere răsplătire, însă ca un nobil, nu voi fi încredințat de către alți judecători mai bătrâni, ce poștește cinstea, ca să poci face aceasta, fără de a-mi necinsti numele meu. Iar până atunci, îți primesc făgăduitul prieteșug, cu dragoste și nu voi fi împotrivă.
- CRAIUL: Dați-le paharele!
- LAERTE: (în sine) Abia pot trece preste inimă. (Amlet și Laerte luază paharele în mână).
- GUSTAV: Vai, ce este Crăesei?
- AMLET: Dar ce-ți este, maica mea dragă?
- CRAIUL: Lăsați că numai a leșinat!
- CRĂIASA: Ba nu, ci băutura — O dragul maichi, scumpul meu Amlet! Otravă am băut.
- AMLET: Otravă? Iată otravă pentru tine, tâlhariu și ucigaș afurisit!
- CRAIUL: Săriți, că-s vândut! (toți scot săbiile).
- CRĂIASA: Stați pă loc, Laerte, stați să vă mărturisesc eu! Ascultați-mă Domnilor mei... Ascultați... (trei cuvinte indescifrabile) în ceasul morții sale, și să știți că este cu adevărat omorul, că el a fost ucigașul, acest Craiu al vostru; că el au omorît pre bărbatul meu, cu crăiasa voastră aceasta.
- O caută să-mi fie, limba mea părește.
- Cu voia mea l-au omorît (tună și dânsa cade preste un scaun și cu toții se trag înapoi, spăimântați).

¹⁾ E scena ultimă. Primele replici par confuze.

AMLET: De sus au venit de i s'au întărit cuvintele maicii mele.
 GILDENSTERN: Blăstămată să fie sabia aceasta, de o voi mai lua eu în mână
 (lapadă sabia).
 CRĂIASA: O ce judecată înfricoșată au căzut pre mine! Iartă-mă, Amlet,
 fiul meu! Mai dă-mi odată brațele, Amlet!

*(S'au săvârșit viața Craiului și a Crăesei și toată țara s'au cutremurat și au pus
 pă Amlet Kraiul în scaunul tătând-său).*

CONSTANTINA

Când s'au sculat vânturile
 Din toate adâncurile
 Preste Marea Baltică,
 De părea că va să ningă
 Și cu vifor să atingă
 Ziua cea mai falnică,

În veacurile trecute
 De ani preste două sute
 Pre atunci s'au întâmplat,
 Unde turburata mare
 Cu corăbii pre spinare
 Tot în valuri s'au umflăt,

În furtuna cea cu spume
 O corabie anume:
 Nădejdea încă eră,
 Din val în val aruncată
 Fundului amenințată
 Unde vântul șuera.

În corabie cu frică
 Spaimă mare se ridică
 La atâtea suflețe,
 Văzând că va să-i răstoarne
 Vântul, ca cu niște coarne
 În fulger cu tunete.

Săraci oameni, că de frică
 N'au cuvinte ce să zică
 Într'atâtea repejuni,
 Ci mâinile întinzându-și
 Către ceriu striga văzându-și
 Fierbințile rugăciuni.

Cu mințile zăpăcite
 Dela nădejde răpite
 În tot ceasul aștepta(u)
 Acum-acum ca să cază
 În adânc și să să vază
 De tot a să afundă.

Oh, înfricoșată soartă
 Lângă năpraznică moarte
 La atâteasuflete!
 Unde-și lua ziua bună
 Într'o groaznică furtună
 Cu atâtea urlete.

Iar un cutremur cu tunet
 Cu așa mare răsunet
 Și cu fulger au trăznit,
 Încât zicea(u) pătimașii
 Că nici moșii nici uncheașii
 Așa n'au mai pomenit.

Corabia desvălită
 De catarg eră lipsită
 Înpovărată de sorți,
 Și oamenii strâng în brață
 Toți îngălbeniți la față
 Era(u) jumătate morți.

Din toți numa una, iată
 O Madamă minunată
 Nici un habar nu avea.
 Fața ei nimic schimbată
 Fără frică să arată
 Să miră marea de ea.

Căci ca când ar fi scăpată
 Și n'ar fi amestecată
 La cele ce să făcea,
 Dar nu avea întrebare
 Pentrucă fiește care
 De sine să îngrija.

Iar un viteaz de neam mare
 Dela Hunderland, să pare ²⁾
 Că mai avea inimă;
 Că cu ochii pătrunzând-o
 Să mira de ea văzând-o
 Fără frica-i patimă (?)

Și pândeă așa că doară
 Insuși voiește să moară,
 Ca când nici nu i-ar păsa,
 Decât cu frica cea mare
 Cu două morți în spinare
 Să-și piarză viața sa.

Viteazul Alcmар, anume
 Tânăr, inimos în lume
 De acestea cugetând
 Și-au mai lăpădat din frică
 Văzând prea acea voinică
 Și să ispita în gând:

Că oare cine să fie?
 Această persoană vie?
 Necunoscută la noi?

B. A. R. Ms. №.2 09.

Oare unde vrea să meargă
 De-și pune capul să-l spargă
 Prin cumplitele nevoi?

Cum că e de neam, se vede
 Și după haine să crede
 După chip, după obrez,
 Că ea trebuie să fie
 De-o nobilă seminție
 După chipul cel viteaz.

Când Alcmар așa gândește
 Indată să pomenește
 Corabiia stând pre loc,
 Și pre năsip așezată
 După valuri aruncată
 Oprită de un noroc.

Până să mai stea și vântul
 Ei nu știa ca pământul
 Ce va fi 'ntăiu înșfârșit.
 A doua zi dimineață
 Mai luminându-se ceață
 O insolă s'a ivit.

Văzând oameni, ei strigară
 Să-i scoată pre ei afară
 Prin semne rugându-să,
 Și au alergat creștinii
 Degrab' că erau vecinii
 Cu cinuri silindu-să.
 (pp. 1—5 ms.)

PATIMILE... MADAMOIZELLEI CARTIGAM.

Când stăpâne(u) Turcii, Țara Ungurească
 În cetatea Buda, cu oaste turcească
 Unde s'au pus Pașa ca să lăcuiască,
 Soliman Sultanul, vrând să stăpânească.
 Că nu să stâmpăra(u) Turcii a o bate
 Luând cu puterea pre Buda Cetate

¹⁾ Probabil, Hinterland.

Cu vărsări de sânge, orașe și sate
De tirănie(a) lor nu era(u) scăpate.
Că Ibrahim Pașa, cum să așezasă
În Buda, mulți creștini căuta(u) să iasă
Din moșiile lor; întrându-le 'n casă
Fără de sânjele care să vărsasă.
În cetatea nouă, fiind foarte tare
Nu o putea lua cu înconjurare
Că Domnul cetății, fiind de neam mare
Și viteaz să ținea întru apărare.

Până ce la urmă, un glonț rău lovindu-l
Care la inimă, prin piept nimerindu-l,
Unde tânăra sa soție văzându-l
Mort, prea mare fiind și prea mult iubindu-l,

De groază și spaimă, degrab leșinasă
Când au intrat Pașa acolo în casă,
Carele de milă, inima lui lasă
Să nu o mângâie ca pre o rămasă.

Apoi, trezindu-să din leșin și jale
O au luat pre dânsa întru ale sale
Să-i poarte de grije, cum va fi cu cale
După cugetele ei cele morale.

Atunci fiind chemat de Sultanul
A fi în Anadol Pașă cu firmanul
S'au dus dela Buda, schimbându-să planul
Și altuia Pașă lăsând buzduganul,

Pre când ai la mijloc Țara Ungurească
Ne mai purtând purtă sila cea turcească
S'a sculat lângă ea lumea cea creștinească
Ca de jugul turcesc să să izbăvească.,

Au prins Sultanul cu altă putere
Pre Ibrahim Pașa fără de scădere,
Să povățuiască oastea ce să cere
La Buda de către turcesca părere.

Că el mai nainte, făcând biruință
Iar Sultanul avea mai multă credință
Iar acum slăvindu-i avuta-i știință.
S'au înșelat întru a sa socotință.

Că dacă au venit ajutoriu în țară
Și mai multe puteri dacă să sculară
Au bătut pre Turcii, gonindu-i afară
Incât toți au fugit cu fugă amară.

Pașa cum au putut a scăpa acasă
Mai toată oastea lui tăiată rămasă.

Care în robie nu să apucasă
 Și de care cu fuga încă nu scăpasă.
 Și eră un conte viteaz și cuminte
 Graf Andro, un franțez cu râvnă fierbinte
 De au dat ajutoriu la creștina sinte
 Și în oaste eră tot el înainte.
 Însă și-au câștigat o mână stricăță
 De glonțul tunului, prea rău vătămată
 De ne mai putând fi cu ea să să bată
 Căutând să-și puie slujba jos lăsată.
 Așadar scoțându-i o adeverință
 Despre vrednicie și despre credință,
 Cu slobozenie după cuviință
 La Pariz să meargă după neputință.
 În Buda pre atunci au sosit o fată
 De turc, frumușică, ca o roabă luată
 Anume Cartigam, foarte minunată.
 Aceasta au fost lui ca din (*indescifr.*) dată.
 Și o au dus cu sine la a sa soție
 La Paris, căreia slujnică să-i fie,
 Care au primit-o prea cu bucurie
 Intrând la mâna ei ca așa robie.
 Dar văzând contesa la ea o fîmusește
 Purtare cinstită și multă blîndețe,
 Toate regulele bune să învețe
 C'ar fi o creștină plină de bunețe.
 Că ea știe cevași limbă franțuzească
 Spuind c'au învățat-o în țara turcească
 Dela niște roabe puse să robească
 La tatăl său unde au să să turcească...

R. Ms. No. 209, fila 68.

.... REGELUI DELA PORTUGALIA

(Pe contra-pagina filci 68)

PERSOANELE

Alfonso, regele Portugaliei.
 Don Enrich, Prinț povățuitoriu.
 Donna Ezabela, Prințesă de Almedia.
 Ioan Kalas, Căpitan corăbieriu.
 Constanția, nevasta lui.
 Alfonso, pruncul lor.
 Anița, prietena Constanței.

Gal, corăbieriu trecătoriu și păzitoriul porturilor.
 Beatrița, muiera lui.
 Rustan, matroz la Ioan Kalaus.
 Alvaro, prietenul lui Ioan Enrcih.
 Cărmaciul.
 Ofițeri, curteni, matrozi.

Priveliștea e în Lisabona în veacul al XII-lea.

Intâia secție

Malul mării, deoparte sânt case și cu a corăbierului

Fapta I-a

Gal, matrozi cu lopeți, Beatrița

(Fulgere și tunete)

GAL: Sculați fraților! Purtați-vă! Gătiți-vă șeicele; că vedeți că e lipsă.
 Viu și eu după voi numai decât. (matrozii să duc).

BEATRIZA: O Doamne! Iar ești în picioare! Că și eri ai fost toată ziua în apă.

GAL: Eu gândesc că m'ai mai văzut tu așa; în toate zilele să întâmplă (la)
 noi de acestea! Că pentru aceia sânt eu Corăbieriu Trecătoriu și pă-
 zitoriul malurilor Mării. Mai marele portului m'au înștiințat cum că
 în noaptea aceasta s'au slobozit niște tunuri prin care o corabie cere
 ajutor, care are lipsă de noi. M'am suit și eu în turnul de pază și am
 priceput că abiă să poate ține. Dar al naibii... (indiscifrabil).

BEATRIZA: Dar ia-ți seama să nu te bagi în primejdie, dragul meu bărbat. Auzitu-
 m'ai?

GAL: Dar când ști că e un lucru binecuvântat, când poate mântui omul
 pre oameni și cu avuturile lor a-i scoate din valurile cele nesățioase,
 nu-(i) poți lăsa așa.

BEATRIZA: Drept ai; că eri s'ar fi prăpădit sirmanele cele două femei și cu ne-
 vinovatul lor prunc, dacă tu nu le-ai fi dat ajutor, de le-ai scos din
 primejdia apelor.

GAL: Dar cum au dormit ele astă noapte?

BEATRIZA: Foarte bine, după cum me-au spus ele, că s'au și sculat; numai ace
 inger mai doarme.

GAL: Apoi nu ți-au spus cum au intrat ele în corabia aceia și că ce căuta
 la Lisabona?

BEATRIZA: Me-au spus că ele sânt surori și patria lor este Portugalia și s'au pus
 în corabie la un port franțuzăsc; mai este maica pruncului și că ea
 este nevasta unui matroz care tare să supără după bărbatul său, carele
 vine cu altă corabie care va să o lege aici.

GAL: Cum așa? Nevastă de matroz așa frumoasă?

BEATRIZA: Auzi, auzi? Dar o nevastă de matroz e urită? Dar că și tu ai fost matroz
 când m'ai luat pe mine și eu ca să nu mă laud, n'am fost nici o urită.

- GAL: Bine, bine, taci acum că știu eu cum ai fost tu, ca o livră cilivie; dar vezi că femeia aceasta se vede ca când ar fi de oameni mari.
- BEATRIZA: Aceia nu am băgat de seamă.
- GAL: Ajungă-ți acum, nu mă mai căcăli că eu caută să mă duc; rămâi sănătoasă și mângâie pre musafirii noștri și de va fi aceia corabie ce așteaptă, să le spui să nu se supere. Sănătate bună! (să duc).
- BEATRIZA: (strigă după el). Păzește-te omule! Să vi în pace acasă. Oh! dar iacă vin mosafirele mele. De aveți trebuință de mine, vă rog dragele mele să îngăduiți puținel, că viu numai decăt. Că voiu să-mi petrec omul meu numai până la corăbiuță.

B. A. R. Ms. 209, fila 120, p. 4.

MIRELE CEL UMBLAT ȘI PROCOPSIT

A DOUA FAPTĂ

Hariti și Carolina

- HARITI: (să lasă pe brațele Carolinii). Carolină! m'am topit, nu mă lăsa!
- CAROLINA: Săraca fată, la aceasta e cu anevoie a-i sta împotriva, dar tot să-mi dai răgaz să mă socotesc și până atunci fi în pace.
- HARITI: Să fiu în pace când voiu să-mi pierz numai decăt tot ce am și caută să fiu nenorocită fără hotar?
- CAROLINA: Harito! Tu nu pierzi nimica numai cât ai să-ți schimbi pre un bărbat cu altul, adecă pre Căpitanul cu Baronul; aceasta este o cultură.
- HARITI: Tu nemiloaso! Dar și acum îți bați joc?
- CAROLINA: Nu te mânia — că eu iau lucrul precum este. Dar poate că se va întoarce toată treaba.
- HARITI: Cu anevoie, Carolino! Prea cu anevoie că tatăl meu...
- CAROLINA: Dela Dumnealui nici nu aștept eu nici o schimbare, că Dumnealui alta nu mai... fără numai că mi-ai dat cuvântul, punctului. Dar bucuros l-aș vedeă eu pre fratele meu, aceasta măcar acum ținându-să așa de vorbă.

B. A. R. Ms. 209, fila 143.

VÂNĂTORUL DELA MATRA

(sau)

CASIMIR ȘI LEONORA

(Fragment dela sfârșit)

Așa să roade în sine
Prefăcută de rușine
De frică toate răbdând,

Ar zbera dar nu cutează
Făr' numai să împilează
Rabdă, însă până când?

Până dă de acul morții
Și de primejdia sortii.
(4 rânduri indescifrabile)

Oare dacă putrezește
Tulpina din care crește
Ramura ei înverzând
Poate să mai înflorească?
Ba va să să putrezească
Să se usuze căzând.

Așa și părinții, dacă
Cu sila umblă să facă
Pre fiii săi a iubi,
A iubi ce nu le place
Și dragostea o desface
Unde s'ar mai potrivi.

Ei până să să deștepte
Nici nu vin să-i aștepte
S'ajunsă pân' însfârșit,
Că prea târziu va să fie
Văzând că va să le vie
Pedeapsa, căci au greșit.

B. A. R. Ms. 209, fila 170.

Aici au lucrat Satana
Pre Leonora sirmana
Nu o put(eai) judecă,
Căci cele dintâiu iubește
S'au pătruns la tinerețe.
Și nu să putea strica.

Dar părinții mai nainte
Trebuie să aibă minte
Să nu-și plângă faptele,
Că la bărbați cu neveste
Unde dragoste nu este
Mărgie d'andăratele.

Strămtă le e(ste) polată
Cât de largă și bogată
Că nu încap amândoi,
Dar dragostea îi adună
Intr'un cuib, căsuță bună
Și trăiesc fără nevoi.

Colo în Darul Credinții
Să se bucure părinții
De un lucru lăudat,
Și pot zice: Doamne iartă
Dragostea noastră curată
Eu și pruncii ce mi-ai dat ¹⁾.

FRAGMENT DIN «RĂTĂCIRILE LUI ULYSE»

Sfârșitul părții I, p. 30, fila 184 verso.

Și să ne întorcem iară
La rămasa noastră țară
La Italia, înapoiu.
Și să vedem ce mai face
Pinelopi, are pace
Sau și mai multe nevoi.

A doua parte

Acum Pinelopi, când să deșteptasă
Văzu că fiul său nu este acasă.

¹⁾ Se pare că poema este neterminată.

Întreabă și-l strigă, dar n'are de unde,
Că de nici o parte nimic nu-i răspunde
S'au dus, însă unde? Nimenea nu știe
Dar astă minună, ce poate să fie?
Nu cumva au căzut în groapă adâncă
Prin a vulturilor acestora brâncă?
Și smulgându-și părul; ban cu ban să schimbă!
Jalnica 'ntrebare, nu m-ai are limbă.
Frângându-și mâinile și alta pre lângă
Jalea bărbatului îndoit să plângă.
Nu știă ce face, va să 'nebunească
Sau altă nevoie să o mai lovească.
Doica Evrihlea, nu-i cuteza spune,
Nu putea mințile să și le adune,
Ca să o mângâie să nu să spăimânte,
Că fiul său este zdravăn și cuminte
Și că nu-i departe, au ieșit afară.
Plângându-și bărbatul și totdeodată
Acum și pre fiul, Maica ovidată (?)
Alta și mai mare veste o lovește
Din gura lupilor care să vestește.
Cum că păzitorii, turburați la minte
S'au grăbit să-i iasă în drum înainte
Lui Til(c)erioh, unde vor ca să-l ucigă
Spuindu-i că dâșii tot aceasta strigă.
Apoi ce va face singură regina
Că ei cu aceasta își umflară splina,
Că până ce nu-l vor prăpădi pre dânsul
Apoi ca să-și plângă Pinelopi plânsul,
Nu o pot ei face ca să să mărite,
Iar la urmă toate vor fi izbândite.
Așă Pinelopi, mahnita regină
S'au dus la Laertie, la a lui grădină
La socrul său, unde să să jăluiască
Casă nu o lasă să să prăpădească.
Așadar bătrânul i-au dat mângâiere
Și au îmbunat-o ca pre o muiere
Zicând: Nu te teme fiică! fii cuminte
Când rânduilele dela ceriu sânt sfinte.
Cine sapă groapa altuia, el cade
Intr'însa, după cum așă ne să cade.
Mai lasă-i în voie și pre pețitorii
Pân' să vie vremea dela înșelătorii.
Vei ști că Tilemah are lângă sine
Un paznic tovarăși, de-l păzește bine,

Trebuie să vie el cu bucurie
Dintru a lui cale și călătorie.

Pag. 48, fila 193 verso

Săraca cetate tare
Cum te-au ars focul cel mare!
Zece ani acea cetate
Grecii nu o puteau bate.
Iar Odissefs cel cuminte
Au făcut mai înainte
Un cal de lemn foarte mare
Scorburos la foale tare
Și cu unghiuri mari și goale

Prin grumazi până la foale,
Și în capul lui cel mare
Doi ochi două găuri are,
Pre unde bine să vază
Omul din el cel cu pază,
Și el s'au băgat într'însul
Cu trei sute lângă dânsul,
Tizandru Menelaos...

LA MIEZUL NOPTII.

Fragment

A doua zi iată Emilia vine
Zicând, toate au mers aici acuma bine,
Iară de opt zile de când port la mine
Camelia albă, să văz n'am pre cine.
Șezând ea pre sofa, grăind ca să șază
Terezia prin flori, în joc priveghează
Din fereastră până stătu ca să vază
Pre Feldek spre dânsa căutând cu pază
Z'când să să uite, și ea uitându-să,
Și văzându-l ea în sus urcându-să
Și tocma în casă oblu băgându-să
Atunci Emilia, cum îi arătasă
Tereza, trecu scurt în ceia casă
Unde ce și-au grăit, cu urechea trasă
Dându-i Terezia tot de cele grasă etc.

JALNICE MORALITETURI.

Fragment

Venit-a vremea cea iute
Și lipsită de virtute
După cum s'au prorocit,
Neam pre neam ca să scoale
Și să să facă răscoale
Din cugetul rătăcit.

Zic că pentru direptate
Ori cu cine a să bate
Le ajută Dumnezeu.
Aceasta închipuindu-și
Omul, și planul văzându-și
Se turbură ca un leu.

Sar supușii să să strângă
 Să să scoale ca să-și frângă
 Jugul cu răscoalele,
 Așa să scoală ori cine
 Apoi își trag după sine
 Relele și boalele.

Venit-au o vreme rară
 Unde să fac de ocară
 Neamul și cu neamul său,
 Să judecă fiu cu tată
 Frați cu frați la judecată
 Ginere cu socrul său.

Neputându-să învinge
 Foc de blestem îi atinge
 Jurământ făcându-să,
 Hotărîrea nu le place
 Nici nu vor să facă pace
 Ci mor judecându-să.

Venit-au vremea aceia
 De și-au pierdut omul cheia,
 De deschide porțile,
 Către înalta Virtute
 Neștiind cum să-și ajute
 Să-și arunce sortile.

B. A. R. Ms. 208, fila 25, p. 1.

Poate lumea să înalțe
 Și cu pîteni să încalțe
 Speculație făcând,
 Toți vor ca să covârșască
 Și 'nainte să pășască
 Pre toți alții întrecând.

Unii pre alții înșală
 Și fără nici o sfială
 Umblă cu apucături,
 Și umblând cu strâmbătatea
 Umblă să strâmbe dreptatea
 Numai cu înșelături.

S'au înălțat omenirea
 Sus, cu mintea și cu firea
 Și foarte s'au subțiat,
 La măestriiluminate
 Și la lucruri înfocate
 S'au foarte înzvăpăiat.

Strofa ultimă

Uit de pizmă sufiletească
 Mai întâiu să-ți folosască
 Sufiletesc așezămînt,
 Ca boala să nu te-apece
 Roagă-te făcându-ți cruce
 Cu metanii la pămînt.

ADELAIDA.

Fragment

În cetatea 'mpodobită
 Hateau Tirri numită
 Lângă care e un sat,
 Gilleau — vois' anume
 În Franța frumoașă lume
 Fu la un loc așezat.

Acolo stăpînia satul
 Domnul Galaori bogatul
 Că eră cel mai bogat,

Acolo în tot țânutul
 Cu puterea și avutul
 La satul sus arătat.

Însă întâia sa viață
 Ca alții să nu răsfă
 Cu jocuri și la
 Ci era tot în pici
 La lucruri folosit
 De sine fu în

La care economie
 Dup' așa căsătorie
 Fu foarte înaintat.
 Și cu Doamna lui cea bună
 De sus ceriul împreună
 L-au fost binecuvântat.

Iar dela casele sale
 Preste un deal într'o vale
 Avea un Saer (?) frumos,
 Cu șuri, grajduri și cu casă
 Unde multe slugi băgasă
 Ca să-i aducă folos.

B. A. R. Ms. 208, fila 72, p. 2.

Unde într'această vale
 Toate rodirile sale
 Din câmp și le adună.
 La care economie
 Și vrednica lui soție
 A lucra să îndemna.

Strofa ultimă

Să fi bine-cuvântată
 Cu inima cea curată
 Cu care te-ai arătat,
 Și sculându-să de față
 Toți o au luat în brață
 Și dulce o-au sărutat.

JELEA FAMILIEI RĂMASE LA MOARTEA LUI NESTOR IOANOVICI.

Fragment

Doamne! iar așa păcate
 Grele ni s'au grămădit
 Cât aceste necurate
 Pedepse ne-au podidit?
 N'au fost destul frigurile
 Ce în casă ne-au ernat?
 Risipa și gândurile
 Nu destul ne-au atârnat?

B. A. R. Ms. 208, fila 126, p. 1.

La fila 76, p. 7

Mă mir cum v'ați îndurat
 Strâmb a judecă cu firea
 Să plătim ce n'am furat.
 Ne-au amărît sufletele
 Cu boldul ce ne-au înfipt,
 Acum tragă clopotele
 Intr'o dungă, că ne-au fript.

VICLEȘUG FEMEESC

Chibzuind Domnul Crișanul
 Bogăția sa cu planul
 Că marele scriitoriu
 Cum că n'are ajutoriu,

Și cum că ar fi cu cale
 La bătrânețele sale
 Să să 'nsoare și să-și ia
 O soție tinerea,

Nu departe la o casă
 Văduva căpităneasă
 Elenca, tocmai aveă
 O fiică prea frumușea.

Sfătuindu-să Crișanul
 Cu rolul său și cu planul
 El s'au dus și o-au cerut
 Lovind unde o-au durut

Grăind numai cu bătrâna
 Care lezne i-au dat mâna
 La cuvântul votului
 După laudele lui.

Cu acea căpitănită
 Văduvă dar fudulită
 Amândoi s'au
 Și așa -

Dac'au aflat cu mirare
Că bătrânul mire are
Un capital unsuros
De o sută mii de gros,

Așă ea ca o săracă
S'au lăcomit ca să facă
Pe fie-sa ca să-l ea
Ascultându-o pre ea.

Care maică fără milă
S'au pornit să-i facă silă
Ficieii sale, vrând-nevrând
Mai de vreme, mai curând.

Iară fie-sa, Frusina
Nici îi dete 'n gând pricina
Înainte s'au chemat
I-au spus și i-au arătat,

Zicându-i cu liniștire:
Fică! vezi ce norocire
Ți-au venit un pețitor
Foarte mult norocitor.

Vremea ta este venită
Ca să te faci norocită
Anii tăi sânt socotiți
Trebuie să te măriți.

Acum vremea nu-ți mai trece
C'ai trecut de optsprezece
Preste anii de când ești
Nu voui să îmbătrânești.

Atunci au răspuns Frusina:
Bine maică! Dar pricina
Nu-i după cugetul meu
Trebuie să știi și eu.

Ca să fiu și eu de față
Când mă vor lua în brață
Fără mine nu-i nimic
Fie măcar ce voinic.

Ajungă-ți, zise bătrâna
Că eu vreau, am dat și mâna
La un noroc unsuros
O sută de mii de gros

Iar fiesa: Maică dragă!
Dacă voiești să mă tragă
Înima să te ascult
Să nu mă silești prea mult.

Că ști bine, foarte bine
Cine mă cere pe mine
Decât Faur, alt bogat
Nu-mi trebuie de bărbat

Numai Faur Căpitanul
Numai acela sirmanul
Mă iubește și-l iubesc
Iar alții nu-mi trebuiesc.

Dar acel bărbat cu gheabă
Cutează încă și 'ntreabă
Tocma de persoana mea
Ca să vie să mă ia?

Iar maică-sa: Frusinico
Ascultă-mă bobocico
Că e putred de bogat
Și nu-i uricios bărbat.

Și fiindcă te iubește
Cu toate te mulțumește
Ca în sân te va țineă
Ascultă-mă fiica mea!

Nu poci maică și fă bine
Iartă-mă acum pre mine
Aibă măcar ori ce haz
Eu de Faur nu mă las.

Taci nebuno, fi de treabă!
Cine încă te întreabă,
Că n'ai minte, să-ți dau eu
După mai bun sfatul meu.

METAMORFOSE

Sburând Mercurie solul
 Solul cel Dumnezeesc
 Intr'aripatul și golul
 Din văzduhul cel ceresc,
 Și tăind văzduhurile
 În toată partea făcând,
 Pluti și cu vânturile

Preste Atena zburând
 Cetatea lăcuitoare
 A Minervei stăpânind
 Avea și o sărbătoare
 A corfelor, prăznuind,
 Fetele cu floricele
 Umplându-și cofițele, etc. etc.

B. A. R. Ms. 208 fila 112 p. 1.

BUNĂTATEA ȘI ÎNALTA MILOSTOVIRE A CRAIULUI KIRU

Fost-au oare-când odată
 În viața laudată
 Kiru craiul Perșilor
 Alesul aleșilor.

În vremile când numitul
 Biruisă Răsăritul
 Ca un viteaz virtuos
 Dar milostiv și milos.

Au bătut cu biruință
 Și spre cel mai cu credință
 Craiul sus arătat
 Pre al Panteii hărbat;

Pre care scumpă crăiasă
 I-au robît-o de acasă
 De care mult s'au scârbit
 Abradat, căci o-au iubit.

Că eră foarte frumoasă
 Pantea, dar cuvioasă
 Că ca dânsa nu era
 Lumea de-ar înconjură.

Lui Kiru, numai din veste
 Știind că frumoasă este
 Ca zmințeală să nu-i dea
 N'au pofțit a o vedea.

Iar Araspis, cel mai mare
 General alu, pe care să

Ca pre sine l-au iubit,
 S'au mirat și i-au grăit:

Mă mir Doamne foarte tare
 De virtutea ta cea mare
 De ce ești așa fricos
 Că vezi un lucru frumos?

Că eu d'aș vedea în lume
 Ori ce femei cu nume
 Nu m'aș putea poticni,
 De a nu mă stăpâni.

Iar Kiru, așa răspunsă,
 Și la suflet îl pătrunsă:
 Oh, Araspis, tu nu ști
 Măcar ce viteaz te ți,

Nu ști că însumețirea
 De să va jucă cu firea
 Ocară-și va dobândi
 Unde nici nu va gândi.

Iar dacă vei fi în stare
 Să te lauzi așa tare
 Cum că te vei stăpâni
 De nu te vei poticni,

Te orânduiesc pre tine
 În ce chip vei fi mai bine
 Să-i fi ocârmuitor
 Și un cinstit păzitor.

Și mie mi să cuvine
Să-i rânduiesc om ca tine
Mare cinste de a-i da
Și de grije a-i purta.

Primind așa slujbă mare
Și greu la ochi în purtare
Araspis să stânjenea
După cum să cuvinea.

Iar trecând câteva zile
S'au întâlnit patimile
Astfel de lucru păzind
Și așa frumseți văzând.

Când vedea cu o simțire
Un lucru legat de fire
In ce chip îl va păzi
Nesimțind din zi în zi?

Nu-i bine cu nălucirea
I-au dăochiat apoi firea
Și precum s'au lăudat
Cătră Kîru, și-au uitat,

Că neputându-și ascunde
Focul, îi venea tot unde
Și atât să zăpăcea
De numai cât nu zăcea.

Era bolnav să bolească
Și cine să-l lecuiască
De nu-și va afla mijloc
Unde leacul n'are loc.

Că Panța cunoscându-i
După cuvânt pricepându-i
Că va să o supere
Nu tace, nu-l suferă.

Cu toate că știă bine
In ce dragoste să ține
Craiului deosebit
Cum îl are de iubit.

Cu atât mai mult să teme
Că nu cumva mai cu vreme
Să o silească pre ea
La ceeace nu va vrea.

Așa cât fu prin putință
Știindu-și a sa credință
Cât au putut au răbdat
In glas însă nu i-au dat.

Ci prin alt om cu credință
I-au arătat în ființă
Craiului plângându-să
Și mult văetându-să.

In ce chip să ispitește
De unul ce îndrăznește
Rău de a-l încursa
La căsătoria sa.

Și ce primejdie are
Dreapta ei inimă, care
Aceasta n'au așteptat
Dela un drept împărat.

Auzind aceasta Craiul
O-au scos pre ea din Seraiul
Primejdiei cu folos
Cum s'au putut mai frumos.

Ca Araspis să lipsească
Ca să nu o mai păzească
Nimenea cu zăpăceli
Ca să mai dea de zminteli.

Iar Arapsis, de rușine
Așa cugeta în sine:
Unde să mă duc să scap?
Voiu să iau lumea în cap.

Decât să mai dau eu față
Cu Craiul. Că-i este grață
Și rușine, că-s mustrat
Inima-mi, e împărat.

Kiru, chemându-l la sine
Pre Araspis, de rușine
El cu ochii în pământ
Nu putea grăi cuvânt.

După fața lui cetindu-i
Și nimica pomenindu-i
De lucrul ce s'au deschis
Numai atâta i-au zis:

O Araspis, nu te teme
Că eu de mai multă vreme
Îți cunosc iubirea ta
Și nu te mai întrista.

Eu nu te mustru pe tine
Ci voi să te scap mai bine
Din valul cel mai sucit
Al dorului zăpăcit.

Gătește-te prea iubite
Că oștile sânt gătite

Un vrășmaș să-mi biruiești
Să nu te mai zăpăcești.

Și prin a ta vitejie
Vei scăpa dintr'o urgie
În care te-au aruncat
Dorul cel mai încurcat.

Că mărirea cu războiul
Să te scoată din gunoiul
Dragostei ce ți-au făcut
Dorul cel necunoscut.

Araspis de bucurie
Biruit de vitejie
Toată firea și-au schimbat
Și la oaste au plecat.

Și s'au întors dela oaste
De prin văi și de prin coaste
Cu triumf dela războiu
Cu laudă înapoiu.

B. A. R. Ms. 208.

A T A L A

PERDEAUA DINTÂIU

O temniță întunecoasă, luminată puțin de o candelă

STENA INTÂIA

Sactas, în lanț grăind singur
Intr'aceste ziduri groasă
Mucedu, întunecoasă
Gem eu ca un osândit.
Mă uit și-mi văz lanțurile
Și de toate laturile
Sânt închis și prăpădit.
Oh maică! gândesc la tine
Când m'ai vedeă tu pre mine
Aici unde flămânez
Unde nu mă iartă soarta
Ci aștept să-mi vie moartea
Cumplit să mă prăpădesc.

Nu-mi pare rău, nici nu-mi pasă
Că pentru cei de acasă
Ai patrii pătimesc,
Cu inima mea cea tare
Nu-și face înspăimântare
Să mă desnădăjduiesc.
Măcar că și eu acasă
M'aș înveseli la masă
Când acasă m'aș vedea,
Acum dar, să fie, fie
Să mi se scurteze mie
Viața când voi cădea.

STENA A DOUA

Lupez mergând cu felinariul înainte, intră înduntru

LUPEZ: Iartă-mi tânărul că te supăr în singurătatea ta, însă eu voiesc să-ți fac un bine ție.

SACTAS: Bine? (la o parte). Ce bine va putea fi?

LUPEZ: Acel bine fiule, ca să mă asculți: că eu n'am nici un copil; așa, din sfățuirea soției mele, i s'a făcut milă de tine, pentru frumsețile tale și voi să te iau să-mi fi mie fiu.

SACTAS: (Cade în ghenunchi). Și voiești să-mi fi mie tată?

LUPEZ: Așa fiule, scoală-te. (Către Rene, zice). Desleagă-l pre acest tânăr și mergi cu dânsul de-l îmbracă după cuviința orașului că el e vrednic de a-i face bine!

SACTAS: Iți foarte mulțumesc taică, văzându-mi mânilor tinerețelor că mi le-ai dezlegat din lanțurile cele grele. (să duc).

STENA A TREIA

SACTAS *Să schimbă priveliștea în casă* (singur grăiește).

Tot n'am eu noroc și parte

Că aminte mi-au venit

Dor de acasă, departe

Și cu dor m'am pomenit

Fierbe sângele în mine

Și de acasă doresc,

De n'aș păți nici un bine

Eu caută să pornesc.

Măcar că Lopez mă ține

Ca pre fiul său iubit,

Și mă ține foarte bine

Aș putea fi nes cărbîit.

Însă patria îmi trage

Inima, că o doresc,

Chiar la noapte, de m'ar trage

S'o mai văz, să mă grăbesc.

De m'aș pierde prin pustie,

Neputându-o vedea

Și-acolo să-mi fie mie

Soartea unde-mi va cădea,

STENA A PATRA

Lupez cu cel dintâiu

LUPEZ: De ce te superi, fiul meu?

SACTAS: Oh, nu mă întrebă că, caută să plâng.

LUPEZ (șade la masă). Spune-mi fiule că doară voi putea să-ți ajut.

SACTAS (cade la picioarele lui zicând). Mă doare inima și sânul mi să umple de sânge; îmi ameliță primejdiile cele mai multe, însă nu-mi pasă. Iar înaintea ta, să nu fiu nemulțămător, mă părăsc însu-mi pre mine, că pentru păcatul meu sânt vrednic de pedeapsă. Dar n'am ce face, ci mă rog Taică să mă ierți și să mă slobozi, ca să te las, să mă duc de aici. Știu că cătră moarte voi alerga, însă ca să mi să îplinească răsplata cugetului ce me-am hotărît, poftesc să-mi petrec supărările întru largul singurătății și să-mi slobozesc vaetile mele, prin aerul cel pustiu.

LUPEZ: (îl ridică)

Lasă-te fiul meu de astfelu de cuget. Fi cuminte.

SACTAS: Nu poci, nu mă poci lăsa. Mai gata sânt a muri.

LUPEZ: Nepregetatule! Ce sânge ți s'au pus pre inimă? Că și așa nu va ține mult libertatea ta, că cunoști tu bine, vicleșugurile timpurilor celor bătaioase ale răzcoalelor și războaielelor de acum, unde omul nu este sigur, nici un minut cu viața lui. Așa, dacă nu te poți lăsa de cugetul ce ți l-a, hotărât, vede-avei ce vei mai pătini, că eu îți poftesc binele, dar ce folosi dacă nu voiești să mă ascuți.

SACTAS: (trist). Ah! Mă doare sângerată

Inima mea cea curată!

Mi să laudă cu rău

Cele mai primejdioasă

Urmări, topoară de oasă

Dar însă n'am încătrău.

Azi în ce chip va să-mi vie

Soartea, viața ceea vie

Voiu ca să mi-o jertfesc.

Iartă Taică! Și mă lasă

Să mă vezi purces spre casă

Și de toate-ți mulțamesc.

Nu poci să-ți dau mulțămită

Din destul de cuvenită
Pentru bunătatea ta.

Eu pentru același bine

Care ai făc ut cu mine

În veci nu te voi uita.

Răbda-voiu eu înfruntare

Dela mine cu răbdare

Unde nu te-am ascultat

Cunoștința sufletească

Poate să mă pedepsească

De cumva nu m'ai ertat.

(Sactas îi sărută mâna și sărutându-să, să duce).

B. A. R. Ms. 3224 fila Nr. 2.

IUDA ISCARIOTEANU

Mai odihnește-te Muză

Și nu mai cânta din buză

Cu graiul ce nu s'au dat.

Că pre cel cu vrednicie

Și virtute din vecie

Din destul l-ai lăudat.

Și tu evlavie Sântă

Cu David... și cântă

Cu puternic glas și copt.

Pre Iuda și rău îl stinge

Psalmul carele atinge

Psalmul o sută și opt.

Dăspică psalmul în șapte

Și pre ale Iudei fapte

Le descopere curat,

În ce chip dai zămislire

Până la a sa peire

Diicii cu el au (*îndescifrabi!*)

Că el nu s'au lăsat încă

Nici cu slava lui adâncă

De năravul îndrăcit,

Căci asuprindu-l păcatul

Nu i-au plăcut, blăstămatul

Să să facă fericit.

Tu din Sit ce vreau să fie

S'au dat la blăstămație

Cum s'au învățat de rost,

Așa, nașterea și fericirea

Viața lui și peirea

Întru acest chip au fost.

No. I

Minunata și blăstămata

Strălucita și slăvita

Cetate Ierusalim,

După multe întâmplări

Ale ei nenumărate

Patimi să o pomenim

Aici au fost dintru lume
Un Simon Ruvin anume
Din neam de Iscariot,
Lenuța (a) lui muiere
Ciboré (?) în durere
I-au fost iubită de tot.
Care muiere odată
Fiind ea însărcinată
Văzû într'o noapte sus
Cum că pruncul ce va naște
Foarte el păcat va paște
Infricoșat și nescriș.
Din soartea deșertăciunii
Va fi fiul periciunii
Pruncul ce va naște.
A tot neamul o soarte
Va fi veninată foarte
Pilda lumii să mai ia.
Deșteptându-să muierea
Și-au pierdut toată puterea
Toată îngrozindu-să
Incât nu să poate spune
Cu câtă întristăciune

Nașteă frământându-să.
Bărbatului ei spuindu-i
Cu plâns mare povestindu-i
Ce vor face nu știă,
Așteptă vremea să nască
Și rodul să-și prăpădească
Așa ziceă vai de ea.
Și ca una ce să teme
Neputându-și fără vreme
Să-și lapede sarcina,
L-au născut cu toată truda
Puindu-i numele Iuda
Precum este datina.
Și frică având să-l crească
Sau altfelu să-l prăpădească
L-au băgat într'un sicriu,
Numele în scris băgându-i
Și sicriul închizându-i
L-au dat pre apă de viu.
Și slobozindu-l pe Mare
Cu numele scris cel are
Au plecat frumos, înot.

BIBLIOGRAFIE

I. MANUSCRIPTE

Biblioteca Academiei Române, Ms. No. 165, 208, 209, 3069.

No. 452 (Moartea Polixenii Radak, foaia 283).

- » 460-461 (cinci poezii apărute și în «Foaia pentru minte»).
- » 1424 (Istoria pentru surparea sfintei cetăți a Ierusalimului).
- » 3224 (Nașterea, viața și perirea lui Iuda Iscarioteanul).
- » 3225 (Moralitaturi, copie de S. Androne).
- » 3415 (Foi cu diferite însemnări din anii 1783—1821).
- » 3531 (Istoria risipirii Ierusalimului, Tg.-Neamț, 1782).

Archiva bisericii Sf. Nicolae din Scheiu, Brașov. Diferite documente, registre, etc.
Arhiva Primăriei orașului Brașov, anul 1848.

II. ISTORII LITERARE

1. BEÖTHI (ZSOLT): A magyar iródalom története. Ed. II. Budapest, 1899.
2. SZINNYEI (IOZSEF): Magyar írók élete és munkái, 1893.
3. IORGA (NICOLAE): Istoria literaturii românești, sec. XVII—XIX-lea.
4. DENSUȘIANU (OVID): Literatură română modernă. 2 vol. București, 1920-1921.
5. PHILIPHIDE (A.): Introducere în istoria limbei și literaturii române, Iași, 1888.
6. BOGDAN-DUICĂ (G.): Istoria literaturii române moderne. Vol. I. Cluj, 1923.

III. S T U D I I

7. GASTER (M.): Literatură populară română, București, 1887.
8. GASTER (M.): Chrestomație română, vol. II. 1891.
9. BENKŐ (J.): Transilvania, 1778, Tom. I.
10. CSURA (M.): Argirus a magyar iródalomban.
11. DENSUȘIANU (AR.): Cercetări literare, Iași, 1887.
12. DENSUȘIANU (AR.): Raport, în Analele Acad. Rom. Seria III, Tom. II, Secția I, 1881.
13. BÂRSEANU (A.): Istoria școalelor centrale gr. ort. rom. din Brașov. Brașov, ed. Ciurcu, 1903.
14. MARINESCU (ATH.): Poezia populară; Balade, Budapest, 1859.
15. ȘEINEANU (L.): Basme.

6 A. R. — *Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV.*

16. BORBÉLY (ISTVAN DR.): A magyar irodalom története a legrégibbidőktől 1825-ig Cluj, 1924.
17. RADU (IACOB DR.): Doi luceferi răătăcitori. (In Memoriile secț. literare, Seria III-a, Tom. I. București, 1925).
18. STENNER (FR.): Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt), VII Band, Beiheft I.

IV. BIBLIOGRAFII, CATALOAGE, DICȚIONARE

19. BIANU (I.), HODOȘ (N.): Bibliografia românească veche, 1903—1910.
20. BIANU (I.), CARACAS (R.): Catalogul Manuscriselor românești, 2 vol. București. 1907—1913.
21. JARCU (D.): Repertoriu Chronologicu sau catalogu generalu de cărți române. București, 1865.
22. GROSS (J.): Kronstädter Drucke, Brașov, 1866.
23. POPU (VASILE): Disertațiuni despre tipografiile românești, Sibiu, 1838.
24. HAȘDEU (B. P.): Etymologicum Magnum I.
25. STINGHE (DR. STERIE): Documente privitoare la trecutul Românilor din Scheiu. Brașov, 1903.
26. Catalogus Bibliothecae Hungaricae Szécheny. Tom. I. pars. I. Sopronii, 1799.

V. REVISTE

27. «Transilvania», 1891 și 1893.
28. «Revista critică și literară», anul III și IV.
29. «Foaia Duminecii», 1837.
30. «Buciumul Român», 1875.
31. «Foaia pentru minte inimă și literatură», 1839—40.
32. «Albina Carpaților», 1871—1877.
33. «Junimea litarară», 1924.
34. «Siebenbürgische Quartalschrift», 1797.
35. «Budapesti szemle», August, 1890.

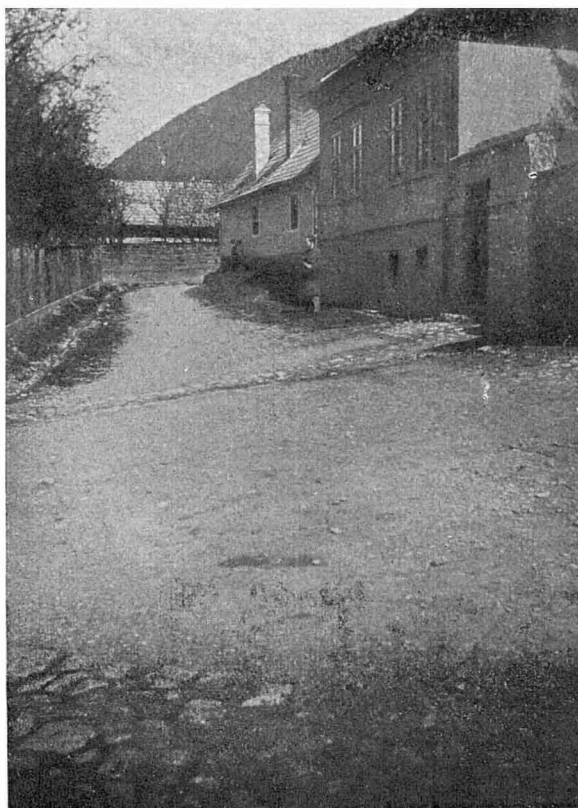
VI. LITERATURĂ

36. BUDAI-DELEANU (I.): Tiganiada.
37. BENEDEK (ELEK): Magyar mese és mondavilág IV.
38. EMINESCU (M.): Literatură populară română, București, 1904.
39. ISPIRESCU (P.): Legende sau basmele Românilor.
40. KOGĂLNICEANU (M.): Scrisori din exil, ed. Haneș, București, 1913.

CUPRINSUL

	Pag.
I. CONSIDERAȚIUNI GENERALE	1
II. BIOGRAFIA	3
Originea	3
Genealogia familiei.	3
Anul nașterii	5
Studiile.	6
Dascăl	7
Translator magistratual	8
Alte știri	8
III. OPERA	9
A. OPERE PUBLICATE DE AUTOR	
1. Istoria lui Arghir și a Elenei	10
a) Edițiile poveștii	10
b) Popularitatea poveștii	11
c) Originea basmului	12
d) Cuprinsul.	13
e) Arghir în literatura populară română	14
f) Arghir în literatura maghiară	17
g) Povestea la Barac și Gergey	22
h) Barac a împrumutat povestea dela Gergey prelucrând-o	23
i) Concluzii	24
2. Risipirea Ierusalimului	24
3. Halima	28
4. Istoria lui Piticot	29
5. Cei trei frați gheboși	30
6. Samson	32
7. Til Buhoglindă.	33
8. Ziaristica lui Barac	34
a) Barac și Foaia Duminecii	34
b) Barac și Foaia pentru minte	36
B. OPERE PUBLICATE DUPĂ MOARTEA AUTORULUI	38
1. Rătăcirile lui Ulysse	38

	<u>Pag.</u>
2. Moartea Polixenii Radak	40
3. Pipelea Gâscariul.	40
<i>C. SCRIERI RĂMASE IN MANUSCRIPT . . . . .</i>	<i>41</i>
1. Constantina	42
2. Cartigam	44
3. . . . . Regelui dela Portugalia	46
4. Mirele cel umblat și procopsit	46
5. Vânătorul dela Matra	47
6. Anlet	47
7. La miezul nopții	49
8. Diverse	49
<i>D. MANUSCRIPTUL No 208 . . . . .</i>	<i>51</i>
1. Jalnice mortalități pentru boala Holerei	51
2. Adelaida	53
3. La moartea lui Nestor Ioanovici	53
4. Vicleșug fetesc	54
6. Vicleșug femeiesc	54
5. Craiul Kiru al Perșilor	55
7. Atala	55
8. Diverse.	56
<i>E. SCRIERI PIERDUTE . . . . .</i>	<i>57</i>
<i>IV. INCHEIERE . . . . .</i>	<i>58</i>
V. ANEXE: Fragmente din opera nepublicată a lui Barac.	60
<i>VI. BIBLIOGRAFIE . . . . .</i>	<i>90</i>

Str. Barac, în Brașov. În fund, probabila casă unde a locuit poetul Barac.

Mormântul familiei Barac, în cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului

A. R. — *Memoriile Secțiunii Litcrare. Seria III. Tomul IV.*

10	10	finishe
10	11	Ioan Dumitru Macul din Bolgariu in Cokrac sub nr 899 de Holera
10	11	Domnul Ioan Barac Magistru tut Translator din Bolgariu in Cokrac de moarte finishe

Fragment din foaia 47 a «Protocolului morților» pe anul 1848 (Arhiva bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului). În rubrica a treia e înregistrată moartea lui Ioan Barac. 11 Iulie 1848

FIGURE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNESCĂ

DE

N. CARTOJAN
CONFERENCEȚIAR UNIVERSITAR

Ședința dela 15 Aprilie 1927

Un capitol interesant din istoria literaturii noastre vechi îl formează legăturile cu literaturile medievale ale Occidentului romanic. Într-o lucrare anterioară, Alexandria în literatura românească, am arătat că celebrul roman popular al lui Alexandru cel Mare, plăsmuit prin veacul al II-lea a. Chr. în Egipt, a trecut în imperiul bizantin și de acolo prin traduceri latine s'a răspândit în Occident. Aci, într-o epocă când motivele epice erau în plină fermentație, romanul a fost prelucrat în epopee și a pătruns în toate limbile romanice și germanice. O asemenea prelucrare a venit apoi în peninsula balcanică și ea se resfrânge în versiunea sârbească și în cea neogreacă. Din literatura sârbească romanul a trecut la noi și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost tradus în limba română, probabil în Ardeal. Prototipul traducerii românești s'a pierdut, dar o copie din anul 1620 se păstrează în așa numitul Codex Neagoeanus ¹.

Alături de textul Alexandriei, în același codice se mai află însă un alt text, care a avut și el un mare răsunet în literatura noastră veche, răsbătând până în timpurile noastre și care se leagă tot de literatura Occidentului medieval. Este cartea numită *Albinoșu*. Originalul ei este, după cum vom vedea, una din cele mai vestite cărți ale literaturii italiene din evul mediu: *Fiore di virtù*.

---

¹) Pentru o versiune din *roman de Troie* a lui Benoit de Sainte Maure în prelucrarea lui Guido delle Colonne vezi *Legendele Troadei în literatura veche românească*. «Anal. Acad. Rom.» Mem. secț. lit. Seria III; mem. 3. Buc. 1925.

Această cârtică de povești, sentințe și moralizare a fost alcătuită în sec. al XIII-lea în Bologna, se crede, de un frate din ordinul Benedictinilor, Tommaso Gozzadini, după isvoare disparate: biblice și profane, clasice și medievale. Din Bologna, textul a trecut în alte regiuni dialectale. În 1474, a fost pus sub tipar și cartea, adaptată la spiritul vremii, a fost atât de mult gustată în Italia, încât până la 1540 s'a retipărit de vreo 40 de ori¹⁾. Celebritatea ei a fost așa de mare, încât a trecut cu timpul peste granițele literaturii italiene, colindând prin toate limbile Occidentului și străbătând până în Orient. A fost tradusă în limba spaniolă (și tipărită la Sevilla în 1498 de 3 tipografi germani)²⁾; în limba franceză (tipărită în 1530: la Fleur de vertu...); în limba germană; în limba greacă *Ἀνθος τῶν χαρίτων*, tipărită în Veneția, la 1529; în limba armeană (tipărită la Roma în congr. de Propaganda Fide, în 1675)³⁾ și în sfârșit în limbile: sârbă⁴⁾, rusă⁵⁾ și română, unde după cum vom vedea, a avut o mare vitalitate.

Ceeace a asigurat cărții o soartă așa de norocoasă a fost acel «inegabile buon gusto» cu care autorul ei «uomo di buon senso e di coltura»⁶⁾ a știut să îmbine într'un tot organic elemente așa de disparate.

Cartea este împărțită în 35 de capitole privitoare la virtuți și vici, dar orânduite astfel încât după fiecare virtute, urmează viciul contrar: «pentru dragoste, păcatul pizmei; pentru bucurie, păcatul întristării; pentru pace, păcatul mâniei; pentru milostenie, păcatul nemilosti-

¹⁾ J. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, Paris col. 1285 și urm. Cf. și adaosele lui H. Varnhagen, *Ueber die «Fiore e vita di filosofi e d'altri savi ed imperatori» nebst dem ital. Texte*. Erlangen, 1893, p. V. n. 1.

²⁾ R. Renier, *Di una ignota traduzione spagnuola del «Fiore di virtù»* în «Zeitschrift für rom. Philologie» (1894) XVIII, p. 305 și urm.

³⁾ C. Frati, *Ricerche sul «Fiore di virtù»* în «Studj di Filologia romanza» Roma 1893, 247.

⁴⁾ Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* în «Arkiv za Povjestniku jugoslavensku, IX (1868) Zagreb, 67—78. Textul cirilic editat complet de Milan Rešetar, *Либро од мнозиех разлога дубровачки кирилски зборник од г. 1520* în *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа* (Српска краљевска Академија). Прво одељење. Книга XV, Beograd, 1926. Un text glagolitic de Rudolf Strohal, *Cvêť vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916. Despre ambele texte... Dr. Petar Kolendić, *Fiore di virtù* у нашем преводу XIV. века în *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, cartea III, Beograd, 1923, p. 133 și urm.

⁵⁾ «Archiv für slavische Philologie», XV (1895), p. 272.

⁶⁾ G. Bertoni, *Il Duecento (Storia letteraria d'Italia scritta da una società di Professori)*, Milano 1912, p. 192.

virii... pentru înțelepție, păcatul nebuniei; pentru dreptate, păcatul strâmbătății....» etc.

Fiecare capitol începe cu o definiție scurtă a virtuții sau a viciului; continuă apoi prin asemănarea virtuții ori a viciului cu un animal real sau fantastic — în a cărei existență credeă lumea evului mediu —; oferă după aceea cititorului o serie de sentințe lapidare, plastice și se încheie cu o istorioară morală, adaptată prin cuprinsul ei capitolului respectiv, și menită să întărească sufletul omenesc în lupta cu ispitele vieții.

Toate aceste elemente variate, scoase din surse cu totul disparate, sunt unite între ele printr-o idee morală centrală, astfel încât alcătuiesc un întreg desăvârșit și dau impresia unui adevărat mozaic. Spre a învedera aceasta mai clar vom lua pe rând fiecare din părțile componente ale capitolelor.

a) Definițiile

Sunt în genere scurte:

«*Păcatul pizmii*: Pizma iaste păcatul împotriva dragostei; este în doao féliuri: una iaste ca să-i pară rău de binele altuia; iară alta ca să se bucure de răul altuia» (cap. II).

«*Păcatul scumpetii*: «Scumpétea, care iaste păcatul înponcișat îndurării, iaste precum au zis Tulie: să caute să câștige multe, au dirépte, au ne-dirépte, și să ție acéia, care să cade să dea altuia».

b) Asemănările cu animalele. Fisiologul

A doua parte a fiecărui capitol din Fiore di virtù este exemplificarea cu un animal, care printr-o trăsătură caracteristică a vieții sale poate simboliză pentru mentalitatea medievală virtutea sau viciul respectiv.

Astfel mânia este asemănată cu ursul; avariția cu sobolul; viclenia cu vulpea; minciuna cu chițoranul; puterea cu leul; temerea cu iepurele; bărbăția sufletului cu șoimul; îngâmfarea cu păunul și așa mai departe. Exemplificarea deși nu are totdeauna un temei în realitatea naturii, totuș nu este lipsită de ingeniozitate, plasticitate și culoare. Așa de pildă avariția este asemănată cu sobolul, «care trăiește sub pământ și de frică ce are să nu se îpuțineze pământul, flămânzește pururea»; minciuna cu chițoranul, «care pururea merge dedesubtul pământului; iară de s'ar întâmplă a ieși la văzduh, într'acelaș čas moare; așa și minciuna să acopere cu oarecaré vâpseală a cuvântului și când o véde lumina adevărului într'acel ceas moare ca chițoranul».

În ciclul acestor asemănări sunt introduse și animale mitice precum: sirenele, pasărea fenix, vasiliscul, «care omoară pe om numai cu vederea», leoscrađa «care are multă dulceață ca să șază lângă fată și, dacă vede vreă fată, el îndată mărge la dânsa și adoarme în brațele ei; și atuncea vin vânătorii de-l prind», sau în fine pasărea calendrinon, «care are această fire într-u sine că, dacă o aduc înaintea bolnavului și este să moară de boală, întoarce capul ei și nu-l vede, iară dacă este să se scoale bolnavul, îl vede și toată boala ese dintr'însul».

Toate aceste povestiri naive și legendare își au originea lor în acele vestite tratate de zoologie ale latinității medievale, cunoscute sub numele de *Bestiari* și al căror prototip trebuiește căutat în *Fisiologul* grecesc.

Ch. Gidel într'un studiu asupra Fisiologului ¹⁾, mergând pe urmele primului editor Père Petau și ale lui Ponce de Léon și întemeindu-se pe faptul că în manuscriptele cele mai vechi și cele mai bune opera este atribuită Sfântului Epifaniu, consideră ca autor al Fisiologului pe Sf. Epifaniu. Astăzi, această părere este cu drept cuvânt contestată, fiindcă în altă grupă de manuscripte opera este pusă pe seama Sf. Ioan Damasceanul și a altor scriitori, iar pe de altă parte urme din Fisiolog se găsesc împrăștiate în operele părinților bisericii anteriori lui Epifaniu — cel mai vechiu dintre aceștia este Sfântul Justin, martirizat în anul 165.

Krumbacher admite părerea că Fisiologul a trebuit să ia naștere în Egiptul secolului al II-lea, d. Chr., unde se încrucișau ideile elenistice cu cele iudaice și orientale ²⁾. Din Orientul bizantin a pătruns în Occidentul latin prin veacul al IV sau al V-lea și a fost tradus, prescurtat, imitat, în proză și versuri, în toate literaturile romanice și germanice ³⁾. În vremurile de naivă credulitate și de misticism ale evului mediu, Fisiologul, în care animale reale sau fantastice erau înfățișate cu obiceiuri curioase și interpretate ca simboluri pentru idei morale și religioase, a avut o mare popularitate: a pătruns în școli ca manual didactic; a fost folosit în romanele «courtois»; a înviorat cu simboluri și metafore predicele clerului; a inspirat arta religioasă, împrumutând motive decorative pentru vitrailuri, portaluri și amvoanele domurilor precum și ornamentații pentru miniaturile, vignetele și inițialele pergamentelor. Cu

¹⁾ În *Nouvelles études sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1878, pp. 400 și urm.

²⁾ *Geschichte der byzantinischen Litt.* II. Auflage (1897), p. 875.

³⁾ Pentru bibliografia completă a chestiunii cf. și R. Ortiz în «Giornale storico della Letteratura italiana» LXXIX (1922), p. 9, în notă.

tot elementul fantastic, Bestiarele au fost multă vreme tratate din care s'a adăpat știința despre natură a evului mediu. Când însuși Sfântul Ieronim într'una din scrisorile sale familiare ne povestește scena întâlnirii Sfântului Anton cu un hipocentaur și cu un satir în pustiu și când, după aceasta, adaogă imediat că pe vremea lui Constantin cel Mare s'a adus în Alexandria un satir, al cărui cadavru a fost transportat în Alexandria, unde se află împăratul¹⁾, nu trebuie să ne mai surprindă faptul că istorici medievali, ca Jacques de Vitry, vorbind de țările miraculoase ale Orientului îndepărtat, împrumută din Fisiolog descrierile despre animalele fantastice.

De o deosebită popularitate s'a bucurat Fisiologul și în Italia fratelui Tommaso Gozzadini, unde încă din secolul al XII influență asupra prozei și poeziei didactice și împrumută poeziei lirice «imagini și unele simboluri pentru a încinge cu ele ca o coroană *chipul Madonei*»²⁾. Chiar în epoca de plină înflorire a renașterii, mintea iscoditoare a unui Leonardo da Vinci se desfătă cu lectura Fisiologului din legendele căruia împrumută materiale pentru lucrările sale științifice³⁾. Fisiologul a fost cunoscut și la noi de timpuriu; cele mai vechi urme le găsim în Învățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie. El a circulat în literatura noastră veche și ca operă de sine stătătoare. O versiune scrisă în anul 1777 de Andronache Berheceanu, ciubuciu în casa lui Manolache Basarabu din București, a fost publicată de Gaster în *Archivio glottologico italiano* vol. X (1886) p. 273 și urm.⁴⁾; o versiune mai completă, dar fără moralizări a fost publicată de C. N. Mateescu, după un manuscris copiat în anul 1774, de un dascăl Nicolae Duma, în revista *Ion Creangă*, VII (1914), p. 2 și urm. O versiune cu mult mai veche decât acestea, copiată în 1693 de Costea Dascălul de la biserica Șcheilor din Brașov se păstrează în manuscriptul cu nr. 1436 din Biblioteca Academiei Române. Fisiologul s'a bucurat de multă trecere la noi, unde până către jumătatea veacului trecut se copia încă în mănăstirile noastre⁵⁾.

¹⁾ Gidel *op. cit.* pp. 412—13.

²⁾ Giuglio Bertoni, *Il Duecento* (în colecția *Storia letteraria d'Italia scritta da una società di Professori*), Milano <1912> p. 199.

³⁾ A. Springer, *Ueber den Physiologus des Leonardo da Vinci*, Leipzig, 1884.

⁴⁾ Despre aceasta în legătură cu textul slav cf. I. Negrescu în «Arhiva», Iași XXXII (1925). nr. 3, 4, p. 191 și urm.

⁵⁾ A se vedea de ex. ms. 3548 din *Biblioteca Academiei Române*. Manuscriptul a fost copiat, după cum se poate vedea dintr'o notiță de pe f. 39 v., în 1832 Au<gust> 9.

Legendele Fisiologului s'au răspândit prin cărturari în masele populare și au constituit fondul din care s'au alimentat cunoștințele zoologice ale poporului.

Am arătat în altă parte ¹⁾ că tema *Amărită turturică*, care a fost încorporată în învățăturile lui Neagoe pe care a cântat-o în versuri Enăchiță Văcărescu și Gheorghe Asachi și care prezintă paralele interesante în literatura populară, își găsește forma cea mai veche în literatura noastră în textul românesc al lui Fiore di Virtù, copiat în 1620: Famenul... pro- tivatește-să *turturelei: dacă-i moare soție*, nece o dată nu-lă mai uită, *neč-și va lua altul*; ce totu-și păzește sufletu și curăție și neč o dată nu să pune *pre lemnă verde*, ce totă pre uscată, și nece odată *nu be apă lim- pede*, ce o *turbură cu piçoarele* — atunci va be).

Paragraful din Fiore di Virtù privitor la deșertăciune (*vanagloria*) compară îngâmfarea cu *păunul* care — spune textul nostru din 1620 — «cându-și tinde coada foarte frumoasă și unde o vede multu să sue, apoi; și caută la piçoare și le vede negre și grozave; și să intristează și-și sloboșește coada jos; și să pogorește și elă și să scâr- bește».

În masele poporului nostru păunul este considerat, după cum ne încredințează Marian, ca «simbolul deșertăciunii» ²⁾. Deaci și expresiunile și maximele: «Mândru ca un păun» sau «Ca paunul se mândrește, tot cu laude trăește» sau «Paunul pene frumoase, dar picere urâte» ³⁾.

Chiar animalele fantastice ca de ex. sirenele (cap. «răsfățarea» din Cod. Neag.) și-au găsit răsunet în literatura populară, în legendele despre așa numiții «faraoni», «un soiu de pești, pe jumătate femei», care stau ascunși când marea se frământa și ies deasupra când ea s'a liniștit. Amăgesc cu cântecul lor pe corăbieri și-i înecă ⁴⁾.

El a aparținut mănăstirii Văratec. Alt manuscript copiat în acelaș an 1832, în *Biblioteca Academiei Române* sub nr. 4274.

¹⁾ *Contribuțiuni privitoare la originea liricii românești în Principate*. Extras din «Revista Filologică», anul I (1927), pp. 200—201.

²⁾ S. Fl. Marianu, *Ornitologia populară română*, II, Cernăuți, 1883, p. 271.

³⁾ Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, I, București, 1895. pp. 584 — 5. Marian, *op. cit.* p. 270

⁴⁾ Tudor Pamfile, *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai omului*. Acad. Rom. (Din viața suflet. a pop. rom. XXIX), București, 1916, p. 301.

c) *Maximele*

După comparația cu un animal, urmează în fiecare capitol o serie de maxime, referitoare la virtutea sau viciul corespunzător, culese din izvoare disperate: scrierile biblice, părinții bisericii, filosofii antici, scriitorii medievali. În genere, sunt bine alese: scurte, concise, lapidare plastice — de ex.:

«Varos au zis: Albina, ține în gură mierea și în coadă acul.

Sfântul Augustin: Leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște.

Sfântul Isidor: Găina pentru un ou face mare gălceavă, de o aude vulpea.

Seneca: Pământul mănâncă pe oameni, iar cel foarte ieftin mănâncă pre pământ.

Mai bine să cinstești pre omul fără de bani, decât pe bani fără de om.

Casiodor: În ce chip buretele nu dă apă până nu-l storci, așa și scumpul nu dă nimănui nimic, până nu-i iei cu sila».

Citatele sunt, precum a arătat Frati, de cele mai multe ori exacte.

Din scrierile biblice se întrebuințează de obicei: Proverbele lui Solomon, Isus Sirah, Evangheliștii (citați simplu: Isus Hristos); prorocul Isaia.

Din scrierile patristice: Sf. Grigore, Sf. Augustin.

Din autorii clasici: Platon, Socrate, Aristotel, Pithagora, Ovidiu, Cicerone (citată în versiunile românești: Tulie); Seneca (scrierile autentice precum și: «De forma honestae vitae» și «De moribus»).

Din scrierile medievale: Egidio Colonna, *De regimine principum* (în textul românesc citat simplu: *Fragilio*); Inocentiu al III-lea, *De contemptu mundi* (în versiunea rom.: *Inokentie*); Esop *Arte di amare*, supranumită *Panfilo Liber Pamphili et Galathea*, o carte foarte răspândită în evul mediu, Prudențio (*Psychomachia*); Guglielmo Peraldo, *Summa virtutum et vitiorum* (în textul românesc citat numai: *Cartea păcatelor*) ș. a..

Fiore di virtù conține astfel o vastă antologie de maxime, grupate pe virtuți și vicii; ea năzuește să dea quintesența înțelepciunii antice și medievale, biblice și profane. Această vastă operă de meticuloasă erudiție ar fi fost anevoie de alcătuit, dacă autorul ei n'ar fi găsit aceste maxime extrase și grupate — după puncte de vedere diferite — în

colecții care circulau pe vremea sa în literatura italiană, precum în Albertano da Brescia: *De arte loquendi et tacendi* (1245), o colecție de aforisme culese din autorii antici și medievali, și *Liber consolationis et consilii* (1248), operă cu caracter alegoric în care Prudența dă sfaturi unui oarecare Melibeu, maltratată de vrăjmași în propria-i casă ¹⁾).

Această secțiune din Fiore di virtù prezintă legături interesante cu paremiologia noastră populară. Multe din maximile colecționate în această carte își găsesc reflexe neașteptate în tezaurul proverbelor populare. Astfel maxima Sfântului Isidor: *Găina pentru un ou face mare gălăgie de o aude vulpea* (cap. despre înălțare adică îngâmfare) se regăsește la Anton Pann sub forma:

Găina, când va ouă,
Aude o mahală;

și în colecția manuscrisă a lui Iordache Golescu sub forma: «Găina pentru un ou, multă gălăgie face»; iar în popor sub forma modificată: «Găina, care cântă seara, dimineața n'are ou» ²⁾. Maxima lui Varos: *Albina ține în gură mierea și în coadă acul*, o găsim în manuscrisele lui Iordache Golescu: «Albina ține în gură mierea cea dulce și în coada acul cel mai otrăvitor» și la Anton Pann în forma:

C'albina în gură cu miere,
Și 'n coadă acul cu fier ³⁾.

Maxima, atribuită Sfântului Augustin: *Leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște*, apare la Anton Pann sub forma:

Vulturul stă 'n loc veghează
Dar el musce nu vânează;

în colecția lui Iordache Golescu: «Vulturul după muște nici cum nu aleargă» ⁴⁾.

Maxima, care în textul nostru este încorporată în capitolul minciuni: «*Minciuna cade întâi ca plumbul în fundul apei, apoi iese deasupra apei ca o frunză și o văd toți*» este atestată și în paremiologie populară: «Minciuna se afundă ca plumbul și iese ca o frunză» ⁵⁾. Din

¹⁾ Pentru toate acestea cf. Frati, *op. cit.*

²⁾ Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, vol. I, București, 1895, pp. 471, 468—9.

³⁾ *Ibid.* p. 312.

⁴⁾ Zanne, *o. c.* I, p. 713.

⁵⁾ *Ibid.* VII, p. 675.

acelaș capitol al minciunii, maxima atribuită în text Sfântului Grigore: «*Din gura mincinosului nici adevărul nu se crede*» se află și ea înregistrată în comoara de proverbe a poporului nostru ¹⁾).

Proverbul popular așa de răspândit: *Cine sapă groapa altuia cade el într'însa* ²⁾, citat și de Nicolae Costin, Neculcea, Cantemir, Golescu, Țichindeal, A. Pann, se regăsește și în textul românesc din 1620, încorporat în capitolul despre «strâmbătate», dar el își are sursa în Biblie.

d) *Istoriioarele morale*

Fiecare capitol se încheie cu o istorioară morală menită să puie în relief foloasele virtuții sau nenorocirile viciului respectiv. Istoriioarele sunt culese din izvoare foarte variate: din romanele celebre ale timpului (romanul lui *Alexandru cel Mare*), din *Gesta Romanorum*, din *scrierile biblice*, din *textele hagiografice*. Cuprinsul lor e variat: unele pioase, altele patetice, câteva pline de haz. Alegem câteva mai reprezentative:

1. *Legenda Casei*

Nu se găsește decât în cel mai vechiu text românesc. Ea lipsește atât din prototipul italian cât și din traducерile sârbești și grecești, ce ne sunt cunoscute până acum.

Printr'o coruptelă a numelui primitiv Casia, eroina legendei poartă în Codex Neagoeanus numele de: *Nastasia*. Legenda este încadrată în capitolul ultim, privitor la «curtenia tinerilor», și are următorul cuprins:

Un tânăr împărat bizantin, vroind să-și aleagă o soție pe plac, trimise crainici care să se adune în palatul său toate fecioarele frumoase și înțelepte din împărăția sa. Fecioarele se adunară la curtea împărătească din Țarigrad și împăratul hotărî ca, aceleia pe care și-o va alege mireasă, să-i dăruască un măr de aur. Dintre multele fete frumoase, cari așteptau darul împărătesc, două ce steteau deoparte — Nastasia și Theodora — atraseră atenția împăratului. Acesta, plăcând mai mult pe Nastasia, se îndreptă spre ea să-i dăruască mărul, grăindu-i: «mare lucru cum pieri lumea toată pentru o femeie»; dar Nastasia îi răspunse: «într'adevăr pentru o femeie pieri lumea toată, dar printr'o femeie a câștigat lumea toată». Împăratul, surprins de răspunsul vioiu al fetei și

¹⁾ *Ibid.* p. 662

²⁾ *Ibid.* I pp. 191—192.

cugetând că ea nici nu devenise împărăteasă și totuș a căutat să-l ră-mână, se întoarse dela ea și oferî mărul Theodorei. Nastasia sărută atunci pe Theodora și-i grăi: «o fericită Theodoro, tu ești astăzi împă-răteasa lumii, dar să știi că eu voi fi împărăteasă mai mare decât tine». Theodora se urcă într'adevăr pe tronul Byzanțului și fu împărăteasa lumii; Nastasia se retrase din lume, se călugări și deveni împărăteasă în împărăția cerului.

Această grațioasă legendă a atras de mult atenția celor mai de seamă istorici ai imperiului bizantin — ca Gibbon — bunioară; dar cel care i-a consacrat pentru întâiaș dată o monografie completă a fost Krum-bacher. Intemeindu-se pe toate izvoarele istorice, el s'a străduit să re-constituie fizionomia proprie a acestei interesante figuri bizantine ¹⁾, punând-o în lumina problemelor care frământă vremurile noastre — dar nu numai ale noastre — de «Frauenbewegung». După știrile pe care ni le-au transmis cronicarii bizantini și care concordă între ele, acțiunea s'a petrecut la începutul domniei împăratului Teofil. Împă-răteasa mamă, Eufrosina, care fusese scoasă din mănăstire pentru a urcă tronul Byzanțului și care aveă să-și încheie rosturile vieții în mănăstire, dorind mai întâiu să-și vadă fiul căsătorit, a trimis în toate provinciile imperiului ca să adune cele mai frumoase fete în palatul Perlei din Constantinopol. După ce împăratul Teofil și-a ales logod-nica, în chipul povestit mai sus, Casia a întemeiat o mănăstire în care s'a retras și și-a închinat vieța meditațiunii religioase, compunând cântece bisericești și epigrame profane.

Krumbacher studiază în monografia sa pe larg opera Casiei, sem-nalând câteva texte necunoscute până la el, și găsește o deplină conso-nanță între inspirația din opera Casiei și între trăsăturile caracterului ei, așa cum ni-l vedește legenda.

Charles Diehl, ocupându-se de rivala Casiei, de Teodora ²⁾ de Pa-flagonia, devenită împărăteasă, repovestește legenda, luminând în trea-căt și figura Casiei.

În 1910, J. Psichari ³⁾, reia problema substratului istoric al acestei

¹⁾ *Kasia* în «Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München», 1897, I. Bd. p. 305.

²⁾ *La bienheureuse Théodora* în *Figures byzantines* I-e série. (Citez după ed. V-a Paris, 1912) p. 133 și urm.

³⁾ *Cassia et la Pomme d'or* în «Annuaire de l'École pratique des hautes études, 1910—1911. Section des sciences hist. et phil.». Paris, 1910, pp. 5—53, (com. de d. D. Russo).

legende bizantine, punând-o în cadrul istoric al domniei lui Teofil, când eră în plină desfășurare lupta dintre iconoclaști și iconolatri. Psichari a arătat, întemeindu-se pe versiunea unui cronograf popular, că în cuvintele împăratului Teofil: «prin femeie ne-au venit toate relele» eră o aluzie la Eva; pe când răspunsul Casiei «dar dela femeie ne-a venit și binele»¹⁾ priviă pe Sfânta Fecioară, căreia iconoclaștii în furia lor distrugătoare, îi purtau o ură înverșunată. Motivele cari au despărțit pentru totdeauna pe Casia de împărat n'au fost deci, precum crezuseră predecesorii, lui Psichari o simplă ciocnire de păreri, provocată de caracterul independent al Casiei, ci eră de ordin religios și stăteau în legătură cu ideile care despărțiseră, ca o prăpastie, în două părți, lumea bizantină a veacului al X-lea: împăratul eră iconoclast; Casia eră iconofilă. Psichari analizează apoi mai deaproape fondul intim al legendei și constată că începutul ei: alegerea unei mirese prin ajutorul unui măr de aur — scenă care reamintește mitul lui Paris — nu corespunde deloc cu ceremonialul obișnuit la curtea bizantină. Pe aceste temeuri, el contestă legendei caracterul istoric și vede în ea un reflex al folklorului bizantin.

Interesant este faptul că această legendă a mai pătruns în literatura noastră și prin alte izvoare. Astfel ne-a venit prin cronograful lui Moxa²⁾ care o povestește la domnia lui Teofil precum și prin hronografele Cigala-Danovici³⁾; Dorotheiu-Grigore Dascalul Buză.

2. Ingerul și sihastrul

Este o legendă foarte răspândită în evul mediu pe care a intercalat-o și Voltaire în romanul său *Zadig* și care trăiește până azi în gura poporului, chiar și la noi⁴⁾. De curând, M. Sadoveanu a prelucrat-o în

¹⁾ În manuscrisul lui Psichari dialogul este mai clar și mai aproape de interpretarea dată de el: «Dascălii — a grăit împăratul — au avut dreptate să spună că prin femeie (ἀπὸ τῆς γυναίκας) s'au făcut toate relele. Prea înțeleapta Casia răspunse și îi zise că prin femeie s'a născut și binele, mântuirea lumii, adică prin Sfânta Fecioară.

²⁾ Hașdeu, *Cuvente den batrâni*, I, p. 385. Pasagiul lipsește însă din cronograful bizantin al lui Manasses (compară cu ed. I. Bonn).

Pentru raporturile dintre Moxa și Manasses a se vedea și cele spuse de mine în *Legendele Troadei în literatura veche românească*. «Academia Română. Mem. Sect. lit». Seria III, tom. III mem. 3, Buc. 1925, p. 38.

³⁾ Ms. 86 din *Bibl. Acad. Rom.* f. 290 v.-291 r.

⁴⁾ «Albina», XI nr. 41-42, p. 1197.

ale sale *Povestiri pentru copii*, sub titlul: *Pustnicul Ieronim*. În textul nostru, este încadrată în capitolul privitor la dreptate. Subiectul e acesta:

Eră odată un sihastru, carele, chinuit vreme îndelungată de o boală grea pe care n'o putuse tămădui, «se jelui lui Dumnezeu». Ingerul Domnului veni într-o zi la el în chip de călugăr și-i spuse să meargă cu el, căci Dumnezeu vrea să-i arate «din judecățile lui cele ascunse». Mergând amândoi pe drum, poposiră la o casă, unde fură bine primiți, dar unde călugărul străin fură banii gazdei pentru a-i lăsa la o altă casă, unde fuseseră rău primiți. Mergând mai departe, ajung la un om care se credeă fericit, fiindcă dobândise un copil. Omul primi bine pe călugării drumeti, dar la plecare străinul înjunghie copilul ce se află într'un leagăn. Sihastrul, văzând aceste nelegiuiri ale tovarășului său de drum, vroi să se îndepărteze de el, socotind că acesta este diavolul, care încearcă să-i ispitească sufletul. Ingerul, înțelegând gândul ascuns al sihastrului, îl opri și-i tălmăci rostul faptelor sale astfel: omul căruia îi furase banii, își vânduse tot avutul ca să răsplătească pe ucigașii tatălui său. Dacă nu i-ar fi furat banii, ar fi fost în satul acela mare zarvă și mulți oameni ar fi murit. Ca să taie răul dela rădăcină, a răpit banii: omul, văzându-se sărac, muștrat de cuget, va intra într-o mănăstire ca să-și ispășească sufletul. Omul la poarta căruia lăsase banii, își pierduse în valurile mării corăbiile cu tot avutul, și de desnădejde și mâhnire se bătea cu gândurile să se spânzure. Banii, lăsați la casa lui, aveau să-i aducă mântuirea. Tatăl copilului înjunghiat, până nu dobândise copilul, făcea milostenii pentru dragostea lui Dumnezeu; de când a dobândit copilul a lăsat la o parte milostenia și, pentru a strânge avere copilului, s'a dat în iubirea de arginți, în năpăstuiți și în toate răutățile lumii. Luându-i-se copilul, tatăl își va întoarce iarăș sufletul spre Domnul. «Drept aceasta — încheie ingerul — să nu te miri de boala ce ai, că de n'aș fi făcut aceasta, nu te-ai fi întors la milostenia lui Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă nici un lucru fără vreo pricină, ci numai oamenii nu pot să priceapă gândurile lui». Zicând acestea, ingerul se face nevăzut. Sihastrul înmărmurit se întoarce înapoi, iscodește lucrurile pe locurile pe unde trecuse și, aflând că tot ceea ce îi spusese ingerul fusese adevărul adevărat, se întoarce pocăit în sihăstria sa, făcându-și și mai mare canon decât avusese până atunci.

Tema acestei istorioare morale, cu episoadele secundare puțin modificate, alcătuiește miezul capitolului XX din cunoscutul roman filosofic al lui Voltaire, *Zadig*. Se cunoaște vâlva pe care a produs-o ne-

împăcatul adversar al lui Voltaire, celebrul critic Élie Fréron, când și-a învinuit adversarul că a plagiat această istorioară după opera poetului englez Parnell, publicată cu câțiva ani mai înainte de fuga lui Voltaire în Anglia. Gaston Paris a arătat că Fréron se înșelă când credea că istorioara a fost plăsmuită de Parnell. Legenda fusese povestită înainte de Parnell de mulți scriitori, între alții și de Luther, dar toți o cunoșteau direct sau indirect din izvoare medievale: Jacques de Vitry (1180—1240), Étienne de Bourbon (1260); *Gesta Romanorum* (redactată către sfârșitul sec. XIII în Anglia); *Scala Celi* a lui Jean le Jeune (Frater Johannes Junior sec. XIV); *Fiore di Virtù*. Sursa din care s'a ramificat povestea în toate literaturile medievale, și de unde se pare că a împrumutat-o și autorul lui *Fior di virtù*, a fost, după toate probabilitățile, colecția hagiografică de legende pioase, *Vitae Patrum*, *Leagănul legendei*, pare să fi fost Orientul. Ea se regăsește în *textele rabinice*, pusă pe seama eroului Rabbi Jonna ben Levi, care trăiește în Palestina în veacul al III-lea. Ea se află intercalată și în *Coran* (XVIII, 64—81) și e probabil că Mahomet a împrumutat-o cu multe alte reminiscențe despre personagiile biblice ale vechiului Testament, dela Evreii din Arabia ¹⁾.

3. *Fiul Împăratului Teodosie.*

E o poveste plină de umor, cuprinsă în capitoul privitor la muieri. Împăratul Teodosie, dobândind un copil, află dela filosofii și vracii săi că, dacă copilul va vedea lumina soarelui sau a focului înainte de 14 ani de zile, își va pierde vederea. Împăratul, spre a ocoli nenorocirea prezisă, poruncește ca copilul să fie închis într'un turn întunecos. Acolo, crescă copilul până ce se împlinî sorocul fatal, fără să vadă pe nimeni altul, decât pe cel care-l slujiă. Împlinindu-se rânduiala vremii, după porunca împăratului, copilul fu scos afară din turn și inițiat mai întâiu în tainele credinței creștine. Copilul află atunci că dincolo de vieța

¹⁾ Gaston Paris, *L'ange et l'ermite* în *La poésie du moyen âge*, vol. I, Paris II-e éd. 1887, p. 151. Gaïdoz, *Mélusine*, II, (1879, p. 444; Gaster *Lit. pop. rom.* Buc. 1883 p. 142. Anton Schönbach, *Die Legende vom Engel und Waldbruder (Mittheilungen aus altdeutschen Handschriften)* în «Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Klasse», Wien 1901, (CXLIII), XII, în legătură cu un ms. german din sec. al XV-lea.

aceasta pământească este raiul, unde faptele bune sunt răsplătite și iadul cu muncile la care diavolul trage pe oamenii cari au făcut rău în lumea aceasta. Împăratul porunci apoi ca copilul să fie scos afară din palat și plimbat pe ulițele orașului pretutindeni pentru ca să vadă și să ia și el cunoștință de toate lucrurile lumii aceștia. Copilul, văzând pentru întâia dată bunurile lumii, se minună și întrebă neconținut, de numele lor. Slujitorii împăratului i le spuseră pe toate, pe rând, dar când ajunse să întrebe despre două neveste frumoase și gătite, pe care le întâlnește în cale, unul din slujitori răspunse în glumă: «Doamne acestea cheamă-se diavolul, ce trage pe oameni la muncă». Copilul, întorcându-se la palat, și întrebat de tatăl său ce i-a plăcut mai mult din câte văzuse, răspunse: «Mi-au plăcut diavolii cari trag pe oameni la muncă».

Această hazlie poveste, care a fost narată și de B o c c a c i o în giorn. IV-a din D e c a m e r o n u l său și prelucrată în versuri de L a F o n t a i n e în L e s o i e s d e f r è r e P h i l i p p e ¹⁾, este un episod din celebrul roman, Varlaam și Ioasaf. Romanul este, după cum se știe, o refacere și amplificare a legendei lui Buda în roman hagiografic creștin. Ca și sămburele romanului, episodul are și el o origine indică. Du M é r i l ²⁾ a indicat și M. Kerbaker ³⁾ a urmărit motivul în vechea literatură indică și a găsit o paralelă foarte apropiată de el în R a m a y a n a și în M a h a b h a r a t a.

Din romanul lui Varlaam și Ioasaf, episodul a trecut în literatura didactică și narativă a evului mediu precum în: *Libro de li exempli in antico veneziano*, editat de J. Ulrich); *Libro de los Enxemplos* (n. CCXXXI); în *Libro di Novelle e di bel parlar gentile* (n. XIV); în *Fiore di Virtù* și a. ⁴⁾.

¹⁾ *Contes*, cartea III-a.

²⁾ *Histoire de la poésie scandinave*, Paris 1839, p. 348.

³⁾ *La leggenda epica di Rishyasringa* în *Raccolta di studi critici dedicati ad A. D'Ancona*, Firenze, 1901, p. 465 și urm.

⁴⁾ Alessandro D'Ancona, *Studj di critica e storia letteraria*, ed. II-a, Bologna, 1912, parte seconda, pp. 97—98 (mi-a fost accesibilă prin bunăvoința d-lui prof. R. Ortiz, căruia îi aduc aci mulțumirile mele).

FIGURE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNESCĂ

Gaster a arătat în *Literatura populară română* (p. 138) că *Floarea Darurilor*, tipărită la Snagov în 1700, este «o traducere directă din *Ἀνθος τῶν χαρίτων* (= *Ἀνθος τῶν χαρίτων*), care carte singură — adaogă el — precum se vede, e scoasă dintr'o carte italiană: *Fior di virtù*»¹⁾.

Cu mult înainte de tipăritura brâncovenească, *Fiore di virtù* circula în copii manuscrise prin lumea cărturarilor noștri. În bogata colecțiune a Academiei Române, care numără până acum peste 4842 de manuscrise românești²⁾, se păstrează două texte prețioase: unul *anterior cu 80 de ani* textului publicat la Snagov în 1700; altul cu vreo 7 ani tipăriturei brâncovenești. Primul este cuprins în manuscriptul cu nr. 3821, așa numitul Codex Neagoeanus, copiat în anul 1620 de popa Ion Românul, în satul Sâmpetru din Transilvania. Acest codex în 8° a. cărui descriere amănunțită am dat-o, după d-l I. Bianu³⁾, în studiul meu asupra Alexandriei⁴⁾, cuprinde pe foile 78—125, textul ce ne interesează, sub titlul: *Dulce învățătură din tote capetele cărților lui Hristos și a svinților Apostoli și a Prorocilor ș'a mai marilor pătrițarși pre cuvi-noși părinți din carte ce să chiamă Alb in u șe poveste*. Titlul de *Albinușe*:

¹⁾ Cf. și Gröber's *Grundriss der rom. Lit.* II, 3, (1896), p. 313. Extrase în *Chrestomatie română* Buc. 1891, I, p. 340. Despre aceeași în legătură cu originalul italian Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, Bucurest, 1916, p. 207. Descrierea cărții în I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia veche românească*, I, p. 393.

²⁾ Este o mare pagubă pentru cercetători că această prețioasă colecție nu poate fi pusă în valoare. Catalogul manuscriselor, început în anul 1907 și ajuns în anul 1913 la ms. cu nr. 728, s'a oprit din lipsa de fonduri necesare tipăririi.

³⁾ *Columna lui Traian*, 1883, p. 322.

⁴⁾ *Alexandria în literatura românească*, 1910, p. 12.

dă însă naștere la confuzii, fiindcă sub numele de *Albine* au circulat în literatura veche românească o altă antologie de sentințe morale, ai cărei tip a fost descris de Ghenadie Enăceanu în *Analele Academiei Române* (sect. lit. ser. 2 tom. XII (1892) p. 129—162).

Originalul bizantin, pe care Ghenadie nu-l putuse identifica este, precum a arătat d-nul D. Russo, «cunoscutul monah Antonie, tatăl Albinelor bizantine, supranumit Melissa (Albină)»¹⁾. Textul din Codex Neagoeanus, deși poartă titlul *Albinușe*, nu se poate confunda cu Albina lui Antonie monahul. Albina bizantină este împărțită în două cărți și are cu totul alte capitole și altă materie; pe când textul din Codex Neagoeanus urmează deaproape în ceea ce privește structura, orânduirea capitolelor și succesiunea materiei, textul lui «Fiore di virtù».

Textul din Codex Neagoeanus, în forma în care-l avem azi, nu este complet. Din el s'a pierdut sfârșitul capitolului prim (despre liubov, dragoste), precum și 7 capitole. Aceste capitole au trebuit să se găsească la început în ms., deoarece le găsim notate în scara textului dela pag. 125 v. astfel:

«2. <i>Pintru zavistie.</i>	6. <i>Pintru pace iarăși <mânie?>.</i>
3. <i>Pintru liubovulū bucuriei.</i>	7. <i>Pintru nemilostenie <lipsește milostenia?>.</i>
4. <i>Pintru jale spune.</i>	8. <i>Pintru eftinie (începutul)».</i>
5. <i>Pintru pace spune.</i>	

Foile care conțineau aceste capitole, notate în scară, s'au pierdut. Numărul foilor pierdute nu se poate preciza, deoarece copistul n'a numerotat paginile și nici măcar coalele, așa precum o făcuse pentru textul Alexandriei. De altă parte legătura modernă a mss-ului în piele nu ne mai dă posibilitatea de a urmări și socoti coalele.

II. A doua versiune românească a lui Fiore di Virtù, anterioară tipăririi lui Brâncoveanu, se păstrează în codicele cu nr. 1436, din Biblioteca Academiei Române²⁾. Codicele, în 4°, a fost copiat, după cum se vede din diferite notițe, de Costea Dascălul din Biserica Scheai, între anii 1693—1701, și conține mai multe texte de natură poporană³⁾.

¹⁾ D. Russo, *Elenizmul în România*, București, 1912, p. 57.

²⁾ Un facsimile din acest codice în I. Bîanu și N. Cartoian, *Album de paleografie românească* (scrierea chirilică), planșa IX.

³⁾ Și anume: 1) «Βροντωλογιωχ και σισμολογιωπ αληθινων» (*Βροντολόγιον και σεισμολόγιον αληθινόν*) f. 1—11 (E de fapt *Gromovnicul* cu *sismologhiu* într-o versiune cu totul deosebită de cele studiate de d-l N. Drăganu în *Anuarul Institutului de istorie națională* I, (1921—1922, Cluj, 1922, pp. 253—258). Este o versiune tradusă din grecește.

Versiunea lui Fior di virtù începe la p. 13 cu titlul: «*Stăa Darovanie. Carte aleasă din toate cărțile, dulce învățătură omului*». Pe foaia 48 v. însemnarea copistului: Конѣц дарованна пис. мѣц. август, 17 днн, ахчг 1693. (Sfârșitul Darovaniei. Am scris luna August, 17 zile, 1693)¹⁾.

2) *Stăa Darovanie*; textul se încheie cu 3) Fragmente din *Fisiolog* f. 44 v.; 4) *Povestea țărilor și a împăraților câte-s în pământul Asiei*, f. 49; Fragmente din istoria *Savilei* (lipsește începutul cu titlul), f. 77; 6) «*Cuvânt și pocitanîia Filosofului Sintipa cu împăratul de țara Persiei*», amume *Kira*» f. 79; 7) «*Incepui a scrie Istoriia lui Isop*», f. 122; 8) Fragmente din *hronograf*, începând cu Justinian, f. 149—216; 9) «*Cazanie la coconii de vârstă până la 10 <ani>, când să pristăvescū dintr'aastă lume*», f. 218; 10) Diferite notițe dintre anii 1762—1768.

Pe foaia 121 *nota copistului*: «*Konețul și sfrășitul a filosofului Sintipei cu fiul împăratului de țara Persiei. Инаѣ аз мног грѣшнын костѣ даскал въ стѣа црковъ въ шкѣи мѣца ноѣме. кѣ днѣ влѣтъ зсѣи ахчг* (= Am scris cu mult greșitul Costea Dascăl din sfânta biserică din Scheai, luna Noemvrie 25 zile, la anul 7212, 1703).

¹⁾ Despre Albinușa cf. și Sbiera, *Mișcări culturale* p. 68 și I. Bianu loc. cit., unde s'a menționat identitatea Albinușei cu Floarea Darurilor.

III

CODEX NEAGOEANUS, MS. NR. 1436 ȘI TIPĂRITURA BRÂNCOVENEASCĂ

Am văzut în capitolul introductiv că, cu toată diversitatea materiei și a surselor, totuși *Fiore di Virtù* are o structură uniformă; fiecare capitol este alcătuit din următoarele elemente: 1) definiția virtuții sau a viciului corespunzător; 2) asemănarea cu un animal real sau închipuit; 3) maxime culese din scriitorii păgâni și din părinții bisericii; 4) ilustrarea virtuții sau a viciului respectiv prin câte o istorioară morală.

În toate capitolele din tipăritura brâncovenească, ca și în prototipul italian, această dispoziție a materiei este bine observată. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează, în această privință, prescurtări, omisiuni și lacune așa de importante, încât structura caracteristică a operei cu greu se poate recunoaște. Din unele capitole lipsește definiția; din altele asemănarea; câteva din ele au lăsat la o parte istorioara și în sfârșit mai fiecare capitol a omis un număr mai mare sau mai mic de maxime. Prin aceste lacune simetria elementelor atât de variate, care alcătuiește farmecul caracteristic al acestui mosaic literar, este cu totul distrusă.

Lacune în Codex Neagoeanus și ms. 1436

Ambele msse, Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436, concordă în chip surprinzător în privința lacunelor. Ele sunt așa de numeroase și deosebesc așa de clar tipăritura lui Brâncoveanu de o parte, de Codicele Neagoeanus și ms. 1436 de altă parte, încât pot fi considerate ca adevăratele «*differentiae specificaе*». Pentru a învedere această, dăm mai jos tabloul acestor lacune pe capitole.

*Floarea darurilor**Codex Neagoeanus și ms. 1436.**Păcatul scumpetii Cap. 10.**Definiția**Lipsește.*

Maxime: La cartea păcatelor să află
că acela ȳaste scump, carele ține acéia,
caré va să cheltuȳască.

Lipsește.

<Seneca> Încă: mai bine ȳaste să cin-
stești pre omul fără de bani, decât pre
banii fără de om.

Lipsește.

Iuvenal au zis: Nu sânt banii ai scumpu-
lui, ci ȳaste scumpul al banilor.

*Lipsește.**Pentru indireptarea Cap. 11.**Definiția.**Āiuntită.*

Maxime: Seneca au zis: Omul în-
țelept din greșala altuia îndireptează a
lui.

Lipsește.

Solomon au zis: Indireptarea ȳaste
plăcută, de va fi vădirea adevărată.

*Lipsește.**Păcatul îmbunării. Cap. 12 .**Pentru răsfățare și reotate.*

Maxime: Tulie au zis: De desuȳtulu
mierii cei dulci să lipéște otrava ča
amară.

Lipsește

Seneca au zis: Toată îmbunarea ține
suptu dinsa otrava ei.

*Lipsește**Pentru înțelepție Cap. 13.*

Maxime: <Isus Sirah> încă au zis:

Lipsește

Sluga cea înțeleaptă slujaște slobod.

David au zis: Incepătura înțelepției

Lipsește

ȳaste frica lui Dumnezeu.

Seneca au zis: Eu de ași avea un pičor
în groapă, încă-m trebuiește să învăț.

Lipsește

Aristotel au zis: Înțeleptul ține arma
pentru toată înponcișarea.

Lipsește

Din textele paralele, reproduse mai sus, s'a putut vedeă cam de ce
natură și întindere sunt lacunele dintr'un capitol. Ne-ar răpi prea mult
spațiu, dacă le-am redă pe toate în întregime; totuș pentru a preciză
raporturile dintre textele noastre, ne mărginim în rândurile de mai jos
să indicăm lacunele numai în chip sumar:

Floarea Darurilor.

Codex Neagoeanus; ms. 1436.

*XIII Pentru înțelepție**Maxime:* David*Numai în 1436 (trunchiată)*

Seneca

—

Aristotel 1-a

—

Decret

—

Pythagor 1—4

Numai în 1436 a 2-a și a 3-a

Teofrast 1

—

Sistos 1

—

Platon 1

—

*XIV Păcatul nebuniei**Pintru nebunie¹⁾**Definiția.*

—

Maxime: Solomon 1-a*Numai în 1436.*

» a 2-a

Numai în 1436.

» a 3-a

Istorieara: Alexandru și Aristotel încalecă la Machedonia. Voinicii mergeau înainte strigând: dați-vă în lături, că vine împăratul. Un nebun ce sta pe o piatră nu vru să se clintească. Slujitorii veniră să-l împingă. Aristotel, înțelegând că are a face cu un nebun, zise: Nu clățiți piatra de pe piatră.

—

*XV Pentru dreptate²⁾**Definiția.*

—

Maxime: Solomon Seneca (2)

—

Tulie

—

Platon

—

Istorieară: Ingerul și sihastru, vezi mai sus pag. 11.

Transformată. Lipsește sihastrul; episoadele independente unul de altul; morală aceeași.

*XVI Păcatul strămbătății**Pintru răotate și strimbătate**Maxime:* Aristotel.

—

¹⁾ In C. N. titlul în scară.

²⁾ In C. N. n'are titlu; în 1436: *Pentru giudecătorii spune* (urmează maxima atribuită în Floarea Darurilor lui Thoma Achinatul).

*XVII Pentru îndireptare**Pintru proști**Definiția.**Trunchiată •**Maxime:* Iuvenal

—

Istorioara: Patriotismul și loialitatea
lui Regul.

—

*XVIII Păcatul înșelăciunii**<Pintru hiclenie>**Maxime:* Achinatul Thoma

—

Solomon

—

Esop

—

Varos

—

Casiodor

—

Solomon (2)

—

Veda

—

Seneca

—

Alexandru

—

Iuvenal

—

Ovidie

—

Socrat

—

Damaschin

—

*XIX Pentru adevărul**Pintru adevărul**Titlul și definiția.*

—

Asemnărea: puii de potârniche

de prepeliță

Maxime: Aristotel

—

Isus Sirah (2)

—

Caton

—

Istorioara: Călugărul, care, trimis să
vândă niște măgari bătrâni ai mănăstirii,
se întoarce cu ei înapoi, fiindcă nu a putut
ascunde cumpărătorilor adevărul asupra
vârstei măgarilor.*Lipsește numai în C. N.**XX Păcatul minciunii**Lipsește.*

În 1436, supt titlul: «Pentru minciună spune», se află întâiu o maximă care lipsește în Floarea Darurilor; apoi istorioara dela capitolul precedent. după care urmează încă o maximă. Această maximă singură se găsește în Codex Neagoeanus.

<i>XXI Pentru putere</i>	<i>Trăpenie</i>
<i>Definiția.</i>	—
<i>Asemănarea (cu leul).</i>	—
<i>Maxime:</i> Tulie	—
Seneca	—
Planic	—
Socrat	—
Cartea Fraghidiei	—
Ptolomeiu	—
Omîr	—
<i>XXII Păcatul témerii</i>	<i>Pintru ticăloșii</i>
<i>Maxime:</i> Solomon	—
Tulie	—
Terensie	—
<i>Povestirea:</i> Dionisie împărat.	—
<i>XXIII Pentru bărbăția sufletului</i>	<i>Lipsește.</i>
<i>XXIV Păcatul înălțării</i>	<i>Nalțime¹⁾</i>
<i>Maxime:</i> Cartea păcatelor	—
Caton	—
Sf. Isidor	—
<i>XXV Pentru întărire</i>	<i><Tocmala>²⁾</i>
<i>Maxime:</i> Istorioard: Lycurg (2).	Dionisie împărat dela Rim (legenda aceeași).
<i>XXVI Păcatul neîntăririi</i>	<i>Netocmală</i>
<i>Maxime:</i> Prisian	—
Platon	—
<i>XXVII Pentru socotință</i>	<i><Pintru socotință>³⁾</i>
<i>Maxime:</i> Seneca	
Ptolomeiu	
Socrate	

¹⁾ Capitolul începe cu cuvintele: *iar nalțime* din definiție. În scară capitolul are în Cod. Neag. titlul: «*Pintru mărețul*».

²⁾ Textul începe fără titlu; în același rând cu capitolul precedent și cu cuvintele: *Tocmit este omul*.

³⁾ Titlul în scară.

*XXVIII Păcatul nesocotinței**Pintru pohta nesocotință**a) Asemănarea (inorog).*

leoscroada

b) Maxime: Varos

—

Seneca

—

Socrat

—

c) Istorioara (din oteačnic): Iașinta,
care din curiozitatea de a cunoaște vițiul,
a căzut în ispită.

*XXIX Darul înțelepției smerite**Lipsește.**XXX Păcatul truției**Pântru truție**Definiția și clasificarea.**Asemănarea:* Pasărea petritis.

—

Maxime: Sf. Bernard

—

Iov

—

Sf. Isidor

—

Iuvenal

—

Sf. Augustin

—

Platon

—

*XXXII Păcatul nesațiului**Pintru lăcomie¹⁾**Asemănarea:* licornul

vulturul și lupul

Maxime: Sf. Isidor

—

Solomon

incomplet

Aristotel

—

*XXXIII Pentru fečoria adecă curăția**Pintru famenul**Maxime:* Sf. Ieronim

—

Cartea păcatelor

—

Ovidie

—

Sf. Grigore

—

Sf. Silvestru

—

Pithagora

—

Istorioara (din oteačnic): o călugăriță,
este îndrăgită de un boier; spre a-și păstra
castitatea, călugărița și-a scos ochii.

In Cod. Neag. Nici una; povestea călugăriței se află încorporată în capitolul următor.

In ms. 1436 se află povestea călugăriței.

¹⁾ Titlul în scară.

XXXIV *Păcatul curviei**Pintru curvie*¹⁾

<i>Maxime:</i> Persie	—
Ovidie	—
Seneca	—
Solomon	—
Aristotel	—
Ovidie	—
Solomon	—

Istoriaara: Fiul împăratului Theodosie.

Cod. Neag.: 1) Călugărița care și-a scos ochii pentru a-și salva castitatea.

2) Fiul împăratului Theodosie.

In ms. 1436 numai a 2-a.

XXXV *Pentru măsurarea**Pintru curtenie*

Definiția (1½ pagină în 8°).

Asemnarea: armelinul.

armenica.

<i>Maxime:</i> Kirat	—
Socrat	—
Galinos	—
Seneca	—
Aristotel	—
Stualfored	—
Platon	—
Avikena	—
Seneca	—
Solomon	—
Sf. Isidor	—
Casie	—
Platon	—
Arat	—
Socrat	—
Sf. Augustin	—
Platon (2)	—
Seneca	—
Aristotel	—
Semnele blagorodiei	—

Istoriaara: creația lumii.

Citarea maximelor. In fiecare capitol după definiția virtuții sau a viciului, urmează o serie de maxime, adunate din scrierile biblice, din filosofii sau poeții antici sau din părinții bisericii creștine.

¹⁾ In C. N. și ms. 1439 vine imediat după capitolul privitor la *pohtanesocotină*.

În redacțiunea tipărită la Snagov în 1700, se citează totdeauna, în fiecare capitol, la începutul fiecărei maxime, numele autorului. De exemplu: (Capitolul întristării) *Platon* au zis... *Socrat* au zis.... *Pithagor* au zis...

În redacțiunea din Codex Neagoeanus și în ms. 1436, în foarte rare cazuri sunt amintiți autorii. Aproape totdeauna, maximele sunt înșirate anonim, una după alta, în acelaș rând, legate între ele printr'o conjuncție, fără interpunctuație, astfel încât cu multă greutate se pot despărți una de alta. Spre a învedera mai clar această notă distinctivă, punem aci pe două coloane de-o parte textul din Floarea Darurilor, de altă textul din Codex Neagoeanus, la care se alătură cu oarecare divergențe și ms. 1436.

Floarea Darurilor f. 30 r.

Sfântul Pavel au zis: Scumpetea Iaste rădăcina tuturor răutăților.

Solomon au zis: Celu ce umblă după scumpete, turburează casa lui.

Încă au zis: Scumpul nu să satură nici odinioară de bani, și cel ce iubeste bogățiile, nu va lua nici odinioară roadă dintr'însele.

Încă au zis: Scumpul nici odinioară nu va să fie bogat nici într'o vreme.

Pithagor au zis: «Precum povara măgarului Iaste dobândă la altul, iară la elu pagubă, așa și povara scumpului să întoarca în dobândă altu și într'a lui pagubă.

Seneca au zis: Cade-să oamenii să stăpânească pre bani, Iară nu banii pre oamenii.

. . . . .

Prissian au zis: «Năsipul, cât să udă, atâta să întărește mai mult; și scumpul cât are mai mult, atâta mai mult să întărește scumpetea lui.

Casiodor au zis: «In ce chip burétele nu dă apă, până nu-l storcă, așa și scumpul nu dă nimunii nimică, până nu-l Iau cu deasilă.

Codex Neagoeanus (f. 87v.-88v.) și ms. 1436.

Și este scumpete rădăcina tuturor relelor.

Cine îmblă după scumpete purure-și turbură și casa lui.

Scumpul neč o dată nu că satură de bănat și nu să va îmbăta neč o dată,

Lipsește.

Scumpul cum este ca măgarul de poartă povara altu, așa și scumpul strânge avuție altora, Iar elu numai ce-i cu bănatul.

Omul să fie banilor stăpân, nu banii omului.

Năsipul, câtul calci, atâta să îndeasă; așa și scumpul cât are mai mult, atâta-l strânge scumpete mai tare di în inima scumpului.

Și să protive scumpul buretului celui de mare: cum nu va să-și Iase apa până nu-l strângi, așa și scumpul, până nu-l Iei cu sila, de voia nu va să de.

Alte concordanțe între Codex Neagoeanus și ms. 1436. Textul Codicelui Neagoeanus nu se suprapune exact peste textul manuscrisului 1436. Aceste divergențe sunt însă explicabile prin distanța de timp, care separă manuscriptele, prin numărul de copiiști cari, în curs de 73 de ani și-au transmis textul, modificându-l conștient sau inconștient, prin inadvertență. Cu toate divergențele, uneori simțitoare, textele se apropie totuși din când în când și corespund aproape cuvânt de cuvânt, depărtându-se totdeauna de Floarea Darurilor.

Semnificative sunt în această privință chiar titlurile capitolelor. După cum s'a văzut mai înainte pe pp. 19—24 ale acestui studiu, titlurile sunt identice în Codex Neagoeanus și ms. 1436 și se deosebesc de titlurile capitolelor corespunzătoare din Floarea Darurilor. Aceleași noțiuni din originalul strein sunt redată în Codex Neagoeanus și ms. 1436 prin aceleași cuvinte; pe când traducătorul textului *Floarea Darurilor* se folosește în aceleași locuri, pentru aceleași noțiuni de alte cuvinte.

Astfel titlul primului capitol «del amore» din originalul italian, care în Floarea Darurilor este tradus prin: *dragoste*, în C. N. și în ms. 1436 este tradus prin: *liubovul*; titlul capitolului «lealtă» din originalul italian este tradus în Floarea Darurilor prin: *îndreptare*, în Codex Neagoeanus și ms. 1436 prin: *proști*; titlul cap. XXI, «fortezza», din originalul italian, este tradus în Floarea Darurilor prin: *îmbunare* în C. N. și în ms. 1436 prin: *răsfățare*; titlul cap. XXII, «lusinga» din originalul italian, apare tradus în Floarea Darurilor cu: *teamere*, în C. N. și în ms. 1436 prin: *ticăloșie*; titlul cap. XXV, «costanza», din textul italian, este redat în Floarea Darurilor prin: *întărire*; în C. N. și ms. 1436 prin: *tocmală*; titlul capitolului următor «incostanza», în Floarea Darurilor este tradus prin: *neîntărire*, în C. N. și în ms. 1436 prin: *netocmală*; titlul cap. XXXIII, «castità» apare tradus în Floarea Darurilor prin: *fičoria adecă curăția*; în C. N. și ms. 1436 prin: *famenul*.

Alături de concordanțele dintre Codex Neagoeanus și ms. 1436, semnalate în paragrafele precedente, această identitate în alegerea acelorași cuvinte pentru a redă în aceleași locuri, aceeași noțiune din originalul străin nu poate fi întâmplătoare în C. N. și în ms. 1436; după cum nu poate fi întâmplătoare nici identica alterare a cuvintelor străine neînțelese de traducătorul român. Astfel cuvântul *er-*

mellino, caruia îi corespunde în traduceriile slave армелинъ, este tradus în Floarea Darurilor prin: *armelină*; pe când Cod. Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează în acelaș loc forma coruptă: *armenica*; originalul italian *lioncorno* devenit în redacțiunea slavă: лѣснкорнъ, a fost tradus în Floarea Darurilor prin: *inorog*; pe când C. N. și ms. 1436 l-au corupt în: *leoscroada* (C. N.) *leoscorca* (ms. 1436). (Despre aceste două forme a se vedea pe larg mai departe p. 47 — 48).

Lacunele semnalate mai sus, precum și celelalte particularități în care ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române merge alături de Codex Neagoeanus, ne conduc la următoarele *concluziuni*:

1. Între Codex Neagoeanus și ms. 1436 de o parte și între Floarea Darurilor de altă parte *nu există nici un raport de filiație*, decât acela doar că toate aceste texte au la baza lor — prin intermediare diferite — pe care le vom preciza în paginile următoare — originalul italian al lui *Fiore di virtù*.

2. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează o versiune alterată — ambele în aceleași părți — a textului primitiv.

3. Textul românesc, păstrat în ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române, *nu este independent* de textul Codicelui Neagoeanus.

Să fie manuscrisul 1436 din B. A. R. o copie de pe Codex Neagoeanus, care în acest caz ar reprezenta originalul primei traduceri românești a lui Fiore di virtù? Iată problema pe care vom urmări-o în capitolul următor.

IV

TRADUCERI DIN SLAVĂ

CODEX NEAGOEANUS ȘI MS. Nr. 1436

Cu toate marile asemănări constatate mai sus între textul din Codex Neagoeanus și textul din manuscriptul cu nr. 1436 al Bibliotecii Academiei Române, totuș ms. cu nr. 1436, posterior cu 70 de ani, nu poate fi considerat ca o copie care să derive, în ultima analiză, din Codex Neagoeanus. Intre ambele texte sunt divergențe de așa natură, că nu rămâne nici o umbră de îndoială asupra acestei chestiuni.

Lăsând la o parte micile lacune din ms. 1436 (omisiuni de sentințe), care se pot ușor explica printr'o circulație de 70 de ani a textului (dacă am admite că ms. 1436 derivă din Codex Neagoeanus), în ms. 1436 se găsesc însă pasagii care lipsesc din Codex Neagoeanus și care nu pot fi socotite ca elemente interpolate posterior, ci au făcut parte dintr'un prototip mai vechiu. Codex Neagoeanus nu ne înfățișează deci textul original al traducerii, ci o copie; iar ms. 1436 derivă dintr'un arhetip care păstrase — cel puțin în unele puncte — mai bine tradiția prototipului.

Lacune. Am văzut mai sus că din Codicele Neagoeanus s'au pierdut în cursul vremurilor foile, cari conțineau sfârșitul capitolului despre dragoste, precum și celelalte 10 capitole următoare. Textul acestor capitole pierdute ni se păstrează însă în ms. 1436. În afară de această lacună importantă, Codicele Neagoeanus mai înfățișează și alte lacune, care acestea nu mai sunt datorite vitregiei timpurilor prin care a răsbătut, ci neglijenței și nebăgării de seamă a copistului, Popa Ion Românul, sau a copiștilor precedenți cari și-au transmis textul.

Astfel din Codex Neagoeanus lipsește capitolul privitor la *«păcatul minciunii»*. Dacă ținem seamă de structura specifică a operei, capitolul *trebuie*

să se afle neapărat în prototip, imediat după «*darul adevărului*», capitol care se găsește copiat în C. N. pe foile 103 r.—103 v. Nu putem admite că filele, care ar fi conținut capitolul despre minciună, s'au pierdut din Codex Neogoeanus, fiindcă în acest ms., după ce se încheie capitolul referitor la «*darul adevărului*», urmează imediat, *pe aceeaș pagină*, capitolul referitor la «*darul trăpeniei*». Capitolul intermediar despre *păcatul minciunii* este deci *sărit* în Cod. Neag. În ms. 1436, această lacună nu există. După capitolul privitor la «*adevăr*», urmează cu roșu (f. 32 v.): *Pentru minciuni spune*; dar și aci textul a fost redus la o sentință și o istorioară.

Alteori textul codicelui Neogoeanus este obscur din pricină că copistul, din nebagare de seamă, a sărit în transcriere câteva cuvinte sau chiar rânduri întregi, înodând între ele idei disparate. Lacunele se pot însă complini prin textul manuscriptului 1436, care și în aceste cazuri a păstrat mai bine lecțiunea prototipului pierdut.

Spre a învedera aceasta, dăm mai jos câteva exemple caracteristice din mulțimea pasagiilor rămase obscure în C. N., din cauza omisiunilor de cuvinte, așezând în coloana din față contextul respectiv din ms. 1436 și subliniind cu litere cursive, cuvintele sărite în C. N.

Codex Neogoeanus

93 r. Cumu să zice să ție omul (?); al doile este minte omului.

Cod. Neag.

F. 97 r.: Și mai bine să te timpini în cale cu ursul de cât cu nebunul și cu miosul.

97 v. și să nu șez unde-s toți mari și învățători mulți și nebuni.

92 v. rândul 2 de jos. *Lipsește titlul și începutul capitolului. Textul începe brusc*: este cându va omul să facă vrun lucru și va întâiu să socotiască.

112. v. Pintru pohta nesocotință.

Răotate că socotința răotășilor este cându va omul să îmble pre voia trupului.

Ms. 1436.

26 v. iar să zice *când veri să grădești cu vântul să aibă 3 portari; unul la inimă, altul la grumaz; altul în gură...* alta mintea omului...

Ms. 1436.

29 r. Că mai bine iaste să te tîmpini cu leul de cât cu nebunul *mânios*.

nu șezi unde-s toți mari și învățători mulți *că acolo au mai mult loc cei răi și nebuni*.

26. v. *Pentru socotința grădăște așa*: cându va omul vre-un lucru să facă, întâiu să socotească.

39. r. Pentru nesocotința omului.

Nesocotința iaste răotate socotinței, când va omul să îmble pre voia trupului.

Lecturi false. Codex Neogoeanus înfățișează în o mulțime de locuri lecturi false. Popa Ion Românul sau unul din copiiștii precedenți ai textului, dând zor să termine mai curând copierea, nu a urmărit cu atenție sensul frazelor pe cari le copia, ci din nebagare de seamă, a citit și a copiat greșit unele cuvinte. Astfel se explică o serie de lecțiuni eronate, care denaturează uneori, iar alteori fac cu totul obscur înțelesul textului. Ms. 1436 păstrează și aci tradiția corectă a textului și ne ajută să îndreptăm lecțiunile greșite din Codex Neogoeanus.

Dăm mai jos câteva dintre ele, mai caracteristice, așezând în coloana din stânga textul Codicelui Neogoeanus, în coloana din dreapta textul ms. 1436.

Codex Neogoeanus.

F. 92 v.—93 r. <Înțelepție> este cându va omul să facă vr'un lucru și va întâiu să socotiască *scum* va cădea lucrul.

116. Solomon zise să nu grăești cu nebunul nece odată, nece odată. neč cu acela ce nu-i placă cuvintele tale, nece tu gru grăi ce-i place lui.

Ms. 1436.

26 v. . . .

să socotiască *cum* va cadé cuvântul.

. . . . .
nu grai cu nebunul că lui nu-i *place ce grăești tu*, nici tu *nu grăi ce nu-i place lui*.

Transpuneri în text. Tot pe seama inadvertenței copiiștilor trebuiesc puse și unele transpuneri de text care ating însăși structura organică a operei. În Codex Neogoeanus capitolul privitor la destrăbălare cuprinde *două* istorioare morale: 1) povestea călugăriții, care, fiind îndrăgită de un împărat, și-a scos ochii pentru a-și păzi fecioria; 2) povestea despre fiul împăratului Teodosie, care, după ce a trăit dela naștere 14 ani închis într'un turn, văzând pentru întâiaș dată femeii, i-a rămas ochii la ele, ca la cele mai frumoase lucruri de pe lume (vezi mai sus pag.13) În schimb, capitolele despre *famenul* (castitate) (f. 122 r.) — care corespunde cu capitolul despre fecorie din tipăritura brâncovenească — și despre *curtenie tinerilor* (f. 122 v.) nu conțin *nici un fel de istorioară morală*. Textul din Codex Neogoeanus a fost și aci alterat, fiindcă, după cum am văzut mai sus, când ne-am ocupat de structura operii, fiecare virtute ca și fiecare viciu sunt exemplificate prin câte o istorioară morală. Tradiția textului s'a păstrat mai bine în ms. nr. 1436. Aci (f. 42 v.) într'adevăr, povestea călugăriții se află încadrată — ca și în Codex Neogoeanus ca și în tipăritura brâncovenească (p. 126) — în capitolul despre *famenul*; dar povestea despre fiul împăratului Teodosie se află trecută în capitolul despre *cuțtenia tinerilor*. În această privință, ms. 1436 ca și tipăritura brânco-

venească concordă de o parte cu versiunea sârbească, de alta cu versiunea grecească și toate împreună cu prototipul italian ¹⁾).

Omisii în Codex Neogoeanus. Unele capitole, care în Codex Neogoeanus sunt confuze, textul fiind alterat în transcriere, prin inadvertența copiștilor succesivi, se înfățișează mai clar și deci mai complet în ms. 1436. La capitolul notat în scara Codicelui Neogoeanus: X *Pintru pedapsa* (corespunzător în Floarea Darurilor cu cap. XI: *Pentru îndireptare*) se dă ca istorioară morală, pedepsele trimise de Dumnezeu asupra lui Faraon, fiindcă nu a ascultat sfatul lui Moise ca să sloboadă pe Israiliteni din robia egipteană.

În Cod. Neag., textul a fost astfel prescurtat și alterat în partea finală, încât legenda nu mai corespunde cu tradiția biblică; pe când lectura cea justă a textului ne-o înfățișează ms. 1436, după cum se poate vedea în paralela de mai jos.

Codex Neogoeanus.

90 v. . . . . și
trimise <Dumnezău> moarte și muriră
toți coconii în Eghypet și trimise Dum-
nezău și junghe cu rane *nevindecate și de*
aceia muri Faraon.

Ms. 1436 B. A. R.

25 r. . . . . , După
acésté trimise rane mari; deci după
acélia toate trecând, luo Moisie oamenii
lui Dumnezău și trecându-i prin marea
Roșie, iar Faraon gonit pre Moysi și
când eși Moysi din Marea Roșie, iară
Faraon, fiind pre mijlocul mariei, porânci
Dumnezău lui Moysi, zicând: tindeți
mâna ta împreună cu toiagul spre mare.
Și făcu Moyses cum îl învăță prea îns
Dumnezău și să întoarse apa în matcă
și înecă pre Faraon.

În Codex Neogoeanus capitolul despre *nebunie*, care începe pe pag. 96 r., se încheie la pag. 97 v. cu o maximă din Solomon:

¹⁾ Pentru versiunea sârbească cf. Reșetar Лнеро од мнозиѣхъ разлога дѣрзавачкии скорникъ од г.— 1520 (în Sbornicul Academiei sârbești XV), Belgrad, 1926, p. 25: cap. XXXIX въ чистотѣ — castitatea § 11; cap. XL въ грѣху пѣтигоу — păcatul desfrânării § 23, p. 28. Pentru versiunea grecească *Ἀνθος τῶν χαρίτων* mă servesc de ediția publicată în Veneția, 1603 și aflată în Biblioteca San Marco din Veneția, cf. cap. XXXIII, *Χάρις τῆς εὐνουχίας* și cap. XXXIV *Ἐλάττωμα τῆς πορνείας* (textul n'are paginatie). În textele italiene (pentru care vezi mai departe pag. 81 și urm) povestea călugăriței se află în cap.: «Della castità», iar fiul împăratului Teodosie în cap.: «Della lussuria».

«Și mai bine să te timpini în cale cu ursul decât cu nebunul <în text: și cu miosul> Și nebunul...»

Textul este aci întrerupt brusc; din fraza a doua nu s'a păstrat decât subiectul. După această frântură de maximă, urmează imediat pe aceeași pagină, *fără titlu* și fără obișnuita definiție, maxime din capitolul următor privitor la «*direptate*»:

Judecătoriu să aibă 3 lucruri: întâiu putere; a doa să știe bine judeca; a treia să nu fie mitarnică...

Și textul continuă mai departe cu alte maxime privitoare la virtutea dreptății.

Tocmai peste nouăsprezece pagine pe f. 116 v., după capitolul privitor la păcatul desfrânării, se găsesc în chip surprinzător restul maximele privitoare la păcatul *nebuniei*:

Solomon zise: să nu grădești cu nebunul nece odată, nece odată, neci cu acela ce nu-i placă cuvintele tale nece... grai ce-i place lui.

Incă: cine graește cu nebunul mai bine să doarmă, că nebunul câți omeni vede toți-i pare ca săntu nebuni ca și elu...

Cum se explică această mare lacună: ruperea capitolului despre nebie în două și așezarea părților lui la distanțe așa de mari în capitole diferite, cu totul contrar structurii simetrice a operei? Foarte simplu. Într'un manuscris anterior Codicelui Neagoeanus, sentințele ultime din păcatul nebiei precum și începutul din capitolul privitor la «*darul dreptății*» se aflau copiate pe o pagină, care s'a desfăcut dela locul ei. Un copist, care scria mai mult mecanic, a intercalat-o greșit la sfârșitul capitolului privitor la desfrânare.

Adaose. În sfârșit, versiunea Codicelui Neagoeanus prezintă față de versiunea ms. nr. 1436 câteva adause, care întrucât nu se găsesc nici în Floarea Darurilor, nici în versiunile sârbești, ce ne sunt cunoscute până acum, nici în cele grecești, nici în prototipul italian, suntem îndreptățiți a le considera ca interpolări făcute posterior, din alte texte. Codicele Neagoeanus cuprinde în capitolul ultim, precum am văzut mai sus, legenda bizantină a Casiei; în capitolul prim: «*pilda postului svântu, ceta marele de folosenie sufletului*»; în capitolul înșelăciunii o fabulă cu iepurele căzut în cursa întinsă de vulpe.

La rândul său și ms. 1436 are un adaos în capitolul privitor la dreptate: o poveste despre Sfântul Efreem înfruntat de o femeie (f. 35).

Faptele aduse mai sus sunt suficiente, cred, pentru a dovedi că textul ms. cu nr. 1436 din Bibl. Acad. Rom., deși înfățișează aceeași versiune ca și al Cod. Neagoeanus, totuși întrucât e lipsit de erorile și lacunele din C. N., nu poate fi considerat ca o copie a acestuia din urmă. Ms. 1436 derivă în ultima analiză dintr'o sursă care păstră mai bine versiunea prototipului decât copia lui Popa Ion Românul. Acea sursă eră desigur *anterioară* textului din C. N., care se dovedește, la rândul său, a fi o *copie de pe un arhetip alterat*.

Meticuloasa comparație de texte, pe care am întreprins-o mai sus, oricât de greoaie a fost, ne-a dus totuși la un rezultat pozitiv: *textul păstrat în Codex Neagoeanus este o copie de pe un prototip pierdut*. Această constatare ne apropie de problema fundamentală în istoricul textului nostru: c â n d, u n d e ș i d i n c e l i m b ă s' a t r a d u s p r o t o t i p u l «Codicelui Neagoeanus și al ms. 1436?

Răspunsul la aceste probleme de istorie literară, în starea actuală a lucrurilor și în lipsa altor criterii, nu ni-l poate da decât limba celei mai vechi copii păstrate în C. N.

LIMBA DIN CODEX NEAGOEANUS

GRAFIA TEXTULUI

Grafia «*Albinușei*» prezintă aceleași particularități pe care le-am relevat pentru textul Alexandriei, cu singura deosebire că în *Albinușa* se găsește dese ori întrebuițată litera ж cu valoarea lui *ea* sau *ia*: вож 100, 112 v. чѣж 100 v.; жлѣ 110 v.; ѡчѣж 101 r., 103 v. ж (ea) 114 v., 118 r., 102 v.; жлѣ 85 v.; жѣ (iau), 113 r., жѣтѣ 84 v., 99 v. 119 r., ꙗѣржскѣ 94 r.; dar uneori și cu valoarea lui *ă*: ржотатѣ

VOCALISM

Vocale accentuate

A Â rezultat din *a* + *n* urmat în silaba următoare de *e* s'a păstrat neschimbat, așa cum se aude și azi în Ardeal, în cuvântul *pâne* 93 r.; nu îl găsim diftongat în *îi*, inovație fonetică, care se pare că încă din sec. al XVI-lea caracteriză graiul din Valahia, Oltenia și Sudul Transilvaniei.

În elemente străine, de notat conservarea lui *a* în ungurească: *samă*.

Î rezultat din *a* urmat de *m* + *consonantă*, păstrat în: *îmbli* 91 v. *îmbliă* 87 v. 104 r. 102 v. *îmble* 112 v.

E rezultat din *ie* după *z* apare trecut la *ă* în: *D: muezău* 85 v. 86 r. 88 v. 98 v. 107 r. 116 v. 117 v. 118 v.; *dumnezăești* 79 v.

E după *r* păstrat în *reu* 86 v. 89 v. 90 r. 91 v. 108 v. 109 v. 110 v. 112 r. 112 v. 113 r. 118 v. *reului* 105 v.; (*e* păstrat și când devineă aton: *reotate* 91 r. 104 v. 108 r. 113 r., *reotăți* 98 r.); *să rebde* 103 v.; (s'a păstrat și când eră neaccentuat: *putuși rebdă* 112 r.) *să arete*; dar găsim și formele corespunzătoare cu *e* trecut la *ă*: *rău* 100 v. 111 v.; *să rabdă* 110 v. (aceeaș trecere și în cazul când devineă aton: *răotate* 99 r. 112 v. *răotăților* 99 r.; *răbdătorii* 103).

E, urmat de *e* după *ș*, apare ca *e*: *șerpele* 100 r. *șerpelui* 121.

E, urmat de *n* + *e* în silaba următoare, este redat prin *i* în: *tinăru* 124 r.

E, trecut la *ă* s'a păstrat în *păntu* 85 v. 99 r. 110 v. 118 v. 115 r.

Î rezultat din *e* + *n* sau *m*, urmat de o consoană, păstrat în: *să-și împlă* 85 r. *înflă* 87 r. *întu* 104 v. *întră* 95 v. 114 v.

I accentuat după *r* păstrat în: *Rim* sau *Rimă* 95 r. *Rimului* 95 r. 96 r. 107 r. 108 r. 110 v. 121 r.; *uri* 98 r.; *omori* 98 r.; *să pârîră* 117 v.; (dar și *să pârîră* 117 v.) *urită* 103 v.

I, precedat de *s* și urmat de *n* + *g*, a trecut la *â* în: *sânge* 89 v., 99 v.; *sângele* 99 r. S'a păstrat de asemeni și când eră precedat de grupul consonantic *str* și urmat de *n* + *g*, în: *stringu* 89 r. 93 r.; *stringe* 86 v. 88 r.; 124 r.; *să stringă* 98 v., dar găsim și formele cu *i* trecut la *î*: *strânge* 88 v., *strângi* 88 v.

I accentuat, precedat de grupul consonantic *str* și urmat de *m* + *b*, s'a păstrat în: *strimbă* 99 r. 103 v. Este păstrat și în formele neaccentuate: *strimbătate* 97 v. 99 r. 100 v. 103 r. Găsim însă și formele cu *i* trecut la *â*: *strâmbul* 87 r. *strâmbă* 100 r.

O accentuat apare transcris cu *o* în: *spone* 90 r. *poîul* 103 v. dar și: *puîl* 103 v.

DIFTONGI

Ea, rezultat din *e* urmat în silaba următoare de *a*, apare redus la *a* după *ă*: *aăastă* 84 v. 91 r. 98 r. 104 v., *aăasta* 94 v. 106 r., *încăpă* 93 v., *ăa* 79 r.; după *ș*: *greșască* 110 v. *sfrășască* 107 r.; după *m*: *margă* 79 r.; după *n*: *gonască* 79 v.; după *r*: *deraptă* 79 r. 101 r.; după *s*: *sara* 103 r.; *mirosală* 79 v.; după *st* și *șt*: *cinstască* 97 v. 105 r., *aștaptă* 84 r. 114 v.; după *tr*: *întrabă* 114 v.

Ea final *Ea* final apare deseori redus la *e*: *ave* 78 v. 89 r. 98 v. 101 r. 104 r. 117 r.; *ar ave* 113 r. *veri ave* 116 v. *va vede* 101 v. 115 r. *să protive* 88 r., *să de* 78 v. 95 r.; *vine* 104 v.; *iubie* 78 v.; *căde* 93 r.; *vulpe nu vru* 117 r.; *vulpe prinde* 102 v.; *toată muere are* 116; *să ție lege lui* 107 r.; *să bucură la avuție altue* 100 r.; *me* (pentru mea) 117 r.; *e* (pentru ea.) 102; *re* 85 r.; *găsi muere* 104 r. v.; *la veselie ta* 84 r.; *merse și vulpe* 92 v.

Iu necontras în *i*: *mînciunos* 118 v.

Oa rezultat din *o* sau *o* latin, urmat în silaba următoare de *a*, apare de cele mai multe ori redus la *o*: *omîni* 91 r. 101 v. 102 v. 105 v. 107 r.

109 r.; *ominilor* 90 r. *omenii* 78 v. 79 r. *ominii* 118 v.; *forte* 78 v.; *tote* 78 r. *totă* 78 v. *să întorse* 79 r.; *nopte* 101 v.; *oste* 11 v.; *morte* 95 v. 89 r. v. Găsim însă foarte des și formele cu *oa*: *oaminii* 89 r. 91 v. 96 v. 105 r. *foarte* 105 r. 117 v.; *poate* 94 r. 96 v. 113 v.; *toate* 113 v.; *toată* 98 v. *moartă* 102 r.; *scoate* 95 r. 96 v.; *scoaseră* 104 r. 115 r.; *coada* 100 r.; *noastră* 96 r.; *soarele* 115 r. Nu pot considera această grafie din Codex Neagoeanus ca o pronunție inexistentă, după cum cred unii filologi ¹⁾, pentru cuvântul că această pronunție este atestată până în zilele noastre în părțile de Nord ale Ardealului ²⁾ și ceea ce este interesant chiar în regiunea Hațegului ³⁾, unde presupun că s'a copiat codicele. Textele vechi copiate în aceste părți ale Ardealului precum și în cele de Nord-Vest consună deci cu pronunția de azi ⁴⁾.

VOCALÉ NEACCENTUATE

Ă n'a fost asimilat cu vocala din silaba următoare în: *blăstemat* 103 v.; *păretele* 119 v.; *rădicate* 91 v.; *nărocul* 93 v., 85 v.; *nășipul* 88 r.; *nărodul* 116 r.

Ă s'a păstrat în: *lăcuește* 87 v.

În *băjucuriile*, *ă* reprezintă un fonetism normal.

Ă final n'a trecut la *e* în prepoziția *cătră* 102 r.

Precedat de *ș j*, *ă* este trecut la *e*: *ușe* 95 r.; *grîje* 86 v.

E aton după *b* nu e trecut la *ă* în: *îmbetară* 103 r. găsim însă și forma cu *e>ă*: *bău* 103 r.

A trecut la *ă* după grupul consonantic *tr*: *trăbui* 78 v. 93 v. (*trăbuește* 97 v., *trăbue* 78 v.).

Protonic este adesea trecut la *i*: *omini* 101 v., 105 v., 107 r., 109 r.; *o aminii* 105 r. *neominie* 101 r.; *galbini*.

S'a păstrat în: *descăleca* 101 v., *sălbatec* 119 r.

¹⁾ G. Pascu în «Arhivium Romanicum», 1926. p. 444, într'o dare de seamă despre Alexandria.

²⁾ I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907 (Extras din «Buletinul Societății Filologice», t. II). p. 10; Weigand, «Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache», Leipzig, 1899, p. 13, 8. *Samosch und Tseissdialekte*; Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. LV, § 4.

³⁾ Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 22, § 22.

⁴⁾ G. Giuglea, Text din Tinăud, în «Dacoromania», I, 358; N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, *Noui contribuții*, p. 36. Despre această pronunție vezi și N. Drăganu în «Dacoromania», IV (1924—1926) partea I, p. 150.

Final s'a păstrat în: *ce* (întrebuințat în frază ca aton) *nece* 87 106 v.; *căce* 84 v.

Nu s'a sincopat în: *dereptate* 97 r.; *nedereptate* 97 r., 100 v.; *deriaptă* 109 v.

Nu s'a produs asimilarea în formele: *lepi* 95 r. (găsim însă și forma asimilată: *lipi* 95 r.), *ceti*, *nemică* 84 r., 95 v. (dar apare și forma asimilată *nimică* 112 r.).

Găsim formele nedisimilate: *tremese* 90 v., 98 v., 119 r. *nește* 109 r., dar găsim alături și formele disimilate *trimese* 90 v., 98 v., 99 r.

I aton nu este notat după *č*: *čoare* 102 v., *čoarele* 102 r., *credinčoi* 102 r.

Nu este notat nici când eră final: *neč* 101 v.

I apare nesincopat în *pustinicul* 109 r. dar probabil că aci eră accentuat.

O aton este transcris cu *u* în: *adurmiți* 91 v., *băjucuriile* 103 v., *Sudom<a>* 103 r. Il găsim notat cu *o* în: *satoră* 87 v.; dar găsim și forma: *satură*.

U final este păstrat în oxitoane și paroxitoane: *cându* 93 r.; *trecându* 94 v.; *stringu* 93 r.; *bunu* 86 r.; *cunosc* 86 r.; *elu* 112 v.; *multu* 115 r.; *pământu* 109 r.; *închipuescu* 99 v.

Alături de acestea apar însă și formele transcrise cu *ь* : *bunь* 86 r.; *elь* 110 v.; *călugăрь* 94 v.

Asimilația

Ā — e> e — e în: *beserecei* 79 v., *tremese* 98 v. *mulțemește* 92 r.

Ā — i> i — i în: *risipește* care apare alături de formele nedisimilate *răsipește* 113 v.

E — i> i — i în: *inima*, *nimică* 95 r., *nici*, *ficiori*.

I — i> i — i în: *timpină* 106 r. 97 r.

U — â> u — u: în: *curundu*.

Disimilația

E — e> i — e: în *direptate* 99 v., *dirept*, *diregatoriu*, *niște*.

Sincopa

E (i) I trecut la *e* este sincopat în: *drept*.

CONSONANTISM

Labialele. — Labialele înainte de *i* și *ie* sunt păstrate nealterat. Nu găsim nici o urmă de palatalizarea lor.

Dentalele. — *D* latin urmat de *i* este transcris cu *s* (zemlia):

D latin, urmat de *i* + *o* sau *u*, apare notat în două cazuri cu *ğ* [ʝ]: *ğos* 91 r. 92 v. Formele obișnuite sunt însă cele cu *j*.

Ț latin, urmat de *a*, *o* sau *u*, apare transcris cu *ğ* [ʝ] în următoarele cazuri: *ağunse* 89 r. *ağunseră* 109 r.; *băğocurescū* 102 v. Formele frecvente sunt însă cele cu *j*: *jurară* 107 v.; *jurământū* 108 r.; *judeca* 97 v. 117 r.

L s'a păstrat în cuvântul *cărtulariū* 101 r.

N după vocală și înainte de *i* în hiat, în următoarele cazuri este păstrat: *întâniu* 79 v. *dintâniu* 80 r. 80 v. *précuvinoș* 78 r.; *mângâne* 92 r.; *mângânere* 81 v. *pustine* 109 v. 125 r. 78 v.; dar și: *întăiu*

N, muiat urmat de *i*, a căzut în: *aii* 107 r.

H inițial s'a păstrat în: *hiclianū* sau *hiclian* 102 r. 102 v. *hiclenie* 102 v. 117 r. *hiclianul* 117 v. <ung. hitlen.

Il găsim notat — poate și sub influența grafiei slavone? — în: *pohtă* 84 v. 85 r. 109 v. 110 r. 113 r. 119 r.; *pohtește* 84 v. *pohte* 113 v. *pohti* 100 v. *pohtit-ai* 111 v.; precum și în *zăduh*. 106 v.

Grupuri de consoane

Nt apare constant trecut la *mt* în: *sămtū* 79 v. 88 r. 91 r. 91 v. 99 v. 101 v. 113 r. 112 r. 115 v. 116 r. 116 v.; *sămtu* 79 v. 116 r.

N, urmat de o consoană, uneori nu este notat: *spăzure* 98 v.; *măn* 4 ci 84 r.; *ude-s* 97 v.; *ude* 113 v.¹⁾

Rș s'a păstrat în: *meșterșug* 93 v. 101 r.; găsim însă și forma: *merteșug* 101 r.

Sv, sub influența grafiei slavone (?) apare notat în: *svîntu* 78 r. 79 r.; *svinte* 79 v. *svinților* 78 r.; *sveatulū* 94 r. *svătuire*. Găsim însă și grafiile cu *sf*: *sfetuește* 94 r. 118 r.; *sfeatul* 94 r.; *sfetuești* 94 r.

Accidente generale

Asimilația: *r—n* > *r—r* în: *rândurelei* 108 r.

¹⁾ Pentru interpretarea acestei grafii cf. Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, fasc. 1, p. 127.

Desimilație. Alături de forma desimilată: *prespe* 78 v. găsim și forma nedesimilată, *prespre*; *pîntru* 81 v.

Metateză. Nu s'a efectuat metateza lui *r* în verbul: *protivește* 88 v.

Nici metateza lui *l* în: *poclon*.

MORFOLOGIA

Declinațiunea. Substantivul *grindine* păstrează terminația declinării a III-a, apropiindu-se de prototipul latin (**grandinem*).

Genul. Substantivul *cămilă* apare la singular în forma masculină: *cămilului* 110 r.

Substantivul *soție* are sens masculin (daca-i moare *soție*, nece odată nu-l^u mai uită, ne^ș-și va lua *altul* 122 r) cum se obișnuiește și azi încă în Maramureș ¹⁾).

Singular și Plural. Substantivele masculine, derivate cu sufixele — *arius*, — *orius*, au păstrat la singular această terminațiune: *diregătorul* 97 v.; *diregătoriu* 97 r.; *judecătoriu* 97 r.

Nominativul plural în *-e* s'a păstrat la substantivele de declinarea I-a: *omide* 90 v.; *coade* 90 v.; *coare* 102 v.

De notat pluralul: *făpturi* dela sing. *fapt*: supt^u cuvinte dulci, lipescu-se și rele *făpturi* 91 v.)

De notat asemeni și pluralul: *negoațele* 115 v., obișnuit azi numai dialectal.

La unele substantive feminine, cari fac pluralul în *-i*, nu s'a produs inflexiunea *a....i* > *ă....i*: *narile* 106 r.; *lacrami* 80 r.; *gauri* 93 r.

Substantivele neutre fac pluralul în *-ure*: *valure* 91 v.; *lucrure* 99 v. 111 r. 116 r. 118 r.; *chipure* 84 r.; 84 v. 86 v. 96 r. 105 r. 113 r.; *darure* 91 r.; *trupure* 78 v.; *zidure* 119 v., dar alături de acestea găsim și formele curente azi: *chipuri* 86 v.; *feliurile* 90 v. *lucrurile* 118 v.

Cazurile. Genetivul substantivelor feminine este de cele mai multe ori în *-iei*: *lumiei* 84 v.; 88 r. 93 r.; *ușiei* 94 v.; *plăceriei* 91 r.; *vulpiei* 102 r.; *cruciei* 109 r.; *limbiei* 112 r. 119 v. 121 v.; *cămiliei* 110.

Substantivul *turturică* are genetivul *turturelei* 122 r., care presupune la nominativ forma nederivată: *turturea*.

¹⁾ Cf. Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, «Academia Română, Din viața pop. rom.» XXXIII, București, 1925. p. LXV, § 47

Articolul

Articolul proclitic de genitiv și dativ are forma *lu*: *darul lu Dumnezău* 93 v.; *învățătura lu Dumnezău* 93 v.; *dede lu Adam* 121 v.

Pronumele

Personale înfățișează la acusativul persoanei I-a plural și la dativul persoanei a III-a plural când formele scurte mai vechi: *nă, lă*, când formele mai noi: *ne, le*.

Interesantă este forma *eleși*: văzu două fete *de eleși*, într'un loc stândă 124 r. De notat ca formă de pronume personal de reverență: *nânşa* 110 r. *nânșii* 121 r.

Pronumele demonstrative: *alaltă* 119 v.; *alalte* 79 r. 79 v.; *alalți* 105 v.; *acestaș* 96 r.

Pronume nehotărâte: *fire cine* 113 v. *neștine* 90 r.

Verbul

Prezentul indicativului apare cu terminațiunea *-esc* la următoarele verbe de conjugarea a IV-a: *să pogorește* 105 v.; *să răpezește* 96 v.; *să slobozește* 105 v.; alături de forma obișnuită azi: *nu slobozi* 109 v.

Perfectul simplu păstrează vechile forme organice: *întorșu* 83 r.; *cerșuiu* 82 v.; *fece* 119 v.; *feceră* 79 r.; *zisemă* 116 r.; *dede* 100 v., 114 v.; *dăde* 94 v. 100 v. 106 r.

Viitorul. În sistemul de conjugare al viitorului, auxiliarul apare când cu forma mai veche *veri*, când cu forma mai nouă *vei*: *veri păți* 94 v.; *veri are* 116 v.; *veri și păgubi* 109 v.; *vei pierde* 109 v.

Forme particulare ale câtorva verbe. Sunt de relevat:

Fi: *sămtă* 79 v.

Lua: *luo, luoră* 120 v.

Uita: *iacătă*, 109 r.

Mâncă: *măncă* 87 v., 120 v.; *să mănce* 120 v., dar și *mănâncu* 120 r., *mănâncă* 120 v., *să nu mănânce* 121 v.

Forme de conjugare. Unele verbe, astăzi întrebuintate în forma activă, apar în textul nostru la forma reflexivă: *și-ș moare în legea ei* 123 v.; *să te timpini cu leul* 116 v.; *să te timpini cu ursul*, (dar și: *timpinără* o nevastă *frumoasă* 106 r.); *nu te răvni* 82 r.

Alte verbe, obișnuite azi la forma reflexivă, se găsesc în textul nostru la forma activă: *vr u să însoare* 124 r.; *săracul îmbogățește și bogatul sărăcește* 87 r.; *cine iubește vinul... nu va îmbogăți* 121 r. *că închipuește judecătorul albinei* 97 r.; *și închipuește unei gadine din pădure* 105 r.; *și închipuește netocmala rândurelei; domnie ta nu griji de mine* 111 r.

Adverbe

Alături de câteva forme puțin obișnuite azi, notăm aci și pe acelea care înfățișează vreo particularitate în fonetismul lor: *acie* 94 v., 118 v.; *acieș* 109 r.; *aimintre* 113 r.; *așjdere* 87 r.; *asémenele* 80 r.; *cice* și *cole* 108 v.; *acolo* 120 r.; *deunăzile* 111 r.; *dici* 102 v. 110 r.; *lanğos* (din mijlocu în sus fată și lanğos peste) 91 r.¹⁾; *înainte* 120 r. *nainte* 94 r.; *mainte* 84 r.; *nime* 84 v.; *niminile* 92 v.; *nemica* 94 r., 111 v.; *nemică* 84 v., 95 v.; *nimică* 112 r.; *neceodată* 87 v. 116 r. *nečodată* 87 r. *neč* 122 r.; *așa lesni* 113 r.

Prepoziții

De semnalat formele: *cătră* 102 r., 79 r.; *prespre* 78; *prespe* 95 v. *pre* 92 v., 95 r.

Derivațiunea și compunerea

Următoarele cuvinte apar fără prefixul *în-*, obișnuit în limba literară de azi: *dereptiază* (= îndreptează) 85 v.; *griji* (îngrijii) 111 r.; *necă* 8 v.; *podobită* 106 r., 115 v.; *timpina* 116 v.; *tinde* (a-și tinde coada) 105 r., 105 v.; *tocmi* 107 r.; *tocmită* 107 r.; *tocmală* (= întocmeală) 95 v., 98 v. *veninat* 121 r.²⁾.

Cuvântul *spăsi* 98 v., *spăsenie* 99 v., apare fără prefix.

Sunt întrebuințate fără sufix cuvintele: *dulcă* 91 v., *curvă* 121 r.

Sufixul *-enie* se întâlnește în cuvintele: *sfrășenie* 87 r., *înčepenie* 81 v., *cetenie* 79 v.

¹⁾ Cf. și mgl. *lânjosu*, povârniș la P. Papahagi, *Megleno-Românii*, II p. 89. Pentru o formațiune similară în v. rom. *înalgiós*, cf. S. Pușcariu «Dacoromania», III p. 406 în notă și V. Bogrea, *Dacorom*, IV, p. 825.

²⁾ Asemenea forme se găsesc și azi în unele regiuni ca de ex.: Țara Oașului. (Cf. I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*. p. 24).

SINTAXA

Declinațiunea

Dativul construit cu *a*: *porânci a toți oamenii* 79 r.?

Acusativul construit fără prepoziția *pre* acolo unde limba literară de azi preferă construcția cu prepoziție: *pîntru aceea iubește el* 84 r.; *și tăe toți câți făcură acesta sfat* 96 r.

Articolul

Articolul enclitic se adaugă la complimentul drept, când acesta este precedat de prepoziția *pre* și nu este urmat de un atribut: *și pre omul minte hrănește, ore bine ore reu* 93 v.; *și pre călugărul puse vlădică la Rim* 96 r.; *și merse să junghe pre împăratul* 95 r.; *iar ei-și pună pre împăratul la mijloc* 101 v.

Găsim și câteva cazuri în cari nu se adaugă articolul enclitic la complimentul drept, neprecedat de prepoziția *pre*: *și cine sapă groapă altue, el va cade într'insa* 100 r.; *și cine ucide om, de mână de om va muri* 100 r.,

Comparația adjectivelor și adverbelor

În gradul comparativ, conjuncția de legătură între adjectiv sau adverb și celălalt termen de comparație este numai *de*: *și este răbdătorul mai cînstiț de toți* 104 r.; *ce pute această muere mai reu de acel cal* 106 r.; *și fuu mai înțelept de toți ominii pre lume* 83 r.; *și nu e mai reu păcat în lume de nesocotința; cându făcu Dumnezeu pre dracul elu-l făcu mai frumos și mai mare de ingerii lui* 118 v.

Pronumele

Personal de persoana II și a III-a este de foarte multe ori întrebuintat în mod expletiv, alături de subiectul deja exprimat și în cazuri în care limba literară de azi nu simte nevoia de a-l exprima: *elu să protivește cocorului, că cocorii ei au împărat*, 101 r; *iar omul înțelept elu - și ține mințile; și omul nebun el ascultă toate cuvintele câte zică ominii* 108 v.

Cu deosebire, apare pronumele personal alături de subiect în cazurile în care acesta din urmă este despărțit de predicatul său printr'o pro-

poziție incidentală. Pronumele personal este pus atunci după incidentală, alături de predicat: *liubovul, care iaste de pohtă, elu e în 3 chipure* 84 v.; *iar vânătorii, cându vor să-lă prinză, ei se îmbrac în haine roșii* 96 v.; *iar el, deca să văzu săracu, el fugi de rușine și de frică* 99 r.; *o mul fără minte, cându-i zici cuvinte rele, elu să mânia*.

Formele prescurtate ale pronumelui personal lipsesc în numeroase cazuri, în care limba literară de azi le întrebuițează în mod expletiv, alături de formele accentuate: *cându veri merge să razi pre el* 95 r. *să nu faci lui vrun rău* 84 r.; *iar ție este bună* 85 r.

Formele atone de dativ și acusativ ale pronumelui personal precum și cele reflexive, care însoțesc verbul, sunt adeseori postpuse și la modul indicativ, particularitate care caracterizează încă și azi graiul ardelean ¹⁾: *placu-mi ochii ei cei negri* 114 v.; *placu-i ochii tăi* 114 v.; *iară dracul puse-i cursa* 109 v.; *maico cheamă-te împăratul* 114 r.; *aceste <femeile> cheamă-se draci* 115 v.; *iară, de va pierde minte, pierde-ș-v a și cinste, că toate începu-să cu măsură* 123 v.; *pierde-și și această lume* 117 v.

Prepozițiile

În cu sens temporal, arată, ca și în limba latină, durata în care se petrece acțiunea: *să nu vază soarele în 14 ani* 115 r.; *și-l închiseră și șezu în 14 ani* 115 r.; *elū va aștepta și în 2 <zile>* 119 v.; *și mănâncă o dată în zi* 123 r.

În arată direcția, în construcții în care limba de azi preferă prepozițiile *spre* sau *la*: *merse Alexandru împăratu în muntele Vavilonului* 120 r.

Întru arată: a) ca și prepoziția *în*, durata acțiunii: *și îmblă într'un ū anū până-i crescură perii* 104 r.; b) cauza din care decurge o consecință în expresii în care noi obișnuim azi prepoziția *pentru*: *și'ntru acelu păcatu noi murimū toți* 121 v.; c) locul unde se petrece acțiunea în construcții în care limba literară de azi preferă prepoziția *în*: *să veselie întru foișor* 104 v.

Cu sens apropiat, dentru arată locul, în construcții în care azi se întrebuițează prepoziția *din*: *să nu mănânce <Adam și Eva> dintru*

¹⁾ Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, p. LXXII, § 79.

pom 121 v.; dar găsim și expresia obișnuită azi: *și mănâncă din pomu* 121 v.

Pre arată noțiunea de mod, îndeplinind funcțiunea pe cari o îndeplinește azi prepoziția *după*: *să îmble pre voia trupului* 112 r.; *omul bunu nu să cunoaște pre haine, ce pre lucrure bune* 111 r.; *și să vede pre haine că este nebun* 111 r.; *și stau <Rimlenii> pre jurământu* 108 r.; în construcții în care limba literară preferă azi prepoziția *peste*: *și dederă pre un calu mortu* 106 r.

Arată noțiunea de loc în expresii în care azi întrebuițăm prepoziția *la*: *și porânci Filistenilor și-l chemară pre ospăț* 104 r.

În locuțiuni în care azi întrebuițăm prepoziția *în*: *numai una pre lume* 107 r.; în construcții în cari limba de azi se servește de prepoziția *asupra*: *Dumnezău... trimese pedépse pre Faraon* 90 v. și în sfârșit cu o nuanță finală: *și mâncare pre multă este pre reotate trupulu* 120 v.

Pentru (pintru) este întrebuițat spre a arăta obiectul despre care se vorbește: *Pintru ticăloșie* (titlu) 104 v.; *pântru socotința scrie la Rim* 110 v.; *pintru hiclenie spune* 117 r.; în construcții în care azi se întrebuițează prepoziția *după*: *și nu judeca pre nime pintru cuvinte, ci pintru diala lui* 105 v.

Coordonare și subordonare

Adversative. Ideea de adversitate se exprimă prin conjuncția *iară*. Interesantă este întrebuițarea acestei conjuncții la începutul propoziției principale, când aceasta este așezată în urma propoziției secundare: *<Cocorii> unde vor descăleca să doarmă, iară ei-și punu pre împăratulă la mijloc* 101 v.; *Și ziseră: cându veri merge să razi pre el, iar tu-i tae grumazii* 95 r. *și de va dormita, iar pieatra-i cade din piçor* 101 v.; *că dacă vede frunza mișcându, iar elu tot fuge* 105 r.; *omul hicleianu protivește-să vulpiei, că dacă flămânzește, iar e esă la câmpu* 102 r.

Asemenea cazuri, neobișnuite în limba literară de azi, se întâlnesc și în textul Alexandriei, copiat de acelaș popă Ioan Românu.

Condiționale. Găsim sporadic întrebuițată și vechea conjuncție *să* (<lat. si>): *Și ce va grăi celū săracū, s'ar ū grăi câtū de frumosū, tot*

nu-l vor asculta 86 v. *Iar de va grăi cel bogat, s' a r ũ grăi și nebu-nește, toți vor ũ zice: ascultați ce grăește cel boerîn ũ* 86 v.

De obicei, se întrebuințează în aceste cazuri de subordonare condițională, conjuncțiile: *de, deaca, dacă.*

Finale. Este de însemnat întrebuințarea conjuncției *pintru* să: *și pintru să nu doarmă, iar ei-și iau câte o pîlătră în piço: ũ* 101 v.

Notăm deasemenea întrebuințarea conjuncției *să*, în cazurile în cari azi preferăm conjuncția *ca să*: *iar așe este tocmitu de Dumnezeu să nu se sfârșască* 107 r.

Anacolutii și asperități sintactice

Sunt de relevat câteva forme contrare spiritului limbii, precum:

a) Trecerea bruscă dela o persoană la alta într'o frază, ale cărei părți componente sunt legate prin subordonare. Deși subiectul ambelor părți componente este acelaș, totuș în propoziția principală el este exprimat la persoana a III-a, pe când în secundare este schimbat brusc la persoana a II-a: *și cine iubește prietini cul ũ său, să-l ũ pe de p-sești în taină* 90 r.; *Și omul încă să fie credincos ũ celue ce te crede și cu liubov să fii cătră el* 102 r.

b) Se alternează un subiect articulat cu unul nearticulat: *și una o chema Nastasie, altă Theodora* 124 r.

c) Acorduri greșite; subiectul la singular, predicatul la plural: *și merse s.ra în gerul la el în gazdă... și ziseră lui;*

sau complimentul la plural, iar pronumele, care-l înlocuește, în propoziția următoare la singular: *Domnul făcu pre Adam și pre Eva și-l puse în ra ũ* 121 r.

d) Se coordonează două construcții cu formă verbală deosebită (de ex.: un subjonctiv cu un infinitiv): *și să nu ocărăști pre sărac, neč lăuda pre bogat ũ* 87 r.

Topica apare și ea uneori nefirească, forțată. Astfel se desparte forma auxiliară a verbului de trunchiul lui principal printr'o altă parte de cuvânt: *că m'au ei învățat* 95 v.; *și mai bine să-ți întâiu fie rușine* 94 r. pronumele reflexiv de verb: *cându-ș omul ũ face păcate* 113 v.

La gradul superlativ, între părțile alcătuitoare ale adverbului, se intercalează o altă formă: *că nu foarte aux ũ bine* 117 v.

În superlativul absolut, adverbul *foarte* apare uneori postpus: *și era ace țară bogată forte* 78 v.; *puție reu foarte* 106 r; găsim însă și construcția obișnuită în limba literară de azi cu adverbul prepus: *ave acel împărat 7 fete forte frumoase*.

De remarcat și așezarea verbului la sfârșitul propoziției: *că numele reului în puțină vreme este* 105 v.

Asemenea cazuri de anacolutii și de construcții nefirești, de topică forțată apar și în alte texte contemporane, ca de exemplu în primele texte românești, tipărite sub domnia lui Gh. Rákóczy¹⁾.

LEXICUL

Lexicul din textul «Albinușei», copiat de Popa Ion Românul, prezintă câteva particularități interesante. El conține, între altele, câteva cuvinte moștenite din latină sau împrumutate din limbile vecine, cari au dispărut azi din circulație; altele cari lăncezesc în agonie într'un colț de pământ românesc, de unde numai mâna norocoasă a unui mare scriitor le poate prinde pentru a le da din nou viață; și în sfârșit o altă serie de cuvinte care, silite, în urma prefacerilor pe cari le-a suferit viața socială a poporului nostru, să-și lărgească sau să-și micșoreze treptat sfera, au ajuns să aibe azi un înțeles cu totul deosebit.

Dintre elementele străine ale lexicului, cele slavonești, pătrunse în mare parte din originalul sârbesc, sunt precumpănitoare; alături de aceste își fac apariția câteva elemente ungurești și — lucru interesant pentru aspectul limbii noastre literare din secolul al XVI-lea — câteva elemente turcești.

Elemente obscure. Emendări

În textul nostru se găsesc câteva cuvinte a căror formă a fost astfel alterată prin inadvertența copiştilor, încât sensul și forma lor adevărată nu se pot reconstitui decât prin mijlocirea originalului slavon și a prototipului italian. Acestea sunt:

Armenica, în capitolul privitor la «curtenie», în următorul context: «Și să închipuește <curtenia> unii gadine ce să chîmă *armenica*; și este mândră și socotită și nemișă și cinstită de toate gadinele câte

¹⁾ N. Drăganu, *Cea mai veche carte Rákócziiană* în «Anuarul Institutului de istorie națională» (Universitatea din Cluj, I (1921—1922), Cluj, 1922, pp. 219—223).

sântu; și neč odată nu mănâncă ceva necurat, ce tot curat și frumos; și mănâncă odată în zi; și cându mănâncă, tot în gaură mănâncă; nu va afară să-și întine piçoarele; și nu va călcă nece odată în tină, ce totu va sta în loc curat și uscatu...» (f. 122 v.-123 r.) Ms. 1439 ne dă și el exact în acelaș loc tot *armenica*. Floarea Darurilor: *armelinu*.

Versiunea sârbească al cărui prototip se urcă până în sec. XIII, înfățișează în pasajul corespunzător cuvântul арменникъ: И-може-се примненити чистоѣа ка-арменникъ¹⁾. Prototipul italian: *ermellino*: «e puossi appropriare la virtù della moderanza a un *armellino*, ch'è uno animale il quale è più moderato, gentile, e cortese...» In prima ediție a traducerii franceze, *La fleur de vertu*, publicată la Paris, de Galiot du Pré, în 1530, o carte foarte rară astăzi, din cari am găsit un exemplar în Bibliothèque de l'Arsenal din Paris, se află în contextul corespunzător: *l'hermine*. Este deci vorba de *hermina*, a cărei blană albă și curată este mult căutată.

Leoscroada: «să închipuește <nesocotința> unii gadine ce o chiamă *leoscroada*, ce are multă dragoste și pohtă să vază obrazu de fete și cându vede pre fată, el merge la fată; și de dragoste fetei; elu să culcă în poala fetei și adoarme; și mergu vânătorii și-l prindū... și-ș pune capul pintru pohta lui, iar de ar ave socotință, n'arū peri așa lesni...» (f 112-3 r. Manuscriptul 1439 ne dă: *leoscorsa*; Floarea Darurilor: *inorog*. (și poți să asemeni nesocotința unei heri, ce-i zice *inorog*), care traduce aci pe corespunzătorul din textul grecesc: *μονοξέρος*²⁾). Versiunea sârbească ne dă forma лешкорнъ: И-може-се примненити неспознание к-лешкорнъ³⁾. Traducerea franceză, în ediția din 1530: *lyoncornu* ou bien *licorne* (: et se peult approprier le vice de intemperance au *lyoncornu* ou bien *licorne* qui est un beste qui a si grant desir destre avec les damoysels...). Prototipul italian ne dă în câteva incunabule, forma: *lioncorno o vero alicorno*, iar în unele manuscrise: *unicornio*.

Leoscroada sau *leoscroca* sunt deci transcrieri greșite ale formei corespunzătoare din textul sârbesc: *leuncornu*. Această formă sârbească la rândul său reproducea pe italianul: *lioncorno*. Traducătorul sârb, negăsind la îndemână în limba sa un termen corespunzător, a păstrat cuvântul italian, adoptându-l la fonetismul limbii sârbești. Din textul

¹⁾ Cf. textul publicat de Milan Rešetar în Зворник за Јисторију, језик и књижевност српског народа. Прво одељење. Књига XV (Academia reg. sârbă) Belgrad, 1926, p. 29, § (2).

²⁾ Mă folosesc de ediția tipărită la Veneția în 1603.

³⁾ Milan Rešetar, *op. cit.*, p. 16, (2).

sârbesc, cuvântul a trecut apoi în traducerea românească. și a fost alterat de copiii români.

Elemente latine

Blăm 109 r., 117 r. formă de subjonctiv <ambulemus.

Curtenie 122 v.: «*Curtenie* este în trei chipure: să fie omul sprinten de trup; sau cu bune <na> rave; și în slujbă cu bune nărava; și în slujbă cu cuvinte bune și cu dulce răspuns. Și cu slujba dobândește și minte și cinste și ominie».

Sensul cuvântului corespunde deci cu sensul francezului *courtoisie*.

În traducerea franceză, *La fleur de vertu*, publicată de Galiot du Pré, în 1530, găsim în pasajul corespunzător cuvântul: *courtoysie*, iar în textele italiene: *cortesìa* («la cortesìa è solamente in tre cose...») Tikin, înregistrând în *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* la pag. 468, cuvântul *curtenie*, cu înțelesul de «Höflichkeit, courtoisie», îl consideră ca un element nou, aparținând literaturii moderne. Cuvântul este însă, după cum se vede, vechiu în limbă; el circulă încă din sec. al XVI-lea. Pentru un exemplu similar din Dosofteiu, Viețile Sfinților, vezi I. A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, p. 73. Cuvântul este derivat din *curtean*, care la rândul său face parte din familia cuvântului *curte* (<lat. co(h)ors). *Curtean* apare și în textul nostru sub forma *curtan*. 123 v. «Și omul *curtan* ce va dobândi minte, dobândi-va și cinste».

E <et, cu înțelesul de și 84 r.

Famenul. Foaia 122 r.: «Pintru *famenul* spune: *famenul* este ce să ferescu de curvie, că este un dar pre dreptate, cându pun frâul păcatelor... Protivește-să turturelei: dacă-i moare soție, nece o dată nu-lă mai uită, neč-și va lua altul...»

Sensul cuvântului se precisează și mai clar prin ajutorul versiunilor din celelalte limbi și a originalului italian. Versiunea sârbească, publicată de Reșetar, ne dă în acest loc cuvântul: *чистота*. Prima ediție a traducerii franceze, *La fleur de vertu*, publicată la Paris în 1530, prezintă cuvântul: *chastete* (sic); iar textele italiene: castità, «castità si è una virtù per la quale ragionevolmente si rífrena lo stimolo della carne, e della lussuria». Cealaltă traducere românească, din epoca lui Brâncoveanu traduce acest pasagiu prin cuvintele «*fečoria*, *adecă curățiea*».

Sensul cuvântului *famenul*, pe care traducătorul român nu l-a putut lua din redacția sârbă unde găsim *чистота*, eră deci prin secolul XVI-lea: *cast*. Candrea și Densusianu în *Dicț. etim.*, înregistrând cuvântul cu sensul de *castrat*, îl derivă din «fēminus,—a,—um, femme», explicându-l astfel «la origine probabil s'a zis homo femina și apoi cuvântul din urmă, avînd înțelesul de adjectiv, a primit terminațiunea adjectivelor masculine în *-us*; înțelesul lui *feminus trebuie să fi fost identic cu al lui femineus, féminin, efféminé, tendre, mou, délicat, faible, lâche; din aceste din urmă accepțiuni s'a putut desvoltă ușor aceea de «impuissant, châtéré». Această evoluție semantică presupusă de d-nii Candrea și Densusianu este confirmată acum prin textul nostru. Cuvântul apare aci cu sensul primitiv de: cast, sens neînregistrat încă până acum de celelalte dicționare.

Împăsona. Nu este înregistrat, sub această formă și cu înțelesul pe care-l are în textul nostru de nici un dicționar. Sensul de «a îngreună, a însărcina» se desprinde din context: «Și să culcă Lotu cu fetele lui cu amândoa; și le *împăsona*; și făcù una pre ursul și alta pre maemuța». *Floarea Darurilor*, din epoca lui Brâncoveanu, se servește în acest loc de cuvântul «*îngreca*», iar textele italiene de cuvântul *ingravidare* (amendue lo'ngannaro in modo che di lui ciascuna *ingravidò*). Românescul *împăsonă* este înrudit cu verbul a *păsa* pe care-l întâlnim în Psaltirea Scheiană (cf. Candrea, *Psaltirea Scheiană* II, p. 452) derivat din *pensare* (Cf. Candrea și Ov. Densusianu *Dicț. etim.* p. 203, derivat la rândul său din «pensum» confundat cu «pondus» cf. și expresiile: *îmi pasă* = *îmi apasă pe suflet* (V. Bogrea, «Daco romanica» III, p. 414).

Meserul <lat. mīser: Pe trei oameni nu iubește Dumnezeu: bogatul minciunos și meserul trufașu. 118 v.

Pesti 120 r. a zăbovi.

Să <lat. si, dacă: s'ar grăi câtă frumos, tot nu-l voră asculta... iar de va grăi celă bogatū, s'ar grăi și nebunește, toți voră zice ascultați ce grăește» 86 v.

Elementele slavone

Textul nostru prezintă un contingent însemnat de elemente slavone, împrumutate de sigur din originalul sârbesc precum: *dăla* <Дѣла lucru, faptă 105 v.: «nu judeca pre nime pintru cuvinte ci pintru *diala* lui»; *gadină* 91 r., 105 r. <Гадина; *inorogul* 96 v. <инорогъ din ннъ unus și рогъ = cornus, μονόκερος, animal mitic cu un corn în frunte; *hrăjatele* viteaz;

116 r., 15 ...; *liubovul* <любовь, iubire: «*liubovul* muerescă sau trupescă... Liubovul meșterilor că să iubescă meșterii» (f. 85 r.); *plașca* <плаща, pretium: «că mulți alerga la alergat, ce carele întrece, acele va lua plașca» (f. 107 r.); *prilăsti* <прѣлѣстити, a amăgi: «merse dracul la ei; întâiu la Evva și o prilăsti și mănă din pomu» f. 121 v.; *pocaianie* 109 r. <покаяніе; *postelnic* <постѣлник, «praefectus cubiculi, cubicularius» (apud Miklosich); *trăpenie* 104 r. <трѣпѣніе, «patientia»; *văznese* (a să) <вѣзнѣсти, a se îngâmba: «iar corbul să văznese și începu a cânta și căscă gura, iar cașul căzu gos» (f. 92 v.).

Din textul sârbesc s'a păstrat în traducerea românească și conjuncția *ако коко* (transcrisă greșit în Codex Neagoeanus în loc de *како*) = așa dar.

Elemente italiene prin filiație sârbească

Tot din textul sârbesc cred că a luat traducătorul român și cuvântul *bărbir*: «Să svătură și cu *bărtirulă*... Intr'o zi chemă împăratul pre *barbir*» 95 r. *Dicționarul Academiei*, găsind cea mai veche mențiune a cuvântului în 1700 (Floarea Darurilor), îl consideră ca «neologism intrat de timpuriu în limbă, prin filiațiune neogrecească (*μαρμαπέρις*), din ital. barbiere» (I, 1 p. 495). Tiktin *Rum.-Deutsch. Wörterb.* consideră și el cuvântul ca neologism, venit din italiană, fără să indice filiația. Textul nostru ne arată cuvântul existent în limbă la 1620. Dacă nu circulă în graiul nostru din Ardeal, ca moștenire din limba latină sau împrumutat dela Sași, la cari cuvântul este atestat pe la 1580, (iar ca nume propriu încă din sec. XVI-lea ¹⁾, atunci traducătorul l-a luat din textul sârbesc, unde se găsește exact în acelaș loc (i naidoșe *barbêra* ego) ²⁾. Cuvântul circulă în limba sârbească (barbjer, barbiera, barber, barbir), ca împrumutat din italiană ³⁾.

Pentru elementele italiene furișate în versiunea sârbească a se vedea mai jos capitoul: Textul românesc și originalul sârbesc.

Un cuvânt italian, venit din originalul sârbesc este și *Fra* = frate, călugăr: *Fra Tomas* zice în 4 chipuri să iubești *prietnicul* tău: întâiu cu inimă deraptă și să te nevoești cu el (84 r.) Este vorba de Toma Achinatul.

¹⁾ Adolf Schullerus, *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, Strassburg, 1910, p. 405.

²⁾ Rudolf Strohal, *Cvêl vsake mudrosti Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vjeka*, Zagreb, 1916, p. 37.

³⁾ Cf. D. Dančić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika na svijet izdaje jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb p. 183.

Elemente ungurești

Dintre elementele ungurești ale textului nostru, notăm aci numai pe acelea cari nu mai circulă azi pe întreg teritoriul daco-român sau, chiar dacă circulă, au alt înțeles decât cel obișnuit azi.

Aprodul (împăratului) 114 v. vine în textul nostru de 3 ori, înlocuind cuvântul din originalul slav: *постелиникъ*. Acesta apare și el în contextul românesc o singură dată, ceva mai sus, cu sensul exact de «cubiculariorum regalum magister»¹⁾, dar îndeplinind o funcțiune puțin recomandabilă. Alte cuvinte de origine ungurească sunt: *Bănatul* 88 r.: «scumpul stringe avuție altora, iar el numai ce-i cu *bănatul*»; *Celuit* 92 v.: «se duse corbul, după ce pierdu cașul, *celuită* pre vedere»; *Incelui* 104 r.: «Și cum făcură (Filistenii) și-l *înceluiră* <pe Sampsonă> și cu o curvă»; *Nemeș* 122 v.: armenica (o gadină) este mândră și socotită și *nemișă* 123 v.: «și pintru năravul ei cel bun atâta e de *nemiș*» <ung. nemes.

Elemente turcești

Elementele turcești sunt interesante, de oarece ne vădesc că influența orientală se întinsese de timpuriu și în Ardeal. Cuvintele din textul nostru sunt însă dintre acelea cari pătrunseseră în toate limbile slave din Balcani, răsbătuseră până în cele din centrul și răsăritul Europei; ba unele intraseră chiar în limbile romanice din Occidentul medieval.

Nu este exclus ca traducătorul român să fi împrumutat aceste cuvinte din textul sârbesc pe care-l avea dinainte.

Le notăm aci în ordinea alfabetică:

Dulama cu sensul de haină roșie: <inorogul> nu suferă omul cu *dulama roșie*, iar vânătorii cândă vor să-lă prinză, ei să îmbrace cu *haine roșii*» (96 v.). Cuvântul derivă din osmanicul *dolama*, «haina ienicerilor din ștofă roșie, pe care o poartă ofițerii tătari». Cuvântul e cunoscut în sârbă *dólama*; în bulgară *dolamă*, macedo-rom. *duluma*; ungara *dolmány*; polonă *dolman*, *dołman*, *dołoman*, *dotaman*; rusă *dolomanъ*, etc. (Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și culturii pop. rom.*, II; Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südöstlichen und osteuropäischen Sprachen*, I; Bernecker *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*).

¹⁾ Pentru sensul și originea cuvântului la noi cf. Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV*, Vălenii de Munte, 1926, p. 155 și urm.

Măhramă: «<călugărița> scoase ochii ei și-i puse pre o *măhramă*» (f. 114 v.) Cuvântul vine din turc. *mahrama*, batistă. A pătruns în bulg. și sârbă *mahrama* și *marama* (sârbă și *maframa*); rut. *bachrama*; pol.: *machram*, alb.: *maram*, ngr. μαχαμᾶς (Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și cult. pop. rom.* II; Miklosich, *Die türkischen Elemente*; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*).

Maimuța și *maemuța* (103 r., 118 r.) din turc. maymun; cumană maymun. Cuvântul se găsește în bulg. *maimuna*, sârbă *maimun*, alb. *maimunn*. (Șăineanu, *Influența orientală* II; Miklosich, *Die türk. Elem.* I; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*). A pătruns și pe domeniul romanic occidental: vechea franceză și prov.: *maimon*; cat. *maymon* span. port.: *mono*¹⁾.

Măscăriciu, bufon la curte: «chemă împăratul pre *măscărici* lui» din turc. *maskara* (arab mashara) cf. și cum. mascara. Cuvântul se află și în alb. bulg. sârbă sub forma: *maskara* «lucru ridicul»; ngr. μασκαῖος. (Șăineanu, *Infl. orient.* II; Miklosich, *Die türk. Elem.* I; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*. Cuvântul a pătruns de timpuriu și în Occident²⁾.

Semantism

căuta — a privi (și merse <împăratul> (?) la fete și le căută 124 r.) *ciudate* — minunate; *coconul* — fiu; *crunt* — sângeros; *descălecă* (unde vor descăleca cocorii) — a poposi; *dar* — virtute; *dobândă* 85 v. — folos; *dulce* — bine; *dulceață* — bunătate; *eftin* — mărinimos (opus ca înțeles cuvântului scump — sgârcit); *foisor* 104 v. turn, dar și coloană; *mândrie* 116 v. — înțelepciune; *mișel* — sărac; *muncă*, — chinurile iadului; *a munci* 90 r. — a chinui; *muncitori* — chinuitori; *obraz* — chip (obraz de fete 113 r.); *a pedepsi* 89 v. — a educa; *pedeapsă* 90 r. — educație; *a prinde* — a începe (prinseră a-l goni); *proști* — leali. «Pentru *proști* spune...» f. 101 r., care corespunde cu titlul capitalului din orig. italian «lealtă» slav *prosto*, «simpliciter», apud Miklosich (Lexicon paleoslav); *ruda* — familie (de ce rudă ești 101); *a saluta* — a săruta 79 r.; *a se scărbi* — a se mâhni; *scump* — sgârcit; *scumpete* 100 v. — sgârcenie; *silă* 99 v. — putere; *a sparge legea*, *truful* — a strica; *tocmi* — întocmi; *tocmală* — întocmeală 87 v.

¹⁾ W. Meyer Lübcke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* p. 379 nr. 5242.

²⁾ *Ibid.*, p. 393 nr. 5394.

VI

DATAREA ȘI LOCALIZAREA TRADUCERII

Am întreprins în capitolul precedent studiul linguistic al textului cu intențiunea de a descifra din particularitățile de graiu — în lipsa altor criterii — problema privitoare la originea textului în literatura românească: *când și unde s'a tradus și din ce limbă s'a tradus?*

Rezultatul la care am ajuns este că textul nostru departe de a ne înfățișa un graiu unitar în structura sa, ne înfățișează dimpotrivă — atât pentru formele cu caracter arhaic, cât și pentru cele cu caracter dialectal — dubletele cele mai interesante:

e aton păstrat: *omenii*; *e* aton trecut la *i* (*ominii*); *ea* final redus la *e* (*ave, căde*); *ea* final păstrat (*xicea*); *oa* (rezultat din *o....a, e*) păstrat (*toate*); *oa* redus la *o* (*tote*); *n* după vocală înainte de *i* în hiat păstrat (*dintâniu*); *n* în aceleaș împrejurări dispărut: *întâiu*; *j* pronunțat ca *ğ* (*ğos, ağunse*); dar și păstrat ca *j*.

Aceste dublete, cari ne întâmpină aproape la fiecare formă fonetică și morfologică, sunt prea numeroase ca să se poată explica toate prin coexistența lor în graiul copistului sau prin simple greșeli de copiere. Cu toate obiecțiunile ce se pot ridica, *înclin a* crede că ele vădesc mai curând, după cum am arătat-o și cu prilejul studiului asupra Alexandriei, două straturi de limbă diferite, din două regiuni dialectale bine distincte.

Dacă textul nostru ar fi fost tradus în regiunea în care a fost copiat de către Popa Ion, el ar fi avut un graiu relativ unitar. Dar textul este, precum am arătat în capitolul III, o copie îndepărtată de original, întrucât a suferit prefaceri în text și greșeli de transcriere și transmisiune cari dovedesc o circulație mai îndelungată. Intre prototipul pierdut și între copia făcută de Popa Ion în Sâmpietru, trebuiesc admise multe alte intermediare. Prototipul pierdut se va fi tradus în altă regiune dialectală decât aceea în care a fost copiat Codex Neageanus. Textul avea la început o limbă cu caracter relativ unitar, limba traducătorului; dar,

trecând din mână în mână și copiat succesiv de diferiți cărturari ai satelor, a pătruns cu vremea în regiunea dialectală în care se află satul Sâmpietru. Aci copişti, cari şi-au împrumutat mssul, dacă uneori — copiind în mod automat, silabisind poate — au menţinut în copia lor particularităţile de limbă ale protitipului, de multe ori însă, intenţionat sau neintenţionat, au introdus treptat şi forme dialectale din graiul lor. Dintre cele două straturi de limbă, unul ar reprezintă dar stratul de limbă al regiunii dialectale în care s'a făcut traducerea; cel de al doilea stratul de limbă al regiunii în care s'a făcut copia noastră.

S a t u l c o p i s t u l u i

Dacă am cunoaşte precis satul în care a fost făcută copia din 1620, atunci regiunea dialectală din care venia prototipul s'ar putea determina cu mai multă înlesnire. Dar trebuie să căutăm chiar satul în care a scris Popa Ion Românul, fiindcă în Ardeal, după informaţiunile pe cari ni le dau d-nii Silvestru Moldovan şi Nicolae Togan (în *Dicţionarul numirilor de localităţi cu populaţiune română din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş* (ed. II, Sibiu, 1918 p. 157), se găsesc următoarele 6 sate cu numele Sâmpietru:

1. *Sâmpietru*, Szentpéter, Petersberg, Mons, comună mare, jud. Braşov, loc. 2197: rom. 817, ceilalţi germ. şi ung.; par. gr.-or. (Sibiu).

2. *Sâmpietru*, (Uzdiszentpéter), jud. Cojocna, pl. Sârmaşul mare; loc. 1326, rom. 1071; ceilalţi ung. şi ovr.; par. gr.-cat. (Blaj).

3. *Sântpetru* (Szentpéterfalva) jud. Hunedoara pl. Haţeg; loc.: 545, rom. 536, par. gr.-or. (Sibiu).

4. *Sâmpietru* (Szentpéter) comună mare, jud. Torontal, pl. Periamoş; loc.: 2869, rom. 217, ceilalţi sârbi, germ. şi ung.; filie a par.-gr. cat. Igriş (Lugoş).

5. *Sâmpietru german* (Németszentpéter), comună mare, judeţul Timiş, pl. Aradul nou, loc. 2081; rom. 121; ceilalţi germ., ung., sârbi şi ovr.; filie o paroh. gr.-or. Secusegiu.

6. *Fizeş-Sâmpietru* jud. Solnoc-Dăbâca pl. Ciachi-Gârbou; loc.: 1096, dintre cari rom. 1034, par. gr.-or. ».

În studiul meu asupra Alexandriei ¹⁾, am arătat că dintre satele enumerate mai sus, găsim amintite documentar pentru începutul sec. al XVII-lea, când trăia copistul nostru, următoarele:

¹⁾ *Alexandria în lit. rom. Noi contribuţii*, 1921. pp. 69-71.

1. *Sâmpetru* din județul *Cojocna*, pomenit documentar încă din 1305, sub numele de «*Terra Oz Scentpeter*»¹⁾.

În apropiere de acest sat se află mănăstirea Strâmba-Fizeșului, întemeiată pe la 1470 cari prin școlile ei a fost un focar de lumină²⁾.

2. *Sâmpetru* din județul *Hunedoara*, plasa Hațegului, pomenit în documentele ungurești sub numele de Szent-Péterfalva încă din 1447.

3. *Sâmpetru* de lângă *Brașov*, pomenit într'un document din 4 Iunie 1422, când, în urma jefuirii turcești, este scutit de cenzul regal împreună cu Brașovul și câteva sate vecine.

Acestea sunt satele despre cari am putut găsi știri documentare înainte de data când trăia copistul nostru. E dela sine înțeles că aceste știri nu pot fi complete. Ne-ar fi de mare folos pentru lămurirea problemei noastre să știm măcar cari din aceste sate au biserică veche. În studiul meu asupra Alexandriei, m'am folosit în lipsă de alte izvoare, de statisticele întocmite cu prilejul organizării bisericii unite. Conscripțiunea parohiilor românești, întocmită la 1733 de Episcopul unit, Ioan Inocenție Klein, amintește următoarele sate cu biserică³⁾:

1. *Sâmpetru* din «*arhidiaconatus Nylvensis*» (*Solnoc-Dobâca*): *domus parochialis* 1, templa 1.

2. *Sâmpetru* din «*arhidiaconatus Rocsiensis*» (*Murăș-Turda*), localitate mixtă cu 2 preoți.

3. *Sâmpetru* din «*arhidoaconatus Gradistiensis*» (*Hunedoara*), pomenit ca «*locus valachicus*», cu o biserică, fără preot.

Din datele istorice de mai sus este de reținut că *Sâmpetru* din țara Hațegului (jud. Hunedoarei) este pomenit în documente din sec. al XV-lea și că are biserică veche. În apropiere de *Sâmpetru*, se află vestita mănăstire a Prislopului, ctitoria lui Nicodim. Hațegul eră de altfel un centru de cultură în sec. al XV-lea, precum am arătat mai pe larg pe studiul meu asupra Alexandriei (1922, p. 72).

Stratul de limbă al copistului se poate determina cu oarecare aproximație, fiindcă în cuprinsul manuscrisului se găsesc câteva note personale ale copistului. Cred necesar să le reproduc și aci, când este vorba a fixa caracteristicile graiului vorbit de el. Iată-le:

¹⁾ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak Kordban*, Budapest, V, 1913, p. 411.

²⁾ Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902 p. 342.

³⁾ Dr. Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, pp. 305—414.

F. 77 r. «Cu mila lui Dumnăzău, sfârșiiu eu popa Ion din Simpietru ačastă carte, ce să chiamă Alixandrie, меѣ Cireșeriu. Să începu în 15 zile și să sfârși în luna lu August 4 zile кѣ лѣт 1728, în zilele lu Bettian Gabor craiu. Și cine va ceti aice și va afla greșitū au cuvântū neplin au. netocmitu, să nu mă blăstemați, ce ziceți кѣ да prosti cum și voi să să fiți ertați la zua de județū, că am scris în grabă. Aminū.»

F. 126 v — 127 r. v. Din voe tatălui și cu ajutoriul fiului și cu săvârșitul duhului svântū.

Adecă eu multū greșit și ticălos, popa *Ion din sat din Simpetru*, scriș ačastă carte ce se cheamă Alixandrie și cu Darovanie; și mă usteniū cātū putuū; și o scriș să cetască și socotiască bine ce este împărăție ceștii lumī deșarte și mângănoasă. Printr'ace domnevoastră încă vă rog pre toată fire de om, cui Dumnezău o va da ačastă carte a ceti sau a scrie, socotiți și mai bine ce voū fi greșit sau cuvântū nesfrășit sau slovă neîmplută iar domnevoastră să deregeți și să nu mă blestemați, ce să ziceți: Dumnezău erte. Să vă erte și pre voi Dumnezău la învricatulū județū cândū va zice viniți blagosloviții de părintele meu de moștiniți împărăție ce-am gătitū voa, din tocmala lumiei, ce tu milostivū Domnū Isus Hristos acea ne dă. Aminū.

Incepu-să a să scrie ačastă carte, ce să cheamă Alixandrie, în luna lu *Cireșeriu*, 15 zile; și să sfrăși în luna *Făurașu in 15 zile*.

Еѣ лѣт зирки; въ рож хѣа дхкѣ, кроуѣ сльницѣ си, а лѣни ѣ, злато число г, темелниѣ г, оу село еже наречетьсѣ снмпетроу зач конць,

Adecă:

În anul 7128; de la nașterea lui Hristos 1622; cruțul soarelui 16 al lunii 3, numărul de aur 3, temeliez; în satul ce se numește Sâmpetru.

F. 76. v.: Бѣ нашемѣ славѣ и дръжава въ премногѣхъ векахъ и въ векахъ векомѣ ѡминѣ. Бѣ да прости троудившесѣ млада поп Іоан влахѣ.

Adecă:

Dumnezeului nostru slavă și putere, în multe veacuri și în vecii de veci amin. Dumnezeu să ierte pe cel ce s'a trudit, pe tânărul popă Ion Românul.

Anul de la nașterea lui Hristos este calculat greșit. El trebuie corectat în 1620 precum am arătat în lucrarea mea, amintită în capitolele precedente ¹⁾.

¹⁾ Alexandria în lit. rom. 1910 p. 14.

După cât se poate vedea din textele reproduse mai sus, graiul copistului se caracterizează prin următoarele particularități:

Vocalism: E rezultat din ie, după $z < \dot{a}$: *Dumnăzău*.

E aton protonic transcris cu i: *viniiți moștiniți*.

E aton final păstrat: *bine*, o să *scrie*.

U final după i transcris cu ю : *sfârșiiu*, *craю* *Cireșeriu*, *putuūu*; în celelalte cazuri cu н : *cuvântн*, *greșitн*, *județн*, *svântн*, *multн*, etc.

O aton păstrat în: *Domnevoastră*.

Ea rezultat din e, urmat în silaba următoare de a, este transcris prin a după $\dot{c}$: *aastă*; după t: *cetască*, (însă: *socotiască*); după m: *tocmala*.

Ea final este redus pretutindeni la e: *împărăție ceștii lumi*; pre toată *fire*; *moștiniți împărăție*; *pintr'ace* dar și *acea*.

Hiatul *ioa* redus la *ua* în: *zua*.

Oa (rezultat din o urmat în silaba următoare de a, e) este păstrat pretutindeni: *mângănoasă*, *domnevoastră*, *toată*.

Consonantism: Labialele sunt conservate intact: *bine*, *fire*, să *fiți*.

N după vocală, urmat de i în hiat păstrat: *mângănoasă*.

Ț latin păstrat.

Z intact, transcris pretutindeni cu з : *zile*, *ziceți*, *zua*.

Morfologie. De remarcat genitivul în *iei*: *lumiei*; articolul de genitiv și dativ al numelor proprii *lu*: în zilele *lu* Betlian Gabor cu mila *lu* Dumnăzău; formele de perfect simplu *scriș*.

Care din satele cu numele: *Sâmpietru* ale Ardealului se caracterizau în sec. XVII (1620) prin particularitățile fonetice pe cari le-am găsit în notele copistului nostru? Un răspuns precis la această chestiune nu se poate da decât pe temeiul unei precise cartografii dialectale pentru prima jumătate a sec. al XVII-lea. O asemenea cartografie nu se poate întocmi, deoarece ne lipsesc pentru satele cari ne interesează documentele de limbă din această epocă. Orientându-ne însă după fizionomia pe cari o are azi graiul românesc din Ardeal și, procedând prin eliminare, copia noastră nu se poate localiza în satele Sâmpietru din județele Solnoc și Dobâca pentru că graiul din aceste județe¹⁾, se distinge

¹⁾ Cf. N. Cartoian, *Alexandria în lit. rom. Noui contribuții*, Buc. 1922, p. 72 notă.

Petru graiul din regiunile învecinate cf. V. Onișor, *Doine și strigături din Ardeal Iași* (Colecțiunea Șaraga) (ne dă în formă dialectală texte din Năsăud-Zagra); Miron Pompiu, *Graiul din Biharea*, «Convorbiri Literare», XX, p. 1000; Weigand «Jahresbericht», VI, *Samosch und Theiss Dialekte*. Pentru un text din regiunea Bihorului (Tînaud) scris

tocmai prin caracteristice contrare aceloră pe cari ni le indică notele copistului nostru și anume: *dj + o > ģ* (ġos); *z > dz* (dzic); Nici în Sâmpietru din preajma Brașovului nu se poate localiza, deoarece graiul din această regiune, apropiat de graiul muntenesc, are particularități care îl îndepărtează de limba copistului și anume: *ea* final păstrat: (*zicea*); *e* aton protonic păstrat: (*veniți*); *n* căzut înainte de *i*: (*mân-găia*). Singurul ținut în care se găsesc concomitent toate particularitățile fonetice pe cari le-am semnalat în notele copistului (*z* și *j* păstrat; *ea* final redus la *e*; *e* protonic trecut sporadic la *i*; diftongul *oa* redus la *o*; *n* înainte de *i* în hiat păstrat — ca să luăm pe cele mai caracteristice) este Țara Hațegului (județul Hunedoarei) ¹⁾. Cercetările asupra înfățișării fonetismului românesc din sec. al XVI, întreprinse de d-nii O. Densusianu ²⁾ și Al. Rosetti ³⁾, ne-ar da un punct de sprijin pentru această localizare și în sec. al XVI. Dintre particularitățile pe cari d-nul Rosetti le constată ca fiind caracteristice limbii române din Nordul Transilvaniei, în sec. al XVI-lea unele, identice cu cele de azi, exclud localizarea copistului în aceste părți, deci în județele Solnoc-Dobâca sau Cojocna. Graiul din jurul Brașovului, pe cât putem vedea din tipăriturile lui Coresi, înfățișează și pentru sec. XVI diftongul *ea* final păstrat și *n* înainte de *i* căzut.

Dimpotrivă Orăștia care este în apropierea Hațegului se caracteriză și în sec. XVI, după cum se poate vedea din *Palia* dela Orăștie prin *n* înainte de *i* păstrat ⁴⁾. Deci Sâmpietrul copistului nostru trebuie căutat în părțile sud-vestice ale Ardealului.

De unde venea textul? Este greu de precizat. Unele particularități dialectale (transcrierea lui *j* în câteva cazuri prin *ģ*), care nu sunt ale copistului, ar indica că prototipul venia dinspre Nordul Ardealului (sau poate din Banat, unde se constată coexistența lui *j* cu *ģ*). Traducerea s'a făcut, se pare, în Ardeal după cum ne dovedesc elementele ungu-rești ale textului: *celuît, înceluît, nemeș, bănat*. Trebuie însă să adaug

în 1682. cf. G. Giuglea în «*Daco-romania*» I, p. 358 și urm. Pentru alte fragmente de texte din Cotigleatiu (1676) și Luncasprie (sec. XVII) vezi facsimile în: I. Bianu și N. Cartojan, *Album de paleografie românească (Scriere chirilică)*, București 1926 (Arhivele Statului) planșa V.

¹⁾ Ovidiu Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*. §§ 81, 52, 39, 23, 72.

²⁾ *Histoire de la langue roumaine*. Tome seconde, fasc. 1, Paris, 1914.

³⁾ *Recherches sur la phonétique du Roumain au XVI-e siècle*, Paris 1926.

⁴⁾ Textul republicat de Mario Roques, *La Palia d'Orăștie*, Paris, 1925. O. Densusianu, *op. cit.* nota 2, p. 119.

că unele din aceste elemente sunt atestate și la scriitorii moldoveni. Astfel *bănat* este atestat la: Dosofteiu, Miron Costin, N. Costin, D. Cantemir¹⁾; *nemeș* la Miron Costin și N. Costin²⁾ (însă cu înțelesul de: nobil, *Edelmann*, nu cu sensul lărgit cu care este întrebuințat cuvântul în textul nostru), în documente bucovinene din secolul XVII-lea³⁾.

Când s'a făcut traducerea? E greu de determinat. Dacă ținem însă seamă de faptul că versiunea cea mai veche din Codex Neagoeanus, eră o copie de pe un arhetip ce venia din altă regiune dialectală, că arhetipul acela înfățișă o versiune ea însăși alterată simțitor față de prototip, prin inadvertența copiștilor, atunci suntem îndreptățiți să așezăm prima traducere românească a lui *Fiore di virtù* în secolul al XVI-lea.

---

¹⁾ Cf. *Dicționarul Academiei Române*, tom I, partea I-a, p. 476.

²⁾ Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, p. 1050.

³⁾ Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza* (Institutul de filologie și folclor), București, 1926, pp. 55, 11, r. 9.

VII

VERSIUNEA DIN CODEX NEAGOEANUS ȘI INTERMEDIARUL SÂRBESC

Versiunile sârbești. Cercetările din capitolele precedente ne arată că la baza versiunii din Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436 din B. A. R. se află un intermediar slavon. La această concluzie ne duc următoarele fapte: 1) Prototipul din care derivă Cod. Neag. și ms. 1436 s'a tradus în sec. al XVI, deci într'o epocă, când influența slavonă, eră în plină înflorire la noi. 2) Numeroasele cuvinte răslețe păstrate în contextul românesc din originalul slav, precum: *diălă, inorog, hrăjatele, liubov, liuboste, poacănie, prilăsti, trăpenie, văznesi...* vădesc și ele un original slav. 3) Mai convingătoare sunt însă frânturi de frază ca: *або како* (transcris greșit în Codex Neagoeanus: *кко*) și în sfârșit 4) însuș numele cărții la pag. 126: *«Incepuiu scara сѣто Darovaniei»*, conține o greșală care presupune un original slav. Cuvântul *сѣто* este o transcriere prescurtată dela *сѣтъ* = sfânt și nu prea are senz în context. Este de sigur o lectură greșită a copistului, care nu se poate explica decât plecând dela cuvântul *цѣтъ* = *ἄθος*, floare (= Floarea darurilor). Traducătorul păstrase deci la scară numele slavonesc al cărții. Prin confuzia lui *ц* inițial cu *с* s'a ajuns dela *цѣто* la *сѣто*.

În literatura slavă, cartea este cunoscută sub numele de *цвѣтъ вѣ крѣпости* (Floarea virtuților) sau *цвѣт вѣ крѣпости дѣховни и тѣлесни* (Floarea virtuților sufletești și trupești) și sub acest din urmă titlu a fost tipărită la Mleci, în 1647, de fratele bosniac-dalmatin Posilović¹⁾,

¹⁾ Se cunosc din această carte 4 edițiuni 2 cu litere chirilice (Mleci: 1647, 1701) și 2 cu litere latine (Mleci: 1712, 1756) cf. Petar Kolendić, *Fra Pavao Posilović i njegovo «Nasladenje»* în *Rad Jugoslavenske Akademije. Kniga 20*. Zagreb, 1915, p. 185. Despre versiunea Posilović în legătură cu originalul italian cf. și Dr. Dragotin Prohaska, *Das kroat-serb. Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina*. Zagreb, 1911 pp. 107—8.

într'o limbă sârbească, îmbibată de elemente populare. Din Bosnia și Herzegovina, cartea s'a răspândit spre sud-răsărit în toate cuprinsurile sârbești.

Cu mult înainte, textul circulă însă în ms., căci se cunoaște o versiune din 1520, copiată în chirilică bosniacă, în localitatea Dubrovnic. Manuscrisul a aparținut unui oarecare Kukuljević și se păstrează actualmente în Academia iugoslavă din Zagreb.

Manuscriptul Kukuljević și tipăritura lui Posilović au fost studiate de Jagić în 1868 ¹⁾, care a ajuns la concluzia că textele reprezintă două traduceri diferite și că redacțiunea din manuscriptul lui Kukuljević este mai prescurtată decât redacțiunea din tipăritura lui Posilović. După multele cuvinte italiene păstrate în contextul sârbesc, Jagić deduce că manuscriptul lui Kukuljević a fost tradus după un original italian al lui Fiore di virtù. Din textul lui Kukuljević, Jagić a publicat două capitole: *ѡд истине* (despre adevăr) și *ѡд захсештва* (despre socotință), pe care le-a pus în paralelă cu capitolele respective din tipăritura lui Posilović. Textul întreg din manuscriptul Kukuljević a fost publicat cu câteva noțițe critice în anul trecut, de către Milan Rešetar în *Zbornicul Academiei sârbești*. ²⁾ Asupra acestei publicații ni-a atras atenția d-l profesor V. Corović dela universitatea din Belgrad, căuia îi mulțumesc pe această cale.

În prefața de 9 pagini cu care însoțește publicația textelor, Rešetar descrie amănunțit codicele Kukuljević, care a fost copiat de 4 mâini deosebite și care conține alături de Fiore di virtù și alte texte de natură poporană, religioasă și apocrifă. Orientându-se după înfățișarea limbii, care resfrânge caracterele graiului dubrovnician, Rešetar crede că textele au fost scrise în mănăstirea benedictinilor dubrovniceni din insula Mljet. Textul sârbesc al lui Fiore di virtù în codicele Kukuljević este însă incomplet, fiindcă s'au pierdut foile care conțineau cele 18 capitole dela început.

Inceputul versiunii sârbești ni s'a păstrat însă în trei manuscripte glagolitice, editate în mod critic de Rudolf Strohal, în 1916 la Zagreb ³⁾.

¹⁾ Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* în *Arhiv za povjestniku jugoslavensku*, IX, Zagreb, 1868, pp. 67—78.

²⁾ Milan Rešetar, *Литро од мнозиѣхъ разлога дубровачкии кирилскии зборникъ од г. 1520* în *Зборникъ за историју, језикъ и книжвностъ српскогъ народа. про одмиње књига XV*. Belgrad, 1926. Despre aceasta vezi acum o scurtă dare de seamă în *Revue des études slaves*, Paris, 1927. (VII) p. 152

³⁾ Rudolf Strohal, *Cvjet vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916.

Toate aceste manuscrise glagolitice sunt fragmentare, fiindcă nici unul nu merge mai departe de capitolul XXIV (od straha = despre frică). Deosebirile dintre manuscrise sunt de mică importanță, ceea ce dovedește că toate trele descind dintr'un arhetip comun. Acest arhetip, la rândul său copie de pe un altul, are el însuși lacune, dintre care cea mai însemnată eră lipsa ultimelor capitole. Cel mai vechiu dintre cele 3 manuscrise glagolitice se păstrează în arhiva Academiei jugoslave din Zagreb și are pe filele sale câteva însemnări de cetitori prin mâna cărora a trecut textul, în majoritate popi din satele: Ledenica (Vinodol), Grižana, Drêvnik și Hreljin. Nota cea mai prețioasă este din anul 1416 a lui Petričić din Grižana. Acest manuscris a servit de bază ediției critice a lui Strohal.

Câteva date prețioase în legătură cu istoricul textului și cu originalul italian a adăugat în 1923, Dr. P. Kolendić¹⁾. El pleacă dela constatarea că partea comună textului din codicele Kukuljević și a celui resfrânt în manuscrisele glagolitice (adică cap. XIX — XXIV) dovedesc că ambele texte au la baza lor același prototip. Manuscrisul din Dubrovnik (Kukuljević) este dar o copie transpusă în chirilică de pe un manuscris mai vechiu glagolitic, care derivă din același prototip din care derivă și manuscrisele publicate de Strohal. Kolendić crede mai departe că traducerea sârbă a lui Fiore di Virtù a trebuit să se fi făcut într'o mănăstire de călugări benedictini de pe coasta Croației — poate în mănăstirea Sf. Nicolae din Onuș în insula Krk, mănăstire care în secolul al XIII-lea a dat un puternic impuls întrebuințării literilor glagolitice în ținuturile croate. Din această mănăstire traducerea a trecut în numeroasele mănăstiri, care erau dealungul coastei adriatice, până ce a ajuns în Sf. Maria Rataška, în împrejurimile localității Bar. Din lumea călugărilor, textul a trecut în lumea clerului de mir și astfel a ajuns până în ținutul Vinodol, zona unde se găsesc localitățile, în care s'au aflat manuscrisele glagolitice, publicate de Strohal.

Versiunea românească și versiunea sârbească. Versiunea Posilović, fiind posterioară chiar textului copiat în codex Neagoeanus, nu poate fi luată în seamă pentru stabilirea prototipului slav din care derivă traducerea românească. Versiunea sârbească așa cum ne-o înfățișează

¹⁾ Fiore di Virtù у нашем преводу XIV. века articol publicat în Прилози за книжевност, језик, историју и фолклор, III, Belgrad, 1923, p. 133 și urm. O dare de seamă de M. Lascaris în *Byzantion*, II, p. 600.

textele publicate de Strohal și Reșetar se deosebește în multe privințe de versiunea românească păstrată în Codicele Neagoeanus și în ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române. Am arătat în capitolul III al acestei lucrări că versiunea românească este mutilată prin multe lacune și omisiuni. În versiunea sârbească, deși se constată lacune, totuși ele nu sunt așa de numeroase și însemnate în cât să atingă structura însăși a operei. Capitolele despre minciună și despre umilință, care lipsesc din versiunea românească sunt întregi în versiunea sârbească (cf. Reșetar, XXVI, *ѡд лажѣ* p. 7 și XXXV *ѡд смирленства* p. 16). Această din urmă prezintă în toate capitolele definiția; pe când în versiunea românească ea lipsește la capitolul X¹⁾ (scumpetea = Strohal XII *ot skarstsoți*); XIV nebunie (= Strohal XV *ot hantavosti*); XV di-reptate (= Strohal al XXI *ot istini*); XIX adevărul (= Reșetar XXV *ѡд истинѣ*); XXI puterea, trăpenia (= Reșetar *ѡд ѡкости*); XXX trufia (= R. XXX. *ѡд тащѣ славе*).

În versiunea sârbească, morala nu lipsește din nici un capitol, pe când în versiunea românească ea, lipsește din următoarele capitole: XIV (nebunia: *Aristotel și nebunul*, cf. Strohal XV); XVII (proștii, adică loialitatea: *Regulus*, cf. Reșetar XXXIII § 3); XXII (*ticaloșii?*: *Dionisie împărat*, Reșetar cf. XXVIII § 6 lipsește însă foaia din ms.; se află numai începutul); XXVIII (nesocotința: *fecioara Iașinta*, Reșetar XXXIV § 7); XXXV curtenia (*creația lumii*, R. XLI, § 97—102).

În versiunea românească, precum am văzut mai sus la pag. 25 maximele sunt citate fără nume de autor, una după alta, adesea fără interpunctuație sau legate între ele prin conjuncția copulativă «Și»; în versiunea sârbească maximele sunt totdeauna însoțite de numele autorului: *саламунъ рече.... седекиа пише.... мудри тулио рече.... мудри жованель (Juvenal) пише.... кекретъ (în loc de Decret) пише.... etc.*

În textul glagolitic publicat de Strohal, după capitolul al 3-lea: «*ot ljubvi ženske*» (despre dragostea de femei) urmează în capitolul al 4-lea (četriti kapitol, pag. 15) 124 de versuri răutăcioase îndreptate împotriva femeii. Aceste versuri nu se află nici în textele italiene și nici în redacțiile grecești ale lui Fiore di virtù. Ele par a fi o interpolare a traducătorului sau a copiștilor sârbi. Acest pasaj, care după obser-

¹⁾ Păstrez pentru versiunea românească numerotarea capitolelor adoptate mai sus la pag. 19 și urm.

vațiunea îndreptățită a lui Kolendić, nu cadrează cu ambianța capitolului, lipsește din versiunile românești.

Deși în linii mari textul versiunii românești urmează textul versiunii sârbești, totuși în detaliu sunt puncte de deosebire. În genere, textul redacțiunii sârbești este mai complex, mai clar, pe când versiunea românească are lacune.

Lacunele, pe care le-am constatat mai sus în arhetipul românesc din care derivă și Codex Neagoeanus și ms. 1436 nu-și au deci sursa în textul sârbesc, așa cum ni-l înfățișează versiunile publicate de Strohal și Reșetar. Dar aceasta nu infirmă ipoteza că textul sârbesc stă la baza versiunii românești. Lacunele constatate sunt explicabile. Evident că o parte din ele trebuiesc puse pe seama transmisiunii greșite, prin inadvertența copiștilor, a textului românesc; ele s'au născut dar prin circulația textului în hotarele literaturii noastre.

Însă traducerea românească din secolul al XVI-lea nu s'a făcut după textele publicate de Strohal și Reșetar, ci după o copie sârbească din secolul al XVI-lea. Între această copie sârbească și prototipul ei s'au scurs mai bine de două veacuri, timp suficient pentru ca și în versiunea sârbească să se strecoare omisiuni, lacune și prefaceri de text dela copist la copist. Înclin dar spre ipoteza că cele mai multe din lacunele constatăte în textele românești se aflau chiar în originalul slav după care s'a făcut traducerea românească.

Aceasta are deci la baza ei o versiune sârbească defectuoasă.

VIII

ALTE VERSIUNI TRADUSE DIN SLAVONEȘTE

I. Alte versiuni traduse tot din slavonește, se păstrează în manuscrisul nr. 559 din Biblioteca Academiei Române. Foile 84—86 ale acestui ms., care în *Catalogul manuscriptelor românești* (II, p. 310) sunt indicate ca făcând parte dintr'un manuscris bisericesc, conțin de fapt o altă versiune interesantă a textului *Fiore di virtù*. Este o versiune interesantă, fiindcă în paralelă cu textul românesc, ne dă pe coloana din stânga și textul slavonesc.

Manuscrisul a făcut parte din biblioteca lui Gheorghe Lazăr și a fost găsit la Avrig de către Dr. Ilarion Pușcariu, care a dat în *Documente pentru limbă și istorie* (Sibiu, 1889, I, pp. 1—23), o descriere amănunțită a codicelui, publicând și fragmente din fiecare text «ca probe de limbă veehe românească. Foile ce ne interesează pe noi acum au fost publicate *in extenso* (p. 27—29), cu excepția textului slavonesc și a primelor 3 rânduri din textul românesc. Acestea probabil că au fost omise fiindcă, începând cu o jumătate de cuvânt, nu aveau un înțeles clar. Dr. Ilarion Pușcariu întitulă fragmentul ce ne preocupă: «Învățăături despre alte lucruri» (p. 4); de fapt ele sunt fragmente din *Fiore di virtù* și anume din capitolele: 1) despre nesocotință (f. 84 r.) (al 28 din tipăritura dela Snagov); 2) capitolul «*văzdrăjaniei*» (adică «al ținerii», al înfrânării f. 86 r. = cap. 31 din tipăritură) și al 3-lea, finalul din capitolul trufiei f. 85 v. și r. (corespunzând cu cap. 30 al tipăriturii). Aceste fragmente singurele păstrate din această versiune, sunt însă prea puține, pentru ca, întemeindu-ne pe ele, să putem ajunge la concluzii definitive în ceea ce privește raportul textului, din care au supraviețuit, cu celelalte versiuni cunoscute. Totuș din compararea acestor fragmente cu pasagiile corespunzătoare din Codex Neagoeanus, înclinăm a crede că versiunea manuscriptului din biblioteca lui Gh. Lazăr, (nr. 559 din B. A. R.) este independentă de aceea a Codicelui Neagoean

și reprezintă o traducere nouă. Pentru documentarea acestei păreri punem mai jos în paralelă textele:

F. 86 r.

Даръ въздрѣжа
нѣю глагола> ѿ
Белнкъ ес<тъ> даръ
вздрѣжаніе.
Ѣже кто оудръ-
житъ сѣ похотѣ
тѣлоу подобно
ес<тъ> въздрѣжаніе
днѣлюу веслоу
нже никогда не
лѣтъ водыне
чысти н егда
приходитъ къ
рѣцѣ н обрѣта-
етъ водѣ мжт
нж стонѣтъ тѣ
два н трѣ дни
н не лѣтъ донел
же не нечисти
тсѣ вода.

F. 86 v. Въздрѣжаніа радн

глаголюмъ творци.
ако сего радн сѣ
твори ес<ог> чла сѣ
малѣмн оустна-
ми яко да въздрѣ-
житсѣ чрѣко н
просто стожи
тѣло, паче нѣх
животныхъ. еше
же азъкъ поло-
жи къ оустѣхъ
сѣ трѣ мнстѣ
нами чистн
ажмы. оусты.
сѣ сътвори бѣ
н мѣтн въздрѣ-
жаніе челоу а-
зыкоу
соломонъ рече> ѿако

Ms. 559.

Darul въздрăja-
niei.
Mare ăaste darulŭ
văzdrăjaniei.
Cine va țină
pohta trupului
asamănă-se văz-
drăjanîia asinu-
lui sălbatecŭ.
ce nice dănăoa-
ră nu bîa apă tur-
bure și cîndŭ
vine la vale.
Și de va găsi
apa turbure
va sta acolo
doo sau trei dzile
și nu va bîa pînă
nu să va limpedzi
apa.

Pentru țineră gră
escŭ tvoreții,
că dreptŭ acă
fiace Dumnezău o
mulŭ cu gură mi-
că, ca să-și ție
pântecele Și
trupulŭ stîndŭ
dreptŭ, nu ca
a dobitoacelor.
Încă limba au
pusŭ în gură cu
trei zidure:
mășialele, din
ții, ustnele.
Ăcaste feace Dumnă-
dzău, să aibă
văzdrăjanie lim-
ba omului.
Solomonŭ zis cum

Codex Neagoeanus 119r r.
— 119 v.

Pintru postul.

Este darŭ mare ce
să chiamă țiitura
că cineși ține și-și
înfrînază pohta
pânteceleu așa să închi-
puește
măgarîului sălbatec.
că nu va să be
apă turbu-
re de nu va fi limpe-
de și va merge la apă
și de va fi tur<bur>
elŭ va aștepta
și în 2 <zile> pînă
să va lim-
pezi apa.

Și Dumnezău făcu pre
omŭ cu gura mică
ca să-și opriască
pântecele lui și
trupulŭ mai mare
de alalte pre
pămîntŭ
și-i puse limba
în gură cu 3
zidure: și întăiŭ este pă-
retele, falcile și
a doa dinții și pre ei bu-
zele.
Aceste fece Dum-nezău' că
să-i aibă
limba ținerе și măsură lim-
biei

Cumu-și
pune calu zătală

Versiunea din codicele nr. 559 conține apoi părți care lipsesc atât din codicele Neagoeanus cât și din ms. nr. 1436, ca de ex.: istorioara despre fecioara Iașinta din capitolul nesocotinței, precum și maximele lui Varos Seneca și Socrate din acelaș capitol. În sfârșit, pe când în codicele Neagoeanus și în ms. 1436 maximele sunt citate fără nume de autori; în ms. 559, ele sunt însoțite de numele autorilor: ПЛАТОН рече... СЕНАКЪ (Seneca) рече... СОКРАТЪ рече...

În acelaș codice cu nr. 559 din Biblioteca Academiei Române, se păstrează o altă versiune interesantă, care conține, însă numai 6 foi (pag. 77 ale codicelui), scrise cu cerneală neagră spălăcită și roșie. Textul nu are nici o indicație de dată și copist, dar după toate probabilitățile a fost scris în secolul al XVIII-lea. Cuprinsul românesc a fost publicat de Ilarion Pușcariu sub titlul: «Sentințe biblice și adevăruri din vieață»¹⁾; la sfârșitul textului însă, pe foaia 77 a codicelui, se află în slavonește titlul lui exact scris cu cerneală roșie spălăcită: *СКАРА КНИЗЪ ГЛАГОЛЕМИ ЦВѢТ ДАРОВАННМ ПРИЛОЖЕНА БИВША УТ ГРЪЧСКИМЪ ВЪ СЛОВЕНСКИМЪ*. Scara cărții numite Floarea Darurilor, tradusă fiind din grecește în slavonește²⁾.

Scara întreață este în limba slavonă. În text titlurile capitolelor sunt scrise cu cerneală roșie întâiu în limba slavă și apoi traduse în limba română.:

ДАРЪ ЛЮБОВНИ ГЛАВ<А> а. Darul liubovului; гл<ава> і; злоба зависти ГЛАВ<А> в. Răutate zavistiei; ДАРЪ РАДОСТИ ГЛАВ<А> г. Darul bucuriei; злоба жалости ГЛАВ<А> д. Răutate jalosteniei; ДАРЪ ПОКОЯ ГЛАВ<А> е. Darul pacilor; злоба гнѣва ГЛАВ<А> з. Răutate mâniei... etc.

Pe-alocurea însă și în cuprinsul textului românesc se găsește strecurată câte o frază slavonească ca de pildă în cap. 6 despre mânie unde găsim fraza: *ВЪ УТЕЧНИЦЕ ГЛАГОЛѢТЬ НИЖИ ВЕРЕТАЕТ СЕ ВЪ ГНѢВѢ ВЕРЕТЕН ЕСТЬ УТ ДИАВОЛА*. În otecnic grăiaște: cine să află întru mânie găsitul e de diavol.

Textul cuprinde numai primele 16 capitole; celelalte lipsesc; dar și cele 16 capitole păstrate au fost astfel desfigurate încât cu anevoie se poate identifica textul. Din unele capitole (darul bucuriei; răutatea jalosteniei, darul păcilor) s'a păstrat numai definiția ca de ex:

¹⁾ Ilarion Pușcariu, *op. cit.*, I, pp. 22—27.

²⁾ I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești*, II, p. 310

Даръ радостн. глар<а>г Darul bucuriei f. 79 v.

Bucurie ȳaste lucru libovnic, odihnă și veselie sufletului ca să ȳa bucure sufletul în pohtele sale cumȳ să cade

sau:

Злоба жалостн глар<а> Д Răutate jalostiei.

Deaci jalostei răutate bucuriei cumȳ Macropie, că ȳaste în doo lucruri: ȳntăȳu ȳaste cândȳu jeluȳaște omul de vr'unȳu lucru mare ce e mai asupra de putere lui. Aceasta să cheamă jale curată.

Din alte capitole se dau numai câte o maximă ca de ex:

Злоб<а> анцемѣрно глар<а> ei. Rautate făȳărȳiei

Caton zis'<a>: Cândȳu te mărȳește omul, nu luoa aminte; și de alte lucruri să nu-l crezi sau:

Даръ правдн глар<а> ei. Darul dereptaȳiei

Sinacȳ zis'<a>: Cine nu știe tocmi casa sa, cum să poată tocmi altora!

La nici un capitol nu se găsește asemănarea virtuȳii sau a viȳiului cu un animal, iar istorioara morală s'a păstrat numai în capitolul 16: «*răutatea nedereptaȳii*».

În ce raport stă acest manuscript cu celelalte versiuni studiate până acum?

Cu versiunea slavo-română, amintită mai sus și păstrată în acelaș codice, nu se poate încercă nici o comparaȳie deoarece din aceea nu ni s'a păstrat decât numai câteva fragmente scurte din capitolul nesocotinȳei și din capitolul privitor la darul ținerii <al înfrânărei>; ambele aceste capitole lipsesc însă din această a doua versiune a ms.-ului 559.

Comparaȳiunea cu Codicele Neagoeanus și cu ms. nr. 1436 din B. A. R. duce la rezultate negative. Între textul păstrat în codicele cu nr. 559 de o parte și între textul Codicelui Neagoeanus și al ms. nr. 1436 de altă parte, se constată divergenȳe. Astfel în codicele nr. 559 titlurile capitolelor sunt totdeauna scrise în forma *slavonească* și în *traducere românească*; în Codex Neagoeanus și în ms. cu nr. 1436 titlurile sunt date *numai în românește*, când sunt date; câteodată însă lipsesc. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înregistrează maximele fără nume de autori, pe când versiunea din cod. 559 le însoțește totdeauna de numele autorilor: *Solomon zis'a... Platon zis'a... Tulȳie zis'a... Aristotele grăește... Isus Sirah zis'a... Erimie zis'a... Casiodorȳ zis'a... Alixandru zis'a... S-ti Petrȳ zis'a... S-ti Grigorie zis'a... etc.*

În traducerea românească a titlurilor de capitole, Codex Neagoeanus concordă, după cum am văzut cu ms. nr. 1436; ambele se deosebesc însă

de textul ms. din codicele cu nr. 559, după cum se poate vedea din alăturata paralelă:

Codex Neogoeanus

Pintru jale spune

Pintru pace

Pintru pedapsa

Pintru răsfățare

Pintru strâmbătate

Ms. 559

Rautate jalosteiei

Darul pacilor

Darul învățaturiei

Răutate fățeriei

Răutate nedreptăției.

Codicele nr. 559, deși este mutilat prin omisiuni, are totuș părți care lipsesc din Codicele Neogoeanus și din ms. 1463; în sfârșit în părțile comune versiunea românească din codicele nr. 559 diferă de a celorlalte două, după cum se poate vedea din alăturata paralelă:

Ms. 559

F. 78 r Socrat zis'<a>: Nici un lucrătoru nu e mai mare ca cea ce lucrează libuvului.

Solomon zis'<a>: Muere bună ȳaste cunună barbatului și ce-i tocmește casa lui bine dreptu acela o trimet'<e> Dumnezeu într' aġutu lui

Incă: Muere înțăleaptă rădică și casă, ȳar cȳa nebună o răsipéște cu mȳnile iei....

Codex Neogoeanus

Lipsește

f. 85 v. Solomon zice: Cui dă Dumnezău muere bună și cine-și gonește muere bună, gonește-ș nȳrocul lui cȳ muere bună este cununa bȳrbatului și dereptiază casa lui.

Lipsește

.....

F. 82 r S-ti Grigorie zis'<a>: Toate lucrurile cȳstii lumi au începutu și sfrășit, numai scumpéte n'are sfrășitȳ.

Platon zis'<a>: Caută să nu înveți pre soșul tău înaintea altora, nici cȳneș ȳaste mȳniosȳ

87 r. Toate lucrurile au sfrășenie și începenie pre lume, ȳar scumpete n'are sfrășenie.

90 r. Și nu pedepsi pre soșul tău în față, înaintea ominilor, neș cȳnd ești mȳnios.

Deși părțile de text comune între ms. 559 de o parte și Codicele Neogoeanus cu ms. 1436 de altă parte sunt de mică întindere, totuș divergențele dintre ele sunt așa de însemnate încât nu ne îngăduie ipoteza cȳ ms. 559 descinde din acelaș prototip, din care descinde și Codicele Neogoeanus cu ms. 1436. Manuscriptul 559 reprezintă probabil o versiune deosebită.

Dacă această versiune este la rândul, ei o traducere stângace a unui cărturar care poate nu cunoaște bine limba slavonă, sau dacă este o prescurtare făcută de un copist grăbit, după o versiune slavo-română anterioară, nu putem ști. Ceeace putem spune însă după cercetările întreprinse în acest capitol este că în afară de vechea traducere din secolul al XVI-lea, resfrântă în Codex Neagoeanus și în ms. 1436 din B. A. R., s'au mai făcut de sigur și în alte părți ale pământului românesc încercări de a traduce după intermediare slave, Fiore di virtù ¹⁾.

---

¹⁾ O versiune slavo-română a fost menționată și de Gaster în Gröber's *Grundriss der rom. Litt.*, II, 3 (1896), p. 313.

IX

TRADUCERI DIN GRECEȘTE

FLOAREA DARURILOR (1700)

Fiore di virtù, care pătrunde în literatura noastră veche încă din sec. al XVI-lea prin traduceri făcute — unele poate și în veacul următor — toate însă după originale slavonești, circulă în lumea cărturarilor noștri încă în copii manuscrise, când pe vremea lui Brâncoveanu se pune sub tipar o nouă traducere, făcută de data aceasta după un text grecesc.

Din analiza comparativă a textelor, s'a putut vedea cât de defectoase erau versiunile traduse din slavonește, care circulau până în epoca lui Brâncoveanu. Exceptând versiunea șlavo-română păstrată în manuscriptul cu nr. 519 din B. A. R. despre care nu putem ști precis ce a fost, întrucât nu ni s'a păstrat decât în trei foi, celelalte au lacune așa de multe și de importante, încât construcția simetrică a operei — în care stă farmecul ei literar — este cu totul distrusă. Traducerea din epoca lui Brâncoveanu, făcută de pe un text grecesc complet, s'a răspândit în toate cuprinsurile românești și a înlocuit treptat, vechile traduceri făcute din slavonește.

Noua traducere s'a făcut din îndemnul lui Constantin Păh. Sarachin, sinu (fiul) Gheorghe Dohtor Critenul, care în prefața către «*prea creștinul, prea luminatul și prea înălțatul Domn*», Constantin Brâncoveanu, ne lămurește astfel înprejurările traducerii «*Mergând — spune el — spre închinare sfântului Muntelui Athonului, în cea grădină Maicăi Precistii și aflând multe și prea înfrumusețate sfinte cărți strălucind cu înălțate înțelepciuni și căutând cu amănuntul, am aflat și această cărțica care să chieamă Floarea darurilor, scrisă în limba grecăzscă; o am adusă cu mine aicea, și întâmplându-se prea cuviosul Ieromonah Filothei Sfântagorețul a veni până aicea în țară, l-am îndemnat, după puțința-mi spre osteneală, de o au întorsu spre cea de moșie și de obște limba noastră românească*». Cartea este închinată Domnului ale cărui «*înalte*

blândețe» «sânt împodobite cu tot feliul de flori, nu putrezitoare și trecătoare și lesne veștejitoare, precum sânt ale trandafirilor și ale crinilor și ale micșunélilor, iachintul și ale narchisului, și ale altora, ce cu flori de roditoarelor și izvorătoarelor de dar și prea mirositoarelor bunătați». Ea s'a tipărit la Snagov în 1700 prin osârdia «smeritului ieromonah Anthim Ivireanul». Alături de prefața cu închinarea către Domn, cartea a păstrat și «predoslovia» autorului — a lui Tomasso Gozzadini (?) — interesantă întrucât ne explică titlul ei: «Eu am făcut ca acela care iaste într'o livade mare și frumos înflorită și culége vârfurile erbilor și florilor celor mai frumoase, pentru ca să facă o cunună... Așa și eu am cercat și am cules și am adunat din cărțile carele spun pentru bunătați <virtuți> și pentru greșale <păcate>» ¹⁾

După cum se spune chiar în prefață, traducerea s'a făcut din grecește.

Fiore di Virtù în literatura greacă. Două versiuni. În cuprinsul literaturii grecești însă «Fiore di virtù» este reprezentată, după cum a arătat Frati, prin două versiuni: una veche, care urmărește deaproape textul italian și înfățișează numai textul grecesc; alta mai nouă cu cuprinsul modificat și cu textul italian în paralelă.

Versiunea veche, *Ἀνθος τῶν χαρίτων*, a fost se pare publicată pentru întâia dată la Veneția în 1529, de către «Giouan Antonio da Sabio & Fratelli, ad instantia di M. Damiano de Santa Maria». Ea a fost apoi retipărită în mai multe rânduri la Veneția: în 1537 de către Stephano da Sabbio, ²⁾ în 1546 de către Nicolini da Sabio ³⁾, în 1594 «παρὰ Φραγγλοναῶν τῶν Ἰουλιανῶν», ⁴⁾ în 1621 ⁵⁾ și în sfârșit cu câțiva ani mai înainte la 1603 de către Marco Pinello. Această din urmă ediție, asupra căreia mi-a atras atenția amicul meu, d-nul M. Lascaris, profesor la Universitatea din Salonic, se păstrează în Biblioteca San Marco din Veneția, sub cota: Rari veneti V. 268

¹⁾ Descrierea cărții și prefețele în I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia veche românească*, I, p.

²⁾ *Ricerche sul «Fiore di virtù» in Studj di Filologia Romanza pubblicati da Ernesto Monaci*, vol. VI (1893), p. 291

³⁾ Lui Frati i-a scăpat din vedere ediția aceasta descrisă de Legrand în *Bibliographie hellénique*, I, p. 119.

⁴⁾ Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos, Cambridge* 1895, I nr 1510 (com. de d-nul D. Russo).

⁵⁾ Frati, *op. cit.* p. 291.

(opusculi per l'interdetto T. VIII și a rămas până acum necunoscută cercetătorilor. și bibliografilor.¹⁾ De această ediție m'am folosit în lucrarea de față. Ea are următorul titlu: *Α'νθος τῶν χαρίτων*. | *Ἐνετίησι παρὰ Μάρκω τῷ Πινέλῳ ,αγγ'.*

Tot din această serie cred că face parte și ediția tipărită la Veneția în 1700 de către Nicolae Saro și descrisă de Legrand în *Bibliographie hellénique* (III, p. 80).

Versiunea greacă cu textul italian în paralelă este mai veche decât credea Frati, care, necunoscând decât o ediție tipărită în Veneția, la 1819, cu indicația: *παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ* și o alta din 1830, atribuiă traducerea secolului al XIX lea.

În Biblioteca Acad. Rom. și a d-lui D. Russo, profesor de filologie bizantină la Universitatea din București, am găsit următoarele ediții din secolul al XVIII-lea: 1) Venezia, 1799, în tipografia Mihail Glychi; 2) Veneția 1792 Dimitrie Teodosiu (*τῶν ἑξ Ἰωαννίνων*); 3) Veneția, 1783, la Nicolae Glychi; 4) Venezia, 1779, la Nicolae Bortoli.

În Biblioteca San Marco din Veneția, am găsit o ediție mai veche; identică cu celelalte menționate mai sus, cu titlul în 2 limbi: italianește și grecește, astfel: *Νέον Α'νθος χαρίτων* tot cu indicația *Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ*. Ediția cea mai veche tipărită tot la Veneția în 1764, am găsit-o însă în Bibliothèque de l'Arsenal din Paris, cu titlul:

Nuovo | Fior di Virtù | Riformato, accresciuto, ed ornato con Dot | trine, Similitudini, ed Esemplj adattati alle Virtù, e Vizj, de 'quali tratta. Libro utilissimo ad ogni persona, e massime a chi brama | apprendere le due Lingue così comuni Italiana, e Greca Volgare. Ora la Seconda volta stampato, | e con esatta diligenza corretto. *ΝΕΟΝ | Α'ΝΘΟΣ ΧΑΡΙΤΩΝ | Ἀνακαινισμένον, αὐξημένον, καὶ στολισμένον μὲ | Διδασκαλίαις, Παρομοιώσεις, καὶ Παραδείγματα | ἀρμόδια εἰς τὰς Ἀρετὰς, καὶ Ἐλαττώματα, | περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ. | Βιβλίον ὠφελιμώτατον εἰς κάθε ἄνθρωπον, καὶ μάλιστα εἰς ὅποιον | ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ταῖς δύο πόσον κοιναῖς Γλώσσαις, Ἑλληνικὴν, | καὶ Ἀπλὴν Ῥωμαϊκὴν. Νῦν τὸ Δεύτερον τυπωθὲν | καὶ μετὰ ἀκριβοῦς ἐπιμελείας διορθωθὲν.*

Ἐνετίησι, 1764. Παρὰ Ἀ'πωνίω τῷ Βόρτολι. Con Licenza de 'Superiori, e Privilegio.

După cum se vede din titlu chiar, această publicație avea o tendință didactică: aceea de a înlesni cetitorilor italieni învățarea limbii grecești

¹⁾ Nu se găsește menționată în Legrand, *Bibliographie néo-hellénique* I—III.

și celor greci învățarea limbii italiene. Textul este pentru aceasta așezat în paralelă, pe două coloane: pe coloana din stânga textul grecesc, pe cea din dreapta textul italian.

Motivele cari au determinat prefacerea vechiului text sunt indicate de autor în prefață astfel: «Essendo stato considerato, che il Libro intitolato FIOR DI VIRTÙ, tutt'ora *usato nelle Scuole*, e ricolmo di non pochi mancamenti, di bugie, di favole, e d'istorie improprie, si è stimato conveniente e giovevole, *di purgarlo* di que' deformi difetti, che lo ingombrano». «Del rimanente — se spune mai departe — le Dottrine, sono tutte sode, metodiche, e tutte uniformi alla retta ragione, alla vera Morale, ed agl'insegnamenti della Chiesa, non confuse, e disordinate, come si erano per l'inzanzi...»

În prefață, ca și în titlu se mai spune că aceasta este *a doua ediție*: «Fu poi tradotto nell' Idioma grecovolgare, e viene ora *per la seconda volta stampato* così corretto e purgato nell'una, e nell'altra lingua...»

Nu știm când a apărut întâia ediție. Dar chiar dacă ediția princeps nu se urcă mai sus de a doua jumătate a sec. al XVII-lea ¹⁾, totuș nu este exclusă posibilitatea ca această versiune să fie cu mult mai veche, ca ea să fie circulat mai întâiu sub formă de manuscris și ca o copie de pe un asemenea manuscris să fie răsbătut până la noi pe vremea lui Brâncoveanu, când cultura grecească eră în floare și când se începuseră la noi legături cu cultura italiană. Pentru a așeză textul românesc al *Floarii Darurilor* în cadrul literaturii grecești, din care s'a desprins, și a-i stabili filiația cu intermediarele grecești ale textului italian, este necesar să fixăm detaliat mai întâiu raporturile dintre cele două versiuni grecești, pe cari Frati în studiul amintit le-a indicat foarte sumar. În studiul nostru, fixarea divergențelor dintre cele 2 versiuni grecești este necesară chiar dacă versiunea italo-greacă ar fi în originea ei posterioară traducerii românești, fiindcă n'ar fi exclus ca și versiunea greacă modernă să fi intrat în literatura românească și să se regăsească printre numeroasele msse. ale sec. XVIII-lea.

---

¹⁾ Ediția din 1764 are la sfârșit aprobarea pentru tipar, dată lui Antonio Bortoli, «Stampator di Venezia», în 13 Iulie 1755. Aprobarea e dată pe baza reviziunii făcută de «P. FraGio: Paolo Zapparella, Commissario del Santo Officio di Venezia» și semnată de «Noi riformatori dello studio di Padova»: Z. Alvise Mocenigo, secondo Rif., Marco Foscarini Kav. Procur. Rif.; Giacomo Zuccato Seg. Se atestă că opera «non vi'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente... niente contro Prencipi, e buoni costumi».

Raporturile dintre cele două versiuni grecești. Versiunea grecească cu textul italian în paralelă se deosebește de versiunea mai veche cu textul în întregime grec, sub multe raporturi.

În versiunea grecească cu textul italian în paralelă, materia din primul capitol a fost orânduită în 8 capitole, astfel încât prin această nouă grupare de material, numărul capitolelor a crescut la 42. În cealaltă versiune grecească, numărul capitolelor este numai de 35. În afară de aceasta, în versiunea grecească mai nouă, structura fiecărui capitol a suferit modificări însemnate. Mai întâiu maximele în unele capitole au fost cu totul suprimate, în altele reduse în mod considerabil și reproduse adesea fără nume de autor. Prin această omisiune, părțile principale ale unui capitol au fost reduse la 3: 1) o parte didactică, conținând definiția vițiului sau a virtuții; 2) asemănarea vițiului sau a virtuții cu un animal; parte, care în text este despărțită de restul capitolului prin câte un subtitlu special: *Similitudine*, în textul italian — *Παρομοίωσις*, în textul paralel grecesc; 3) istorioara morală, despărțită și ea de restul capitolului prin subtitlul: *Esempio*, la textul italian — *Παράδειγμα*, la cel grecesc.

Modificările cele mai însemnate au fost însă introduse în aceste două secțiuni din urmă ale capitolelor. Aci textul a fost în unele capitole cu totul schimbat; în genere, animalele fantastice au fost înlocuite prin animale reale; iar în locul *exemplelor* cu caracter naiv și indecent s'au substituit istorioare morale.

Pentru a preciza amănunțit diferențele dintre cele două versiuni grecești, notăm mai jos în paralelă, elementele din *similitudini* și *exemple* în care textele se deosebesc fundamental:

VERSIUNEA GREACĂ DIN 1603

I. Χάριν τῆς ἀγάπης

VERSIUNEA ITALO-GREACĂ DIN 1764

I. Dell' Amore in generale *Περὶ τῆς Ἀγάπης γενικῶς.*

II. Di Dio, e dell' Amor verso di noi. *Περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς Ἀγάπης τοῦ πρὸς ἡμᾶς.*

III. Dell' Amore da noi dovuto a Dio. *Περὶ τῆς Ἀγάπης ὅπου ἡμεῖς χρεωστούμεν εἰς τὸν Θεόν.*

Exemplu: Legenda lui Largatis care, ducându-se în pelerinaj la Sfântul mor-

mânt, când a ajuns, a căzut mort de bucurie. În inima lui s'a găsit scris: Isus Christos, iubirea mea:

IV. Dell' Amor del Prossimo riguardo a dio. *Περὶ τῆς Ἀγάπης τοῦ Πλησίον διὰ τὸν Θεόν.*

V. Dell' Amor Naturale. *Περὶ τῆς Φυσικῆς Ἀγάπης.*

VI. Dell' Amor acquistato, o di Amicizia. *Περὶ τῆς προσγινομένης Ἀγάπης, εἴτε τῆς φιλίας.*

VII. Dell' Amor di Concupiscenza. *Περὶ τῆς Ἀγάπης τῆς Ὁρέξεως.*

VIII. Dell' Amor di Senso. *Περὶ τῆς Σαρκικῆς Ἀγάπης.*

II. Ἐλάττωμα τῆς ζηλίας

Asemănarea: corbul.

III. *Περὶ τῆς χαρᾶς*

Asemănare: Lipsește

Exemplu: Lipsește

IV. Ἐλάττωμα τῆς λύπης

Asemănarea: Corbul care, când vede puii că i se nasc albi, fuge de întristare și nu se întoarce decât când se fac negri.

Exemplu: Cugetări despre nimicnicia vieții ale filosofilor cari au fost la înmormântarea lui Alexandru cel Mare.

IX. Dell' Invidia. *Περὶ Φθόρον.*

Asemănare: dihorul.

X. Dell' Allegrezza. *Περὶ τῆς Χαρᾶς*

Asemănare: cocoșul.

Exemplu: Iov în prosperitate ca și în nenorocire.

XI. Della Tristezza. *Περὶ τῆς Λύπης.*

Asemănarea: Macacul, maimuța care plânge adesea.

Exemplu: (din Sf. Ieronim) Evreii, cari după ruina Ierusalimului, se adunau din țările vecine și plăteau sume mari, ca să li se îngăduie să plângă în voie, fără împiedicare.

V. Χάριν τῆς εἰρήνης

Asemănare: castorul, care urmărit de vânători, se mutilează, cedând vânătorilor partea trupului pentru care este urmărit.

VIII. Ἐλάττωμα τῆς ἀνελεθ-
μοσύνης

Asemănare: Vasiliscul care omoară pe om numai cu vederea.

Exemplu: Medeea care și-a ucis: fratele ca să scape de urmărirea tatălui; copiii ca să se răsbune pe Iason.

IX. Χάριν τῆς ἐλευθερίας

Asemănare: aquila.

X. Ἐλάττωμα τῆς ἀκριβίας
(Păcatul sgârceniei)

Exemplu: Istorioara sgârcitului a cărui inimă s'a găsit, la moartea lui prin minune dumnezeiască, sângerată în lada cu bani.

XI. Χάριν τῆς παιδεύσεως

Asemănare: lupul.

XII. Della pace. Περὶ τῆς
Εἰρήνης,

Asemănarea: Oaia, care după ce dă omului lapte, lână, când este dusă la moarte, nu dă semne de resentimente ca porcul care asurzește cu guițatul lui «urechile vecinilor».

XV. Della Crudeltà. Περὶ τῆς
σκληρότητος.

Asemănare: tigru.

Exemplu: 1) Faraon care a poruncit doicilor egiptene să omoare copii egipteni, ce li se încredințau.

2) Irod poruncind omorîrea copiilor inocenți.

XVI. Della Liberalità. Περὶ
τῆς Ἐλευθεριότητος.

Exemplu: câinii, cari, la vânătoare, trec prin multe greutăți și aduc vânatul, fără să se atingă de el.

XV. Dell' Avarizia. Περὶ τῆς
φυλαργυρίας.

Exemplu: 1) Istorioara sgârcitului

2. Un om bogat din Constanța, care, intrând în spital pentru o infirmitate, a luat aurul cu sine, ascunzându-l. Văzând că i se apropie sfârșitul, l-a înghițit.

3. Un sgârcit, care, nevânzându-și grâul decât în timp de foamete, a fost asaltat și ucis de șoareci.

XVIII. Della Correzione.
Περὶ τῆς Διορθώσεως.

Asemănarea: calul de manej, care este așa de bine disciplinat, încât fără să fie

Exemplu: Dumnezeu pedepsind pe Fa-raon, pentru că n'a vrut să dea libertatea Evreilor.

XIV. Ἐλάττωμα τῆς μωρίας

Asemănare: Boul sălbatec care urăște într'atâta culoarea roșie, încât vânătorii, folosind această furie nebună a lui, is-butesc să-l prindă.

XIX. Χάριν τῆς ἀληθείας

Asemănare: Potârnichea fură ouăle ve-cinii și le clocește; totuși puii din fire își cunosc mama adevărată și se duc după ea.

XXII. Περι τῆς ξηλίας

Exemplu: (din istoriile Romanilor): Împăratul Dionisie, care, spre a face pe un prieten să înțeleagă frica lui, îl puse pe tron, așezându-i sub picioare foc, iar deasupra capului o sabie, spânzurată de un fir de păr.

XXXI. Ἐλάττωμα τῆς ἑπαρσις

Exemplu: Ingerul și sihastrul întâlnesc pe drum stârvul unui cal mort; sihastrul își astupă nările, ingerul nu. Mai departe întâlnesc o femeie împodobită. Ingerul își astupă nasul: «Mai mult pute vanitatea înaintea lui Dumnezeu decât toată împu-țiciunea lumii».

nevoie de vargă, execută ceea ce dorește stăpânul.

Exemplu: (Din Biblie) Sacerdotul Ilie, din Vechiul Testament, care necorectân-du-și la vreme copiii, a pricinuit ruina și pieirea lor și a lui.

XXI. Della Pazzia. Περι τῆς Ἀφροσύνης.

Asemănarea: Fluturașii, cari ademeniți de splendoarea luminii, zboară în jurul lămpii până își ard aripile.

XXVI. Della Verità. Περι τῆς Ἀληθείας.

Asemănarea: Bobocii de rață, care deși ieșiți din ouă clocite de găină, totuș înnoată în apă și se dau pe față că sunt rațe, pe când puii de găină, auzind glasul mamei lor, se duc după ea și zboară cu ea.

XXIX. Del Timore. Περι τοῦ Φόβου.

Exemplu: Flaccus, proconsulul din Egipt.

XXXI. Della Vanagloria. Περι τῆς Κενοδοξίας.

Exemple: 1. Lucifer.

2. Fariseul din parabola: Vameșul și Fariseul.

XXV. *Χάρις τῆς ὑποστάσεως*

Asemănare: Fenixul, care renaște din propria-i cenușe.

Exemplu: Legenda lui Lycurg.

XXVII. *Χάρις τῆς συγκερο-
νότητος*

Asemănarea: Cămila.

Exemplu: Filosoful Canditū, care își păstrează cumpătul la toate ocările și săcăielile măscaricilor, puși de împăratul Priam.

XXVIII. *Ἐλάττωμα τῆς ἀ-
συγκερονότητος*

Asemănare: Inorogul.

Exemplu: Iaținta, care auzind vorbindu-se de destrăbălare, din curiozitate, a căzut în ispită, și în urmă de remușcare, s'a sinucis.

XXIX. *Χάρις τῆς ταπεινο-
φροσύνης*

Asemănarea: Mielul.

Exemplu: (din istoriile Romanilor) Ge-

XXXII. Della Costanza. *Περὶ
τῆς Σταθερότητος.*

Asemănare: Găina crescându-și puii.

Exemplu: Statornicia în credință a succesorului Apostolului Policarp.

XXXIV. Della Temperanza, *Περὶ τῆς Εὐκρασίας.*

Asemănarea: Căinii de vânătoare, cari deși flămânzi poate, aduc vânatul intact la picioarele stăpânului. Sunt temperați și în mânie, fiindcă nu iau în seamă latraturile câinilor mai mici, care-i necăjesc.

Exemplu: După lupta cu Darie, custodele sclavilor, vroid să aducă înaintea lui Alexandru pe soția și fiica lui Darie, cuceritorul macedonean s'a opus de teamă ca el, «învingătorul», să nu fie învins de frumusețea femeilor și să devină sclavul celor ce erau sclavele lui».

XXXV. Della Intemperanza. *Περὶ τῆς Ἀκρασίας.*

Asemănarea: Maimuța, care nu se stăpânește dela acțiuni indecente în fața omului.

Exemplu: Sardanapal care-și petrecea ziua și noaptea în destrăbălări, îmbrăcat în haine femeiești, și torcând, în seraiu, alături de femeile sale, până ce a fost răsturnat de popor.

XXXVI. Dell' Umiltà, *Περὶ
τῆς Ταπεινώσεως.*

Asemănarea: Elefantul, care deși e cel mai mare animal, e totuș foarte blând cu oamenii; își pleacă genunchii și se lasă să fie încărcat cu turnuri de soldați în răsboaie.

Exemple: 1. Mântuitorul, care, fiind

neralul, care se întorcea victorios în Roma, era primit cu trei feluri de cinstiri și cu trei feluri de umilințe.

XXX. Ἐλάττωμα τῆς ἀλαξο- νίας

Exemplu: Lucifer.

XXXI. Χάριν τῆς ἐγκρατείας

Asemănare: Măgarul sălbatec, care nu bea niciodată apa turbure, ci șade 2—3 zile chiar până se limpezește.

Exemplu: Pe când Alexandru cel Mare străbătea cu armata înfometată pustia Babilonului, un boier îi aduce puține mere. Alexandru le arucă în râu.

XXXII. Ἐλάττωμα τῆς γούλας

Asemănare: Vulturul negru, care umblă sute de mile după stârvuri.

Exemplu: Lăcomia Evei, amăgită de Diavol.

XXXIII. Χάριν τῆς εὐνουχίας

Asemănare: Turturica.

XXXIV. Ἐλάττωμα τῆς πορ- νείας

Asemănare: Liliacul, cel mai destrăbălat an mal.

Dumnezeu și creator», a luat natura slabă omenească, a suferit și s'a umilit până la moarte față de Tatăl ceresc.

2. Parabola vameșului și a fariseului.

XXXVII. Della Superbia. 'Υπερὶ τῆς περηφανίας.

Exemplu: Nabucodonosor, care se credea că nu este Dumnezeu mai mare decât el, dar pe care Dumnezeu l-a umilit, reducându-l la starea de animal.

XXXVIII. Dell' Astinenza. Περὶ τῆς Ἐγκρατείας.

Asemănarea: Cămila, care face drumuri lungi prin deșerturi, răbdând de foame și de sete.

Exemple: 1. *David.* În cursul unui războiu cu vrăjmașii, lipsind cu totul apa, doi soldați Evrei se duc și aduc apă dintr'o cisternă așezată în mijlocul taberii inamice. David refuză să bea.

2. Alexandru cel Mare.

XXXIX. Della Gola. Περὶ τῆς Λαιμαργίας.

Asemănare: Crocodilul, care stă în apă și mănâncă pești; sare pe pământ după patrupele și sfășie oamenii.

Exemplu: Bogatul din parabola lui Lazăr.

XL. Della Castità. Περὶ τῆς Σωφροσύνης.

Asemănare: Porumbița, care liniștită și modestă, nu se depărtează de soțul ei.

XLI. Della Lussuria. Περὶ τῆς Ἀκολασίας.

Asemănare: Epurele de casă, care zămislește în fiecare lună câte 4—6 pui.

Exemplu: Fiul împăratului Theodosie.

Exemplu: Cei doi judecători, cari au acuzat nedrept pe *Suzana*, cea castă, de adulter.

XXXV. Χάριν τῆς μετρο- σύνης

Exemplu: Crearea lumii de Dumnezeu, care a șaptea zi s'a odihnit.

XLII. Della Moderazione.

Περὶ τῆς Μετροιότητος.

Exemplu: David, care putând să omoare pe vrăjmașul său Saul într'o grotă, s'a mulțumit să-i ia o bucată din hlamida regală.

Floarea Darurilor și versiunile grecești. Floarea Darurilor se îndepărtează de versiunea neogreacă prescurtată în toate punctele în care aceasta se deosebește de vechea versiune grecească. Versiunea românească urmează de aproape textul versiunii grecești din anul 1634. Iată ca probă un fragment din capitolul privitor la vițiul nebuniei:

In reproducerea textelor păstrăm cu fidelitate ortografia originalelor:

VERSIUNEA GREACĂ DIN 1603

Καὶ ἡμπορῇ νὰ ὁμοιάσῃς τὴν μωρίαν εἰς τὸ ἀγριο βόδην. ὅτι φυσικὸν τίποτες ἔχει κακὸν πᾶσα πράγμα κόκινον. καὶ ὅταν οἱ κυνηγοὶ θέλουν νὰ τὸ πᾶσουν ἐνδύνοντα ἀπὸ κόκινον, καὶ εἰπᾶν ὅπου ἔναι ὁ βοῦς, καὶ τῆς ὥρας ὁ βοῦς ἀπὸ τὴν μεγάλην ὄρεξιν ὅπου ἔχει νὰ τοῦς δοῇ, τίποτε οὐδὲν σκοπᾶν, ἀμὴ τρέχει ἀπάνον εἰς ἐκείνους, καὶ ὁ κυνηγὸς φεύγει, καὶ κερβεται ὅπισω εἰς ἓνα δένδρον ὅπου ἐστάληξεν. καὶ τὸ βόδην θαρόντας νὰ δώσῃ τὸν κυνηγόν, κρούῃ τὸ κέρατον τόσον δυνατά, ὅτι κολὰ εἰς τὸ δένδρον τόσον ὅτι δὲν ἡμπορῇ πλέον νὰ ἐξεβῇ καὶ οἱ κυνηγοὶ ἔρχονται κα σκοτόνουντο.

FLOAREA DARURILOR 1701

Și poți să asémeni nebunița pre boul cel salbatic, carele, după firea lui urăște și vrăjmășaște pururea tot lucru roșu. Și când vor vânătorii să-l prinză, să îmbracă cu haine roșii și merg unde iaste boul; și îndată boul de poftă mare, ce are ca să-i vatâme, nimic nu socotéște; ci alearga asupra acelora; iară vânătorii fug, și să ascund după un copaciu carele l-au împodobit cu roșii, iară boul părăndu-i că va lovi pre vânători, lovéște cu cornul atâta de tare în copaciu, cât să înfige, și nu poate să-l mai scoată, și vin vânătorii de-l ucig.

TEXTUL ITALO-GREC DIN 1764

Similitudine

Si può appropriare il vizio della Stoltizza a quella sorta di Farfaletta, che

Παρομοίωσις

Ἡμπορεῖ νὰ παρομοιαθῇ τὸ ἐλάττωμα τῆς Α'φροσύνης εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς

invaghitasi dello splendore della Lucerna, tanto vola intorno di quella vampa. ehe alla fine se le abbrucciano le ali. e vi resta estinta.

Φέλλας, ὅπου ὀρεγομένη τὰ φέγγος τοῦ
Λύχνου, τόσον πετᾷ τριγύρω εἰς ἐκείνην
τῇ φλόγα, ὅπου τέλος πάντων τῆς καλον-
ται ἡ πτέρυγες καὶ μένει νεκρά.

Prima versiune greacă și incunabulele italiene. În toate aceste elemente, notate mai sus, în care versiunea greacă veche se deosebește de cea modernă, cea dintâiu urmează deaproape textele italiene. Dacă am avea o ediție critică a prototipului italian, care să ne dea pe deoparte tradiția incunabulelor pe de alta versiunea din manuscrise, atunci am avea un puternic punct de sprijin pentru a stabili locul pe care-l ocupă versiunea greacă în arborele genealogic al textelor italiene. O asemenea ediție însă pe cât știu nu există. Între diferitele versiuni ale prototipului italian sunt deosebiri, care se constată a fi mai mici dela o ediție tipărită la alta, decât dela un manuscris la altul sau dela textele tipărite la manuscrise. În biblioteca San Marco din Veneția am avut la îndemână 3 incunabule: unul tipărit în 1474 la Veneția «nel Beventtini convento»; altul în 1474 la Vincenza și un al treilea tipărit la Bologna în 1493 (per Ercole Nani). Deosebirile între aceste 3 incunabule sunt însă cu totul neînsemnate; textul lor coincide cuvânt cu cuvânt.

Între vechea tipăritură greacă și între cele 3 incunabule italiene pe care le-am putut cerceta în biblioteca San Marco sunt câteva divergențe importante pe care le notez aci sumar, întrucât pot ajuta la lămurirea problemei privitoare la legătura textului grecesc și prin el a textului românesc cu prototipul italian. Mai întâiu, chiar dispoziția materiei este întrucâtva deosebită. Astfel în incunabulele italiene, materia capitolului privitor la dragoste este distribuită (ca și în cea mai veche versiune spaniolă)¹⁾ în mai multe capitole: *Capitolo primo dell'amore in generale, amor del dio, del amicitia, dell'amore carnale, amore naturale* și în fine *cap. VI de la done*. În versiunea grecească toată materia este strânsă în mod logic, într'un singur capitol: *Χάρις τῆς ἀγάπης*.

Capitolul privitor la tristețe în incunabulele italiene a fost rupt în două părți, fiecare parte reprezentând un capitol aparte. Primul capitol intitulat «*Del vizio della tristizia*» cuprinde definiția asemănarea și maximele; al doilea, intitulat «*Del vizio della tristizia e della morte di*

¹⁾ Renier, *Di una ignota traduzione spag. del «Fiore di virtù»* în «*Zeitschrift für romanische Philologie*» XVIII (1894), p. 309. Această subîmpărțire nu apare în ediția Bottari.

Alessandro», cuprinde cugetările rostite de filosofi la moartea lui Alexandru cel Mare. În versiunea grecească, această subîmpărțire a capitolului nu există. În incunabule, capitolul ultim, «moderanzia», cuprinde o serie de maxime și sfaturi, care în edițiile posterioare sunt grupate într'un capitol nou: *Del parlare e del tacere; come si dee fare*. În versiunea grecească aceste maxime privitoare la vorbire și tăcere lipsesc ¹⁾).

Deosebiri interesante între incunabulele italiene și versiunea grecească sunt și în privința numelor proprii, care în textul grecesc sunt adeseori alterate. Astfel «*frate Ecidio*» (în unele: *Egidio*) *dice* din incunabule este tradus în versiunea greacă, prin: *εἰς τὸ βιβλίον τοῦ προαγγέλλου λέγει* (cap. XXI); din satiricul roman *Juvenal* (în incunabule transcris: *Iuuenal*), căruia îi este atribuită maxima: «Di tutte le cose, il mezzo e il migliore», versiunea greacă și după ea cea românească, au făcut *Sfântul Venalie*, *ὁ ἄγιος Βενάλιος*, (Sfântul Venalie au zis: Din toate lucrurile mijlocul iaste bun). În istorioara din capitolul XXVII, numele eroinei în incunabule este *Iacentina*; în versiunea grecească *Ἰατζίνα*. În capitolul XXVII despre «socotință», numele filosofului din istorioara morală este în textele italiene *Coarda*; în versiunea grecească *Καντίδος*. În incunabulele italiene, maxima din cap. VI, privitoare la mânie: «L'irato sempre si crede potere fare più che non può» este atribuită lui *Alfaran* (o coruptela, precum a arătat Frati, din *Albertano*); în versiunea grecească lui *ὁ φάδον*, de unde apoi a eșit în versiunea românească: *Varos*. Din *Gualfredo*, căruia în cap. XXXV îi este atribuită o maximă, traducerea grecească a făcut *Στοβαλφορέδος*. În cap. IV (*Εὐάτωμα τῆς λύπης*), numele filosofilor cari au însoțit carul mortuar al lui Alexandru cel Mare și au exprimat părerile lor despre nimicnicia vieții omenești prezintă:

¹⁾ În ediția Bottari, tipărită la Roma în 1740, cartea se încheie cu următoarele capitole:

XXXVIII *Del parlare, e del tacere; come si dee fare.*

XXXIX *Come si dee consigliare.*

XL *Del guardare; in che modo si dee fare.*

În incunabule capitolul XXXVIII a fost încorporat în capitolul privitor la «moderanzia». Celelalte două lipsesc din incunabule. Ele mai lipsesc nu numai din versiunea grecească, dar și din cea mai veche versiune spaniolă, din ms. Gadd. 115, din ediția venețiană tipărită în 1477 (vidi Renier «Zeitsch. für tom. Phil.» XVIII, p. 310), din versiunea franceză publicată în 1530 de Galiot du Pré.

Incunabule	Versiunea greacă
<i>Guilico</i>	Οἱ <i>Ιουλίκα</i>
<i>Barbali</i>	Οἱ <i>μπαρμπαργος</i>
<i>Argillo</i>	Οἱ <i>ἀργίλος</i>
<i>Bernicho</i>	Οἱ <i>βενίκος</i>

În sfârșit, maximele, atribuite în incunabulele italiene unor autori clasici, sunt atribuite în versiunea grecească, și după ea și în cea românească, altora:

Seneca dice: Non ti lasciare mai pigliare a tristizia, e se tu non ti puoi diferendere, non la mostrare ad ogni uomo.

Οἱ *ἄγιος Μπερνάρδος* εἶπεν.
μη ἀφήσης νὰ σὲ κερδήσῃ ἡ ὀκνεία....

VI. *Omero* dice: L'ira è corruzione di tutte le virtù.

Οἱ *βίδιος* εἶπεν· ἡ μανία εἶναι χαρ-
βάλλωσῃς ὧλων τῶν χαρισμάτων.

Ancora dice *Omero*...

Οἱ *Εἰρημῆς* εἶπεν·

V. *Cesare* dice...

Οἱ *ἰούλιος* εἶπεν.....

XII. *Prisciano* dice: L'avarò non teme di gittare la sementa in terra per radopiarla...

Οἱ *κνριανός* εἶπεν.....

Asemenea transpuneri de maxime dela un autor la altul sunt numeroase; ne-am mărginit numai la câteva și ele împreună cu alterările de nume proprii, cu omisiunile de materie, cu modificările aduse în rânduirea capitolelor alcătuiesc o trăsătură distinctivă a versiunii grecești. Această particularitate este însă greu de lămurit, în haosul în care se află azi materialul, cu vreo 10 incunabule italiene și cu o sumă de ediții grecești împrăștiate în diferite colțuri ale Europei: o ediție grecească în biblioteca din München, o alta în biblioteca Marciană din Veneția, altele în bibliotecile din Modena și Roma și câteva în depozite particulare. Unele din lacunele și erorile semnalate mai sus s'ar putea explica prin inadvertența tipografilor cari și-au transmis textul succesiv. S'ar putea întâmpla însă ca traducerea grecească să fi circulat în manuscris înainte de a fi fost pusă sub tipar, și în sfârșit nu este exclusă posibilitatea ca versiunea grecească să derive nu dintr'un text italian tipărit, ci după un manuscript anterior incunabulelor. Ceeace ne face să înclinăm pentru această ultimă ipoteză este faptul că unele note care deosebesc redacțiunea grecească de incunabulele italiene se regăsesc în textele italiene manuscrise. Astfel în capitolul III, *Χάρις τῆς χαρᾶς* prima maximă care în traducerea românească sună: «Viața omului iaste bucuriia inimii, iară cel ce se bucură mult și în lucrurile, carele nu să cuvin, nu iaste bucurie, ci iaste păcat» este atribuită în redacțiunea

grecească și după ea și în cea românească lui Iisus: *Ο ἰησοῦς ἐλεν*.... Is. au zis....; în incunabule lui: *Iesu, fiolo di Sirach*; pe când un manuscris publicat de G. Ulrich¹⁾ ne dă ca și versiunea grecească simplu: *Jesus si dixit*. În incunabulele italiene animalul cu care este comparat se numește *licorno o vero alicorno*, pe când ms. publicat de Ulrich *unicornio*, care a fost tradus în versiunea grecească prin *μονοκέρος*.

În capitolul prîvitor la tristeță, numele filozofilor, cari la moartea lui Alexandru și-au arătat părerea despre nimicnicia vieții, prezintă în versiunea grecească forma mai apropiată de ms. publicat de Ulrich decât de formele corespunzătoare din incunabule, precum: *Barbali* în incunabule; *Barballico* în ms. lui Ulrich, *Ο μπαρμπαλιγος* în versiunea grecească; *Argillo* în incunabule; *Argido* la Ulrich, *Ο ἄργιδος* versiunea greacă; *Bernicho* în incunabule, *Bernico* la Ulrich, *Ο βερνικος* în versiunea greacă. Am văzut că în incunabule — ca și în versiunile italiene mai recente — cap. VI, «del vizio della tristizia» este desfăcut în două: prima parte conține definiția asemănarea, maximele a doua despărțită de prima prin titlul: «della morte di Alessandro» cuprinde cugetările filozofilor, cari au fost de față la moartea lui Alexandru. În manuscrisul, publicat de Ulrich, ca și în versiunea grecească, această împărțire a materiei nu se găsește. Totul alcătuiește un singur capitol, cu un singur titlu.

Cred că aceste apropieri dintre versiunea grecească și incunabulele anterioare nu pot fi considerate numai ca simple coincidențe fortuite. Lista lor s'ar putea sporii, dar pentru a se ajunge la o concluzie hotărîtoare în această chestiune ar trebui confruntată prima ediție grecească, tipărită la Veneția în 1537, cu toate incunabulele anterioare, ceea ce ne-a fost imposibil și de altfel eșea din cadrul lucrării noastre.

Oricare ar fi însă raporturile dintre versiunea grecească și textele italiene, un lucru este sigur că redacțiunea românească porcede din vechea versiune grecească, care a fost pusă sub tipar la Veneția în 1537 și care a fost neconținut tipărită în tot cursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Asemenea versiuni au ajuns în muntele Athos²⁾ de unde a adus un exemplar sau o copie în Țara Românească Constantin Paharnicul Sărachinî, sinî (fiul) Gheorghie Dohtorî Criténul.

¹⁾ G. Ulrich *Fiore di virtù, versione toscano-veneta del Gadd. 115 della Laurenziana* Zurigo 1890.

²⁾ Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos, tom I*, nr. 1510.

Traducătorul român. Traducătorul român, ieromonahul Filothei sfântogoreșul <del. Sf. Munte> ne este cunoscut. El a mai tradus tot din grecește o altă carte cu caracter moral: *Învățăturile creștinești*, pe care o tipărise în același an 1700, tot în mănăstirea Snagov, un ucenic al lui Anthim Ivireanul, în meșteșugul tiparului, Gheorghe Radovici¹⁾. Filothei Sfântogoreșul cunoștea binișor limba greacă și textul Florii Darurilor, tradus de el, este cu mult mai clar, decât traducerea din slavonește. Totuși și traducerea lui prezintă pe alocurea stângăcii.

Traducerea românească față de originalul grecesc. Din compararea traducerii românești cu versiunea grecească se pot scoate câteva observări interesante cu privire la faza limbii noastre literare din epoca lui Brâncoveanu precum și la mentalitatea și nivelul cultural al traducătorului. În vremurile acelea limba noastră nu ajunsese încă la un stadiu în care cuvintele să-și fi precizat sfera de aplicare și să-și fi lămurit înțelesul astfel încât confuzia dintre noțiuni să fie evitată. Traducătorul nu găsește ușor în limbă cuvintele cari să-i exprime cu precizie ideea. Această stare de lucruri se resfrânge în traducerea lui. Astfel cuvântul grecesc *ὁρθότητος* (rectitudine) care corespunde prototipului italian *lealtà*, este redat în românește prin cuvântul *îndireptare*, ceea ce firește este departe de a evoca virtutea lealității, despre care se ocupă textul în capitolul XVII. Confuzia de idei este cu atât mai mare cu cât traducătorul se folosește de același cuvânt *îndireptare* pentru a traduce și noțiunea de *educație* cuprinsă în grecescul *παίδευσις* (ῆ), care circumscrie cu mai multă precizie prototipul italian corespunzător: *corezione*. Două capitole din Floarea Darurilor poartă astfel titlul «*Pentru îndireptare*» (al XI-lea și al XVII-lea), dar primul înțelege prin *îndireptare educație*, pe când al doilea: *lealitatea*. Titlul capitolului XXV: «*Pentru întărire*», care tâlmăcește pe grecescul *ὑπόστασις* (ῆ) este departe de a corespunde cu prototipul italian *costanza*, căci este vorba de *statornicia caracterului*, iar nu de consolidarea puterilor fizice sau morale. Tot așa de stângăciu este ales și termenul: *neîntărire* în cap. imediat următor, pentru a redă noțiunea de *nestatornicie* pe care o exprimă grecescul *ἀνυποστασία*, corespunzător italianului *incostanza*. Nici alegerea cuvântului *înbunare* pentru a traduce pe grecescul *κολλᾶκεῖα* (ῆ) nu este mai fericită, căci *κολλᾶκεῖα*, care corespunde italianului *lingua*, are în context sensul de *lingușire* (cap.

¹⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.* I, p. 395.

XII). Termenul *scumpete* (cap. X: Păcatul *scumpétii*) traduce într'adevăr exact pe grecescul ἀκριβεία (*elátτωμα τῆς ἀκριβείας*), și el avea în limba veche românească sensul de *avaricie*, care s'a păstrat și în expresia: *Scumpul mai mult păgubește și leneșul mai mult aleargă*. Cuvântul *scumpete* avea însă atunci ca și acum și sensul de «preț mai mare decât valoarea reală a lucrului de cumpărat». Cuvântul *sgărzenie*, obișnuit azi, exprimă mai precis idea din capitolul respectiv. Tot astfel și titlul capitolului ultim (XXXV), *măsurarea* care este și el o traducere exactă a grecescului μετροσύνη (ῆ), corespunzător italianului *moderazione*, păcătuiește prin lipsă de precizie, fiindcă *măsurare* mai are și sensul de *măsurătoare*.

În câteva locuri traducătorul român a dat peste cuvinte grecești al căror sens se pare că nu-l cunoaște, deoarece el le menține în traducerea sa, în forma grecească. De pildă, în capitolul «Păcatul nesațului», el dă peste cuvântul grecesc λυκόρνειον = vulturul negru, pe care, neputându-l traduce, îl păstrează în contextul românesc: «Și poți să asămeni lăcomiia pântecelui pre o pasăre, caré să chiamă *licornă*...». În capitolul despre «păcatul scumpétei», el nu cunoaște echivalentul românesc al grecescului βοῦζα (crap) pe care îl păstrează în forma grecească: «Și poți ca să asămeni scumpété cu o gadină ce să cheamă *vuza*, care trăiaște cu pământ...». În capitolul XXX, traducătorul întâlnește în contextul grecesc cuvântul πετρίτης (= *șoim*: καὶ ἡμπορεῖ νὰ ὁμοιάσῃς τῇν ἀλαζονείαν εἰς τὸν πετρίτην) și, negăsind termenul corespunzător în limba română, el menține în traducere cuvântul grecesc: «Și poți să asemeni trufiea pre o pasăre ce să cheamă *petritis*».

Cu toate aceste defecte ale ei, traducerea lui Filothei Sfântagorețul, fiind făcută de pe un text grecesc complet, este cu mult superioară traducerilor anterioare. Ea s'a răspândit în toate ținuturile românești și a scos din circulație vechile versiuni traduse din slavonește. Cât de răspândită a fost această traducere se vede din faptul că, după ce cartea s'a epuizat, ea a circulat totuși în lumea cărturarilor noștri în copii manuscrise.

În Biblioteca Academiei Române, se găsesc o serie de manuscrise copiate în diferite părți ale cuprinsurilor românești după tipăritura din epoca lui Brâncoveanu. În 1764, Simion Diiașul din Hiatfalău copia Floarea Darurilor, în satul Bratéiu. În 1788, «Apostol, logofătul de Divan, beteag de un ochiu copia și el textul pe «patru parale de coală pentru Manole Brașovean». Un alt manuscris a fost copiat «în

sfânta Episcopie a Râmnicului» de către «smeritul Grigore Ierod<iacon> cu cheltuiala Sfinției Sale Părintele Iconomul Kyr Nectarie. Un alt manuscris, copiat pe la sfârșitul veacului trecut fără indicație de dată și copist, vine din Biblioteca mănăstirii Căldărușani ¹⁾ ș. a.

Cartea eră încă cetită la noi cu interes în prima jumătate a sec. al XIX-lea. În anul 1807, Parohul bisericii din Bolgarsechiul Brașovului, Ierei Ioann Stefanovici, socotind că, din vechea tipăritură brâncovenească «fiește care doftoria și nectarul poate suge... ca albina caré sboară cu mare ostenélă și cu sănatoasă înțelepciune, și luare aminte peste câmpuri și livezi și grădini, din floare în floare și agonisește ei-ș hrană folositoare», o pune din nou sub tipar în tipografia și cu cheltuiala «fraților de bun neam născuți Kyrii Costandin și Ioan Boghici» ²⁾. Cartea este scoasă după un exemplar «typărit din vechi în Snégov», «după grecește pre românește întoarsă». Tipăritura aceasta a avut noroc. În anul următor, 1808, se tipărește o a doua ediție de tipograful Friderich Herfurt; în 1814 se retipărește a 3-a oară la Sibiiu și în sfârșit în 1864 la București.

---

¹⁾ Mssele: 2369, 276, 2215, 483 din Biblioteca Academiei Române. Pentru numerele 276 și 438 vezi descrierea în I. Bianu și R. Caracș, *Catalogul manuscriselor românești*, II, p. 222.

²⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia veche rom. II*, p. 498.

O TRADUCERE RUSEASCĂ DUPĂ VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ

G. Polivka într-o notiță adăogată la sfârșitul studiului său despre istoria Fisiologului în literaturile slave, studiu publicat în Archiv für slavische Philologie XV (1892 cf., p. 272), orientându-se după o indicație sumară din opera lui I. A. Šljapkin (Св. Димитрій Ростовскій и его время 1651—1709 г, Petersburg 1891, pp. 76—77) și întemeindu-se pe o știre trimisă de adjunctul secției de manuscrise din Muzeul Rumjancov, O. Dolgov, comunică relații despre o interesantă versiune rusească, tradusă din limba română. Manuscriptul rusesc, datând dela începutul secolului al XVIII-lea și păstrat în muzeul *Rumjancov*, sub nr. 2748, conține 167 foi și are următorul titlu:

книга Флоресь дарованіямъ и злобамъ, преведена з влоского іазика на волоски албо богданський, чрезъ Ѓермана волошина, а потомъ з волошского на словеньки чрезъ Ѓеромонаха Рѣсина. Рокъ а ф ч в (=Cartea Floarea Darurilor (virtuților) și a păcatelor tradusă *din limba italiană în valahă* sau bogdănească de către Gherman Vlahul, iar *din limba valahă tradusă în slavă*, de Veniamin Ieromonahul Rusin, la anul 1592).

Despre această versiune rusească, istoricul literar M. Speranskij a publicat apoi un studiu mai detaliat sub titlul: Переводные сборники изреченій въ славяно-русской писмености în revista чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей російскихъ, Moscova, 1905, vol. II. Această revistă rusească, asupra căreia mi-a atras atenția d-l M. Lascaris, mi-a rămas, cu toate stăruințele depuse până acum, inaccesibilă. Totuș mulțumită amabilității d-lui P. Kolendič și a d-rei Elena Eftimiu, licențiată a facultății noastre de litere, care își continuă studiile la universitatea din Praga, suntem în măsură să dăm aci câteva notițe despre articolul lui Speranskij pentru partea care ne privește. Speranskij susține că

versiunea rusească este independentă de cele sârbești și că ea este tradusă din limba română. El pune în legătură versiunea rusească cu Floarea Darurilor, tipărită la Snagov în 1700, întrucât nu cunoaște, cum eră firesc, alt original românesc. «Nu este însă de părerea lui Gaster, care spune că originalul versiunii românești este grecesc», ci crede «că Floarea Darurilor este tradusă sau din limba italiană sau dintr'o altă versiune necunoscută lui» (p. 536).

Cercetările noastre din capitolul precedent au stabilit însă în chip neîndoelnic că Floarea Darurilor este tradusă din limba grecească. Nu știm cât temei se poate pune pe datele din titlul versiunii rusești. O traducere din limba italiană în secolul al XVI-lea este într'adevăr un fapt cu totul surprinzător pentru cultura noastră veche. Dar nu imposibil, dacă ne gândim la vechile legături cu Veneția ale câtorva din figurile interesante ale veacurilor XVI și XVII începutul românesc: fiicele lui Petru Vodă Șchiopul măritate cu greco-italieni din Veneția și contribuind la ridicarea colegiului Flangini, numit astfel după unul din ginerii Domnului; la Radu Vodă Mihnea, care, în copilăria sa își completase educația la Veneția, sub îngrijirea mătușii sale, Mărioara Adorna Vallarga, ce stătea în mănăstirea de călugărițe din insula Murano ș. a. ¹⁾ Pe mărturiile copiștilor nu se poate pune însă întotdeauna temei. Numai publicarea în întregime a versiunii rusești poate aduce mai multă lumină asupra acestei chestiuni.

* * *

«Fiore di virtù» a fost, după cum se vede, una din cărțile care au plăcut mai mult străbunilor noștri. Ea face parte din ciclul primelor cărți profane ale literaturii noastre vechi. A fost tradusă în secolul al XVI-lea, probabil în Ardeal, după un original sârbesc, care avea însă numeroase lacune. Prototipul traducerii românești s'a pierdut, dar versiunea lui ni s'a păstrat fragmentar în Codex Neagoeanus, copiat de Popa Ion Românul din satul Sâmpetru, iar complet în ms. cu nr. 1436 din Biblioteca Academiei Române, copiat în anul 1693 la Brașov, de Costea Dascălul, din biserica Șcheai.

În afară de această traducere din Ardeal, se pare că s'au mai făcut și în alte colțuri ale pământului românesc, traduceri după texte slave, dintre care unul pare să fi avut la baza lui un original grecesc.

¹⁾ N. Porga, în *Istoria învățământului românesc*, București. Edit. Casei Școalelor, 1928, pp. 22—24.

Fragmentele, care au ajuns până la noi din aceste versiuni, sunt însă prea mici ca să putem ajunge în această privință la o concluzie definitivă.

Versiunea rusească, tradusă, după cum spune titlul, în 1592, după un text românesc, care la rândul său fusese tradus din limba italiană în limba română de către Gherman Vlahul, deschide dacă datele din titlu se adevăresc, perspective interesante asupra istoricului textului în literatura noastră veche. Am avea atunci o nouă versiune românească din *Fiore di virtù*, pierdută în limba română, dar păstrată în limba rusă. Chestiunea nu poate fi însă limpezită decât după publicarea textului rusesc în întregime.

Versiunile, traduse din slavonește, ce ne sunt cunoscute, sunt pline de lacune. Capitole întregi și părți importante din capitole au fost omise în așa fel, încât caracterul simetric al părților de cuprins variat, care alcătuește tot farmecul acestui mozaic literar, este distrus. În 1700 însă Paharnicul Constandin Sarachin, fiul doctorului Criteanu, aduce din muntele Athos, unde fusese în pelerinaj, o ediție grecească din cele tipărite la Veneția încă din 1526 sau o copie corectă de pe acestea. Textul grecesc a fost apoi tradus de ieromonahul Filotheiu, care-și petrecea viața la muntele Athos (Sfântagorețul), dar care se află atunci întâmplător în țară. Traducerea lui cu o închinare a Paharnicului Constandin Sarachin către Domnul Constantin Brâncoveanu, a fost pusă sub tipar în mănăstirea Snagov, de către Anthim Ivireanu.

Această nouă traducere s'a răspândit în toate ținuturile românești și a înlocuit din circulație vechile traduceri făcute din slavă. Ea a fost copiată, în tot cursul secolului al XVIII-lea și eră cetită cu pasiune la începutul secolului al XIX-lea, când în 1807 parohul bisericii din Bolgarseghiul Brașovului, Ierei Ioan Stefanovici, o pune din nou sub tipar în tipografia și cu cheltuiala fraților Constandin și Ioan Boghici. În anul următor, se tipărește o a doua ediție de tipograful Fridrihi Herfurt; în 1814 apare o altă ediție la Sibiu și în 1864 se tipărește o ultimă ediție la București.

Această carte, pornită din literatura medievală a Italiei, tradusă, tipărită, copiată, în răstimp de mai bine de patru veacuri, în toate cuprinsurile pământului românesc, a îmbogățit paremiologia poporului nostru, a contribuit la răspândirea legendelor despre animale din *Fisiolog* și a înăvuțit comoara de povești populare cu elemente noi. A fost deci o carte populară în adevăratul înțeles al cuvântului.

A N E X E

Pentru a înfățișa o imagine mai precisă despre structura operei și în acelaș timp despre raporturile dintre textele românești, dăm mai jos în paralelă câteva capitole din Codex Neagoeanus și Floarea Darurilor, așezând sub textul din Codex Neagoeanus, variantele din ms. 1436 din B. A. R.

În transcrierea textului chirilic cu litere latine, notăm pe Ѧ cu Ia, pe ю cu Iu și pe ѧ cu é acolo unde azi azi avem e, de ex: scumpéte.

CODEX NEAGOEANUS

F. 94 v. PREVEDERE

Este cându va omul să facă vr'un lucru și va întâiu să socotiască cumu ¹⁾ va căde lucrul sau de va
5 să grăiască, să vă vază unde va răzima cuvântul au de bine au de reu și atunci să încapă a lucra cumu să zice să ție omul; al *doile* este minte omului și să cunoască
10 lucrul de apoi și cuvântul cel de apoi.

FLOAREA DARURILOR

PENTRU ÎNȚELEPȚIE Cap. XIII—36

Înțelepția, precum au zisă Tulie, are trei părți: aducerea aminte a lucrurilor celor trecute, mintea ca să aleagă adevărul dinu minciună, și binele dinu rău, și vederea înainte, adecă să vază mai nainte în lucrurile lui. Acéste trei lucruri să cunoscă cu alte dooa chipuri: cu sfătuirea și cu urmarea sfătuirei.

Ms. 1436. B. A. R.

26 v. 2 *Omite*: este 3 *omite*: și va 3-11 să socotiască până îl va șfârși cum va cădea sau când să grăiască, să socotiască cum va căde cuvântul bine sau rău. Iară să zice când veri să grăești cuvântul să aibă 3 portari: unul la inimă, altul la grumaz, altul în gură; deci bine să socotești cuvântul cum va cădea, că deca-l lași cuvântul nu-l mai poți agiunge, nici îl mai poți întoarce; alta minte omului; alta să-și cunoască lucrul cel de apoi. Să te pro-
tievești furnicii

¹⁾ *In text*: scrum.

<Asemănarea>

Că acela să protivește furnicilor, că ele socotescū vara ce vor
 15 păți iarna; și să afle vara de tot
 ce trebuiește iarna. Și fac gauri
 mari și stringu de totū de ce tre-
 buește iarna să le fie hrană.

<Maxime>

20 Mai bună este învățătura de
 câtū avuție lumiei totă, că vinul
 și pâne veselește inima omului,
 iar darul lu Dumnezeu este învă-
 țatură omului.

25 În tinerețe învață meștersug,
 că-ți va trăbui la bătrânețele tale
 și-ți va fi și cinste și hrană.

Toată învățătura este de la Dum-
 nezău; și cine nu știe învățătura lu
 30 Dumnezeu, el-și pierde această lume

14-15 *omite*; vara de tot ce va păți.
 17-18 stringe de toate să fie iarnă *omite*:
 să le fie hrană. 21 toată avuția acestei
 lumi că pâinea 24 *După*: omului: *adaogă*:
 și robul lui Dumnezeu lucrează cu credință
 svinției sale 27 *omite*: și îți va fi cinste
 și hrană 29 învățătura și înțelepciunea
 și frica lui D-zău 30 *După* lume *adaogă* și
 cu această lume pierde-o care iaste în vecie

<Asemănarea>

Și poți ca să asemeni darulū
 înțelepției pre furnică, caré iaste
 nevoitoare vara, pentru ca să afle
 acéia cu caré trăiaște iarna. Și
 aducându-și aminte de vrémea care
 au trecut, strânge vara ca să aibă
 iarna, că vara află ori ce-i tre-
 buiaște și véde înainte spre vré-
 méa cea viitoare și despică prinū
 mijlocu totū feliulū de hrană, pen-
 truca să nu să strice iarna și această o
 face cu o înțelepție a sfatului
 celui firescu.

<Maxime>

Solomonū au zisū: Mai bună iaste
 înțelepția, decât toate bogățiile
 lumii.

Iisus Sirah au zisū: Vinulū și
 pâinea veselește inema omului, iar
 peste toate înțelepția.

Incă au zisū: Sluga cea înțe-
 leaptă slujaște slobodū.

Incă: La tinerețele tale învață
 înțelepție până la bătrânețe.

Incă: Toată învățătura și înțe-
 lepția vine de la Dumnezeu.

Davidū au zisū: Incepătura înțe-
 lepției iaste frica lui Dumnezeu.

Seneca au zisū: Eu de aş avea
 unū picorū în groapă, încă-m tre-
 buește să învăț.

Artie au zisū: Lumea această și
 <céia>laltă o piarde celce n'are
 înțelepție, iară celū ce cunoaște bine
 cum că iaste înțeleptū, nici odinioară

și alta; iar cine este înțeleptu nu va peri neč va sărăci.

35 Și învățatura doarme la inima omului. Și pre omul minte hrănește ore bine ore reu, nu-l hrănește nărocul.

Și noapte făcu Dumnezeu să socotescă omul noap̃te ce va lucra zioa.

40 Și mai bine să-ți întâiu fie rușine de câtu să te căești apoi. Și te sfetuește de totu lucrul și apoi nu te căi, că sfeatul de grabi și mânie nimica nu iaste.

45 Și cându te sfetuești cu cineva de vro taină, să cauți cu cine te sfetuești, să țină mai bine de câtu tine taina și să întăriască sveatulū, ca tot lucrulū cu sfeatū bunū să

50 ținū.
Și să nu te pripești; neč unū lucru nu poate sta înainte grabnicului și nainte mâniosului.

31 După înțeleptū adaogă el ñtelege
32 după sărăci ad. mai vrătos cărtulariū și dascalul iaste mai scumpū de cât toate
35-6 nu nărocul... 37 om. noapte făcu Dumnezeu să 38-44 și socotește noaptea ce veri face zua; și lucrul să-l socotești de ce te vei apuca că-i mai bine să-ți fie întâi rușine decât apoi să te căești; și de tot. lucru să te sfătuești, că încă sânt 3 lucruri de svat: iaste întâi nevoința și mânia și scumpété; și svatul de grabă nu iaste de nimic 45-46 omite: Și când te sfetuești... taină. 46 cui te svătuești să-ț fie cuvântul mai bine de tine și să întărească svatul și să primască. omite rândurile 51-58

nu va putea să flămânzească sau să ajungă în sărăcie.

Seneca au să zisū: Înțeleptiia alége în inemă, iară nu în cărți.

Aristotelū au zisū: Înțeleptulū ține arma pentru toată înponcișarea.

Incă: Nebun iaste oricarele crede că norocul îi dă tot binele și răulū, iară nu mintia.

Alexandru au zisū: Noaptea s'au făcut pentru ca să socotească omulū ce va face zioa.

Aristotel au zis: Lucrurile celea trecute dau învățatură și minte.

Incă: Mai bine iaste ca să se împrotivească neștine la începutū, decâtū la sfârșit.

Decretū au zisū: Cel ce are începutū rău, nu poate ca să aibă sfârșitū bunū.

Solomonū au zisū: Intru toate lucrurile te sfătuiaste, și apoi să nu te mai căești.

Pythagora au zisū: Nu iaste mai mare sfătuire decâtū acēia caré dau la corabie cândū pate nevoe.

Incă Trei lucruri sântū împrotiva sfatului; mânia și scumpétia.

Incă: Sfatulū celū grabnicū are caință.

Incă: Incepătura iaste urăcoasă, iară face pre omū înțeleptu.

Sedekie au zis: Cândū vei să ceri sfat dela altulū, vezi întâiū cumū petrēce acela.

Și iarăș: Cugetele să îngroapă acolo unde nu iaste sfatū, iară

acolo unde nu sântu sfaturi, să întărește inema omului.

Alexandru au zisū: Toate lucrurile să întărescu de la sfatū.

Aristotelū au zisū: Din nevoință să naște învățătura, și dinū ținere curăția.

Incă: La lucrurile cele sfătuite, să întâmplă omulū de iaste grabnicū, iară la sfătuire zăbavnicū.

Theofrastū au zisū: Nici unū lucru bun nu poate ca să ție multă vrême, fără nevoință.

Sistosū au zisū: Apa caré cură nu aduce otravă.

Platonū au zisū: Învățătura fără ispită și fără iscusință, puținū plătește.

<Istorioara>

- 55 Pintru hicleenie spune scrie la Rim că încă<lecă> împăratulū și se duse la vânatū și trecându o pădure, află <u>n cālugarū la o chilie și șede la o chilie și scrie o carte. Împă-
- 60 ratulū merse la el și zise: ce faci acie? El răspunse: scriu învățatură. Și zise împăratul: sc<r>ie-mi și mie vro învățatură. Și scrise o hrătie; așa scris<e>: ce vei să faci
- 65 omule? păzește-te și-ț ado aminte de apoi ce veri păți. Și dede hrătie

omite rândurile 55-56 că era la Rim unū împărat și încălecă ca să margă 58 află o chilie și în chilie unū filosof, șezând de scria o carte; și merse împăratul la filosof 61 zise: scriu cărți și învățaturi 62 *omite*: -mi 63 *omite*: vro 63-4 și luo filosoful hrătila și condéiul și scrise așé 66 de

<Istorioara>

Pentru darulū înțelepției spunū la, istoriile Râmului, că au încălecat într'o zi împăratulū, și află într'o luncă pre unū filosofū singurū; și trimise să-lū chîame, iară elū nu-i răspunse. Iară împăratul, văzând așa, să duse însuș de-l întrebă: Ce face acolo singur? Și îndată răspunse filosofulū, zicând: Eu învățu pre oameni înțelepție. Iară împăratul zise: Invață-mă și pre mine ceva. Și luândū filosofulū un condéiu, scrise ačasta: In fiește care lucru ce vei să faci, socotește cele ce vor să vie. Și luo împăratul scri-soarea ačasta, și întorcându-se în Râm, o lipi în poarta polății lui. Și stând multă vrême, s'au în-tâmplatū oarecarii omeni mari din

împăratului și zise: să o lipești pre
pagulū ușiei ačastă hrătie. Și se
duse împăratul la Rim și lepi hrătie
70 pre ușe. Și prespe puțină vreme
sfetuiră-se boerii Rimului să tae
pre împăratul. Și făgăduiră bār-
birului alū împăratului să-i de
mulți galbini și zisără: cându veri
75 merge să razi pre el, iar tu-i tae
grumazii; iar de morte, te vom
scoate noi. Și așa se svătuiră și
cu bārbirulū. Iar într'o zi, chemă
împăratul pre bārbir să-lū rază.
80 Și-ș luo bārbirul cuțitele și merse
să junghe pre împăratul. Și merse
până la ușe; și văzu hrătie pre
ușe lipită; și o ceti și-i păru că-lū
știe împăratul că va să-lū tae. Și
85 se spāmântă; și întră la împăra-
tul și plânse și grăi: iartă-mă,
împărate, că nu e vina me, ce este

cé de apoi 67-8 zise filosoful: împă-
rate să lipești ačastă hrătie pe pragul
ușei la casa ta, că ȳaste bună de oarece.
70 pre pragul ușii 72-4 și să grăiră cu
barbiārul împăratului și să negoțară cu
nānsū să-i dea galbini mulți 75-78 razi pre
împăratul, iar tu să-i tai capul cu bricūl,
ȳară noi te vom scoate din moarte. Și să
giurară cu barbiārul boării Rimului
78 Cândū fu într'o zi 80-86 cuțitele
ascuțite, ca să tae pre împăratul. Și déca
mcarse pâna la ușa împăratului, văzu
hrătia și ceti slovele; și, deaca văzu cum
zic slovele, el să spāre și așa ȳi păru... că-l
știe împăratul. Și zise: văz că pentru
mine au pus ačastă hrătie. Și întră la
împăratul și ingenunche ȳnaintea împăra-
tului și plāngia cu jale mare 87 împărate

cetatea aceaia de socotiră ca să
omoare pre împăratulū; și făgăduiră
bani mulți unui bārbiārū, ca să tae
capul împăratului acolea unde-l
spală; și iau făgăduitū că-lū vorū
scāpa. Și într'o zi, mergāndū bār-
biārulū să-l spēle, cu gând ca
să-lū omoare, precum l-au rānduitū,
văzu pre poarta polāții acea scri-
soare caré zicea: ori ce vei vrea să
faci, socotēste ȳntāu acēia caré
poate ca să-ȳi vie» Și ȳndatā, cu
totū să temu, pārandu-i că împă-
ratulū au făcut de o au pusū,
pentrucā au aflat acēia caré au
rānduit să facā. Și într'acel časū,
alergānd, ȳntrā la împăratul de-ș
ceru ertāčune și-i mărturisī de toate.
ȳară împăratul, neștiind nimica de
ăcest lucru, déca auzi așa, trimise
pentru toți boiarii carii au fost ȳn
sfatul morții lui, și porunci ca să-ȳi
omoare; și ertā moartea bārbiārū-
lui. Și atunce trimise la filosof de-l
aduseră; și deacii nu-l mai lāsā să
mai ȳasā de la dinsul; și-i făcu
cinste mare, pentrucā el ȳi dedese
acea scripturā.

vina boerilor, că m'au ei învățat
 și mie-u făgăduită mulți galbini;
 90 ce mă iartă, că greșitu-ți sântă
 astăzi. Iar împăratul nu știe nem-
 nică. Împăratul zise: fii ertat
 și-m spune: ce ți-e ¹⁾ vina? El spuse
 împăratului tot: cum au tocmită
 95 cu boerii să-i tae grumazii cându-l
 va rade. «Și văzuîu hrătie pre ușe,
 și văzuîu că știi și tu tocmala
 noastră». Împăratul trimese pri la
 boeri; și tăe toți câți făcură acesta
 100 sfat. Și boeri pre bărbir; și pre
 călugărul puse vlădică la Rim.

F. 96. r. <PINTRU NEBUNIE>

Pintru nebunie zice Plathon:

Nebunie este în multe chipure:
 105 una este pre lume ²⁾ <de> nebunescă
 oamini și acestaș va fi de fire
 lui de tot; alta este celace are
 minte puțină, dici ce-i vine la

că ma'u amăgit bolarii tăi, iartă-mă greșitu
 de mine 91-2 Și împăratul să miră și zise:
 fii ertat.... 93 *omite:* și-mi spune ce ți-e
 vina. 94-8 Și să sculă barbiarîul și spuse
 de tot și zise: văzuîu hrătița pre ușe unde-
 <i> zis: să mă păzescă că tu știi cei voi
 să fac. Și-l ertă împăratul și trimise pre
 la *boiaru lui* și-i tăe pre toți pe toți și
 trimi<s>e la filosof; și-l aduseră din
 pustie; și-l puseră vlădică... 103 nebu-
 nița omului 103 <om.: Platon> 105 Una
 iaste nebunie pre lume 106 *om* omini
 106 și-ș va fi acela nebun *omite:* dela
 de fire lui de tot. *pând la* acela grăiește

¹⁾ Ce ți-e ce ți-e

²⁾ In text: lună.

PĂCATUL NEBUNII. Cap. 14

Nebuniia iaste păcat împotriva
 înțelepției

Platonu au zis: «Că sântă multe
 feliuri de nebuni: întâiu sântă ne-
 bunî în toată vrémé, precum sântă
 aceia, carii la arătare sântă nebuni;
 și sântă alți oare carii nebuni în
 oare carele vremi și într'acéle vremi
 sântă și aceia, ca și cei dintăiu; alții
 iarăș, măcaru că pricep, iară să
 înlunează, Și aceștea să chiamă
 lunateci. Sântă și alți nebuni din
 oțărâre, ca și aceia căroră le
 lipséște mintea și aceștea sântu
 mii de feliuri. Sântă nebuni carii
 au puțină minte, și aceștea sântă
 de patru feliuri: întâiu ca să nu
 socotească în lucrurile lui, ce să
 facă așa, precum le vine dela
 inemă fără socotință. A doao, ca
 să nu vază înainte într' acéia,
 caré poate să facă. A treia ca să

gură el grăește. Altulū este celace
 110 nu-și socotește cuvintele și lucrul
 cum va să cază. Și acela e nebunū
 dintru inima lui, căce face cum
 va inima lui; și altul este celace
 nu se socotește întâiu de apoi,
 115 ce-i va vini; altul es<te> cându-i
 omul pripelnicū, fără vreme; altul
 este ceta ce nu-și făc bine prietni-
 culoi de ce-l roagă; și dacă începe
 vr'un lucru, el nu-lū sfrâșate.

120

<Asemănarea>

Și să închipuește *inorogului*, că
 nu suferă omul cu dulama roșie.
 Iar vânătorii, cândū vor să-lū
 prinză, ei să îmbrac cu haine roșii,
 125 iar elu să repezește la el cu cornul
 să-lū loviască; iar omul să pune
 după copac, iar inorogulū lovește
 în copac cu cornul; și să înfige
 cornul în copac; și apoi nu-l
 130 poate scoate; și-l prindu oaminii.

109-113 alta ȳaste acelaȳa ce nu-ș ține
 nime de protiva lui; acela ȳaste nebun
 întru inima lui. cā cecā face inimei lui
 cumu-i place 115-6 veni la cap. Alta ȳaste
 cānd ȳaste omul pripelnicū și-ș face lucru
 și nu așteaptă să-și socotescā cum va face
 lucrul 119 lucrul el nu-l săvrāșește 121-30
 Acesta să protivēște inorogului, cā inorogul
 nu suferă haina roșie, și să duc vânătorii și
 dēca-l vād, ei să îmbracā în haine roșii și
 să pun d reptū copac și strigā. El, dēca
 vēde haina roșie, să repezește la om, iar el
 pune haina pre copac; ȳarā inorogul lo-
 vēște cu cornul foarte tare în copac și
 nu-l poate scoate din copac, ce-s acolē.
Restul omite

fie foarte grabnicū, și să nu poh-
 teascā vre unū sfat în faptele lui.
 A patra ȳaste ca să lase acēȳa ce
 trebuiaște pentru lēnea. să nu o
 începā.

<Asemănarea>

Și poȳi să aseameni nebunȳa pre
 boul cel salbatecū, carele după firea
 lui uraște și vrājmāșate pururea
 tot lucrul roșu. Și cāndū vorū vānā-
 torii să-l prinzā, să îmbracā cu haine
 roșii și merg unde ȳaste boul, și
 îndatā boul de pohtā mare ce are
 ca să-i vatāme, nimic nu soco-
 tēște, ci aleargā asupra acelora. ȳarā
 vânătorii fugu, și să ascundu du-
 pā un copacū, carele l-au împodo-
 bit cu roșii; iar boul pārandu-i cā
 va lovi pre vānātori, lovēște cu
 cornul atāta de tare în copacū,
 cāt să înfige, și nu poate să-l mai
 scoatā și vin vānātorii de-l ucigū.

<Maxime>

Solomon au zis: Nu vorbi nici
 odinioară cu nebunul, pentru cā
 nu-i vor plăcea nici cum cuvintele
 tale, dēca nu vei zice acēȳa carē-i
 place lui.

Incā: atāta ȳaste ca să vorbeascā
 neștine cu nebunul cāt și cu unul
 carele doarme.

Și mai bine să te timpini în cale cu ursul de câtu cu nebunul și cu *mâniosul*¹⁾. Și nebunul...

Incăș: când umblă nebunul pre cale, i să pare cum căți vede, sântu toți nebuni ca și dânsul.

Incă: Nebunul să cunoaște pre răs, că-i sare glasul lui, iară cel înțelept râde smeritu.

Incă: Mai bine să te întimpini cu unu leu și cu un ursu, când le iau puii, decât cu nebunul când iaste mâniosu.

<Istorioara>

Pentru nebunița spun la istoriile Râmului, că într'o zi au încălicat Aristotele cu Alexandru la Machedonie. Și voinicii lui, carii era pedestri, mergea zicând pre cale: Dați-vă în laturi denaintea împăratului. Iară un nebun șădea desupra unii pietri, caré era în mijlocul drumului, și nu vrea să se dea în laturi din cale; iară o slugă a împăratului veni ca să-l împingă de pre piatră. Și îndată zise Aristotel acei slugi, cunoscând că acela ce șădea pre piatră era nebun, zise: Nu clăti piatră de pre piatră, pentru căci nebunul cu adevărat nu iaste om.

131-4 (*textul cu roșu*): Pentru nebunul spune: Nu grăi cu nebunul, că lui nu-i place ce grăești tu, nici tu nu grăi ce nu-i place lui, că nebunul, căți oameni vede, gândéște că sânt toți nebuni. Mai bine să doarimi și să ocolești pre nebunul, că mai bine iaste să te tâmpini cu leul decât cu *nebunul mânios*

¹⁾ In text: miosul.

135 F. 110 v. <PENTRU TOCMALĂ>

Tocmit este omul celace nu-și schimbă minte lui, că acela om este curat, carele nu-ș schimbă mințile de cumu e dintâiu; cine
140 este întreg nece o dată nu-și schimbă minte și fire pintru lume; și cine este în lume fire omenească.

<Asemănarea>

Și acela să închipuește unii pa-
145 sări pre nume finicsi; și trăește 300 de ani; și deca vede că îmbătrânește și slăbește, iară ea adună puținele lemne și le pune în cuibu și șade pre cuib; și să scoală nainte
150 soarelui și stă în piçoare și bate cu arepile; și de zăduh să aprinde și cuibul și pasăre, iar așe este tocmită de Dumnezeu, să nu să sfrășască; și rămâne unū în osū
155 și de într'acelū os ese unū verme micū și crește și să face iar pasăre

135-6 Pentru acēla ȧste tocmit omul **137 omite:** cā **138-41** ȧste ales și întreg care își ține mințile cum au fost dintâiu; nu-și va schimba mintea lui niciodată pentru firea lumii **142 omite:** și cine este în lume fire omenescă **144-5** și să închipuȧște unii pasări ce să chiamă *finxan* **146 omite:** vedecă **147 omite:** și slăbește **147-51** iară ia își face cuibul și șede într' ȧnsul. Și când ȧste mai zăduh, atunce ia să bate cu arepile până să aprinde cuibul ei și arde toată. *Restul omite. Textul continuă:* și apoi din oasele ei ȧse un viȧrme **156 omite** micū și crește până

PENTRU ÎNTĂRIRE. Cap. 25

Întărirea ȧste precumū au zisū sfântulū Avgustin: Iar întărirea ȧste cea curată ca să nu voȧscă să schimbe socoteala lui, și iarăși nu trebue să fie atȧta de strȧnsu ca să nu cază în păcatul strȧngerii, Iară sfântul Andronicū au zisū: Strȧnsu ȧste acela, carele nu va să-și schimbe socoteala lui, nici într'unū chipū al lumii.

<Asemănarea>

Și poți ca să asēmeni darulū în-tȧrirei pre o pasăre, cȧriȧ ȧ zicū finix, carē trăȧște 300 și 15 ani, și dēca vede cā au îmbȧtrȧnitū și au slȧbitū, adunȧ niște lemnișoare mirositoare și-ș zidēște cuibu, și întrȧ într'ȧnsulū și stȧ dinaintea soarelui; și-și bate atȧta într'aripile lui, cȧtū face focū dinū arderea soarelui și din baterea aripilorū lui. Iară acea pasăre ȧste atȧta de întȧritȧ, cȧtū nici odatȧ nu să clȧtēște, ce mai vȧrtosū să lasȧ de arde, pentrucȧ știe dinū fire, cȧ va să ȧntinerească. Și, plinindu-sȧ 9 zile, să naște dintr'aceea materie a trupului lui, unū viȧrme și crește prencetū prencet, și atunce face aripi și să face pasăre. Și numai ȧste în lume altul fȧrȧ numai unulū.

cum au fost; și iar trăește 300 de ai; și τoϣ e numai una pre lume.

⟨Maxime⟩

- 160 Și nu lăuda începutul frâșeniei, că mulți alerga la alergat; ce, carele întrece, acela va luo plașca.

⟨Istorioara⟩

- Darulă să tocmește, cum zise
165 *Dionisie* împărat, că era la *Rimă* omni forte rei și nu-i pute pleca împăratul să ție lege lui. Și într'o zi făcu o lege și ace lege este și astăzi. Și grăi împăratul nărodului:
170 să știți toți că eu voiu să mă duc până unde amă lucru, iar voi să vă jurați: cumă veți ține în lege me; ačasta până voiu vini; că eu voiu să mă duc să grăescă cu Dumnezău, cela ce-mi dede mie ačastă
175 lege. Și dacă voiu vini, atunci să fie pre voe voastră și voiu schimba lege. Și auziră toți și se jurară toți. Și

157 *omite rândurile*: și iar trăește 300 de ani 158 și numai acea lăste pre lume în firia ei că va să întinerescă *omite: rândurile cu maxima* 159-161 163-165 Pentru țărița cuvântului spune: era la *Rim*. Restul *omite* 168-75 făcu *Dionisie* împărat lege și zise până voi mărge oare unde să grăescă cu D-zău, iar voi să vă giurați, cum veți ținea legă ačasta, ce făcui cu acum voao până voiu veni eu iară la *Rim* 178 Și să giurară toți, cum vor ține acă lege până va veni împăratul la *Rim*

⟨Maxime⟩

Sfântul Isidoră au zisă: Nu lăuda începutulă omului, ci sfârșitulă.

Sfântulă Grigorie au zisă: Mulți aleargă la meidană, iară celă ce întrece, căștigă rămasulă.

⟨Istorioara⟩

Pentru darulă întărire, spună la istoriile Elliniloră, că Licurgă au făcută lege, carele s'au arătată foarte strânsu la norodă, și elă vrândă ca să urmază acei legi (pentru căce era foarte direaptă) zise norodului: Eu voiu să mergu afară la slujba mea și mi-e voia să vă jurați, cumă că veți păzi ačasta lege până voiu veni: că prină mijloculă aceștiia voiu să vororescu cu D<u>mnezăulă nostru, carele mi-o au dată, și atunce o voiu schimba după voia voastră; iară norodulă câtă auzi ačasta, toți să jurară că o voră păzi.

Atunce Lycurgă să duse și nu să mai întoarsă, pentruca să nu spargă legea. Și deaca să apropie elă de moarte, porunci ca să-i arză trupulă lui și să-i arunce cenușă în mare, pentruca să nu crează norodulă că vor fi deslegați de jurământulă lor, deaca-i voră aduce oasele în sat. Și așa făcură.

se duse împăratul *la o mănăstire* și
 180 nu se mai întoase pântru lege să
 nu o spargă. Și șezu totu la mănăstire și cându viu să moară, și
 lăsă cu blăstemu să-i arză trupul lui totu și ce va rămâne să-l
 185 arunce în mare pintru nărod căvoru vini Rimlenii și voru luo
 trupul mieu și-l voru duce la Rimu. și voru ziă iacătă c'au vinitu împăratul la Rim acum să-i spargem
 190 lege lui ce voi așa să faceți: de voru vini Rimlenii să nu afle mnică
 de mine ca să-și țină jurământul și nu voru sparge lege me și așa
 făcură călugării cumu zis împăratul iar Rimlenii totu-l aștepta
 195 și ținū tot ace lege a lui și până astăzi și stau pre jurământu pintru
 aceia.

200

<NETOCMALA>

Netocmala este reotate darului ...

. . . . .

179 mănăstire de să călugări 180 légia
 ce făcu 182-8 Și tot șezu acolo împăratul
 până îl aștunse moartea lui 183 blăstăm
 mare 184 trupul lui tot iară 188 iată
 că am așteptat cu giurământ până
 va veni împăratul 190 omite lui déca
 192 omite Rimlenii 192-194 nu află nici
 un os ca să fie légia mla cu giurământul
 lor, și déca muri împăratul, iară călugării
 făcură 195 omite iară Rimlenii totu-l așteaptă
 196-197 Și légea nu mai spar-
 36 r. seră până astăz 200-203 Pentru netocméla
 rânduréli (cu roșu) Rânduréoa când mă-

PĂCATUL NEÎNTĂRIREI. Cap. 29

Ne întărirea iaste păcatulū împotriva darului întărire, precumū
 au zisū Prisianū: iaste ca să nu
 aibi nici o așăzare întru tine.

<Asemănarea>

Inchipuește-să netocmala rându-
 205 relei că paște zburându cice și cole.

<Maxime>

Netocmala este nebulie.

Și omul nebulu el ascultă toate
 cuvintele câte zicu ominii.

210 Iar înțeleptul socotește bine
 să nu-ș piarză sufletul.

Și cine să păzește de rele, su-
 fletulu-și păzește.

<Istorieara>

215 Pintru netocmala spune că era
 un tlăharu ce făcu multu reu pre
 pământu; și merse la un călugăr
 pustinicu de să ispovedi; și cându
 vru să-i de cănonu, elu socoti
 220 ačasta nu va pute sfrși canonu
 lui și zis pas unde vei ve<de>

năncă, mănăncă tot zburând cicea și colé
 207 netocméla ei este ca și 208 crede toate
 210 caută bine 211 să nu-ș arză sufletul
 209-10 să păzește de departe să svătulaște.
 215 Pentru tocmala cea bună omite:
 spune 216-7 rău mult foarte pre
 lume om. călugăr 218 postnic în pustie
 ca să se ispovedească și să ispovedi
 iar 219 socoti cu firea lui 220 omite: pu-
 tea 217 canonu de pocăință 218 zise numai
 așé 222-224 cruce de te închină acolo

<Asemănarea>

Și poți să asemeni neîntărirea
 pre rândurea, caré paște zburându,
 cându icea, cându colea.

<Maxime>

Pentru neîntărirea au zisū Sa-
 lustie: Ne întărirea iaste semnul
 nebuliei.

Platonū au zisū: Celū ce iaste ne
 întăritū toate în noroculū lui le lasă.

Solomonū au zisū: Omulū prostū
 crede totū cuvântulū, iară celū
 înțeleptū caută în sufletulū lui.

Vernicū au zisū: Celū ce să chi-
 vernisește rău, adesū să se sfă-
 tuiască.

<Istorieara>

Pentru păcatulū neîntărirei spu-
 nū la otăčnicū că au fostū unū tlă-
 harū, carele făcuse toate răută-
 țile lumii; și merse ca să le ispo-
 veduiască la unū sihastru sfântū.
 Și deacă ajunsă să-i dea poruncă,
 tlăharulū au zisū: că nu iaste cu
 puțință ca să facă nici o poruncă,
 pentru căce nu poate să postească,
 nici altă cevaș să facă. Și îndată-i
 zise sihastrulū: Incai fă acestū
 mai puținū, ce cruce vei afla,
 îngenunche înainte-i și te în-
 chină ei; și tlăharulū primi să
 facă ačasta. Și sihastrulū îi ertă
 lui păcatele. Iară deacă purcésă
 tlăharulū dela sihastru, oare carii
 vrăjmași îlū întimpinară pre elū;
 și plecă ca să fugă și fugindū,

o cruce tu să îngenunchi la dinsa
 și te roagă lu Dumnezeu să te
 erte de toate greșelele. Și să duse
 tlăhariul; și acieși-lă găsiră nește
 225 omini și-i ziseră: iacătă tlăhariul,
 blăm să-lă prindem, să-lă ucidem.
 Și-l prinseră a-l goni. El fugi
 până văzu o cruce; și merse la
 dinsa și începu a să închina înainte
 230 cruciei cu capul până la pământu;
 și-l aghuseră gonitorii și-l uciseră.
 Iară pustnicul văzu 2 îngeri, unde
 vineră și luoră sufletulă tlăha-
 riului cu mare cinste numai pintru
 235 atăta pocaianie. Și cugetă călugă-
 rulă să facă ca și tlăhariul, că-i
 păru că să spăsi tlăhariul pre
 lesni. Și lăsă călugărul pustine și
 se dus la lume. Iară dracu-l puse-i
 240 cursa și-l prinse de pičoră, și
 căzu pustnicul și cum căzu,
 așa muri; și-i luo dracul sufle-
 tulă călugărului și băgă în muncă,
 căce-l află morte în cugetă reu și
 245 în cale necuratului

află o cruce. Și-și aduse aminte
 de porunca bătrânului. Și așa într'a-
 acelă časă îngenunche înaintea
 crucii. Și într'acasta ajunsără vrăj-
 mașii lui, și-lă junghiiară pre elă.
 Și deaca văzu sihastrulă sufletulă
 lui că-lă ducea doi îngeri la ceru
 pentru ună lucru atăta de puțină,
 puse și elă în inema lui, ca să
 ispitească dină dulcețile lumii,
 pentru căce îi păru foarte ușoră,
 pentru ună lucru atăta de puțină
 să dobândească raiulă. Și lăsă
 pustiia, ca să meargă în lume. Și
 îndată diavolulă puse o cursă în
 drumă și-lă prinse de ună pi-
 čoră; și căzu de muri. Și diavolulă
 luă sufletulă lui în muncă, pentru-
 că elă nu să întărisă pre socoteala
 cea bună.

la dinsa și roagă pe D-zău să-ți iarte
 păcatele 225 atunci de sârg îl văzură
 blemați să-l ucidem și începură a-l goni
 227 iară el închina și a să ruga lui Dum-
 nează 229 miseră acoliă 233 *omite*: vineră
 și 234-5 și-l suiră în ceru cu bucurie
 mare 236-237 atăta lucru 238-41 Iară
 postnicul să mira cum să spăsi talhariul
 așea curând, și eși postnicul din pustie
 și gândi să margă la lume, doară s'are
 spăsi și el așe curând ca și tlăhariul; și
 eși la lume iară diavolul îi puse pițadică
 și căzu tare. 241 *Omite*: și-l prinse de
 pičoră 243 muri acolă diavolul
 244 sufletul lui 244-248 și-l duseră

250 Tulie zič: socotiți derepta și
măsura derăptă; și nu slobozi
trupul după pohtă lui, că-ți vei
pierde sufletul și veri și păgubi
pintru pohta trupului. Și așe să
te socotești: să nu fii scumpă, ce
fii eftină și-ți dă dreptă sufletă,
că ačasta este curată socotință.

în iad că muri într'acel gând mi renescă
așa să te socotești și tu, ome, că în ce
te va afla moartea, întru acéia te vei
gludeca, pentru acéia nu lăsă D-zău să
știe omul când va muri, că de-are ști
când va muri, mult rău *are* face pre lume
până la moarté lui și atunci s'*are* pocăi la
moarte și are fi ertat. 349-50 Așea să
te socotești și tu ome 351 să dai pentru
sufletul tău 352 este pocăință curată

CUPRINSUL

I. Fiore di virtù.

Răspândirea operei. Structura ei: a) Definițiile 3. b) Asemănările cu animalele *Fisiologul* 3. c) Maximele 7. d) Istorioarele morale; Legenda Casiei 9. Ingerul și sihastru 11. 3. Fiul împăratului Teodosie 13. 9.

II. Fiore de virtù în literatura românească.

III. Codex Neagoeanus, ms. 1436 și tipăritura brâncovenească.

Lacune în Codex Neagoeanus și ms. 1436 18. Citarea maximelor 24. Alte concordanțe între codex Neagoeanus și ms. 1436 26.

IV. Traduceri din slavă : Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436.

Raporturile dintre ambele msse: Lacune în Codex Neagoeanus 28. Lecturi false 30. Transpunerii în text 30. Omisiuni în Codex Neagoeanus 31. Adause 32.

V. Limba din Codex Neagoeanus.

Grafia 34. Fonetism 34. Morfologia 39. Sintaxa 42. Lexicul 46.

VI. Datarea și localizarea traducerii.

Satul copistului 54. De unde venea textul 57. Când s'a făcut traducerea 58.

VII. Versiunea din Codex Neagoeanus și intermediarul sârbesc.

VIII. Alte versiuni traduse din slavonește.

O versiune slavo-română 65. O versiune românească prescurtată 67.

IX. Traduceri din grecește: Floarea Darurilor (1700).

Traducerea lui Filothei Sfântagorețul 71. Fiore de virtù în literatura greacă, Două versiuni 72. Raporturile dintre cele două versiuni 75. Floarea Darurilor și versiunile grecești 81. Prima versiune greacă și incunabilele italiene 82. Traducătorul român 86. Traducerea românească față de originalul grecesc 86.

X. O traducere rusească după versiunea românească.

Traducerea rusească din 1592 făcută după un text românesc 89. Incheere 94.

ANEXE

Codex Neagoeanus (cu variante din ms. 1436 B. A. R.) și Floarea Darurilor (1700 92. Capitoarele: Pentru prevedere (înțelepție) 92. Pentru nebunie 97. Netocmeala (neîntărirea) 102.

PLANȘE

- I. Ὁ ἄνθος τῶν χαρίτων, (titlul). Veneția, 1603
  - II. Ὁ ἄνθος τῶν χαριτῶν, (text). Veneția, 1603.
  - III. *Nuovo Fiore di Virtù* (text italo-grec). Veneția, 1764.
  - IV. *Nuovo Fiore di Virtù* (titlul textului italo-grec). Veneția, 1764.
  - V. *Codex Neagoeanus*, Albinușa (Fiore di virtù), 1620.
  - VI. *Versiunea slavo-română*, sec. XVIII. B. A. R. nr. 559.
  - VII. *Versiunea românească prescurtată* din sec. XVIII. B. A. R. nr. 559.
-

R É S U M É

I. *La Fiore di virtù*, composée au XIII-e siècle à Bologne, a été traduite en français, en espagnol et en allemand et se fit jour dans les littératures orientales: serbe, grecque, arménienne, russe et roumaine où elle eût presque le sort d'un véritable livre populaire. Cette vitalité est due non pas seulement aux tendances moralisatrices de l'ouvrage, mais aussi à ses qualités de composition. Les 34 chapitres sur les vertus et les vices sont rangés de telle manière que chaque vertu est suivie du vice opposé. La matière de chaque chapitre est groupée d'une façon symétrique. Le chapitre commence par la définition de la vertu ou du vice; suit une comparaison de la vertu ou du vice avec un animal, comparaison tirée des Bestiaire; puis des maximes et le tout s'achève par une historiette morale. Les maximes ont des rapports avec la parémiologie populaire; les historiettes sont liées au folklore universel et ont influencé la littérature populaire. (Nous prenons, comme exemple, la légende de Cassia qui a été interpolée dans la plus ancienne version roumaine; l'ange et l'hermite et le fils de l'empereur Théodose).

II. *Fiore di Virtù dans la littérature roumaine*. Gaster, dans sa «Literatura populară», avait indiqué que le livre *Floarea Darurilor*, imprimé à Snagov en 1700, est une traduction directe de *Ἄρθος τῶν χαρίτων*.

Cependant, bien avant la publication de Snagov, les *Fiore di Virtù* circulait parmi les lettrés roumains. Dans la bibliothèque de l'Académie roumaine se trouvent deux mss, dont l'un a été copié en 1620 par le curé Jean dans le village Sânpetru de Transylvanie; l'autre (ms. 1436) a été copié par le diacre Costea de l'église Șcheai de Brașov, en 1697.

III. *Codex Neogoeanus*, ms. no. 1436 et la *Floarea Darurilor*. Les pages 18—33 du présent mémoire sont consacrées à l'étude comparative de ces textes. La conclusion en est que les deux mss. diffèrent sensiblement de *Floarea Darurilor* et se rattachent l'un à l'autre, descendant d'un même prototype. Le *Codex Neogoeanus* présente des lectures fausses et des lacunes par rapport au ms. 1436. Quand et en quel endroit le prototype a-t-il été traduit en roumain? A défaut de tout autre renseignement d'ordre historique, c'est la langue du *Codex Neogoeanus* qui pourra nous éclairer quelque peu là-dessus.

IV—V. *Étude linguistique du Codex Neogoeanus. Date et région du prototype*. Étude de la langue au point de vue de la phonétique, de la morphologie, de la syntaxe et du vocabulaire. On y distingue deux aspects différents: l'un serait dû au copiste, l'autre à la région d'où venait le texte. Les caractères linguistiques des notes permettent de fixer le village du

copiste dans le district de Hunedoara (en Transylvanie il y a six villages du nom de Sânpetru); les autres particularités phonétiques du texte qui ne sont pas propres à la langue du copiste ainsi que les éléments d'origine hongroise, laissent entrevoir que l'archetype avait été traduit en Transylvanie. Quant à la date de la traduction, elle remonte au XVIe siècle.

VI. *La version roumaine et l'original serbe.* Dans la littérature serbe le texte a été publié pour la première fois par le moine bénédictin Possilović en 1647. Mais bien avant la publication de Possilović la «Fiore di virtù» était connue dans la littérature serbe. En 1868 Jagić avait publié (en parallèle avec les passages correspondants de la version Possilović) un fragment d'une version serbe conservée dans le codex Kuĳuljević, copié en 1520. Cette version a été dernièrement publiée par Milan Rešetar; mais elle est incomplète, car les 18 premiers chapitres sont perdus. Heureusement, les 24 premiers chapitres ont été conservés dans un ms. de la bibliothèque de Zagreb et publiés par Rudolf Stroh. L'étude comparative de la partie commune à ces deux ms. prouve que tous les deux dérivent d'un même prototype. D'après les recherches des savants serbes, celui-ci aurait été traduit au XIIIe siècle dans les couvents serbes situés sur les bords de l'Adriatique.

La version serbe est exempte des lacunes qui caractérisent la version roumaine (voir pp. 62—64).

VIII. *Autres versions traduites du slave.* Le codex no. 559 de l'Académie roumaine contient deux autres versions. L'une appartient au XVIIe siècle; elle est slavo-roumaine, présentant sur la première colonne le texte slave, sur la seconde le texte roumain en parallèle. La comparaison des passages de cette version avec les passages correspondants du Codex Neagoeanus et du ms. 1436 indique des différences assez notables et paraît attester une nouvelle traduction. Malheureusement nous n'avons de cette version que trois feuilles.

La seconde version porte comme titre à la fin : Skara knižë g[re]c[esque] lemi cvët darovanom priložena bivša ot g[re]c[esque] v[er]b[es] slovensky (Tables des matières du livre intitulé «la Fleur de vertu», traduit du grec en slave). Le texte, copié vers le XVIIIe siècle, contient les 16 premiers chapitres; mais ces chapitres ont été tellement défigurés que c'est à peine si l'on en peut identifier le texte: dans plusieurs chapitres la comparaison avec un animal manque; les maximes ont été considérablement réduites; l'histoire morale n'a été maintenue qu'une fois et de plusieurs chapitres il n'est resté que la définition de la vertu ou du vice. L'examen comparatif des passages communs au codex no. 559 au codex Neagoeanus et au ms. no. 1436 démontre la complète indépendance du premier à l'égard des deux autres. Il semble donc que nous soyons en présence d'une nouvelle traduction.

IX. *Traduction d'après le grec* («Floarea Darurilor», 1700). Les versions traduites du slave, étant défectueuses, les clercs roumains donnèrent en 1700 une nouvelle traduction d'après un texte grec. Celui-ci a été apporté du mont Athos par le boïar «Constantin Paharnicul Sărachinu» «fils du docteur Critceanul (de Crète)», l'original grec avait été traduit en roumain par l'«ieromonah Filotheiu Stântagorețul (du mont Athos), qui se trouvait alors en Valachie.

La traduction roumaine a été imprimée dans le monastère de Snagov en 1700, par l'ieromonah Anthim Ivireanu qui devint plus tard Métropolite.

Frati avait déjà montré que dans la littérature grecque il y a deux versions : l'une ancienne, présentant seulement le texte grec et suivant de près l'original italien ; l'autre italo-grecque, présentant un texte modifié. Les rapports de ces deux versions sont étudiés minutieusement dans les pages 75—81. Pour l'ancienne version grecque nous nous sommes servis d'une édition imprimée à Venise en 1603, inconnue à la Bibliographie néo-hellénique de Legrand (voir planches I et II) ; pour l'édition italo-grecque, dont nous avons trouvé encore des éditions vénitiennes de 1799, 1792, 1783, 1779, nous nous sommes servis d'une édition imprimée à Venise en 1764.

L'ancienne version grecque diffère sensiblement de la version italo-grecque. Dans la version italo-grecque la matière du premier chapitre a été divisée en huit chapitres, de sorte que le nombre des chapitres a été porté à 42. Les maximes ont été supprimées et, par cette omission, les parties principales d'un chapitre ont été réduites à trois : 1. la définition, 2. la comparaison de la vertu ou du vice avec un animal, 3. la narration. Les animaux fantastiques ont été remplacés par des animaux réels ; aux exemples d'un caractère naïf ou indécent on a substitué des historiettes morales.

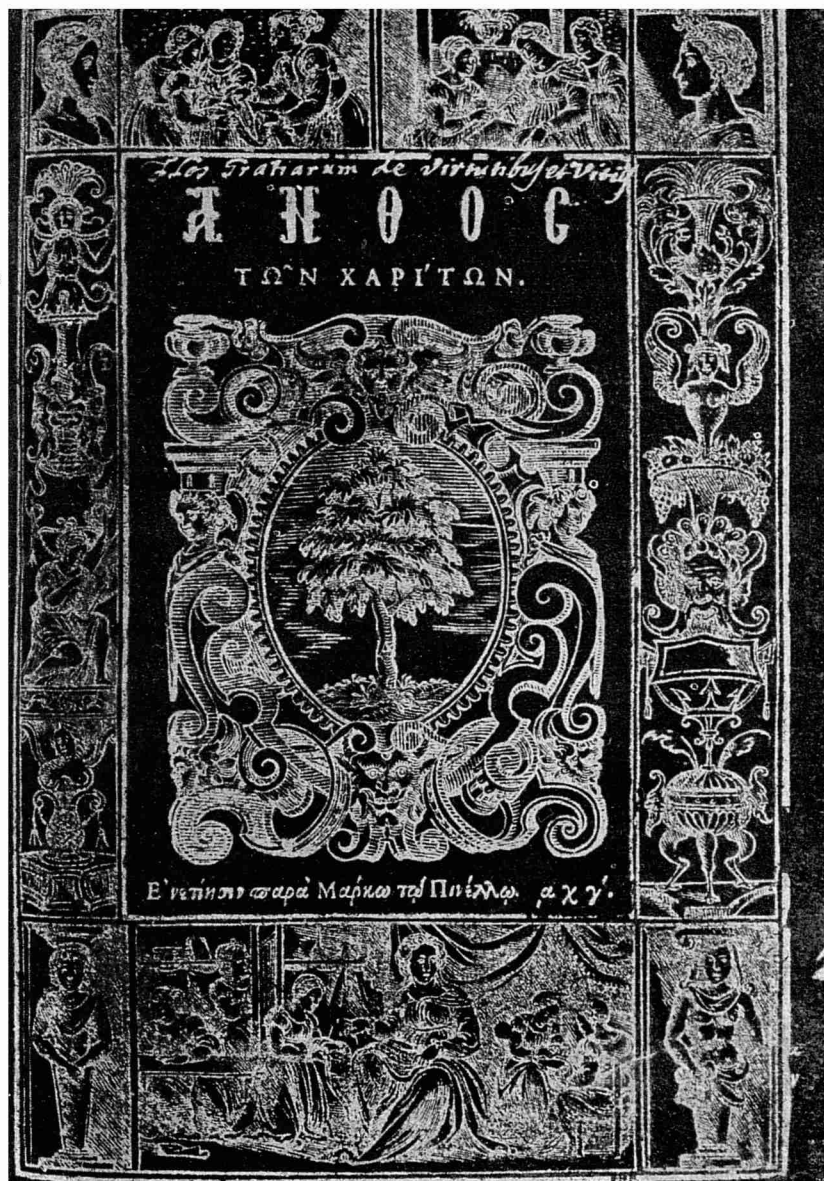
La version roumaine s'éloigne de la version italo-grecque et se rapproche sur tous les points de l'ancienne version grecque, qu'elle suit pas à pas, mot-à-mot.

Dans la bibliothèque de Saint Marc de Venise nous avons eu l'occasion de comparer trois incunables italiens avec l'ancienne version grecque et nous avons constaté des divergences assez notables. La version grecque ne connaît pas la subdivision de la matière dans les chapitres : I-er (*l'amore*), III (*tristizia*) et le dernier (*moderanzia*) ; les maximes ont été changées d'un auteur à l'autre et les noms des auteurs ont été altérés (par exemple de Juvenalis on est arrivé à *ὁ ἄγιος Βενάλις*).

L'édition de 1700, copiée souvent, a été reimprimée en 1807 et en 1808 à Braşov, en 1814 à Sibiu et en 1864 à Bucarest.

X. *Une version russe traduite du roumain.* G. Polivka et M. Speransky ont attiré l'attention sur une version russe qui, selon le titre, aurait été traduite dans cette langue en 1592, par « l'ieromonah Veniamin Rusin », d'après un texte roumain qui, à son tour, serait traduit d'un original italien par « l'ieromonah Gherman Volosin (le Valah) ». Une traduction roumaine de l'italien au XVIe siècle est un fait vraiment surprenant, mais non impossible si l'on pense à certaines relations des Roumains avec l'Italie à cette époque-là. L'hypothèse de Spéransky, qui soutient que la *Floarea Darurilor* reproduirait un original italien ne peut être admise.

"ΑΝΘΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ, Venetia, 1603.

Originalul în Biblioteca di San Marco, Venetia.

A. R. — *Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV.*

φου τῷ ἄβελ. Ἐδραπὴ ἐρηκήθησαν ὅπ
 ὅλα τα καλά εἶχεν τὰ ὑπὸ τὸν θεόν,
 ἔσφραξαν τὸν ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς
 τοὶ ἀδελφοὶ ὅπου ἐρηκήθησαν εἰς
 τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ ἦτο το πρῶτον
 αἶμα ὁποῦ ἐχύθη εἰς τὴν γῆν, ἡ-
 ρου ὑπὸ ζήλιον.

Καρίν τῆς χαράς. κεφ. γ'.

Ἡ χαρά ὅπου εἶαι ἡ πῶτος τῆς ἀγά-
 πης κατὰ τὸν πεισιπαιον, εἶαι αἰά-
 παυτος καὶ σεργιμομένη τῆς ψυχῆς
 δὲ νὰ χαίρειται ἀπὸ καὶ πάλιν ὁρεξίν,
 ὡς καὶ ὡς πρέπει.

Ὁ ἰησοῦς εἶπεν, ἡ ζωὴ τῷ αἰνῷ, εἶαι ἡ
 χαρὰ τῆς καρδίας, καὶ ὅπου χαίρει-
 ται πέρασα, καὶ εἰς πράγματα ὅπου
 δὲν πρέπει, οὐκ εἶαι χαρὰ ἀμὴν
 εἶαι ἐλάττωμα.

Ἐλάττωμα τῆς λύπης.

κεφ. δ'.

Ἀγῆτι ὅπου εἶναι ἐλάττωμα εἶαι
 πῶτος τῆς χαράς. ὡς καὶ ὡς καὶ ὁμα-
 κρόβιος εἶπεν, εἶαι εἰς πράγμα-
 τα βία. τὸ πρῶτον εἶαι ὅταν ὁ αἰ-
 θρωπος λυπῆται ὑπὸ πῶτος πρῶ-
 γμα πλεονέκον ὁποῦ πρέπει, ἐπὶ
 τῇ λογιάται καὶ θάρρα λύπη. τὸ δὲ
 τερον εἶαι ὅταν ὁ αἰθρωπος οὐτὰ
 καὶ μνη, οὐτε λέγει, οὐτε σιόπα
 κἀν εἶαι πρῶγμα, ἀμὴν εἶαι ὡς περ
 εἶαν νεκρὸν. καὶ αὐτὸ τὸ λῆθον ὁκ-
 τῖαν, καὶ εἶαι πολλὰ μέγα ἐλάτ-
 τωμα. τὸ τρίτον εἶαι ὅπ δὲ κανέ-
 να ἐλάττωμα ὁ αἰθρωπος σκοπῇζει
 πολλὰ ἔαυτὸ εἶαι ἐλάττωμα τῆς
 κακῆς καρδίας, καὶ εἶαι εἰς χίλιες

ἀφορμῆς, ὡς καὶ ὡς λέγει ὁ ἱε-
 ροκράτης, καὶ εἶαι κολωναίη τῆς
 λογίας. καὶ ὑπὸ τὴν λύπην ἐρεχ-
 ται τὸ ἐλάττωμα τῆς δεσπεραρα-
 σιῆς, ὅπου εἶαι τὸ μεγαλύτερον
 κέρμα εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὡς ὁ προ-
 φῆτης λέγει, καὶ ἡμῶς νὰ ὁμοιά-
 σης τὴν λύπην εἰς τὸν κόρακαν.
 Διότι ὅπου εἶαι τὰ πουλίαντου
 ὅπ γινουῦται ἀσπρά, λυπῆται
 πόσον, ὅπ μισέβη καὶ ἀφωῖντα.
 Διότι οὐ μισέβη ὅπ εἶαι ἐπιδόπου.
 δὲ νὰ δὲν εἶναι μαύρα ὡς περ ἐκεί-
 νον, καὶ δὲν τῷ ἀρίστου ὡς οὐ νὰ
 ποιήσω μαύρα πέρα. καὶ μίσα
 εἰς τὸ ζῶν με τὴν φροσίαν τῷ ἐρα-
 νοῦ. ἀκόμι λυπῆται πλέον ὅταν
 χίσι τὰ πουλία του παρὰ ἄλλον
 ὅρετον.

Ὁ ρηγὶς εἶπεν, καλὸς εἶαι ὁ θαλάτος
 παρὰ τὴν λυπημένην ζωὴν.

Ὁ πλάτων εἶπεν, μὴ δὲν δώσης λύπην
 εἰς τὴν ψυχῆς σου ἀμὴν βίβαλέ-
 τιν ἔσον ἡμπορῆς. Διότι πολλοὶ ἀ-
 θῶαν, καὶ δὲν εἶαι κανένα ἡμέρορον
 εἰς αὐτό.

Ἀκόμι ὡς περ δοκιμάζου τὸ ἀσίμη
 τὸ χρυσάφι εἰς τὴν φωτίαν, οὕτως
 δοκιμάζου καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς
 τοὺς πειρασμούς.

Ὁ πλάτων εἶπεν, ὁ αἰθρωπος ὁ φρόνι-
 μος δὲν πρέπει νὰ λυπῆται, εἶαι κα-
 μίαν ἀφορμῶν.

Ὁ σωκράτης εἶπεν, ὁποῦ δὲν λυπῆ-
 ται ὑπὸ τὰ πράγματα τὰ χαίμε-
 να, ἡ καρδίαν του ἀναπέβεται, καὶ ὁ
 γνῶσις φωτίζεται.

Ὁ πῶ

* ANΘΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ, Venetia, 1603.

Originalul în Biblioteca di San Marco, Venetia.

A. R. — Memoriile Secțiunii Literare, Seria III. Tom. IV.

più pensieri torbidi senza motivo ragionevole; e questa si dice Malinconia, la quale conviene medicare, come una specie di Pazzia. Da ogni sorta però di Tristezza bisogna guardarsi, essendo che da essa si precipita facilmente nella Disperazione, che è il peggiore, e più pericoloso male del Mondo.

SIMILITUDINE.

Si può appropriare la Tristezza ad un animale detto Macago, il quale si è una sorta di piccola Scimmia, ma che sempre piange. Onde può paragonarsi acconciamente a coloro, che mai si trovano contenti, per quanto bene si stiano.

ESEMPIO.

Degli Ebrei testifica S. Girolamo, che solevano da varj Paesi circonvicini radunarsi ogni anno nel dì della totale rovina di Gerusalemme, per piangere assieme la loro perdita. Ma per.

37
πολλὰς λογισμοὺς παραχῶδεις καὶ λυπηρὰς χάεις εὐλογον ἀφορμὰς, καὶ τέτοι λέγεται Μελαγχολία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἰατρῶθῃ, ὥσπερ εἶνα εἶδος Μανίας. Ἀπὸ καὶ τοῦ λογισμοῦ πλὴν ὅμως πρέπει νὰ φυλάσσεται τινὰς, ἐπεὶ ἀπὸ αὐτῶν εὐκολὰ ἐγκραμνίζεται εἰς τὴν Ἀπελπισίαν, ὅπερ εἶναι τὸ χειρότερον, καὶ πλεία κινδυνώδες πάθος τῷ Κόσμῳ.

ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΙΣ.

Ἡμπορεῖ νὰ παρομοιάσῃ ἡ Λύπη εἰς εἶνα ζῶον λεγόμενον Μάκαγον, τὸ ὁποῖον εἶναι μία κάποια μικρὴ Μαῖμου, ἀλλὰ ὅπου πάντοτε κλαίει. Ὅθεν ἡμπορεῖ νὰ συγκριθῇ πρεπόντως μὲ ἰσχυροὺς, ὅπου ποτὲ δεῖ δεικνύονται ὀχρευσμένοι, ὅσον καλὰ καὶ αὐτοὶ εἴπουν.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

Διὰ τὰς Ἑβραίων μαρτυροῦν ὁ Ἅγιος Ἰερώνυμος, ὅτι ἰσχυροὶ συναρὰ συμμαζώνοντες ἀπὸ διαφόρων πειλοχωρῶν Ἑπαρχίας καθεὶ χρόνον εἰς τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς ὀχλοδρομίας τῆς Γερουσίας, διὰ νὰ θρηνῶν μαζὶ τὴν χαμὸν τοῦ. Ἀλλὰ

C 3 ἴπουν

NUOVO FIOR DI VIRTÙ, Venetia 1764. (Versiune italo-greacă).

Originalul în Bibliothèque de l'Arsenal, Paris.

A. R. — Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV.

N U O V O FIOR DI VIRTU'

Riformato, accresciuto, ed ornato con Dottrine, Similitudini, ed Esemplj adattati alle Virtù, e Vizj, de' quali tratta.

Libro utilissimo ad ogni persona, e massime a chi brama apprendere le due Lingue così comuni, Italiana, e Greca Volgare. Ora la Seconda volta stampato, e con esatta diligenza corretto.

N E' O N Α'ΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ

Ανακαινισμένον, αὐξημένον, καὶ σολισμένον μετὰ
Διδασκαλίαις, Παραμοιώσεσιν, καὶ Παραδείγμασι
ἀρμόδια εἰς τὰς Ἀρετὰς, καὶ Ἐλαττώματα,
περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ.

Βιβλίον ὠφελιμώτατον εἰς καθεὶ ἀνδρῶν, καὶ μάλιστα εἰς ὅσους
ἐπιθυμεῖν μάθῃ τὰς δύο πόσον κοινὰς Γλώσσας, Ἰταλικὴν
καὶ ἀπλὴν Ῥωμαϊκὴν. Νυνὶ τὸ Δεύτερον τυπωθὲν
καὶ μετὰ ἀκριβέας ἐπιμελείας διορθωθὲν.

E' N E T' I' H, Σ Ι, 1764

Παρά Ἀντωνίου τῷ Βόρτολι.

Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

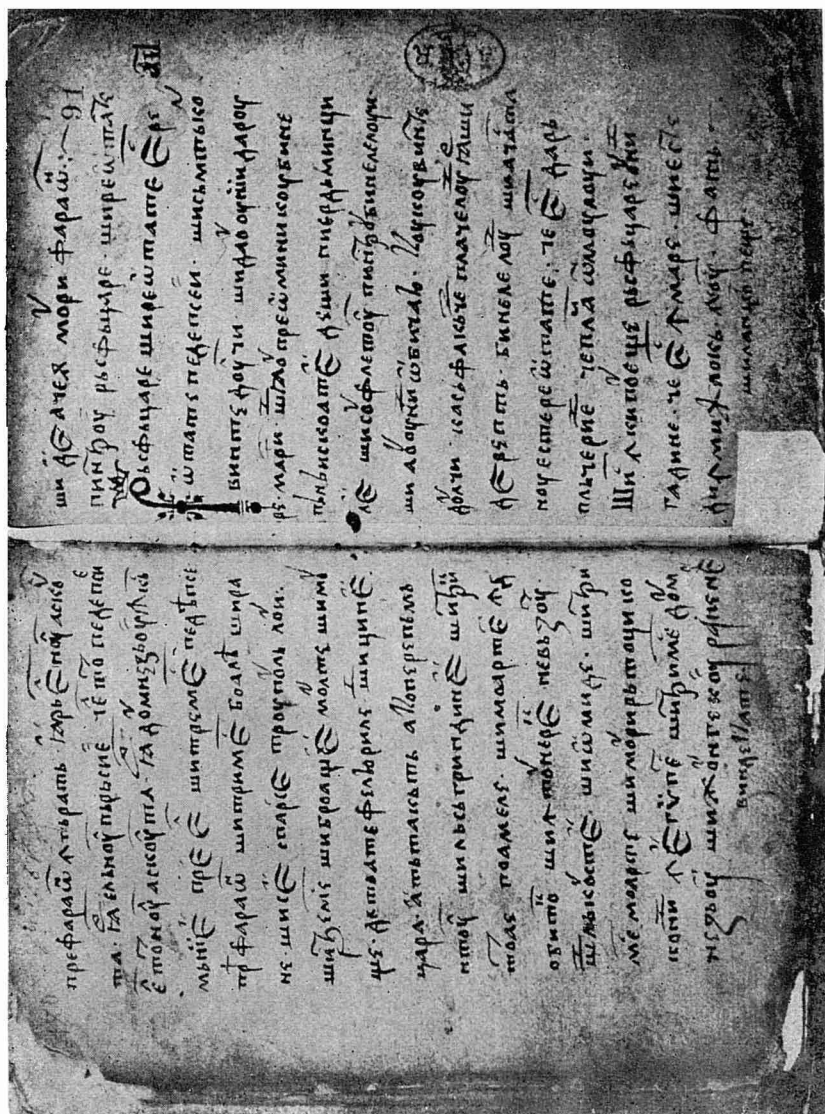

NUOVO FIOR DI VIRTÙ, Venetia, 1764. (Versiune italo-greacă).

Originalul în *Bibliothèque de l'Arsenal*, Paris.

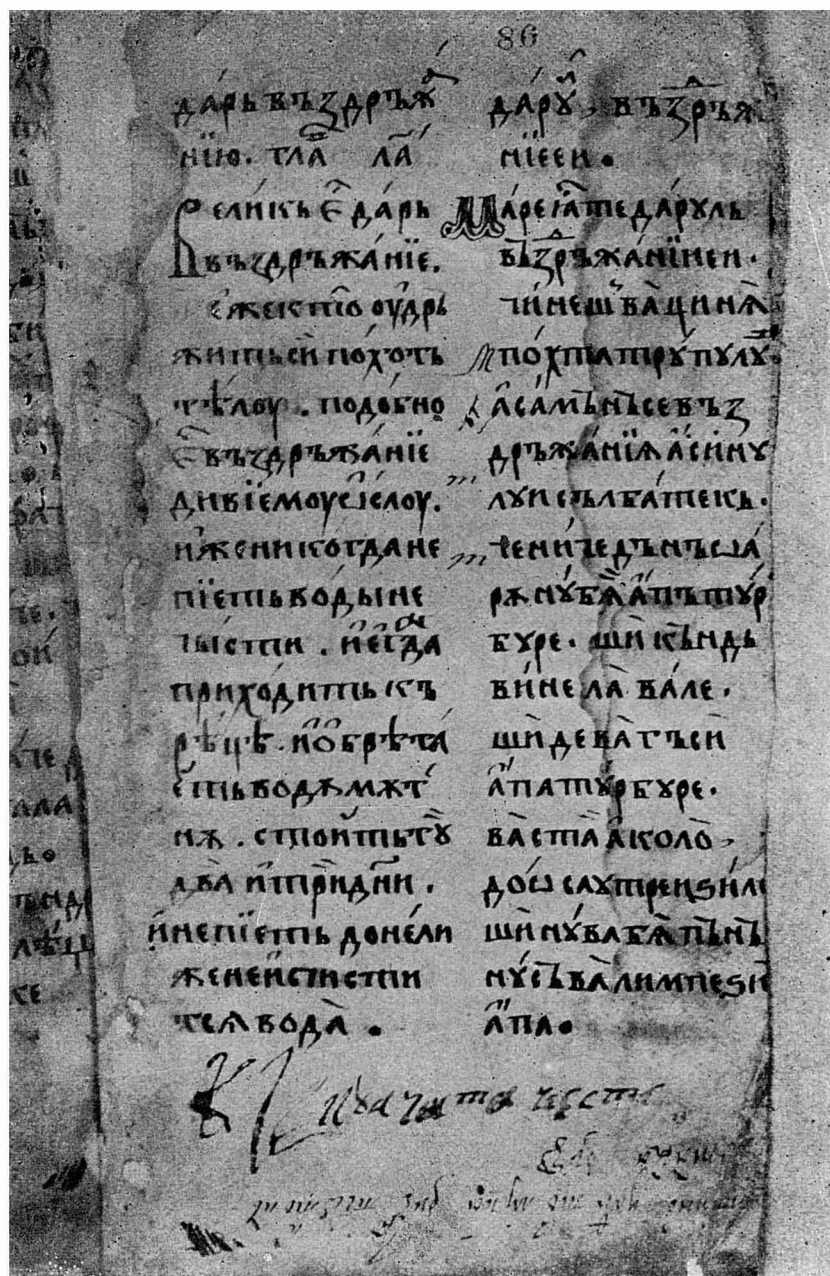

Codex Neagoeanus, Sâmpetru, 1620. Albușu (Fiore di virtù) f. 90 v. 91 r.

Originalul în *Biblioteca Academiei Române* (no. 3821).

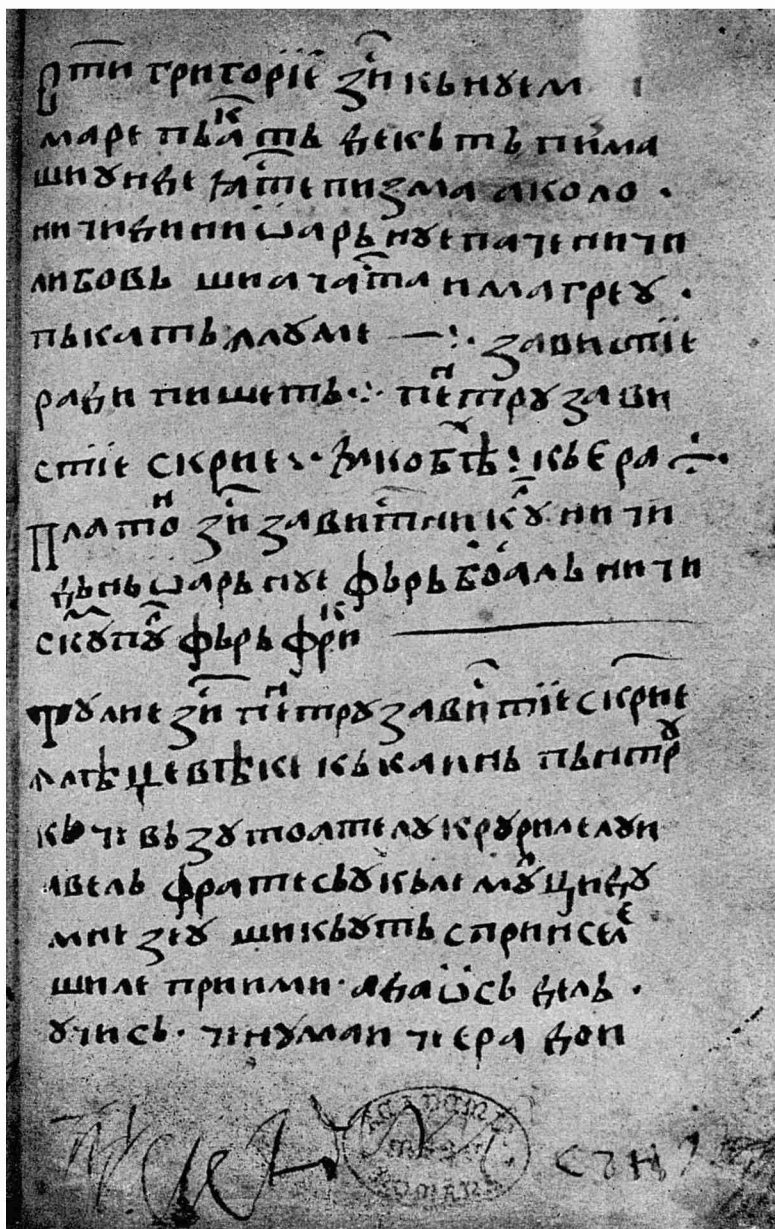

Versiune slavo-română din secolul al XVIII-lea din *Biblioteca Academiei Române* (Ms. no. 559).

Versiune românească prescurtată din secolul al XVIII-lea din *Biblioteca Academiei Române* (Ms. no. 559).

G L O S A R   D I A L E C T A L

ALCĂTUIT DUPĂ MATERIAL LEXICAL CULES DE CORESPONDENȚI DIN DIFERITE REGIUNI

DE

ȘTEFAN PAȘCA

Ședința dela 8 Iunie 1927

Publicațiunile românești de folklor publică uneori colecții de cuvinte regionale care prin forma și înțelesul lor sunt puțin cunoscute graiului comun. Aceste cuvinte sunt notate de diferiți diletanți cu dragoste pentru produsul sufletesc al regiunii lor și sunt publicate adesea cu titlu de curiozitate, fără a fi supuse unui discernământ critic și fără a se căuta dacă sunt în adevăr un bun local sau se găsesc în texte și dicționare. Se continuă astfel o veche tradiție de muncă întreprinsă înainte de războiu cu mai mult zel decât acuma. Cu toate erorile și contribuțiile inutile pe care le întâlnim la tot pasul în colecțiile amintite, ele nu pot fi ignorate de filologi. Adesea, în haina unui cuvânt sau a unei forme gramaticale dosită în înfundătura unui cătun, filologii au găsit câte un element vechiu, odată general în limbă, înlocuit în cursul timpului de altul, împrumutat dela străini. De obicei se cam trage la îndoală valoarea materialelor de limbă înregistrate de oameni fără o pregătire de specialitate, îndeosebi pentru notarea grafică precisă. Contribuția modestilor colaboratori ai revistelor noastre regionale de folklor în materie de limbă ar părea în adevăr inutilă, ținând seamă de metodele recomandate de geografia linguistică, care a fixat o sumă întreagă de criterii de amănunt pentru adunarea și notarea graiurilor locale. Aceasta cere în rândul întâiu o notare cât mai precisă fonetică a cuvântului, cu indicația accentelor, dinamic și muzical, o definiție cât mai amănunțită și cât mai exactă, pentru ca cercetătorul să poată ține seamă de elementul dialectal comunicat. O pretenție justă, dar imposibil de aplicat la întreg materialul lexical al unei limbi, întrucât un anchetor — pregătit —

pentru un atlas lingvistic trebuie să-și reducă cadrul investigațiilor sale la un număr mai redus de fenomene spre a le putea notă într'o vieată de om.

Se găsesc în limbă unele cuvinte rare, pe care le scoate la iveală întâmplarea, iar anchetorul nu e totdeauna în situația norocoasă de a le putea descoperi. Atunci filologul trebuie să fie mulțumit cu o notare mai puțin pricepută și mai puțin precisă a elementului comunicat de diletantul care stă în mijlocul poporului și care auzind cutare cuvânt, îl notează fără să-i dea transcrierea fonetică și fără să indice numele celui care l-a rostit. Ar fi deci o aberație dacă roboți de recomandările moderne ale lingvisticei am ignora cu desăvârșire un material servit de oameni care prin forța împrejurărilor nu dispun de ușurința și priceperea necesară notării exacte a materialului de limbă pe care îl cunosc din regiunea în care trăesc. Credem chiar că e bine să se pornească o acțiune de îndemn printre intelectualii dela sate, ca să adune și să dea la iveală asemenea material de care studiile de specialitate pot profita. Preoții și învățătorii dela sate și chiar profesorii dela școalele secundare din orașe, prin mijlocul elevilor pot fi de cel mai mare folos în această privință. Cunoscutul Glosar al lui Viciu atât de util lexicografiei noastre a fost făcut din material cules în mare parte de elevi. La sfârșitul chestionarului I. Calul (*Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române*, Cluj, 1922, p. 24) și II. Casa (*Idem*, Sibiu, 1926), d-l S. Pușcariu se adresa corespondenților la chestionare ca să comunice cuvinte și expresii întrebuințate local cu un înțeles sau o formă diferită de limba literară. Păcat că din cele o mie și ceva de răspunsuri la ambele chestionare, abia cinci sau șase dau asemenea elemente.

Cuvintele înșirate mai la vale sunt atestate din regiuni diferite. Ele au fost comunicate în partea cea mai mare d-lui prof. S. Pușcariu, care a avut bunăvoința de a mă însărcina cu aranjarea lor în glosar. O altă parte mi-a fost pusă la îndemână de către d-l prof. N. Drăganu din bogatul d-sale material, adunat în cursul timpului de pe valea Someșului și de pe aiurea. O bună parte am adunat-o singur de pe valea Crișului Alb, regiunea sudică a Munților Apuseni. Câteva contribuții bogate le-am scos din cele câteva răspunsuri la chestionarele amintite ale Muzeului Limbii Române din Cluj.

În dreptul fiecărui cuvânt am notat persoana care l-a comunicat și locul unde a fost auzit, spre a se putea controla de cei pe cari îi interesează mai deaproape. Mențiunea locului poate ajuta adesea la aflarea originii cuvântului respectiv. Uneori înregistrăm și cuvinte a căror

răspândire nu o cunoaștem. E cazul unora din cele comunicate de către d-l prof. N. Drăganu, care ne spune că le-a adunat adesea călătorind, deci în neputință de a arăta precis locul unde se întrebuițează.

Dăm mai jos numele corespondenților cărora le datorăm multă recunoștință pentru bunăvoința cu care ne-au pus la îndemână materialul cules, indicând și locul de unde comunică cuvintele:

I. BĂLAN din *Cernăuți*; A. P. BĂNUȚ, îndeosebi din regiunile Banatului, Bihorului, Maramureșului, Sălajului și ale Văii Someșului (localitățile *Căbești, Chioar, Gherla, Marghita și Șomcuta*); E. CIORAN, din com. *Rășinari* (jud. Sibiiu); Dr. V. CORBU din com. *Zagra* (jud. Năsăud); VASILE CUTCAN din com. *Bonț* (jud. Someș); NIC. DRĂGANU, mai ales de pe Valea Someșului și din com. *Căian, Chintelnic, Chioar, Ciceu-Corabia, Friș, Iclodul mic, Mărcușa, Negrilești, Pianul de jos, Ruștior, Someșul rece și Zagra*; DRAGOMAN din com. *Nocrih* (jud. Sibiiu); A. FRĂSINARIU din com. *Chiuza* (jud. Someș); I. GIURGIU din com. *Bulzești* (jud. Hunedoara); C. LACEA din Brașov; V. LAZAR din com. *Țina, Poiana, Poplaca, Rod și Șugag* (jud. Sibiiu); C. MARINESCU din Dolj, Mehedinți și Muscel; PART. MATEIU din com. *Coronca* (jud. Mureș); G. MUNTEANU din regiunea Sătmăruului și a Someșului, din com. *Poiana și Ocna Sibiiului*; N. NICOLAESCU din Gorj; POMP. NIȘCA din com. *Bulzești, Crișcior, Tomnatic, Valea Bradului* (jud. Hunedoara); S. POP din com. *Poiana* (jud. Năsăud); D. RĂDULESCU din *Rudari* (jud. Dolj); CORNELIA REBREANU din *Bistrița*; N. SOCACIU din com. *Crișcior*; IUSTIN SOHORCA din com. *Sângeorz-Băi*; G. VULCU din com. RĂHĂU (jud. Alba) și subsemnatul din com. *Crișcior* (jud. Hunedoara).

În materialul de față intră numai cuvintele care, ca formă sau înțeles, nu sunt cunoscute dicționarilor românești celor mai complete. Din mulțimea de fișe adunate am omis totul ce se găsea în aceste dicționare.

În rândul întâiu am avut în vedere partea apărută din *Dicționarul Academiei Române*, iar în continuare acela al lui H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukarest, 1903—1926. Pentru unele forme am căutat și în A. de Cihac, *Dictionnaire d'étimologie daco-romane*, Francfort s/M. 1879 și Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucarest, 1893—1895.

Indicațiunile gramaticale asupra cuvintelor, prescurtările ¹⁾, semnele diacritice sunt cele din Dicționarul Academiei Române.

¹⁾ Am făcut următoarele prescurtări:

DA — Aca d e m i a R o m â n ă, *Dicționarul Limbii Române*, Buc. 1913.

Înțelesul cuvintelor l-am reprodus de regulă în forma sub care a fost comunicat. Numai arareori ne-am permis să facem schimbări în redarea definiției, atunci când eră prea stângace sau nu eră destul de corect exprimată. Ilustrarea prin exemple a întrebuițării cuvintelor și a înțelesului lor nu o facem totdeauna, pentru că cei cari le-au adunat nu au ținut seama de acest lucru totdeauna. În transcrierea exemplurilor comunicate am făcut o mică schimbare în ortografiare, mai ales la acele comunicate de d-șoara C. Rebreanu care le-a dat în forma fonetică a graiului local. Am întrebuițat numai caracterele curente ale ortografiei române și în acelaș timp am grijit ca înfățișarea etimologică a cuvântului să nu fie eronată. Am făcut această transcriere pentru ca forma sub care se prezintă materialul, din acest punct de vedere să fie uniformă.

Regulat am ținut să evidențiem și silaba accentuată, când aveam indicația corespondentului, pentru a evita unele greutăți în înțelegerea etimologiei cuvintelor. Regretăm că nu putem indica, la substantive, forma dela plural, care iarăș ne-a fost comunicată foarte rar ¹⁾).

Ne-am ocupat cu materialul de față în credința că e o contribuție utilă pentru lexicografia noastră. Mare parte dintr'însul e de circulație redusă în limbă, fenomene locale, de împrumut de cele mai multe ori, menite să dispară curând sub presiunea curentului de unificare ce se manifestă în toate fețele vieții noastre de după Unire. El poate servi

SophGrL — E. A. Sophocles, *Greek Lexicon*, New-York, 1900.

SzMTSz — J. Szinnyei, *Magyar tájszótár*, I—II, Budapest, 1893.

ZelRDWb — E. Zelechowski, *Rutenisch-Deutsches Wörterbuch*, I—II, Lemberg, 1886.

CzFMSz — Czuczor G. és Fogarasi J., *A magyar nyelv szótára*, I—VI, Budapest, 1862—1874.

GhDMR — Gheție I., *Dicționar maghiar-român*, Budapest, 1906.

MLPSIGrLat — Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865.

REW — W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911.

BSEWb — Dr. E. Berneker, *Slavisches etimologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908.

CarLSGL — Vuk Steph. Karadschitsch, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, ed. III, Belgradi, 1898.

¹⁾ Datorăm multă recunoștință d-lor prof. N. Drăganu și C. Lacea cari au binevoit a ne da totdeauna sfaturi folositoare și în special d-lui prof. S. Pușcariu care ne-a încredințat lucrarea de față, dându-ne dela început îndrumări utile în ce privește metoda de lucru. Tot d-sa a binevoit să cetească o parte din manuscris dând unele completări notate prin (S.P.).

celor care se ocupă de studiul influențelor străine în limbă, fiindcă e recent și ilustrează în linii mai precise fenomenul infiltrării lui în tezaurul nostru lexical. Imprumuturile străine din materialul nostru fac parte din sfera vieții economice și administrative îndeosebi. Multe din ele vor dispărea cu timpul, acum după ce administrația în noile provincii a devenit românească și după ce meseriașii și comercianții vor pune în circulație termeni românești din sfera ocupației lor. Se va ajunge încurs de câțeva vreme ca unele din cuvintele de structură străină, întrebuintate în regiunile alipite, să fie scoase din graiul zilnic, iar vieța lor din trecut să se oglindească doar în monumente de literatură populară.

Prezentăm aici o seamă de elemente din graiul băieșilor din Munții Apuseni. Regretăm că nu le putem face o listă aparte ci trebuie să le risipim prin celălalt material. Ni se par interesante unele constatări în legătură cu acest material, care nu a avut norocul să se bucure de o atenție specială în cercetările filologilor. Scrutând acest material, cunoscut doar în mică parte din monografia lui Frâncu și Candrea (*Românii din Munții Apuseni*, Buc. 1888, p. 41) se observă cum ocupația localnică condusă de elemente străine poate produce înrâuriri însemnate în graiul unei regiuni. E adevărat că asemenea înrâuriri se reduc la terminologia de natură tehnică, dar adesea ele pătrund și în graiul comun. Cu extrem de rare excepții, terminologia băieșească din Munții Apuseni e străină, îndeosebi nemțească. E curios cum, în curs de câteva decenii, de când exploatarea băilor a ajuns în mâinile Nemților, a fost înlocuită întreagă seria de termeni băieșești românești de odinioară. Descoperirea acestora e acum aproape imposibilă. S'ar fi putut păstră numai în elemente de literatură populară versificată; băieșii însă nu au asemenea producții. În povești termenii au fost înlocuiți. Pierderea lor e însemnată căci privesc o ocupație caracteristică a unei populații dintr-o regiune al cărei trecut istoric e foarte întunecat, populație căreia i se atribue — uneori în mod tendențios — origini diferite. Deodată cu banii primiți pe băi, Moții au vândut străinilor o bună parte din icoana vieții lor din trecut. Perfecțiunea felului de a lucra al străinilor a fost imitată de către proprietarii români, cari au introdus în graiul lor termeni ca *șticaiz*, *uărt*, *șut*, *hocman*, *șindăr* și altele.

Se mai păstrează numai puțini termeni românești. Aceștia însă sunt însemnați prin faptul că sunt în legătură cu noțiuni fundamentale din viața de băieș. Dacă străinii au putut face cunoscuți pe *fistău*, *râznă*, *chidinc*, *chiz*, *știufă* ș. a. și i-au putut generaliză în limba Românilor,

nu au scos din circulație cuvinte ca *ciorăsc*, *moleș* și altele, care după toată înfățișarea lor sunt românești. Subliniem faptul că acești termeni se întâlnesc exclusiv în gura băieșilor. Care a fost pricina persistenței lor? De sigur fiindcă erau cuvinte pe care le întrebuițează băieșii ei între ei și numai foarte rar în convorbiri cu străinii. *Râzna*, *șticaizul* din contră se întrebuițează mai des în înțelegerea cu superiorii, fiind unelte pe care le primesc dela stăpâni; *ciorăscul* sau *moleșul* e piatra cu care trudește băieșul singur.

Credem că ar fi de un interes deosebit un studiu special asupra băieșitului din Munții Apuseni ¹⁾ din care ar putea ieși concluzii importante în legătură cu trecutul Moșilor, atât de controversat. Neprețuită pentru folklorul românesc ar fi culegerea credințelor în spiritul protegitor al băii, *vâlva* și *săcreata*, care după toate aparențele conțin un substrat vechi ²⁾.

¹⁾ Un început în această privință e studiul, lui T. Suci, publicat în *Anuarul pe 1913/14 al gimnaziului din Brad*, făcut în linii mari și având în vedere mai ales partea tehnică a băieșitului.

²⁾ Câteva forme interesante din punct de vedere morfologic pe care le-am cules din fișele corespondențelor, sunt în mare parte cunoscute. Le dăm totuș pentru a mări numărul atestărilor lor: *blemați*, cunoscutul imperativ arhaic, cu sensul de «veniți!», com. N. Drăganu; *iestum* = «suntem», com. V. Lazar, Jina; *zicândurea*: *să ai patru boi zicândurea* = «zicând» (cf. *Dacoromania*, II, 661 și IV, 896), Fonetică sintactică: *aci'ngă mine* < aci lângă mine, com. A. P. Bănuț, Bihor; *a dorlea* > a doua oră-lea, St. Pașca, Crișcior; *pă d'a dorea* < pe de-a doua ori-ea = pe alt an, N. Drăganu; *ops'oi mere*, *ops'oi vedea*, A. P. Bănuț, Sighet.

O formulă interesantă de salutare și de închinare când se bea, e: *amin batăr-și-te*, A. P. Bănuț, Bihor.

În jocurile copiilor se întâlnesc unele formule neînțelese, un fel de enumerare de cuvinte, fără sens în limbă, prin care se aleg în două grupuri jucătorii, sau cu care se desemnează grupa care începe. Una din aceste e:

Êtam, bêtam, țâța, meá,
Âbri, fábri, dómni meá,
Ât, pút, nídâr, nút
Âier, fáier, víer, vánt.

Alta:

Ije, tje, mîje, mîje, panindtca, coțobéica,
Cuțttele-domnului, sabia-curcánului
Limbríci, custuríci,
Cióc, bóc, tréci lá lóc.

Ambele com. de N. Drăganu.

G L O S A R

A

abrietălui, vb. trans. IV-a. A instrui, a învăța (pe cineva) a grăbi (pe cineva). G. Vulcu, Răhău și Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *abrichten*, «a învăța» (termin intrat prin armată).

abrúst, de-abrúst, adv. (?). Înțeles neprecis: *L-o omorît de-abrust; L-o tăiat de-abrust*. Dr. V. Corbu, Zagra.

— Cf. germ. *abrüsten* «demonter un echafaudage».

aburi, vb. intrans. IV-a (Fig.). A minți, a exagera. V. Cutcan, Bonț.

— Cf. și *a afumă*, cu acelaș sens.

acarát, s. a. Voință, străduință, intenție: *Iși pune acaratul pe treabă*. V. Cutcan, Bonț și V. Bucur, Frata.

— Din ung. *akarat*, idem.

acătárite, atárite, adj. inv. De seamă, deosebit: *Nu-i acătárite om*. V. Bucur, Frata; *Popa nost nu are atárite avere*. Șt. Pașca, Crișcior.

(— Din *acătare, atare* S.P.).

acină, vb. refl. I-a. A se speria peste măsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. lat. *accinare*, «a răsună».

acolisi, vb. trans. IV-a. A face avere cu greu. V. Cutcan, Bonț.

— Cf. în *DA* sensuri apropiate.

acordurét, s. a. Acordionet. N. Drăganu, Sângeorz.

— Derivat din *acordor* cu suf. -eț.

adámán, s. a. Cadoul sau promisiunea unui cadou. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Etimologia din ung. *adomány* (*DA* s. a dămană).

adăfuri, s. plur. Secrete, capricii, intenții: *Numai eu îi știu adăfurile lui*. N. Nicolaescu, Gorj.

afin, s. m. Cumnat. A. P. Bănuț, Sălaj. (— Latinism < *affinis*. S. P.).

afumă, vb. intrans. I-a. (Fig.). A minți. V. Cutcan, Bonț.

— Cf. *a aburi*, cu același sens.

ăgê, interj. Cuvânt păstoresc cu care se alungă oile și caprele: *Age, oacheșă, că-ți rup coastele*. A. P. Bănuț, Maramureș.

— Formă coruptă din *haide, aide*.

agești, vb. refl. IV-a. A se lipsi cu desăvârșire de ceva. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

aícine, adv. inv. Aici: *Stăm aícine la umbră*. A. P. Bănuț, Bihor.

— Compus din *aici* (cf. *aîndene*, S. P.).

aieptă, alieptă, aleftă, vb. trans. I-a. A aminti cuiva indirect despre o datorie: *De zis n'o zis nimica, dar mi-o aleftat de banii ceia*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi; *Nu mi-o aleftat de datoria ce-o aveam la el*. C. Reboreanu, Bistrița.

aîndirea, adv. Aiurea: *O trăbuit să luăm sare din p'aîndirea, în bătaie*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din lat. *inde* (cf. *Dacoromania* III, p. 401).

alcán, s. a. Arcan. N. Drăganu, Valea Someșului.

aleán, s. a. Umflătură pe trup, provenită dintr'o boală venerică: *I plînd di*

- alean*. I-o ieșit curvii aleanu în obraz. C. Rebreanu, Bistrița și St. Pașca, Crișcior.
- Pentru înțelesuri apropiate, vezi *DA*, s. v.
- alegút**, s. m. Vițeluş. N. Drăganu, Sângeorz.
- alină**, vb. intrans. I-a. A șchiopătă ușurel. V. Bucur, Frata.
- Disimilat din *anina* (cf. *DA*).
- alintă**, vb. intrans. I-a. A șchiopătă, a anină. V. Cutcan, Bonț.
- alión**, s. m. Capacul numit lemn c â n e s c, p l a t a n. D. Rădulescu, Rudari.
- In *DA* supt forma *alior*. Tot acolo, forma noastră are înțeles de p a s e r e.
- alitrosi**, vb. trans. IV-a. A prăpădi pe cineva cu o lovitură, a ucide dintr'odată, P. Nișca, Crișcior.
- Cf. *litrosi* (S. P.).
- alunós**, adv. (Fig.). Slab, sfrijit. V. Cutcan, Bonț.
- aninăt**, adj. Rău îmbrăcat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- anúrce**, pron. nehot. Oarece. A. P. Bănuț, Sălaj.
- amărăciune**, s. f. (Fig.). Rachiu. V. Cutcan, Bonț.
- anușcând**, **anóșcând**, adv. Adineaori, nu prea demult: *Anușcând am fost la dâns, da nu mă mai duc*. Șt. Pașca, Crișcior.
- Cf. nu știu când,
- aoáce**, adv. Acolo (?). A. Bănuț, Bihor.
- apătúică**, s. f. Mâncare proastă. V. Cutcan, Bonț.
- apătós**, adj. (Fig.). Leneș, bolnăvicios. V. Cutcan, Bonț.
- apristui**, vb. trans. IV-a. A permite cuiva să se apropie (întrebuințat numai la negativ): *Să nu te apristui pe la fată că te îmblăt. Să nu mă năcăjesc când văd că omu mieu nu se mai apristuipe p'acasă?* Șt. Pașca, Crișcior.
- arămós**, adj. (Fig.). Om rău la suflet, hain. V. Cutcan, Bonț.
- arăféle**, s. plur. Farduri, vopseli, V. Cutcan, Bonț.
- arcalie**, s. f. Vitalitate, virulență, tărie. sănătate. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. grec. ἀλκή «energic», *Soph. GRL.* 115.
- aricós**, adj. Cu vine umflate. V. Cutcan, Bonț.
- arinós**, adj. (Fig.). Vicios, păcătos. V. Cutcan, Bonț.
- arión**, s. a. Carte de cântece lumești. Șt. Pașca, Crișcior. E titlul unei cărți de cântări, dat după numele lui A r i o n, poet grec, inventatorul ditirambelor.
- așeză**, vb. refl. I. A. se liniști, a se astămpără: *om așezat* = om de treabă. Șt. Pașca, Crișcior și V. Lazar, Jina.
- astoî**, vb. refl. IV-a. A se liniști. E Cioran, Rășinari.
- (— Cf. *ostoî* S. P.).
- astrúe**, s. a. Stea. N. Drăganu, Lona (Făgăraș).
- Legătură cu *astru* «stea»?
- avărămút**, s. (Fig.). Numire ce se dă aurului de către cumpărătorii contrabandiști numiți «gozari», pentru a nu fi înțeleși. Șt. Pașca, Crișcior.
- asudát**, s. a. (Fig.). Câștig anevoios. V. Cutcan, Bonț.

B

- bábă**, s. f. Burtă: *I-am dat un pumn în babă*. C. Marinescu, Muscel.
- băbăție**, s. f. Gura cuptorului: *Pune ușa la băbăție că se răcește cuptorul*. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. *bobotaie*, *băbăiale*.
- băbóiu**, s. m. Om cu apucături femeiești. V. Cutcan, Bonț.
- Derivat din *babă* cu suf.-*oiu*, cf. și sinonimul *lătolu*.
- băbút**, s. m. Copil mic de țâță. V. Cutcan.

- babornă**, s. f. Mâncare săracăcioasă, făcută din pâne uscată opărită și amestecată cu brânză. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- băc**, s. a. Moft, dorință, capriciu: *N'am vreme să alerg după băcurile lui*. V. Corbu, Zagra. In forma **ciudă-băc** avem un stereotip spus de copii când vreau să tachineze pe cineva. Șt. Pașca. Crișcior. Băc «e o negațiune la o minciună» (?). V. Cutcan, Bonț.
- băcsăuă**, s. plur. Mărăciniș, buruieni dese, lucruri înghesuite. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
(— Cf. **băcsi**, *DA*, S. P.).
- bădărău**, s. a. Pâne cu legumă. V. Cutcan, Bonț.
— Cf. ung. *badur*, «încurcat, mestecat», sau poate o formă cu schimb de sufix din **bădăran**, **bădăroiu**.
- bădăroiu**, adj. Prost, stupid. V. Cutcan, Bonț.
— Din forma **bădăran** prin substituire de sufix.
- bădruiu**, s. a. Baston scurt de brad folosit de copii la jocul «le-a cotca». G. Vulcu, Răhău.
— Metateză din *brăduiu* (*DA*, s. v.).
- băier**, s. a. (Fig.) Minte, inteligență. V. Cutcan, Bonț.
- băhă**, s. f. Femeie nevoiașă, lipsită de inițiativă. V. Cutcan, Bonț.
— Sens foarte apropiat de cel dat în *DA*.
- băhăl**, vb. trans. IV-a. A ciurui semințele, a vântura. V. Cutcan, Bonț.
- bălă**, s. f. Poreclă dată unuia care păcălește pe alții. V. Lazar, Jina.
- bălăcători**, vb. trans. IV-a. A spune porcării, vorbe triviale. V. Cutcan, Bonț.
- bălăcăune**, s. f. Murdărie morală, trivialitate, perversitate. V. Cutcan, Bonț.
— Derivat din **bălăci** (*DA*, s. v.).
- bălălău**, s. a. Mâncare făcută cu mămăligă, unt și brânză. N. Drăganu, Ruștior.
- Băla**. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- bălăvăni**, vb. refl. IV-a. A se crepă de ziuă: *Se bălăvăneă de ziuă când am plecat*. N. Nicolaescu, Gorj.
- balbotină**, s. f. Fruct necopt, crud. E, Cioran, Rășinari.
— Variantă a lui **bolbotină** (cf. *DA*, s. v.).
- bălcoș**, adj. Crud, tâlhăresc, fără inimă: *Doamne, Dumnezeu! mieu Iartă și pe frate-mieu Și pe bălcoș Nichifor, C'o fost harâmbașa lor*. G. Vulcu, Răhău.
- bălucă**, s. f. Fetiță blondă (cf. și numele de familie *Băluca*). V. Cutcan, Bonț.
— Derivat din **băl** cu sufixul **-ucă**.
- Bălúța**, s. f. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
— Din **băl** cu suf. **-uță**.
- bănău**, s. a. Loc steril, neproductiv. A. P. Bănuț, Maramureș.
- bangău**, s. m. Gologan, ban. V. Cutcan, Bonț.
- bârăi**, vb. trans. IV-a. A trece oile prin strungă: *Bârăe oile să vie la mulsoare*. V. Cutcan, Bonț.
(— Propriu «a le strigă *bâr*», S. P.).
- băreă**, s. f. Femeie neindemânică și proastă. V. Cutcan, Bonț.
- bărcănă**, s. f. Oaie cu lână sură, creață. V. Cutcan, Bonț.
— În *DA* **bărcă**, **bercă**, din ung. **birka**.
- bărtă**, s. f. Femeie de ocară. V. Cutcan, Bonț.
- bărtă**, cu **bartă**, adv. Desigur, adevărat. V. Cutcan, Bonț.
- băscăcără**, vb. trans. I. A lărgi pasul, a face grimasuri, a se strâmba: *Ce te băscăcărezi așa că doar nu ești la circ*. N. Nicolaescu, Gorj.

- (— Cf. *răserăcără*, S. P.).
- bășcălie**, s. f. Batjocură, răs. N. Nicolaescu, Gorj.
- Derivat din *băscăli* (acesta în *DA*).
- băzdări**, vb. intrans. IV-a. A băzâi, a alungă vitele băzâindu-le în urechi. V. Cutcan, Bontș. și N. Drăganu.
- Contaminare din *băzâi* † *bondări* din *bondar*).
- becăciu**, s. a. Cojoc de piele de oaie, frumos lucrat. A. P. Bănuț, Bihor.
- Din ung. *becses*, «valoros».
- bechēs**, s. a. Orice îmbrăcăminte. V. Cutcan, Bontș.
- Cf. cuvântul anterior.
- bedeărcă**, s. f. Un vas de lemn cam de o cupă, întrebuițat mai ales la stână. A. P. Bănuț, Maramureș.
- belicūs**, s. a. O fâșie de loc înclinat pe care lunecă băieții, călare pe băț. G. Vulcu, Răhău.
- beliște**, s. f. Cale nepotrivită nici pentru sanie nici pentru trăsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- belterie**, s. f. Fâșie de pânză sau postav îngustă și lungă. N. Nicolaescu, Gorj.
- Cf. *bertelie*, *betelie* < *bată*.
- berbeléu**, s. m. Copil bătaș. V. Cutcan, Bontș.
- bêrdă**, s. f. Coastă de deal, răpoasă. A. P. Bănuț, Maramureș.
- beșăl**, (plur. *beșăie*), s. a. Odihnă, repaos (numai în graiul minerilor). Șt. Pașca, Crișcior.
- beșău**, s. m. Copil mic și slăbănog: *I de cinci ani beșăul și nu poate scoate o vorbă legănată*. Șt. Pașca, Crișcior.
- Derivat din *beși* cu sufixul *-ău*, ca în *căcău*, *plângău*, *lingău* etc.
- bēsniță**, s. f. Femeie bătrână, dosnică. N. Nicolaescu, Gorj.
- Derivat din *beznă* (?). În *DA* *beșniță*, derivat din *beși*.
- beștăli**, vb. trans. IV-a. A comanda, G. Vulcu, Răhău și Pașca, Crișcior.
- Din germ. *bestellen*, idem.
- betică**, s. f. Fâșie îngustă de stofă. N. Nicolaescu, Gorj.
- Din *bată* † — *eică*.
- beutor domnesc**. Invitatul care bea gratis la un chef (uneori în sens batjocoritor). V. Lazar, Jina.
- bezăr**, s. a. Mâncă dela cămașă, dela cot în sus. N. Drăganu, Chintelnic.
- Cf. *băzară*, *băzări*, *DA*. (S. P.).
- bibițele**, s. plur. (?). Afaceri mărunte. V. Cutcan, Bontș.
- bică**, *bîgă*, s. f. Un joc de copii. (?) V. Cutcan, Bontș.
- bicătoare**, s. f. Castron fără picioare. N. Drăganu, Mărcușa.
- (— Cf. *picător*, S. P.).
- bîlnic**, adj. Deștept, isteț. V. Lazar, Jina.
- bîntă**, s. f. Pedepsă. A. P. Bănuț, Bihor.
- Cf. ung. *büntetni*, «a pedepsi».
- bîrgă**, s. f. Vină, greșală. N. Drăganu.
- Din germ. *Bürge*, «martor»?
- bîfă**, s. f. Lele, nană. V. Lazăr, Jina.
- Cf. † *bîfă* în *DA*.
- bitirici**, vb. trans. IV-a. A împreună, N. Drăganu, Zagra.
- blăznă**, s. f. Duh rău, zână răutăcioasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Cf. etimologia din *DA*, care se verifică și mai mult cu înțelesul de față.
- bleăse**, s. a. Stomac. V. Lazar, Jina.
- blești**, vb. intrans. IV-a. A respira greu: *Așa's de trudită de nici blești nu mai pot*. C. Reboreanu, Bistrița.
- bloj**, s. m. Cerșitor. N. Drăganu.
- bluhăi**, s. plur. Intestine, măruntaie. A. P. Bănuț, Maramureș.
- boăghil**, s. a. Clăie. N. Drăganu.
- Cf. *DA* s. *boaghe*.
- boalcă**, s. f. Apă stătută și caldă. N. Nicolaescu, Gorj.
- bôbă**, s. f. Bob, grăunț. N. Drăganu.
- Contaminare între cele două forme

- boabă** și **bob** (nu ne explicăm altfel lipsa metafoniei).
- bobălcă**, s. a. Loc ridicat, cu un platou în vârf. A. P. Bănuț, Maramureș.
- bobătă**, s. f. Femeie gravidă. V. Cutcan, Bonț.
- Derivat din **babă** (cf. *DA*).
- Bobolină**. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- bobolot**, s. a. O piatră rotundă cu care se pardosește curtea. G. Vulcu, Răhău.
- Cf. **gogoloț**, **golomoș** (DA.).
- boborănță**, s. f. «Ispravă» copilărească, glumă proastă: *E om mare și face numai boborănțe*. N. Nicolaescu, Gorj.
- boburós**, adj. (Fig.) Dur, crud, ordinar. V. Cutcan, Bonț.
- bohútă**, s. f. Bomboană, dulceață. V. Cutcan, Bonț.
- bocăle**, s. f. Vas mare de pământ în care se ține apa de băut. A. P. Bănuț, Maramureș.
- Din ung. **bokolyó** «fedeleș».
- bocár**, s. a. Plută. N. Drăganu.
- bóena**, de-a **bóena**, adj. In: *a vorbi de-a bocna* = a spune ceva cu răutate la adresa altuia. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- bodocăli**, vb. intrans. IV-a. A flecăli, a vorbi fără înțeles, a troscoti. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. cuvântul **a bodogăni** (DA).
- bodogălă**, s. f. Vorbărie. V. Cutcan, Bonț.
- Derivat din **bodocăli**, mestecat cu **dodogăni**.
- boghirci**, vb. trans. IV-a. A fură, a șterpell. G. Munteanu, Poiana Sibiului.
- boghiuță**, s. a. Furcitură. N. Drăganu. (— Dim. lui **boghie**, S. P.).
- bohârță**, s. f. Lucru de nici o treabă, boarfă, unealtă veche și stricată: *O vinut cu bohârțile în spate și iacătă-l gazdă*. Șt. Pașca, Crișcior.
- Avem probabil o legătură cu ung. **bohaj** s. **boháj** (aceste în *SzMTSz*, I, p. 150), amestecat cu **bosecărță**, **boșcărță**, existent și el cu acelaș sens, în partea locului.
- bohórniță**, s. f. Oală mare și burtucănoasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- bojgău**, s. m. Haimana, tânăr flusturatic, vagabond. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- boleai**, vb. intrans. IV-a. *Bolcăie apa'n butoiu*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Onomatopce.
- bolfán**, adj. Avut, bogat. V. Cutcan, Bonț.
- bolmeteu**, s. m. Om prost, nătăflete. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Bolocán**. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- bolond**, adj. Domol, pașnic, bun: *E bolond la inimă și nu face rău nimănu*. N. Nicolaescu, Gorj.
- bolovănit**, adj. Neînduplecat. V. Cutcan, Bonț.
- bolúnda**, de-a **bolúnda**, adv. Nebunește: *Mâncă banii de-a bolúnda și nu se gândește cât o asudat pentru ei*. A. P. Bănuț, Bihor. (ung. **bolond**, «nebun», un format adverbial).
- bóndrăș**, adj. Prostănac, nătărău. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Din ung. **bondor**, **bondrus**, idem (*SzMTSz*, s. v.).
- bontreciu**, s. a. Un fel de sulă îndoită cu care se desfundă luleaua. C. Marinescu, Dolj.
- (— Cf. ung. **bontani** «a desface», S. P.).
- boós**, adj. (Fig.). Prostănac, idiot: *Omu dsta-i boos rău la cap*. C. Rebreanu, Bistrița.
- Derivat bou † suf. -os.
- borășcăi**, vb. trans. IV-a. A scormoni: (mișcarea ce o face boul cu piciorul pe pământ înainte de a se apuca de bătaie cu altul). N. Nicolaescu, Gorj. (Deriv. **borășcăitură**, s. f. Urma

- rămasă pe unde a borâșcăit boul, idem).
- Contaminare din **bornă** † **râșchiă**.
- bormașină**, s. f. Mașină perforatoare cu care se lucrează în piatra din baie.
- Șt. Pașca, Crișcior.
- Imprumut german nou, **Bohrma-schine**, idem.
- boroscodénie**, s. f. Atitudine indecentă, vorbă urită. N. Nicolaescu, Gorj.
- boroștineală**, s. f. Se numește cel care murdărește totul pe unde umblă: *Esti o boroștineală, mucosule*. E. Cioran Rășinari.
- hortocuină**, s. f. O plantă bună pentru nutrirea vitelor (?). V. Cutcan, Bonț.
- borză**, s. f. (Fig.) Minciună. V. Cutcan, Bonț.
- boșânțat**, adj. Aprins la față în timp de boală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- bot**, s. a. Nod, grămadă: *Stau copii bot, unu peste altu*. V. Cutcan, Bonț.
- bot**, adj. Prost. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. ung. **búta**, cu același sens.
- bozgăială**, s. f. De cele mai multe ori e poreclă ce se dă unui «om cu fața lată și cu ochii mari, bulbucăți». I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- brăce**, s. f. Imbrăcămintă de orice fel. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- In *DA* cuvântul are un înțeles mai restrâns.
- brăhul**, vb. refl. IV-a. A se strică, a se prăpădi. N. Drăganu (?). (D e r i v. **brăhúiu**, adv. Stricat, idem.).
- O variantă a lui **vrăvul**.
- Brăica**. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
- brătăci**, vb. trans. IV-a. A-și pierde vremea în căutarea unui lucru: *Ce tot brătăcești pe-acolo?* N. Nicolaescu, Gorj.
- Brebenel**. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- brențălu**, vb. refl. IV-a. A se ciondăni, a se sfădi. N. Drăganu.
- Cf. germ. **brenzeln**, «a mirosl a ars».
- brihăi**, vb. intrans. IV-a. A râde fără rost, a linzi. E. Cioran, Rășinari.
- brumăt**, adj. (Fig.): Bătrân: *om brumat*. V. Cutcan, Bonț.
- búbă**, s. f. Durere de gât, de urechi, de ochi, de măsele, provenită din răceală. V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.
- bubolță**, s. f. Umplătură de varză, sarmală. A. P. Bănuț, Bihor.
- bubulie**, s. f. Dălmă, colibă, V. Cutcan Bonț.
- búclă**, s. f. Vopseală. V. Lazar, Jina.
- bududău**, s. m. Un om al nimănu care hoinărește fără nici o țință. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. V a r, **budalău**, idem, I. Moga, Săliște (Sibiu).
- budulău**, s. a. Fântână cu bortă. V. Cutcan, Bonț.
- buduli**, vb. trans. IV-a. A persecuta. N. Drăganu, Friș și I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- budurli**, vb. refl. IV-a. A se căra, a se depărta: *Amu mă budurlesc de-aci*. C. Rebreanu, Bistrița.
- buduroaie**, s. f. Tubul de lemn dela cazanul de făcut țuică, așezat între capac și țeava de metal din putină. N. Nicolaescu, Gorj.
- buhăiu**, s. a. Căciulă făcută din piele prost tăbăcită. G. Vulcu, Răhău.
- Din ung. **bohaj**, «haină flocoasă».
- buigás**, s. a. Inghesuială, gâlceavă, neplăcere: *Cu copii mulți ai buigaș*. Șt. Pașca, Crișcior.
- Din ung. **bujgás**, idem.
- bulgi**, vb. intrans. IV-a. A năvăli: *Buigă peste noi*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Contaminare din **bul** «a năvăli», cu **fugl**.
- bujdău**, s. m. Uscător de poame. V. Cutcan, Bonț.
- bulidăuă**, s. f. «Un fel de iarbă mare cu cotor gros și în formă de țeavă» (bucinișul?). Dr. V. Corbu, Zagra.
- búmă**, s. f. Violoncel. V. Cutcan, Bonț.

burác, s. m. Cartof. A. P. Bănuț, Satu Mare.

— Cf. rut. *burak*, «sfeclă» *ZelRDWb* I, 49.

burecă, s. f. Țigancă. V. Cutcan, Bonț.
burduji, vb. trans. IV-a. A călca în picioare, a zdrobi, a dripl, a stopși: *L-o burdujit vaca de i-o rupt coastele*. C. Rebreanu, Bistrița.

burhălu, s. a. Piatră moale pe care băieșii o despică numai cu ajutorul ciocanului. Șt. Pașca, Crișcior.

burlăș, s. a. Ploscă de lemn. N. Drăganu, Căian.

— Etim. din ung. *börjas* (com. de d-l Drăganu).

burtucă, s. f. Fântână. V. Cutcan, Bonț.
— Din ung. *borkut* (cf. în toponomastica ardeleană *Borcut*), cu metateză. A putut să se producă un amestec și cu *burtuhán*, *burtucan*.

Búsa. Nume de câine. N. Nicolaescu, Gorj. Eșinume de Familie, Șt. Pașca Crișcior.

buști, vb. intrans. IV-a. A izbucni: *S'a rupt doaga de la butoiu și a buștit apa din el*. N. Nicolaescu, Gorj.

Busulóc. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

butin, s. a. Exploatare de păduri. A. P. Bănuț, Sighet.

— Din rut. *butin*, idem (*ZelRDWb*, I, 51).

butur, s. a. O bucată de carne care se taie din pulpa animalului. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *DA* supt *but*.

buturóiu, s. a. Gârliciul de la fântână făcut dintr'o bucată de lemn. V. Bucur, Frata.

— Derivat din *butură* cu suf. -óiu.

C

cáfăr, s. a. O bucată de lemn de brad care se întrebuințează la construcția caselor. G. Vulcu, Răhău.

— Din sás. *Käfer* (*Țb.*, X, 180).

căhătură, s. f. Epilepsie. V. Cutcan, Bonț.

— Din *chihăi*, *chihăitură*, (*TDRG* s. v.) prin apropiere de *chehe* (?).

căie, s. plur. Cuiele ce se bat pe potcoavă pentru ca să nu luneci. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *DA* s. *caia*.

căie, s. plur. «Capetele din urmă (sic!) dela talpele saniei»: *Dacă n'ai loc în sanie sui-te pe căie*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *căiu* «călcăiu», partea dinapoi a copitei calului.

călădănă s. plur. Crucile de care trag caii plugul; orice capete de funii. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din ung. *kaloda*, «jug».

călămăzdră, s. f. Salamandra: *Călămăzdra pică cu ploaia*. V. Lazar, Jina.

— Pentru *sălămăzdră* cf. *Dacoromania* III, p. 819.

calău, adj. Umed, apătos: *pământ calău*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cu alt sens în *DA*; cf. *Dacoromania* III, p. 618 și 661 ș. u.

călecă, vb. trans. I. A cântări: *Vițdu asta calcă 95 de chile*. A. P. Bănuț, Baia-Mare.

calcavură, s. f. Palmă: *Iți dau o calcavură de-auzi câinii în Giurgiu*. N. Nicolaescu, Săulești (Gorj).

— Etim. cf. *DA* s. v.

căldărit, adj. (Fig.) Beat. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat glumeț din *căldări* «a bea».

călină, s. f. Cumnată: *Nevasta îi zice surorii bărbatului său, călindă*. D. Rădulescu, Rudari.

căliscă, s. f. Inchisoare, temniță. N. Drăganu, Căian.

— Din ung. *kalieka*, «colivie» (în Munții Apuseni *căliscă* înseamnă «colivie»). Cf. însă și *calească*.

cămară, s. f. Măcelărie. E. Munteanu, Poiana Sibiului.

cănăc, s. m. Un fel de ciucure în formă de nod, care se pune ca podoabă în coarnele boilor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din **canaf** (*TDRG*), **canah**.

canáp, subst. Sfoară groasă de legat pachetele de bumbac; sfoară importată din străinătate: *ață de canap* și *canap*. C. Marinescu, Dolj.

— Probabil la origine identic cu cuvântul anterior.

căni, vb. trans. IV. A vopsi ouăle de Paști. (Se pun în «zăr», «feștele», «scorțișori»). N. Drăganu, Valea Somesului.

— Din ung. **kenni** (*DA.*).

căni, vb. trans. A înviora. V. Cutcan, Bonț. (D e r i v. **cănit**, adj. Inviorat, întărit. Idem).

— Probabil identic cu *căl*.

cântă, vb. refl. I. A plânge în gura mare, a se boci: *Se cântă tot morțește*. Șt. Pașca, Crișcior și V. Bucur, Frata.

— Cf. și *DA.* s. v.

căpăvît, adj. Nebun, într'o ureche, căpiat. V. Cutcan, Bonț.

căpiță, vb. trans. I. A stâlci pe cineva în bătaie. V. Bucur, Frata.

căpslă, S. f. Capsă. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. **Kapsel**.

căpostér, s. a. Perină de paie, căpătăiu. V. Cutcan, Bonț.

căpút, s. a. Termin generic pentru orice haină. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *DA.* s. v.

căpută, vb. refl. I A se recăsători: «Un văduv dacă se căsătorește cu o văduvă, se zice că se căpută, nu că se căsătorește». V. Bucur, Frata.

carâmb, s. a. Un bețișor cioplit în patru fețe pe care se înseamnă, după rând, care cât lapte are. N. Drăganu. (Cf. *Dacoromania* II, 596).

cărătenie, s. f. Urmă: *Mi-a dat să-i fac o socoteală și nu-i dau de cărătenie*. N. Nicolaescu, Gorj.

cărcăi, vb. intrans. IV-a. A vorbi de rău. V. Cutcan, Bonț.

cărcăli, vb. intrans. IV-a. A vorbi (nerozii), a flecăli. (D e r i v. **cărcălit**, adj. Fără minte, neserios). V. Cutcan, Bonț.

cărlicuș, s. m. Student teolog (termen ironic). C. Rebreanu, Bistrița.

— Din germ. **kirehlich** † suf. -uș.

cărloi, vb. intrans. IV. A plânge, a urla. P. Nișca, Crișcior.

— Contaminat din a **cărâi** † a **dărloi** (acesta din urmă prin partea locului are același sens).

cărloiăt, adj. Incărligat, îndoit. V. Cutcan, Bonț.

cârș, adj. Avar, zgârcit și fără inimă. V. Cutcan, Bonț.

cărpănós, adj. (Fig.). Animalul care oricât de bine ar fi nutrit, rămâne totuși slab și cu părul zburlit. V. Bucur, Frata.

cărstăță, S. f. Grămadă de snopi de grâu așezați în formă de cruce. I. Sohorca, Sângieorz-Băi.

cărță, s. f. Fetiță mică, sugace. V. Cutcan, Bonț.

cărți, vb. intrans. IV-a. A vorbi, a crâcni: *Să nu cărțești, că te omor*. N. Nicolaescu, Gorj.

cărțiăuă, s. plur. Mărunțișuri, fleacuri. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cărtóg, s. a. O felie de pământ lucrată, găsită în mijlocul unui întins loc de fâneață. N. Nicolaescu, Gorj.

cas! cas! cas!, interj. Se strigă către păsări ca să intre în coteț. N. Nicolaescu, Gorj.

căștigă, vb. trans. și refl. I. A spovedi pe cineva și a-l cuminecă în stare de boală grea; a boteză: *Iă moare bărbatul așa necăstigit și ea nici nu-i pasă*. Șt. Pașca, Crișcior

— Ajuns la acest înțeles supt influența lui a îngriji care ca și a câștigă are sensul de a p ă z î. (Pentru evoluția de aici cf. S. Pușcariu, *Din perspectiva Dicț.*, Cluj, 1922, p. 16).

cășună, vb. refl. I. A fi alterat la minte, țicnit. G. Vulcu, Răhău.

cășută, s. f. Cutie de chibrituri. G. Munteanu, Poiana Sibiului.

cătarg, s. a. Arbore lung, drept și gros. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Neologism?

cățel, s. m. (Fig. ?). Copil din flori, nelegitim. V. Cutcan, Bont.

căței, s. plur. Larve de albine; căpriorii cei mai mici la o casă. N. Nicolaescu, Gorj.

cățină, s. f. Covată mai mică. A. P. Bănuț, Sălaj.

cătăneț, adj. Strict, milităros, regulat. A. P. Bănuț, Sălaj.

— Derivat din **cătan**(ă) † suf. -eș.

cătăre, s. f. Câștig, venit: *Oamenii ce n'au cătare iarna și mai rabdă*. V. Bucur, Frata.

cătrănar, sm. (Fig.) Crâșmar, în sens glumeț. P. Nișca, Crișcior.

— Derivat din **cătran** «rachiu».

cățuni, s. plur. (?) Un fel de brazi (?). N. Drăganu, Ruștior.

căuș, vb. refl. IV-a. A se zăpăci, a se încurcă la socoteli. V. Bucur, Frata.

ceacăr, s. a. Un instrument de lemn pe care se pune jirebia și se deapără (sic) N. Nicolaescu, Gorj.

ceăcăne, s. f. Femeie obraznică și cu moralitate dubioasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ceăglă, s. f. Unealtă, ciocan cu care se rupe o bucată de piatră din stană, sau se smulge din pământ. V. Cutcan, Bont.

ceăpță, s. f. Capișon purtat de nevestele tinere. V. Bucur, Frata. (Fig.) Palmă:

I-am dat o ceapță de i-am smintit măselele. C. Rebreanu, Bistrița.

ceas rău, Nume dat unei boli venite subit în urma unui blestem: *Are cias rău, nu cred că mai scapd*. Șt. Pașca, Crișcior și V. Bucur, Frata.

cebălă, s. m. Om invalid, urît, transfigurat. N. Nicolaescu, Gorj.

— Postverbal din **cibălu**. (Cf. *DR*. IV, p. 779).

cechie, s. f. Briceag, cuțit mic: *Am și eu cechie dar nu taie de loc*. N. Nicolaescu, Gorj.

cei, vb. trans. IV-a. A țineă la dreapta când se mână carul cu boi. V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.

— Derivat verbal din interj. **ceă**.

celnie, adv. Când cineva pleacă la lucru fără unelte, se zice că merge celnic singur: *Celnic te duci la pădure?* (fără săcure, boi, etc.). *Nu te duce celnic la târg, că numa te bate cineva*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Etim. cf. *DR*. III, p. 417.

Cerbân, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

cereui, vb. refl. IV. Se zice despre doi tineri îndrăgostiți că se crecuesc: se joacă, se mângâie, se alintă. Șt. Pașca, Crișcior.

— Etim. în *DR*. IV, p. 679—680, (din ung. *kerék*).

cerime, s. f. Partea de deasupra (tavanul) galeriilor din baie. (Înțelesul de «coperiș» care se dă de *Francu-Candrea*, *Românii din Munții Apuseni*, p. 41, nu cred că e autentic. În graiul băieșilor nu se găsește decât în accepțiunea de mai sus). Șt. Pașca, Crișcior.

cermăli, vb. trans. și refl. IV-a. A încurcă sau a se încurcă în facerea unei socoteli. V. Bucur, Frata.

cėsă, s. f. Unealtă cu care se scobește covata. P. Nișca, Crișcior.

cheltuiălă, s. f. Explozibilele consumate în timpul lucrului de o lună, pe care le plătește din leafă fiecare băieș. Șt. Pașca, Crișcior.

chêntes, s. m. Voluntar (intrat în armata revoluționară a lui Kosuth, la 1848). V. Bucur, Frata.

— Din ung. *önkéntes*, idem.

cherent, adj. Fără judecată, iresponsabil (germ. *‘unzurechnungsfähig’*). N. N. Drăganu, Valea Someșului.

cheș, adj. Pestriț, cu pete de diferite colori pe corp. V. Lazar, Jina și Șt. Pașca, Crișcior.

chesitură, s. f. Tăietură, crepătură. V. Bucur, Frata.

— Din *teșitură* cu fonetismul local.

chiantaun, s. m. Prostănac, idiot. G. Munteanu, Poiana Sibiului.

chiantaur, adv. Amețit de băutură: *Umblă tot chiantaur*, N. Nicolaescu, Gorj.

— Probabil ambele cuvinte din urmă au o origine comună.

chibul, s. m. Măsură de capacitate de 120 de litre. A. P. Bănuț, Bihor.

— Din ung. *köböl* (*CzFMSz*, Pest, 1862, III, p. 1042).

chichéu, s. a. O secure mare. A. P. Bănuț, Bihor.

— Cf. ung. *tető* (*GhDMR.*, 1906, p. 717).

chichiréz, s. m. Băiat mic. V. Cutcan Bonț.

chidinc, s. a. Tocmeală, mijloc de a face leafă mare: *Dacă n'ai chidinc, n'ai sărbători ca lumea*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *Gedinge*, cu acelaș sens.

chilipi (*chilipchi*): Se numesc zilele dela 14—21 Noemvrie, adică dela Sf. Ap. Filip, până la Intrarea în biserică. (În zilele acestea nimenea nu are voie să taie cu foarfecele, ca să nu vie lupii la oi. Ca să nu se uite acest lucru, femeile își leagă foarfecele cu

sfoară): *Să nu tai că's chilipchi!* V. Lazar, Jina.

chindéu, s. a. Un fel de pânză în forma unui ștergar cusut la capete cu flori și «cipcă» cu care se învelesc la cap femeile în sărbători. N. Drăganu, Iclodul Mic.

— Din ung. *kendő*, «ștergar».

chiómb, adj. Orb: *Uite aici, chiombule*. N. Nicolaescu, Gorj.

chisăl, s. a. Unealtă cu care se scobește covata, ceslă, N. Nicolaescu, Gorj.

chișcău, s. a. Băsică pentru păstrat tutunul. C. Marinescu, Dolj.

chișă, s. f. Moment potrivit: *Noaptea-i chișa hoșului*. N. Nicolaescu Gorj.

chiton, s. a. Suman de pănură albă sau sură cu croială largă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

chluzul, vb. trans. IV-a, A lucra în comun, a potrivi, a se înțelege: *Om chluzul cum om putea*. A. P. Bănuț, Bihor. (Deriv. *chluză*, s. f. Prietenie, tovărășie în afaceri: *Nu-ți face chluză cu el că-i un hoț*. Șt. Pașca, Crișcior.)

— Din ung. *köz*, comun, familiar.

chiz, s. a. Un minereu bogat în aur, pirită. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *Kies*, idem.

cibárnacă, s. f. O pălărie veche și stricată, cu bordurile rupte, ca fesul turcesc, pe care o iau cei cari mulg oile. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cică! **cică!**, interj. Când se chiamă porcii se strigă: *cică, cică!* N. Nicolaescu, Gorj.

— Din *purcică*, *purcică!* (?)

cicărl, vb. trans. IV-a. A mișcă într-o parte, a cârni, a sucl: *Cicărește o țără ruda carului*. V. Bucur, Frata. În sens intrans. A sări în sus de bucurie. N. Nicolaescu, Gorj.

cide, s. f. (?) Omăt înghețat, omăt plouat și înghețat care ține crengile unui copac la olaltă și câte odată le și rupe. N. Drăganu, Valea Someșului.

- Cf. *ehidie* și ung. *köd*, «ceată», «negură».
- cigăli**, vb. trans. IV-a. A mânca pe apucate. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. *a ciuguli* (*T.D.R.G.* s. v.).
- cihăi**, vb. refl. IV-a. A se trudi să aprindă cineva foc cu material ud. (Deriv. din *cihăit*, «certat»). V. Cutcan, Bonț.
- cihărănie**, s. f. Coastă piezișă; loc sălbatec. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- cimbră**, s. f. Fată isteată. V. Cutcan, Bonț.
- ciméde**, s. f. O familie nu prea numeroasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- cinii căsii**: Mobilierul pe care îl aduce fata ca zestre când se mărită; aranjamentul intern complet. A. P. Bănuț, Sălaj; Luntre. V. Lazar, Jina.
- cinșoară**, s. f. Masă ce se dă la cel ce-și serbează ziua numelui, în preziua serbării. N. Nicolaescu, Gorj.
- cinzal**, s. a. Tratamente crud, bătaie: *O făcut el mult cinzai cu ea până ce s'o omoare*. C. Rebreanu, Bistrița. — Din *chinzut* (cu rostire dialectală) (< ung. *kinozni*, S. P.).
- cioacă! cioacă!** interj. Strigăt cu care se chiamă porcii. N. Nicolaescu, Gorj.
- cioacă**, s. f. Vârful unui deal; închizătoare de lemn la poartă, în formă de cârlig: *Ai pus cioaca la poartă?* N. Nicolaescu, Gorj.
- Pentru sensul din urmă cf. *ciocă*, *ciocă*, *mocioacă*, «baston cu cârje».
- cioacăle, cioacăle!** Interjecțiune cu care se chiamă porcii. N. Nicolaescu, Gorj.
- Cf. *ciocă* și *cică*, mai sus.
- ciogă**, s. f. Mărtoagă, vită sau om slab. V. Cutcan, Bonț.
- Din *ciocă* («cu spinarea cocoșată») † *mărtoagă*.
- cioară**, s. m. Sas (în batjocură). V. Lazar, Jina. (Fig.) Minciună. V. Cutcan, Bonț.
- Cioăra**, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
- cioărcă**, s. f. Căpățînă, schelet. V. Cutcan, Bonț.
- ciobă**, vb. trans. și refl. I. A știrbi. N. Drăganu.
- Derivat din *ciob*.
- ciobăn**, s. m. Păstor de boi, deosebit de cel de vaci, care se chiamă *ciurdar*. V. Bucur, Frata.
- ciobănă**, s. f. Un vas de lemn cu care își duc țărani apa când sunt la lucru. V. Lazar, Jina.
- cioc**, adv. Nimic: *Nu-ți dau cioc odată*, nimic odată. Șt. Pașca, Crișcior.
- ciocăn**, s. m. (Fig.) Om prost, nătăfleț. V. Cutcan, Bonț.
- ciocăni**, vb. intrans. IV-a. A vorbi în contra cuiva. V. Cutcan, Bonț.
- cioci**, s. (?) Porumbul cules de pe cocian. A. P. Bănuț, Sălaj.
- cioclu**, s. m. Om mic, pipernicit: *un cioclu de bărbat*. C. Rebreanu, Bistrița.
- ciocoti**, vb. trans. IV-a. A mânca încet și fără regulă: *Copiii ciocotesc la mâncare toată ziua*. N. Nicolaescu, Gorj.
- ciocovete**, s. plur. Obiectele mărunte ce se țin de casă: ciocan, cute, săcure, etc. G. Vulcu, Răhău.
- ciocuş**, adj. Chior, cu privirea încrucișată. V. Cutcan, Bonț.
- cioflăi**, vb. intrans. IV-a. A mânca cu zgomot: *Ce cioflăești ca porcii și nu mănânci cum se cade*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Cf. *ciofăi*, «schmatzen» (*TDRG*, s. v.).
- cioflie**, s. m. Om scăpătat, stricat, vagabond. V. Cutcan, Bonț.
- Etim. cf. *cioflingar* (*TDRG*, s. v.). Cf. și numele de familie, *Ciofliea*, pe valea Crișului Alb.
- cioină**, s. f. Carne slabă și bătrână. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

- ciolbì**, vb. intrans. IV-a. A se uita la cineva urit: *Nu te ciolbì la mine că n'am omorît pe tat'tu*. Șt. Pașca, Crișcior. (Deriv. **ciolbîș**, adv.; **ciolb** sau **ciomb**, subst. Cel care are o privire urită. E. Cioran, Rășinari).
- ciolciuș**, s. a. Sac de hârtie. C. Rebreanu, Bistrița.
— Din ung. *töltés*, «umplătură», «sarmală».
- cioloacă**, s. f. Poreclă dată unuia care spune vorbe neînțelese. V. Cutcan, Bonț.
- ciolomádă**, s. f. Porumb, cucuruz. V. Cutcan, Bonț.
- cioloméț**, adj. Lingusitor, obraznic. P. Nișca, Crișcior.
— Cf. ung. *csaló*, «înșelător».
- ciomândi**, vb. refl. IV-a. A se ciondăni, a se certă. E. Cioran, Rășinari.
- cionáie**, s. f. Vacă slabă, diformă: *Nu cumpără ciondi d'astea*. N. Nicolaescu, Gorj.
- ciopărtăc**, s. a. Rest de carne la măcelărie; măruntaie. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciopătă**, s. f. Jumătatea unui fruct (măr, nucă, etc.). N. Drăganu, (?).
- ciorăse**, s. a. Granit:
*Burhălău'mi mîncă său',
La ciorăsc mă prăpădesc.*
Șt. Pașca, Crișcior.
- cióre**, adj. Chior. (Deriv. **cioreâș**, adv. Chiorăș) I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciorchină**, s. f. Oblâncul șelei. G. Vulcu, Răhău.
- ciorciovél**, s. m. Puiu de găină; copil de țigan. V. Cutcan, Bonț.
- ciorciolós**, s. m. Murdăria de pe animale, Șt. Pașca, Crișcior.
- ciordisi**, vb. trans. IV-a. A batjocori, a umili. (Deriv. **ciordisit** adj. Necăjit, umilit). V. Cutcan, Bonț.
— Din **ciortí**, «a obrăza», din **ciort** «mas» < țig. *čort*, idem.
- ciorgaliță**, s. f. Femeie, om de jos. V. Cutcan, Bonț.
- ciorit**, adj. Rănit, bubos. V. Cutcan, Bonț.
- ciormăglăvă**, s. f. Capră cu coarnele date pe spate. N. Drăganu, Sângeorz.
- ciormán**, s. m. Copil gras. V. Cutcan, Bonț.
- cioroflee**, s. m. Om decăzut din punct de vedere moral, coada satului. (Deriv. **cioroffici**, vb. intrans. IV-a. A vagabondă.) V. Cutcan, Bonț.
- cioroslă**, s. f. Fierul în formă de cuțit, fixat în grindeiul plugului, care face tăietura pe care o întoarce cormănul. N. Drăgan (?)
— Cf. **ciorsoală**.
- ciorsoală**, s. f. Țesală, unealtă cu dinți, cu care se perie vitele. A. P. Bănuț, Bihor.
— Ung. *csorszálo*, idem.
- ciorsóiu**, s. m. Om slab din cale-afară. E. Cioran, Rășinari.
— Prin schimb de terminație dela **ciorsoală**.
- cioșóiu**, s. a. Coșuleț de hârtie sau nuiele cun fundul ascuțit. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciosmăți**, vb. trans. IV-a. A face bucăți: *Măcelarul ciosmățește boul*. N. Nicolaescu, Gorj.
- ciosnăcă**, s. f. Ființă urită, făcută rău: *Știu că s'o însurat ș'o luat pe ciosnăca aceea*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciotrică**, vb. intrans. I. A spune vorbe fără căpătăiu, a vorbi multe și mărunte. V. Bucur, Frata.
- ciovăie**, s. f. Mobilierul cu toate lucrurile casnice pe care le aduce nevasta ca zestre. V. Bucur, Frata.
- ciovăreă**, vb. intrans. I. A umbla dincoaci, în-colo. N. Drăganu, (?).
- ciovică**, s. f. Mâncare cu carne afumată. V. Cutcan, Bonț.
- ciozni**, vb. trans. IV-a. A tăia, a ciunti, a rupe: *Băiatul și-a cioznit un deget*;

- Un cioznit de spate* («deșelat»). V. Bucur, Frata.
- ciri*,... *ciri*... conj. Ori, ori: *Ciri tu ciri eu, unu pleacă*. Șt. Pașca, Crișcior.
- cirileli*, s. plur. Ielele, cele sfinte, coanele. N. Nicolaescu, Gorj.
- cirifleacă*, s. f. Noroiu subțire. V. Cutcan, Bonț.
- ciripi*, vb. intrans. IV-a. A vorbi de dragoste. V. Cutcan, Bonț.
- ciubâne*, s. a. Vas vechiu de pământ care, înainte, se folosea pentru apă de băut, iar acum se fierbe în el. A. P. Bănuț, Bihor.
— Ung. *esobánk*, idem.
- ciubelău*, s. a. Ploscă de lemn pentru apă. (O au mai ales vânătorii). A. P. Bănuț, Bihor.
— Ung. *esobolyó*.
- ciuc*, s. a. Un obiect (coală de hârtie sau stofă) sucit în formă de tub. A d j. Gras, durduliu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciucă*, s. f. Slăbiciune, plăcere, patimă: *Ciuca lui eră să asculte cântece hai-ducești*. D. Rădulescu, Rudari.
- ciucă*, s. f. Minte, inteligență. V. Cutcan, Bonț.
- ciucău*, s. a. Ciucălău, tuleu de cucuruz rămas fără boabe. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciuceală*, s. f. Lenevie. V. Cutcan, Bonț.
- ciuchiăt*, adj. Țicnit, lovit de nebunie. G. Munteanu, Poiana Sibiului.
— Cf. pentru origine *șuchiăt*, *deșuchiăt* (în *DR I*, 243).
- ciuciué*, adv. Ridicat, cucuiat. V. Cutcan, Bonț.
- ciucălău*, s. a. Un par vânos cu care se încoardă lanțul pentru a strânge lemnele pe car. (D e r i v. a *ciucului*, vb.trans. IV-a. A lega lemnele pe car). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciudăș-mare*. Cu întrebuințarea completivă în frază, în sens de «baremi», «inc'ai»: *De mi-ar ajunge grâul, ciudăș-mare până la Rusalii*. Șt. Pașca, Crișcior.
- ciufu*, *ciuhă*, vb. trans. IV-a. A bate, a târnu: *Să stai frumos că te ciuhădu*. N. Nicolaescu, Gorj.
- ciuguri*, *ciuguri!* Interjecție care se adresează porcilor. N. Nicolaescu, Gorj.
- ciule*, s. f. O boală contagioasă a păsărilor de curte: *A dat ciuia 'n găini*. N. Nicolaescu, Gorj.
- ciujniță*, s. f. Nume de batjocură dat femeilor slabe. E. Cioran, Rășinari.
— Cf. psl. *čuzdinьск* (*MLPSIGrLat*, p. 1127).
- ciubă*, s. f. Căciulă. V. Cutcan, Bonț.
- ciuli*, vb. intrans. IV-a. A vorbi cu ocol, prin circumscriere. V. Cutcan, Bonț.
- ciulleă*, s. f. Femeie, fată fără minte, stricată. V. Cutcan, Bonț.
- ciumpag*, s. a. Cusătură pe pieptul cămășii la femei. V. Bucur, Frata.
(— Cf. *cimpag*, S. P.).
- ciumpaș*, adj. Noduros, strâmb, neajutorat, greoiu: *E ciumpaș ca măgarii hăi pocăși; umblă ciumpaș de picioare*. C. Rebreanu, Bistrița.
— Din ung. *esámpás*, idem.
- ciungără*, s. f. Oaie cu coarnele tăiate. V. Cutcan, Bonț.
— Deverbal din *ciungări*. (Cf. *TDR G* s. v.).
- ciupără*, vb. refl. I-. A se ciupeli, a se curăți: «Când păsările se curățesc și își pun în rânduială penele, se ciupără». I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Din lat. *pilare* (cf. corespondente romane ale acestuia în *REW*, 6502) prin amestec cu *ciupeli*.
- ciúre*, s. a. Opreliște, ciuhă, semn pus în fânațe care arată că e oprit păscutul. V. Cutcan, Bonț.
- ciúrdă*, s. f. Cireadă de vaci (cea de boi se numește ciopor). V. Bucur, Frata.

- E interesantă fixarea precisă a înțelesului celor două sinonime care s'a făcut sub influența genului, masculin sau feminin, a celor ce compun ciurda sau cioporul.
- ciurêș**, s. m. Cireș. V. Lazar, Jina și Poplaca.
- ciurlică**, vb. intrans. I. A furnică: *Numa ciurlică peștii prin apă. Nu știu ce au axi copiii de ciurlică așa pe drum.* Șt. Pașca, Crișcior.
- ciuruffleacă**, s. f. Tină moale, V. Bucur, Frata.
- ciuru pópîi**. Sulul dela stativul pe care stă bumbacul: *Har Domnului c'am ajuns să se vadă ciuru popii.* C. Rebreanu, Bistrița.
- ciúșcă**, s. f. O salată făcută din ardeiu copt și oțet. N. Nicolaescu, Gorj.
- Cf. **ciuște**, mai jos.
- ciúslă**, s. f. Băutură sau mâncare rău pregătită. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ciúște**, s. f. Ardeiu. G. Munteanu, Poiana Sibiului și sudul Basarabiei.
- Cf. rut. **čústri**, «a simți» (*Zel. RDWb*).
- ciuvái**, s. f. Caucul de lemn cu care se scoate fiertura din cazan. N. Nicolaescu, Gorj. Supt forma **ciuváie**, Vas de doage legat cu arcuri de lemn. N. Drăganu.
- Cf. *TDRG* s. **ci o v e e**, «vechitură».
- ciúzi**, s. plur. (?) Niște verigi cari se pun la mânerul sau hădăraga imblăciilor. N. Drăganu, Sângeorzul-român.
- Din ung. **köz** (?)
- clăpiță**, s. f. Căpiță, purculeț de fân sau de otavă. P. Nișca, Crișcior.
- Din **căpiță** cu *l* din **clai**.
- clătări**, vb. trans. IV-a. A clătî (gura), a spăla (rufele) cu apă rece după ce s'au scos din leșie. P. Nișca, Crișcior.
- clefuștețe**, s. plur. Mărunțișuri în desordine, inutile. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- cleit**, adj. (Fig.) Frumos, potrivit. V. Cutcan, Bonț.
- clénciu**, s. a. (Fig.) Pricină, ceartă: *Am un clenciu cu vecinul.* V. Bucur, Frata.
- cleoambă**, adj. In expresii ca: *babă cleoambă*=babă bătrână, urită. N. Nicolaescu, Gorj.
- clépeș**, adj. Negreblat. V. Cutcan, Bonț.
- clihán**, sau **crihan**, s. a. Bucată: *Dă-mi un clihan jâb de pîdă*=(o bucată mare). C. Rebreanu, Bistrița.
- (— Cf. **erifoiu** cu acelaș sens în Brașov S. P.).
- clímpotă**, s. f. Felie mare de pâine. V. Cutcan, Bonț.
- clipu**, vb. trans. IV-a. A câștigă ceva cu țărâita, pe 'ndelete. V. Cutcan, Bonț.
- cloboti**, vb. refl. IV-a. A se scutura un lichid într'o sticlă sau alt vas: *Nu scutură fedeleșul că se clobotește laptele.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- clopotî**, vb. trans. IV-a. A trădă, a da de gol. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. expresia «a trage clopotele» = a divulga un secret.
- cloț**, s. m. Prăjină de brad. G. Vulcu, Răhău.
- Germ. **Klotz**, idem.
- coade**, s. pl. Rămășițele de grăunțe rămase la mașina de treerat, care se dau galițelor. G. Vulcu, Răhău.
- coațcoș**, adj. Cu figuri colțuroase: *haină coațcoșă.* Șt. Pașca, Crișcior.
- Din ung. **kočkás**, idem.
- cocălti**, vb. refl. IV-a. A se îndoi, a se zgârci: *vacă cocăltită de foame.* N. Nicolaescu, Gorj.
- (— Cf. **pocălti**, S. P.).
- cocău**, s. a. Cărligul cu care se trag pietrele (?) de pe munte. N. Nicolaescu, Gorj.
- coble**, s. f. Modă, C. Marinescu, Mehedintzi.

cobilcă, s. f. Cobiliță, C. Marinescu Mehedinți.

cocândi, vb. trans. IV-a. A lovi cu putere cu pumnul sau cu bastonul. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cocioărbă, s. f. Bordeu, hurubă. V. Bucur, Frata.

(— Cf. *cocioabă*, S. P.).

Cocor. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

cocoroadă, s. f. Un fel de plăcintă pregătită din făină de mălaiu și brânză sau urdă. V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.

cocoș, s. m. (Fig.) Jandarm. V. Cutcan, Bonț. (Jandarmii unguri purtau pene de cocoș pe coif. S. P.).

cocoșit, adj. (Fig.). Înșelat, tras pe sfoară. V. Cutcan, Bonț.

cocoșleiu, s, m. Ciovică. V. Cutcan, Bonț.

cocrăița, *de-a ~*, adv. De-a dura, peste cap, tulumba. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

codărli, vb. trans. IV-a. A căută, a scotocli: *Ce tot codărlești prin ladă?* P. Nișca, Crișcior.

Codâlba, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

— Compus din: *coadă* + *albă*. (Cf. și numele Cudalbu).

codeiă, vb. trans. I. A împestriță ouă. V. Lazar, Jina.

(— Cf. *înecondeiă*, S. P.).

codișcă, s. f. Coadă: *Umblă codișcă după el*. Șt. Pașca, Crișcior.

collôșniță, s. f. Poreclă, dată unei bătrâne. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

coiet, s. a. O rocă cristalină care cuprinde niște globule mai mici sau mai mari, de mărimea alunelor. Șt. Pașca, Crișcior.

coită, s. f. Femeie cu moravuri ușoare: *Dintr'o tablă de fereastră, Strig'o coită de nevastă*, A. P. Bănuț, Șomcuta.

cólca, adv. Acolo. N. Nicolaescu, Gorj.

coldân, s. m. Țăran dela șes, fost iobag. V. Lazar, Jina, Rod, Șugag, Poiana.

— Cf. ung. *hold*, «pogon», «lanț», cu suf. *-an*.

coldănesc, adj. Boii cu coarne mari, ținuți la șes. V. Lazar, Jina.

— Derivat din *coldan*.

coli, s. pl. Oameni inactivi, cari mă-năncă numai, fără să aducă nici un folos. N. Nicolaescu, Gorj.

colódă, s. f. Lemn rupt de vânt și căzut la pământ. A. P. Bănuț, Sighet. — Rut. *koloda*, «butuc», (*Zel RDWb*, I, 359), cf. și ung. *kallodik*, «se rupe, se terfeleşte».

colompără, s. f. Cartof. A. P. Bănuț, Sălaj.

— Ung. *kalompér*.

cólteș, s. m. Butuc scurt de lemn, tăiat dintr'un trunchiu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

comănăc, s. a. Pălărie de paie. G. Munteanu, Poiana Sibiului.

comănătôt, s. a. Comitet comunal; membrul acestui comitet. (Prin influența școalei, cuvântul începe să dispară din graiu). V. Lazar, Jina.

— Formă coruptă din *comitet*.

coméuiță, s. a. Vatră, cuptor, cămin. A. P. Bănuț, Căbești (Bihor).

— Din s.-cr. *kamenica*. *MLPSIGrLat*. 281.

comenție și comințau, s. f. și a. Plată de viticule dată servitorilor. A. P. Bănuț, Bihor.

— Cf. psl. *komonica*, «iapă». *MLPSIGrLat*, p. 299.

comilăstru, s. a. Gumă de șters. G. Vulcu, Răhău.

— Din germ. *Gummilastikum*, etimologie populară prin apropiere de suf. *-astru*.

comilôt, s. a. Podmolul de după cuptor. V. Bucur, Frata.

- comințâg**, s. a. Contract: *Jeler cu comințâg*. V. Bucur, Frata.
- continît**, s. a. Izlaz. V. Bucur, Frata.
- copălă**, s. f. O rudă, cu motocină în vârf, care se pune în vie în semn de oprire. N. Drăganu, Valea Someșului.
- copeneacă**, s. f. Cutie. S. Dragoman, Nocih și G. Vulcu, Răhău.
- copreți**, vb. trans. IV-a. A lămurî, a explica: *Coprește-mă ce-o fost acolo*. Șt. Pașca, Crișcior.
- coptură**, s. **cuptură**, s. f. Piatra, stâncă, care începe să se despică: *Ii o primejdie să lucrî pe copturi*. Șt. Pașca, Crișcior.
- corbî**, vb. trans. IV-a. A rupe, a împărți. Din corb. V. Cutcan, Bonț.
- corele**, s. f. Un stativ pe care se pune butoiul cu vin: A. P. Bănuț, Sătmăr. Există și supt forma **coreliuie**, cu sens de «frunziș», găteje ce se pun supt fân la facerea clăilor ca să fie scutite de umezeală, «podină». S. Pop, Poiana (j. Năsăud).
- Din ung. *koresolya*, *CzFMSz*, III, 981.
- corciu**, adj. Rău de soiu, care nu se îngrașă: *porc corciu*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Derivat de verbal din **corei**, cu suf.-iu.
- corconi**, vb. refl. IV-a. A umblă fără rost, a-și pierde vremea cu lucruri de nimic, în timpul pregătirii pentru plecare: *Nu te mai corconi atîta și hai la drum*, N. Nicolaescu, Gorj.
- córcotă**, s. f. Coș de desfăcut porumb. V. Cutcan, Bonț.
- corenciós**, adj. Supărăcios, dărz, bătaș. V. Bucur, Frata.
- corfoși**, vb. refl. IV-a. A se murdări. E. Cioran, Rășinari.
- corî**, vb. trans. IV-a. A ocoli fânul, a greblă dela margini în spre mijloc. Dr. V. Corbu, Zagra.
- córlă**, s. f. Femeie hoinară, vagabondă. V. Bucur, Frata.
- corlân**, s. a. Coș pentru fum, horn. V. Cutcan, Bonț.
- corobéte**, s. m. Coropișniță. V. Lazar, Jina.
- coromízlă**, s. f. Fetiță zburdalnică. V. Bucur, Frata.
- (— Cf. *călămázdră*, S. P.).
- cortî**, vb. IV-a. In: *nu te cortește* = nu te interesează, nu te privește. N. Drăgan (?).
- cortól**, s. a. Curățitul pietrișului rămas pe locul unde se lucrează în baie.
- Din ung. *kártol*.
- cosăștină**, s. f. Loc cosit de curând, V. Bucur, Frata.
- Cf. și **cucuruzaștină**.
- coséle**, s. plur. Cusături. V. Bucur, Frata.
- cosítór**, s. a. Loc bun pentru cosit. A. P. Bănuț, Maramureș.
- Din a **eosi**.
- coșoróabe**, s. pl. Fructe uscate. N. Drăganu, Sângeorz.
- coțác**, adj. Uscățiv, răutăcios. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- cotârji**, vb. trans. IV-a. A șterpeî, a mistifica, a ascunde, a face mușama: *Mi se pare că mi-ai cotârjit banii de pe aici de prin cancelarie*. N. Drăganu.
- cotéleră**, s. f. Amvon. A. P. Bănuț, Bihor.
- cotelélnic**, adj. Cel care caută mult după mâncare: *Cănele este cotelelnic după urma iepurelui, sau după mâncare*. N. Nicolaescu, Gorj.
- cotflás**, s. a. Murdărie: *Ce cotflas ai făcut pe-aici?* Dr. V. Corbu, Zagra.
- cotoháliță**, s. f. Femeie decăzută, curvă. V. Cutcan, Bonț.
- cotoroábă**, s. f. Măță, pisică. I. Bălan, Cernăuți.
- Cf. rut. *kotorubati* «a învrăjbi» *ZelRDWb*, I, 372.

cotorobă, vb. refl. I-a. A se împreună, N. Drăganu.

— Cu altă evoluție de sens, din etimonul de mai sus.

coțovete, s. f. Licitatie, vânzare la mezinat. V. Bucur, Frata. (Var. Cocio-vete, idem. Șt. Pașca, Crișcior.)

— Din ung. *kotya-vetye*. (SzMTS, I, 1193).

cotóz, s. a. Măncare făcută din pâine duminică mărunț, peste care se toarnă lapte acru. Dr. V. Corbu, Zagra.

cotrâmbă, vb. refl. I. A se suia într-o parte și alta, a se schimonosi, a se strâmba. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cotrihóiu, s. a. Fân buruenos. I. Sohorca, Sângroz-Băi.

cotrón, s. a. Zidul pe care e așezat cazanul de făcut țuică. N. Nicolaescu, Gorj.

cotrovăi, vb. intrans. IV-a. A porni cu greu, a eși cu greu. V. Cutcan, Bonț.

— Cf. la *TDRG*, a cotrobăi, a 'scotoci', care pare a sta în legătură cu verbul nostru.

cotúlbă, s. f. Mănunchiu de ramuri strâmbe. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

covrág, s. m. Plantă care crește în grâu. V. Bucur, Frata. Tulpină de porumb curățat. C. Marinescu, Mehedinți.

cozimți, s. pl. Un soi de albine sprintene și cu o înțepătură foarte dure-roasă, I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

erámpăr, s. a. Săpoi. G. Munteanu, Poiana Sibiului; (— Var. croampă, idem. Șt. Pașca, Crișcior.)

— Germ. *Krampen*, idem.

erámpóiu, s. a. Bucată mare de pâine. V. Cutcan, Bonț.

erăstoálă, s. f. Oală lungăreată, în care se ține laptele și smântâna. A. P. Bănuț, Banat.

eredință, s. f. Credit: *Jidovul să dea și pe credință* V. Bucur, Frata.

cribda, adv. Cu dreptate, cu adevăr:

Hai să facem o prinsoare, că atunci se vede cribda. N. Nicolaescu, Gorj.

criel, vb. trans. IV-a. A pune în vedere, a stăru: *I-am critic, când o pleacă de acasă, să nu uite baniș.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Identic cu băn. *pricel, priti*.

criută, s. f. Ciubăr mare în care se spală rufele, cu o vrană la fund, pârâu. V. Bucur, Frata.

crișcă, adj. Naivă, proastă: *Nu fii așa crișcă.* V. Cutcan, Bonț.

eróislog, s. a. O spărtură de dimensiunea unui metru, care face legătura între două galerii suprapuse din baie. Prin ea se aruncă piatra rea care apoi se scoate cu răznela din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

erov, s. a. Groapă mică în pământ; o oală de apă: *Mai toarnă un erov* Gorj.

erunteálă, s. f. Puroiu, Șt. Pașca, Crișcior.

— Din *erunt* + suf. -eală.

eueiulit, adj. Smerit, înfrânt, umilit. V. Cutcan, Bonț.

eueculuă, s. f. Fată înaltă și subțire. V. Cutcan, Bonț.

eueurmină, s. f. Bibilică. V. Bucur, Frata.

euecuruzăstină, s. f. Locul unde a fost semănat cucuruzul. V. Bucur, Frata.

— Cf. *eoșăstină*.

eueuțală, s. f. Femeie rea de gură. V. Cutcan, Bonț.

euiib, s. a. (Fig.). Grămadă: *În uărful pe care lucrădăm găsirădăm câteva cui-buri de aur.* Șt. Pașca, Crișcior.

euișmán, s. m. Strajă, îngrijitor. N. Drăgan, Sângeorz.

eupă, s. f. (Fig.). Cap, *cupă goală* = cap sec. V. Cutcan, Bonț.

eupită, s. f. Măsură de capacitate întrebuințată la măsurarea «lapților» la oi. V. Bucur, Frata.

- Cf. bulg. курѣт «Haufen» *BSEWb*, 646.
- cuptûg**, s. a. Căptușala cămășilor țărănești. G. Munteanu, Poiana Sibiului.
- Cf. Pușcariu în *DR II*, 594—5, 901.
- curât**, adj. Sărac, scăpătat. V. Cutcan, Bonț.
- Derivat deverbal din **a cură**, «a tăia o pădure».
- curător**, s. m. Înțeles neprecis: *un curător de caș* = un caș întreg. V. Lazar, Jina.
- cîrcă**, s. f. (Fig.) Minciună, încercare nereușită. V. Cutcan, Bonț.
- curmât**, adj. Lovit de soartă. V. Cutcan, Bonț.
- curmête**, s. f. Legătură, gujbă. N. Nicolaescu, Gorj.
- curuială**, s. f. Minciună mare. V. Cutcan, Bonț.
- cufitoaie**, s. f. Unealtă cu care se netezește un lemn, mezdreală. N. Nicolaescu, Gorj.
- Derivat din **cufît** † suf.-oaie.
- eutruî**, vb. intr. IV-a. A umbla din loc în loc cu scopul de a face rău. N. Nicolaescu, Gorj.
- cufupeni**, vb. refl. IV-a. A se opinti, a se forța: *Nu te mai cufupeni să te urci, că pomul e înalt*. N. Nicolaescu, (— Cf. *coșofeni*, S. P.).

D

- dăbălăzăt**, adj. Ofilit, slab, abătut, trist. V. Cutcan, Bonț.
- Pentru înțelesul primitiv cf. *TDR G*, s. v.
- dăbilă**, s. f. Femeie prea mare și leneșă. V. Bucur, Frata.
- dăcă**, s. f. Enervare, mânie, supărare. (Deriv. **dăcos**, adj. și **dăcoșă**, vb-refl. I). P. Nișca, Crișcior.
- dădlög**, s. a. Un lemn gros peste care se așează celelalte când se face focul. A. P. Bănuț, Maramureș.
- dăgănit**, s. a. Pământ bătut. V. Cutcan, Bonț.
- dălbînă**, s. **dulbînă**, s. f. Bulboacă, volbură, apă adâncă: *Nu te scaldă în dulbînă că-i primejdie*. Șt. Pașca, Crișcior.
- dăpănat**, adj. Slab, rău nutrit. V. Cutcan, Bonț.
- dăplă**, s. Murdăria de pe părul din cap sau de pe acela al animalelor, în formă de țurțuri. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- dără**, s. f. Afacere, treabă, ispravă, chestie. V. Cutcan, Bonț.
- darabănă**, s. f. Smoală cu care se ung osiile dela car. N. Drăganu, Căian.
- dărânat**, adj. Bădăran, trivial, rău crescut. E. Cioran, Rășinari.
- dărăpuri**, s. plur. (?) Bucăți: *Pe haiduc jos îl puneă și dărăpuri îl făcea*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Din ung. **darab**, rom. **dărăb**, iar de aici prin amestec cu **dărăpăna**, **dărăp**.
- dâr'cé**, pron. interog. Pentru ce? A. P. Bănuț, Bihor.
- (— Cf. v. rom. **derop(t)ce**, «căci», S. P.).
- dărdală**, s. f. Amendă ce se aplică celui ce face o pagubă cu calul, în holda cuiva. V. Bucur, Frata.
- dârjea**, s. f. Bota, bățul de care se ține hădăraga îmblăciilor. N. Drăganu, Sângeorz.
- dărlăi**, vb. intrans. IV-a. A fredona, a cânta încet. V. Bucur, Frata.
- Din ung. **dalálni**, «a cânta», cu care s'a amestecat și ung. **darálni**, «a hodorogi, a flecări».
- dăulî**, vb. refl. IV-a. A se jelui. Dr. V. Corbu, Zagra.
- dălniță**, s. f. Bucată de loc arător, îngustă și lungă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- dértă**, s. f. Făină necernută din care se face o pâine mai slabă ce se dă lucrătorilor și argaților. C. Rebreanu, Bistrița.

- Cf. germ. **derb** «de rând», «gro-solan».
- deslină**, vb. trans. I-a. A destrămă, a desrăsuclă lăna toarsă. C. Rebreanu, Bistrița.
- destrăbălăt**, adj. Descheiat: *Nu umblă cu cămașa destrăbălătă la gât*. Part. Mateiu, Corunca (Tg-Mureș).
- desturnă**, vb. trans. I-a. A înapoiă (de regulă altceva decât obiectul împrumutat), a răscumpără. G. Vulcu, Răhău.
- devesi**, vb. trans. IV-a. A risipl. N. Nicolaescu, Gorj.
- Etim. DR. IV, la I n d i c e.
- dévlă**, s. f. Moarte. N. Nicolaescu, Gorj.
- devucă**, vb. intrans. și refl. I. A lua dimensiuni neobișnuite (când e vorba de ființe) a se întinde (pielea încălțămintelor). (— D e r i v. **devucăt**, adj. Diform, gras, mîncăcios). St. Pașca, Crișcior.
- dîdi**, adj. Năuc, uituc. V. Cutcan, Bonț.
- dîlie**, s. f. Nume de ocară dat femeilor vorbărețe. V. Cutcan, Bonț.
- dit'amu**, adv. Tocmai acum. A. P. Bănuț, Bihor.
- doască**, s. f. Perete subțire. V. Cutcan Bonț.
- Cf. **doască**, **doscă**, «scândură» < ung **deszka**, idem.
- dócă**, s. f. Prostie, tragere pe sfoară, chiul. V. Cutcan, Bonț. (— D e r i v. **docăi**, vb. trans. IV-a A bate cuiva capul cu vorba, a insistă: *L-am docăit eu să nu vîndă vaca*. N. Nicolaescu, Gorj).
- d'o cale**, adv. Deodată: *D'o cale na și asta*. A. P. Bănuț, Maramureș.
- dódă**, s. f. Mână de copil mic. V. Cutcan, Bonț.
- dóg**, s. a. Acoperișul dela tocul în care se țin creioanele. V. Cutcan, Bonț.
- Pentru etimologie cf. **toc**.
- dogorît**, adj. Supărat, plictisit. V. Cutcan, Bonț.
- Etimologia și alte sensuri apropiate, la *TDRG*, s. v.
- Dóina**, Nume de căne. N. Nicolaescu, Gorj.
- dolfán**, adj. Avut, bogat, măreț, fudul, arrogant. V. Cutcan, Bonț.
- dólmă**, cf. **dálmă**, Șt. Pașca, Crișcior.
- dolobándură**, s. f. Femeie stricată, curvă. Șt. Pașca, Crișcior.
- doloféte**, s. m. Copil gras. N. Nicolaescu, Gorj.
- Din **dolofan**, cu schimb de terminație, considerată ca sufix.
- domnie**, s. f. (Fig.) Râie. P. Nișca, Crișcior.
- dorovoi**, vb. refl. IV-a. A se dărăpănă, a se sparge, a se hodorogi: *S'o dorovoi caru*. Dr. V. Corbu, Zagra.
- dorubăț**, s. f. Bucată mare, om zdăvăn, namilă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- dos de moară**. (Idiot.) Om arțăgos, om de nimic. V. Cutcan, Bonț.
- dóștină**, s. f. Loc ferit de soare. E. Cioran, Rășinari și Șt. Pașca, Crișcior.
- drăbicăni**, s. plur. Locuri răpoase, colauri. I. Sohorca, Sângeorz-Văi.
- drăglă**, s. f. Dârgul cu care se scoate jarul din cuptor. A. P. Bănuț, Marghita și V. Bucur, Frata.
- drâmboáie**, s. f. Armonică în care se cântă cu gura. (— D e r i v. **drâmboiat**, adj. cu buza lăsată, supărat; a **drâmboia** vb. intrans. I. «A plânge»). Șt. Pașca, Crișcior.
- Cf. bulg. **drumboj**, s.-cr. **drombulja**, idem.
- drâmbóiu**, adj. Supărăcios. V. Cutcan, Bonț.
- Deriv. din **drâmboia**.
- drășcăli**, vb. trans. IV-a. A rade iarba cu sapa. V. Cutcan, Bonț.
- drăvâlui**, vb. trans. IV-a. A scutură. N. Drăgan, Sângeorz.
- Cf. a **zdrăvui** a vântură (bucatele). Șt. Pașca, Crișcior.

drengos, adj. Leneș, molatec. V. Cutcan, Bonț.

dripi, vb. trans. IV-a. A călca în picioare. Șt. Pașca, Crișcior.

dripeliște, S. f. Loc frământat, dripit de picioare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Derivat din **dripi**, **dripălu**, cu suf. -iște.

driuci, s. plur. Lemne lungi și rotunde în care se fixează fușteii la scară. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

droágă, s. f. Pian. N. Drăganu, Sângeorz.

drúgă, Porumbul nedespoiat și nesfărâmat. N. Nicolaescu și G. Marinescu, Gorj.

drúgă, s. f. Nume de ocară dat femeilor bune de gură și slabe de lucru. N. Drăganu, Sângeorz.

— Cf. **a îndrugă**, «a vorbi fleacuri».

drugăleăfă, s. f. Fus mare pentru lână. V. Cutcan, Bonț.

— Probabil printr'o disimilare din **drugineață** (cf. la *TDRG*) (?).

druéte, s. m. Un lemn gros și scurt: *Dă-mi druetele ala să șed pe el*. N. Nicolaescu, Gorj.

drúlă, s. f. Femeie depravată. V. Cutcan, Bonț.

dúbă, s. f. Clopotul dela oi. (Fig.). Fată bătrână. V. Cutcan, Bonț.

dubálă, s. f. Femeie leneșă. V. Cutcan, Bonț.

dueni, vb. intrans. IV-a. A miroși. (— *D e r i v.* **duenet**, s. a. Miros). N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **duhni**, idem.

dueucít, adj. Nemernic, mișel. Dr. V. Corbu, Zagra.

dud, s. m. Pâne mică. G. Vulcu, Răhău.

dudă, s. f. Om prost, idiot. (— *D e r i v.* **dudan**, **dudălu**, idem). A. P. Bănuț, Bihor și Sălaj.

Dúdaș. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

dúdet, s. a. Tunet, vifor. N. Drăganu, Zagra.

dúdură, s. f. Femeie neastâmpărată. V. Cutcan, Bonț.

dúlla, în expresii ca: *S'o pus cu dufla pe mine să-i dau fata și i-am dat-o*. Șt. Pașca, Crișcior.

dughie, s. f. Fânaț artificial dobândit prin cultura meiului păsăresc. D. Rădulescu, Rudari.

dul, s. a. Umflătură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

duléu, s. a. Rozor între holdele arate. A. P. Bănuț, Bihor.

— Din ung. **dülö**, idem.

Dumán, **Dumána**. Nume de vite cornute. N. Nicolaescu, Gorj.

durgă, s. f. Nume de ocară dat unei femei guralive și leneșe. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Metateză din **drugă**, de mai sus.

durgălu, vb. trans. IV-a. A rostogoli, a face zgomot prin purtarea unui obiect pe dușumea. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Metateză din **drugălu**, **durigălu**, din **durigă**.

durgíuă, s. f. Răstălنیța patului. P. Nișca, Bulzești (Zarand).

durşloág, s. a. Cf. *c r o i ş l o a g*, mai sus. St. Pașca, Crișcior.

(— Din germ. *Durchschlag*, S. P.).

duş, s. a. Arțag, capriciu: *Om cu duş*. C. Rebreanu, Bistrița.

dúşnie, s. a. Stupușul de lemn care se pune în gaura făcută în doagele butoiului. N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din **duh** cu suf. -nie.

dustuși, vb. trans. IV-a. A cercetă, a spionă, a auzi o veste: *Am fost să duștușesc când vine doctorul în sat să-mi duc copilul la ultoit*. *Dustuși pe drum și-l găsi*. Șt. Pașca, Crișcior.

F

familiés, s. m. Cel care ține de o familie. Indeosebi un om bătrân ținut de o

- familie până la moarte, în schimbul averii lui. Șt. Pașca, Crișcior.
— Derivat din **famille** cu suf. -eș.
- fărbălu**, vb. trans. IV-a. A stropi. G. Vulcu, Răhău.
— Din germ. **färben**, cu înțeles evoluat prin întrebuițări ca: **a fărbălu via**.
- farcău**, s. m. Om ușuratic, hoinar, vagabond. V. Cutcan, Bonț.
— Din ung. **fark** cu suf. -ău după modelul sinonimului **codălu**.
- fărâșit**, adj. Avar, necomunicativ, răutacios. V. Cutcan, Bonț și V. Bucur, Frata.
- făhăuărt**, s. a. Scobitura mai strămtă, ca de obicei, în baie. Șt. Pașca, Crișcior.
— Germ. **Verhau-Ort**.
- fășăi**, vb. refl. IV-a. «După ce se face mămăliga cu brânză, se mai lasă puțin să se fășăiască». C. Rebreanu, Bistrița.
- fășângoiu**, s. m. Măscăriciu, băiat mascat care umblă pe la casele cunoscuților în fășang (carnaval). N. Socaci, Crișcior.
- fășcă**, s. f. Colivie. V. Cutcan, Bonț.
- făteai**, vb. trans. IV-a. A molesta, a cicăli, a batjocori, a huidui. I. Sohorca, Sângeorz.
- făulă**, s. f. Statură, fizionomie, figură: *Faină făulă de om*. Șt. Pașca, Crișcior, V. Lazar, Jina. (—V a r. **făură**, idem V. Bucur, Frata).
- fecău**, s. a. Cuptor. A. Frăsinariu, Chiuză.
— Cf. ung. **fecesen** «a stropi», «a improșca». Făcut din cărămidă, cuptorul trebuie improșcat, mereu, cu tencuială.
- fede**, s. f. Vlagă, putere, vânjoșie, virilență: *Nu-i fede în bărbat-mieu* (sic) *de cân' o fost în bătaie*. Șt. Pașca, Crișcior.
- feleher**, s. a. În întrebuițări ca: *Măia la feleher* = Măia de scurt. C. Rebreanu, Bistrița.
- felétie**, s. a. Un băț cu cârpe la capăt care servește la unsul osiilor dela car. N. Nicolaescu, Gorj.
— Cf. **feleștie** în *DA*.
- fénă**, s. f. Rușine, ocară, întrebuițat în forme stereotipe: *mânca-l-ar fena*; *ce fend cauți pe-aici?* Șt. Pașca, Crișcior.
— E interesant felul cum s'a atenuat gravitatea înțelesului primitiv al cuvântului la noi. În ung. el înseamnă «freată».
— Ung. **fene**.
- feștelău**, s. a. Un smoc de călți de cânepă sau de in. I. Sohorca, Sângeorzbăi.
— Cf. **feștilă** < slav. **svestilo** (*DA*).
- fetán**, s. m. Fag cu coroană de crăci foarte bogată. A. P. Bănuț, Bihor.
- Fetiță**, Nume de vacă. N. Nicolaescu Gorj.
- fific**, adj. Sfătos, deștept (depreciativ) V. Cutcan, Bonț.
- filigóre**, s. f. Vilă, edificiu somptuos. G. Vulcu, Răhău.
- Filișan**, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- firétie**, adj. Vioiu: *Ce copil firetic!* V. Bucur, Frata. (Cf. *DA* s. v.).
- firfizón**, s. m. Om neghiob. N. Drăganu, Căian.
- firtăl**, s. m. Filer, ban. N. Drăganu, Sângeorz.
— Din germ. **Viertel**.
- fitău**, s. a. Bumbac roșu sau negru de calitate aleasă cu care se cos motive pe albituri: *Se poartă cămeși cu guler împodobit cu pene de fitău ori mărgele*. N. Drăganu, Negrilești.
— Din ung. **fejtő**, idem.
- fițărău**, s. m. Copil mic. N. Nicolaescu, Gorj.
— Derivat din **făță** (cf. *DA*).
- flámă**, s. f. Familie (numeroasă?): *S'odus a munte* (sic) *cu toată flama*. V. Lazar, Jina.

- flăscă**, s. f. Sticla în care se ține băutura pentru trebuința căsenilor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- flăști**, s. plur. (?) Verigi de fier cu care se fixează coasele la toporâște. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- flee**, s. a. Poledită, lapoviță. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- fleăr**, adj. Vorbăreț, guraliv. N. Nicolaescu, Gorj.
— Cf. **fleură**, gură. și **flecar**
- flecui**, vb. intrans. IV-a. A ninge și a plouă deodată. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- flencăni**, vb. intrans. IV-a. «O curea dela ham neîncheiată, care atârână, în fuga calului flencăne». G. Vulcu, Răhău.
- flenciu**, s. a. Oboseală, toropeală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- fléandură**, s. f. Lovitură cu dosul palmei. V. Cutcan, Bonț.
- fleără**, s. f. Gură rea. V. Cutcan, Bonț.
- flească**, s. f. Gură, în sens injurios. V. Cutcan, Bonț.
- fleoăreă**, s. f. Noroiu subțire, măr. P. Nișca, Crișcior.
- flinder**, s. m. Vagabond. V. Cutcan, Bonț.
- fliórt**, s. m. Nădrăgar. A. P. Bănuț, Chioar.
- floacă**, s. m. Om bătrân, slab și cărunț. V. Cutcan, Bonț.
— Derivat din **floe** (de lână albă).
- flomoștăce**, s. a. Cocoloș. V. Cutcan, Bonț.
- Florieél**. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- floșcotină**, s. a. Femeie căreia-i plac vorbele, intriga. V. Cutcan, Bonț.
- floștină**, s. f. Curvă, femeie decăzută și bețivă. V. Cutcan, Bonț.
- floștoăneă**, s. f. Femeie leneșă. Șt. Pașca, Crișcior.
- floștori**, vb. trans. IV-a. A pavă cu piatră. G. Vulcu, Răhău.
- Germ. **phlastern**, idem.
- fluștân**, s. a. Varza care crește fără să facă căpățână. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- flútură**, s. f. Invelitoarea dela gât înnodată în forma unui fluture. S. Dragoman, Nocih.
- foárot**, s. a. Rămășiță, rest de piatră ruptă de explozie în cursul unui șut în baie. Șt. Pașca, Crișcior.
— Germ. **Vorrat**.
- focíu**, s. m. Licuriciu. V. Cutcan, Bonț.
— Compus din **foc** + **viu** (cf. în *D.A.* **Focul lui Dumnezeu**).
- fofológ**, adj. Leneș, indolent. V. Cutcan, Bonț.
- foitul**, vb. trans. și refl. IV-a. A mână repede: *Nu foituă calul că nu-i nici o grabă*. A se sătura peste măsură: *Vaca s'a foituit de rapidă*. V. Cutcan, Bonț.
- fóiu**, s. m. Copil gras și slăbănog. C. Rebreanu, Bistrița și Șt. Pașca, Crișcior.
- foreotí**, vb. intrans. IV-a. Verb onomatopoeic care imită zgomotul pe care-l face mămăliga sau păsatul când clocește. V. Bucur, Fiata.
- forzoát**, s. a. Piatră stearpă, care nu conține nici un minereu, ce se aruncă pe știurț sau piatră măruntă. (— *Deriv. forzoțoli*, vb. trans. IV-a. A aruncă cu pietre dintr'o grămadă). Șt. Pașca, Crișcior.
— Germ. **Vorsatz**, din **vorsetzen**.
- fosăi**, vb. intrans. IV-a. A răsuflă greu, a gâfâi: *I bătrân, săracu, că numa fosăie*. Șt. Pașca, Crișcior.
— Onomatopoe.
- fótă**, s. f. Orice lucru care poate servi de asemănare cu un membru al corpului omenesc bolnav și diform. I. Sohorea, Sângeorz-Băi.
- fotoghín**, s. a. Petrol; (Fig.) țuică. Șt. Pașca, Crișcior.
(— Din germ. **Photogen**, S. P.).

frichini, vb. trans. IV-a. A face masaj, a frecă cu apă. N. Nicolaescu, Gorj.

— In *DA* se dă un înțeles îndepărtat. **frige-borș**, (i d i o t.) Duce lipsă. V. Cutcan, Bonț.

friș, s. a. «Haină pe care o poartă bărbaii mai tineri, făcută din pănură sură și care ajunge numai până la brâu. Cea de postav se numește *flăne a*». N. Drăganu, Ciceiu-Corabia.

Frânza. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

fuilor, adv. In expresii ca: *Iese fuior pe nas*; când cineva bea o apă minerală care conține acid boric, simte gazul ieșindu-i prin nas. Dr. P. Corbu, Zagra.

fundăc, s. a. Claie de fân abia începută. V. Bucur, Frata.

fundurciu, s. m. Cantitatea de fân rămasă la temelia clăii. N. Drăganu.

furt, adv. Neîncetat: *Tot furt*. C. Rebreanu, Bistrița.

— Germ. *fort*, idem.

furteacă, s. f. Boală (?). V. Lazar, Jina.

G

gădînă, s. f. (Fig.). Om de nimica, rău la suflet. E. Cioran, Rășinari.

găjdiciu, s. a. Turmă de oi. N. Drăganu.

gălân, adj. Galant. C. Rebreanu, Bistrița.

găldân, s. a. O groapă mai mică, în care se găsește apă: *Am băut apă din găldanul din margina drumului*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Prin substituie de terminație din *găldău* (acesta în *DA*).

gămă, s. f. Om desordonat, nepăsător, slăbănog. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

gâmbă, s. f. O boală: *Apucate-ar gâmba să te vâd strâmbându-te*. V. Bucur, Frata.

— Din ung. *gomba*, «ciupercă veninoasă».

gâmbălă, s. f. Epilepsie; ceartă, neînțelegere. V. Cutcan, Bonț.

— Aferează din *agâmbală* (cf. *DA*).

gănăgiós, adj. Lacom, hămisit la mâncare. V. Bucur, Frata și N. Drăganu.

găo^oă, s. f. O fată sau băiat care stă cu gura căscată și ascultă poveștile celor mai mari. V. Bucur, Frata.

gârâie, adv. Belșug, prisosință(?). *E învățat să aibă de toate din gârâie și pe-acolo duce lipsă*. N. Nicolaescu, Gorj.

Găroafa, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

gârbi, vb. intrans. IV-a. A lătră, a ciorovăi. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. — Cf. a *gârbi*, «a năvăli», «a năpădi» (*DA*).

gărdăoăie, s. f. Ingrăditură în formă de cerc unde se adună nutrețul de iarnă al vitelor. N. Drăganu, Ruștior. — Augmentativ feminin dela *gard*, *gărdăoale*, *gărdăoale* (cf. în Banat și Crișana *vagon-vagoane*).

gaură, s. f. Scobitura făcută cu ajutorul unui sfredel în piatra mai rezistentă din baie în care se introduc materii explozive care «se foitoe». Are un diametru de 3—5 și jum. cm. și lungime care diferă după gradul de rezistență al pietrei și după puterea materialului exploziv. După direcția «mânării» sale în stâncă, e de mai multe feluri:

gaură oablă, «bătută» perpendicular în părete;

gaură patron, «mănată» în direcție piezișă, din sus în jos;

gaură șuleană, «mănată» de jos în sus, în «crime». E cea mai grea de făcut;

gaură pă apă, «mănată» în vatra galeriei, perpendicular pe aceasta (în direcția contrară celei șulene).

gaură pulentă, piezișă, de jos în sus, cu direcție deviată în stânga sau dreapta (contrară, ca direcție principală, celei patron).

a bate găuri = A sfredeli piatra. Băieșii întrebuințează pentru această operație «șticaizul», o bară de fier în șase fețe sau rotundă, cu un diametru de $2\frac{1}{2}$ —6 cm. lățită la un capăt și ascuțită. Intr'un capăt se bate cu «fistăul», un ciocan de $2-4\frac{1}{2}$ kgr. greutate. Când piatra e foarte rezistentă, se bate cu «puțca», ciocan cu coada lungă și mai mare ca fistăul. La băutul găurilor cu puțca lucrează doi lucrători. Unul bate în șticaiz, celălalt îl învârtește puțin după fiecare lovitură. Din timp în timp se scot cu «dărgul» făinile de piatră adunate în gaură.

a foitoi găuri. În fiecare zi, dimineața, băieșul, după ce ajunge «pă uărt», bate găurile. La amiază un superior îi controlează lucrul, «face muștra» găurilor. Dacă constată că e destul de adâncă fiecare gaură, băieșul are voie să introducă într'însele materialul de explozie, le «foitoie». La sfârșitul șutului, după ce s'au adunat din uărt toate uneltele de lucru, se aprinde «țindăru» din «foitaș». «Baciul», băieșul șef al uărtului, strigă din toate puterile: «hop, pușca, două...» sau alt număr, care indică numărul găurilor cărora li s'a dat foc. Aceasta pentru a încunoștiința pe cei din apropiere că trebuie să se ascundă. După explozie, însoțit de «obărhaieri» și de «hocman», băieșul se întoarce în uărt pentru a examina situația lui. Dacă una din găuri nu «s'a slobozit», e numită «mincinoasă». Șt. Pașca, Crișcior.

găvôzd, s. a. Ic, nadă cu care se creapă lemnele. N. Drăganu. (— Deriv. *găvozdi*, vb. refl. IV-a. A se

icui, a se înghesuși, A. P. Bănuț, Sighet).

găac, s. a. Traistă făcută din pânză, cu care duc copiii cărțile la școală. N. Nicolaescu, Gorj.

gănelu, s. a. Neam slab, înapoiat, păcătos. A. P. Bănuț, Maramureș.

găușă, s. f. Capră oacheșă. N. Drăganu, Sângeorz.

ghelăiu, s. a. Gălăgie, zgomot: *Copiii fac ghelaiu când sunt mulți*. (Deriv. *ghelăi*, vb. intrans. IV-a. A face zgomot). N. Nicolaescu, Gorj.
— În *DA* *ghelăi*, interj.

ghévă, s. m. Frate de mire. N. Drăganu, Sângeorz.

Ghidán. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

ghilúș, s. a. Petrecere făcută de flăcăi noaptea, cu ocazia unei nunți sau logodne. D. Rădulescu, Rudari.

— Din ung. *gyűlés*, «adunare».

ghișbón, s. a. Ruda de lemn cu care se strânge fânul pe car. G. Munteanu, Ocna-Sibiiului.

ghízďă, s. f. Tăietură de buzunar fals la cioareci, cu găietan împrejur. C. Marinescu, Dolj.

gioávlă, s. f. Noroiu: *A plouat și s'a făcut o gioavla de nu puteai umbla*. N. Nicolaescu, Gorj.

giol, vb. trans. IV-a. A învinge. N. Drăganu.

girdán, s. a. Salbă de galbeni mari austriaci (în «salbă» sunt numai galbeni mici). C. Lacea, Brașov.

gitrului, vb. trans. IV-a. A apuca. N. Drăganu.

— Din ung. *gyötör*, (com. N. Drăganu).

glas, s. a. O pieleț moale, de culoare albă-surie, care se găsește în crăpăturile unui fag bătrân. Se folosește în loc de iască sau se fierbe și se prepară din ea o băutură contra răgușelii. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

gleámboș, adj. Indispus. Dr. V. Corbu, Zagra.

godărlău, s. a. Loc strâmt între două case. G. Munteanu, Ocna Sibiului.

gogi, vb. intrans. IV-a. A priveghia, a păzi. V. Cuctanu, Bonț.

— Atestat și'n *DA*, dar cu alt sens.

gogléze, s. plur. (?). Fructe necoapte: *Să nu mănci multe gogleze că te doare stomacul*. N. Nicolaescu, Gorj.

goiț, s. a. Țipăt strident pe care-l scot copiii mici plângând și cei mai mari din răutate, răcnet. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

golét, s. m. Strein (în sens batjocoritor). V. Lazar, Jina.

golomóz, s. a. Murdărie: *Nu aduce acasă atâta golomóz de pe drum*. Dr. V. Corbu, Zagra.

góniță, s. f. Femeie murdară la haine. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. *DA*, alt înțeles.

goțoiu, adj. Imbrăcat rău, zdrențos; supărat. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat de *DA* din *goță*. Cf. însă tot acolo *goță*, văzut de P a p a h a g i T., *Grai și suflet*, II fasc. I, p. 56. În numele propriu *Gothus*, din care derivă și *DA* pe *gotă*. *Goțoiu*, *Goța*, se întâlnește în onomastica Munților Apuseni.

grămadă, adv. Mult de tot: *Am o grămadă de lucru. M'am gândit o grămadă până am găsit hiba*. V. Lazar, Jina și Șt. Pașca, Crișcior.

grămpină, s. f. Crumpenă, baraboiu, nap. N. Drăganu.

gras, adj. Se zice *var gras*, amestecătură de nisip și var în care cel din urmă abundă. *Vreme grasă*—vreme bună. V. Lazar, Jina.

grobîște, s. f. Cimitir. D. Rădulescu, Rudari.

grumăzăre, s. f. Gulerul cămășii. V. Cutcan, Bonț.

gúdră, s. f. Femeie stricată. V. Cutcan, Bonț.

— Din *gudă* (*DA*), cu *r* din apropierea de *gudura*. Cf. în *DA*, *gudrea*, «câtea care se gudurește».

gudúrá, s. f. Femeie lingușitoare. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat din *gudură*.

guduróiu, adv. Noros, închis, gata de ploaie. A. P. Bănuț, Sălaj.

gúgiu, s. a. Gropița mică în pământ care servește la jocul cu mingea al copiilor. N. Nicolaescu, Gorj.

gujbit, adj. Strâmb, cocoșat. (—D e r i v.

gujbă, s. m. Om cocoșat, ghebos). V. Bucur, Frata.

gúrá, s. f. Inceput: *E greu până prinzi gurd la pânză*. E. Cioran, Rășinari.

gvalír, s. a. Pian, N. Drăgan, Pianul de jos.

— Metateză din *clavir*.

H

háboca, s. f. Violență, forță, îndrăzneală, dușmănie: *A intrat cu haboca în curte*. V. Bucur, Frata.

háhuri, s. plur. (?). Chefuri de orice fel. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Înțeles dezvoltat din acela din *DA* de «sezătoare».

hăgăúnă, s. f. Joardă, bețigaș, nuia uscată. V. Lazar, Jina.

haif, s. a. Șold mare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hăinál, s. a. Mulțime de oameni în drum: *Se duc la târg cu hăinalu. Nu veni de la joc cu hăinalu, veni singur*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. *hajnal* «revărsat de zi, auroră». Pare că exemplul întâiu lămurește puțința unei asemenea dezvoltări de sens: la târg se pleacă dimineața și oamenii merg în grup.

háit, s. a. Cisternă. A. P. Bănuț, Maramureș.

hăitoacă, s. f. Indoitura dela cioareci sau dela pantaloni: *Fă-ți hăitoacă la cioareci că-i mare tina și-i mozelești.* Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. ung. **hajtani**, **hajték**, «îndoitură».

hăizăs, s. a. Loc înclinat pe care se dau la vale lemnele din pădure. A. P. Bănuț, Bihor.

— Ung. **hajzás**.

hajmandău, s. m. Haimană. V. Bucur, Frata.

— Cf. *DA* s. h o j m ă l ă u.

hălă, s. f. Vită, sau și om mănăciș și flămând: *Hala asta nu mai tace.* Șt. Pașca, Crișcior.

hălăl, vb. trans. IV-a. A vorbi multe, a ciorovăi: *Ce tot hălăi aici de pomână?* N. Nicolaescu, Gorj. (V a r. **holăl**, idem, A. vorbi pe cineva de rău în gură mare, a insulta cu vorba așa ca să audă și alții: *M-o holăit pe drum și mi-o spus că-s mișel.* Șt. Pașca, Crișcior.)

Derivat din **hulă**. Tot de aici trebuie să se explice și **hălălăl** (*DA*).

hălămân, s. a. Grămadă de plute. A. P. Bănuț, Maramureș.

— Cf. ung. **halom**.

hăláp, adj. Lacom, hrăpăreț. N. Nicolaescu, Gorj.

hălărie, s. f. Ceeace se află în desordine. În înțelesul adverbial: *Boii se țin hălărie după vacă.* N. Nicolaescu, Gorj.

hălău, s. a. Batjocură. G. Munteanu, Poiana Sibiului.

— Derivat din **hulă** (**hulău**, **hălău**).

hălcă, s. f. Larmă, tărahoiu. N. Drăganu. Parcelă mică și îngustă de pământ. A. P. Bănuț, Bihor. Jumătatea unui bostan sau castravete. V. Bucur, Frata.

hălcuri, plur. Vase: *Nu-mi umblă prin toate hălcurile.* Dr. V. Corbu, Zagra.

hălgătină, s. f. Om strein, venitură;

sărac lipit: *Mai acu' o săptămână, ne veni o hălgătină, să ne ia pita din mână.* Șt. Pașca, Crișcior.

halovánti, Înțeles puțin precis: *Halovanti de-aici că m'am săturat de voi.* (— V a r. **halovrii**, idem. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.)

hânc, s. a. Râpă, drum rău. A. P. Bănuț, Sălaj.

hâmpă, s. f. Boacăna, eroare. V. Cutcan, Bonț.

hâmpău, s. m. Un om mare, namilă. V. Cutcan, Bonț.

hâmpotă, s. f. Câne mare, dulău. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **hâmpău** mai sus.

handrobute, s. f. Femeie proastă. V. Cutcan, Bonț.

hângări, vb. trans. IV-a. A bătători. V. Cutcan, Bonț.

hangău, s. m. Numire dată în batjocură și ca desmerdare băiețandrilor ce trec de adolescență. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hânsă, s. f. O anumită parte, indiferent de mărime, despărțită dintr'un întreg: *Noi o hânsă am isprăvi, dar vezi, ceilalți nu țin cu noi.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hântui, vb. trans. IV-a. A trage și a împinge pe cineva, în batjocură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din **hanț** (cf. *DA* s. v.).

hăpecină, s. f. Hop, râpă, coastă ruptă de ploaie. N. Drăganu, Valea Someșului. (— V a r. **hópecină**, s. f., idem. Șt. Pașca, Crișcior.)

— Din **hop** † suf. -**ină**.

harabută, s. f. Apă de sodă. N. Drăganu, Căian.

hărăgúș, s. m. Arțag, încăpățănare, moft. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. **haragos**, «supărăcios».

hărămúge, adv. Înțeles puțin clar: *Se ține hărămuge de mine; Vine hărămuge.* N. Nicolaescu, Gorj.

- Cf. în *D.A.* † *hărămuc*, «bandă, ceată».
- harapău**, s. a. Clește. V. Cutcan, Bonț.
- Ung. *harapó*, idem.
- hărcióg**, s. m. Copil rămas din creștere (?). V. Cutcan, Bonț.
- hârji**, vb. refl. IV-a. A se hârjoni. P. Nișca, Crișcior.
- hărmălioacă**, s. f. Necaz, neplăcere: *Cu clăile astea am avut multe hărmălioace*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hârșurós**, adj. Dupuros. N. Drăganu, Sângeorz.
- harfabálá**, s. f. Om de nimic, om fără prestigiu, cu purtări rele. N. Nicolaescu-Gorj.
- hășcă**, s. f. Pielea vitelor cari au suferit de o boală pierde părul sau lâna și rămâne hâșcă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Cf. *hașcă*, în *D.A.*
- haștarău**, s. a. Lemn sucit, noduros, inutil. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hăștoriță**, s. f. Femeie rea de gură. E. Cioran, Rășinari.
- hășțau**, s. a. Duraul din pădure pe unde se dau lemnele la vale. A. P. Bănuț, Maramureș. (Deriv. *hășțauși*, vb. refl. IV-a. A se mișca din încheieturi. P. Nișca, Crișcior).
- hătjela**, vb. trans. I-a. A bate pe cineva. G. Vulcu, Răhău.
- heberéu**, adv. Fără rost, de cap: *Umblă hebereu*. V. Bucur, Frata.
- heicui**, vb. trans. IV-a. A da înapoi: *Heicuieste puțin carul cu boii*. V. Bucur, Frata. (V a r. *heoci*, idem. Șt. Pașca, Crișcior).
- hélpeș**, adj. Beat. N. Drăganu, Căian.
- hip**, s. a. Clipă, moment: *Intr'un hip se răstoarnă*. C. Rebreanu, Bistrița.
- hîrbéică**, s. f. Cratiță. G. Vulcu, Răhău.
- hîre**, s. f. Pomină, poveste, amintire: *Nici hîre de lucrul acela*. A. P. Bănuț, Bihor.
- Ung. *hír*, «știre».
- hlioápă**, s. f. Gură mare: *Ține-ți hlioapa*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Postverbal dela *hlipl*.
- hoábítă**, s. f. Femeie grasă cu gesturi domoale. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hoámpă**, s. f. Groapă: *Nu te jucă pe lângă hoampa aceea că numai cazi în ea*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi și V. Cutcan, Bonț.
- hobăni**, vb. intrans. IV-a. A umbla legănându-se. V. Cutcan, Bonț, V. Bucur, Frata.
- hod**, s. a. Ciuhă, semn de opreliște în holdă. V. Cutcan, Bonț.
- hodăie**, s. f. Pășune. V. Cutcan, Bonț.
- hodăiță**, s. f. Un edificiu din jurul casei: cocina, șura, etc. Șt. Pașca, Crișcior.
- hódăș**, adj. Mare, desvoltat: *Are cur hódăș*. C. Rebreanu, Bistrița. V a r.
- hodăș**, idem. Cu cearcăne la ochi: *Capră cu hódășe la ochi*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Din ung. *hodos* (?).
- hodlui**, vb. trans. IV-a. «Pe tină mare, frățeanul, până la drumul mare care e pietruit, își duce căruța cu boii și numai de acolo prinde calul la ea. Operația aceasta se cheamă a h o d l u i ». V. Bucur, Frata.
- Din ung. *haladni*.
- hodorél**, adv. Asemenea, egal. V. Cutcan, Bonț.
- hodrobéle**, s. plur. Complex de unelte de preț mic: *Ia-ți hodrobelele și șterge-o*. G. Vulcu, Răhău.
- hodogón**, s. a. Bucată de lemn ce se folosește în loc de clește la foc. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- holoáne**, s. plur. Materii murdare, gunoiu, gogleaz: *In grăul dela noi sânt multe holoane*. N. Nicolaescu, Gorj.
- holúm**, s. a. Semnul care indică granița țării. G. Munteanu, Ocna-Sibiului.
- holún**, s. a. Grămadă de lemne încălțate care închid o trecătoare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

- honecă**, vb. trans. I. A lovi fără milă.
 I n t r a n s. A îngenunchia în fața unor nevoi de ordin material. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hónioș**, adj. Murdar. V. Cutcan, Bonț.
- hont**, adj. Șchiop, schilav. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hopșă**, s. f. Înțeles puțin clar: *Nu-i cunutat cu ea; o ține numa așa de hopșă. Taie vite'n sat de hopșă. O tăiat un porc de hopșă.* C. Rebreanu, Bistrița, V. Bucur, Frata.
 — Din ung. *hopsa*, cf. la *SzMTS* I. 885—86.
- hóră**, s. f. Lâna ieșită la învelitul în puiă. N. Drăgan, Căian.
- horâiță**, s. f. Broboadă. N. Drăganu, Sângeorz.
- horholină**, s. f. Femeie bătrână, babă. V. Cutcan, Bonț.
- horhoni**, vb. intrans. IV-a, A râde pe înfundate, a chicoti: *Ce horhonești atâta?* N. Nicolaescu, Gorj.
- horj**, s. a. O bucată de scândură cu o lamă de fier la capăt, pe care frecând tuleul de cucuruz se sfarmă grăunțele. (—D e r i v. *horji*, vb. trans. IV-a. A sfărîmă cu horjul). V. Bucur, Frata.
- horzoni**, vb. refl. IV-a. A se înălța, a se urcă, a aburcă. N. Drăganu.
- hozâte**, s. plur. Complexul tuturor lucrurilor pe care le duce cu sine un călător. N. Drăganu, Sângeorz.
 — Cf. ung. *hozatni* «a procura», *hozatal* «transport» *SzMTS* I, 894.
- hreăbă**, s. f. Coastă de munte. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hreăbân**, s. a. «Rustenartiges Werkzeug zur Bearbeitung der Wale». N. Drăganu.
- hreănce**, s. plur. (?). Fructe necoapte. Dr. V. Corbu, Zagra.
- hréturi**, s. plur. (?). Hreance. N. Drăganu, Zagra.
- hublăi**, vb. trans. IV-a. A gonî pe cineva bătându-l, a fugări. Șt. Pașca, Crișcior.
 — Cf. ung. *hubolyositani*, «a boldi, a da pumni» *CzFMSz*, II, 1723.
- huc**, adv. *Uneori de mânie te faci huc de nu ești bun de nimic.* C. Rebreanu, Bistrița și N. Drăganu, Zagra.
- hudă**, s. f. Baie: *Altă hudă or lucrat pe valea aia.* Șt. Pașca, Crișcior.
- hudubăț**, Nume de ocară dat femeilor. V. Cutcan, Bonț.
- húdură**, s. f. Femeie depravată. V. Cutcan, Bonț.
- húduri**, s. plur. Pădure tăiată, cioate, butuci. N. Drăganu, Chioar.
- huduvărcă**, s. f. Ciomag, boată:
*Îți păreă bine c'ai scăpat
 Cu toporul neluat
 Și cu capul neciuntat,
 Ori de huduvarcă spart.* G. Vulcu, Răhău.
- huidúmă**, s. f. Femeie urită. V. Cutcan, Bonț.
- huiu**, adj. Prost, fără judecată. G. Vulcu, Răhău.
 — Din ung. *hülye*, idem.
- húioș**, s. a. Haină cu mâneci. V. Bucur, Frata. Haină de culoare vânătă: *Peste vestă se poartă huiosul care de regulă e făcut din pănură albă și e împodobit cu o panclică neagră.* N. Drăganu, Reteag.
- huluzău**, s. a. Cânepa care crește pe marginea cânepiștei, tortul căreia se folosește la lucruri ordinare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- humen**, ? «O stare mintală care dovedește slăbirea memoriei». I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- hurîște**, s. f. Copil neastâmpărat. E. Cioran, Rășinari.
 — Derivat din *hurui*, cu suf. *-iște* (cf. *alergăriște*, *măsorîște*, *Pascu*, *Sufixele*, 252).
- hurlúp**, s. a. Două prune concrescute. V. Bucur, Frata.

huști, vb. trans. IV-a. A sfărîmă boabele de pe tuleu. N. Drăganu.

huzătî, vb. trans. IV-a. A lucra din greu, a umbla mult: *Huzătîrăm azi și mă dor picioarele*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. *huzatni*.

I

ialoșiță, s. f. Femeie mare, grasă. V. Cutcan, Bonț.

(— Cf. *ialoviță* TDRG s. v.).

ibărsic, s. a. Bârlog; un loc unde se lucrează în baie de jos în sus; șutăul pe unde se aruncă piatra dela o galerie de sus la una de jos în timpul construcției. Șt. Pașca, Crișcior.

— Germ. *Übersicht*.

ibî, vb. trans. IV-a. A suferi, a plăcea, a iubi: *Casa asta nu ibește să ții mîtă*. Șt. Pașca, Crișcior — Din a iubi.

ibóvnică, s. f. In: *Drăguța tot îți dai, ibovnica tot să-i dai*. Șt. Pașca, Crișcior.

ic, s. m. Copil alintat. V. Cutcan, Bonț.

ieftă, vb. refl. I-a. A se zvonî, a se auzi: *De când s'a ieftat că Ion a murit în Basarabia...* D. Rădulescu, Gorj.

ielîță, s. f. Vânt subțire care bate în cursul verii: *ielîță, Ieliță, cum mă tai la peliță*. E. Cioran, Rășinari.

iepoștină, s. f. Femeie mare, grasă și leneșă. V. Cutcan, Bonț,

— Derivat din *iapă*.

iepurilă. Poreclă dată unui om fricos. V. Cutcan, Bonț.

— Din *iepure* † suf. -ilă.

iepurină, s. f. Femeie spornică, cu copii mulți. V. Cutcan, Bonț.

— Din *iepure* † suf. -ină.

ierdăș, s. a. Iugăr, întindere de pământ de o anumită mărime. E. Cioran, Rășinari.

— Cf. ung. *járda* GhDMR, 351.

iergălăș, s. a. Larmă mare, zgomot de orice fel. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ierhă, s. f. Piele de oaie argăsită. N. Drăganu, Sângeorz.

iertui, vb. trans. IV-a. A extirpă, a nimici, a tăia arborii de pe un loc. (— Derivat *iertăș*, s. a. Loc extirpat de arbori). A. P. Bănuț, Sălaj.

igán, adj. Vioiu, zburdalnic: *Igand copilă!* E. Cioran, Rășinari.

— Din *vigan* > *yigan*.

Ilíana. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

îmbăgiuă, vb. trans. I. A cuprinde, a apuca: *L-o îmbăgiuat somnul*. V. Bucur, Frata. A incurcă. N. Drăganu, Zagra.

îmbălă, vb. trans. I. A spune vorbe triviale. V. Bucur, Frata.

— Cf. *bală* (DA).

îmbălgînă, vb. trans. I-a. A înholbă ochii: *îmbălgînă ochii!* = înhoalbă ochii! V. Lazar, Jina.

îmberbecă, vb. trans. I-a. A da brânci cuiva. V. Bucur, Frata.

îmbondroji, vb. trans. IV-a. A îmbrăca pe cineva în haine rele, cu scopul de a nu fi cunoscut, a mască. V. Bucur, Frata. (— Derivat *bondroj*, s. m. Un fel de bufon, măscăriciu, fășangoiu. Șt. Pașca, Crișcior).

— Din ung. *bóndrus*, «mască». (SzMTSZ.)

îmbonțat, adj. Supărat, toropit: *Ce stai îmbonțat ca o mireasă?* N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din *bont* (DA., s. v.) (?).

împălat, adj. Cu părul creț: *oi împălate* = cu părul creț. N. Drăganu.

împălăl, vb. trans. IV-a. A merge repede. N. Drăganu.

împărtaștină, s. f. Împărțeală. V. Bucur, Frata.

— *împart* † *ăștină*. (cf. (cucuruzaștină, cosaștină)

împoticăli, vb. refl. IV-a. A se schimonosi, a suferi. V. Lazar, Jina.

— Cf. slav. *tokalo*, «ascuțit», cu prefixul *po-*, cf. *po-negri*.

împușeică, vb. trans. I. In stereotipe ca: *pe împușeicate*=pe întrecute. N. Drăganu. Refl. A da sau a primi curaj într'o încercare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

împulpă, vb. refl. I. A se încurajă, a se încrede, a se forță. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

Înatul porcilor. Ziua de 30 Decemvrie când începe tăiatul porcilor pentru Crăciun. V. Lazar, Jina.

Închelmui, vb. trans. IV-a. A mesteca cu tărațe buruenile cari se dau porcilor. V. Lazar, Jina.

— Derivat din *chelm* (= *pielm*).

închiiciós, adj. Incuiat, rezistent la despicat: *Al' dată fagu-i închiicios de nu-l crepi*. Șt. Pașca, Crișcior.

Înclocăla, vb. refl. I. A se întrema, a se însănațoși. N. Nicolaescu Gorj.

— Cf. *DR*.

Înclefăștă, vb. trans. I. A cuprinde nervos și cu putere un corp și a-l țineă timp mai îndelungat. Două tulpini îngemănate sunt înclefăștate. În-drăgostiții, stând multă vreme îmbrățișați, sunt înclefăștați. Mâna care ține pe cineva de păr sau de haine, e încleștată; doi rivali luptându-se, sunt înclefăștați.

A înțepenî, a amorți: *Mî se înclefăștaseră fălcile de frig*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Contaminat din *încleștă* † *înșfăcă*.

Încondură, vb. trans. I. A desemnă, a face diferite figuri. N. Nicolaescu, Gorj.

— Neologism?

încotă, vb. trans. IV-a. A coti, a lovi, a da ghionturi. G. Munteanu, Sătmăr.

Încetroji, vb. trans. și refl. IV-a. A adună bine haina pe lângă corp, a se îmbracă de iarnă. Șt. Pașca, Crișcior.

Încrăcănă, vb. trans. I. A îndoi (picioarele strâmbe). N. Nicolaescu, Gorj.

Încrăcluna, vb. refl. I. A se înfricoșă peste măsură, a se înfioră: *M'am încrăciunat în spate când am văzut bătaia*. C. Rebreanu, Bistrița.

Încrâncionă, vb. refl. I. A se îngrozî: *Voai, că și amu mă încrâncionă, cum i-am văzut bătân'u-se*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Derivat din *crâncen*.

îndăli, vb. trans. IV-a. A începe: *O îndălit a striga; or îndălit o baie; luați cântarea de la îndălit*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din slav. *delo*, «acțiune», «operație», «lucru» *MLPSIGrLat*, 187.

îndata-i-măre, adv. Indată, neîntârziat: *Vine îndata-i mare*=vine îndată. V. Bucur, Frata.

îndemnă, vb. intrans. I. A plecă: *Am îndemnat pe la cântători și am sosit cătră sară*. A. P. Bănuț, Maramureș.

îndreă, s. f. Ac. N. Drăganu, Valea Someșului.

îndupăcl, vb. trans. IV-a. A coase mărunț, cu mâna. C. Rebreanu, Bistrița.

înfulecă, vb. trans. A încărcă, a clădi. V. Bucur, Frata și N. Drăganu.

îngăimecit, adj. Zăpăcit, încurcat, intimidat: *I îngăimecit și nu mai poate răspunde*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Contaminat din *îngăimat* † *zăpăcit*.

înghebuji, vb. trans. IV-a. A strâmtoră, a incomodă. N. Nicolaescu, Gorj.

înghiorțai, vb. intrans. IV-a. A înghiți cu zgomot, a corăi: *Înghiorțae mașele în el*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *ghiorț*, *ghiorțai* (*DA*).

îngujbăt, adj. Strâmb. C. Rebreanu, Bistrița.

îngurzi, vb. refl. IV-a. A se alintă, a se mădări, a face semne din buze și umeri în semn disprețuitoare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. în *TDRG*. s. v. înțelesul primitiv.

înhâi, vb. trans. și refl. IV-a. A răsturnă. G. Munteanu, Cojocna.

înhămat, adj. Purtat de voința altora. V. Cutcan, Bonț.

înhompă, vb. trans. I. A mânca cu lăcomie: *Dă la pui, dagrij, să nu vie găinile, că tot înhoampă.* C. Rebreanu, Bistrița.

înimăș, s. a. Imaș. N. Drăganu.

— Compus prin fonetică sintactică din **în** + **imaș**

în jurături și blesteme: **Beate-ar coaca**; **fii afurisiți**; **fii al ghiavu**; **fii alimănit**; **fii al negrii**; **fii al naiba**; **fii al tătaru**; (etim. pop. din tartaru); **fire-ai închinat**; **fire-ai împuștit**; **fire-ai jurat**; **găsi-te-ar doamnele**; **găsi-te-ar hai din peșteri**; **găsi-te-ar hăl din baltă**; **găsi-te-ar năbădăile**; **găsi-te-ar țapăn**; **lovi-te-ar hătaile**; **lovi-te-ar pârdaľnica**; **lovi-te-ar boala rea**; **lovi-te-ar plesneala**; **lovi-te-ar grefurile**. N. Nicolaescu, Gorj.

însogoliat, adj. Invelit cu haine rele; de nerecunoscut. E. Cioran, Rășinari.

începușcă, vb. trans. I. A coase rău și cu grabă: *Hai, curățește-mi poalele că de cusut le-oi începușca eu minteanaș.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Contaminat din **începa** «a împunge» + **pușca** «a fușări», «a trage chiulul».

înterț, s. m. Miel, berbec de trei ani. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

întrucică, vb. trans. I-a. Întruchipă. N. Drăganu.

— Prin metateză din **întruchipă**, **întruk'ică**, **întrucică**.

îobăg, s. m. Econom, agricultor, gospodar. (— **Deriv.** **îobăgie**, s. f. Moșie, avere). A. P. Bănuț, Căbești.

îongări, vb. trans. IV-a. A arunca lucrurile inutile la o parte; a curăți locul de lucru din baie. Pentru această muncă se folosesc **iongarii**, băieții tineri, ajutoarele băieșilor slobozi. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. **jünger**.

iortón, s. a. Șură, cocină, sau altă edificație din jurul unei case. Șt. Pașca, Crișcior.

ioság, s. a. Lucru de preț, scump: *Bun iosag, boii ăștia.* A. P. Bănuț, Căbești.

îpine, s. f. Minte întreagă, rațiune. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

îș, s. m. Copil neastâmpărat. V. Cutcan, Bonț.

lușdi, vb. refl. IV-a. A se bate, a se sforța, a se chinul într-o boală: *Era rău beteag; tău pă făcă-pă-mnică se iușdeă, de gândeai că nu-i cu mintea cu tăd.* Șt. Pașca, Crișcior.

— Din **lușni**.

izădlis, s. a. Citație. A. P. Bănuț, Căbești.

— Ung. **izedés**.

izănd, s. f. Murdărie. N. Nicolaescu, Gorj. *Ai băgat hainele în izănd.* D. Rădulescu, Rudari.

izlă, s. f. Scântie, obiect mic de tot. E. Cioran, Rășinari.

izvărniță, s. f. Zară. A. P. Bănuț, Maramureș.

J

jăbă, s. f. Durere de spate la bătrâni. V. Cutcan, Bonț.

jalúdă, s. f. Umflătură pe corp sau pe cap. V. Cutcan, Bonț.

jăpă, s. f. Nua subțire și elastică. G. Vulcu, Răhău.

jegărit, adj. Urît, murdar: *Am un porc jegărit.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **jigărit**.

jegmăni, vb. trans. IV-a. A jefui, a despuia: *M'au jegmănit hoții.* N. Nicolaescu, Gorj.

jep, s. a. Buzunar: *Imi fă trii jepuri la haină.* G. Vulcu, Răhău.

— Ung. **zseb**, idem,

jeregăi, s. pl. Cărbuni aprinși, jar: *Lasă surcelele să ardă să se facă jeregai.* N. Nicolaescu, Gorj.

jertuitor, s. m. Lemn cu care se împrăștie focul prin cuptor, jinduitor. V. Cuțcan, Bonț. — Cf. și **jaruitor**, **jintuitor**. Forma **jertuitor** e născută din contaminarea acestora.

jgâtă, s. f. Umflătură la grumaz, gușă, orice umflătură pe cap. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

jghiáb, s. a. Osia vagonetei cu care se scoate piatra din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

jib, adj. Mare, zdravăn: *Ce jib te-ai făcut!* A. P. Bănuț, Gherla, C. Reboreanu, Bistrița.

jilște, s. f. Loc deschis, neted. E. Cioranu, Rășinari.

jiloveată, s. f. Prăjină, boată lungă. N. Nicolaescu, Gorj.

jinár, s. a. O plantă de apă (?) V. Cutcan, Bonț.

jinău, s. a. Bănueală: *Are jindu pe el că i-o furat banii*. Șt. Pașca, Crișcior și A. P. Bănuț, Căbești.

— Ung. *gyanú*, idem.

jintălău, s. a. Făcăleț cu care se mestecă în urdă. A. P. Bănuț, Maramureș.

— Din a **jintul**.

jip, s. a. Murdărie: *Stă jipul pe el ca pe porc*. N. Nicolaescu, Gorj.

jirébie, s. f. (Fig.) Femeie tânără și vicioasă. V. Cutcan, Bonț.

jiț, s. a. Șezutul dela trăsură. G. Vulcu, Răhău.

— Germ. *Sitz*, idem.

jimont, s. a. Mălul care se depune pe fundul canalelor de baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. germ. *schmuddeln*, «a mânji».

jomp, s. a. Un fel de vârtej (o spărtură de jos în sus), scurt. Șt. Pașca, Crișcior.

joncăneală, s. f. Bătaie, ceartă, V. Cutcan, Bonț.

jontăni, vb. trans. IV-a. A face zgomot. V. Cutcan, Bonț.

joștări, vb. trans. IV-a. A jăpița, a

lovi cu nuiua pe cineva. P. Nișca, Crișcior.

jótcă, s. f. Umflătură la gât, gâlcă. V. Bucur, Frata.

jucuțél, s. m. Executor. V. Bucur, Frata. (Varianta: *ijăcuț*, Șt. Pașca, Crișcior).

— Derivat din **jucu**, cu suf. -uț + el.

judecă, vb. trans. I. A conține: *Toana de vând judecă vr'o 35 de grame de aur*. Șt. Pașca, Crișcior.

jufuit, adv. Plin, tixit: *Târgu-i jufuit de oameni*. V. Cutcan, Bonț.

jugós, adj. (Fig.) Gros (despre grumaz) C. Reboreanu, Bistrița.

julí, vb. refl. IV-a. A se arde, a se frige: *M-am julit la mână cu apă fiartă*. N. Nicolaescu, Gorj.

junișcán, s. m. June, flăcău, de însurat. G. Munteanu, Poiana Sibiului.

júrbă, s. f. Jalbă, V. Cutcan, Bonț.

jurulálă, s. f. Inghesueală. V. Cutcan, Bonț.

L

lab, s. a. Tablă, întindere plană de pământ. V. Cuțcan, Bonț.

lăbidău, s. **lebedeauă**, s. f. Iapa dela rășboiul de țesut. A. P. Bănuț, Sălaj și Bihor.

— Din ung. *lăbitó* (*SzMTSz*. I, p. 1275, îl atestă în Sălaj).

Lăbúș. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

lăderiu, s. m. Casar comunal. V. Lazar, Jina.

— Din **ladă** (Cf. *Lada* bisericii = cassa bisericii) + suf. -er.

lăiznă, s. f. Un leaț care se pune între picicarele mesei sau ale unui scaun pentru a fi mai solid și mai comod; orice leaț. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. germ. *Leiste*.

lăntár, s. m. Inginer de comasație. A. P. Bănuț, Sălaj.

- Derivat din **lanț** (d e p ă m ă n t), «măsură cadastrală».
- lapanet**, s. a. Plăcintă coaptă pe vatră. V. Cutcan, Bonț.
- lăpăst**, s. a. Noroiu afund, mocirlă pe marginea râului. V. Cutcan, Bonț.
- lăpiștóc**, s. a. Turtă de făină de curuz frământată cu apă rece și coaptă în spuză. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- lătină**, s. f. Mulțime (de străini) Șt. Pașca, Crișcior.
- Cf. în limba veche *l a t i n, l e t i n*, cu sens de «străin».
- lăturean**, s. m. Locuitor dela periferia satului. V. Bucur, Frata. Țăran, om dela sat. Șt. Pașca, Crișcior.
- Derivat din **lature**.
- lăuf**, s. a. O galerie principală din baie. Șt. Pașca, Crișcior.
- Germ. *Lauf*.
- lăutor**, s. m. Cumpărător de vite. V. Lazar, Jina.
- Deriv. din **lua**.
- leáva**, interj. Se adresează câinelui ca să nu mai latre. A. P. Bănuț, Maramureș.
- leăpșă**, s. f. Palmă (lovitură). S. Pop, Poiana.
- léerie**, s. a. Haină, suman. A. P. Bănuț, Maramureș. — V a r. *leeru*, Șt. Pașca, Crișcior; *recăl* și *lecdr.* idem, S. Pop.
- Ung. dial. *rékli, lékri*, idem. Poiana (*SzMTSz*, II, 269—270).
- lecúť**, s. a. Medicină, leac. V. Cutcan, Bonț.
- lefărgău**, adj. Clevetici, intrigant. V. Cutcan, Bonț.
- leftărie**, s. f. Ocupație cu negustoria. V. Cutcan, Bonț.
- Derivat din **left** (*TDRG.* s. v.).
- lege**, s. f. Spusă: *depă legea lui Ion* = după spusa lui Ion. Este neclar înțelesul în: *Fata la 14—15 ani se bagă cu curu'n lege*. C. Rebreanu, Bistrița.
- léger**, s. a. Petecul de piele pus pe pantalonii băieșilor ca să fie mai rezistenți. Șt. Pașca, Crișcior.
- légíu**, s. a. Lege: *Când unii din copii calcă o lege a jocului, ceilalți îi spun: nu-i legíu* = nu-i exact, nu-i permis. V. Lazar, Jina.
- legumí**, vb. trans. IV-a. A economisi, a cruța: *Legumește cu laptele că nu-ți mai dau*. Șt. Pașca, Crișcior.
- lemnitură**, s. f. Legătură în lemn a pereților din baie. Șt. Pașca, Crișcior.
- leșinat**, adj. Nesătul, mîncău, Șt. Pașca, Crișcior.
- leșnit**, adj. Slăbit: *Eră leșnit de foame*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Contaminat din **leșinat** † **lihnit**.
- leucít**, adj. Beat mort. V. Cutcan, Bonț.
- Derivat din **leucă**. (Fig.): **beat leucă** = beat mort (cf. *bătut cu leuca*).
- léură**, s. f. Femeie depravată, curvă. V. Cutcan, Bonț.
- Leu**, Nume de 'câne, N. Nicolaescu, Gorj.
- libărúș**, s. a. Citație la judecătorie. V. Cutcan, Bonț.
- libirfă**, s. f. Fată tânără. V. Cutcan, Bonț.
- liép**, s. a. Pată mare de murdărie pe o haină. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- ligav**, adj. Care mănâncă puțin și alege mâncările (omonimul lui mîncăcios). N. Nicolaescu, Gorj.
- lihăl**, vb. intrans. IV-a. A gâfâi. V. Cutcan, Bonț.
- lihăială**, s. f. Ocară, înfruntare. V. Cutcan, Bonț.
- limboată**, s. f. Nume de ofensă dat străinilor de altă limbă. N. Nicolaescu, Gorj.
- lingăi**, vb. trans. IV-a. A linguși, a tămăii pe cineva. V. Cutcan, Bonț.
- Din **linguși** † **lingău**.
- linzi**, vb. intr. IV-a. A brihăi, a râde fără rost. Șt. Pașca, Crișcior.
- lióp**, s. m. Vagabond, N. Drăganu.

liopotăie, s. f. Strein așezat în sat de curând. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

liopărdăc, s. m. cf. Liopotaie. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

lipile, s. f. Palmă. C. Rebreanu, Bistrița.

— Dela înțelesul de plăcintă, sub influența lui *lipi*. Cf. însă și plăcintă cu înțelesul de palmă.

lisnișe, s. plur. Poame, fructe. A. P. Bănuț, Sighet.

liș, s. a. Spinul «*Carduus acanthoides*» (descrierea lui în I. Prodan, *Flora*, I, 1069). V. Bucur, Frata.

liucă, s. f. Soră mai mare. V. Bucur, Frata.

— Prescurtat (le)liucă, «lele».

liucă, s. f. Zeamă proastă, apă calduță. V. Bucur, Frata.

loășină, s. f. Cuiul cu care se țintuește șina de traverse, în baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *Laschine*.

lopișcă, s. f. Unealta cu care se rade sapa. V. Cutcan, Bonț.

lopiștoane, s. plur. Membre, mâni și picioare lungi. V. Cutcan, Bonț.

lostón, adj. Sănătos. V. Cutcan, Bonț.

lótru, adj. Sprinten, harnic. V. Bucur, Frata.

ludăie, s. f. Bostan pun de mâncat. N. Drăgan, Odești (Sălaj).

Lúla, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

lumpău, s. a. Trăgace pentru vin. V. Cutcan, Bonț.

lunăș, s. a. Slugă cu luna. V. Cutcan, Bonț.

Lupa, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

lupăriță, s. f. Planta numită «*Orobanche ramosa*» (cf. la I. Prodan, *op. cit.*, I; 950, forma *lupo aie*, idem la Panțu). V. Cutcan, Bonț.

Lupu, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

luțucúș, s. a. Scrânciob, hintă: *Păstorii la noi fac huțucușuri din curpen*. Giurgiu, Bulzești.

M

măcău, s. a. Un om care face vorbă multă și treabă puțină. G. Vulcu, Răhău.

— Din ung. *makogni*.

măcioră, s. f. Rest de tutun în pipă, copt în spuză care se pune pe măsea. A. P. Bănuț, Maramureș.

măclăi, vb. trans. IV-a. A murdări. C. Rebreanu, Bistrița.

— Din ung. *makkolni* (?).

Maghireán, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

măglă, s. f. Morman, grămadă. V. Bucur, Frata; *A făcut un foc din o măglă mare de lemne*. N. Nicolaescu, Gorj. Un bețișor scurt folosit de lem-nari când așează bârnele în pereți, servindu-le drept măsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din ung. *máglya*, dial. *mágla*, cu acelaș sens.

Măgureán, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

măhúie, s. f. Stafie, strigoaie. V. Cutcan, Bonț.

măiúg, s. a. Maiu de crepat lemne. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

mălcéd, s. a. O substanță amară ce se găsește în fagurele de miere. Dr. V. Corbu, Zagra.

mălcéz, s. a. O boală la oi. V. Cutcan, Bonț.

mămăhoarcă, s. f. Babă meșteră. V. Cutcan, Bonț.

mână, vb. trans. I. A săpă înainte în munte: *Am mănât baia aia în 10 ani*. Șt. Pașca, Crișcior.

mândăș, s. a. Nădejde: *Mi-am luat mândășu să-l mai văd*. N. Drăganu. — Din ung. *mondás*.

- mandoacă**, s. f. Frigare. V. Lazar, Jina.
- măneacă**, s. a. O haină de lână de culoare neagră care se poartă peste pieptar. N. Drăganu, Iclodul mic.
- mângură**, s. f. Fărimitură: *N'am nici mângură de pîid în casă*. V. Bucur, Frata.
- mani!** **mani!** Interjecție cu care se chiamă rațele. N. Nicolaescu, Gorj.
- mânjoală**, s. f. Aluat de tărîțe, mestecat cu untură cu care se unge urzeala la țesut. Șt. Pașca, Crișcior.
- Derivat din **a mânji**.
- mânzălăș**, s. f. cf. **mânjoală**. V. Bucur, Frata.
- marcaliș**, s. a. Alegere de deputat. V. Cutcan, Bont.
- mânzălăncă**, s. f. Vită cornută de un an. N. Drăganu.
- mărăcă**, vb. refl. I. A se cățără, a se urcă. Șt. Pașca, Crișcior.
- mădrăgit**, adj. Obosit rupt: *Toată ziua am lucrat și acum sunt mădrăgit*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Măreăță**, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- mărghilă**, s. f. Loc apăsător, mocirlă. G. Vulcu, Răhău.
- mărlân**, s. m. Om pezevenchiu, fără caracter. N. Nicolaescu, Gorj.
- mărmălău**, s. a. Amestec de lucruri solide (piatră, pământ) cu de cele lichide. Șt. Pașca, Crișcior.
- Probabil un derivat din ung. **mar-molní**.
- marmangél**, s. m. Copil răsfățat. V. Cutcan, Bont.
- marmangiu**, adj. Roșu-portocaliu. V. Cutcan, Bont.
- Cf. în *TDRG* s. **marmaziu**.
- mărnoagă**, s. f. Femeie plângoace, sentimentală. V. Cutcan, Bont.
- mărțână**, s. f. Namilă, femeie mare. V. Cutcan, Bont.
- măscăi**, vb. refl. IV-a. A se mișcă nervos, a se zbate. Șt. Pașca, Crișcior.
- mășuriș**, s. a. Măsurătoare, timpul când să măsură: *Mășurișul lapților pică la Sf. George*. V. Bucur, Frata.
- mătăluz**, s. a. Un băț cu cărpe la un capăt cu care se mătură cuptorul când se coc colacii. N. Nicolaescu-Gorj.
- mătroșă**, s. f. Un joc care se obișnuște numai la șezători. V. Bucur, Frata.
- mazdroacă**, s. f. Nume de batjocură ce se dă unei fete bătrâne, nemăritată. D. Rădulescu, Rudari.
- măzgă** s. f. (Fig.). Untură sau unt: *N'are măzgă la casă și se laudă că mănă plăcinte*. V. Bucur, Frata.
- mecet**, s. a. Un lucru făcut cu temei, un lucru strașnic: *Ce mai mecet de pădure!* N. Nicolaescu, Gorj.
- În *TDRG* se dă înțelesul de «geamie».
- meciurd**, adj. Prost, idiot. I. Sohorca, Sângeorș-Băi.
- mej**, s. m. Inelul care se vede în trunchiul lemnului de stejar după care i se socotește vârsta. V. Lazar, Jina.
- Din slav. **meju** *MLPSIGrLat*, 365.
- mejerii**, s. plur. Jumeri: *Doară tai porcu să mai mănă mejerii*. A. P. Bănuț, Maramureș.
- Metateză din **jumeri**, **jămeri**.
- mějghie**, s. f. Răzor. V. Bucur, Frata.
- Cf. s-cr. **mezda**, (*CarLSGL*).
- meleándră**, s. f. Haină rea, zdreanță. V. Lazar, Jina.
- melești**, vb. trans. IV-a. A munci, a schingiui, a zdrobi: *Tăt l-o meleștit cu bătaia*. C. Rebreanu, Bistrița. Cf. și varianta **melestui**, idem, V. Bucur, Frata.
- Din ung. **melleszteni**, «a jupui».
- melic**, s. a. Rană provenită dintr'oboală. N. Nicolaescu, Gorj.
- mătă**, s. f. Semnul care indică locul unde se desparte o bucată de loc de alta. V. Bucur, Frata.
- Cf. ung. **métázni**, cu înțeles foarte apropiat în *SzMTSz*, 1447.

- Mierecân**, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- mierliu**, adj. Nici turbure, nici limpede: *Nu s'a limpezit bine râul; e cam mierliu*. N. Nicolaescu, Gorj.
- mișoroși**, vb. intrans. IV-a. A mișgăli, a lucra încet. N. Nicolaescu, Gorj.
- mijăncă**, s. f. Organ genital la femei. A. P. Bănuț, Bihor.
- mijgoart**, s. a. Aur. (E un termen argot al băieșilor și al gozarilor). Șt. Pașca, Crișcior.
- minciună**, vb. trans. I. A. însăila. N. Drăganu, Zagra.
- miorțâl**, vb. intrans. IV-a. A plânge cu glas pițigăiat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- mireoli**, vb. trans. IV-a. A sfărâma. N. Drăganu, Bichigiu.
- mirozénie**, s. f. Ciudățenie, lucru de mirare: *Ne-a spus tot mirozenii de pe unde a umblat*. V. Bucur, Frata. — Derivat din **mir(a)ozenie**.
- mișcărali**, s. a. Firimitură. N. Nicolaescu, Gorj.
- mișulie**, s. f. Boală venerică. C. Marinescu, Dolj. (Derivat **mișulit**, adj. Bolnav de boale venerice. N. Nicolaescu, Gorj).
- mitocosi** vb. trans. IV-a. A deranjă, a schimba: *Ai umblat la ceas și l-ai mitocosit*. N. Nicolaescu. — O variantă a lui **motocosi**, Șt. Pașca, Crișcior.
- mitoși**, vb. trans. IV-a. A copleși, a îngămădi, a dosi. N. Drăganu.
- mizi**, vb. intrans. IV-a. A zimbi. Șt. Pașca, Crișcior. — Din **mijl**, cu trecerea lui *i* la *z* sub influența lui **zimbl**.
- moăgăr**, adj. Slab, debil. G. Vulcu, Răhău. — Din germ. **mager**, idem.
- moândră**, s. f. Femeie dosnică. V. Cutcan, Bonț.
- moárnă**, s. f. Ciomag, de mărime puțin obișnuită. Șt. Pașca, Crișcior.
- mocăli**, vb. intrans. IV-a. A da din cap. N. Nicolaescu, Gorj.
- mocioacă**, s. f. Măciucă. Șt. Pașca, Crișcior.
- modărlân**, adj. Fără cuvânt, lipsit de caracter: *Ești modărlan dacă nu la mine cum ai zis*. N. Nicolaescu, Gorj.
- moșăidăr**, s. m. Inginer metalurg. Șt. Pașca, Crișcior.
- mogărzân**, s. m. Un om mic la satură, gros și diform. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- mogoroci**, **mogorogi**, vb. intrans. IV-a. A murmură. Dr. V. Corbu, Zagra.
- mohoândă**, s. f. Femeie toantă, nedi-bace. V. Bucur, Frata. — Cf. ung. **maho** «deneș, greoiu» în *SzMTSz*, I, 1384.
- molet**, s. a. Piatra moale din baie care se rupe numai cu ajutorul ciocanului. Șt. Pașca, Crișcior.
- molticăi**, s. m. Bărbat slăbănog. V. Cutcan, Bonț.
- momălcă**, s. f. Bubă pe corp (?). V. Cutcan, Bonț.
- momărcă**, s. f. Femeie idioată. V. Cutcan, Bonț.
- mondăni**, vb. trans. A lucra încet, a motroși: *Ai mondănit la un ciorap două zile*. N. Nicolaescu, Gorj.
- monturi**, s. plur. Rămășițe: *Au rămas niște monturi de cafea neagră*. Dr. V. Corbu, Zagra. — Vezi în *TDRG*, sv. alte sensuri.
- morânei**, vb. trans. IV-a. A frământă; a lucra ceva cu greutate: *De 2 zile morânesc la o groapă*. N. Nicolaescu, Gorj.
- morări**, vb. trans. IV-a. A plictisi pe cineva cu aceeași cerere: *Atâta m'o morărit până m'am învoit cum o vrut el*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

morhăi, vb. trans. IV-a. A trudi: *Nu morhăi oamenii că doard nu-s vite.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Să fie un derivat dela **marhă** «vită»?

morhoânghină, s. f. Prostănac. S. Cioran, Râșinari.

moromeânță, s. f. Stafie, duh rău. Șt. Pașca, Crișcior.

morosliv, s. m. Mamornic. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

morsocă, vb. trans. I. A frământa, a strivi, a face masaj: *Mă morsoacă frigurile de câteva zile. Morsoacă aluatu' că ești mai tare ca mine. Morsoacă-mă pe la ceafă că mă cam doare capu'.* Șt. Pașca, Crișcior.
(— Cf. **mursecă**, S. P.)

moșcoárnă, s. f. Plăcintă, cocoroadă. N. Drăganu, Sălaj.

moșicăi, vb. trans. IV-a. A lucra încet și neîngrijit. E. Cioran, Râșinari.

moșină, s. f. Chibrit. N. Drăganu.

mosór, s. m. Bărbat tăcut, închis și mofturos. Lemn noduros, greu de crepat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

mostol, vb. refl. IV-a. A se pierde, a dispărea. V. Lazar, Jina.

— Cf. psl. **moztiiti**, «a coperi».

motoci, vb. refl. IV-a. A se înmuia. V. Cutcan, Bonț.

motoji, vb. intrans. IV-a. A motroși. V. Cutcan, Bonț.

motroăscă, s. f. Un scăuneț înfundat cu pânzării; copil mic și gras. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. Jerbă, mătăuz. V. Bucur, Frata.

motroși, vb. trans. IV-a. A îngrămădi lucruri cu grabă pentru a le ascunde; a lucra de mântueală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. A lucra ceva de puțin folos (D e r i v . **motroășă**). Șt. Pașca, Crișcior, G. Vulcu, Răhău.

Mozóc, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

mozoci, vb. trans. IV-a. A frământa ceva în mâni. Dr. V. Corbu, Zagra.

mozoli, vb. trans. IV-a. A murdări, a păta; a purta un obiect cu limba prin gură. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. psl. **mozoli**, sl. **mozol** *MLPSI-GrLat*, 379.

muietóri, s. plur. Edificiile din jurul casei. P. Nișca, Bulzești.

mulgără, s. f. Oaie cu lapte. V. Bucur, Frata.

mumoăie, s. f. Matahală, făcută din bețe pe care se agață zdrențe și care se pune în câneapă pentru a speria paserile. G. Vulcu, Răhău.

— Coruptelă din **mumie**, **momăie**.

Mureș, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

Murg, s. propr. Morav: *Țara Murgului; Muieră lui Costan o fost o murgă din țara Murgului.* V. Bucur, Frata.

Múrgu, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

mútăr, s. a. Motor, N. Drăgan, Someșul Rece.

Murgilă, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

N

nacalău, adj. Distrat, năuc. V. Cutcan Bonț.

năcârdie, s. f. Întâmplare neplăcută care dă naștere la încurcături și neînțelegeri: *Dacă mergi pe-acolo să nu mai faci vreo prostie ca să mai avem năcârdie cu oamenii.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

năciă, vb. trans. I. A coase deosebite figuri în formă de basorelief pe o albătură de casă. (D e r i v a t . **năciat**, -ă, adj.; **năciță**, s. f.) Șt. Pașca, Crișcior.
— Cf. psl. **načiat**, «a începe» *MLPSI-GrLat* 418.

năclăi, vb. refl. IV-a. A se murdări. E. Cioran, Râșinari.

năcodă, s. **năhoadă**, s. f. Ființă mică

- și vioaie. E. Cioran, Rășinari și Șt. Pașca, Crișcior.
- năcorcoată**, s. f. Stricăciune: *Ce năcorcoate sânt aceste?* N. Nicolaescu, Gorj.
- năcotă**, s. f. Ispravă, prostie, nebulie: *Vom vedea acum ce năcote va mai face.* N. Nicolaescu, Gorj.
- E o variantă a lui **nacodă**.
- nădășli**, vb. refl. IV-a. A spiona, a speculă descoperirea unui secret, Șt. Pașca, Crișcior.
- năgârlău**, adj. Nătâng, prostuț. Dr. V. Corbu, Zagra.
- năgubă**, s. f. Lucru înspăimântător, nămilă, arătare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (Deriv. a **năgubi**), vb. intrans. IV-a. A năvăli: *N'am putut curăți fântâna că m'o năgubit apa.* Idem).
- năjerea**, s. f. O plantă care pișcă pielea (?). V. Bucur, Frata.
- nămornic**, s. a. Nămilă, matahală, o ființă mare peste măsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- năpărcos**, adj. (Fig.) Iute, isteț. N. Drăganu, Sângeorz-Băi.
- Derivat din **năpărcă**.
- năpota**, adv. Razna, aiurea. N. Nicolaescu, Gorj.
- Din a **napoda**.
- năpruțu**, adj. Idiot, prost. E. Cioran, Rășinari.
- năpiști**, vb. intrans. IV-a. A țipni. N. Drăganu, Sângeorz.
- nărvuș**, s. m. Om nărvos, arțăgos. C. Rebreanu, Bistrița.
- Prin schimb de sufix dela adj. **nărvăș**.
- nărnă**, s. f. Obrășnicie. V. Cutcan, Bonț.
- nășăliă**, s. m. Om care se mestecă în toate. V. Cutcan, Bonț.
- nășărâmbă**, s. f. Greșală, boacăină: *Ai făcut multe nășărâmbi cât ai fost mai mic.* N. Nicolaescu, Gorj.
- născocorî**, vb. refl. IV-a. A se sfătoși. Dr. V. Corbu, Zagra. A se răsti către cineva cu vorba. Șt. Pașca, Crișcior.
- năsfirós**, adj. Năzuros, mofturos: *Năsfirós mai ești dacă nu mănânci ce-ți dau eu.* N. Nicolaescu, Gorj.
- nat**, s. m. Neam, rudă, V. Bucur, Frata.
- nătântól**, s. m. Ființă cu mișcări urite, stângace. N. Nicolaescu, Gorj.
- (— Cf. **nătântoc**, S. P.)
- năvârneală**, s. f. Stânjenire, bucluc. Când cineva lucrează într'un loc prea strâmt are năvârneală la lucru. Șt. Pașca, Crișcior.
- năvligă**, s. f. Om prost, nepriceput: *Ce să-ți fac dacă ești navligă și nu te pricepi la târg?* N. Nicolaescu, Gorj.
- Neámțu**, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
- nebléznic**, adj. Neajutorat. V. Bucur, Frata.
- nedér**, s. m. Feciorul dela 18—24 de ani care chiue bine la horă. V. Lazar, Jina.
- Derivat cu sufixul -er dela **nedeie**.
- neléiu**, s. m. Pâlnia cu care se umplu butoaiele de lichid. N. Nicolaescu, Gorj.
- neliv**, adj. Slăbănog. N. Drăganu, Sângeorz.
- néprea**, s. f. Pează rea, necuratul, dracul. N. Nicolaescu, Gorj.
- neremzi**, vb. trans. IV-a. A înfrumuseța. N. Nicolaescu, Gorj.
- nerúce**, adj. Violet: *Bagă de seamă să nu-mi festuie lâna nerucă,* Șt. Pașca, Crișcior.
- nesfetit**, adj. Nereușit, nepotrivit. V. Cutcan, Bonț.
- nimésturi**, s. plur. Obiecte agricole. V. Cutcan, Bonț.
- nimórníc**, adj. Colosal, cumplit. V. Bucur, Frata.
- nucerănie**, subs. (?). Înțeles neclar: *Tiu, nucerănie, nu fie de deochiu.* N. Drăganu, Zagra.

O

oacă, s. f. Peaza rea, necuratul, ființa mistică de care se tem copiii să-

umblе noaptea. G. Vulcu, Răhău.

— Probabil ung. ok, oka «pricină».
oăjdă, s. f. Rană. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

oântăș, s. m. Bulgăre mare de pământ pe arătură. V. Cutcan, Bonț.

oărzăn, adv. Verde, pe față: *Mi-o spus-o oarzan*. N. Drăganu.

obdelós, adj. Vagabond. V. Cutcan, Bonț.

oblicér, s. a. Obiceiu, dină. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

obșág, s. a. Răutate, invidie. C. Rebreanu, Bistrița.

ocărei, vb. trans. IV-a A întoarce, a învârti: *Ocărește carul să mergem acasă*. N. Nicolaescu, Gorj.

ocit, adv. Tocmai, chiar: *ocit așa*. N. Drăganu, Sângeorz.

odovăit, adj. Invechit, uzat, purtat: *Hainele-s odovăite*. V. Bucur, Frata.

ofărli, vb. trans. IV-a. A dojenî aspru pe cineva: *L-oi ofărli de mă va pomeni toată viața*. Dr. V. Corbu, Zagra.

ogłáge, s. f. Om slab fără vlagă, betegos. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. în TDRG, s. *oglavă*; «o parte a îmblăciului», din care s'a putut desvoltă înțelesul și forma noastră.

ojiji, vb. trans. și refl. IV-a. A lua foc, a se aprinde: *Pune și lemne verzi pe foc că se ojijesc ele*. N. Nicolaescu, Gorj.

ojóe, s. a. Coada cocioarvei. N. Drăganu.

oloit, adj. Lovit, bătut. V. Cutcan, Bonț.

oltonit, adj. Bătut, znoptit. V. Cutcanu, Bonț.

opór, a pune = a se oprî: *A pus opor și nu vrea să mai meargă*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. și a se pune în poară = a se pune împotriva.

ópťă, adv. Natural, de sigur: *Opťam*

fost. A. P. Bănuț, Maramureș și Sohorca, Sângeorz.

— Cf. *opsă* (din *opus est*, Drăganu).

orbéte, adj. Prăpădit, jerpelit, rău îmbrăcat, sărac: *De-ai ești orbete că nu muncești să ai*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Din *orbeș* = cerșitor, o formă analogică de singular. refăcută

orceág, s. a. Arbagic, răsad de ceapă N. Nicolaescu, Gorj.

ordășél, adj. Frumușel, gras și roșu la față. V. Cutcan, Bonț.

orfălău, adj. Vorbitor de rău, intrigant, bârfitor. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. mai sus a ofărli.

oricél, s. m. Jucărie, cadou: *Dacă stați cumniți vă aduc dela târg un oricel*. N. Nicolaescu, Gorj.

oringi, s. plur. Toriu, rămășițele de fân și paie care rămân în iesle. (In mod figurat: *Nu lasă oringi când îți spune* = Spune pe față. (V. Lazar, Jina.

— Să fie o formă dialectală de plural dela *orândă*, cu un înțeles evoluat?

oróel, s. plur. Rămășița, cam de un metru, din urzeală, care nu se mai poate țese. Dr. V. Corbu, Zagra.

osâmbri, vb. trans. IV-a. A produce recoltă: *Locul ăsta nu osâmbrește dacă nu-l gunoiești*. A. P. Bănuț, Sătmăr.

Osmán, Nume de căne. N. Nicolaescu, Gorj.

ostoi, s. a. Rând, serie: *Să mai dea un ostoi de ploaie*. N. Nicolaescu, Gorj.

otinel, vb. trans. IV-a. A urni, a lovi: *Ia un ciocan și otinește piatra asta din cale*. N. Nicolaescu, Gorj.

otrăți, vb. refl. IV-a. A se oțări, a se strâmba după o mâncare acră: *Merele pădurețe i-or otrătit fața*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

P

pacearit, adj. Urit, schimonosit, N. Nicolaescu, Gorj.

- pădăia**, vb. trans. I. A bate, a lovi cu efect: *P'acela știu că l-o păddiet, că odată l-am văzut cu cracii 'n sus.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Păducél**, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- pădurét**, s. a. Sifilis. V. Cutcan, Bonț.
- păhău**, s. m. Bărbat prostănac pe care-l înșeală nevastă-sa. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pălăia**, vb. trans. I-a. A roși (sau a păli?): *Când l-am văzut beat printre oameni, mi-a păldiet obrazu de rușine.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pălălăi**, vb. intrans. IV-a. A ciorovăi, a flecări, a vorbi verzi și uscate: *Pă-lălăie ca un nebul.* N. Nicolaescu, Gorj.
- palanét**, s. a. Plăcintă groasă, umplută cu brânză și coaptă sub țest sau în cuptor. V. Bucur, Frata.
— Din rut. *polnecja* «plăcintă» *Zel-RDWb.* II, 597.
- păleată**, s. f. Prăjină, boată, nuia cu care se scutură prunele. N. Nicolaescu, Gorj.
- paleucă**, s. f. Mâncare pregătită din mă-măligă și oleiu din sămburi de bostan. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pălhă**, s. f. Fânul care se adună dintr'o brează. A. P. Bănuț, Sălaj.
— Din ung. *pálha* «szénaréteg a boglyán» *SzMTSz.* II, 63, atestat în Sălaj. Cf. însă și românescul **pală**.
- pănă**, s. f. Murdărie de mult nespălată, pe corp. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pântă**, s. f. Veston de pânză ordinară cu care se îmbracă băieții în timpul lucrului. Șt. Pașca, Crișcior.
- păpă**, vb. trans. I. A consumă, a isprăvi: *Imi păpai duhănașu azi la baie.* Șt. Pașca, Crișcior.
— Cf. și a mânca, (a ispravi)
- părăclii**, vb. trans. IV-a. Fărimită, a zdrobi: *M'or pus azi la părăclit de piatră.* Șt. Pașca, Crișcior.
- părceloci**, s. m. Cartof. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- părgălău**, s. a. O mâncare făcută din bucățele de slănină fripte care se amestecă cu ceapă și se pun în sorbală (zeamă). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- părgân**, s. a. Giulgiu de întâia calitate. V. Lazar, Jina.
- părljac**, s. m. Un om sau un dobitoc nedesvoltat de ajuns, impotent. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- părlă**, s. f. Fată isteată, vioaie. V. Cutcan, Bonț.
- părlóg**, s. a. Țelină rămasă nearată numai un an. N. Drăganu.
- părnăjac**, s. a. Saltea umplută cu paie. V. Bucur, Frata.
— Din ung. *párnazsák*, idem.
- părpă**, s. f. Gură. N. Drăganu.
- părpor**, s. m. Țăciune potolit cu apă, călduț, care se pune pe locul înțepat de un cuiu ca să nu se coacă rana. N. Nicolaescu, Gorj.
— Cf. *perper* în *TDRG* (?).
- părperi**, vb. trans. IV-a. A coace pripit. N. Nicolaescu, Gorj.
- parsétlu**, s. a. Etajeră pe care pun țărancele vasele. Dr. V. Corbu, Zagra.
— Din ung. *pohárszék*.
- părtic**, s. a. Mărunțiș: *Mai lasă-mi niște bani să mai am pentru părticuri.* Șt. Pașca, Crișcior.
— Din ung. *portéka*, «marfă» (com. de d-l Drăganu).
- păș**, s. m. Snop de secară îmblătit. V. Lazar, Jina.
- pășân**, adj. Fudul, grav. Dr. V. Corbu, Zagra.
- păști**, vb. trans. IV-a. A murdări cu excremente: *Tot or păștit pășările călisca.* Șt. Pașca, Crișcior.
- Păștița**, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- pățu**, s. f. Carne de orice soi. Dr. V. Corbu, Zagra.
- pătrăriță**, s. f. O măsură de capacitate de mărimea unui sfert de ferdelă. V. Bucur, Frata.

- pázme**, s. plur. Pielmul rămas în sită după ce s'a cernut făina mai fină. Șt. Pașca, Crișcior.
- pedéstru**, adj. Schiop, schilav, Șt. Pașca Crișcior. Defectuos, slab, debil. C. Rebreanu, Bistrița.
- pépene raiós**, s. m. Castravete. A. P. Bănuț, Maramureș.
- péple**, s. m. Om moale, nătântoc: *O, ce peple ești!* (Comp. **peplehul**, s. m. Pălărie cu marginile dăbălate). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- perdeà**, s. f. Peretele dela ocolul pentru oi, făcut din scânduri. V. Lazar, Jina.
- pergău**, s. a. Clopoțel care se leagă de gâtul vițelilor. A. P. Bănuț, Bihor. — Din ung. **pergő**, idem.
- perinã**: *j o c u l p e r i n e i*, e un joc care se obicinuește numai la nunți. V. Bucur, Frata.
- perîre**, adv. Ruptul capului: *De când ð intrat mână de hoț în casă nu mai pot, în perire, să pui două cu două*. V. Bucur, Frata.
- petică**, s. f. Împletitura de sfoară de teiu sau spetează în care se pune oala cu supă care se duce la lucrători, la țarină. V. Bucur, Frata și A. P. Bănuț, Bihor.
- picul**, vb. intrans. IV-a. A picură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pilúgă**, s. f. Scobitura pe care o fac băieții în piatră spre a vâri acolo capătul unui lemn care «leagă» baia. Șt. Pașca, Crișcior.
- pimpilic**, s. m. Copil frumos. V. Cutcan, Bonț.
- pinfós**, adj. Gingaș la mâncare. V. Cutcan, Bonț.
- pip**, s. m. Copac. V. Cutcan, Bonț.
- piságă**, s. f. Puiu de pește. V. Cutcan, Bonț.
- pisc**, s. a. O insulă în râu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pișcă**, vb. trans. I. A fură, a șterpeli: *Om pișcător*, hoț de mărunțișuri (D e r i v . **pișcar** — Țigan). V. Bucur, Frata.
- piscul**, vb. intrans. IV-a. A suflă dintr'o fluierită, a răsuflă: *Lasă mămăliga să se mai piscuiască*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pițeană**, s. f. Frunza de cucuruz. V. Bucur, Frata.
- pivă**, s. f. Piuă. A. P. Bănuț, Maramureș.
- pizgăit**, adj. Slăbit, surmenat. V. Cutcan, Bonț.
- plângóce**, s. m. Copil rău. Șt. Pașca, Crișcior.
- plăzul**, vb. trans. IV-a. A cobî, a-și bate capul. N. Drăganu.
- pleancă**, s. f. Gură rea, fleancă. V. Cutcan, Bonț.
- pleáznă**, s. f. Coptură în baie, o crepătură în stâncă. Șt. Pașca, Crișcior.
- plecătoáre**, s. f. Oaie care alăptează un miel strein. V. Lazar, Jina. — Cf. DR IV, p. 300.
- pliuhă**, s. f. Vinars slab și cu gust rău. (— D e r i v . **pluhărie**, idem). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- plohúz**, s. a. O rotilă sau o împletitură de nuiiele care se pune între buciul roții și cuiul osiei de la car. A. P. Bănuț, Sighet.
- plomód**, s. a. Pământul muiat de ploaie care se adună înaintea casei. G. Vulcu, Răhău. (— Cf. **plămădi**, S. P.).
- ploscoává**, s. f. Căpiță de fân. G. Vulcu, Răhău.
- ploscoteálă**, s. f. Vorbărie neînțeleasă, ciorovăială. V. Cutcan, Bonț. — Derivat din onomatopeicul **pleose**.
- ploștit**, adj. Cu cearcă la ochi (?). V. Cutcan, Bonț.
- pluști**, vb. trans. IV-a. A turti, a stropși, a dăbălă: *Mi-o pluștit colopu'*. Șt. Pașca, Crișcior. (— Cf. **pleoști**, S. P.).
- poámpă**, s. f. Pian, N. Drăganu. Sângeorz.

- poărcă**, s. f. Vrana butoiului în care se transportă la căldarea de fiert, prunele pentru țuică. N. Nicolaescu, Gorj.
- pocănie**, s. f. Hotar, măsură, astâmpăr: *Om fără pocanie la fapte*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pocăuă**, s. f. Pereche, aseamăn: *Nu are pocăuă de frumoasă*. V. Bucur, Frata.
- pociúve**, s. (?). Noroc. Dr. V. Corbu, Zagra.
- Cf. psl. *počuvъ* (?) *MLPSIGrLat* 652.
- pocméte**, s. m. Prăjină lungă și subțire. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pocméș**, s. m. Manșeta dela cămășile bărbătești. V. Bucur, Frata.
- pocneălă**, s. f. Gulerul dela cămașa femeilor, lat de un deget și împănat de cusături. N. Drăganu, Chintelnic.
- podóimă**, s. f. Pricină, pretext. N. Drăgan, Sângeorz.
- pogârjit**, adj. Zgârcit. V. Cutcan, Bonț.
- pogoricu**, s. m. Mălaiu slab. N. Drăganu.
- pojgrănie**, s. f. Rubedenie. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- poálă**, s. f. Streșină. N. Nicolaescu, Gorj.
- polojénie**, s. f. Drăcie, glumă, nebunie. V. Cutcan, Bonț.
- pomnitură**, s. f. Despicătură, crepătură în piatra de baie. Șt. Pașca, Crișcior.
- Derivat din *pocni* — suf. -itură.
- poncăli**, vb. refl. IV-a. A se ciondăni, a se certă. Șt. Pașca, Crișcior.
- Din ung. (fel)-*pánkolni* «a se răzvrăti» *SzMTSz* II 71.
- ponór**, s. a. Căsuță mică și scundă. V. Cutcan, Bonț.
- pópă**, s. f. Snopul care se pune în vârful clăii. V. Cutcan, Bonț.
- popândi**, vb. refl. IV-a. A se pierde, a se înstrăina: *Am avut și eu un copil și s'a dus de s'a popândit și acum nu mai știu de el*. N. Nicolaescu, Gorj.
- popândău**, s. m. Om care nu aduce folos, trântor: *Ești un popândău la casa asta*. N. Nicolaescu, Gorj.
- Derivat din *popândi*.
- porav**, adj. Grozav, enorm. V. Lazar, Jina și S. Dragoman, Nocrîh.
- porbici**, s. plur. Zdrobituri de cânepă verde, rămase pe cânepiște după cules. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- porgață**, s. f. Otravă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- porlóg**, s. a. Petec de opincă, plotog. A. P. Bănuț, Sălaj.
- porodifă**, s. f. Descendent, urmaș. V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.
- Srb. *pórodica* «Nachkommenschaft» *CarLSGL*, 563.
- porplécă**, s. f. Fată simpatizată de toată lumea pentru purtările ei bune. D. Rădulescu, Rudari.
- porșie**, s. f. Dare, impozit. V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.
- Din ung. *porcló*, idem, *SzMTSz*, II, 191.
- Porúmb**. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- poșmág**, s. a. Căpiță de fân. Dr. V. Corbu Zagra.
- posoacă**, s. f. Lichidul amestecat cu sânge care curge din gura omului mort. Dr. V. Corbu, Zagra.
- In *TDRG* cuvântul e atestat numai pentru limba textelor vechi.
- posodli**, vb. trans. IV-a. A îndesa, a strânge. E. Cioran, Rășinari.
- potânji**, vb. trans. IV-a. A cârpoci, a coase rău. N. Drăganu și I. Sohorca, Sângeorz.
- potánjă**, s. f. Cf. *năcárdie*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- pótea**, adv. Gratuit, fără plată. Șt. Pașca, Crișcior.
- Ung. *potya*.
- potereșe**, s. plur. Păiușurile rămase netăiate de coasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Cf. *poterás* «pociump».
- potintéu**, s. a. Obstacol: *Imi stă potintéu în ușă*. N. Nicolaescu, Gorj.

- potóvișă**, s. f. Monedă de 20 de bani, în vechime. V. Lazar, Jina.
- potroăcăn**, s. m. Advocat. V. Cutcan, Bonț.
- (— Cf. *procatăr*, idem, S. P.).
- potrásă**, s. f. Femeie bețivană, târfă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (— *Deriv*, *potrohos*, adj. Pântecos). V. Cutcan, Bonț.
- potromoci**, vb. trans. IV-a. A cuptuși, a acoperi afaceri scandaloase, a mușamaliza: *O făcut ce-o făcut cu amfocatu* (sic) *că mi-o potromocit pâra. Iară o potromocit un copil, bat-o cât cuprinde soarele*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- potromogi**, vb. trans. IV-a. A îngrămădi, a aduna (o hârtie). V. Corbu, Zagra.
- potromoa**, vb. trans. I. A tăinuși o mișelie, a potromoci. N. Drăganu, Ruștior.
- prăhă**, s. f. Pielea scorțoasă care se jupue de pe corp. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- prăhubit**, adj. Copt peste măsură. N. Nicolaescu, Gorj.
- prândidă**, s. f. Chibrit. N. Drăganu.
- prânic**, s. a. Maiu (?). N. Drăganu.
- prant**, s. a. Lodbă de lungimea unui stânjen. A. P. Bănuț, Sătmăr.
- prășcău**, s. m. Flăcău care umblă seara pe uliță și dacă poate, fură de prin grădini. Dr. V. Corbu, Zagra și I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- prâsléiu**, s. m. Băstinaș, om din partea locului: *Nu's prâsléiu de pe-aici ca să cunosc toți oamenii*. N. Drăganu.
- prăștie**, s. f. Cf. *peteică*. Șt. Pașca, Crișcior.
- preceletit**, adj. Țicnit, într'o ureche. N. Nicolaescu, Gorj.
- prelestit**, adj. Impilit, rămas în creștere, slab. V. Cutcan, Bonț.
- (— Cf. *prilostă*, S. P.).
- prematăr**, s. m. Tras-împins, om fără valoare morală. N. Drăganu, Zagra.
- prepăt**, s. a. Cloceală, năduf, căldură mare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- prepenăție**, s. f. Depozit de băuturi spirtoase. V. Bucur, Frata.
- preștilă**, s. f. Șindrila mare făcută din lemn de fag, cu care se acopere șura. Șt. Pașca, Crișcior.
- prețător**, s. m. Perceptor. A. P. Bănuț, Bihor. (*Deriv*, *prețătorie*, s. f. Perceptorie). V. Bucur, Frata.
- Prin etimologie populară apropiat de *preț*.
- preuș**, adj. Cu față brăzdată și murdară. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- Prián**. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- pric**, adj. Pestriț, cheș: *Boul cel price împunge*. N. Nicolaescu, Gorj.
- primândă**, s. f. Pâne sau mălaiu: *Fără primândă nu se satură omu' cu păzitură, fie cât de bună*. Șt. Pașca, Crișcior.
- Din ung. *prémonda* «mâncarea care se ia pentru drum» *SzMTSz*, II, 214.
- primire**, s. f. Pomeană: *Să veniți și voi la primire*. V. Lazar, Jina.
- prindoăre**, s. f. Prindere, avuție, bunăstare. A. P. Bănuț, Sălaj.
- Probabil o contaminare între cele două forme *prindere* și *prinsoare*.
- priti**, vb. trans. IV-a. A dăscăli, a atrage atenția, a preveni: *I-am pristit eu să steie acasă să nu-l prindă jândarii*. Șt. Pașca, Crișcior.
- privăriu**, s. a. Pridvor. G. Vulcu, Răhău.
- priznel**, s. a. Rotila de fier dintre roata carului și leucă, plohuș. A. P. Bănuț, Maramureș.
- prodóc**, s. a. Ochiul tăiat în ghiață, de unde beau vitele apă, iarna. Dr. V. Corbu, Zagra.
- propozil**, vb. trans. IV-a. A se certă, a dojeni, G. Munteanu, Sătmăr.
- prorócea**, s. f. Ultima recitare pe care o fac colindătorii la Cărcium, după

- ce au terminat la o casă colindele, N. Nicolaescu, Gorj.
- prustuli**, vb. trans. IV-a. A curăți, a mătură (numai în graiul băieșilor): *Add prustariu să prustulim găurile.* Șt. Pașca, Crișcior.
- Cf. ung. **prusztuló** «sfredel» *Sz MTSz*, II, 219.
- psulcăle!** Interjecțiune cu care se strigă după oi. N. Nicolaescu, Gorj.
- pucă**, s. f. Nume de ocară la femei și fete. V. Cutcan, Bonț.
- puculi**, vb. intrans. IV-a. A putea, a răzbi (înțelegerea cu cineva). Șt. Pașca, Crișcior.
- Din ung. **pakolni**, intrat cu un înțeles figurat existent și în ungurește.
- puloară**, s. f. Haină femeiască făcută dintr'o stofă cu boabe albe. V. Bucur, Frata.
- Derivat din **pulu** cu suf. -loară.
- pұлlă**, s. f. Fată nebunatică. V. Cutcan, Bonț.
- pumnișór**, s. m. Manșeta cămășii, împodobită cu cusături și găurele. V. Bucur, Frata.
- Cf. **pumnaș** în *TDRG*.
- pupăl**, vb. intrans. IV-a. A vorbi. V. Cutcan, Bonț.
- púrav**, adj. Iute la mânie, arțăgos, harnic, pornit pe orice. Dr. V. Corbu, Zagra.
- purecă**, vb. trans. I. A bate, a hârțui. V. Bucur, Frata.
- púrcă**, s. f. Furcă. V. Cutcan, Bonț.
- purtăre**, s. f. Afacere, ispravă, treabă: *In ce purtare ești pe-aici?* A. P. Bănuț, Bihor.
- puțlene**, s. plur. Pănușile cari se desprind de pe ciucălăul de cucuruz. Dr. V. Corbu, Zagra.
- putón**, s. a. Vas de doage, care se duce în spate. V. Cutcan, Bonț.
- răcăi**, vb. refl. IV-a. A se opinti, a se forța: *Nu te răcăi atâta cu lemnele că-ți cășunează în șele.* Șt. Pașca, Crișcior.
- răcăși**, vb. trans. și refl. IV-a. A expune lucruri de preț în semn de mândrie; a se tolăni, a se întinde alene, cu membrele împrăștiate. (— *De ri v, răcaș*, s. a. Neorânduială). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- răclună**, s. f. O plantă de leac. V. Cutcan, Bonț.
- Cf. **răpciugă** «o boală la cal», prin amestec cu **răpeliune**, luna «Septembrie».
- rădoas**, s. a. Priso, peste măsură. C. Rebreanu, Bistrița.
- Ung. **ráadás**.
- răftă**, s. f. Nădejde, speranță, în întrebuințări stereotipe ca: *Mi-am luat rafta de la viață.* Șt. Pașca, Crișcior.
- răină**, s. f. Vas de fier cu gura largă (?). N. Nicolaescu, Gorj.
- ranc**, s. a. Mânie, pizmă. V. Cutcan, Bonț.
- rânjoteă**, s. f. Poreclă ce se dă cuiva care râde mereu. V. Bucur, Frata.
- Derivat din **rânji** cu suf. -oteă.
- rântăli**, vb. trans. IV-a. A deranja obiectele dintr'o încăpere: *Tât i rântalit p'aici.* C. Rebreanu, Bistrița.
- Poate din ung. **rántatni**, «a zdruncina».
- rânzós**, adj. Pornit, supărăcios: *Nu sta de vorbă cu oameni rânzoși.* V. Lazar, Jina, V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.
- răpăn**, adj. Încărcat: *Am un păr răpăn de pere.* N. Nicolaescu, Gorj.
- răpândulă**, s. f. Femeie rea la inimă, depravată. Șt. Pașca, Crișcior.
- răpță**, s. f. Flească. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- răpușie**, s. f. Intrecere, emulație, silă: *Lucră pe răpușie să adune bani.* V. Bucur, Frata.

R

răcă-răcă, răre-răre, adv. Iute-iute, gata-gata. C. Rebreanu, Bistrița.

răzbici, vb. trans. IV-a. A pătrunde, a perfora, a găuri; *Am răzbicit lemnul cu sfredelul*. N. Nicolaescu, Gorj.
— Din psl. *razbiti* (cf. s. cr. *razbi jač*, care a dat la noi *răzbiciu* din TDRG).

răspunde, vb. intrans. III-a. A ieși, a izvorî, a se ivi: *Uite, acolo răspunde râul din munți*. V. Lazar, Jina.

rașt, s. a. Venin. V. Cutcan, Bonț.

răuăză, s. f. Copil rău, plângoce. Șt. Pașca, Crișcior.

răvări, vb. trans. IV-a. A sfărâma, a îmblăți: *Ai răvdrit macul?* N. Drăganu, Friș, și Șt. Pașca, Crișcior.

răvăș s. a. Un bețigaș în patru fețe pe dungile căruia se înseamnă cupele de lapte duse la oraș: *Dă laptele pe răvaș*. Șt. Pașca, Crișcior.

războli, vb. trans. IV-a. A răsbună. G. Munteanu, Ocna Sibiului.

răznă, s. f. Vagoneta cu care se scoate piatra din baie. Șt. Pașca, Crișcior.
— Derivat din germ. *reisen*.

rectălu, vb. trans. IV-a. A îndruma, a sfătui: *L-am rectăluit pe calea cea bună*. G. Vulcu, Răhău.
— Din germ. *richten*.

refendă, vb. refl. I. A se lăuda cu emfază, a se fâli. I. Sohorca, Sângeorș-Băi.

relea, adv. de-a ~, Pe nimic, gratis: *Nu lucru eu de-a'n relă la nime*. Șt. Pașca, Crișcior.

repălu, vb. trans. IV-a. A drege, a — (repară, V. Lazar, Jina. Var. *răpăli*, idem. Șt. Pașca, Crișcior).
— Din germ. *reparieren*, prin filiația ung. *reperálni*.

rită! rită! Interjecție cu care se chiamă porcii. N. Nicolaescu, Gorj.

răz, s. a. Duraie, locul pe unde se dau lemnele la vale din pădure. A. P. Bănuț, Maramureș.

rohălu, s. a. Loc rău, rupt de apă. V. Cutcan, Bonț.

— Compoziție hibridă, rău + ung. *hely*. **rómuri**, s. plur. Făini de piatră trecute prin șteampuri, care conțin aur. Șt. Pașca, Crișcior.

romiștă, vb. intrans. I. A o lua la fugă. V. Cutcan, Bonț.

ropătiță, s. f. Femeie rea, desordonată în îmbrăcăminte. I. Sohorca, Sângeorș-Băi.

ropotă, s. f. Fugă grăbită: *Du-te pând la baltă într'o ropotă*. I. Sohorca, Sângeorș-Băi.

— Derivat din *ropoti*.

rosodin, adj. Coloarea roșie. Șt. Pașca, Crișcior.

roștorăție, s. f. Alegerea deputaților sau a altor slujbași înalți. V. Bucur, Frata.
— Coruptelă din *restaurație*.

ruculu, vb. trans. IV-a. A drege, a repară. C. Rebreanu, Bistrița.

rul, interj. Pst! (pentru liniște), huo! (pentru a alungă). Șt. Pașca, Crișcior, A. P. Bănuț, Maramureș.

— Din germ. *Ruhe*, «liniște».

Ruján, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

rujdulă, s. f. Femeie blegă; cuțit rău ascuțit. Șt. Pașca, Crișcior, G. Vulcu, Răhău.

* **rujnicuță**, s. f. Fată isteață și frumoasă. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat din *rujnică* (TDRG) cu suf. -uță.

rupe, vb. intrans. III-a. A începe, a fixa: *Rupe a ninge pe la munte, acuș. Hai să rupem târgu, să-ți dau bani pe loc*. V. Lazar, Jina și A. P. Bănuț, Bihor.

rușină, vb. trans. I A seduce, a desonoră, a defloră. A. P. Bănuț, Bihor.

Rușița, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

S

săbaș, s. a. Fizionomie, făulă, temperament, fel de a fi: *Il cunosc după*

- săbaș că-i de-ai lui Constandin.* N. Nicolaescu, Gorj.
- Sabina**, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- săcălînte**, s. f. Înțeles puțin clar:
Frunză verde săcălînte
Descunundă-mă, pdrînte.
N. Drăganu, Toplița rom.
- săceteu**, s. a. Traistă. V. Lazar, Jina.
- săcănă**, s. f. Necaz, neajuns, sărăcie:
Lasă-l că crește el mare și-l mai roade
sacna de mai capătă minte. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- săcreătă**, s. f. Eufemism pentru «iad»:
Du-te'n săcreata. V. Bucur, Frata.
(—Deriv. v. **săcreți**, vb. trans. IV-a. A nimici, a prăpădi, N. Drăganu).
- săhăidăn**, s. a. Leagăn țărănesc care se poartă în spate. C. Rebreanu, Bistrița.
- sălu**, adj. Sur, de culoarea muzezelii. V. Bucur, Frata.
- sălăică**, adj. *Mazere sălaică* = Fasole bătrână, ațoasă. Șt. Pașca, Crișcior.
- Sălbán**, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
- Deriv. din **salbă** cu suf. **-an**.
- sălhat**, s. a. Desiș. V. Cutcan, Bonț.
- săliște**, adv. Calic, gol, sărac: *M'o lăsat.*
săliște hoțu de popă. A. P. Bănuț, Maramureș.
- sălu**, vb. refl. IV-a. A se îmbolnăvi subit. V. Bucur, Frata.
- Sămbolea**, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- sămbură**, vb. intrans. I. A presimți, a presupune, a bănuși. Șt. Pașca, Crișcior.
- șăncălôt**, adj. Glumeț, poznaș. Șt. Pașca, Crișcior.
- săncea**, s. f. Vârful cuțitului: *Pune-mi în mîncare numai o săncea de cuțit de sare.* Dr. V. Corbu, Zagra.
- sără**, s. f. Recolta de fructe dintr'un pom. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- sărăpăne**, s. f. Sărăcie. N. Drăganu și Dr. V. Corbu, Zagra.
- șărgă**, s. f. Verigă care se pune în botul porcilor. N. Drăganu.
- sărl**, de-atâtea ~ adv. De atâtea ori. N. Drăganu.
- Din ung. *szer*, idem.
- șărpălós**, adj. Plin de șerpi: *Loc șărpălós ca ăsta nu mi-ar trebui altul.* Șt. Pașca, Crișcior.
- său**, în său rău: *Are său rău pe mine* = Are mânie pe mine. C. Rebreanu, Bistrița.
- scădere**, s. f. Ofensă, hulă: *Mi-o spus tot vorbe de scădere.* A. P. Bănuț, Bihor.
- scăfăneață**, s. f. Lovitură cu palma: *I-am dat o scăfăneață de-o văzut stele verzi.* V. Bucur, Frata.
- scalfătăr**, s. m. Nădrăgar. V. Cutcan, Bonț.
- scaltoafă**, s. f. Lovitură cu dosul mîinii: *Când ț'oi da o scaltoafă te 'mbeți de cap.* N. Nicolaescu, Gorj. (— V a r - scărtoafă, cărtoafă, idem. Șt. Pașca, Crișcior).
- scălûș**, s. a. O bucată de lemn care se pune în capătul funiei pentru a putea ține mai bine de ea. G. Vulcu, Răhău.
(— Cf. căluș S. P.).
- scârconi**, vb. intrans. IV-a. A plânge-degeaba, fără cauză. N. Nicolaescu, Gorj.
- șcărlă**, s. f. Pipă mare de lut, în stare proastă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- schîndoarță**, s. f. Chibrit. A. P. Bănuț, Bihor.
- șclafită**, s. f. Lovitură cu palma. S. Pop, Poiana.
- scoabă**, s. f. Fructul măcieșului. Șt. Pașca, Crișcior.
- scobălti**, vb. intrans. IV-a. A înmărmuri. G. Vulcu, Răhău.
- scodori**, vb. refl. IV-a. A se isca, a se ivi: *Ce frig s'o scodorit iară!* V. Lazar, Jina.

scóică, s. f. Ținta cu cap de metal licitor care se bate pe șerpar ca decor. V. Bucur, Frata.

școmârlă, s. f. Sfoară. A. P. Bănuț, Maramureș. (V a r. **școmârlăle**, **școmârlăiță**, s. f. Fum și miros de untură; ciorovăială. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

scópot, s. a. Inghițitură: *Bea un scópot de vînars*. N. Drăganu.

scorbell, vb. trans. IV-a. A răvăși, a împrăști obiectele dintr'o încăpere. N. Nicolaescu, Gorj.

scorelób, s. a. Culcuș, bârlog: *S'o ascuns ursul în scorciob*. G. Vulcu, Răhau.

serámură, s. f. O cantitate mică dintr'un întreg: *N'am băut nici o seramură de vin și zice c'am fost beat*. N. Nicolaescu, Gorj.

scrivi, vb. intrans. IV-a. A plânge încet, a scânci, a bocî. E. Cioran, Rășinari.

serópot, s. a. Interval de timp în care se lucrează în liniște și intens. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

scursură, s. f. Curs, miezuină, făgaș: *Pe-acolo-i scursura apei*. Șt. Pașca, Crișcior.

seghie, s. f. Fășie îngustă de loc. V. Lazar, Jina.

seleherb, s. a. Tufiș, tăiatură: *Du-te cu caprele prin seleherb*. C. Rebreanu, Bistrița.

șerteăță, s. **șelteăță**, s. f. Modă. C. Marinescu, Dolj.

șeștină, s. f. Loc neted. E. Cioran, Rășinari.

sfanț, s. m. Ban din salbă. G. Munteanu, Ocna-Sibiului.

sfăcul, vb. trans. IV-a. A smăci pentru a smulge: *Dă-mi cleștele să sfăcui cuiu din stălpu ăsta*. I. Sohorca, Sângeorz, Băi.

sfărlugă, s. f. Ființă vieoie (om sau animal). E. Cioran, Rășinari.

sfergihă, vb. trans. I. A zgăria, a brăzdă, V. Bucur, Frata.

sforác, s. a. Izvoraș la poalele dealului din care iese puțină apă, în jurul căruia se formează, cu timpul, o mlaștină. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

slghinăs, adj. Mititel, puținel, subțirel. E. Cioran, Rășinari și Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. *szegényes*, «sărăcut».

simidă, s. f. Morman de butuci și crengi, aruncate peste olaltă, în disordine. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sirișág, s. a. Speranță: *Nu mai avem sirișag de ploaie*. Șt. Pașca, Crișcior.

șișcăvi, vb. intrans. IV-a. A vorbi defectuos. Șt. Pașca, Crișcior.

șloág, s. a. O galerie din baie care servește spre a împreună două alte galerii principale. Șt. Pașca, Crișcior. — Germ. *Schlag*, «lovitură».

slolu, s. a. O mâncare pregătită din carnea de oaie fiartă în săul ei, la care se adaugă multă ceapă. V. Lazar, Jina.

slugută, s. m. Fin. V. Bucur, Frata. **smintit**, s. a. Făina de porumb necernută, mestecată cu apă, care se dă la pui. V. Bucur, Frata.

șmont, s. a. Nămolul din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. germ. *schmuddeln*.

șodălcăi, vb. intrans. IV-a. A umbla șchiopătând: *Merge șodălcăind prin gropi*. N. Nicolaescu, Gorj.

sogă, vb. trans. I. A fiânge, a rupe (aluatul din care se face pânea). V. Bucur, Frata. (— V a r. **sogî**, idem, I. Sohorca, Sângeorz-Băi).

— Cf. și ung. *szoggatlan*, idem.

solodărcă, s. f. Femeie depravată. V. Cutcan, Bonț.

solovări, s. plur. Pantaloni de pânză. V. Bucur, Frata.

șomdigel, s. a. Dop, stupuș. N. Drăganu, Căian.

- șomiiag**, s. a. O cantitate mai mică. de fân: *Am făcut numai un șomiiag de fân*. N. Nicolaescu, Gorj.
- șomăldoe**, s. a. Vlomostoc, mănunchiu de paie sau de cărpe cu care se spală vasele. N. Nicolaescu, Gorj.
- șomoștóc**, s. a. Șomoiag, vlomostoc. V. Cutcan, Bonț.
- șopăcui**, vb. intrans. IV-a. A șopotii, a vorbi încet. E. Cioran, Rășinari. — Cf. la TDRG s. șopăi.
- sörgă**, s. f. Nevoie urgentă: *Mi voie de zece băncuțe. Mi sorgă să merg la Binș*. A. P. Bănuț, Bihor. — Din ung. szorgos, «grabnic».
- șorbănit**, adv. Descult. E. Cioran, Rășinari.
- șorbărie**, s. f. Mocirlă, noroiu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- sórlă**, s. f. O pasăre de apă (?). V. Cutcan, Bonț.
- șoroabă**, s. f. O dungă ce se face la capătul sfredelului în locul unde bate băieșul cu fistăul. Șt. Pașca, Crișcior.
- șovărcă**, vb. intrans. I. A umbla dincoace în colo, a se mișca fără rost. N. Drăganu.
- șovârna**, adv. Anapoda, nebunește: *Le-o făcut toate șovârna*. N. Nicolaescu, Gorj.
- șpală cămașa**, idiot. *De trei luni n'am șpalat cămașa* (=de trei luni n'am avut scurgerea periodică). Dr. V. Corbu, Zagra.
- șpăreui**, vb. intrans. IV-a. A șterpell, a lua pe furiiș. Dr. V. Corbu, Zagra.
- șpărgă**, s. f. Sfoară. G. Vulcu, Răhău, Șt. Pașca, Crișcior. — Din ung. spărğa, idem.
- șpârni**, vb. refl. IV-a. A se supără, a se aprinde: *Nu te șpârni așa că nu-ți spun o vorbă mare*. E. Cioranu, Rășinari.
- șpégmă**, s. f. Ață subțire de cusut. Dr. V. Corbu, Zagra.
- sporoji**, vb. intrans. IV-a. A vorbi, a sporovăi, a troscoli: *Ce tot sporojești ca o babă când descântă*. N. Nicolaescu, Gorj. — Din sporovăi, sporovi (cu v>j sub influența dial. mărginean).
- șporhéiu**, s. a. Cuptorul pe care se fierbe. A. P. Bănuț, Bihor. — Din ung. spórhej și spórhel în SzMTSz, II, 426 și 428.
- sporoli**, s. șpuruli, vb. trans. IV-a. A cruță, a economisi. Șt. Pașca, Crișcior. — Din germ., prin filiația ung. sporolni.
- spurcăni**, vb. trans. IV-a. A insulta, a vorbi de rău, a face imputări aspre. Șt. Pașca, Crișcior. — Cf. a spurecă (?).
- șpúriu**, s. f. Bitang, N. Drăganu.
- stăină**, vb. intrans. I. A fugi pe furiiș de frică. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- stat**, s. a. Avuție, bunăstare. A. P. Bănuț, Bihor.
- șteámătă**, s. f. Fiiință slăbită de boală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (— V a r. așteamătă, s. f. Pomină, Șt. Pașca, Crișcior).
- ștecui**, vb. trans. IV-a. A înfige, a împănă: *Mă duc să ștecuiesc parii de vie*. G. Vulcu, Răhău. — Din germ. stecken.
- ștefănie**, s. f. Lovitură cu palma, flean-dără. C. Rebreanu, Bistrița.
- Stéla**. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.
- ștérgură**, s. f. Șterc: *Imi veni o ștergură în ochi*. Șt. Pașca, Crișcior. — Probabil un amestec între ștere și a șterge.
- șterț**, s. a. Un obiect de lemn cu care se mestecă în lapte. A. P. Bănuț, Maramureș. — Cf. germ. Sterz (?).
- șterli**, vb. trans. IV-a. A drege glasul înainte de începerea unui cântec. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

șticălz, s. a. O bară de fier rotundă, lătită la un capăt și ascuțită, în formă de daltă, cu care se sfredește piatra în baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Germ. *Stück* + *Eisen*.

știuleán, s. m. Coean de porumb, de pe care s'au sfărâmat boabele. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. la *TDRG* s. *știulete*.

știurț, s. a. Locul pe unde se aruncă piatra rea scoasă din baie cu răznel. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *Sturz*, «cădere», cu *i* prin apropiere de *Stürzen*, «prăbușire».

ștóc, s. a. Vână (minereu) grasă care conține mult metal. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *Stock*.

străgeată, s. f. Lapte închegat. (— *Deriv. străgetar*, s. a. Instrumentul cu carese sfarmă străgeata). N. Drăganu, Friș.

strână, s. f. Loc de înoptare a vitelor. N. Drăganu, Friș.

— Din slav. *strana* «parte».

streliciu, s. m. Pistruiu: *E cu sterlici pe obraz*. V. Bucur, Frata și I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

(— Sl. *strela* «săgeată», S. P.).

ștroală, adj. Schioapă: *vacă ștroală*. E. Cioran, Rășinari.

stroietic, adj. Nebunatic, țignit. C. Răboreanu, Bistrița.

— Cf. în *Tiktin*, *DRG*, s. *strulubatic*.

ștrof, s. a. Pedepsa în bani care li se aplică băieșilor. (— *Deriv. ștrofoli*, vb. trans. IV-a. A amendă). Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. *Strafe*, idem, intrat prin filiație ungurească.

strulátic, adj. Cf. *stroietic*. Dr. V. Corbu, Zagra.

ștubică, s. f. Lădiță în care se țin uneltele întrebuințate la ascuțitul coasei. Șt. Pașca, Crișcior.

— La *TDRG* forma *știubeiu*.

ștur, adv. Incărcat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

șúbăr, s. a. O instalație în care se mărunțează piatra întrebuințată la pardosirea galeriilor apătoare din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

șuferțit, s. m. Nădrăgar, om îmbrăcat cu straie domnești. A. P. Bănuț, Chioar.

sugușát, adj. Subțire la gât: *Boul tău e cam sugușat la gât*. V. Bucur, Frata.

șúlu, s. a. Sifilis. V. Bucur, Frata și Șt. Pașca, Crișcior.

sulhár, s. m. Un lemn lung, subțire și drept. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sulhétic, adj. Năvălos: *Mai cu seamă vitele sunt sulhetice când împung*. V. Bucur, Frata. (— *V a r. sulhuietic* s. *sulhuiat*, adj. Arțăgos, nebunatic, capricios. Șt. Pașca, Crișcior).

supurlui, vb. trans. IV-a. A săpuni, a spălă haine cu leșie. C. Reboreanu, Bistrița.

— Contaminare din săpun + *pârlui*.

Suran. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

surdumasi (?). Boală de cap la copii: *Să-i descânți de surdumasi*. N. Nicolaescu, Gorj.

surlui, vb. trans. IV-a. A pretinde, a pofti: *N'am surluit la pomana ta că am avut ce mi-a trebuit*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. *szorulni*.

susáiu, s. suság, s. a. Lădoi. N. Drăganu.

— Din *szaszék* (com. d-l Drăganu).

șușcă, vb. trans. I. A sufoca, a înăbuși, a lovi cu putere cu pumnul, a ghioti. I. Sohorca, Sângeorz-Băi și Șt. Pașca, Crișcior. *Ref l*: A se năcăji pe sine însuși, a se «ciudăli». V. Bucur, Frata. — Cf. s-cr. *šuškatī*, «sterpere» *CarL-SGL*.

șușorecă, s. f. Frunza în care e învelit tuleul cucuruzului, vospă. A. P. Bănuț, Sălaj.

— Din ung. *susorka*, idem. *SzMTSz*, II, 448.

șut, s. a. O zi de lucru în baie: *Câte șuturi ai pe luna asta? Am împlinit un șut*. A face șut = a isprăvi, a termina: *Am făcut șut mai repede decât erapușin de lucru*. A se odihni: *Am făcut șut azi că eram obosit*. (— Deriv. **șutar**, s. m. Un băiat care e sub îngrijirea băieșului). Șt. Pașca, Crișcior.

șutău, s. a. Spărtura verticală, dela o galerie la alta pe care se transportă materialul de lucru dela un loc la altul. Șt. Pașca, Crișcior.

suvintrî, vb. trans. IV-a. A tunde pe sub pânțec, a răteza. (— Deriv. **suvintrit**, adj. Rătezat). N. Drăganu, Sângeorz.

— Compus din **sub-vintre** (com. N. Drăganu) (Cf. și **Viciu**, *Glos.* s. v.).

T

tabin, s. a. Aparat cu care se măsoară greutatea. A. P. Bănuț, Sighet.

tăbuiet, s. a. Față de perină. N. Drăganu.

— La *TDRG* s. v. e alt înțeles.

tăcher, s. a. Unealtă de fier învechită, inutilă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tăcre, S. f. Coș, corfă. N. Drăganu, Ruștior.

tădúc, s. m. O bucătă de lemn scurtă, tăiată din capătul cel gros al unui trunchiu: *Dă-mi un tăduc să șed pe el*. P. Nișca, Crișcior. (— V a r. Fig. *Ce țuduc de fată!* Șt. Pașca, Crișcior).

tăgăși, vb. refl. IV-a. A se înșelă, a se păcăli. N. Drăganu.

tăinuî, vb. intrans. IV-a. A vorbi, a discuta: *Am fost la el să mai tăinuim că nu ne-am văzut de mult*. N. Nicolaescu, Gorj, S. Pușcariu, Bran.

talánt, In *mi talant* = mi greu, îmi e rușine. G. Vulcu, Răhău.

tăliór, s. m. Taler (monedă). N. Drăganu, Zagra.

tămăduî, vb. trans. IV-a. A aduce, a face: *a tămăduî lumină într'o afacere* = a face lumină. N. Drăganu, Sângeorz.

— Ung. **támadni**, «a izvorî», «a se formă»

tămăli, vb. trans. IV-a. A bate, a pisă. V. Cutcan, Bonț.

tambíc, s. m. Pitic, V. Cutcan, Bonț.

tămbuli, vb. trans. IV-a. A pucului, a ajunge la înțelegere. N. Drăganu, Sângeorz.

tămbuși, vb. refl. IV-a. A se aduna, a se sgârci: *Nu te tămbuși* = Nu-ți adună genunchii către pânțec. Dr. V. Corbu, Zagra. T r a n s. A îngrămădi, a movili. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (— Deriv. **tămbúș**, adj. Bine-făcut: *Are spate tămbușe. Tămbușă femeie*. C. Rebreanu, Bistrița; **tămbușit**, adj. Cu gâtul scurt și gros. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.)

tămént, s. a. Măsură de capacitate (ori ce mărime) cu care măsoară crâșmariul băutura. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tămpănă, s. f. Burtă lăbărțoasă. V. Cutcan, Bonț.

tămpoși, vb. trans. IV-a. A întâlni pe neașteptate pe cineva cu care nu ai vrut să te întâlnești, a avea o surpriză neplăcută. N. Dragoman, Nocrich și V. Bucur, Frata.

tănăi, vb. intrans. IV-a. A sună puternic, a răsună, a țiuî: *Copii spărseseră o fereastră că am auzit-o ținăind. Durduia de ținăiau blidele în cuier. Imi țindie urechile*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tanău, s. m. Martor, A. P. Bănuț, Bihor. — Ung. **tanú**, idem.

țangău, s. m. Feciorand. V. Bucur, Frata.

— La *TDRG* țigău.

- țanț**, s. a. Turtur de aur masiv: *Am găsit țanțuri de aur azi când s'or slobozit găurile*. Șt. Pașca, Crișcior.
- țântălău**, adj. prost, bleg. P. Nișca, Crișcior.
— Din tont † suf. -ălău.
- țăutav**, adj. Puternic, tare. V. Cutcan, Bonț.
- țăpa**, adv. Grabă mare: *Nu fugi că nu-i țăpa*. V. Cutcan, Bonț.
- țăpós**, adj. Friguros, răcoros: *Afară-i țăpos, ia-ți ceva în spate*. E. Cioran, Râșinari.
- țăpșă**, s. f. Chirie, taxă: *Șade în casă cu țăpșă*. V. Bucur, Frata.
- țărăbăci**, vb. trans. IV-a. A lucra, a isprăvi, a face ceva pe îndelete. V. Cutcan, Bonț.
- țărăiială**, s. f. Ploită liniștită, de scurtă durată. V. Bucur, Frata.
- țărăiu**, s. a. Zăpada mărunță care cade în zilele Babelor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- țarcă**, s. f. Tort subțire de lână colorată. V. Cutcan, Bonț.
(— Din ung. *tarka*, «pestriț» P. S.).
- tarabură**, s. f. Nuntă cu călăreți și cu mare alaiu: *De ce să faci tarabura asta că prea e cheltuială*. G. Timiș, Borșa.
(— Cf. *tărăboiu* DR. III, p. 763—764, S. P.).
- tarantufe**, s. plur. Mărunțișuri. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- țărlă**, s. f. Nisip, prundiș. V. Bucur, Frata. (V a r . țărlă, idem, Șt. Pașca, Crișcior).
- țărigan**, adj. Tărișor. G. Munteanu, Poiana-Sibiului.
— Cf. *tirigan* (< tare), Pușcariu, DR. III.
- țărómí**, vb. intrans. IV-a. A trăi de azi pe mâine. (— D e r i v . țăróméală, s. f. Lene, preget). N. Nicolaescu, Gorj.
- țărsă**, s. f. Iarbă mare. G. Munteanu, Poiana-Sibiului.
- țărșág**, s. a. Caracter, voință tare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- țărșít**, adj. Turtit: *Ți cam țărșít nasu, ca la câne*. V. Bucur, Frata.
- țărtău**, s. m. Copil diform, prea gras și bleg. Șt. Pașca, Crișcior.
- țăță**, s. f. Fundament (la casă). V. Bucur, Frata.
- tatacumama!** interj. (Exprimă mirarea). V. Bucur, Frata.
- țăuní**, vb. intrans. IV-a. A vagabondă, a hoinări. N. Nicolaescu, Gorj.
- țăvli**, vb. trans. IV-a. A arunca, a înălțura. V. Cutcan, Bonț.
- țăvuiet**, adj. Scurt și gros. N. Drăganu.
- țeghiu**, s. a. Țintă. G. Vulcu, Răhău.
- țelt**, s. a. Pripon cu care se leagă de țarm pluta. (— D e r i v . țeltui, vb. trans. IV-a. A priponi. I. Sohorca, Sângeorz-Băi).
- teléchiu**, s. a. Loc de casă. A P. Bănuț, Bihor și Săjal.
(— Ung. *telek*, idem, S. P.).
- țénchiu**, s. m. Dălmă, ridicătură mică de pământ, în drum: *Dă din țénchi în țénchi*. N. Nicolaescu, Gorj.
- terhălău**, s. m. Om necruțat dela lucru: *Mai faceți și voi careva că nu's eu terhălăul vostru*. N. Nicolaescu, Gorj.
- tenenéu**, adv. Fără căpătăiu: *A pierdut toată averea la cărți și acuma umblă teneneu*. N. Nicolaescu, Gorj.
- terazie**, s. f. Un soi de struguri cu boabe mici și negre care se coc de timpuriu. N. Nicolaescu, Gorj.
- țigără**, s. f. Tigaie. V. Bucur, Frata.
- terteleag**, s. a. Indispoziție care premerge o boală gravă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- tic**, s. a. Rât (nasul porcului). N. Nicolaescu, Gorj.
- țigorálă**, s. f. Trudă, osteneală. G. Vulcu, Răhău.
— Cf. *tigoare* TDRG.
- tihorí**, vb. trans. IV-a. A îngriji. N. Drăganu.

țineușă, s. f. Revers, recipisă. V. Bucur, Frata.

îndâr, s. a. Fitil cu ajutorul căruia se aprind materiile explosive. Șt. Pașca, Crișcior.

(— germ. *Zünder*, idem, S. P.).

tipi, vb. trans. IV-a. A apucă, a zori: *L-o tipit tusea*. N. Nicolaescu, Gorj.

tir, s. a. Mătură. N. Drăganu, Sălăgiu.

titcul, vb. trans. IV-a. A trage cu urechea, a descoase pe cineva prin întrebări pentru a afla o veste. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

(— Cf. ung. *titok*, S. P.).

titirig, s. m. Pitic, om mic. N. Drăganu. — Cf. la TDRG *titirez*.

titor, s. a. Ziua următoare celei onomastice (cf. s. cinișoară). N. Nicolaescu, Gorj.

țiverică, s. f. Vârf de deal de unde se deschide o perspectivă mai îndepărtată. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tizăc, adj. Grosolan, ordinar, neîndemânic. N. Nicolaescu, Gorj.

țoacă, s. m. Colț de dantelă: *Faini sunt țoacăni de la abrosu tău*. Șt. Pașca, Crișcior.

(— Din germ. *Zacken* «colț», S. P.).

țoângă, s. f. Clopot care se pune pe vitele cornute. A. P. Bănuț, Bihor.

țoapă, s. f. Amestecul de făini de piatră, mercur și aur. Șt. Pașca, Crișcior.

toăpsică, s. f. O boală venerică. N. Drăganu.

— Cf. la TDRG *toapsec*.

toacă, vb. trans. IV-a. A denunța, a trăda un secret. V. Cutcan, Bonț.

tocóz, s. a. Amestec de diferite mîncări. V. Cutcan, Bonț.

tolăl, vb. trans. IV-a. A insultă, a face gură, a striga. Șt. Pașca, Crișcior.

toloboată, s. f. Femeie troscotă, guralivă. P. Nișca, Crișcior.

tomnăgi, s. plur. Tăietei. V. Bucur, Frata.

— Din *toemagi*.

țoncă, vb. trans. I. A lua o hotărîre: *I-a țoncat să plece și a plecat*. V. Bucur, Frata.

topălă, s. f. Orice mîncare cu carne. V. Cutcan, Bonț.

țop, s. m. Ciup:

Săruta-ți-ar neica ochii.

Cum îți bate vîntu țopiș.

N. Nicolaescu, Gorj.

toroffise, s. (?) Mîncare cu carne afumată. V. Cutcan, Bonț.

torosteală, s. f. Gălcă, umflătură la gât. N. Nicolaescu, Gorj.

trândós, adj. Des, condensat, tare la săpat: *Pămînt trândos*; N. Drăganu.

treâsc, s. a. Praf, colb: *Stropește pe jos când mături că se ridică treascu*. N. Nicolaescu, Gorj.

tretrée, vb. intrans. III-a. A petrece. N. Drăganu.

troacă, s. f. Cutie de chibrite. N. Drăganu.

troc. La anumite intervale, băieții cari lucrează pe «aur slobod» sunt reținuți la ieșirea dela șut pentru a fi examinați dacă au furat sau nu. Pentru «cotatul la troc» se opresc mai ales băieții bănuți că se folosesc la furarea aurului de metoda cunoscută, «per introductionem in anum». Bine nutriți și supraveghiați de aproape, sunt ținuți de scurt pînă când autoritățile s'au convins că în excrementele minerului nu se găsește furtul presupus.

tron, s. a. Voce frumoasă la cântat. V. Cutcan, Bonț.

tróncoș, adj. Beat, amețit, dar nu în măsură prea mare. P. Nișca, Crișcior.

troscotă, s. f. Femeie guralivă. Șt. Pașca, Crișcior.

trúlă, s. f. Femeie care se îmbracă prost, neîngrijit. P. Nișca, Crișcior.

țubín, s. (?) Aparat de ridicat greutate. A. P. Bănuț, Sighet.

țuelău, s. a. Pisc de deal. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

(— Cf. ung. *szikla*, «stâncă», S. P.).

tuculi, vb. trans. IV-a. A prinde găinile. V. Cutcan, Bonț.

tudășli, vb. trans. IV-a. A știrici, a lămuri. C. Rebreanu, Bistrița.

țuiăc, s. m. Găuritor de fer. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tulegi, vb. intrans. IV-a. A fugi, a se refugia de frica bății. N. Nicolaescu, Gorj.

(— Cf. *toiag*, S. P.).

tulesi, vb. trans. IV-a. A înduplecă, N. Drăganu, Căian.

— Cf. la *TDRG*, *tui u*.

tulduză, vb. trans. I. A adună. Șt. Pașca, Crișcior.

— Ung. *toldozni*, «a adaugă, a întregi».

tupită, s. f. Săcure veche și stricată; (Fig.) Femeie mică și grasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

țurălitoare, s. f. Apă curgătoare de munte, puțin adâncă și liniștită. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

turchéz, adj. Albastru. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *turchiză* «piatră prețioasă de culoare albastră» (= fr. *turquoise*) (S. P.).

turiș, s. a. Adăpost de iarnă pentru oi, acoperit. V. Bucur, Frata.

— In *TDRG*, *turiște*.

țurj, s. a. Mătură veche. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. ung. *törzs* «trunchiu», *törzsölni* «a frecă».

turmătă, s. f. Pleavă. V. Cutcan, Bonț.

țurțulău, s. a. Țurțur, sloiu de ghiață. C. Rebreanu, Bistrița.

țurui, vb. trans. și refl. IV-a. A (se) obosi peste măsură, a (se) trudi: *M'am țuruit destul până v'am văzut mari*. Șt. Pașca, Crișcior, N. Drăganu, Sângeorz. (— Deriv. *țuruială*, s. f. Trudă, oboseală. Șt. Pașca, Crișcior).

— Din ung. *turni*, «a scormoli», «a scurmă».

țuvlic, adj. Rău crescut, incorect, obraznic, neastâmpărat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

U

uărt, s. a. Locul unde lucrează un băieș «slobod» în baie: *Dacă vii la baie vind pe uărtu meu*. Șt. Pașca, Crișcior.

— germ. *Ort*.

ucide, vb. trans. III-a. A bate pe cineva, a snopi. N. Drăganu, Sângeorz.

udoăre, s. f. Urdoare. Dr. V. Corbu, Zagra.

— Din *urdoare* cu disimilarea lui *r*.

urichis, s. m. Strugure mic, puțin dezvoltat. G. Vulcu, Răhău.

— Din ung. *örökös*.

Ursu. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

urzi, vb. intrans. IV-a. A umbla dincoaci în colo. V. Bucur, Frata.

V

văcu, vb. trans. IV-a. A folosi, a moșteni: *Nu i-o ajutat Dumnezeu să vâcuie avere, că o murit*. C. Rebreanu, Bistrița.

Derivat din *veac*.

văluéală, s. f. Pânza cu care se învelesc bărbații în timpul iernei la picioare, obeală. G. Munteanu, Ocna Sibiului.

vălvă, s. f. Îndemn. V. Lazar, Jina.

vână, s. f. Minereu care conține aur. Șt. Pașca, Crișcior.

vânăț, s. Drac, duh rău: *Du-te la vându*. V. Lazar, Jina.

Vânătu. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

vândog, vb. trans. IV-a. A ascunde, a dosi. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

vandroc, s. m. Pierdevară, hoinar, «călător». A. P. Bănuț, ung. *vándorló* Bihor. (— Deriv. *vandrocăș*, idem).

(—Cf. ung. **vándor** și **vándrálău**, S.P.).
vântălău, s. a. Cantitatea de fân care încapă pe un car. A. P. Bănuț, Sălaj. Ciocanul cu coada «gârjobă» (cu cârjă) cu care se bat găurile șulene și pulente din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Pentru înțelesul dintăiu, probabil forma cuvântului e arătată greșit de către corespondent. Credem că trebuie să fie *vântătău* sau *bântătău*, atestat, din ung. **vontató**, «căruță». Forma și înțelesul al doilea ne duc la ung. **vantoló**, «ciocan». E interesant cum s'a menținut cuvântul unguresc în graiul băieșilor însemnând dealtfel un anume fel de ciocan, și nu a fost înlăturat de fistăul nemțesc.

vântu. În anume întrebuițări are înțeles de: întâmplare rea, damblă. A. P. Bănuț, Bihor și Șt. Pașca, Crișcior.

— E cunoscută teama pe care o au țăranii de vânt, mai ales toamna.

vânzól, s. a. Volum, teanc. A. P. Bănuț, Sălaj.

— Cf. rut. **vjazilo**, idem *ZelRDWb*, I, 133.

vânzálă, s. f. Frământare, luptă sufletească. A. P. Bănuț, Sălaj.

— Cf. **vânzoli**, **vânzoleală**.

văreacă, s. f. O boală de sânge: *Să-l mănce vărețele de mișel că m'o căznit cu locu din trăuș*. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din lat. **varīcea** pentru **varīcem**, «umflătură de vine».

vârșă, s. f. O sfârlă mai mare dintr'o scândură (cf. cântecul *Vârșă și dăba*). V. Bucur, Frata.

vărzu, vb. trans. IV-a. A osteni oile prin fugă. V. Lazar, Jina. (— **V a r a** a **vărzăl**, idem. A alergă, a lucra mult și obositor. Șt. Pașca, Crișcior).

— Cf. ung. **vérezni**, «a sângeră».

văsăriș, s. a. Canal pe care se scurge apa din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ. **Wasser**, cu suf. -iș.

vázdoacă, s. f. Garoafă de câmp. Dr. V. Corbu, Zagra.

— În *TDRG*, *v í z d o a g ä*.

veșcălu, vb. trans. IV-a. A împreună, a aranjă unirea prin căsătorie. N. Drăganu, Sângeorz.

vetred, adj.: Lemn **vetred**=lemn tăiat care nu e nici verde nici uscat bine. P. Nișca, Crișcior.

viață bună. O formulă de salutare. A. P. Bănuț, Bihor.

vidă, s. f. Persoană obraznică care se amestecă în afaceri care nu o privesc. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

vidicán, s. m. Provincial. A. P. Bănuț, Beiuș.

— Din ung. **vidék** (cf. **mărginean**).

vidom, adv. De tot, definitiv: *L-o tăiat de vidom*. N. Drăganu, Sângeorz.

Vidra. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

Viorica. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

virgână, s. f. O haină femeiască care dela brâu în sus se continuă într'un laibăr. N. Drăganu, Ciceu — Corabia.
 — Cf. **vigăn**, DR II, p. 900.

Vlăicu. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

voază, calificativ. Om bătrân, neputincios și leneș. Dr. V. Corbu, Zagra.

voitău, s. a. Un sfert de mierță. A. P. Bănuț, Bihor.

vojorine, s. plur. (?). Drojdii, dreve. V. Bucur, Frata.

vóșcotă, s. f. Palavă, fleac, vorbă ne la locul ei. A. P. Bănuț, Bihor.

vrán, s. a. Postată, serie: *Hai să mai tragem un vran de prășit*. N. Nicolaescu, Gorj.

vrăvu, vb. trans. IV-a. A scutura, a smuci, a îngământi. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din **vrăfu**.

vroăjbă, s. f. Căpățână de varză, neformată bine, neîndesată. V. Bucur, Frata.

vrută, s. f. Persoană care se amestecă în trebi străine, fără să i se ceară intervenția. N. Nicolaescu, Gorj.
(— *D e r i v.* **vrufelnic**, adj. Neastâmpărat, idem).

Z

zăbic, s. m. Mălaru prăjit în untură, bun de mâncat. N. Nicolaescu, Gorj.
zăbăuic, adj. Zăpăcit. N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **zăpăcit** † **hăbăuc**.

zăgân, Om gras, cu mișcări leneșe. N. Cioran, Rășinari.

zăgăzdă, s. f. Ic. (— *D e r i v.* **zăgăzdi**, vb. trans. IV-a. A icui). Șt. Pașca, Crișcior.

zăgnută, s. f. Mănunchiu de nuiele aprinse în gura cuptorului ca să «fețeze» pâinea. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

zăgrăi, vb. trans. IV-a. A spune altceva decât ceea ce ai fi vrut să spui.
(— *D e r i v.* **zăgrăcală**, s. f.) V. Bucur, Frata.

(— Din **grăi** cu pref. **za-** S. P.).

zala, **de-a** ~ Un joc de copii. Zala e o gaură făcută în pământ. În jurul ei copiii fac în formă de stea alte cinci găuri mai mici. Ei aruncă cu nasturi la aceste găuri și câștigă aceia cărora le-a reușit să arunce în una din găuri. V. Bucur, Frata.

zălet, vb. refl. IV-a. A se speria. N. Nicolaescu, Gorj.

zălezit, adj. Slab, fără vlagă, numai piele și oase. Dr. V. Corbu, Zăgra.
— La **TDRG**, **zălu** **zi**.

zână, vb. intrans. IV-a. A răsună, a sbârâni. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. Cf. sinon. **țână** **ă**.

zângălit, adj. Murdar. E. Cioran, Rășinari și S. Pușcariu, Brașov.

zănoagă, s. f. Afundătură într'un râu, vâltoare, băltoacă. G. Vulcu, Răhău.
(Foarte des în toponimie reginuii).

zapăște, s. f. Un purcel mic de tot. G. Vulcu, Răhău.

zaplét, s. a. O gaură pătrată făcută în fundul butoiului, astupată cu tinichea prinsă cu șuruburi. N. Nicolaescu, Gorj.

zărând, s. a. Pomină, veste, amintire: *Aveți prune bade? N'avem nici una de zărând*. C. Rebreanu, Bistrița.
(— *V a r.* **zărănie**, s. f. idem, S. Pop, Poiana.)

zărăsti, vb. refl. IV-a. A dispărea, a se face nevăzut. A. P. Bănuț, Sălaj.

zărătic, s. a. Măncare fără nici un gust. V. Cutcan, Bonț.

zăslăuș, s. m. Stegar. A. P. Bănuț, Bihor.

— Ung. **zászlos**, idem.

zăspád, s. m. Munte rotund; graniță de țară. N. Drăganu.

zăvoit, adj. Murdar. E. Cioran, Rășinari.

zbanț, adj. Neastâmpărat: *Nu fi așa de zbanț că doară ești mare acuma*. E. Cioran, Rășinari.

zbâncoti, vb. trans. IV-a. A scutura, a zdrobi, a snopi. C. Rebreanu, Bistrița.

zbihărdă, s. f. Rană, tăietură adâncă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

zdrăvui s. **zdrăvi**, vb. intrans. IV-a. A strănută. A. P. Bănuț, Arad și Bihor, Șt. Pașca, Crișcior.

(— Cf. bulg. **zdravuvam** «a se saluta» și **zdrave!** «sănătate!», urare celui ce strănută. S. P.).

zdrobituri, s. plur. Cașul sfărâmișos care se scoate din zăr. N. Drăganu.

zgălbă, s. f. Boală de ochi foarte periculoasă prin faptul că-i pocește. V. Bucur, Frata.

— Neatestat în acest înțeles, lat. **scabies**.

- zgăreul**, vb. intrans. IV-ă. A insistă, a încerca neconținut îndeplinirea unei isprăvi, pe furiș. Dr. V. Corbu, Zagra.
- zgărlăușii**, s. plur. (?), Șuvițele de păr făcute inele pe fruntea fetelor. N. Nicolaescu, Gorj.
(— Cf. cârlionț, S. P.).
- zgăuri**, vb. intrans. IV-a. A se amesteca, a vârî nasul în chestiuni indifferente. E. Cioran, Rășinari.
— Cf. zgău, despre care G. Giuglea în DR IV, p. 1553.
- zglemoni**, vb. intrans. IV-a. A înmărmuri. G. Vulcu, Răhău.
- zglmînceiu** s. m. Copil mic. V. Cutcan, Bonț.
- zmâc**, s. a. Manivelă: *Am găsit o fântână cu zmâc și am adăpat boii*. V. Bucur, Frata.
— Cf. zmâci.
- zmultără**, s. f. Femeie, fată. V. Cutcan, Bonț.
- znăgă**, s. f. Putere, forță, energie: *Om fără znăgă*. N. Nicolaescu, Gorj.
- zoămpă**, s. f. Groapă, șanț. V. Cutcan, Bonț.
- zobân**, s. a. Trunchiu mare și gros. Dr. V. Corbu, Zagra.
- zocni**, vb. intrans. IV-a. A hopăi, a se smâci: *Nu trece cu carul pe-acolo că zocnește prin gropi*. V. Bucur, Frata.
- Zorica**. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
- zoroboc**, s. m. Câștig, profit. N. Drăganu.
- zotór**, s. a. Ugerul scroafei, a cățelei. V. Bucur, Frata.
- zucălu**, vb. intrans. IV-a. A face zgomot mare. (— D e r i v. **zuculeală**, s. f. Zgomot, I. Sohorca, Sângeorz-Băi și C. Rebreanu, Bistrița).
- zur**, s. a. Mâncare pregătită din tot felul de legume, un fel de ghiveciu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
- zvârnoagă**, s. f. Mănunchiu: *Cânepa despicată de paiu se leagă zvârnoagă în ~*, G. Vulcu, Răhău.
- zvorî**, vb. refl. IV-a. A se împrăști, a se risipi: *Ce-i cu caprele de zvoresc așa*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

DOUĂ EPOCI DIN LITERATURA ROMÂNĂ

DE

I. A. BASSARABESCU

M. C. A. R.

Ședința dela 16 Martie 1928

S'a spus că un poet sau un scriitor nu poate fi critic. A afirmat-o *Maiorescu* în două rânduri: odată, ca o mustrare adusă unor scriitori ca *Vlahuță** și *Delavrancea*, cari se pronunțau în conferințe publice ca denigratori ai lui *Alecsandri*, din prea mare admirație pentru *Eminescu*; a doua oară, chiar în această incintă academică, drept răspuns unor afirmații exagerate ale regretatului dispărut *Duiliu Zamfirescu*, erijat în critic literar cu ocazia recepției sale la Academia Română.

Din parte-mi, nu vreau să discut dacă un scriitor poate să fie bun critic sau nu. Mai de grabă mă voiu feri de a fi prea categoric în considerațiile mele, lăsând această grea sarcină în seama criticilor de carieră, dela cari de sigur avem uneori de învățat.

În primul rând, un scriitor despre alții nu se poate pronunța în deplină libertate de spirit, fiindcă oricât s'ar sili, n'ar putea să înlăture bănuiala că este reținut de ambiții și rivalități personale, mărturisite sau nu, că gustul său are predilecții prea speciale, înrudite chipului său de a fi și de a scrie, în așa fel că, în sfera sa de înțelegere — fatal circumscrisă — nu poate intra totul.

Mă voiu oprî mai de grabă, în expunerea generală ce vreau să v'ofac, la un plan mai mult informativ; fără interpretări prea riscate, fără valorificări și hierarhizări de natură a stârni zădărnice și nemulțumiri.

Două epoci ne interesează: cea imediat înainte de războiu și cea următoare războiului. Două epoci cari, oricât s'ar diferenția, tot au des-tule puncte de contact, tot au o filiație, mai vizibilă sau mai subterană, ceea ce și face viabilă ideea de *tradiționalism*.

O barieră absolută, ca între două lumi, nu se poate. Mintea noastră care nu-și uită trecutul, nu poate concepe un definitiv separatism între

ce a fost și ce e, după cum nu va putea iarăși concepe o prăpastie între *ce va fi și ce este*.

În pragul amintirii îmi vin atâtea fapte și oameni de altădată, deși «altădată» înseamnă o epocă nu prea de demult... Puțini ani ne despart de avânturile și încercările desinteresate și eroice ale unei vremi ce nu mai este.

Figuri pe cari mai eri le-am întâlnit pe stradă, *Vlahuță, Iosif, Anghel, Gârleanu*, ne-au zâmbit prietenește, tovarăși cu cari am luptat cot la cot în vederea aceleiași idei, inițiative generoase și idealuri calde aprinse în inimi de frate, multe s'au risipit pentru veci, măcinându-se odată cu vremea. Dar oameni și vremuri, idei înalte și avânturi tinerești nu s'au consumat în zadar și fără rost: ele înfloresc și acum în amintirea noastră și din sămânța de ieri, germinează astăzi — latent — roade de cari ne mirăm poate, fără să știm că ele sunt urmarea tăcută a multor străduinți din trecut.

E, poate, aceasta, singura mângâiere a noastră, a scriitorilor, a poetilor, a oamenilor de gândire, cari în lipsă de altă răsplătă și recunoaștere ne mulțumim cu ideea că munca și scrisul nostru nu se pierde de prisos, ci au un ecou în ziua de mâine.

* * *

Sămănătorism-Poporanism-Simbolism... Curente și școale literare: tot atâtea crezuri de artă, frecvente într-o vreme în care și cel ce vă vorbește *astăzi, și-a spus cuvântul*.

După 1900 — epoca de care ne ocupăm — ca și mai înainte, ca și astăzi, ca întotdeauna, nu numai la noi, dar oriunde, scriitorii erau în genere grupați în jurul unei reviste literare, cu o anumită directivă, dela care nu le eră îngăduit să dezerteze. Altminteri, represaliile directorilor, ale criticilor literari respectivi, erau neîndurate și acerbe. Excomunicarea urmă imediat și definitiv, echivalentă cu o descalificare și despodobire de talent, pentru cel ce îndrăzneă să treacă dintr'o tabără într'alta, sau numai să colaboreze aiurea... Atunci ca și acum. Moravurile nu s'au schimbat, fiindcă nici oamenii nu se schimbă.

Strategie literară sistematică, fiindcă și criticii își cer partea lor și dreptul la viață...

În jurul «Sămănătorului» însuflețit de personalitatea influentă și multiplă a d-lui *Nicolae Iorga*, erau grupați scriitorii *C. Sandu-Aldea, Ion*

Ciocârlan, N. Dunăreanu, Elena Farago, Maria Cunțan, I. U. Soricu etc., cari corespundeau în cea mai mare parte unui anumit ideal: preamărirea în scris, prin intermediul artei, a românismului, în ce are el mai curat și mai frumos; cântarea entuziastă a virtuților noastre etnice, nefîndejuns de exploatate până atunci; cunoașterea de noi înșine ca element național, în afară de influențe străine înfiltrate sau suprapuse. Cu alte cuvinte, transpunerea în alt plan, în domeniul estetic a idealului politic naționalist, preconizat mai înainte de *Eminescu* în activitatea sa ziaristică.

Această lature naționalistă a literaturii — descendentă din idealul politic al lui *Eminescu* — s'a dezvoltat cu precădere în sânul «Sămănătorului», alcătuind așa numitul curent sămănătorist, ale cărui ramificații se văd până și în ziua de astăzi, multă vreme după dispariția publicației susținătoare a acestui ideal.

Ca roade ale acestui curent numărăm, în poezie: volumul «*Flacări*» al d-lui *Corneliu Moldovan*, cu minunatele sale pasteluri arhaice, deși unele prea locale; «*Patriarhalele*» lui *St. O. Iosif*, dintre cari se desprindea mai ales «*Doina*»; «*Zări senine*» de *Măndru*; unele poezii ale lui *Cerna*; și activitatea întreagă a d-lui *Octavian Goga*, care — deși lucrează și publică în afară — se integrează, prin caracteristicile operei sale, tot în mișcarea sămănătoristă.

În *epică*, semnificativ acestui curent este d-l *Mihail Sadoveanu*, care, în pagini colorate și sugestive de epopee, glorifică trecutul vitejesc al neamului nostru cu o putere aproape incendiară de apoteozare.

Sufletul și criticul, ideologul întregii mișcări rămâne aproape singur d-l *Iorga*. Fiindcă, cu toate aderențele sale la această școală, activitatea — mai întâiu concentrică, dar pe urmă disidentă — a lui *Ilarie Chendi* se șterge pe lângă însemnătatea capitală, apostolică, a celui ce a fost de fapt însăși inima mișcării.

O ramură, desprinsă dintr'același trunchiu ca și sămănătorismul, — *poporanismul*, preconizat de altfel de *Eminescu* într'unele poezii, cum e *Satira III*, și-a găsit dezvoltarea și deplina sa înflorire în sânul revistei ieșene «*Viața Românească*», accentuând îndeosebi elementul social.

Aceeași notă tendențioasă și aici ca și în sămănătorism — prin însuși faptul că se puneă arta în serviciul unei idei practice și exagerate. Piatra de încercare a revistei eră — și de astădată — tot *Mihail Sadoveanu*; cu singura rezervă pe care trebuie s'o facem, că, de câte ori, d-l *Sadoveanu* a realizat ceva consistent, fără voia sa depășea granițele înguste

ale curentului în care eră înglobat. Fiindcă marea artă exclude tezismul, fie el pur ideologic, speculativ, fie înarmat cu tendințe oricât de practice și de utilitare.

Cel ce însă ne poate da o idee completă de ce înseamnă «poporanism» este scriitorul tipic în această privință, d-l *Spiridon Popescu*, cu al său «Moș Gheorghe la expoziție», atât de trâmbițat într'o vreme, și atât de lăsat astăzi uitării.

Consecințele acestor două curente înfrățite — sămănătorism-poporanism — pot fi privite din două puncte de vedere: 1) ca un *câștig*, fiindcă pentru a doua oară — întâia oară fusese pe vremea lui *Alecsandri*, *Kogălniceanu* și *Russo* cu admirația lor pentru poezia poporului — pentru a doua oară, dar de astădată mai insistent, se accentuă elementul autohton, cu calitățile sale proeminente și 2) ca o *pierdere* pentru adevărata literatură, în dauna căreia se pledă prea insistent în jurul ideii de «nație» și de «popor».

Impotriva aservirii literaturii unor teme, fie ele oricât de simpatice și luptând în jurul principiului sfânt de «*artă pentru artă*», s'au ridicat mai multe glasuri în vremea aceea.

S'a ridicat în rândul întâiu noua direcție a «Convorbirilor Literare» de sub d-l *Simion Mehedinți*, urmaș în această calitate al vrednicului și neuitatului erudit *Ioan Bogdan*. Ca exponenți ai tradiției *Junimii* stabilite de marii predecesori *Eminescu*, *Maiorescu* și *Iacob Negruzzi* — *Ioan Bogdan* și d-l *Mehedinți* au păstrat neatinsă ideea directivă.

Suflet bogat în preocupări *etice*, d-l *Mehedinți* s'a împotrivit cu toată puterea talentului său spiritului de mercantilizare a literaturii și de americanism literar, tendințe urmărite de Domnia-Sa în activitatea unor cercuri reprezentând pe atunci nouile curente. Și după cum sub predecesorul său se afirmaseră în vechea revistă a *Junimii* multe nume care vor rămâne în literatura noastră, cum e acela al d-lor *G. Murnu*, *D. Nanu*, *G. Tutoveanu* etc., tot așa, sub direcția d-lui *Mehedinți*, se promovează atâtea talente, în fruntea cărora trebuie să menționăm numele poetului *P. Cerna*, despre care d-l *Mehedinți* spune cu drept cuvânt că a reamintit înălțimea de inspirație a lui *Eminescu*. Printre cei mai de seamă sunt *Emil Gârleanu*, scriitorul macedonean d-l *M. Beza*, nuvelistul viguros *M. Chirițescu*, poezii *E. Ciuchi* și *G. Vâlsan*, apoi

d-nii *M. Codreanu* și *A. Herz*; în filosofie d-l *I. Petrovici*, care prin stilul său colorat trădează pe literatul de mai târziu, iar în arta plastică *Al. Zagoritz* și d-l *Al. Tzigăra-Samurcaș*. Tot în acest timp, filosoful *Carlyle*, pus în deplin relief de *Titu Maiorescu* în cursurile sale dela Universitate, a căpătat prin traducerea d-lui *C. Antoniadă* o răspândire, care a adus influența lui etică în toate straturile societății noastre.

Insemnăm în aceeași activitate și «Noua Revistă Română» a d-lui *Rădulescu-Motru*, apărută timp de mai mulți ani, cu caracter enciclopedist și cu o notă pronunțată în latura sociologică, continuată azi sub aceeaș direcție, de revista «Ideea Europeană».

E caracteristic că, în acelaș timp, d-l *Ovidiu Densusianu*, care mai înainte făcuse parte din gruparea «Sămănătorului», se desparte de aceasta din nepotrivire de idealuri și determină curentul *simbolist* al revistei «Viața Nouă».

Tot în epoca de care ne ocupăm, adică în 1906, apare revista «Viața Literară» care câștigă consistență prin autoritatea literară a directorilor săi *Coșbuc* și d-l *Ion Gorun*, precum și aceea a criticului energic *Ilarie Chendi*, care după un an, în urma retragerii fondatorilor, luă direcția acestei reviste, făcând eforturi să-i afirme dreptul la existență și invitând la colaborare scriitori reputați, ca d-l *Al. Cazaban* și d-nele *Alice Călugăru*, *Maria Cunțan* etc.

Și tot atunci în dispăruta revistă «Convorbiri Critice» se străduiește în deosebi asupra autonomiei artei și a scriitorului, cerându-se ca frumosul să aibă un prestigiu într'o epocă de tendințe absolut dăunătoare contemplării estetice. Directorul revistei, d-l *Mihail Dragomirescu*, strânge în jurul său un cerc de scriitori, unii cunoscuți de mai înainte de pe la alte publicații, alții debutanți de talent.

Printre scriitorii afirmați mai înainte de a trece la «Convorbiri Critice», menționăm pe d-l *Corneliu Moldovanu*, care publicase volumul său «Flacări» sub influența curentului naționalist; pe d-l *A. Mândru*, care — cunoscut încă dela «Convorbiri Literare» — strânsese în volum primele sale poezii intitulate «Zări Senine», pe *Emil Gârleanu*, care debutase fericit cu «Bătrânii».

Mai amintim în aceeași situație, dar pe atunci încă fără volume, pe d-nii *Cincinat Pavelescu*, *Eugen Lovinescu*, *I. Minulescu* și *Liviu Rebreanu*, care debutase în ungurește, dar fără consistență, — precum și pe d-nii *G. Gregorian*, *V. Militaru* și *Al. Stamatiad*.

Toți acești scriitori își pun în valoare adevărata lor vocație, — *Corneliu Moldovanu* publică tot atunci volumul său definitiv «Cetatea Soarelui» precum și admirabila tălmăcire a «Cântării Cântărilor»; *Măndru* scoate poemul său antic «*Floarea Tibrului*», *Emil Gârleanu* se desvoltă ca un desăvârșit nuvelist în volumele sale «Cea dintâi durere», «Intr-o noapte de Mai» și mai ales «Nucul lui Odobac», alături de d-l *Liviu Rebreanu*, care vestește de pe acum pe viitorul scriitor de romane realiste; și de dramaturgul de seamă d-l *Mihail Sorbul*, care publică «Săracul popă», «Praznicul calicilor», «Letopiseți», piese istorice — iar mai târziu tradi-comediile «Patima Roșie» și «Dezertorul».

Contribuția Ardealului a fost însemnată încă de pe atunci: în afară de marele *Coșbuc*, o seamă de scriitori ca *St. O. Iosif*, d-nii *Ion Gorun*, *I. Agârbiceanu*, *O. Goga*; critici de seamă ca d-l *Bogdan-Duică*, precum și scriitoare cunoscute ca d-na *Constanța Hodoș*, care scoate în regat prima revistă feministă «*Revista Noastră*», cu colaborarea d-nei *Elena Farago* precum și a scriitorilor *I. U. Soricu* și *Z. Bârsan*, marchează o întreagă epocă de înflorire literară, care în parte se grupează în jurul revistei «*Luceafărul*» iar restul ia ființă sub diferite forme în regat, unde se adună majoritatea scriitorilor de dincolo de munți.

Ca reprezentanți ai Macedoniei, dar cu o notă accentuată munte-nească, se ridică numele poetului *G. Murnu* și acela al d-lui *N. Batzară*. În jurul revistei «*Macedonia*», se grupează mai mulți scriitori ca d-l *C. Belimace*, poet popular, *Ion Foti*, *Tuliu Nuși* și în proză d-l *M. Beza*. D-l *Tache Papahagi*, are meritul de a fi contribuit la cunoașterea literaturii fraților noștri dela Pind printr-o *Antologie macedo-română*.

Un vrednic reprezentant al Basarabiei, *Preotul Mateevici*, mort în războiu, a lăsat mai multe poezii bune, dintre cari cea intitulată «*Limba Noastră*» pune în evidență talentul tânărului scriitor.

Acest nou descălecat — după numirea cronească — mai ales al scriitorilor de peste munți, pregătește în țara mună atmosfera morală prielnică războiului de întregire al neamului. Propaganda, sub forma ei artistică, a prins dintr'odată atenția cărturarilor din regat, cât și a marei mulțimi. Zeul poeziei dinaintea războiului, și în acelaș timp profetul viitorului de răzbunare al unui mileniu de suferinți naționale, d-l *Octavian Goga*, a câștigat până și mintea ponderată a lui *Titu Maiorescu*. În adevăr, latura românească rurală, apreciată la «*Convorbiri Literare*» încă din vremea lui *Ioan Creangă* și *Ion Slavici*, iar mai târziu

în timpul lui *Coșbuc* («Nunta Zamfirei») și al lui *Popovici Bănățeanu* («Din viața Meseriașilor») ba chiar și în schițele dialectale bănățene ale lui *Vlad dela Marina* se integrează prin poezia d-lui Goga, care găsește în *Titu Maiorescu* un entuziast susținător în fața Academiei.

Tot din aceleași motive ale unui ideal mai de grabă național-militant decât artistic, *Barbu Delavrancea* în această incintă recomandase, iarăș pentru premiu, poeziile eroice ale d-lui *Mircea Rădulescu*, legate în chip natural cu trilogia lui națională «Apus de Soare», «Viforul» și «Luceafărul».

În mod fatal, aproape întreaga literatură din preajma războiului 'era aservită idealului politic. Cu atât mai mult, în chiar timpul campaniei, nu putea fi vorba de preocupări serioase de artă. *Inter arma silent musae*.

* * *

Dar trec anii *faptei*, ai marilor încercări și ai sângelui. Vânturile se liniștesc. Cele rupte își leagă firele. Rănile se cicatrizează. Gândul e liber acum să înflorească. Și totuș, în cei dintâi ani după războiu, nici un semn mai promițător, afară doar de primele acorduri ale tânărului ardelean *Lucian Blaga*, pus în evidență printre cei dintâi de d-nii *Sextil Pușcariu* și *Nicolae Iorga*.

Păcat însă că promisiunile debutului n'au mers mai departe!... Imaginele strălucitoare, într'adevăr înnoitoare ale literaturii postbelice din «Poemele Luminii», alunecă mai târziu în manieră și expresionism de import.

Și într'adevăr, prin acest început se trage o dără, care duce mai apoi, prin alte confluente, în largul curent modernist, cu tendințe înnoitoare «a outrance» în pofida unității organice a poeziei.

Vechiul curent *tradiționalist*, la început timid în fața iureșului nouilor iconoclaști, se fortifică și face front dârz, având de partea sa conștiința marelui public, față de care violențele verbale, ale nouilor veniți nu au avut nici o trecere.

Dar lucrul este explicabil; succesiunea evenimentelor, fatală.

Literatura se înnoește. Năzuința unei înprospătări e firească și se întâmplă din epocă în epocă. Dar normal, fără răsturnări; în strânsă legătură cu tradiția, și mai ales cu *talentul*. Sunt tot atâtea lipsuri ale actualului *modernism* care în absența puterii creatoare, vrea să izbească prin *noutate*. Dar noutatea când nu e artistică, când nu e organică unui întreg armonic, nu este *originalitate*.

Diferențierea de vechile forme uzate se face prin geniu creator, iar nu voluntar. Altminteri rămâne numai *tendința* de înnoire, *lăudabilă* de sigur, fiindcă pornește dintr'o realitate și dintr'o necesitate, dar, mai mult decât asta, *blamabilă*, fiindcă strică limba și pervertește gustul public.

Promotorul teoretic al curentului modernist-simbolist dinainte de războiu eră revista «Viața Nouă», care de curând a încetat, depășită de năzuințele actualului modernism, față de care vechiul curent novator este clasic.

Unii moderniști post-belici, susțin, atât teoretic, cât și aplicat la literatură, *modernismul românesc*, imitat după formele Apusului.

Alții susțin *tradiționalismul clasic*, linia de evoluție firească a literaturii.

În acest veșnic antagonism între tradiționalism și modernism, se rezolvă toată literatura de după războiu. Lupta e crâncenă. Și se dă mai ales pentru susținerea celor slabi. Fiindcă adevăratele personalități se impun dela sine, oricât de «moderniste» ar fi. Numai talentul să nu lipsească...

Pentru a urmări în deaproape literatura de azi și pe noii scriitori, ne vom orienta mai bine dacă vom lua în parte fiecare revistă mai importantă.

Cea mai veche revistă — «Convorbiri Literare» — trecută sub noua direcție a d-lui *Tzigara-Samurçaș* se consacră acum mai mult studiilor, decât literaturii.

De aceea nu putem zice că a mai lansat talente noi. Atitudinea sa serioasă de revistă academică, conștientă parcă de vechimea și trecutul ce reprezintă, o ține în rezervă oarecum față de mișcările prezentului. Aceeași sfială ca dela o generație la alta — și din partea scriitorilor tineri față de bătrânele «Convorbiri Literare».

«Viața Românească» prin condee reputate ca ale d-lor *Brătescu-Voineași*, *Galaction*, *D. D. Pătrășcanu*, *M. Sevastós*, *G. Topârceanu*, *C. Hogaș*, *Jean Bart* etc., sau prin condee mai noi ca al d-lui *Ionel Teodoreanu* în roman, *Otilia Cazimir* în poezie, *Lucia Mantu* în schiță și, de curând, al umoristului povestitor *Damian Stănoiu*; prin talentul afirmat al d-lor *Demostene Botetz* și *Al. Al. Philipide* în poezie și d-l *Stejar Ionescu* în nuvelă, prin d-nii *G. Ibrăileanu* și *Mihail Ralea* în critică, își aduce tributul său serios literaturii de azi, după cum cu alți scriitori

se impusese literaturii de eri. «Gândirea» înmugurită la Cluj a trecut mai apoi la București, susținându-și *teoretic* — prin d-l *Cezar Petrescu*, *Nichifor Crainic* și *Pamfil Șeicaru* — tradiționalismul conservator, deși în *practică*, pe lângă scriitori cu adevărat ai tradiției, susține alte nume ce contrastau prin scrisul lor în chiar corpul revistei, cu idealul *director* proclamat. «Gândirea» are totuș meritul de a ne fi afirmat două puternice talente: *Cezar Petrescu*, autor al volumelor «Scrisorile unui Răzeș», «Drumul cu Plopi», «Omul din Vis» și al romanului «Întunecare»; și *Gib Mihăescu* cunoscut și apreciat înaintea încă de a-și fi publicat vreun volum, ambii prozatori de un talent deosebit, cu darul observației psihologice.

Tot ca reviste ale tradiției literare, menționăm «Ritmul Vremii», care apare de trei ani sub conducerea d-lui *George Dumitrescu*, autorul volumelor de poezii «Primăveri scuturate», «Cântece pentru madona mică» și al volumului de critică «Opinii Literare». La această revistă s'au desvoltat scriitori ca d-nii *Radu Gyr*, *G. Talaz*, *N. Milcu* în poezie și *Adrian Hurmuz* în nuvelă; «Falanga» revistă militantă, cu caracter mai mult critic și combativ.

Provincia aduce contribuția ei prețioasă prin reviste bine afirmate, printre care cităm:

«Țara Noastră» a d-lui *Octavian Goga*. Aici, pe lângă numele cunoscut al d-lui *Ion Gorun*, care se distinge printr'o rodnică și consistentă colaborare, ies în planul întâiu tinere talente ca d-l *Ciurezu* în versuri și *Vintilă Rusu-Șiriamu* în proză.

«Junimea Literară» din Cernăuți, de sub direcția d-lui *I. Nistor*, publică în timpul din urmă sub semnătura unor scriitori cunoscuți ca d-nii *G. Rotică*, *Liviu Marian*, *Ioan Grămadă* etc., versuri și proză de aleasă esență.

«Transilvania» organul literar al «Astrei» din Sibiu, pus sub directă îngrijire a inimosului scriitor d-l *Horia Petra Petrescu*, secretarul «Astrei», se bucură de mai mulți ani, pe lângă colaborarea membrilor mai vechi din Ardeal, și de aceea a scriitorilor din vechiul regat.

«Cele trei Crișuri» din Oradea, sub conducerea d-lui *Colonel G. Bacaloglu*, are ca directivă tradiționalismul cultural românesc, tinzând să afirme ideea latinității în potriva influențelor de gândire străină.

«Gândul Nostru» din Iași, de sub direcția prozatorului *Sandu Teleajen*.

«Graiul Nostru» din Bârlad, condus de un mănunchiu de scriitori de seamă în frunte cu poetul *G. Tutoveanu*, ca d-nii *Al. Stamatiad*, *Gr. Vêja*, criticul *Paul Papadopol* etc.

«Scriul Românesc» cu colaborarea d-lor *I. Agârbiceanu*, *I. Pillat*, *Gib I. Mihăescu*, *Cezar Petrescu*, *T. Argezi*, *I. Dongorozi*, *Al. Lascarov-Moldovanu*, *Em. Bucuță*, *Al. Busuioceanu* etc., «Datina», «Năzuința» și «Ramuri» a d-lor *C. S. Făgețel* și *D. Tomescu* precum și altele, reprezintă acelaș respect al trecutului pe care vrea să-l continue în pas cu necesitățile vremurilor, pe o scară mai înaltă, fiecare mai mult sau mai puțin, după puterea grupului de scriitori ce o compun.

Curentul modernist s'a grupat în jurul mai multor reviste:

La «Sburătorul», care susține poeți ca d-nii *Ion Barbu*, *Camil Baltazar*, *Vladimir Streinu*, *Camil Petrescu*, *Valerian* și prozatori ca d-na *Hortensia Papadat-Bengescu* și *G. Brăescu*, deși cel din urmă nu e întru nimic modernist; la sporadica «Cetate Literară» a d-lui *Camil Petrescu*; la revistele extremiste de avant-gardă, «Contemporanul» și altele mai puțin citabile.

În afară de aceste publicații declarate fățiș pentru o directivă sau alta, au existat și există reviste literare și artistice săptămânale cum a fost răspândita «Flacăra» a d-lui *C. Banu* sau pur informative ca «Mișcarea Literară» condusă de d-l *Liviu Rebreanu* și cum este astăzi «Viața Literară» îngrijită de d-l *I. Valerian* sau «Adevărul Literar» de sub conducerea d-lui *M. Sevastos* și «Universul Literar» de sub direcția d-lui *Camil Petrescu*.

Dintre scriitorii negrupați cu fixitate în jurul unei reviste sau al unui singur cerc literar, nu vom trece cu vederea pe d-l *Tudor Argezi*, care abia în ultimul timp și-a scos volumul său de poezii «Cuvinte potrivite» adevărat efort de înnoire a limbei și a expresiei. Deasemenea poeți consacrați ca d-nii *Ion Pillat*, *Victor Eftiniu* și *Adrian Maniu*, toți contribuind, într'o măsură mai mare sau mai mică, la configurația literaturii române actuale.

Vom pune la locul de cinste al epocii de care ne ocupăm pe regretatul dispărut *Vasile Pârvan*, care — în afară de studii și cercetări de specialitate — ne-a dat acel volum de cugetare «Idei și forme istorice» și mai ales vibrantele și nobilele «Memoriale» opere suficient de elevate pentru a putea să-i păstreze veșnic amintirea în mintea noastră și a urmașilor noștri. El mai înseamnă și o rară pildă de muncă asiduă și de concentrată voință pe care — din nefericire — țara noastră a pierdut-o.

Nu vom uita din rândurile scriitorilor pe autorul minunatului volum de nuvele «Oameni dela munte», un buchet de pătrunzătoare analize ale sufletului românesc. Păcat că autorul, care se ascunde cu o inexplicabilă sfială sub pseudonimul *Soveja*, n'a vrut să însenineze mai departe cu lumina gândului și a sufletului său drumul atât de nimerit pe care apucase.

Tot astfel va trebui cel puțin să menționăm o seamă de scriitori cari, prin talentul lor, au cucerit în ultimul timp gustul public, cum sunt: d-l *Ioan Petrovici*, care pe lângă activitatea sa filozofică manifestată în numeroase și documentate studii, se distinge și prin aceea de autor, cu un fin simț de observație al unor memorii literare pline de vioiciune și de atracție, cum sunt «Amintiri Universitare» sau «Din amintirile unui băiat de familie»; d-l *Ion Minulescu* autorul impresionantelor «Romanțe pentru mai târziu», precum și scriitorii bine apreciați: *V. Voiculescu*, *Alfred Moșoiu*, *N. Pora*, *Demetrius* și alții...

Nu vom uita între momentele de căpetenie ale literaturii române, nici isbânda manifestă a romanului prin creațiunile de seamă ale d-lui *Liviu Rebreanu*: «Ion», «Pădurea Spânzuraților», «Adam și Eva» și de curând «Ciuleandra».

Ca romancieri tineri vom cită pe d-l *Ardeleanu* («Diplomatul, Tăbăcarul și Actrița»); d-l *Ionel Teodoreanu* cu romanul său «La Medeleni» și d-l *N. Davidescu*.

Tot în această epocă s'au distins în teatru numele lui *Delavrancea*, *St. O. Iosif*, *Anghel*, *Al. Florescu*, *Miclescu* precum și al d-lor *Caton Teodorian*, *Mircea Rădulescu*, *Alfred Moșoiu*, *Zaharia Bârsan*, *Sandu Teleajen*, *A. Herz* etc., etc.

Opera acestor scriitori se desfășoară atât înainte cât și după războiu, sau numai post-belic.

Să mai trecem între fenomenele timpului și faptul că, cel puțin o parte a gazetăriei noastre și-a schimbat fața, în sensul unui scris mai îngrijit, cu aptitudini literare, prin condee ca *Cezar Petrescu*, *Pamfil Șeicaru*, *Nae Ionescu*, *Nichifor Crainic*, *Ion Vinea*, *N. Davidescu* etc., să mai menționăm și înjghebarea literaților într'o societate a lor cum e «Societatea Scriitorilor Români», pe care o vrem cât mai rodnică, și am spus aproape tot ce aveam de spus, pentru epuizarea acestui subiect.

Vor fi poate și omisiuni fatale într'o vastă eflorescență literară.

Însă nu cu intenție și nici cu rea voință s'au strecurat.

Acesta ar fi — într'o schiță sumară — aspectul literaturii noastre dela 1900 încoace.

Suntem înzestrați cu o armată de ageri mănuitori ai condeiului. Neamul românesc, abia trezit din negura apăsătoare a războiului își așteaptă călăuze noi pe calea seninului prevestitor de viață rodnică și liniștită.

Ce-ar putea să urmeze de aici înainte, nu știm. Prorocirile sunt temerare. Apele nu s'au limpezit încă. Multe talente abia s'au afirmat. Rodul lor aparține mai mult viitorului. O față nouă a literaturii va trebui totuș să iasă la iveală, scuturată atât de balastul prea vechiu, anacronic, al unor clișee prea uzate, cât și de stridențele celor ce confundă noutatea cu orice preț, cu originalitatea crescută, iar nu făcută, a marelui artist. Să lăsăm timpul să hotărască și aripile noii generații să crească.... Și mai ales să dorim celor ce vin de acum înainte să se bucure de mai multă solitudine, și din partea oficialității prinsă prea mult în politică, și din partea editorului-negustor, cât și mai ales din partea publicului nostru cetitor, atât de redus astăzi și ca număr și ca putere de devotare.

VECHI ISTORICI UNGURI ȘI SAȘI DESPRE ISTORIA ROMÂNILOR

(SCRISORI INEDITE DINTRE 1760 — 1787)

DE

Dr. ANDREI VERESS

PROFESOR

Sedința de la 7 Decembrie 1928

Ocupându-mă cu stabilirea legăturilor literare ale lui George Șincai cu istoricii contemporani unguri¹⁾, am constatat un lucru foarte interesant și necunoscut până acuma, anume că literații unguri și sași din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea au început să se îndeletnicească în mod intensiv cu istoria Românilor și a relațiilor vechi ale Principatelor Române cu Ardealul și Ungaria.

Avântul mare pe care-l luase istoriografia ungară — înteimeiată tocmai în această epocă de renaștere literară, în urma muncii neobosite a iezuiților Gabriel Hevenesy și George Pray precum și a altor preoți de altă religie, ca Matia Bél ori Iosif Benkő, iar la Sași, Martin Schmeizel — își întinse curând cercul său de interes asupra istoriei statelor învecinate Ungariei, căreia i-au fost în trecut vasale, pe timp mai scurt ori mai îndelungat. Acest interes firesc — mereu crescând — eră cu atât mai viu, cu cât acele state nu prea dispuneau de compendii istorice, potrivite să îdestuleze setea literară a acelor cari voiau să afle câte ceva despre trecutul lor, puțin cunoscut în literatura europeană.

Cercetările istorice ale oamenilor de litere căutau direcțiuni nouă în cultivarea istoriografiei critice, abia pornită și rămasă stabilă ani îndelungați în expunerea evenimentelor interne și a faptelor neamului maghiar dealungul veacurilor. Noua direcție o pornesc literați cu vederi

---

¹⁾ Cfr. studiul meu, *Note și scrisori Șincaiene* (București, 1927) în «Memoriile Secțiunii Literare», Seria III, Tomul III, Mem. 10.

largi, cari întorși din studiile lor făcute în străinătate observau cât de puțin se lucră în țară, ori călugări retrași în chiliile lor, înfundați în cărți și manuscrise vechi, abia folosite de cineva.

Se știa până azi că Ungurul nobil, Ioan Christian *Engel* (născut în Ungaria de sus) fusese cel dintâiu care, după un studiu de mai mulți ani, publică în primăvara anului 1804, o istorie pragmatică a Moldovei și a Țării-Românești, scrisă nemțește.¹⁾ Această lucrare bine chibzuită formă aproape o operă de concurență — sau măcar de completare — a aceleia a lui Iosif Francisc *Sulzer*, elvețian din naștere, care trăind ca ofițer ani îndelungați în Ardeal, învățase și românește, publicând în 1782 cartea sa prețioasă în trei volume despre istoria și țările Românilor. Dar iată fenomenul curios și uimitor, că oameni mult mai bine pregătiți decât acești doi, adevărați adepți ai «breslei istoriografiei» începuseră să se ocupe chiar 40-20 de ani mai curând ca ei — atât în Ardeal cât și în Ungaria — cu istoria Românilor, care îi interesează în urma legăturilor ei strânse cu aceea a Ungurilor, cât și prin farmecul ei special și bogăția de material, cu totul felurit de acela, care îi preocupă până atunci.

Seria acestor scriitori — premergători celor de mai sus — o pornește Iezuitul din comitatul Trencin, Samuel *Timon*, consacrand țărilor române și istoriei lor în compendiul său istoric din 1734 un tractat de 50 pagini.²⁾ Prima carte despre istoria Românilor o publicase însă peste zece ani directorul gimnaziului săsesc din Brașov, Ioan *Filstich*.³⁾ Această lucrare este mai bine zis o conferință de cât «carte» despre Români, dar ea formează de drept un rezumat al operei mari a

¹⁾ Iată cuvintele lui Engel cu cari și-a trimes opera sa (din Viena, în 2 Februarie 1805) Directorului Bibliotecii Naționale Ungare, Iacob Ferdinand Miller: Von meiner «Geschichte der Moldau und Walachey» habe ich ein gebundenes Exemplar auf Schreibpapier durch Herrn von Thibolth an Seine Excellenz den Herrn Grafen Széchenyi für die National-Bibliothek übersandt; ich hoffe, es wird bereits unter Ihre Hände seyn, und Sie werden daraus ersehen haben, dass das was am Manuscript der Gretschanischen Chronik fehlt, in meinem Buche enthalten sey. Noch immer bemühe ich mich einen kompletten *Miron* zu erhalten; sollte mir gelingen, so werde ich auch die der National-Bibliothek überlassen und Mironische Fragmente zu ergänzen trachten.

²⁾ Cfr. capitolele XIV—XVI ale cărții sale cu titlul: *Imago Novae Hungariae, representans regna, provincias, banatus et comitatus ditionis Hungariae*. Cassoviae, 1734 cu multe edițiuni posterioare.

³⁾ *Schediasma Historicum de Valachorum Historia Annalium Transsilvanensium*, Ienae, 1743.

autorului despre istoria Românilor, scrisă încă în 1728 care însă rămase în manuscris; pe lângă care mai tradusese și cronica lui Radu Greceanu în nemțește.¹⁾ O schiță bună a relațiilor Ungariei și ale Ardealului cu țările române (până la 1540) ne-o dă un alt preot săsesc, Georgie Ieremia *Haner* în cartea sa despre Ardeal;²⁾ omițând aci înșirarea acelor cărți latinești și ungurești, cari se ocupă în treacăt și cu Românii.

Aceste descrieri nu puteau îndestula însă spiritul critic al unui literat de seama lui Daniel *Cornides*,³⁾ ardelean de obârșie, născut în Ungaria de sus, autor polihistor cu cunoștințe foarte vaste, despre care Șincai zice că «om mai învățat n'au avut coroana ungurească pe vremea sa», care ajuns secretar literar al contelui Iosif *Teleki*, în castelul din Gornești, perindă toate arhivele și bibliotecile din Ardeal pentru date și documente privitoare la istoria și la relațiunile patriei sale cu țările vecine. Acesta ținea corespondență întinsă cu învățații contemporani, comunicându-le deslușiri și amănunte cu o mare iubire de carte și o rară mărinimie de suflet, lucrând și cercetând de multe ori zile întregi spre a putea da datele cerute. Între corespondenții săi aflăm pe învățatul George *Pray*, care doriă să scrie istoria suzeranității Ungariei asupra principatelor române; pe eruditul preot calvin din Aita-Mijlocie, Iosif *Benkő*, care adună material privitor la istoria episcopatului Milcovului; pe preotul luteran Martin *Felmer*, care întors din Germania, scrie o carte despre Români, a căror limbă o cunoștea din satul în care trăia, precum și pe slujbașul de tribunal, George *Aranka* dela Târgul-Murăș, care eră în prieteșug și cu Șincai.

Cu Felmer, Cornides începù să corespundeze în vara anului 1762. Această corespondență, care a durat patru ani, ne-a rămas aproape întreagă, dar e foarte caracteristică că sub influența curentului timpului, ea eră condusă în limba franceză, pe când — firește — ambii scriitori știau mai bine nemțește, în care limbă erau crescuți și și-au făcut chiar și studiile.

Cornides făcând cunoștință în toamna anului 1763 cu Iezuitul Ștefan *Kaprinai*, se grăbește a-i scrie cerându-i amănunte asupra medaliei

¹⁾ Manuscrisul în 4-to de 352 pagini în Biblioteca liceului Honterus din Brașov; Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürgischer Deutschen*, vol. I. — Kronstadt, 1868 — p. 315.

²⁾ *Das koenigliche Siebenbürgen*. Erlangen, 1763.

³⁾ Vezi în *Cronica* lui Șincai, vol. I, p. 400.

lui Mihaiu-Vodă din anul 1600. Dar continuând corespondența cu dânsul și mai târziu, de câte ori i se ivia vreo chestiune nouă de deslegat, avem o scrisoare către el și dela începutul anului 1772, când îi trimise trei desene făcute de pe peceti moldo-românești, primite din Țara-Românească.

Tot în materie de numismatică română se adresează Cornides și preotului evanghelic din Zips, Ioan Andrei *Czirbesz*, dela care avem patru scrisori de interes românesc, dintre anii 1766—1776.

O epocă nouă de interes literar se deschide în viața polihistorului Cornides în primăvara anului 1773, când, aflând că Iezuitul Pray se interesează și de istoria Românilor, pornește o corespondență foarte întinsă cu dânsul, care ține până la 1786, când Pray era ocupat cu cercetările sale privitoare la istoria suzeranității regatului Ungariei asupra țărilor române, în legătură cu care îi furniză și Cornides câteva izvoare bibliografice, fără însă să avem vreun răspuns al distinsului istoric, fiindcă scrisorile lui, din nefericire, nu s'au prea păstrat până în epoca noastră.

Cu Pray începe o corespondență literară în anul 1779 și celalalt învățat sas, Ioan *Seivert*, preotul evanghelic din Gușterița, trimițându-i amănunte istorice de interes românesc, folosite apoi de Pray atât în Dedicția retipăririi din 1780 a cărții lui Samuel *Köleséri* cu titlul de «Auraria Romano-Dacica» apărută întâiu la 1717, cât și în studiul său cu titlul «Commentarii Historici de Bosniae, Serviae, ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae, cum Regno Hungariae» care însă a fost tipărită numai după moartea sa de celebrul istoric ungur, George *Fejér*, în anul 1837.

Dintre prietenii nemți ai lui Cornides mai avem pe renumitul geograf din Pojon, Carol Gottlieb *Windisch*, care figurează în colecțiunea noastră de față cu două scrisori (dintre 1782—83) și pe celalalt iezuit din Ungaria de sus, Carol *Wagner*, care îi scrie în primăvara anului 1787.

Acest polihistor avea de gând să compune o istorie pragmatică a Cumaniei, care se întindea pe teritoriul Moldovei, Besarabiei și a Țării-Românești, despre care aflăm mențiuni și în corespondența sa cu Cornides, din care lucrare ne-a rămas în manuscris colecțiunea sa de extrase din cronici și documente până la anul 1786 cu titlul: «Wagner Caroli e S. J. Collectanea De Regno Comaniae nunc jam sub Nomenclatione Moldaviae, Walachiae

et Bessarabiae noto»¹⁾ precum și un studiu fragmentar care părea a-i fi o introducere²⁾.

Afară de aceștia, mai avem între corespondenții lui Cornides pe baronul Samuel *Szilágyi* din Mediaș, un diletant însuflețit (reprezentat aci prin două scrisori) și chiar un Român, pe prepozitul blăjan Gavriil Grigorie *Maer*, episcopul de mai târziu, care însă semnă ca: Major.

Acești literați își schimbau părerile prin scrisori, cari adeseori sunt adevărate *memorii istorice*, înzestrate cu note critice, cu date bibliografice și chiar cu acte și documente, gata a fi tipărite. Din lipsă de reviste ele rămăneau însă vârite prin sertarele adresaților, ori se prăpădiau sau se risipiau cu timpul, ca de pildă corespondența lui Pray și a altora.

Răsfoind colecțiunile existente ale acestor scrisori răslețe dealungul cercetărilor mele de prin arhive și biblioteci ungare, copiasem cu o deosebită râvnă părțile lor privitoare la Români, respectiv la raporturile dintre Ungaria și Principatele române. Îmi formasem astfel cu timpul un dosar special, mereu în creștere, iar azi, când nu mai am nădejde de a-l mai putea întregi de pe undeva — după cercetări de ani îndelungați — cred că fac un serviciu bun istoriei literaturii celor trei națiuni: ungare, române și săsești, reprezentate în această rară colecțiune prețioasă, care a ajuns să cuprindă 66 de scrisori inedite, pline de amănunte interesante privitoare la istoria Românilor, la desvoltarea literaturii istorice la Români, cum și la legăturile până acum puțin cunoscute ale scriitorilor vechi cu țările române.

* * *

Cuprinsul colecțiunii de față e foarte variat și multiplu, după interesul de studiu — mereu în desvoltare — al autorilor diferitelor scrisori ce-l aflăm într'însa.

Corespondența lui Cornides cu Felmer începe cu amănunte despre *stema medievală a țărilor române*, descrisă în deosebite feluri de istoricii străini, citați cu o rară exactitate, dându-ne o imensă bogăție de știri, culese din cărți azi pe deplin uitate ori abia folosite. Pentru a avea însă date mai sigure Felmer se adresa (în 1762) prietenului său din București,

¹⁾ Citată și folosită de N. Iorga în *Mărunțișuri istorice culese în Ungaria* — Budapesta, 1904, pp. 23 — 27.

²⁾ Titlul său este P. Caroli Wagner, *Dissertatio de Cumania vetere hodiernam Moldaviam, Valachiam, Podoliam et Bessarabiam in se continente*. In folio, foi 22.

Spătarului și apoi Marelui serdar George *Saul*, doctor în medicină și «guvernator de studii» al copiilor lui Scarlat Mavrocordat și totdeodată secretarul afacerilor străine, cunoștința căruia o făcuse, când el din pricina ciumei se refugiase la Sibiu, unde petrecu timp îndelungat, lucrând și prin biblioteci cu dorul de a scrie Istoria țărilor române. Această «Istorie» a și fost terminată în toamna anului 1766 în limba franceză, însă ea din nefericire nu se tipări niciodată, cu toate că autorul ei eră bine pregătit, ca unul care își făcuse studiile la universitățile din Padova și Bologna și care afară de limba sa natală, greacă, vorbea și limba elenă, italiană, franceză și chiar engleză și că eră în acelaș timp și șeful Arhivelor Țării-Românești. Netipărită rămase și Istoria Țării-Românești scrisă de brașoveanul Paul *Benkner*, care după terminarea studiilor sale a trecut ca secretar în Curtea domnească dela București, unde îl găsim ani îndelungați, până pe la 1750, cu toate că opera sa nu ne-a rămas nici măcar în manuscris¹⁾.

Chestiunea a doua care interesă pe istoricii noștri eră aceea a *obârșiei lui Ioan Huniadi*, despre care schimbă multe scrisori, presărate cu date și ipoteze puțin întemeiate, scoase de prin cărțile cele mai rare ale timpului, fără însă a ajunge la vreo rezoluție concretă și indiscutabilă.

Neobosit în studii, Cornides pornește cu Felmer la sfârșitul anului 1762 o nouă corespondență despre *medalia mică a lui Mihaiu-Vodă* din anul 1600, copia căreia o primise dela celebrul numismat german, profesorul Ioan Frederic Joachim. Adunând datele trebuincioase pentru a-și forma o idee precisă despre istoricul acestei monete rare, Cornides saltă de fericire, când primește vreun amănunt folositor dela prietenul său, căruia îi mărturisește — plin de recunoștință — că sunt puțini oameni de felul lui, căci nu i-a putut cere niciodată ceva, ca să nu fi avut dela el deslușirea dorită.

În discuțiunile lor literare, studioșii noștri din lipsă de material îndestulător rătăcesc adeseori și pe câmpii străine, ca de pildă când vorbesc de moneta *regelui Daciei*, pe câtă vreme acesta eră titlul obișnuit al domnitorilor Danimarcei. Însă de multe ori nimeresc bine adevărul, ca de exemplu în cazul discuției persistente asupra galbenului (fenion) cu inscripția «IOANNES WAIVODA» când Cornides — după multă bătaie de cap — ajunge la concluziunea justă că el trebuie să fie al lui *Io. Despot-Vodă* și anume din anul 1563. Deslegarea

---

¹⁾ Trausch, *Schriftsteller-Lexikon*, vol. I, p. 108.

enigmei fusese îngreunată prin faptul fatal că pe exemplarul monetei avute, la locul cifrei de 6 a anului 1563 se află o gaură, adică moneda eră găurită (spre a fi purtată la salbă) tocmai acolo unde eră anul, care apoi cu mare erudiție se putu stabilii conform adevărului.

O nouă și largă temă de tratat s'a ivit în primăvara anului 1764 între Cornides, Felmer și Pray despre *istoria episcopatului Milcov*, sediul căruia le eră aproape necunoscut (căutându-l prin Ardeal, ba chiar și prin Ungaria) până ce chestiunea se desluși pe larg prin opera mare a preotului Iosif *Benkő*, ieșită pe la sfârșitul corespondenței învățaților noștri.

O teză asemănătoare prezentase *titlul Ungro-Valachiei* al episcopilor din Țara-Românească, despre care Cornides schimbase în 1773 cu Pray câteva scrisori. De o valoare reală este însă scrisoarea lui Cornides din 18 Decemvrie 1776 (de sub No. LI) prin care ne comunică textul faimosului *act de donațiune al pretendentului Niculae Basaraba* din tabăra dela Madrid a regelui Spaniei (din 19 Noemvrie 1569), care ne eră cunoscut până acum numai într'un slab extras.

Omitem cu tot dinadinsul înșirarea detaliată ale celorlalte chestiuni ale acestei corespondențe, cari preocupau pe învățații noștri unguri și sași dearândul schimbului lor de scrisori. Însă ca să avem o idee exactă despre felul lor de muncă și zelul cu care erau dedați cercetării adevărului istoric și desvelirii trecutului, trebuie să pomenesc de faptul foarte caracteristic, că pe când Cornides își termină scrisoarea sa scurtă dela 1 Iunie 1779 (de sub No. LVI) observând că i-a mai rămas în ea un loc mare nescris, alătură iute — fără nici o legătură cu textul scrisorii — spița genealogică a arhiepiscopului Nicolae *Oláh*, firește puțin cunoscută pe atunci.

Acest mic episod literar determină foarte nemerit importanța acestor scrisori răslețe, care ici-colea cuprind și lucruri azi cunoscute mai bine, ba chiar și exagerări ori naivități și banalități, care ne fac să zâmbim. Să nu uităm însă că pe vremea vleitului lor — în care au fost scrise — ele împărtășau cunoștințe noi, desgropate de prin cărți rare și documente ascunse, în cercul unei mâne de oameni culți din Ungaria și Ardeal, cu iubire de carte și dorința de a scrie ori măcar cunoaște istoria relațiunilor patriei lor cu principatele române.

Intinsele cunoștințe bibliografice ale acestor învățați și mai cu seamă ale lui Cornides și Felmer, ne pot uimi chiar și azi, mai cu seamă dacă știm că nu dispuneau mai de nici un compendiu al istoriei țărilor române, care îi interesă atât de adânc. Corespondența lor, prezentată acum,

reunită într'un mănunchiu de scrisori, ne dă însă un cadru strălucit despre strădania sfântă a acestor literați de a face istorie română, ocupați în primul rând cu istoria țării lor și astfel ne aduce o bogată contribuție bine primită la cunoașterea mai de aproape a dezvoltării studiilor istorice în Principatele Române, atât de săracă în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea.

Correspondența acestor erudiți am publicat-o aci cu multă grijă, complectând însă lipsurile citatelor și îndreptând micile inconsecvențe ale scrisului, stabilind totdeodată — pe cât se putea — edițiunile cărților citate prin scrisori, citate de cele mai multe ori cu mare superficialitate; adăogându-i la sfârșit chiar și trei scrisori adresate lui Ștefan cel Mare, cunoștința cărora o datorim tocmai mențiunii unuia dintre corespondenți, a lui Cornides din 1776.

SCRISORI LITERARE

(1760—1787)

I

Mediaș, 26 Iunie 1760.

Baronul Samuel Szilágyi către Daniel Cornides.

Celeberrimi Domini *Szászky* conatus, laudem quidem merentur, sed in simul aetatem requirunt hanc, tot laboribus fractus prout polliceri sibi nequit, ita ego publicum intentionibus suis aliquando gavisurum vix crediderim¹⁾.

Caeterum sunt quaedam in futuri operis conspectu annotata, quae, quamvis solide pertractari queant, an tamen calamo committere expediat? merito dubitari possit.

De Dacia Gepidica, Slavonica, Patzinacitica et Cumanica, frustra in ipsa Dacia quicquam quaesiveris, nihil enim heic eorum seu in lapidibus sive in aere monumenti, ne vestigiorum quidem, et nationes, quae antiquam Daciam nunc incolunt, si Valachos excipias, recentiores sunt, quam ut ab illis Getarum, Gothorum Slavorumque originem repetas.

Ut ut de Romanorum in Dacia coloniis multa adhuc reperiantur monumenta, nationemque Valachicam inde originem ducere ipsum idioma, genius moresque non obscure indigitare videantur, qui fuerint tamen sic dicti Daci, quis populus, quaeve eorum lingua? tametsi Romano imperio tot gentium domine formidini olim extiterint, nemo facile dixerit, tanto minus comprobaverit. Nos, qui antiquae Daciae nobiliorem fors partem incolimus, nisi Romanorum exstarent monumenta Decebalum, imo ipsos Dacos aliquando fuisse Transilvaniamque inhabitasse dubitarem, ita tempus omnia vel contrivit, vel commiscuit: ego certe omnem adhibui operam, ut in eorum originem penetrare valeam, cum alioquin Aurariam Daciae, iam ipso Decebali aevo floruisse Romani testentur authores, verum nullum hactenus deprehendi Dacorum, nedum Decebali vestigium. Illi, qui Saxonum originem a Dacis repetunt, somnia, non seria pertractant.

Dabam Mediae, 1760. 26. Junii.

---

¹⁾ E vorba de intențiunea meritosului scriitor-geograf ungur Ioan Tomka Szászky, directorul liceului evangelic din Pojon, de a publica Istoria Ungariei și a popoarelor ei, ceea ce însă nu putu face, murind la 26 August 1762.

II

Blaj, 10 Septemvrie 1761.

Prepozitul Gavriil Grigorie Maer către Daniel Cornides.

Illustris cum Celeberrime Vir, Favitor Colendissime!

Ut primum, Daniel suavissime, Tuas litteras, quois amicitiam amici tentare videris, legere coepi, amorem aedepol erga me Tuum deosculatum, cave enim putes, me hac, qua agitur tempestate ab ullo alio aut elegantiores, aut graviores, aut sane significantiores hoc in genere percepisse litteras; quare scito me et petitioni Tuae hoc ipso continuo curiosum, et Tui ipsius iam amantissimum longeque cupidissimum earum lectione esse factum. Libellum aliquem precum Romanensem Tibi, aut alteri Tuo dari petis? si ideo ut me laudaveritis, negabo, non sum enim tam cupidus meae laudationis, ut illam beneficiorum pretio parare velim; sin quia illo indigetis, polliceor, nihil enim hoc nomine a me petenti facile negaverim. Accipe igitur praesto qualem qualem hic nunc habemus: *devora illum et faciet amaricari ventrem Tuum* (Apoc. 10.V.9), *sed in ore Tuo erit dulce tanquam mel*. Alter fusior hodieque sub proelo est, quem etiam ubi Tibi, tanto homini commode paratum misero, et aequae devoraveris, tunc, crede mihi, *non iucundo errore* modo *Balasfalvini* semper eris, sed, ita vivam, morieris re ipsa Blasensis Daniel: *vana sunt omnia*, ait is Liber, *quae non durant post mortem*; atqui Tu unus haec omnia melius. Caeterum summa omnium, de iis, quae hac prima mea ad Te epistola proposui, est una confirmatio tenelli amoris Tui nostri, mutuaeque exercitationis litterariae constantia, de quibus etiam nihil pluribus credo opus esse. Vale vir Clarissime! Plura otiosus: haec, cum graviora me premerent essemque mille in partes distractus, exaravi Balasfalvae apud Sanctissimae Trinitatis, 10. Septembris 1761.

Magni nominis Tui

cultor praedicatorque indefessus

G. Greg. Praepositus Major mpria

III

Sibiu, 7 Iulie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Quant à la monnoye de *Louis*¹⁾, je suis de votre avis. Ce chef d'oeuvre, pour ainsi dire, d'un coin antique, nous représente la tête d'un more trop bien, pour la confondre avec le buste de Louis. On nous pourroit objecter quelques raisons à douter; mais elles sont légères. 1) On pourroit demander,

¹⁾ Regele Ungariei Ludovic I. dintre anii 1342—1382.

pourquoi une seule tête de More soit exprimé au lieu de trois. *Reponse*: ob defectum spatii. 2) On nous pourroit alleguer l'introduction de Mr. *Szászky* in «*Orbis hodierni Geographiam*» P. II. Cap. XVII. Sect. III. p. 557. qui dit: *Insignia Valachiae* sunt: *aquila nigra*, pede dextro aureae insistens coronae, crucem ore prensat in campo argenteo¹⁾. *Köleseri Auraria* 2), p. 149. ou l'on trouve la description de quelques médailles de Brancovan, et entre autres, ce que suit: «*Ab altera Insigne Valachiae*, quo principes in expeditionibus politicis... utuntur. Corvum vibratis alis, rostro crucem simplicem tenentem supra truncum arboris ramum stantem, ad latera superne Solem et Lunam». (Voyez aussi l'Europ. Fama C. 1). Mais je répondrai, pour moi, que cette aigle ou corbeau ne soit qu'un *Familien-Wappen* du malheureux prince de Brancovan³⁾. Qu'en dites vous? Vous serez, avec moi, de l'avis de Mr. l'Auteur de la Cereographie. Mais pour en être plus certain, j'écrirai à un de mes Ami, Mr. le Docteur *Saul* en Boucharest, qui nous pourra informer, si les trois têtes de More ou l'aigle Brancovan soient les Armes de Valachie. Vous direz que c'est un nouvelle promesse et je n'ai pas encore satisfait à mes premières.

Hermannstadt, ce 7 Juillet 1762.

IV

Jibou, 24 Iulie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Monsieur, L'honneur de Votre lettre m'a causé un plaisir indicible. Les louanges, que Vous donnés à mes reveries, me font grâce plutôt que justice, je ne les attribué qu'à cette politesse extrême qui Vous caracterise. Aussi votre remerciement vaut-il mille fois plus que tout ce que je puis faire, et c'est plutôt à moi de Vous remercier de la patience dont vous daignés lire mes visions creuses. Je suis bien aise que Vous entrés dans mes sentimens touchant la tête de More. Elle est trop bien représentée pour s'y me prendre, comme Vous venés de l'avouer Vous même. Mais seroient ce les veritables armes de Valachie? Voilà la grande pierre d'achoppement. Vos raisons à douter ne sont pas aussi légères, que Vous me les faites envisager peut-être par pure complaisance. Elles ont de quoi embarrasser même un *Spener* 4). Voyons cependant, comment se tirer d'affaire. Vous demandés en premier lieu, pourquoi une seule tête de More compareisse sur les monnoyes de Louis I. au

1) Cartea această citată fu tipărită: *Posonii*, 1748.

2) Renumita carte cu titlul: Samuelis Köleseri de «*Keres-Eer Secretarii Gubernialis Caesareo-Regii*», Principatus Transilvaniae, etc. *Auraria Romano-Dacica*. Cibinii, 1717.

3) Principele Constantin Brâncoveanu.

4) Philippus Iacobus Spenerus, *Theatrum nobilitatis Europae*. Pars I — IV. Francofurti, 1668-78.

lieu de trois, et Vous repondés: *ob defectum spatii*. C'est fort juste. J'ajouterois encore une autre conjecture, puisque une fois nous nous sommes engagés dans un pays des probabilités. Je m'imagine qu'aux vieux tems une seule tête de More constituoit les armes de Valachie, et qu'ensuite on en ait augmenté le nombre jusqu'à trois. La chose n'est pas sans exemples. Louis VII, Philip Auguste, et les suivans rois de France ont porté un seul lis, mais Charles VI. a le premier introduit les trois lis pour armes de France. Voyés *Chiflet*: *Lilium Francicum* ¹⁾ cap. X. f. 75—76. Les armes anciennes des rois d'Angleterre étoient un seul lion, au lieu que ceux d'aujourd'hui montrent trois lions. Voyés *Spelman*: *Aspilogia* ²⁾ fol. 45. Je pourrois citer une infinité d'exemples semblables, car l'Histoire en fourmille, mais c'est vraiment *ob defectum spatii et temporis*, que je m'en passe.

L'autre objection me met l'esprit plus à la torture que la précédente, car elle est fondée sur l'autorité de Mr. *Szászky* jadis précepteur, avec qui je ne voudrois pas me brouiller. Comment faire? Je dirai, que Mr. *Szászky* a raison, et que moi je n'ai pas tort. Il faut donc concilier le précepteur avec le disciple. Pour cet effet je rejette d'abord l'opinion de *Reva* (*Centuriae VII.*) qui donne à la Valachie un lion couronné. «*Cumania*, dit-il, *dicitur terra Valachiae... Insignia habet Leonem coronatum, non absimilem leoni Bohemico, Belgicove*» ³⁾. *Hübner* dans son «*Wappen Register*» suit aveuglément l'avis de *Reva*: «*Einen schwarzen Löwen mit drei Cronen, einen Stern und halben Mond hat Wallachey*». Ces Messieurs devoient pourtant se souvenir, que *Mauro Orbini* ⁴⁾ donne ce lion couronné à la Bulgarie et non pas à la Valachie. Mr. *Szászky* dans son «*Introductio in Orbis hodierni Geographiam*» pag. 567, est parfaitement d'accord avec *Mauro Orbini*, et attribue avec lui à la Bulgarie ce que d'autres adjugent à la Valachie. Pour moi, loin de convenir, que le corbeau avec une croix simple au bec représente les armes de famille du malheureux prince de Brancovan je soutiens plutôt avec Mr. *Szászky*, que ces sont les propres armes de la Valachie, tels qu'on les voit à présent. Mais la tête de More que deviendra-t-elle, me demanderés Vous? J'y repons, que cette tête constituoit les anciens armes de la Valachie, et que le corbeau avec la croix au bec lui a depuis été substitué. Mais quand et par qui ce changement s'est-il fait? Vraiment bien de problèmes à résoudre tout-à-la-fois. Si j'ose Vous apprendre mes pensées là dessus, je crois avoir de fortes raisons de faire *Matthias Corvinus* l'introducteur de ces nouveaux armes de Valachie. Pour s'en convaincre il faut combiner les circonstances, qui suivent:

¹⁾ Ioannes Chifletius, *Lilium Francicum veritate historica, botanica et heraldica illustratum*. Antverpiae, 1658. In folio.

²⁾ Henrici Spelman equitis aurati *Aspilogia*. Londini, 1654.

³⁾ Titlul întreg al cărții este: Petrus de Reva, *De monarchia et Sacra Corona regni Hungariae Centuriae septem*. Francofurti, 1659. (Cu alte trei edițiuni dintre anii 1732—1749).

⁴⁾ Mauro Rausco Orbini, *Il regno degli slavi*. Pesaro, 1601.

1) Premièrement, j'avance que Matthias Corvinus s'est servi pour armes de famille tantôt d'un corbeau avec une bague au bec, et tantôt d'un corbeau, avec une croix au bec. Il y a encore un livre de prières manuscrit de Matthias Corvinus dans la Bibliothèque du Vatican, relié en velours, ou les armes de Matthias Corvinus sont représentés au frontispice avec tous les emaux et couleurs, et ou l'on voit outre les armes de l'Hongrie, de Dalmatie, et de Bohême, encore les armes de famille des Corvins, savoir un corbeau noir tenant au bec une croix. J'en atteste l'auteur anonyme de l'ouvrage: *The present State of Hungary* (London, 1687.) Chap. XIII. pag. 93: «John and Matthias Corvinus, who were kings after him, bore quarterly the Arms of Hungary, the Cross of St. Stephan; those of Dalmatia, and Bohemia, and upon all those, the Arms of Corvin. In this manner they have been found upon a Prayer Book in velom, which belonged to Matthias Corvinus, and is kept in the Bibliothek of the Vatican. On the first page they are disposed in this manner, quarterly: 1. Hungary, Barry Argent and Gules. 2. Gules a Cross double Argent placed upon a Tuff of Earth vert, consisting of three little Hills. 3. Dalmatia, Azure three Leopards Heads coupé and Crowned or. 4. Bohemia, Gules, a Lion, Argent his tail forked, nowed, and passed in Saltier, Crowned langued and Armed or, upon all *the Arms of Corvin, which is or, a Crow conturned Sable, the head returning back to the right-hand, in his Beak a double long Cross placed in Bend*»¹⁾. Il est très probable, que Jean Hunyadi ait le premier changé la bague avec la croix, parce qu'il avoit une très grande veneration pour ce symbole, et que le croix d'or, qu'il portoit toujours attachée au col, lui a sauvé dans une certaine occasion la vie. Voyés-en *Bonfinius* Decades III. liber VI. p. m. 341.

2) Il est constant, que la Valachie après la bataille de Varne a été rendue tributaire à Mahometh I. l'empereur turc, et que les victoires de Jean Hunyadi et de Matthias Corvinus l'ont reconquis de nouveau. *Thuroczi: Chronica* 2) p. V. c. 44. *Michovius* 3) liber IV. cap. 67.

3) Il est notoire encore, que c'est une coutume établie depuis un temps immemorial, que les princes donnent leurs armes aux provinces, les quelles ils ont ou conquises, ou revendiquées. On en trouve force d'exemples dans *Spener* et dans tous les livres de Blason. De tout cela j'infère, que Matthias Corvinus, qui apparemment savoit à fond l'Heraldique; et qui aimoit tant à faire parade avec les armes selon le temoignage de *Bonfinius* Decades IV. liber VII. p. m. 460 (*Palatia erexit haud parum a Romano luxu differentia, ubi laxa triclinia, procita, cubaculaque superbissima, item laquearia ubique varia et aurata, multa insignium varietate distincta*) n'aura certainement pas manqué de donner ses armes à la Valachie delivrée du joug turc, tout de

¹⁾ O cârtică în 12-mo de 168 pagini, foarte rară, descrisă de Conte Alexandru Apponyi, în bibliografia sa cu titlul «Hungarica», vol. II (Budapest, 1902) sub No. 1339 cuprinzând și o descriere a Ardealului și a popoarelor sale.

²⁾ Matthias Michovius, *De Sarmatia Asiana atque Europea*. Basileae; 1532.

³⁾ Ioannes de Thurocz, *Cronica Hungarorum*. Augsburg; 1488. Ediția nouă, revăzută de Schwandtner. Vindobonae, 1746.

même que l'empereur turc est accoutumé d'afficher sa demi-lune dans toutes les provinces et villes, qu'il envahit. Quoiqu'il en soit, Monsieur, Vous ferez très-bien d'en écrire à Mr. le Docteur Saul, qui, je crois, sera en état plus que tout autre, déterminer notre différent. Je souheteriais bien, que Vous engagés aussi cet ami à nous fournir une liste chronologique des tous les Waywodas Valachiens, avec une histoire succincte de leurs exploits, une notice de leurs monnoyes, et s'il se peut, avec la description de leurs armes de famille.

Sibó, du 24 Juillet 1762.

V

Sibiu, 12 Septemvrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mon Ami, Mr. le Docteur *Saul*, à présent Médecin Aulique du Prince de Valachie, m'a répondu en ces termes entre autres :

Les Armes de Valachie sont un corbeau tenant une croix dans son bec, et celles de Moldavie, une tête de taureau, avec une étoile parmis le deux cornes. Pour vous assurer de cela je vous envoie le présent paquet d'une des lettres, que me fait l'honneur de m'écrire quelque foi notre Prince, dans le quel vous y verrez le sceau de Son Altesse. La tête de taureau est jointe; puisque Son Altesse a été aussi long tems Prince de Moldavie. Voici, Monsieur, tout ce que je puis vous écrire à présent sur cette matière. Le reste dans l'avenir.

Ce bon ami s'est retiré à présent de Bucharest, pour éviter la fureur de peste. Il m'a promis, aussitôt qu'il reviendra à Sa Poste, de me satisfaire en toutes sortes des questions que je lui voudrais proposer. Cependant nous sommes au moins par le sceau du prince moderne assurés, que le corbeau n'est des Armes de la malheureuse famille de Brancovan. Votre deduction de ce corbeau m'est probable aussi; peut-être que nous obtiendrons aussi quelque relation certifiée de têtes de Moreau.

À Hermannstadt, ce 12 du Septembre 1762.

VI

Cluj, 15 Septemvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Mais laissons là Aba avec toute sa famille. Parlons un peu de votre itinéraire. Vous avés donc été chez Mr. le Comte de Pollheim? Eh bien, comment le trouvés-Vous? N'est-ce pas vrai, que c'est antipode des gens de

son ordre ? bien éloigné de ses airs despotiques, dont la plupart de ses collègues se piquent. Je fus un jour le trouver, et je puis dire qu'il m'a comblé des politesses. J'ai vu les souterrains de Carlsbourg, et l'arsenal. L'église cathédrale auroit mérité ma curiosité préférentiellement à toute autre chose, mais la précipitation de mon départ m'a empêché de me procurer cet avantage. Ce que vous m'en rapportés, me dédommage en quelque sorte de cette perte. Le chanteur de messe, qui prénoit Isabelle pour Catherine de Brandebourg ¹⁾, m'a sur tout beaucoup diverti. Tout moine qu'il est, apparemment n'est-ce pas celui qui a inventé la poudre à canon ! Ce qui vous paroît le plus remarquable des monuments des héros Transilvaniens, c'est *Iohannes Frater Gubernatoris. Fasching: Novae Daciae* ²⁾ part. II. pag. 58, nous récite son épitaphe de la manière qui suit :

Ioannes vocatus Frater Gubernatoris, Sit iunctus
Coelicis choris, Sit iunctus coelicis choris.

Ce Iohannes n'est pas frère de Jean Hunyadi, car Jean Hunyadi n'a eu qu'une sœur *Marina*, épouse de Mamzilla d'Argyes, grand' mère de Nicolaus *Olahus*, archevêque de Gran. (Voyés Nicolai *Olahi Hungaria* ³⁾ cap. XII. § 3). On ne trouve aucune mention d'un frère de Jean Hunyadi dans quel historien que ce soit. Les livres qui traitent tout exprès de l'origine, de la vie et des exploits de ce Héros incomparable, n'en disent mot. Je l'ai cherché donc en vain dans le livre de *Nagy-Batzai Mátyás*, qui a pour titre : *Chronica avagy Historiás Énec az jeles vitéz fejedelemről, az Hunyadi Jánosról, Erdeli Waydaról, és egész Magyar Országnac Gubernatorról, Annac eredetiről, Nemzetségeről, soc jeles hadairól, gyoezedelmiről, és jeles soc vitéz czelekedetiről* ⁴⁾. 1570 in 4-to. Je ne fus pas plus satisfait de la lecture du livre intitulé : *Ambrosius Literatus de Gercien indicit «Chronica a fundamento et origine Iohannis Waiuodae de Hunyad et filiorum eiusdem, Ladislai Comitis ac Matthiae Regis Hungarorum»*. Colosvárat, 1581 in 4-to. Ce qu'ils m'ont appris, c'est que la mère de Jean Hunyadi s'appelloit *Mard'sinai Ersébet*, qu'elle étoit sœur de *Mard'sinai Gaspar* gentilhomme Valachien, et épouse de *Voic Buthi* père putatif de Jean Hunyadi. Je n'ai jamais vu la Dissertation de M. Iohannes David *Bayer: De Iohannis Hunyadi sive Corvini ortu et nativitate*. Jenae, 1708; mais de l'extrait qu'en

¹⁾ E vorba de sarcofagul reginei Izabella (decedată la 1559) confundată de preotul catedralei cu principesa Caterina, care nici nu a murit în Alba-Iulia.

²⁾ Franciscus Fasching S. J., *Dacia Nova ex probatis scriptoribus deprompta*. Claudiopoli, 1743—44.

³⁾ Nicolai Olahi, *Hungariae et Atila*. Vindobonae, 1763.

⁴⁾ Edițiunea aceasta întâia nu mai există în nici un exemplar și textul cântecului despre faptele lui Ioan Hunyadi ne este cunoscut numai din retipărirea lui aflător în cartea cu titlul «Cancionale» a scriitorului clujan Gaspar Heltai, tipărit în propria sa tipografie la 1574.

donne Czvittinger: Hungariae Litteratae ¹⁾ pag. 107 sequentibus, je saurois juger qu'on y trouvera toute autre chose plutôt, que la mention d'un frère de Jean Hunyadi. Mais supposons que Jean Hunyadi eût eu un frère, certes il est incroyable qu'il auroit été nommé Jean; les Hongrois ne donnant jamais le même nom de baptême à deux frères germains. Qui étoit donc ce *Iohannes Frater Gubernatoris*? C'étoit, si Vous me croyés, *Iohannes Gereb Supremus Regiae Maiestatis in Transilvania Capitaneus* en 1459, frère de Michael Gereb, appelé autrement *Szilágyi* de la province Szilágy, d'où il l'étoit originaire. Ce Michel Gereb ou Szilágyi fut «Gubernator Hungariae» au même tems que Iohannes Gereb fut *Supremus Transilvaniae capitaneus*. Iohannes Gereb étoit donc un beau-frère de Iohannes Hunyadi et un oncle maternel de Ladislas Corvinus. C'est, je crois, la raison, que ses cendres reposent auprès de celle de son beau-frère et de son neveu.

Clausenbourg, ce 15 du Septembre 1762.

VII

Sibiu, 2 Octomvrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Pour le nom de *Tata* vous avez raison de le deriver du latin. Je ne sais pas comme je m'ai pris aux Bulgares? Peut-être que mon opinion m'a séduit, suivant la quelle je crois que les Valaches ne sont pas les descendants de seuls Romains, mais des Getes aussi, des Gothes, Bulgares et autres peuples qui se sont mêlés avec eux.

Pour le «*Iohannes Frater Gubernatoris*» je m'ai fait les mêmes scrupules que vous avez bien voulu alleguer, sçavoir que les Hongrois, et d'autres nations aussi ne donnent guerre le même nom de baptême à deux frères germains. Mais je me repondois, qu'il n'étoit pas certain que ces deux ont été frères germains, et qu'on pourroit même de cette denomination tirer un argument, que *Jean Hunyadi* n'a été pas fils de *Voic Buthi*, mais de *Sigismond* l'Empereur, parce que ce bon Buthi a donné aussi le nom de *Jean* à l'autre fils que faisait son épouse, et dont il croyait pieusement d'être le père. Pour l'autre Voic Buthi étoit Valachien si bien que sa femme, et je ne sai pas si cette nation est si scrupuleuse en donnant les noms à leurs enfants. Cependant nous ne trouvons pas que Jean de Hunyad eut eu un frère, et sur tout une . . . de telle reputation, qu'on l'auroit enseveli dans l'église cathédrale. Je serois donc de votre avis, que ce Iohannes Frater Gubernatoris doit être *Iohannes Gereb Supremus Regiae Maiestatis in Transilvania Capitaneus* en 1459, frère de Michael *Szilágyi* gouverneur d'Hongrie du tems

---

¹⁾ Davidis Czvittingeri nob. Hung., *Specimen Hungariae Litteratae*. Francofurti et Lipsiae, 1711.

de Matthias Rex. Oui j'en conviens, sur tout par ce qu'on voit aussi les armes de Ladislas *Gereb*, évêque de Transilvanie ¹⁾ à l'entrée de cette eglise cathedrale avec l'inscription, que le P. Fasching ²⁾ a marqué aussi:

*Matthiam claro tetigit qui Sanguine Regem
Ista Ladislai signa fuere Gereb.*

Mais je ne sai pas la raison 1) pourquoi on n'a fait pas mention de la famille de *Gereb* dans cet epitaphe du frère de Michael Szilágyi, et 2) pourquoi on a ajouté a ces mots: Sit iunctus coelicis choris, de l'autre coté: *Iohannes Iunior miles dictus de Hunyad*, ce que Fasching a oublié. Peut-être que l'auteur de cet inscription est le *Caput familiae* de ce chanteur de Messe, qui prenoit l'Isabelle pour Catharine de Brandebourg, et qu'il n'a scu pas dire autre chose de ce Jean Geréb, que ce lui, qu'il étoit *frater gubernatoris* et qu'on le nommoit Iunior miles de Hunyad. Pour Jean II je m'étonne qu'on a laissé son monument tout à rien qu'il a été dans cette eglise. Peut-être qu'on s'est contenté d'avoir jetté ses os par les fenêtres.

Cependant je suis ravi de vous avoir eu parlé de ce «frater gubernatoris» parce que je vous ai donné l'occasion de m'informer de quelques livres, que je n'ai pas encore connu. Vous me ferai un grand plaisir, si vous me voulez donner une parfaite description de cette Chronique de *Nagy-Batzai Mátyas* de l'année 1570 et de l'autre brochure d'Ambrosius, de l'année 1581 ³⁾. Caspar *Heltai* a publié 1 ½ decade *Bonfinii postrema*, sous le titre: *Historia Matthiae Hunyadi* (Claudiopoli, 1565 folio) ou il a parlé dans son discours preliminaire: «De Ortu et Natalibus Iohannis» matrem dicitur ex familia *Morsiniana* fuisse. Quum vero nos Valachos ad pedem montium sive radices Alpium habitantes dicamus *Marginales* (Marschinen) subit coniectura Elisabetham illam forte talem Marginalem fuisse.

Hermannstadt, ce 2 d'Octobre 1762.

VIII

Cluj, 14 Octomvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je Vous suis bien obligé de la bonté de m'avoir fait voir le sceau du prince de Valachie. Mr. le docteur *Saul* doit être bien avant dans les bonnes grâces de Son Altesse, puisqu'Elle l'honore de ses lettres. Assurement cet ami mérite

¹⁾ Iezuitul din Cluj, Franciscus Fasching (1686—1747) cu șapte diferite opere istorice, citat mai sus.

²⁾ Mort în anul 1505.

³⁾ Ambrosius Literatus de Gercien, *Szép jeles historids ének*. Colosvárat, 1581.

d'être ménagé, il pourra nous aider beaucoup de ses lumières. Monsieur Antoine Frederique *Büsching* dans son *Neue Erdbeschreibung* (vierte Auflage, 1760), Erster Theil, pag. 1344 et 1345 décrit les armes de Valachie et Moldavie à peu près de la même manière, qu'elles comparoissent sur le sceau que Vous m'avés envoyé. «Das *Walachische Wappen*, dit-il, ist ein schwarzer Adler, der mit beyden Füßen auf einem Hügel steht, und im Munde ein aufgerichtetes Kreuz hält, welches auf der einen Seite die Sonne, auf der andern aber den Mond hat. Das *Moldauische Wappen* ist ein schwarzer Ochsenkopf im goldenen Felde». Pour les armes de Moldavie, Simon *Okolski*: *Orbis Poloni*, tomo II, pag. 226, les decrit mieux que Mr. *Büsching*. «Caput Uri cum cornibus, dit-il, intra quae retinet stellam; in ore tenet circulum, caput est coloris nigri in campo candido». Mais, Monsieur, tout cela ne m'empêche point de soutenir, que les anciennes armes de Valachie étoient une seule tête de Maure, ou trois. Au frontispice de *Levini Hulsii*, *Chronologia Pannoniae* (imprimée à Nuremberg, 1591 in 4-to) on voit entre autres armes aussi ceux de Valachie, gravés en taille douce, représentant trois têtes des Maures avec des bandeaux. Je dirai plus. Feu Mr. *Matthias Bel* dans sa *Notitia Hungariae*¹⁾ tom. II, pag. 572, donne expressement *une seule tête* à la Valachie pour armes. Ainsi Monsieur, Vous voyés que des grands hommes garantissent ce que j'ai avancé à l'égard des anciennes armes de Valachie.

Vous me commendés de Vous écrire mes pensées sur les §§ de Mr. *Bel* touchant les *Wajvodes*. Je ne veux pas Vous refuser mon obeissance. Ce que j'ai à redire contre Mr. *Bel*, c'est que a) la derivation de ce mot, qu'il en donne, ne me paroît pas la meilleure. Je conviens que c'est un mot slavonique, mais composé de: *Woyna*, bellum et *wodit*, ducere, de sorte que ce mot signifiera un: *Belli Dux*. Ma derivation exprime la nature de la chose, et s'accorde mieux avec la manière d'écrire des anciens, qui écrivoient ce mot toujours *Woywoda*, et les scriptores Byzantins: *Βοεβόδ*, et jamais *Waywoda*. Du moins j'ai assez d'amour propre pour préférer ma derivation à celle que *Michael Bentsik*: *Novissima Diaeta Nobilissima* (*Tyrnaviae*, 1722, in 4-to) pag. 67, profère: «Credibile, dit-il, dum illas tres provincias (*Valachiam*, *Moldaviam*, *Transilvaniam*) unus praeses administrasset, titulum *Vaywoda* seu *Vayda* ex corrupto compositum omnium trium usurpavit: quasi *Valacho-Moldavo-Dacia*, primam syllabam a *Valachia*, secundam a *Moldavia* et *Dacia* per corruptelam etc.»

Je m'accorde non plus à *Bel* que b) ce titre n'a été introduit parmi les Hongrois qu'après la conquête de *Hallicie* et *Lodomerie*, c'est-à-dire, après l'an 1185. Mr. *Bel* devoit se ressouvenir que déjà *Constantinus Porphyrogenitus*, qui vecut en 919, appelée chap. 38. les sept capitaines des Hongrois *Boebodi* et qu'il assure expressement que ce titre étoit parmi les Hongrois un *ῥωμα τῆς ἀξίας*. De plus, Mr. *Jean Pelcz* a démontré que les Hongrois avant le duc *Geysa* n'étoient gouvernés que par des *Waywodes*. Voyés son:

¹⁾ *Matthias Bel*, *Notitia Hungariae Novae historico-geographica*. Tom. I — V. Viennae, 1735—42.

Hungaria sub Vaivodis et Ducibus, sive Historica de rebus veterum Hungarorum inde ab origine gentis usque ad Geysae tempora domi militiaeque gestis Commentatio. Sempronii, 1755 in 8-vo.

c) Mr. Bel pour prouver contre *Leonclavius*¹⁾ que les Wayvodes avoient la direction des affaires civiles aussi bien que militaires, cite pour témoin *Szegedi*: *Rubricae Juris Ungarici*²⁾ pars I. pag. 151. n. a.) et je Vous assure que *Szegedi* à l'endroit cité n'en dit mot.

d) Mr. Bel a oublié d'insérer à sa commentation plusieurs choses dignes d'être sues et remarquées. Il auroit du alleguer la loi qui defend de donner cette charge aux étrangers, mais seulement aux Hongrois de nation. Voyés *Timon*: *Imago Novae Hungariae*³⁾ cap. VI. p. 46. que les rois d'Hongrie donnoient souvent la Transilvanie à leurs frères sous le titre de Duché; selon le temoignage de *Dlugoss*: *Historia Poloniae*⁴⁾ ad annum 1164, que les Wayvodes estoient des «*praefecti peculiare comitatus Szolnok interioris*» et qu'ils avoient leurs Vice-Wayvodes. (Voyés *Timon*: *Imago Novae Hungariae*, cap. X. p. 81). Il auroit du refuter *Szegedi* qui in «*Tripartito Juris Hungarici Tyrocinio*», pars III. tit. IV. § 3. prononce en ton de maître: «*Quem reges Hungariae Wajwodam Transilvaniae, eundem etiam semper creabant comitem Siculorum*».

Rien de plus ingénieux ce que Vous proposés au sujet de Iohannes Frater Gubernatoris. Je m'applaudis fort du suffrage que Vous daignés donner à ma conjecture. Cependant ce: *miles dictus de Hunyad* fait que je doute fort, si cette inscription se rapporte à Iohannes Geréb frère de Michael Szilágyi. Car Iohannes Geréb supremus Regiae Maiestatis in Transilvania capitaneus en 1459 portoit le praedicatum de Vingarth, et non pas de Hunyad, ce qui me rend douteux aussi, s'il fut frère de Michael Szilágyi, celui-ci servant du praedicatum de Horogszeg. Qui sera donc ce Iohannes frater Gubernatoris? Ma foi, je n'en sais plus rien. Ce n'est fut assurément pas Iohannes Corvinus fils naturel du Roi Matthias! Car il n'a pas été frère de personne, et outre cela il n'a pas été enseveli à Carlsbourg, mais à Lepoglava en Sclavonie. *Ratkai*⁵⁾ lib. 3. p. 115. «*Accidit mors eius (Iohannis Corvini Matthiae regis filii) anno 504 supra 1000 administrato binis vicibus annos septem tribunatu. Sepultus est Corvinus, pompa celeberrima in Sclavonia in aede Divae Virginis Lepoglavae, cui Patres ex instituto S. Pauli primi Eremitae viventes, cum adiuncto nobili et diviti clastro praesunt, etc.*» Il recite pag. 116.

¹⁾ Istorical german Ioan Leonclavius.

²⁾ Titulul întreg al cărții este: «*Ioannes Szegedi, Rubricae sive synopses titulorum, capitum et articulorum, universi Juris Ungarici*. Vol. I—III. Tyrnaviae, 1734.

³⁾ Samuel Timon S. J., *Imago Novae Hungariae* (Cassoviae, 1734) și alte multe edițiuni, dintre anii 1735—1762.

⁴⁾ Ioannes Dlugossius seu Longinus, *Historiae Polonicae Libri XII*. Lipsiae, 1711. In folio.

⁵⁾ Georgius Rátkai, *Memoria Regum et Banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*. Viennae, 1652.

l'épithaphe de Jean Corvin qui se voit à Lepoglava. Ce ne fut non plus quelques General Hongrois comme le mot: *miles* semble nous faire accroire. *Miles* en ces terns signifioit autant que *Nobilis*. (Voyés *Becmanni*, Syntagma Dignitatum illustrium ¹⁾ dissertatio XIV. cap. I. §. X. p. 1177). Nous savons qu'en 1456 il y avoit un Stephanus *Kemény*, Miles de Gyerő-Monostor Vice-Vajvoda Transilvanus; et celui-ci ne fut assurément pas un soldat. Que je me tourne donc de quel coté que ce soit, je ne sai plus que dire de ce Iohannes frater Gubernatoris; je ne le connois non plus que le grand-Mogol. Ne seroit ce *Iohannes Mohyla*, dont Simon *Okolski*, Orbis Poloni, tom. II, p. 229 escrit en ces termes: «Iohannes Mohyla nominis sui gloriam in Hungaria ita plurimum belli moderamine dilataverat, et Huniadis familiae amor et decor extiterat, ut filiam Despotii in conjugem ipsi obtulerit. Hic utriusque Valachiae fuit administrator perpetuus etc.»

Morsinai n'est pas *Marginalis*, mais *Mardsinai*, famille noble en Transylvanie qui subsiste encore, et qui porte les armes des Corvins, savoir un corbeau tenant une bague au bec. Le proviseur de l'évêque Valachien à Balásfalva, s'appelle aussi Mardsinai à ce que j'ai entendu. On pourroit s'informer de lui des armes, et peut-être que la genealogie de sa famille pourroit peut-être nous aider à decouvrir notre Iohannes frater Gubernatoris. Si je savois que Mr. *Major* Prevôt à Balásfalva, homme qui a étudié longtems à Rome, et qui parle parfaitement bien l'italien, fût actuellement à Balásfalva, je lui ecrirois une lettre à ce sujet, car il est de mes bons amis, avec qui j'ai eu un commerce de lettres, et sûrement il seroit en etât de me donner la dessus tous les avis necessaires. Il n'auroit qu'à consulter certain grand livre manuscrit in folio que j'ai vû dans leur Bibliothèque, et qui contient l'Histoire des Valaches Transilvaniens depuis des siècles bien reculés jusqu'à celui où nous vivons. Elle est tirée des archives, mais ecrite en langue valache.

La famille de *Cholnokosi en Transylvanie descend aussi de la mère de Jean Hunyadi Gouverneur, et porte aussi les armes des Corvins*. Les instruments litteraires des Mardsinai et des Cholnokosi nous eclairoient beaucoup sur notre Iohannes iunior miles dictus de Hunyad.

Clausenbourg, 1762, ce 14 d'Octobre.

IX

Cluj, 23 Octomvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Ma bonne fortune a voulu qu'il me tombât entre les mains un *Compulsorium* de Marie Christierne de l'an 1598 touchant la possession Galatz ²⁾. En voici le commencement: «Maria Christierna Dei gratia Transsylvaniae,

¹⁾ D. I. C. Becmanus, *Syntagma Dignitatum Illustrium*. Pars I—II. Francofurti et Lipsiae, 1696.

²⁾ Comuna Galați din județul Hunedoarei.

Moldaviae, Valachiae Transalpinæ princeps, partium regni Hungariae domina et Sicularum comes etc., nata archidux Austriae, dux Burgundiae, comes Tyrolis et Goriciae etc., Universis et singulis Egregiis, nobilibus pariter et ignobilibus, bonae tamen et honestae famae et conditionis ac alterius cuiuscunque status utriusque sexus hominibus ubivis in hoc regno Transsylvaniae constitutis et commorantibus praesentium notitiam habituris, salutem et gratiam nostram».

Le sceau égale en grandeur celui des autres princes de Transilvanie. Il représente un ecu parti par trois sections. La section à la droite montre les armes des trois nations Transilvaniennes, savoir le soleil et la lune, l'aigle et les sept tours; la moyenne section est coupée, la partie supérieure exhibe les armes d'Autriche, l'inférieure celles de Moldavie, savoir une tête de taureau ayant une étoile entre les cornes, et un anneau dans les narines; la troisième section à la gauche fait voir les armes de Valachie, savoir un corbeau tenant une croix double dans le bec. Tout cela est environné d'une inscription qui contient le titre marqué ci-dessus. De là je conclus, que Marie Christierne mérite une place dans la liste des princes de Transilvanie ad annum 1598 puisque des *Mandatum*s ont été expédiés sous son nom et avec son sceau. Catharine de Brandebourg n'étoit donc pas la seule princesse de Transilvanie, comme l'on s' imagine; Marie Christierne l'étoit déjà avant elle; etc.

Encore une autre curiosité. J'ai fait ces jours acquisition d'une monnoye d'argent hongroise. Le revers montre un ecu couché parti, la section droite exhibe 4 fasces hongroises, la gauche est ouide. À l'angle gauche supérieur insiste un timbre fermé qui a pour cimier un aigle tournant le bec à la gauche. La perigraphe montre les lettres suivantes: † IWAN . . . AB. L'avvers représente S. Ladislas tenant le globe imperial à la main droite, et à la gauche sa halebardes avec l'inscription: IWNIA. Je prétens que c'est une pièce de Iuan Roi d'Hongrie dont parle *Bonfin* Decadis II. Libr. 6. p. m. 177. Et que dirés-Vous, si à l'imitation de Mr. Schwartz je compose une dissertation: *Iwan Rex Hungariae, ex monumento tam historico, quam nummario solio suo restitutus*. Mais laissons-là les visions!

Clausenbourg, 1762 ce 23 d'Octobre.

X

Sibiu, 8 Noembrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mr. le Dr. *Saul* est un sçavant homme, il parle outre son grec moderne, l'ancien grec, l'Italien, le François, l'Anglois. Il a fait ses études en Italie à Padoue et Bologne. Il a fait aussi des voyages en Allemagne, Pais-bas et Angleterre. À present il est Médecin du prince de Valachie, et en même tems

Gouverneur des jeunes princes, ses fils. La fureur de la peste, qui grasse en Buchorest, l'a forcé de se retirer a Campolongo. Il m'a promis dans sa lettre, de me servir de sa connoissance de l'Histoire de Valachie.

Lisez ici sa promesse: «Pour a qui regarde la description de Valachie, en retournant à Bouchorest j'espere de vous pouvoir satisfaire en partie, en vous communiquant les Annotations, que j'ai fait sur ce sujet, et que je les ai laissé là. En attendant je veux vous donner quelque ebauche de la genealogie du Prince, qui occupe aujourd'hui le throne de Valachie. Il est de l'Illustre famille des Maurocordati, que toute l'Europe a retenti de ce nom; petit-fils du célèbre *Alexandre Maurocordato* premier interprète de la Sublime porte Ottomane, qui s'est rendu fameux dans son Ambassade à la Cour de Vienne et dans le traité de Carlovitz auquel il eut lieu de faire briller ses talents, mit le comble à sa renommée, et acquit à la Cour Ottomane une estime si particulière, qu'il fut honoré du titre *τὰ ἐξ ἀποκρίτων* qui signifie: Gardien des Secrets. Outre son adresse dans les affaires civiles, il etoit encore tres sçavant dans toutes les sciences, et est Auteur de plusieurs ouvrages, entre les autre, d'une Histoire Universelle, tres excellente, dans la quelle on trouve une complète Histoire Judaïque. Ses compositions toutes s'expliquent dans les Ecoles de Constantinople et de Valachie au lieu de Thucydide, Plutarque et autres semblables. Le père de Son Altesse etoit le Prince de Moldavie et de Valachie *Nicolaus Maurocordatus*, célèbre aussi pour sa dexterité dans l'Art de gouverner et pour son sçavoir; il etoit d'un genie si sublime qui ne cedit point aux plus sçavants des anciens Grecs. C'est donc de ces glorieux ancêtres, que descend mon tres gracieux Prince, qui m'a pris dans son service non seulement comme Médecin Aulique, mais comme Gouverneur de leurs Altesse ses fils, et comme secretaire des Affaires etrangères; etc.»

De ce Jean frère du Gouverneur nous parlerons un autrefois, quand j'aurai obtenu quelqu'eclaircissement de Charlesbourg, que m'a promis un Ami qui a de la connoissance avec des chanoins de l'Eglise Cathedrale. Je connois Mr. Mayer ou Major et l'autre prevôt de Balásfalva Cariani. Je tacherai obtenir d'eux quelque information en egard des armes du proviseur Mardsinai. Si je ne me suis trop oublié de mon petit peu d'Italien, j'ecrirai au dernier d'eux une lettre dans cette langue là, dans la quelle nous parlames avant quelques mois, quand je le venois trouver à Balásfalva, etant du retour d'Enyed. Mais si vous le voulez faire, ce sera tant mieux fait; parce que Mayor est de vos Amis et correspondants.

Hermannstadt, ce 8 du Novembre 1762.

XI

Cluj, 1 Decembre 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Le portrait avantageux que Vous me faites de Mr. le docteur Saul augmente l'estime, que j'avois déjà pour lui. Vous faites bien de cultiver l'amitié d'un

si savant homme, qui possède tant de langues, qui a tant voyagé, et dont les lumières Vous peuvent être si utiles. Ce qu'il Vous a écrit d'Alexandre et de Nicolas *Maurocordato* grand-père, et père du prince de Valachie moderne, est très-juste. On trouve la vie du premier dans *Ricaut*: l'Histoire de l'Etat présent de l'Empire Ottoman ¹⁾, pars I. et celle du second dans *Del Chiaro*: Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia ²⁾. Alexandre a écrit: Pneumaticum instrumentum, sive de usu pulmonum; Sacram historiam, graece; Commentarios philosophicos et rhetoricos; epistolas et tractationes politicas; Orationem ad Germanos de pace, et l'an 1675 il a traduit en langue turque le «Atlas Hollandicus» de XII tomes, par ordre du Grand-Seigneur. On a encore de lui tomos III Historiae Romanae. Pour Nicolas son fils, outre un grand savoir, et une connoissance merveilleuse des langues orientales et occidentales, il possédoit une bibliothèque fort nombreuse et fort renommée. Il a publié à Leipsic 1722 un traité *περί καθηκόντων*. Voyés de tout cela le Clerc: Bibliothèque ancienne et moderne, tom. XVI, part. I ³⁾.

Clausenbourg, 1762 ce 1. du Decembre.

XII

Sibiu, 29 Decembrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mr. le Professeur *Joachim* ⁴⁾ m'a envoyé une copie de la pièce bien singulière de ce fameux *Mihály Vajvoda*, qui est dans le Trésor numismatique de l'Empereur. Jamais je n'ai pas vu un original d'une monnoye battue par ordre de ce capitain. Aussi je ne me souviens pas d'en avoir lu quelque chose. Je vous l'ai envoye, à fin que vous m'aidiez à lire l'inscription. Je crois qu'elle est corrompue par le sculpteur et qu'on doit lire: *Michael Valachiae Transalpinæ Vajvoda Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius per Transilvaniam Locumtenens, in Cis et Trans Tibiscanis partibus Ei superadditis Exercitus Generalis Capitaneus*. Je crois que cette explication est preferable à l'autre: *Cis et Trans Tibiscanarum partium, et Supremus Exerci us, ou Super Exercituum Generalis Capitaneus*.

Hermannstadt, 29 Decembre 1762.

¹⁾ O edițiune engleză a cărții lui Paul *Ricaut* a apărut în Londra, 1701.

²⁾ Tipărită: Venezia, 1718.

³⁾ Cartea aceasta renumită «Despre datorii» e descrisă mai bine și mai pe larg în *Bibliografia Românească Veche* sub No. 181.

⁴⁾ Profesorul Johann Friedrich Joachim, celebru numismat al timpului, cu multe lucrări importante.

XIII

Cluj, 12 Fevruarie 1763.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Rien de mieux imaginé, que ce que Vous dites de la monnoye de Henricus. On ne peut conjecturer plus heureusement que Vous faites. Oui Monsieur, la pièce de Henricus se rapporte à la victoire, qu'il a remporté sur les *Bubaci* en 1198. Iohannes sur notre pièce n'est autre que Calo Iohannes. La tête de boeuf, qui constitue les armes de Moldavie, prouve que les *Bubaci* étoient les *Moldavi*, appelés Bubaci de βούς à cause peut-être qu'ils portoient une tête de boeuf dans leurs armes, tout de même que quelques historiens ont appelé les françois *Liliati*. (Voyés *Becmann*: Syntagma Dignitatum illustrium diss. VII. cap. III. § 8. pag. 738.) Je prevois l'objection qu'on pourroit me faire, savoir, que Calo Iohannes étoit un prince de Bulgarie et Valachie, et non pas de Moldavie, par conséquent cette pièce n'a point de relation à la défaite des Bubaci ou Moldavi. Je repons que la Valachie *in sensu latiori* renferme outre notre Valachie proprement dite, aussi la Moldavie et la Bessarabie, et c'est dans ce sens que je prens ici le nom de Valachie. Car je m'imaginais que Calo Iohannes prince de Bulgarie n'auroit pas eu le courage de se faire couronner roi en dépit de l'empereur Grec et du roi d'Hongrie, ses voisins et compétiteurs extrêmement puissans, s'il n'avoit possédé tous ces vastes états. Mais quand même cela ne seroit point, la Moldavie n'est elle pas aussi appelée Valachia inferior, pour la distinguer de la Valachie proprement dite, ou Valachia Alpestris? Du moins les écrivains Polonois n'appellent jamais la Moldavie autrement, que Valachie. Au reste, quoique je demeure d'accord que la monnoye en question a été battue à l'occasion de la victoire remportée sur Iohanitus je ne puis pourtant me persuader, que la perigraphe veuille dire: *Iohannes Calo, Tributarius Hungariae*. Car quelle ressemblance y a-t-il entre ces mots, et l'inscription suivante: † N. IOHAN. ON. CALT. De plus, nulle Histoire ne fait mention, que Calo Iohannes ait jamais été tributaire du roi d'Hongrie, et quand même quelque historien l'attesterait, je révoquerois en doute son témoignage. Car si la bataille de l'an 1198 avoit rendu tributaire notre Iohannes, auroit-il osé en 1202, c'est-à-dire quatre ans après cette bataille envoyer à Rome pour y demander une couronne royale? Le roi d'Hongrie ne s'y seroit-il point opposé? Cela n'auroit-il pas rallumé la guerre? Et cette guerre seroit-elle échappée à tous les historiens contemporains? Cela n'est guères probable.

Quels remerciemens ne Vous dois-je point, Monsieur, pour le type de Mihály Vajda! Tout ce que je pourrais Vous en dire est au dessous de ce que je ressens et de ce que Vous méritez. Mon Dieu, qu'il y a peu des gens faits comme Vous! Jamais je ne Vous ai demandé chose, que Vous ne m'ayés d'abord accordé. Certes j'ai honte d'avoir tant abusé de Vos genereuses bonté; aussi bornerai-je à l'avenir mes inciviles prières, et Vous ménagerai plus que je n'ai fait jusqu'à présent, me trouvant tout-à-fait hors d'état de Vous jamais rendre les bienfaits reçus. Pardon, Monsieur, à cette petite

digression. Elle m'est plus chère que toutes les discussions subtiles. Pour revenir pourtant à la medaille de Mihály Vajda, Vous avés raison de lire: *Anno Domini*. Je m'étonne, comment cela ne m'est pas venu dans l'esprit.

Clausenbourg, 1763 ce 12 du Fevrier.

XIV

Cluj, 14 Iunie 1763.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Hier le 13 du Juin je crus encore que votre ducat de *Iohannes Rex Daciae* soit une pièce Transilvanienne; aujourdui le 14-me je ne le croit plus, et qui sait ce que je croirai demain. Ne me voilà-t-il pas un homme bien journalier? Oui, Monsieur, je le suit. Mais ne craignés rien de mon humeur inconstante; elle ne s'étend point jusqu'à l'amitié inalterable que j'ai pour vous.

Voilà les raisons qui m'ont fait changer de sentimens. En premier lieu, Jean de Zapolya n'a j'amaï porté le titre de: *Rex Daciae*, quoique un de ses successeurs au vajvodat, Stephanus Maylath ait en 1539 ambitionné le titre de: *Rex Transilvaniae*. (Wolffgangus Bethlen pag. 99). En second lieu on voit sur la pièce trois leopards dans un ecu, et Vous savés que Jean de Zapolya ne s'est jamais servi de trois leopards pour ses armes. Savés Vous ce que je pense de votre ducat? C'est un ducat Danois appartenant à Iohannes roi de Dannemark, mort en 1513. Car: 1) de son tems et de ses prédecesseurs les rois de Dannemark se son appellés et ont été appellés *Reges Daciae*, comme on s'en peut convaincre de Becmanni Syntagma Dignitatum, illustrium disert. III. cap. II. § 1, pag. 171; 2) les trois leopards constituent les armes de Dannemark.

Clausenbourg, 1763 ce 14 du Juin.

XV

Țibău, 22 Octomvrie 1763.

Daniel Cornides către Iezuitul Ștefan Kaprinai.

Dici non potest, quantum nuperus ille congressus noster suavitatis suae sensum apud me reliquerit. Nunquam certe sine voluptate reminiscor temporis illius, quo de rebus ad Historiae patriae notitiam pertinentibus, intra Musaei Tui parietes, tam suaviter una sumus confabulati; etc.

Iam ad Michaelis Vajvodae perrari nummismatis expositionem pergo.¹⁾ Ex benevola Celeberrimi *Du Val* antiquarii Caesarei communicatione nummum

¹⁾ Medalia lui Mihaiu-Vodă, care este un așa numit «Schaugulden» și descris aci de către Cornides pentru întâia oară în literatură, este identică cu aceia descrisă de Adolf Resch: *Siebtbürgische Münzen und Medaillen* (Hermannstadt, 1901) p. 221 No. 27 și reprodușă în desen pe tabela 65 No. 27.

istum elegantissime aeri incidendum curavit Joachimus Professor Hallensis. Aequat ille nummi uncialis magnitudinem. *Aversa* pars Michaelis Vajvodae chlamydati effigiem exhibet pectore tenus. Ostendit ea nasum aduncum, oculos truces, mystaces rigentes, barbam prolixam. Caput mitratum est; mitrae plumae ardearum insertae. Inscriptio sequens: MICHAEL: VAL: TRANS:VAIW:S:G:RÆ: M: CONS: PER: *Reversam* nummi partem sequens inscriptio implet: A: D: VIGILAN/TIA: VIRTU/TE: ET: ARMI/S: VICTORI/AM: NACT ~ VS ~ 1600.

Hanc inscriptionem ambit alia circularis: TRANSYL: LOCVMT: CIS: TRAN: PAR: EISVP: EXERGE: CAP ~ Ego quidem perigraphen anticae et posticae partis, quae titulum integrum Michaelis Vajvodae complectitur, ita lego: MICHAEL VALachiae TRANSalpinæ VAIWoda, Sacratissimæ Caesareæ RegiÆque Maiestatis CONSiliarius, PER TRANSYLVaniam LOCVMTenens CIS TRANStibiscanasque PARTes, EIusdemque SVPremus EXERcitus GENeralis CAPitaneus.

Videtur hanc meam lectionem confirmare quoad partem Wolffgangi *Bethlen* Historia Libr. X. pag. 782 ad annum 1600: «Michael, inquit, Vaivoda coepit uti sequenti titulo: Michael Valachiae Transalpinæ et Moldaviae Vaivoda, Sacratissimæ Caesareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius et per Transilvaniam Locumtenens».

Litterae *A. D.* in reversa facie significant forte: *Auxilio Dei*, contextus enim verborum reliquorum hanc admittit utique interpretationem; malim tamen dicere litteras istas annum subscriptum 1600 respicere, adeoque designare: *Anno Domini*. Placet iam nummi incogniti quoque descriptionem subiungere.

Sibó, 1763 die 22. Octobris.

XVI

Cluj, 1 Februarie 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Venons à mon paradoxe sur l'origine Polonoise de Jean Hunyadi. En Pologne il y a une famille illustre qui s'appelle *Korwin*. Okolski in *Orbe Polono* tom. I. pag. 459, décrit les armes de ces Korwins de cette manière: «Huius familiae arma constituit Corvus niger stans utrisque pedibus super lignum a frondibus abruptum, rostro aureum annulum gerit, in campo rubeo». Cette famille florissait déjà en Pologne l'an 1224 et se servoit déjà ces mêmes armes, comme Bartholomaeus *Paprocius* dans son *Nidus virtutum* le prouve par un diplôme, dans le quel Conradus Mazoviae dux, dominus et haeres Plocensis, Cervensis, Ravensis etc., militi et praefecto curiae suae Vratislao ius teutonicum et alias immunitates Varsaviae anno 1224 concessit. La famille Polonoise de *Slepowron*, branche cadette des Korwins, se servoit aussi de ces armes longtemps avant Jean Hunyadi. Puisque donc et le nom, et les armes des Corvins furent en Pologne longtemps avant Jean Hunyadi, et y

subsistent encore, j'en deduis la consequence que notre Jean Hunyadi soit d'origine Polonoise. Mais quand et à quelle occasion les ancêtres de Hunyadi soyent venu en Transilvanie, c'est ce que j'ignore absolument. Les seuls archives des familles des Korwins et des Slepowron en Pologne pourroient nous l'apprendre.

Clausenbourg, 1764 ce 1. du Février.

XVII

Cluj, 11 Aprilie 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Vos plaisanteries sur ma correspondance avec Mademoiselle de Korvin, prétendante sur le throne de Pologne m'a fait presque crever de rire. Agréable badin que Vous etes? Vous Vous mocqués donc ainsi des gens? Mais divertissés Vous toujours à mon compte, j'y consens, puisque c'est une marque peu equivoque du retour de votre gayeté, suite naturelle du retablissement de votre santé. Me croirés. Vous cependant, si je Vous dis, que je suit jaloux de votre heureuse decouverte de *Iohannes Zechel frater Gubernatoris?* Oui, Monsieur, je le suis tout de bon, et je vous cederois volontiers et ma correspondance avec Mademoiselle de Korvin, et cet esprit de divination, que Vous me trouvés, si je pouvois me vanter de la gloire d'avoir fait ce coup d'Oedipe. Pour Vous empoisonner en quelque sorte le plaisir de l'invention, Vous pouvés juger que je ne manquerai pas de Vous chicaner de mes objections; bonnes ou mauvaises, n'importe. *Iohannes Zekel*, dites-Vous, *sera venu avec Stojan en Transilvanie, et d'ici en Hongrie au nombre des Heros compagnons de Jean Hunyadi.* Permettés que je vous dise ici que cette assertion ne s'accorde point du tout avec le calcul chronologique. Car si Iohannes Zekel est venu en Transilvanie avec Stojan du tems du roi Matthias, comment pouvoit-il assister à la bataille de Varne en 1444 et y finir glorieusement ses jours? Et s'il y a été tué, comme Bonfin l'assure, comment pouvoit-il revivre, et après venir avec Stojan chez le roi Matthias? Ajoutés que Stojan etoit *puer adhuc*, quand il s'est refugié chez Matthias Corvinus, comme Olahus l'atteste; ainsi Iohannes Zekel frère germain de Stojan, selon Vous, du tems de la bataille de Varne devoit être un enfant qui tette, puisque cette bataille precedoit de 20 ans le couronnement de Matthias Corvin, et par conséquent aussi l'age pueril de Stojan. Comment un enfant qui tette, commandera-t-il une armée? L'autre scrupule, que l'envie et l'esprit de contradiction me suggèrent, est que le mari de Marina s'appelloit *Mamzilla ab Argyes*. Son fils Iohannes d'ou auroit-il pris le nom de *Zekel*, celui de son père etant tout à fait différent? Pour sauver donc Votre hypothèse, il faut admettre l'un de deux: Ou que Marina etoit auparavant femme d'un autre mari, dont elle a eu notre Iohannes Zekel; ou bien que Iohannes Zekel est fils d'une autre soeur de Jean Hunyadi, que de Marina. Mais n'est ce pas nous replongeons de nouveau dans l'incertitude première, dont Vous avés voulu nous tirer?

Clausenbourg, 1764 ce 11 d'Avril.

XVIII

Cisnădie, 20 Aprilie 1764.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Ah! que Vous vous etes bien vengé de mon badinage? Oui, le bon Jean *Zechel* est tué Anno 1444. Il n'a donc jamais vu le Roi Matthias, que, peut-être à la mamelle de sa mère. Quel parachronisme, de le faire venir en Transilvanie avec Stojan? Qu'il soit donc fils d'une autre soeur de Jean Hunyadi, ou d'autre mari de Marina. Mais certes, il n'est pas venu en Transilvanie avec Stojan. Qu'il y soit donc venu avec Jean Hunyadi. Nous pourons dire, que son nom *Zechel* lui est donné en Transilvanie; comme celui d'*Hunyadi* à son cousin *Ioannes*. Laetitia me incantum fecerat!

Heltau, ce 20-me d'Avril 1764.

XIX

Cluj, 2 Maiu 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je suis fâché d'avoir un peu troublé vos cercles touchant Jean Zekel. Mais en falloit-il desespérer d'abord, et falloit-il quitter si tôt un si beau système? N'y auroit-il pas moyen de refaire ce que j'y viens de gater? Eprouvons! Marina outre Stanczul et Stoyan avoit encore d'autres fils; cela est incontestable. Jean en pouvoit être du nombre. Gardons nous seulement de le faire venir à Matthias Corvinus. Olahus ne le dit pas, et nulle nécessité ne nous force à le supposer. Laissons le donc perir, non pas dans la bataille de Varne, comme je me suis trompé dans ma lettre précédente, mais dans celle l'an 1448. Vous conviendrés, que Zekel pour être tué en 1448 pouvoit bien être fils de Marina, la chronologie n'y etant pas contraire. Mais il pouvoit être fils d'une autre soeur de Jean Hunyadi, que de Marina, me dirés-Vous. Point du tout, Monsieur. Nulle histoire ne nous apprend, que Jean Hunyadi eut eu une autre soeur, que Marina; et Jean Zekel devoit être fils d'une telle soeur de Jean Hunyadi, qui fût mariée à un Valachien, puisque Jean Zekel lui même etoit *Praefectus Valachorum* dans l'expédition de l'an 1448. (Voyés *Bonfinii* Decades 3, libr. VII p. m., 341). Tout cela s'accorde parfaitement bien avec Marina, soeur de Jean Hunyadi, epouse d'un Valachien, et Jean Zekel, Corvini e sorore frater, Praefectus Valachorum. L'objection, que l'epoux de Marina s'appelloit *Mamzilla ab Argyes*, et qu'au contraire notre heros est nommé *Jean Zekel*, est faible, et facile à detruire. *Argyes* n'est pas un nom de famille, c'est le nom d'une ville de Valachie, aux frontières de la Transilvanie, où demouroit Mamzilla. Et Mamzilla est un nom de baptême, comme Stanczul et Stoyan. Notre heros pouvoit être appelé *Zekel* parcequ'il est né en Siculie, ou parcequ'il y possedoit quelques

terres tout de même que Jean Corvin, son oncle, est appelé *Hunyadi* de la possession Hunyad, et Michel Geréb est connu sous le nom *Szilágyi*, parce-qu'il naquit à Szilágy.

Clausenbourg, 1764 ce 2 du Mai.

XX

Cisnădie, 9 Maiu 1764.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Vous vous souvenez, que Timon a parlé dans son «*Imago Novae Hungariae*» de l'évêché d'Argies en Valachie, suffragant à celui d'Alba Iulia en Transilvanie. En voila une souscription, qui confirme son adsertion, que nous lisons loco citato p. m. 89, cap. XV:

Et ego Paulus de Vacia *Episcopus Argensis* et suffraganeus Transilvaniensis, damus et concedimus omnibus Christi fidelibus etc. In cuius fidem et testimonium sigilli nostri pontificatus munimine roboravimus. Anno Domini 1480 die 24. Decembris.

Mais quand ce même auteur nous veut faire croire, que l'Evêque de Milkov, après la destruction de son residence en Moldavie est transferé a Berethalom, en Transilvanie, je ne suis point de son avis. Ce village a eu seulement son *plebanus*, qui a été souvent doyen general du clergé des églises saxons sujettes à l'évêque d'Alba Iulia. Et nos premiers surintendents Evangeliques ont eu leurs residence à Hermannstadt. Cependant j'ai trouvé une subscription de l'évêque de Moldavie, suffragant de l'évêque d'Alba Iulia datée à *Hegen*, qui est une village en siège de Schaessbourg. Je crois, que cet evêque a été un de ceux, dont l'institution *Timon* nous raconte: *Imago Novae Hungariae* cap. XIV. En voila la subscription:

Iohannes Dei et Apostolicae sedis gratia *Episcopus Moldaviensis* suffraganeusque Reverendi in Christo Patris et Domini, Domini *Nicolai* Episcopi Albensis Transilvaniensis. Anno 1456. Festo Divisionis Apostolorum.

Mais je ne crois pas, que ce Iohannes a eu sa residence a Hegen; par ce que ce lieu a eu seulement un *plebanus*. Il a *souscrit* une indulgence de la *ville Hegen* daté 1350 die XXIII. Martii. Ainsi je m'imagine, qu'il a été a Hegen comme un passager ou visiteur, detaché par l'évêque d'Alba, et cette demeure temporaire lui aura donné l'occasion à la subscription predite.

Heltau, ce 9-me du May 1764.

XXI

Cluj, 19 Maiu 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Vous confirmés l'adsertion de Timon touchant l'évêque d'Argies suffragant de celui d'Alba-Iulia, par un morceau très-excellent. Je m'etonne

que ni *Haner* in «*Historia Ecclesiarum Transylvanicarum*»¹⁾, ni *Schmeizel* in dissertatione «*De Statu Ecclesiae Lutheranorum in Transilvania*»²⁾ ne fassent aucune mention des évêques d'*Argies*. Le Père Martinus *Szent-Iványi* in «*Dissertatione Paralipomenica Rerum Memorabilium Hungariae*»³⁾ Catal. . . . XI en a ce qui suit : «*Praemitto et noto 8-vo : Transilvaniensem dioecesim antiquissimis temporibus, et longe ante tempora Sancti Stephani Regis, dictam fuisse Argensem et Milkoviensem, uti habetur in Bulla Bonifacii 9-ni et Pii 2-di emanata anno 1464*». Quant à l'évêché de *Milkov*, Mr. Schmeizel n'en sait pas déterminer la siège. Car loco citato p. 15, not. 47, il dit : «*De huius (Milkoviensis) episcopatus sede nihil habeo, quod dicam, tacentibus omnibus, qui ad manus sunt, scriptoribus*». Timon in «*Additamentum ad Imagines Antiquae et Novae Hungariae*» cherche la siège épiscopale de *Milko* en Moldavie. Mr. Ioseph *Zoványi*, senieur de la diocèse réformée *Cis-Tibiscane* la prétend trouver près de la rivière *Theiss* en Hongrie. Voilà comme il s'exprime dans une lettre, qu'il m'a écrit, il n'y a pas longtemps : «*Episcopatus Milkoviensis quaerendus non in Transilvania moderna, sed antiqua, quae comprehendebat comitatus omnes a fontibus Tibisci et Bodrog usque ad influentiam in Danubium, ac proinde coniecturam verosimilem de episcopatu Milkoviensi hanc habe : Macovia, Hungaris Makó vel Milko, Milkovia (quales nominum mutationes frequentes esse, notius Tibi est, quam ut Te edoceam) oppidum antiquum, antiquisque celebratissimum, non longe a Tibisco amne situm in tractu Kunság nunc dicto, in confiniis Baranyaság. Super qua dioecesi Kunság et Baranyaság superintendens reformatus primus creatus est Stephanus Szegedi, cum antea Pontificios haberet episcopos. Uti hi, sic Stephanus quoque Szegedi, subsequentesque superintendentes Macoviae sedebant, ac ob id episcopatus Makoviensis vel Milkoviensis nominatus est, prout a sede episcoporum Transilvaniensium Albensi, episcopatus Albensis, sic Varadiensis, Agriensis, etc. Lapsu vero temporis, sede episcopali sublata, episcopatus nominatus est Cis-Tibiscanus, qui est noster episcopatus etc.*»

Quant à la durée de cette évêché, *Haner* : «*Historia Ecclesiarum Transylvanicarum*» prétend qu'il n'ait subsisté que jusqu'à l'irruption des Tartares sous Bela IV. Mais *Timon* : «*Synopsis Chronologiae*» ad annum 1469 dit expressément : «*Floruit hac aetate Michael episcopus Milkoviensis in Transilvania*». Au reste, je ne crois pas que la résidence de l'évêché de *Milkov* soit transféré à Berethalom. Stephanus *Pongratz* dans sa brochure : *Gesta S. Nicetae veteris Daciae episcopi et apostoli (Claudiopoli, 1750)* 8-vo § X p. 71 en a ce qui suit : «*Tandem iura episcopatus Milkoviensis translata sunt ad praepositum Cibiniensem, interposita tum Romani pontificis, tum Hungariae regis autoritate, ne Albensis episcopus proventus Milkovienses praetenderet*». *Pongratz* soupçonne que Sanctus Nicetas ait institué les deux évêchés d'*Argies* et de *Milkov*. Mais en voilà assez sur ces matières.

Clausenbourg, 1764 ce 19 de Mai.

¹⁾ Tyrnaviae, 1699.

²⁾ Jenae, 1722.

³⁾ Francofurti et Lipsiae, 1694.

XXII

Țibău, 27 Ianuarie 1765.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Votre réponse datée le 3 du Janvier, ne m'a été rendue que le 14 du même mois à Sibó. Je suis charmé que Vous ayés reçu tout ce que j'ai pris la liberté de Vous envoyer. Je le serois davantage, si Vous vouliez bien avoir la grace de me communiquer aussi Votre commentaire sur la médaille de Michael Vajvoda, comme Vous etes intentioné de faire cette faveur à Mr. le Prof. Joachim.

Sibó, ce 27 de Janvier 1765.

XXIII

Cluj, 12 Februarie 1765.

Daniel Cornides către un anonim.

Rogierius et Thuroczius, qui primi asserunt Cumaniam esse Moldaviam auctoritate sua non solum Verböczium et Revaium, sed quod mireris, etiam Timonem et Prayum in errorem induxerunt. Maiorem hac in re fidem scriptoribus rerum Polonicarum habendam esse existimo. Hi Cumaniam, Tartariam Precopensem et Tauricam Chersonesum, regionem Polonorum Russiae conterminam fuisse scribunt. Ita Michovius, ita Cromerus, quibus Cumanii Polowtzi dicuntur. Ipse etiam Anonymus Belae Notarius Cap. 8 et 9 innuere videtur Cumanos et Ruthenos vicinas et foederatas fuisse gentes. Bonfinius etiam tempore Tartaricae invasionis Cumanos ex Sarmatia in Hungariam venisse perhibet, ex qua autem Sarmatiae parte egressi fuerint, non determinant Patzinacitas.

Claudiopoli, die 12. Februarii 1765.

XXIV

Cluj, 31 Ianuarie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

J'étois sur le point de cacheter ma lettre, qu'ont vient me communiquer un diplôme, dont je Vous dois faire part d'autant plus, qu'il réfute la prétendue victoire de Mihály Vajda en 1600, comme sa médaille le marque. Voici donc la copie du dit diplôme, mot pour mot.

Clausenbourg, 1766 ce 31 du Janvier.

NOTĂ. Am omis reproducerea documentului, care formează o simplă danie de moșie a «Statelor și Ordinelor Transilvaniei» pe seama lui Francisc Wass de Czege, dată în Alba-Iulia, în ziua de 22 Noemvrie 1600, vasăzică după bătălia dela Mirislău, în care Mihaiu-Vodă a fost bătut, citat în textul documentului ca «profligatus Waivoda», fiind nevoit a părăsi țara, care fusese ocupată de el — precum se știe — la 1 Noemvrie 1599 și dacă cu toate acestea pe medalia lui s'a bătut anul 1600, lucrul se explică ușor prin faptul, că medalia nu s'a putut face mai curând, încă în anul ocupării Ardealului, la care medalia se referă.

XXV

Comlod, 3 August 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je Vous rends très-humbles graces pour la copie du fenion de Ioannes Waivoda. Mr. Czirbesz ¹⁾ attentif à enrichir ma collection numismatique m'en a fait déjà tenir une copie avant Vous, me priant de lui en dire mes sentimens. Quoiqu'il Vous semble que *salva res est*, la pièce peut, je crois, donner de la torture à qui entreprendroit d'expliquer tout ce qui s'y rencontre. Prononcer, que la monnoye est à *Iuan Waivoda de Moldavie* parce que le nom *Ioannes* s'y lit, c'est aller trop vite, et c'est se tirer d'affaire assez cavalièrement. De grace, que chercheroient les armoires d'Hongrie jointes à celles de la famille Corvin sur une monnoye de Votre *Iuan Waivode*? Pour moi je suis très-porté d'attribuer ce fenion à Iohannes Corvinus fils du Roi Matthias. Le nom Iohannes, les armoires d'Hongrie, celles des Corvins, et la grande conformité de la monnoye avec celles de Matthias Corvinus; toutes ces circonstances reunies semblent favoriser ma conjecture. Suivant cette hypothèse l'an 1503 que l'on voit sur la pièce, ne sauroit être que l'an 1503, qui fut celui de la mort de Iohannes Corvinus ²⁾. Je prévois en partie les objections qu'on pourroit m'opposer. Destitué à présent de mes livres, je ne veux ni les toucher, ni les résoudre. C'est pour une autre fois que je me réserve l'honneur d'en parler plus amplement. Qu'il suffise à cette heure de dire en général, que la vie de Jean Corvinus est encore fort obscure, comme toute la cognation de la famille des Corvins. Avés-Vous, par exemple, entendu dire, qu'il y ait jamais existé une Christina Corvini, nièce du Roi Matthias Corvinus? J'en ai trouvé mention dans *Okolski «Orbis Polonus»* tom. I, p. 214 où il y a ce qui suit: Paniewsky felix in Ungaria Mathiae Regis exercituum curiae dux, cui Matthias *filiam a sorore Christinam Corvini* in coniugium dederat. Hic dum in Poloniam rediit, exercituum regni dux assignatus fuit. Reliquit filios quinque: Sbigneum etc.

Komlód, 1766 ce 3 d'Aout.

XXVI

Cluj, 12 Septembrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Vos remarques sur la monnoye Moldavienne m'ont fait plaisir. L'hypothèse de Son Excellence Mr. le Comte de Lázár est tout-à fait insoutenable. Il est vrai, qu'après la mort de Matthias Corvin, son fils naturel Jean prétendoit à la succession, et que pendant l'interrègne qu'il y avoit entre la mort de Matthias Corvin et l'élection de Wladislas II., c'est-à-dire depuis l'Avril

¹⁾ Ioan Andrei Czibusz, mare numismat din Ungaria de Sus.

²⁾ Greșit căci Ioan Corvin murî în anul 1504.

jusqu'au Juillet de l'an 1490 Jean Corvin pouvoit être considéré comme un *Regulus Hungariae*; mais comme Jean Corvin reconnût aussitôt Wladislas II. pour son Roi légitime, portant lui-même la couronne devant Wladislas II. lorsqu'on l'a inauguré, Jean Corvin ne s'érigeoit plus en *Regulus Hungariae* après l'an 1490. Or notre pièce controversée est frappée tout au moins en 1503. Votre conjecture, Monsieur, me plaît beaucoup mieux, et je l'adopterois sans balancer, si elle étoit soutenue de quelque témoignage digne de foi. Je conviens avec Vous, que le Vajvode de Moldavie Stephanus penchoit tantôt du côté des Polonois, tantôt du côté des Hongrois. Mais il est certain, que l'an 1503 ce même Stephanus de Moldavie se comporta en vassal fidèle d'Hongrie, et que Wladislas II. exerça cette année son *dominium directum* sur Stephanus et sur la Moldavie. (Voyés en la preuve dans *Timon Imago Novae Hungariae* cap. XIV. p. m. 147 et 148). Quel droit auroit donc eû Jean Corvin de frapper cette même année des monnoyes Moldaviennes au préjudice du Roi Wladislas et du Vajvode Stephanus? Si j'ose avancer mes rêveries creuses dans une matière si obscure, je m'imagine que la famille des Corvins avoit d'anciens droits sur la Valachie et Moldavie. Voilà les fondemens de ses droits:

1. De la famille polonoise Corvin il y a une branche, qui préférant la nomenclature polonoise, se nomme *Hrana*, c'est-à-dire *corbeau*. Un de ces *Hrana*, appelé *Wk Hrana* vint s'établir en Bosnie, dont le descendans devinrent «Duces S. Sabae» ou maîtres de cette province qu'on appelle Hertzegovina. Voyés *Du Fresne Famili Dalmati*¹⁾ cap. XII. §. 2. Il est probable que ces *Wk Hrana* étendoient leurs conquêtes, que quelques-uns de cette famille vinrent en Valachie, et qu'ils s'y aggrandirent jusqu'au point d'en combiner le Vajvodat avec leur famille. Dans *Du Fresne*, loco citato, cap. IV. §. 61 il est mention d'un *Vulcaicus Valachiae Voevoda*. Or, *Wk*, *Vulcus*, *Vuch*, *Vulcaicus* ne sont que le même nom, qui signifie *loup*. Voyés *Du Fresne*, loco citato, cap. III. §. 53. C'est pourquoi *Bonfin* Decades III. lib. 10. exprime aussi ce nom par *Lupus*. Le corbeau, qui fait les armoiries de la Valachie, confirme encore mon opinion, puisque *Hrana* signifie un *corbeau*. De ces *Wk Hrana* Vajvodes Valachiens est descendu apparemment Jean Hunyadi Corvinus, dont le père portoit le nom: *Voik* ou *Wk Buti*.

2. Jean Hunyadi reçut un diplôme de Wladislas II. par le quel il lui fit la donation de Bulgarie, s'il peut l'arracher des mains des Turcs. *Callimachus* Lib. III. pag. 490. apud *Schwandtner*²⁾, en parle ainsi: «Hic (Hunyadi) Regia sponsione pellectus, quum Wladislaus promississet ei Bulgariae regnum, et litteras quibus id continebatur, etiam quorundam procerum subscriptione firmatas ei in fidem dedisset; etc». Or la Valachie étoit jointe autrefois à la Bulgarie, comme, par exemple, Calo Iohannes prince des Bulgares et Valachiens nous en fait foi. C'est pourquoi les Valachiens sont souvent appellés

¹⁾ Carolus Du Fresne, *Illyricum... sive Historia regnorum Dalmatiae*, etc., Posonii, 1746.

²⁾ Ioannes Georgius Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. (Cura et studio Matthiae Belii). Tom. I—III in folio. Lipsiae, 1746—48.

Bulgares par les historiens Byzantins, tout de même que les écrivains Allemands entendent souvent sous le nom d'Hongrie aussi la Transilvanie.

Voilà des conjectures, Monsieur, qui sentent une cause désespérée, et que Vous ne goûterés guères. Il me vient encore une pensée. Qui sait, si la monnoye en question ne doit être attribuée à Iohannes Mohyla. *Okolski*: Orbis Poloni tom. II. p. 229. en dit ce qui suit: «Iohannes Mohila nominis sui gloriam in Hungaria ita plurimum belli moderamine dilataverat, ut Huniadis familiae amor et decor extiterat, ut filiam Despotii in coniugem ispi obtulerit. Hic utriusque Valachiae fuit administrator perpetuus sub Alexandro principe Valachiae, cui etiam ex Despotiis coniux fuerat, nam debilitate oculorum et corporis consumebatur. Reliquit hos filios: Hieremias primus filius, palatinus Valachiae; Constantinus filius primus Hieremiae, palatinus Moldaviae; Alexander alter filius Hieremiae, et iste successerat in dominium Moldavicum; Simeon tertius filius erat Iohannis Mohyla, et huius filius quintus Moyses. Hic vicibus alternis palatinus Moldaviae denunciatus, inconstanti senatorum iudicio turbatus, deposuit cum summo detrimento propriae substantiae regimen et palatinatum; etc.». Il semble qu'Okolski insinuë, que Iohannes Mohyla avoit une fille de Hunyadi. Car comment Hunyadi auroit il pû disposer d'une fille d'autrui? Et Iohannes Mohyla comment auroit il pû être *Huniadis familiae decor*, sans quelque affinité? *Despotius* donc, dont parle Okolski, ne sera une autre personne que Hunyadi lui-même, car les Vajvodes de Valachie ne sont jamais appelés *Despotii* par Okolski, mais toujours *palatini* ou *principes*. Mais je brise sur cette matière, qui m'est si obscure. Avant pourtant que de quitter ce sujet tout-à-fait, je dois chanter Palinodie, et remarquer encore, que je me suis trompé en soutenant que l'an 1503 fut celui de la mort de Jean Corvin, fils naturel du Roi Matthias. C'est un anachronisme d'autant plus pardonnable, que destitué des livres je me fiois uniquement à ma mémoire. Jean Corvin est mort: «Anno Domini Millesimo quingentesimo quarto, Octobris duodecima die, hora undecima nocturnali» comme nous dit son epitaphe à Lepoglava, recité tout au long par Ratkai.

Clausenbourg, 1766 ce 12 du Septembre à la hâte.

XXVII

Sibiu, 20 Octomvrie 1766.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mr. le Docteur Giorgio *Saul*, Médecin du Voyvode de Valachie Charles *Gyika*, est revenu de son voyage, qu'il a fait l'été passé pour Leipsic, Halle etc. Aujourd'hui il quitte Hermannstadt pour retourner à Bucarest. Il m'a assuré qu'il a composé un oeuvre historique des Woyvodes du dit país, en langue françoise, et qu'il en veut regaler le public mal informé des affaires Valachiennes. Je me promets beaucoup de cette production; parce qu'elle doit être fondée sur des monuments, dont il a eu l'accès étant aussi secretaire du prince regnant.

La médaille de *Decebalus* dans les mains de Mr. Fridvalsky¹⁾ est un bijou, c'est vrai. Mais je crains bien que ce bijou perdra son prix, aussitôt que vous l'aurez vu. Je vous conjure de m'en donner une copie.

Hermannstadt, ce 20 d'Octobre 1766.

XVIII

Spisska Nová Ves, 24 Octomvrie 1766.

Ion Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Als ich eben im Begriff war, Sie aus Ihrem tiefen Traum, in welchen Sie, bey dem Nachdenken über den Rätzel-Pfennig Iohannis Waivodae gerathen sind, zu erwecken: bringt man mir das sehr werthe Antwortschreiben vom 9. Octobris von der Post. Wie, werden Sie sagen, kann ich denn wissen, dass Sie über dem Nachsinnen bey dem waivodalischen Pfennig, geträumet haben? Ein französischer Brief, der sich so anfängt: «Vos remarques sur la monnoye Moldavienne, m'ont fait plaisir etc.» hat mich davon belehret. O, wie bricht man sich doch die Köpfe über diesen Rätselpfennig! Herr von Baussnern hat mir verschiedene Gelehrten-Anecdoten darüber eingeschickt. Das Urtheil des Herrn Hofrath *Kollárs* über diese Münze lege ich meinem Briefe bey²⁾. Es kann seyn, dass Sie es von Herrn Felmer noch nicht erhalten haben. Es verdient in Wahrheit dieser so seltener Pfennig eine nähere Beleuchtung. Um deswillen habe ich auch unserm grossen Schwarz einen Abdruck dieser Münze zugeschickt und mir seine Meinung darüber ausgebeten. Wo es nur seine gehäuften Arbeiten zulassen, so wird er uns seine Anmerkungen darüber gewiss mittheilen.

Igló, den 24. Octobris 1766.

XXIX

Cluj, 28 Octomvrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je ne m'étonne pas que mes conjectures sur la monnoye Moldavienne ayent été desaprouvées par Monsieur de Baussnern, puisqu'elles m'ont déplû

¹⁾ Iezuitul ungar Ioan Fridvalsky (1730—1784) care pe vremea aceasta trăia în Ardeal.

²⁾ Die Zeichnung des Pfennigs hat er genau examiniret, und meynet es würde der 5-er ein 4-r seyn, weil die alten 4-r gar ohnkennbar wären. Er sagt 3 # dafür geben zu wollen, wenn er ihn originaliter sehen könnte. Denn ob es ein wahres Original seye, könne er, ohne mit Augen selbst zu examinieren, nicht wissen. Er kommt mit Tit. H[errn] Stadt-Pfarrern überein, nur giebt er nicht zu, dass Iohannes Corvinus im 5-ten Saeculo noch gelebet, oder zu Anfang desselben sich hätte *qua Vaivoda Moldaviae* erklären können.

à moi-même. Monsieur Kollár le clairvoyant (si Diis placet) comment ose-t-il vous accuser du *vitium subreptionis*, comme si les Transilvaniens n'avoient pas d'aussi bons yeux que lui? Mais supposons avec Monsieur Kollár, que nous autres pauvres borgnes Transilvaniens nous nous fussions trompés, et que l'époque de la monnoye fut 1403, qu'en gagnera-t-il? Rien à mon avis. Certes Monsieur Kollár, ce grand historiographe, n'auroit pas dû ignorer, qu'au siècle XV ce n'étoit pas encore la mode de mettre les époques (die Jahrzahlen) sur les monnoyes, ni hongroises, ni d'autres quelconques. Que juger donc de la monnoye controversée? Ma foi, je n'en sais rien. Peut-être l'ouvrage de Monsieur le Dr. Saul nous aidera un jour à éclaircir ces doutes. Grand Dieu! que j'ai impatience à lire son Histoire des Wayvodes Valachiens! Je voudrois qu'elle fût déjà imprimée, je voudrois qu'elle se trouvât déjà entre mes mains. Apropos de ceci, il est bon de Vous avertir, que j'ai trouvé dans Reinoldi *Heidensteinii De bello Moscovitico Commentariorum Libri sex* (Cracoviae, 1584 folio) plusieurs Wayvodes Valachiens, et entre autres deux, qui s'appelloient Iohannes, l'un *Iohannes Podkova* (Lib. I. p. 11) l'autre *Iancola*, dont il y a Lib. I. p. 3 ce qui suit: «*Petrus (Valachiae Vaivoda) Achmetis studio de principatu actus, inque eius locum Iancola quidam e Saxonibus Transilvanicis oriundus, sed qui non modo nationem Valachicam, verum genus etiam principum Valachiae ementitus fuerat, provinciae impositus fuit; etc.*» Heidenstein étoit secrétaire du Roi de Pologne Stephanus Báthori. Il a dédié son livre à Sigismond Báthori prince de Transilvanie. On y trouve des choses très-curieuses et surtout quelques anecdotes peu connues de Caspar Bekes.

Clausenbourg, 1766 ce 28 d'Octobre.

XXX

Cluj, 20 Noemvrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Apropos des médailles Transilvaniennes, je dois Vous avertir, que Monsieur de Bausnern le père, m'aît envoyé dernièrement par Monsieur Gross coroyeur à Hermannstadt 12 ducats fin d'en acheter pour Monsieur Czirbesz certaine médaille d'or pesante 10 ducats. C'étoit la médaille de Christophe Bathori avec l'inscription: *Virtus unita valet*. Le possesseur de la médaille l'ayant eu en double, vend celle qui lui reste encore, pour d'autres 12 ducats. Puisque cette pièce rarissime manque à Monsieur de Bausnern, comme le Catalogue de sa Collection numismatique communiqué par Monsieur Czirbesz m'en fait foi, je Vous prie, Monsieur, de lui en donner avis, et de l'assurer, que s'il a envie de l'acheter, je pourrai la lui procurer pour le prix marqué.

Il est tombé entre mes mains certaine médaille d'argent de la grandeur d'un ecu, très-singulière, dont l'avvers montre un buste d'une personne couverte d'un tourban, et tenant devant soi un bouclier, avec la perigraphie: VHE MICHI. Le revers sans inscription, représente des personnes nues

combattantes, qui semblent avoir terrassé un ennemi couché par terre. Le possesseur de la médaille s'imagine qu'elle se rapporte à quelque Vajvode Valachien de la famille *Michne*, et son opinion ne parôit pas destituée de vraisemblance. La connexion des matières semble me conduire à notre monnoye Moldavienne controversée, marquée du nom *Iohannes Waivoda* et des armoiries de Hongrie et des Corvins. Vous savés ce que j'ai à redire au jugement de Monsieur Kollár. L'hypothèse de Son Excellence Monsieur le Comte de Lázár n'est guère plus soutenable. Vos conjectures, Monsieur, étoient bien ingénieuses, mais il leur manquoit le suffrage de quelque témoin recevable. Quant à mes reveries sur ce sujet, elle étoient tirées de trop loin, et sentoient une cause desespérée. Souffrés, Monsieur, que chantant la Palinodie, j'aille substituer une explication contraire à ma précédente. Il se peut qu'en revoquant mes erreurs antérieures, je risque peut-être de tomber dans des erreurs plus lourdes encore. N'importe. Je n'ai point l'infaillibilité du Pape, et mes avis ne sont point du tout canoniques.

Mais venons au fait. La monnoye exhibe l'an 1503. Nous avons la liberté de substituer au lieu du trou, qui est entre 5 et 3, tel nombre que bon nous semble, pourvû qu'il s'accorde avec le reste. Disons donc que l'époque de la monnoye est 1563 et que Iacobus Heraclides, Waivode de Moldavie en est l'auteur. Plusieurs raisons confirment cette hypothèse. Les voici :

1. Le nom *Iohannes Waivoda*, qu'on lit sur la pièce favorise ce sentiment. Vous savés que Iacobus Heraclides s'est fait couronner en 1561 et qu'à l'occasion de son sacre il a changé son nom de baptême en celui de *Iohannes*. Siglerus, témoin contemporain, in *Adparatu Beliano* ¹⁾ pag. 84 en a ce qui suit : *Despota Vaivoda Moldaviae (Iacobus Heraclides)... diademate regio... coronatus est et vocatus Ioannes*. Neque ulli Vaivodarum ante ipsum permissum est, ut corona uteretur ²⁾.

2. Ce Heraclides s'étant fait couronner il est très probable, qu'il ait été le premier qui se soit arrogé le droit de Majesté de battre des monnoyes Moldaviennes, et qu'auparavant les habitants de Moldavie se soyant servis des monnoyes Hongroises, Polonoises ou Turques, selon les Seigneurs feudaux différents qu'ils reconnoissoient, tout de même que la monnoye Turque a cours en Moldavie aujourd'hui, la province étant sous la clientèle de la Porte Ottomanique. Ce que je viens de dire, acquiert un nouveau degré de vraisemblance, quand on fait attention au passage de Siglerus, qui à l'endroit cité suit immédiatement : *Primus quoque hoc anno (1561) taleros argenteos in ea provincia (Moldavia) cudi fecit (Heraclides)*. Je crois qu'il y a ici dans le vocable *Talerus* une synecdoche speciei pro genere, et que conséquemment sous ce mot on doit sousentendre celui *Moneta*. Car pourquoi dire : *Taleros argenteos*? Est-ce qu'il y en a d'autres ecus que d'argent? À moins donc que nous n'accusons le bon Sigler d'avoir employé une épithète, je ne dirai

¹⁾ Matthias Bél, *Adparatus ad historiam Hungariae*. Decades II. Posenii, 1735—46.

²⁾ Știrile privitoare la istoria țărilor române ale cronologiei lui Mihail Siglerus sunt retipărite din publicațiunea de mai sus a lui Bél 1) de către Alexandru Lăpe-dată în «Anuarul Institutului de Istorie Națională» din Cluj, vol. II pp. 365—371.

pas pléonastique, mais tout-à-fait oisif, nous sommes obligés de prendre le vocable *Talerus* pour celui de *moneta*. C'est pourquoi je préfère la justesse d'expressions d'Istvánfi à la façon de parler *in sensu latiori* de Sigler, et cela d'autant plus qu'Istvánfi nous circonscrit le fait plus en détail. Voilà comme il s'exprime Lib. XX. p. m. 250: «Despotes (Heraclides) liberam quidem, sed vacuam, inanem et exhaustam provinciae (Moldaviae) possessionem obtinuit, gravissimisque statim initio regni difficultatibus, sed omnium maxime pecuniae inopia circumventus est. Nam et sumptus in dies crescebant, neque quidquam erat in aerario, quod Alexander expilaverat, unde militibus stipendium solveretur, quos dimittere non erat tutum... Sed quia illa (pecunia) tam cito colligi nequiret, quantam celeritatem necessitas requireret, candelabrum, quod Alexander ex solido argento ingentis ponderis parari iusserat, ac monasterio Graecorum, quos Calojeros vocant, monachorum dedicaverat, conflari, et ex eo *monetam* cudi iussit: ex eaque *moneta*... stipendium exsolvendum curavit». Il est incontestable, que Heraclides ait fait battre du gros chandelier plus de monnoyes menuës, que d'ecus, parce que le montant étoit destiné à salarier les soldats, qu'on ne paye pas assurément par ecus, surtout quand'on est si indigent et qu'on manque absolument d'argent, comme Heraclides. De-là je conclus que notre pièce Moldavienne en question est un «nummus castrensis» de ce prince infortuné.

3. Les armoiries qu'on voit sur la pièce semblent combattre mon système, et le détruire du fond en comble. Mais il est aisé de lever les difficultés. On y voit les armoiries de Hongrie, et un petit ecusson au milieu, qui fait voir un oiseau. Mais quel droit avoit donc Heraclides sur l'Hongrie? Aucun. Aussi ne sont ces des armes de prétension, mais de patronage, comme l'on s'exprime dans l'Art du Blason. Heraclides s'est rendu maître de Moldavie uniquement par le secours des troupes hongroises, comme Istvánfi (loco citato) nous le raconte fort au long. C'est pourquoi il a dû insérer les armes d'Hongrie à ses monnoyes par reconnaissance. La chose n'est pas sans exemple. J'en pourrais alleguer mille pour un. Je me contenterai d'un seul du siècle de notre Heraclides. La ville de Genève affiche les armoiries de la France à la tour de l'église cathédrale, lorsque le duc de Savoye assiegeant Genève en 1582 fut contraint par les troupes auxiliaires de France de lever de siège. Voyés *Khevenhiller* in *Annalibus Ferdinandaei*¹⁾ tom. II. pag. 264.

Quant à l'oiseau dans l'ecusson, ce n'est pas le corbeau des Corvins, mais ce sont ou les armes de famille de Heraclides, ou plutôt (Heraclides fils d'un matelot de Crete étant né roturier, sans armes de noblesse) ce seront les armes de son épouse, fille de Zborowski, palatin de Cracau. Il est certain, que la famille Polonoise de Zborowski porte pour armes un epervier. Voyés *Okolski*: *Orbis Poloni* tom. I. pag. 320.

Voilà mes conjectures à la hâte, que je rendrais peut-être plus probables encore, si je possédois l'opuscule intitulé: *Antonii Mariae Gratiani De Ioanne*

¹⁾ Frantz Christian Khevenhiller: «Annales Ferdinandaei». In folio, vol. I—XII. Leipzig, 1721—26.

Heraclide Despota Valachorum Principe Libri tres ¹⁾, et de Iacobo *Didascalo*, Ioannis fratre, Liber unus. Editi ex Manuscripto Bibliothecae Zaluscianae Warsaviae, 1759 in 8-vo.

Clausenbourg, 1766 ce 20 Novembre.

XXXI

Cluj, 20 Decembrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je me réjouis en verité de ce que mes rêveries sur la monnoye Moldavienne ne Vous ayent pas tout-à-fait déplû. Mais jugés de l'inconstance de mes sentimens journaliers, je suis porté à revendiquer la pièce à Jean Corvin, fils naturel du Roi Matthias I. Les raisons qui me le persuadent, vous seront exposées une autre fois. Vous ne supposés pas assez de courtoisie à un Vainode Moldavien pour accorder aux armes de sa femme la place la plus honorable de l'écu. Une pareille galanterie dans un Moldavien m'est aussi bien suspecte qu'à Vous. Mais le milieu n'est pas toujours la place la plus honorable; c'est quelquefois la dernière, comme par exemple, dans les armoiries du duc de Mecklenbourg, l'ecusson au milieu représente les armes de Stargard, qui sont de toutes les autres les moindres.

Clausenbourg, 1766 ce 20 du Decembre.

XXXII

Neudorf, 11 Ianuarie 1767.

Ioan Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Nun habe ich auch unseres gelehrten Schwarz Meinung über diesen Pfennig erhalten. Hier sind seine eigene Worte:

«Bald hätte ich vergessen, Ihnen Rede und Antwort wegen Ihres angefragten Vayvodalischen Pfenniges zu geben. Er ist kein veritabler Corvinianer. Davon abstrahiren Sie; sondern ein ächter Moldauer oder Valach. Die Regenten dieser Lande, *homines plerumque novi*, haben die unverschämte Dreistigkeit angenommen, ihre Geschlechter bald von den Constantinopolitanischen Kaysern, vielleicht auch von den Corvinern herzuleiten. Nur ist mir die Moldau-Walachische Historie noch unbekannt». So weit unser grosser Schwarz. Mit dem heutigen Posttag überschreibe ich solches dem Herrn Baussnern, und setze drey Ursachen hinzu, warum ich dieser Meinung des Herrn Superintendenten beypflichte und bemeldeten Pfennig für keinen Corvinianer mehr halte. Wer nun dieser Johannes sey, muss aus der Moldauischen Historie untersucht werden; und da gefällt mir gewiss recht wohl, Ihre letztere Meinung von dem Johannes Heraclides, nur wünschte ich Ihre Gedanken darüber vollständig zu lesen. Sie werden mir doch die Mittheilung derselben nicht abschlagen.

¹⁾ Tipărită: Varsoviae, 1759.

Herr Rector Benczur hat in dieser Sache auch an mich geschrieben. Er beruft sich auf den Herrn Hofrath Kollár, dem er die Untersuchung dieses Pfenniges aufgetragen ¹⁾).

Neudorff, 11. Jänner 1767.

XXXIII

Bratislava, 25 Martie 1767.

Iosif Benczur către Iezuitul George Pray.

Scribitur mihi ex Transylvania Georgius *Saul*, Archiater et Archivarius principis Valachiae Caroli Gyika ²⁾, in Moldaviae Valachiaeque historia, ex diplomatibus aliisque fide dignis monumentis eruenda, conscribendaque desudare. Adferet ille sine dubio, multa, quae cum historia Ungarica, cognationem habent et forte etiam rebus nostris lucem aliquam affundet.

Posonii, 25. Martii 1767.

NOTĂ. Despre acelaș lucru fu avizat Pray și din partea lui Samuel Székely de Doba (din Eperjes, 12 Aprilie 1767) scriindu-i: «Secretarius moderni wayvodae Valachiae scribit historiam Wayvodarum ex diplomatibus».

XXXIV

Târgu-Murăș, 8 Noembrie 1767.

Baronul Samuel Szilágyi către Daniel Cornides.

En fidem, quam dederam solutam, en documentum, quod ego propriis manibus ex originali descripseram, vel excerpseram potius; nam in extenso describere non vacavit, ipsum tamen originale de verbo ad verbum descriptum brevi obtenturum spero. Dum ergo Iohannes Corvinus, Woyk de Chiolnok, fratrem suum condivisionalem nominat, eo ipso agnoscit ex eodem generationis trunco cum Chiolnok descendere, consequenter dubium nullum est, neque ex Corviniana Romanorum, neque ex Szekeliorum de Hunyad descendisse.

Maros-Vásárhelyini, 1767. 8. Novembris.

Collationales Domini Ioannis de Hunyad de anno Quadragesimo octavo supra Millesimum quadringentesimum, festo Decollationis Ioannis Baptistae, Egregio Woyik de Chiolnok, ac filiis suis Ladislao et Sandrino, nec non Daan filio Jarislao de dicta Chiolnok, fratribus suis condivisionalibus, super possessione Chionakos et Dobocha in comitatu Hunyadiensi existentibus intuitu omnium immunitationum collatae, per [principem] Gabrielem Báthori anno 1609 confirmatae, docent Ioannem Corvinum consanguineum fratrem fuisse praedictis Chionakiensibus, adeoque originem non ex antiqua Romanorum Corviniorum familia (ut Bonfinius fabulatur), sed ex Transylvania ex familia Marsinai, unde et Chionakienses descendunt.

¹⁾ Repetă cele scrise de dânsul și publicate pe pag. 35 nota 2.

²⁾ Înțelege pe Domnul Scarlat Ghica care domni până la 2/13 Decembrie 1766.

XXXV

Târgu-Murș, 26 Noembrie 1767.

Baronul Samuel Szilágyi către Daniel Cornides.

Redeo ad Iohannem Hunyadi: extractus Tecum communicatus, ex authenticoque instrumento exscriptus fidem apud Te habere potest.

Patet ex eo, Ladislaum et Sandrinum filios Woyik, nec non Daan, filium Jarislai, Iohannis Hunyadi fratres condivisionales fuisse, unde consequitur:

1-mo. Hos quatuor fratres communem generationis truncum habuisse; cum vero communis generationis truncus supponat vel communem patrem et diversam matrem; vel communem matrem et diversum patrem; vel denique communem patrem et matrem simul. Hinc ex eodem extractu consequitur.

2-do. Hos quatuor fratres ex eadem matre, sed diverso patre susceptos fuisse; nam Ladislai et Sandrini pater Woyik, Daani autem Jarislaus fuisse in memorata collatione perhibentur, nulla Iohannis Corvini patris facta mentione.

Porro 3-io consequitur e praemissis id quoque, quod Iohannis Corvini mater tres habuit maritos, Woyik alterum, Jarislaum item et Corvini patrem, si traditionis de Sigismundo Rege fides deferri nequeat, alioquin si alter uter horum Corvini quoque pater fuisset in memoratis collationalibus germani fratris, aut saltem alicuius distinctionis mentio exstaret.

Accedit 4-to, quod bona in collationalibus anni 1448 expressa, hoc quoque tempore haeredes Woyik de Chiolnok iisdem immunitatibus, quibus antiquitus fuerant collata acta possideant et non solum praedicatum de Chiolnok retinuerint, verum genealogicum quoque ad primum acquirentem deducant.

Cum igitur e collationalibus pater Iohannis Hunyadi erui non possit, dispiciendum erit, an ex opinione Kerchelichiana elici queat. Ita vero vir eruditus: Iohannes Zekel de Hunyad, authore Thuroczio Iohannis Hunyadi frater consanguineus nominatur, ergo Iohannes Zekel de Hunyad et Iohannes Hunyadi per paternam lineam ex eodem generationis trunco descendunt; nam fratrem consanguineum esse id ipsum denotat. An vero autoritas Turocziana ad formandam hanc conclusionem sufficiat, Tuo submitto iudicio? Instrumenta vero annorum 1331 et 1447, quibus opinionem confirmare intendit, quid aliud docent, nisi quod Iohannes Zekel praedicato de Hunyad usus fuerit et qui notum est apud Hungaros praedicata nominibus ex ipsis possessionibus adhaerere, unde ad comprobendam consanguinitatem firmum peti non potest argumentum. Praeterea duo sunt in Transilvania eiusdem Hunyad nominis oppida, alterum in comitatu Hunyad, in comitatu Klus alterum; quidnam ex his pro praedicato Iohannes Zekel habuerit, aequae incertum. Sed tametsi prius fuisset, et quidem iuris possessorii fundamento, exinde tamen id solum concludere posset, quod nimirum illis temporibus familia Zekel dominium Hunyad possederit. Caeterum, si ex inde quod *Turoczius* Iohannem Zekel de Hunyad, Iohannis Hunyadi fratrem consanguineum nominaverit, ex eodem trunco per paternam lineam ortum duxisse concludi debeat, deberet simul communis truncus per paternam lineam designari, ita quidem, ut gentilitium nomen de Zékel Iohanni quoque Hunyadi applicari possit, quo in casu Iohannes Hunyadi non Hunyadi,

sed resumpto gentilitio nomine aequè Zékel nominari queat, non enim sunt synonyma Iohannes Hunyadi de Hunyad et Iohannes Zekel de Hunyad, nisi in generationis trunco pro talibus comprobata fuerint. Denique matrem Iohannis Corvini e Morsinorum familia fuisse Chiolnokienses haeredes, comprobare posse asserunt, quis hanc ex Zekeliis, an virginem vel viduam duxerit, nisi id comprobatum fuerit, *Kerchelichiana* opinio evanescet ¹⁾. Sed de his cum primum literalia in ipsis originalibus obtinuerem, uberius. Nunc satis sic opinioni Gaspari *Heltai* adhaerere, donec certiora quis produxerit.

Maros-Vásárhelyini, 1767. 26. Novembris.

XXXVI

Haşeg, 19 Aprilie 1768.

Locotenentul Kettler către Daniel Cornides.

Monsier, L'honneur de rendre mes petits services à tout le monde si je le suis capable, m'est autant plus cher de vous pouvoir marquer mon ardeur, en vous prie d'avoir la bonté de m'en envoyer encore quelques unes, si vous en avez, et je vous promets de vous en envoyer des autres monuments, de choses plus curieuses, comme par exemple d'Ulpia Trajana et de Demsus, lieux des offes de leurs ayeuels, Ç'a je coupée de mon livre, ainsi cette copia est en votre disposition ²⁾. Je l'honneur du reste d'être avec toute la veneration

Monsieur, votre tres humble serviteur de Kettler Pr. Lieut.³⁾
Hadzegg, à 19 April 1768.

XXXVII

Wien, 31 Ianuarie 1772.

Daniel Cornides către Iezuitul Ştefan Kaprinai.

Mitto nunc ectypos sigillorum, quae Principes Valachiae solent maioris momenti diplomatibus suis adpendere, et quae biennio abhinc ex indultu Illustris viri, Domini Georgii de *Saul*, Valachiae Magni Serdarii, delineavi Cibinii. Quod numerum I. praefert, est anni 1736; duo reliqua, numeris II et III signata, sunt anni 1741. Sigillum I et II exhibet praeter Valachiae Moldaviaeque insignia, arborem, cui corvus, annulum rostro gerens,

¹⁾ Din cartea lui Adam Balthasar Kerchelich, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae preliminares*. Zagabriae, sine anno.

²⁾ Pe dosul scrisorii desenul pietrii mormântale a Safirii din mănăstirea dela Prislop.

³⁾ Această scrisoare am aflat-o (în copie) în Colecţiunea lui Niculae Densuşianu, vol. X, p. 67 la Academia Română.

insistit ¹⁾; sub arbore stat mulier ex una parte, ex altera vir arcum tendens, corvum sagitta traiecturus. Eadem figurae, quia in plerisque etiam saeculi XV. principum Valachiae sigillis visuntur, apprimeque confirmant ea, quae de Iohannis Huniadi gubernatoris natalibus Valachicis, et Corvinae gentis insignium origine fert popularis traditio; sigilla ea Tua attentione digna iudicavi.

Scribebam Vindobonae, die 31. Ianuarii 1772.

Anexat: Desenurile (foarte primitive) ale celor trei peceți, dintre cari a III-a este a lui Constantin Mavrocordat Domnul Moldovei.

XXXVIII

Wien, 9 Martie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Corpus Iuris Valachici, Valachiae et Moldaviae incolas *Ungro-Valachorum* nomine compellat: necesse igitur esse dicis, ut praeter Valachos alter itidem populus Moldaviam coluerit, qui inter *Ungros* referri queat, hunc vero non alium esse potuisse, quam Cumanicum. Argumentum hoc novum et exquisitum est, quod tamen non tam thesin Tuam probat, quam ingenii Tui praestantiam. *Ungro-Valachorum* nomen, ut quidem mea fert opinio, nihil arguit aliud, quam quod Valachia et Moldavia iuribus Regum nostrorum olim fuerint obnoxiae. Ius vero Hungarorum in eas provincias ab Emerici Regis aetate repeto, etsi nomen *Ungro-Valachiae* multo recentius esse censeam. Praetermittere non debeo Valachiae Moldaviaeque Vayvodas in Litteris publicis et sigillis, qualia plura vidi et delineavi, se hodieque scribere: *гѣндаръ зѣманъ шрѣвлахнсконъ*. Ostendit mihi in Numophylacio Caesareo Illustris Du Val nummum vetustum Moldavicum Bogdani Principis, litteris Valachicis insignitum, altera sui facie caput Tauri ostentantem, altera vero crucem duplicatam Hungaricam. Quid sibi, quaeso, in nummo Moldavico volunt insignia Hungariae, nisi ius nostrum in eam provinciam indicent? Id vero plane et nomen *Ungro-Valachiae* loquitur, haud temere inditum.

Scribebam festinanter Vindobonae, die 9. Martii, anno 1773.

XXXIX

Wien, 21 Martie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De Cumanis nunc pauca adhuc; et, quoniam ita iubes, ne verbum quidem deinceps. Argumentum ab *Ungro-Valachorum* vocabulo ductum, crede mihi,

¹⁾ Greșit căci pe desenurile alăturate se vede curat că vulturul (nu corbul) ține o cruce în cioc, iar nu un inel, precum o credeă Cornides, vrând să aducă cu tot dinsul figura peceții Domnilor Țării-Românești în legătură cu corbul pajurii lui Ioan Huniadi.

ingeniosum magis, quam solidum est. Primum enim dubitari vix potest, Emericum Regem iam in Moldaviam ius aliquod acquisivisse, quod ostendere equidem nunc non possum, neque enim adversaria mea prae manibus habeo; effecturum tamen id me data opportunitate, recipio. Deinde Corpus Iuris Valachici, quod memoras, non ita vetus esse existimarim, ac fortasse videri possit. Equidem Codicem illum Legum, ad quem provocas, nunquam vidi: id tamen scio, Alexandrum I. Waywodam Moldaviae, qui Ioannis Comneni non I-mi illius, sed II-di aetate, hoc est, sub finem XIV-ti et initium saeculi XV-ti, vixit, Graecorum Leges, Libris, τῶν βασιλικῶν, contentas, introduxisse in Moldaviam, easque hodie Codicem Iuris Moldavici constituere.

Dabam Vindobonae, die 21. Martii 1773.

XL

Wien, 28 Noemvrie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Quae Tibi promiseram diplomata, accipies certo, sed non simul et semel, verum per partes: neque enim tantum otii mihi suppetit, ut una vice describere omnia possim. Habebunt vero singulae Litterae meae singulum aliquod diploma adnexum. Nunc Iohannis Hunyadi Gubernatoris, quas desiderasti, Litteras mitto ¹⁾, alias supparis argumenti missurus proxime. Libellos vero Tibi destinatos per vecturam ordinariam Posoniensem, *Landkutsche* vocant, exspecta.

Scribebam Vindobonae, die 28. Novembris 1773.

XLI

Wien, 28 Decemvrie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Nuper Tibi beneficio cursus publici duo documenta genealogiam Corvianam illustrantia, et delineationem sigilli Andreae III. misi. Paucis post diebus Perillustrissimo Domino Stephano Nagy Agenti, Vienna Posonium revertenti, tradidi Matthiae Miles «Siebenbürgischer Würg-Engel» ²⁾, et Grangierii dissertationem «De loco, ubi victus Attila fuit» ³⁾ ad Te perfe-

¹⁾ Sunt două diplome ale lui Ioan Huniadi privitoare la rudenia sa din Hunedoara și anume una dela el însuș din Timișoara, 18 Maiu 1447 (anexată sub I.) pe când cea-laltă din Caransebeș, 27 August 1448 prin care guvernatorul scutește pe Woyk de Chionok împreună cu fiii săi de toate dările după posesiunile lor din Chionok și altele, din comitatul de Hunyad, a fost publicată de Iosif Benkő în opera sa cu titlul *Transilvania*, vol. I (Vindobonae, 1778) pp. 567—568.

²⁾ Studiul Francezului Ioannes Grangier; Lipsiae, 1746. (Ad exemplar Parisiense, 1641).

³⁾ Tipărit: Herman-Stadt, 1670.

renda. Non dubito, ista omnia Tibi esse reddita, licet nihil abs Te acceperim responsionis. Mitto nunc promissum sigillum Ottonis Regis accurate delineatum, et praeterea diploma unicum ad memoratam Corvinae gentis genealogiam spectans ¹⁾.

Dabam Vindobonae, 28. Decembris 1773.

XLII

Târgu-Murăș, 16 Decembrie 1774.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

A Cumanorum Episcopatu diversum fuisse censeo *Milcoviensem*, cuius mentionem primus inter Scriptores domesticos Georgius *Haner*, hodierni superintendentis pater, in «*Historia Ecclesiarum Transilvanicarum*» pagina 71, his verbis intulit: «Post Albensem prima erat, quae ad perfectionem veniebat, Milkoviensis, cui etiam Episcopatus officium concredebatur, reliquae his duabus subiiciebantur. Unde etiam factum, ut tota Transilvania antiquitus duos Episcopos haberet, Albensem et Milkoviensem, quorum ille Archi-Episcopum Colocensem, hic Strigoniensem agnoscebat Metropolitam, teste Davide *Hermanno* Mediense Transylvano *Annales rerum Transilvanicarum* manuscripto cito ab initio». De tempore conditi huius Episcopatus non convenit inter Scriptores. Haner, ut vidimus, post tempora conditae Albensis Ecclesiae eius constituit initia. Adstipulatur Hanero Martinus *Schmeitzel*, de Statu Ecclesiae Lutheranorum in Transilvania, pag. 15 not. 47 et 49. Contra ea, Martinus *Szent-Iványi* Dissertatio Paralipomenica pag. 59: «Praemitto, inquit, et observo Transylvaniensem Dioecesim antiquissimis temporibus, et *longe ante tempora Sancti Stephani Regis*, dictam fuisse Agensem (lege Argensem) et Milkoniensem (lege Milkoviensem) Dioecesim, ut habetur in Bulla Bonifacii IX. et Pii II. emanata Anno 1464». Dicam ea propter, scribit Hanero, qui in *Szent-Iványi* verba iurasse videri potest, Auctor libelli: *Ortus et progressus variarum in Dacia Gentium ac Religionum*, Claudiopoli 1764. recus²⁾, pag. 20: «Qua vero, inquit, ratione post Albensem Episcopatum primam ad perfectionem venisse Milkoviensem Ecclesiam asserat (Haner) non video, utpote quam multo ante Divi Regis Stephani tempora exstitisse Bullae Summorum Pontificum Bonifacii IX. et Pii II. probant». Sed bona verba, quaeso! *Szent-Iványi* enim ad Bullas Bonifacii IX. et Pii II. provocans, vel lapsus memoriae est, vel certe consequentias ex iis non omnino dexterrime deduxit. Exstant hae Bullae in Cardinalis *Pázmány* Appendice Tertia ad Synodum anno 1628. Posonii habitam, apud *Peterfi* Concilia

¹⁾ Este diploma de confirmare a posesiunilor lui Ladislau de Chiolnok și a fraților săi din Chiolnok, a regelui Matia din Buda, 12 Maiu 1464. (Anexată sub No. II).

²⁾ Autorul acestei cărți este Iezuitul român Andrei Illia, care și-a publicat întâia cartea în anul 1730.

Hungariae, partis II pag. 288 usque 292. Iam vero Bonifacii IX Bulla ne verbulo quidem Milkoviensem Episcopatum commemorat, in Pii II. vero Bulla anni 1464, qua Litteras Bonifacii IX. confirmat, haec duntaxat habentur: «in dicta Transylvaniensi, *olim* Agensi (lege: Argensi) et Milconiensi (lege: Milkoviensi) dioecesisbus etc.» E vocula: *olim*, qui illud sequatur, Argensem et Milkoviensem diaeceses longe ante Sancti Stephani Regis exstitisse tempora, ego quidem non perspicio. Scilicet, Davus sum, non Oedipus. Quousque floruerit Episcopatus Milkoviensis, nostri pariter discrepant Scriptores. Hanerus l. c. pag. 115 et qui eius presso pede vestigia legit, Schmeizelius l. c. substituisse aiunt usque ad annum 1345, quo Tartari Milkoviam funditus deleverint. Id anno 1342. contigisse, habet memoratus Auctor libelli «Ortus et progressus etc.» pag. 21. Auctor denique libelli «Gesta Sancti Nicetae veteris Daciae Episcopi et Apostoli» Claudiopoli 1750, in 8-vo editi, qui § X. a pagina 64. usque 73 omnium copiosissime de Milkoviensi Episcopatu egit, eversae per Tartaros sedis Episcopalis Milkoviensis annum 1240 constituit.

Caeterum, si quid ipse de ortu et casu huius Episcopatus sentiam, quaeres, in alia omnia me ire dicam. Sicut enim eius exordia longe recentiora statuo, ita durationem, ultra, quam adducti Scriptores faciunt, produco. Quantum nimirum coniectura adsequor, epocham conditi Episcopatus huius in tempora Ludovici I. Regis refero, quo regnante Clemens VI. Pontifex Maximus scriptis ad Strigoniensem et Colocensem Metropolitans Litteris, de Episcopo Valachis dando, qui linguam Valachicam luculenter calleret, de domicilio illi designando, deque terminis iurisdictionis eius, multum laborabat, uti fusius de his agit in rebus anni 1374. Odoricus *Raynaldus*. Hi conatus Clementis VI. Pontificis optatum ne ad exitum pervenerint, non equidem memoratur, par tamen est credere, idque so magis, quod Ludovicus I. Rex nihil sanctius nihilque antiquius habuerit, quam providere, ut perdomita a se Valachorum gens fidei Catholicae praeceptis imbueretur, teste Ioanne Archidiacono de Küküllő in gestis Ludovici Regis, caput 46. Porro, illud etiam opinionem meam iuvat mirifice, quod nullius adhuc Milkoviensis Praesulis nomen proditum sit, aetate Ludovici I. antiquius. A vero non est alienum, *Antonium Franciscanum*, quem Clemens VI ob plurimam iam apud Valachos navatam operam, Strigoniensi Colocensiue Metropolitans commendarat, primum fuisse Milkoviensem creatum Antistitem. Antiquissimus tamen, de quo aliquid certo constat, videtur *Nicolaus* fuisse, ad annum 1375, hoc tali titulo usus: «Nos Nicolaus Divina permissione Sacrae Sedis, et Dei gratia Episcopus Milkoviensis, suffraganeusque Venerabilis in Christo Patris D.D. Michaelis, eadem Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Agriensis, in Pontificalibus Generalis». Vide *Schmitth*: Episcopi Agrienses¹⁾ tomus I, pag. 329. Quem post haec tempora offenderim, est *Gregorius* anno 1444, qui in diplomate a Clarissimo *Wagner*: *Analecta Scepusiensia*²⁾ pars I, pag.

¹⁾ Nicolaus *Schmitth* S. J. «Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati». Tom. I—III. Tyrnaviae, 1768.

²⁾ Carolus *Wagner*, *Analecta Scepusii sacri et profani*. Tom. I—IV. Viennae, Posonii et Cassoviae, 1774—78.

59 recitato, talem sibi titulum adscribit: «Nos Gregorius miseratione Divina Episcopus Milkoviensis, Suffraganeus, in Pontificalibusque Vicarius Generalis Reverendissimi in Christo Patris et Domini, Domini Dionysii Tituli Sancti Cyriaci in Thermis Presbyteri Cardinalis, Archiepiscopi Strigoniensis Locique eiusdem Comitatus Perpetui, Primatis, Legati Nati». Vixisse Gregorium anno adhuc 1462, ex Litteris eius apud Clarissimum *Wagner*: *Analecta Scepusiensia*, pars I pag. 278 est manifestum. Gregorium sine dubio excepit *Michael*, de quo *Timon* «*Epitome Chronologica*» ad annum 1469 sequentia adnotavit verba: «Floret hac aetate Michael Episcopus Milkoviensis in Transilvania». Fuerit annus 1469 Michaeli emortualis, cum eodem anno occurrat *Ladislav de Ondola*, de quo *Timon* in «*Additamentum ad Imaginem Antiquae et Novae Hungariae*» pag. 31 ita: «Talis (Episcopus Milkoviensis) fuit Ladislav de Ondola, qui ad tenendam dignitatem Praesulis anno 1469 possedit praeposituram Mislensem in Hungaria. Successor eius egit Vicarium Generalem Archi-Episcopi Strigoniensis. Tum pene ipsa memoria sacerdotii Milkoviensis intercidit». Bene addit: *pene*. Nam substitisse adhuc anno 1513. Episcopatum Milkoviensem, dubitare nos non permittit Bulla Leonis X. Pontificis, hoc anno Thomae *Bakacsio* Romae elargita, qua inter caetera, Primatis et Legati Nati dignitatem Archi-Episcopo Strigoniensi confirmat, et Episcopatum Milkoviensem Sedi Metropolitanae coniungit. Vide Archi-Episcopi Strigonienses compendio dati, pag. 94, et *Schmitt*: Episcopi Agrienses, tomus II. pag. 173.

Iam de domicilio Episcopi Milkoviensis nonnihil addendum; quod ubi locorum situm fuerit, e memoria hominum excidit, cui proinde iure illud Poëtae occini queat: «Nunc seges est, ubi Troja fuit.» Quod si a rivo Milkov nomen traxit, uti multae civitates a vicinis fluviis nominatae sunt; ad veritatem maxime accedit, ut infra alpes Valachiae ultra Cibinium sita Milkovia civitas fuerit. Milkov enim fluvius Moldaviam a Valachia sub alpihus discriminat. De hoc fluvio Anton Maria del *Chiaro* in «*Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*» pag. 15. ita: «per mezzo di cui (di Focsiano) passa il fiume Milcow, il quale divide la Valachia dalla Moldavia; e in ciascuno de' due confini vi è il luogo della Gabella sul Ponte del suddetto fiume Milcow». Clarius et distinctius doctissimus Princeps Moldaviae Demetrius *Kantemir* in «*Beschreibung der Moldau*», caput IV. pag. 56: «Darinn (in der Unter-Moldau, Tsara de Dschios genannt, im Putnischen District) liegt das Städtchen Fokschanij, am Flüsschen Milcow (minus recte ergo Chiaro: per mezzo di Focsiano) und an den Gränzen der Walachey etc.» In Mappis Valachiae et Moldaviae passim obviis frustra certe rivum Milkow quaesiveris, in quibus perperam Missovo scribitur, si Principis *Kantemir* Mappam Geographicam Moldaviae excipias. Forsan de Milkovia et oppido, et rivo certiora accuratioraque dare possem, si Moldaviae et Valachiae Mappam haberem ab Academia Scientiarum Petropolitana haud ita pridem publicatam, et de qua in Commentariis rerum novarum Lugduno-Batavis, Numero LXXXIV articulo: De Petersbourg, le 27 Septembre lego sequentia: «L'Académie Impériale des Sciences, qui a publié depuis peu une Carte de la Crimée, en a fait pareillement graver une des Principautés de la Moldavie et de la

Wallachie, où les noms sont tracés en Latin et en Russe: Elle se vend actuellement dans la Librairie Académique. Ainsi par les travaux de cette Société, le Public pourra exactement connoître ces Pays, dont on n'a point eu de bonnes Cartes jusqu'à présent». Sed ad propositum revertor. Dubium vix est, fuisse olim in vicinia rivi Milkow, civitatem cognominem, quae Sedem Episcopo Valachorum Latini ritus praeberit. Eam a Tartaris esse deletam, una eademque consentiens vox omnium est; in anno tamen definiendo dissident inter se auctores, ut supra ostensum. Ego quidem intra annos 1365 et 1369 id accidisse censeo. Ioannes enim Archidiaconus de Küküllő, Caput 6. auctor est, Tartaros eam oram vastasse, Andrea filio Laczk Wayvoda Transilvaniae administrante, quem ab anno 1365 usque 1369 Wayvodatum Transilvaniae gessisse, certum mihi exploratumque est. Caeterum, excissa civitate Milkovia, Episcopatus ipse extinctus propterea non est, sed tantum Praesulis aliorum collocata sedes. At quorsum? Nescio. Placet interim conjectura Timonis, in Imago Novae Hungariae, Caput X. pag. 90 in hanc sententiam scribentis: «Eversa a Tartaris Milcovia habuerit Praesul Milcoviensis domicilium BIRTHALBINI; ubi hoc quoque tempore Inspector Lutheranorum agit». Ante triennium curiones Brassovienses in causa decimarum suarum hic Maros-Vásárhelyini in Tabula Regia sua produxerant Privilegia, et id genus instrumenta litteralia, quae vidi et manibus meis versavi. Pleaque ad Historiam dioeceseos Milkoviensis illustrandam apprime facere videbantur: exscribere tamen non vacabat. Sed de Episcopatu Milkoviensi satis superque.

Dabam Maros-Vásárhelyini, die 16. Decembris 1774.

XLIII

Târgu-Murăș, 19 Martie 1775.

Daniel Cornides Iezuitul către George Pray.

In Bakoviensi Episcopatu mihi prorsus haeret aqua, utpote de quo nunquam antea eram sollicitus. Quando sit fundatus, quos habuit Antistites, et num, et quando Metropolitano Colocensi sit subiectus, ignoro iuxta cum ignarissimis. Sed nec in ullo unquam diplomate nomen, vel saltem mentionem alicuius Episcopi Bakoviensis legisse me memini. Pauca, quae de eo Episcopatu annotavit *Szent-Ivándyi*, in Dissertatione Paralipomenica, pag. 60. haec sunt: «Praenoto et observo, a Clemente VIII. Pontifice institutum et erectum esse Episcopatum Bakoviensem in Moldavia, et ab Innocentio X. Belgradiensem in Servia, atque illum subiectum ab iisdem fuisse Archiepiscopatu Colocensi, istum vero Archiepiscopatu Antibarensi, in Albania». *Bonbardí* vero in Topographia Hungariae¹⁾ pag. 365. de Bakovia, quam

---

¹⁾ Titlul întreg este: (Michael Bonbardi S. J.) *Topographia magni regni Hungariae*. Viennae Austriae, 1718.

Valachiae civitatibus accenset, ita : «Bakoviam, sive Bratzkoviam civitatem, etsi de se fors haud tanti nominis, illustrem fecit Episcopatus a Clemente VIII. Pontifice olim erectus et Metropolitae Colocensi subiectus, quamvis eius titulus ab ipsa Romana Curia conferatur. . . Porro civitas ad fontes amnis Ialomitzae sita montes respicit, qui Valachiam a Transilvania, quin et Moldaviae parte disterrinant». Fallitur tamen Bonbardi, tum quod Bakoviam in Valachia collocet, tum quod Bakoviam etiam Bratzkoviam dici statuat. Vitiosam hac in parte nonnullarum Mapparum Geographicarum lectionem castigat «Supplement aux anciennes éditions du grand Dictionnaire Historique de M-re Louis Moreri»¹⁾, tomus I. voce: *Backov*, pag. 249, ubi legas sequentia : «Backov, ville de Moldavie, sur la rivière d'Arari, proche des frontières de la Valachie. Elle est assez peuplée, et fut ornée d'un Evêché suffragant de l'Archevêché de Colocz, par le Pape Clement VIII. Elle est à trente mille pas de Tarwisch, en allant vers Brassow. Elle est mal nommé Brakow et Braislou dans la plupart des Cartes modernes». Procul dubio Bonbardi in errorem coniectus est a suo antesignano Szent-Iványio, qui *Miscellaneorum suorum*, Decadis II. Dissertatione IV. Horographica § XVI. pag. 161: «Praecipuae, inquit, civitates Valachiae sunt: Tergovisko Valachiae caput et sedes Vajvodae, ad flumen Ialonitza. Brackovia, seu Braszkovia civitas Episcopalis, ad fontes eiusdem amnis sita, versus montes». Omnium vero optime de Bakovia Demetrius *Kantemir*, Princeps Moldaviae, testis sane locupletissimus, in «Beschreibung der Moldau», Caput 4. pag. 68: «Bakow, welches Städtchen auf einer Insel im Bistritz-Flusz, die wegen der Fruchtbarkeit an Aepfeln und andern Früchten berühmt ist, liegt. Es hat auch einen Bischof der abendländischen Kirche, welcher der Bakowische genennt wird. Denn es giebt in den unter dem Gebirge liegenden Distrikten viele Moldauische Unterthanen, welche sich sowohl wegen ihrer Nation, als Religion Katholicken nennen, welche Stephan der Grosse, nachdem er den Matthias, König von Hungarn, überwunden, dahin verwiesen, und seinen Edelleuten überlassen hatte». E quibus Kantemiri verbis proclive est colligere, altius repetendas Bakoviensis Episcopatus origines, quam a Clemente VIII. Pontifice, qui summam Ecclesiastici imperii habere coepit 30. Ianuarii 1592, quique naturae concessit 3. Martii 1605. Certe Matthias Corvino regnante, Margarita, filia Vajvodae Transilvani, et Stephani Magni, Moldaviae Principis coniux, induxit Bakoviam, ubi cum marito suo habitabat, Franciscanos sodales, eademque templum etiam Catholicis Tatroschi aedificavit. (Vide *Timon* Additamentum ad Imaginem Hungariae antiquae et novae, pag. 29. editionis Cassoviensis.) Credibile proinde est, Margaritam, Bakoviae Catholicorum sacrorum Antistitem vel reperisse iam, vel vero ut ibi constitueretur, intercessione sua effecisse. Confer Seriem meam Episcoporum Transilvaniae hic adnexam, ad annum 1466.

Scribebam M. Vasárhelyini, die 19. Martii 1775.

¹⁾ Tipărit la Paris, 1749.

XLIV

Târgu-Murăș, 22 Martie 1775.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De Bakoviensi Episcopatu haec annotavit Ludovicus *Moreri* in suo: *Le grand Dictionaire Historique etc.*, dixième edition, Tome I. voce: *Bacquow*, pag. 332: «C'est le Pape Clement VII qui fonda cet Evêché (de Bakow) comme le Mire et d'autres l'ont remarqué». Testimonium, ad quod provocat, vix aliud est, quam Auberti *Miraei*: *Notitia Episcopatum Orbis Christiani, sive Codex Provincialis Romanus*; Parisii, 1610, folio cuius tamen operis consulendi mihi copia non est.

Dabam M. Vásárhelyini, die 22. Martii 1775.

XLV

Sibiu, 14 Iunie 1775.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Quod ad postremas Tuas, IV. Non. Aprilis ad me datas, solito tardius respondeam, mihi, quam Tua humanitas spondet, dabis veniam. Eram ab aliquot hebdomadis homo hominum occupatissimus. Scilicet potestate mihi, quasdam Tabularii Urbis Cibiniensis chartas veteres exscribendi facta, ita totum me huic messi diplomaticae impendi, ut ne tantillum quidem otii habuerim reliqui. Nonnullorum, quae Tuam prae caeteris merentur attentionem, diplomatum, Tibi, si vacuerit, sub calcem epistolae faciam iudicium. Apographa etiam documentorum ad dioecesim Milkoviensem attinentium nactus sum bene multa, sed ea non satis accurate exscripta. Quae si instituti Tui rationibus inservire poterunt, singulis epistolis meis unum alterumve monumentum Milkoviense subnectam in posterum. Iam ad singula Tuarum litterarum respondendum est capita. Quas nihil tale merenti in ipso statim Exordio mihi admetiris laudes, uti non agnosco, ita, tenuitatis meae, mihi probe conscias, ut iis in posteriori abstineas Te rogo. Metiri me meo modulo ac pede didici. Sed Tu forte non qualis sim, sed qualis esse debeam, ostendere voluisti, aut saltem impense mihimet ipsi his talibus elogiis Tuis placiturus sim, experiri,

De Bakoviensibus episcopis nihil habeo, quod nunc addam. Iohannes ille, episcopus Moldaviensis, quem in misso Tibi nuper Catalogo Antistitum Transilvanorum ad annum 1466 pro episcopo Bakoviensi habui, Argensis fuerit praesul. Is in litteris indulgentiarum villae Hegen datis in festo Divisionis Apostolorum Anno Domini 1466 tali usus est titulo: «Iohannes Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Moldaviensis, Suffraganeusque Reverendi in Christo Patri et Domini, Domini Nicolai Episcopi Albensis

Transilvaniae». Iam vero habeo et alias Indulgentiales a quinque S. R. E. Cardinalibus, Presbyteris eidem villae Hegen datas Romae anno 1480 die 24. Decembris, quibus ad calcem sequentia subiuncta sunt verba: Et ego *Paulus de Wacia Episcopus Argensis et Suffraganeus Transylvaniensis*, damus et concedimus etc. Unde verisimile mihi quidem videtur, Iohannem memoratum Argensi itidem, non Bakoviensi, praefuisse Ecclesiae.

Cibinii, die 14. Iunii 1775.

XLVI

Szirák, 25 Noemvrie 1775.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Fasciculum, Milkoviensia documenta mea, una cum Petri *Bod* libro: *Magyar-Athenas*¹⁾, et Laurentii *Toppeltini* opusculo, *Turcarum artes et arma* inscripto²⁾, complexum, 21-ma mensis praesentis Budam transmissi, per currum Diligentiae ad Te perferendum. Duo illa opuscula muneri Tibi offero, sed Milkoviensia monumenta, ut posteaquam in usus Tuos converteris, mihi suo tempore remittas, Te oro. Precor, ut in Tua «Hierarchia» adiumento Tibi esse possint. Patere vero, Vir Celeberrime, ut nonnullas meas observationes ad Hierarchiam Tuam spectantes, bona Tua venia, hoc loco adiiciam. Libet initium facere a praerogativis quibusdam Archiepiscopo Strigoniensi competentibus.

Scribebam Szirakini, die 25. Novembris 1775.

XLVII

Spišska Nová Ves, 6 Februarie 1776.

Ioan Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Genug von Nebendingen; jetzt etwas aus unsern Fach. Kürzlich wird in den «Wiener Anzeigen» ein Aufsatz erscheinen, darinn Ludwigs des I. Denarius, mit dem *Mohrenkopf*, erläutert wird. jetzt bin ich vollkommen überzeugt, dass der Mohrenkopf auf den Denarien und Ducaten Ludwigs, ein wirklicher Mohrenkopf sey. Nur zu bestimmen traue ich mir nicht, ob dieser Mohrenkopf aus dem Wappen der *Wallachey* entlehnt sey. Und das deswegen, weil es mir an sichern Beweisen fehlt, ob das alte Wappen der *Wallachey* drey Mohrenköpfe gewesen, wie der Verfasser der *Cerographiae* vorgiebt. Ich wünschte Siegel *Ludwigs* des I. zu sehen, ob nicht darauf, unter

¹⁾ Lipsiae, sine anno.

²⁾ Bod Péter, *Magyar Athenas*. [Szeben], 1766. (Cu 485 biografii de scriitori).

den übrigen Wappen, auch drey Mohrenköpfe vorkommen; oder anderweitige alte Wallachische Urkunden, daraus man das alte Wappen dieser Provinz zuverlässig kennen lernete. Der Auctor der «Cerographiae» wird doch seine Sachen nicht aus dem Finger gesogen haben. Pater *Palma*¹⁾ redet mir als ein herzenskündiger, wenn er ganz apodictisch hinschreibt: «Opinionem hanc ortum habuisse existimo ex Ludovici I. numis, quibus fasciatum Mauri caput inscriptum conspicitur». Und wenn er weiter raisonnirt: «quo quia Siciliae, in quam Ludovico ius fuit, insignia designata, non temere suspicor; etc.». Wie unnatürlich, wie weit geholt ist dieses. Ich bitte Sie demnach, allerliebster Herzensfreund, mir Documente, die nur in Ihren Händen sind, zu communiciren, daraus unwidersprechlich dargethan werden kann, dass die Wallachey in ihrem ersten und ältesten Wappen 3 Mohrenköpfe geführt hat. Wie sehr werden Sie mich hiedurch verbünden.

Igló, den 6. Februar 1776.

XLVIII

Spisška Nová Ves, 5 Martie 1776.

Ioan Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Wie sehr danke ich Ihnen für die gründliche Belehrung von dem eigentlichen und ältesten Wappen der *Wallachey*, und zugleich für den eingeschickten Abriss desselben. Der Mohrenkopf ist also auf Münzen Ludwigs des I. nicht aus dem Wappen der Wallachey entlehnt. Was muss er wohl bedeuten? Ich will mich indessen mit der Muthmassung des Abbé von *Palm* begnügen, bis ich so glücklich bin, was weniger Gezwungenes hiebey zu entdecken. Eines aber muss ich noch anmerken. Sie sagen, auf Ducaten Ludwigs I. wissen Sie keinen Mohrenkopf. Ich besitze ein *Original*, und auch einen *Abdruck* aus dem Gräflichen von Festetichischen Cabinet, der in den «Wiener Anzeigen» nächstens erscheinen wird; auf beyden ist unten zu den Füßen des Heiligen Johannes das nähmliche hässliche *Gefries*, als auf den Denarien und Groschen dieses Königes. Ein Ei kann dem andern nicht ähnlicher seyn, als dieser Kopf auf den bemeldeten Gold- und Silber- Münzen.

Igló, den 5. März 1776.

XLIX

Sibiu, 18 Maiu 1776.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Si simul ac meas acceperis, mihi rescribere fueris dignatus, Cibinii adhuc me reperient responsoriae Tuae. In posterum, quo Litteras Tuas dirigere debeas, Tibi indicare non negligam. Aveo scire, an multum adhuc in concinnanda *Hierarchiae* Tuae partes secunda Tibi supersit operae? Rochaeus

¹⁾ Carol Francisc Palma (1735—1787) are o eraldică și o «Notitia Rerum Hungaricarum» de trei volume (Tyrnaviae, 1770) cu alte două edițiuni posteriore.

iam ne vero opinionum suarum monstra publicavit? Audio, librum, cui titulus: «Princeps Dacicus, sive Magnus Transilvaniae Principatus, olim Dacia Mediterranea dictus, Orbi nondum satis cognitus, nunc multifariam quidem, at strictim illustratus, Auctore Iosepho Benkő V. D. M. Közép-Ajtense, et Notario Venerabilis dioeceseos Erdővidékensis» Viennae lucem publicam vel conspexisse iam, vel certe proditurum proxime. Qua de re ut certiore me reddas, Te rogo maiorem in modum ¹⁾ Kolaritsiana Dissertatio de Monasterio Szent-Yogh iamne typis exscripta est ²⁾ Alia quoque, si quae interea sunt evulgata opuscula ad res Hungaricas illustrandas comparata, ea mihi, velim, significes. Patere nunc, ut residuum folii huius duabus observationibus meis, ad *Hierarchiae* Tuae ³⁾ partem I. attinentibus, impleam ⁴⁾

2. Pag. 434. in nota 6. haec scripsisti verba: «qui (Argenses episcopi) ob viciniam, saepe religionis causa in Moldaviam procurrerunt, unde non raro etiam episcopi Moldaviensis nomen adepti sunt». Diversos tamen fuisse episcopos Moldavienses ab Argensibus, probari facile potest. En rationum mearum momenta:

a) In Transilvaniam nunc redux, nactus sum Codicem Manuscriptum auctoris sui anonymi autographum, Historiam Moldaviae complexum, dedicatumque Nicolao *Maurocordato* de Skarlatti, Moldaviae Principi. Haec autem in Codice eo leguntur verba, Libro I. consignata: «Mittit ergo Alexander (Moldaviae Princeps) Legatos ad Constantinopolitanum Antistitem, cuius permissu unum Archiepiscopum *Sociaviae*, et duos Episcopos, nempe in *Roman* et *Redeuci*, instituit. Archi-Praesuli cathedram in Templo a dextris Principis destinat, unicuique horum amplissimas facultates, et bona episcopali dignitati congrua donat. Ad Florentinum quoque Concilium eo tempore celebratum misit oratores; etc.». E quibus verbis liquet, Praesules Moldaviae Ecclesiae Orientali fuisse addictos initio, utpote a Constantinopolitano Antistite expeditos, atque adeo Episcoporum Transilvaniensium nequaquam suffraganeos.

b) In Edmundi *Martene* et Ursini *Durand* «Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectione» tomo II. pag. 1531. exstat epistola Sixti IV. Papae ad Stephanum Moldaviae Vaivodam, de dato: *Romae*, 20. *Martii anno MCCCCLXXVI* anno V, in qua haec leguntur: «Accipimus litteras Tuae Nobilitatis, dilectosque filios Petrum in decretis baccalarium et Cataneum Ianuensem, consiliarios tuos, quos cum litteris ipsis misisti, benignissime audivimus, intelleximusque ex eis desiderium tuum de provisione Moldaviensis Ecclesiae, cui ipsum Petrum praefici supplices in pastorem, quem commendatissimum habebimus, maxime propter tuam excellentem virtutem, et praeclara in Christianam rempublicam merita; etc.»

¹⁾ Apărut sub titlul de: «Transilvania». Tom. I—II. Vindobonae, 1778.

²⁾ Această lucrare a călugărului Paulan, Ioachim Kolárits (mort în anul 1778) într'adevăr n'a apărut.

³⁾ *Specimen Hierarchiae Hierarchiae Hungaricae*. Tom. I—II. Posonii et Cas-soviae, 1776—79.

⁴⁾ Am omis observațiunea 1, ca una care nu privește istoria Românilor.

Item loco citato pag. 1536. alia eiusdem Sixti IV. ad Stephanum Vaivodam Moldaviae recitatur epistola, de dato: *Romae, die 3. Aprilis, anno MCCCCLXXVI* anno V, ubi haec: «Oratores Tuae Nobilitatis libenter vidimus, benigneque audivimus, ut qui te propter egregiam tuam virtutem praecipua complectimur in Domino caritate. Ecclesiae autem Moldaviensi non solum eum, quem desideras, praefecimus in pastorem; sed ut tibi rem gratiorem faceremus, a consuetudine Romanorum Pontificum, praedecessorum nostrorum, recessimus, sumusque ipsum electum specialis favore gratiae prosecuti. Remisimus namque et condonavimus ei annatam, quae quoniam pro necessitatibus Camerae Apostolicae imminētibz instituta est, raro compertum est, cuiquam esse donatam; etc.»¹⁾ Stephanus ergo Moldaviae Vaivoda, primus Episcopus Moldaviae Ecclesiae Latinae subiecit, cum nempe pecuniam subsidiariam adversus Turcas a Pontifice Romano expecteret. Sed urget, instatque veredarius publicus, finiendum est. Vale iterum, mihique, si optes, quam citissime rescribe.

Cibinii, die 18. Maii 1776.

L

Sibiu, 8 Iunie 1776.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Clementinis nulla prorsus gentilitatis iura intercedunt cum Valachis, nec lingua Clementinorum Valachicae, quam sic satis intelligo, affinis est. Sunt Clementini ex Albania circa annum 1738 ab Archiepiscopo *Suma* in Sirmienses traducti oras. Suma, qui adhuc in vivis agit Eszekini, ea propter 1800 florenos annuae pensionis loco ab Augusta aula nostra accipit.

Cibinii, die 8. Iunii 1776.

LI

Târgu-Murăș, 18 Decembrie 1776.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Nactus sum diploma Nicolai *Bessarabae*, Principis Valachiae, de anno 1569, lingua Germanica exaratum Madriti in Hispania, quo Princeps cuidam Iohanni *Heher*, natione Germano, ex Norgaviensi Superioris palatinatus tractu, oppido Mendel oriundo, atque Hispalis habitanti, ob plurima ab eo beneficia accepta, Marchionatum Ialoniz in Transalpina, confert, cum adiectis

¹⁾ După ce aceste două scrisori ale Papei Sixt al IV-lea către Ștefan cel Mare au scăpat din vedere decedatului Ioan *Bogdan*, la redactarea operei sale însemnate cuprinzând documentele și scrisorile marelui Vodă, le retipărim alăturat (sub III—V.) împreună cu o a treia, din rara colecțiune franceză de documente dela 1724, citată aci de Cornides.

armorum insigniis, quae ita describuntur: «In Kraft dieses Briefes verleihen und geben: Nähmlich einen gleich getheilten Schild, dessen Vordertheil wieder in gleiche Theile soll getheilt seyn; in dessen Obertheil der Kopf eines schwarzen Rabens, der im Schnabel ein goldnes Kreuz hält, in einem weissen oder silbernen Feld; im Untertheil in einem gelben oder goldnen Feld eine Pranke von einem Löwen, so schwarz (*welches von dem ganzen Löwen genommen; so das Wappen unsers Fürstenthums Transalpina ist*). In dem andern Theil soll seyn das Wappen der Markgrafschaft Ialoniz, welches etc.». Quis de Leone nigro, Valachiae insignia constituyente, quidquam unquam vel fando antehac audivit? Sed iam et clausulam prolixi diplomatis accipe:

Zu Urkunden desselben Wir dieses mit eigener Hand unterschrieben, und sowohl unser Secret, als öffentliches Siegel aufgedruckt; dabey gegenwärtig gewesen, und uns diesen Schein und Verleihungs-Brief unterschreiben, und siegeln gesehen, wie auch von Wort zu Wort lesen, und aus demselben approbiren und gut heissen gehört: die Wohlgeborne, Gestrenge und Fürtreffliche Herren, Herren Johann von Mayrworms, Herrn von Solt, von Artois aus den Niederlanden, Königlicher Mayestät zu Hispanien Truchses und Rittmeister über die Leibgarde; Bonaventura Bouquoy aus Braband, beide gedachter Königlicher Mayestät Hofjunker, wie auch Johann Tetzl, ein Geschlechter aus Nürnberg und Bürger in der Stadt Cuba in Indien.

Gegeben zu Madrit, da des Königs in Hispanien Hoflager damals war, den 19. Novembris. Anno 1569.

Nicolaus Bessaraba, ein rechtmässiger Erbe des Landes Transalpinæ.

Subiungitur postea Attestatio et confirmatio Pauli Pfinzing, cuius tale est initium: «Auf Befehl des Durchlauchtigsten Fürsten Nicolai Bessarabæ. Ich Paul Pfinzing von Hasenfeld, gedachter Königlicher Mayestät in Hispanien Secretarius und Rath bekenne und thue kund etc.»

Scribebam M. Vásarhelyini, die 18. Decembris 1776.

NOTĂ. Documentul acesta interesant (care ne face cunoscut cu pribegia unui pretendent de tron prin Spania) căzu pe urmă și în mâna preotului săsesc Ioan *Seivert*, care scriind un articol despre stema Țării-Românești face mențiune de dânsul în revista «Ungrisches Magazin» vol. I, 1781, p. 365. Citându-l deaci și istoricul J. Chr. Engel în cunoscuta sa operă «Geschichte der Moldau und Walachey» vol. I (Halle, 1804), p. 41, reproduce în câteva rânduri și B. P. *Hajdeu* conținutul lui în «Columna lui Traian» anul I, No. 8, p. 3 (din 26 Martie 1870) citând și pe *Gebhardi*, «Allgemeine Weltgeschichte», vol. 50, partea 4, p. 351; așa că în întregime vine publicat acum pentru întâia oară după copia lui Cornides, aflată de mine în corespondența sa.

LII

Budapest, 24 Ianuarie 1778.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Antiquissimum, quod viderim, sigillum, hodierna Transilvaniae insignia ostentans, litteris Mariae Christiernae, Sigismundi Bathorii conivgis, de *dato*

Albae Iuliae, 8. Iunii anno 1598 appressum, exhibet scutum trifariam sectum perpendiculariter, cuius area dextra ostendit Trium Nationum Transilvanicarum *δελγματα* hodierna; in area media bifariam horizontaliter partita, superne quidem Aquila Imperialis biceps, scutum Austriacum pectori insertum gestans, inferne vero Moldaviae insigne, caput nempe Bubali, annulum in naribus, et inter cornua stellam habens, visitur; sinistra denique area peraeque bipertita est, in cuius superiori parte corvus crucem duplicatam rostro prensans, propter Valachiam, in parte autem inferiori Taurus ignivomus, propter Styriam, repraesentantur. Perigraphæ sigilli est: MARIA · CR · D · G · PR · TR · MOL · VAL · PR · V · D · SIC · C · N · AR · AV · D · B · CO · TYR · Hac quomodo legenda sint, ex titulo, in litteris expresso, intelligitur, qui talis est: *MARIA ChRistierna, Dei Gratia Transilvaniae, Moldaviae, VALachiae PRinceps, Partium Regni Ungariae Domina, et SICulorum Comes, etc. Nata ARchidux AUstriae, Dux Burgundiae, COMes TYRolis etc.* Scribebam Pestini, die 24. Ianuarii 1778.

LIII

Gușterița, 27 Ianuarie 1779.

Ioan Seivert către Iezuitul George Pray.

Est mihi quoque ad manus volumen quoddam manuscriptum, cui titulus: *Exempla, transumpta seu Paria Regiarum Litterarum ad civitatem Cibiniensem adductarum* (omnes Isabellae Reginae et Ioannis II.) sed vix crediderim aliquid continere, quod ad rem Tuam facere posset. Attamen rubricas praecipuarum litterarum Tecum communicare volui:

I. *Litterae Isabellae Reginae*; de anno 1557: 1) ut presbyter Valachus homicida demerita poena puniatur; 2) Donatio episcopatus Vadensis¹⁾ seu claustrum Feldiod; de anno 1558: Mandatum ut profugi boarones Transalpinenses ad partes Colosvariensibus aut Bistriciensibus abire dimittantur; de anno 1559: 1) Mandatum ut boarones ab alpinis arceantur; 2) ut transfugae boarones ex aedibus et bonis expellentur.

II. *Litterae Ioannis II*; de anno 1559: Ut mercatores externi ulterius, quam ad Cibinium, Brassoviam et Zavaros in regnum venire possint.

Quod autem mihi auctor esse velis, ut Köleserii «Auraria Romano-Dacica» una cum Vanderbechii «Descriptione Valachiae Austriacae subterraneae» novis typis vulgaretur, maximas Tibi ago gratias. Tua igitur pace, data occasione, transmittam. Anne vero proelo subjicienda, sit penes Te arbitrium et ius. Notulas meas et supplementa non tanti facio, sed ob raritatem horum opusculorum nostris etiam in oris, non inutile fore iudicavi. Junxi libellos auctorum, qui, dum viverent, coniunctissime vixere, testibus litteris Vanderbechianis ad Köleserium datis, quas ipse in autographo possideo.

Dabam Villae D. Humberti, VI. Kal. Febr. M.DCC.LXXIX.

NOTĂ. Pe baza exemplarului lui Seivert și a notelor primite dela dânsul Pray rețipări într'adevăr prețioasă carte a lui Köleséri din 1717 la începutul anului 1780, întregită cu memoriul interesant al lui Vanderbechius.

¹⁾ Scris greșit «Vladensis» căci e vorbă de episcopia Vadului.

LIV

Cherțișoara, 12 Aprilie 1779.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Quando Clarissimus *Schönwisnerus*¹⁾ contra nuperam meam assertionem de Ludovico II. in nummis equestribus imberbi, monet, barbam in nummis talibus ideo videri non posse, quod galea mentum penitus obtegat, id profecto rectissime abs eo observatum est. Non aequae satis faciunt mihi, qua Vir Doctus disserit de Belae I. Regis nummo illo, si Diis placet, memoriali. Mecum, opinor, facies, si quae illi rescripsi, non Te legere piguerit. Sed nec Tua, de nummo altero, ad Iohannem Corvinum, Matthiae Regis notuum, attinente, mihi probatur sententia. Nam 1°, ad arbitrium assumis, in nummo annum 1503 esse expressum. Nummus enim eo loco, ubi Tu zero (o) ponis, perforatus est; atque adeo in locum deficientis notae numericae, eodem iure, quo Tu zero (o) substituiisti, quaelibet alia, nota numerica reponi potest, ut efficiatur, verbi gratia, annus 1513, 1523, 1533, 1543 etc. Sed tametsi 2°, darem, quod dare non cogor, annum 1503 esse potius, quam ullum alium accipiendum, ne sic quidem multum proficeres. Concedo utique, Iohannem Corvinum non ante annum 1504 obiisse. Probari hoc potest cum ex eo, quod decretum Wladislai II. de anno 1504 subscripserit: *Ioannes Corvinus, Liptoviae Dux, ac regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banus*; tum ex Iohannis Corvini epitaphio, quod Lepoglaviae visitur, a Ratkaio in «Memoria Regum et Banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae» Liber III. pagina 111, editionis secundae, Viennensis 1772, in 4-to, recitato, ubi haec: *Anno Domini Millesimo quingentesimo quarto, Octobris duodecima die, hora undecima nocturnali, Heros ultimos dies Ioannes Corvinus clausit extremos etc.* Ut iam taceam, ad quas provocas, Iohannis litteras anni 1504, quibus praefectum arcis Hunyad reddit *quietum et absolutum*, Parte IV. Annalium Tuorum, pag. 312. nota *l*, itidem laudatas. Quamquam igitur annus 1503 Iohanni Corvino nequaquam repugnet: illud tamen adversatur ei nimium quantum, quod Stephanus Moldaviae Vayvoda, vixerit adhuc anno 1503, et quidem, quod probe notari velim, Regi Hungariae fidelis, iureque clientelae obnoxius. Fit hoc perspicuum e litteris Wladislai II. anni 1503, a *Timone* «Imago Novae Hungariae» Caput XIV. pag. 147, 148. adductis. Qui quidem Stephanus cum anno 1504 demum, post Iohannem Corvinum sit mortuus, Bogdanum filium successorem haeredemque relinquens, ut non solum Timon in «Epitome Chronologica» ad annum 1504 et 1505, pag. 100, sed et Tu ipse «Annales Regum Hungariae» Pars IV. pag. 312 ad annum 1505 annotuisti: non video, quomodo nummus Moldavicus Iohannis Corvini nomini potuerit insigniri anno 1503. Accedit denique 3°, Iohannem Corvinum nec in solenni subscriptione decreti anni 1504, nec in aliis, quas quidem viderim, annorum 1503 et 1504 litteris suis, se *Vaivodam Moldaviae* inscribere, quod profecto haud intermissurus erat, si quid iuris ei in Moldaviam e Regia collatione fuisset.

Scribebam in Kertsesora, die 12. Aprilis 1779.

¹⁾ Celebrul numismat ungar Ștefan Schönwisner.

LV

Gușterița, 12 Maiu 1779.

Ioan Seivert către Iezuitul George Pray.

Meditabar aliquando, Vir Clarissime! praefationem de vita et scriptis Köleserii et Vanderbechii, amicorum dum viverent, coniunctissimorum. Sed pauca illa, quae Biographis Bodio¹⁾, *Weszprémio*²⁾ atque R. P. Alexio Horányi,³⁾ addere poteram, inserui operi: «Nachrichten von Siebenbürgischen Schriftstellern» quod adhuc editorem exspectat. Quae vero de Vanderbechio habeo, est aliquid sine capite et calce. Quidquid autem fuerit Tua pace Tecum communicabo:

Michael Schendo R. C. S. Eques Vanderbech, Philosophiae et Medicinae U. Doctor, natione Graecus fuit, a Caesare dignitate equestri donati, quod ipse fatetur hocce epigrammate vatis superbo:

Graecia me Schendum, Vanderbech aula vocavit,
Neutra sicut studiis vel semel aequa meis.
Damnarunt sortem semper peragrantis amici:
Alterius non est, qui suus esse potest.

Anno 1718, avunculo suo Ioanne Abrahami, Valachiae Cis-Alutanae ad Augustissimum Caesarem deputato, Viennae defuncto, adeundae haereditatis causa Transilvaniam visitaverat. Sed ob contagii pestilentis impedimenta urbe Corona, in qua oclusae res avunculi detinebantur, reddita inaccessa, diuturnioris morae pertaesus, cum in Germaniam reditum meditaretur, in Supremi armorum Caesareorum in Transilvania Praefecti ac Campi Mare-schalli Comitis Stainville, aulam gratiose suscipiebatur, ut eidem laboribus chymicis aliunde addictissimo per quam acceptus in neo-acquisitam Cis-Alutanam Valachiam pro politica ac militari provinciae stabilienda administratione, anno 1719 numeroso aulae comitatu intranti, sua Medica personalia servitia requisitus citra inofficiosi animi notam denegare nequiverit.

Hinc non multo post a Principe Maurocordato gravi morbo laborante, sollicitatus Bukerestinum concessit, ibidemque multis honoribus gratiisque cumulatus, sed haud diu vixit, nam se rebus publicis ac ad se nihil pertinentibus immiscens, consilio illi abeundi nondum dato, fuga sibi consuluit Transilvaniamque repetiit. Rem vero suam defendere studuit Vanderbechius, in Apologia, bilis venenique plena, quam sub personato Doctore Conradi de Scheben, Empiricae suae Illustri, Augustae Vindelicorum anno 1723 editae, ipse praefixit; etc.

Cibinii aliquamdiu commoratus familiarissime Köleserio et Koczio, Medicinae Doctoribus celebratissimis, usus est, tandem anno 1723 Transilva-

¹⁾ Cartea citată a lui Petru Bod, cu biografii.

²⁾ Stephanus Weszprémi, *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*, Centuria I—IV, Lipsiae et Viennae, 1774—1787.

³⁾ Alexius Horányi, *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*. Vol. I—III. Viennae, 1775—77.

nia relictă, Germaniam, Italiam, Portugalliam atque Hollandiam perlustravit, tandem denique Petropolim concessit; etc.

Ab oculatis testibus habemus, Vanderbechium Cibinii ad LX millia numorum aureorum habuisse; etc.

Augustae Vindelicorum Empiricam suam Illustrem typis vulgabat, novam Köleserii effigiem aeri incidi curabat, atque binis litteris ab Universitate Petroburgensi, praeside Moldavico Principe Kantemirio, ad eandem allucebatur. Mense Augusto iter suum Italicum instituit.

Italiam fato repetam laviniaque arva.

Venetiis semper larvatus incedeabat, ut tempore Bacchanaliorum insidias Principis Maurocordati caveret; etc.

Hinc Köleserio 1725 die 12. Maii scribebat: «Quod ego in prioribus notum tibi feceram, hoc tibi repetere praesentibus teneor, me videlicet ad huiusce Imperii servitia susceptum, tanquam Suae Maiestatis exercituum medicum, et actualiter in generali Nosocomii Petroburgensis inspectione ac directione occupatum, cum anno sexcentorum aureorum Rublonum stipendio, praeter quartirii immunitatem, aliaque huiusce concomitantia in urbe proceribus togatis, quam sagatis referta. Contraxi ad quadriennium, quo efluxo spatio, libera mihi et perampla facultas, vel alio transmigrandi, vel novis conditionibus ulterius paciscendi».

Die 27. Octobris. «Diebus hisce ad Sinenses cum nostro Ablegato transigrare sollicitabar... Discessit legatio uno tantum chirurgo contenta, cum ego absolute recalcitraverim. De Borealibus gentibus ad vestigia Hungarica investiganda sollicitus sum, ut tibi morem geram. Gentes Finnicæ, quibus hic (tanquam Valachis Saxones) ad domestica servitia utimur, linguam loquunt, quæ non valde ab hodierna Hungarica abludit; etc.»

Tantum de Cosmopolita isto, satis docto; etc.

Supremus Armorum Praefectus, cuius Vanderbechius meminit, utique est Stephanus Comes de Stainville, qui Devae, anno 1720 die 21. Octobris obiit. Valachia autem Cis-Alutana vi pacis Passaroviczii die 21. Iulii 1718 sancitæ iuris Caesareæ facta est; etc.

Dabam Hammersdorfini, XII. Maii M.DCC.LXXIX.

NOTĂ. Locurile semnate cu *etc.*, sunt părți omise, cuprinzând diferitele călătorii ale lui Vanderbech prin Europa, cari însă neavând nici un raport cu istoria Românilor au putut fi lăsate fără pierdere, chiar și din motive economice; cu atât mai mult că ele au fost folosite (în cea mai mare parte) de către Ioan Seivert la retipărirea cărții lui Köleséri, din anul 1780, care apăruse cu o *Dedicație* a lui Pray scrisă chiar pe baza datelor scrisorii de față.

LVI

Gornești, 1 Iunie 1779.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Equidem de principum Transilvaniae rebus varia apud nos circumferuntur schediasmata, Hungarico conscripta sermone: sed ea, ut levia ieiunaque

fere sunt, ita vix essent publici futura saporis. Quid hominis fuerit Ioannes Moldaviae Vaivoda, de cuius nummo plusculum disceptavimus, quibusve imperitarit annis, nondum liquere arbitror. Fortasse posset obscurissimis his rebus aliquid lucis affundere Moldaviae Descriptio Historico-Geographica, quae a Russico Centurione, Gallico sermone concinnata, non ita pridem prodiit Lipsiae. Librum eum nondum comparavi¹⁾. Non est autem, quod de sincera nummi inscriptione quidquam dubites. Etenim nummum eum non tantum in Transilvania apud Illustrem Samuelem de *Baussnern*, Nationis Saxonicae Comitem emeritum, his meis usurpavi oculis, sed et apud Excellentem Dominum Comitem *Festetich*, cui postea nummus is dono obtigit, saepenumero vidi, tractavique manibus. Is aeri incidendum curavit. Spem habeo certissimam, fore, ut ipse etiam nummum talem brevi obtineam, a priori hac una re diversum, atque adeo multo maioris faciendum, quod huic alteri annus 1512 adscriptus sit, et facies postica, effigiem Beatae Virginis Mariae referens, verbis: PATRONVS (non item: *Patrona*) MOLDAVIAE, insigniatur.

- Gernyeszegini, die 1. Iunii 1779.

Ne, quod spatii superest, vacuum abeat, adscribam tabellam affinitatum Iohannis Listhii, episcopi:

Stojan, sive Stephanus Olahus (vxor Bar- bara Cházár)	{	Nicolaus Olahus, Archiepiscopus Stri- goniensis.	{	Thomas Olahus	{	etc.
		Matthaeus Olahus, Szász-Városiensis Iu- dex Regius		Michael Olahus		
				Anna Oláh, uxor Baronis Michaelis Bi- di, comitatus Bereg Supremi Comitis		
				Lucretia Oláh, uxor Iohannis Listhii, Secreta- rii et Consiliarii Regii		
		Ursula Oláh, vxor:				
		1 ^o Christophori Cházár	{	Nicolaus Cházár de Lanzasér; uxor Anna Frangepana		
		2 ^o Georgii Bona	{	Georgius Bona	{	etc.
		3 ^o Francisci Dersffy	{	Ursula Dersffy, uxor:	{	etc.
		Helena Oláh, uxor		1 ^o Casparis Magochi		
		Nicolai Olasz		2 ^o Nicolai Eszterházi Palatini		

¹⁾ Este cartea Francezului Peyssonnel, de care pomenește și mai târziu (în scri-soarea sa nedată) cu No. LXIII.

LVII

Wien, 22 Februarie 1780.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Heic Vindobonae nihil novi prodiit, quod ad res Hungaricas faciat, nisi forte eo referas, repetitam a Kurzböckio Iohannis *Bethlenii* editionem ¹⁾, item Grammaticam linguae Valachicae, compositam ab Samuele *Klein* de Szad, locupletatam vero a Georgio Gabriele *Sinkai* ²⁾ Benkőnis Commensatio de Episcopatu Milkoviensi, itidem typis excuditur Kurzböckianis, prelum circa dies festos Paschatis, ut mihi dictum est, desertura ³⁾. Cumanos meos non est certe, quod exspectes. Ita enim aliis sum districtus occupationibus, ut nec bibliothecas frequentare mihi liceat, nec vacet Dissertationi, quam animo informaveram, manus admovere. Differam id negotii usque ad meum in Hungariam reditum, ubi non solum plus otii, sed et plus adminuculorum e Bibliotheca Pétzeliensi habiturum me esse spero.

Scribebam Vindobonae, die 22. Februarii 1780.

LVIII

Gușterița, 9 Decembrie 1780.

Ioan Seivert către Iezuitul George Pray.

De episcopatu Milcoviensi, nostris ipsis Transilvanis nimis incognito et obscuro, multa refers sane praeclara. Clarissimus Benkő peculiare de hoc Episcopatu opusculum edere voluit; anne factum sit, non in compertis habeo. Hoc vero perquam bene, quod me incio, omnia ad rem facientia, quae ex Archivo nostro Capitulari collegeram, descripserit ⁴⁾.

Dabam Hammersdorfini, die 9. Decembris 1780.

¹⁾ Este ediția a două a cărții «Ioannis Com. de Bethlen, Commentarii de Rebus Transilvanicis» ieșită de sub tipar la sfârșitul anului 1779 plină de locuri privitoare la Români.

²⁾ Gramatica română, scrisă latinește, din Viena, anul 1780 (descrișă în *Bibliografia Românească Veche* sub No. 430) despre care însă până acum nu se știa că a ieșit de sub teascuri chiar la începutul anului citat.

³⁾ Lucrarea părintelui reformat ardelean Iosif Benkő a apărut în anul 1781 cu titlul: «Milkovia, sive antiqui episcopatus Milkoviensis» în două volume groase.

⁴⁾ Benkő a lucrat ani îndelungați la istoria episcopatului Milcovului, precum informează însuși la 7 Martie 1778 pe prietenul său sășesc Paul Roth din Brașov, scriindu-i astfel: Laboro, multum laboro de situ Episcopatus seu Episcopii Milkoviensis, an videlicet Milkovia oppidum fuerit in Moldavia, vel Valachia? in partes abeunt enim scriptores. Et an hodie Milkovia seu oppidum seu pagus superet? Dic, et eris mihi plus quam Apollo. Valachi et qui Valachiam a vobis adire solent, forte aliquid respondere valerent. (Tausch, *Schriftsteller-Lexicon*, p. 228).

LIX

Gușterița, 23 Martie 1782.

Ioan Seivert către Daniel Cornides.

Die Provinzial Sprache in Walles, soll mit unsrer Vlachischen übereinstimmen. Köleseri schrieb ehemals deswegen an den berühmten Engelländer Woodward. Schade aber, dass wir des letztern Antwort nicht haben. Die Sache wäre doch für die Geschichte interessant. Könnten Sie hiermit keine entscheidende Entdeckungen machen?

Hammersdorf, den 23-sten März im Bette, 1782.

LX

Bratislava, 3 Iulie 1782.

Carol Gottlieb Windisch către Daniel Cornides.

Unser lieber Seivert hat einige Anmahnungen von dem Zipperlein und er würdt Ihnen schon geschrieben haben, wenn er Ihren Standort gewusst hätte. Vorige Woche erhielt ich einen Brief von ihm, in dem er mir voller Freuden sagte, dass er das Wallesische Vaterunser von Ihnen erhalten, und es ganz dem Walachischen ähnlich gefunden habe. «Sollten die Waleser, sagt er, wohl eine alte Kolonie der Dacier oder Geten seyn?» Hum! Sollte nicht beyde wahrscheinlicher Kolonien der Römer seyn, deren Bauerischlateinische Sprache sich erhalten, und nur in Wenigen, nach ihren verschiedenen Vermischungen mit andern Nationen, sich von einander unterschieden hat!

Pressburg, den 3-ten Iuly 1782.

LXI

Bratislava, 6 Iulie 1782.

Carol Gottlieb Windisch către Daniel Cornides.

Nun wo bin ich in meinen letztern Briefe geblieben? Gar recht bey den Wallesern, dass sie, wie ich glaube, eben so, wie die Walachen, eine Römische Kolonie seyn können. Der Name Wal, mit seinen verschiedenen Endungen, iat ja den Römern in allen neuern Sprachen beygelegt worden: daher unser *Walsch*, das Engländische *Wales*, das Slawische *Vlach*, das Griechische *βλωχ*, das Ungrische *Olasz*, das sowohl Italiäner als Walachen führen.¹⁾ Was aber das sonderbare Wort *Wal-Vlach* heisse, und welchen Bezug es auf einen Römer habe, das ist der Gordische Knoten, die noch kein Kritiker aufgelöst hat.

---

¹⁾ E greșit, căci Ungurul zice «Oláh» expresie necunoscută de Windisch, care nu știa bine ungurește.

Pressburg, den 6-ten Iulii 1782.

P. S. Sulzers dritter Theil seines Transalpinischen Daciens ist dieser Tagen fertig geworden ¹⁾. Wenn doch der gute Mann nicht so viel deklamirte, und — hauptsächlic das Kritisiren und Witzeln unterliesse. Von dem Walachischen Wappen sagt er nichts als Rotomontaden und hätte doch sehr viel gutes und wahres sagen können, wenn er die Siebenbürgische Briefe aus unserm «Magazin» genutzt hätte! ²⁾ Er ist itzt in die Schweiz verreist. Der 4-te Theil, wie er mir schreibt, soll um Michaeli fertig werden ³⁾.

LXII

Bratislava, 1 Martie 1783.

Carol Gottlieb Windisch către Daniel Cornides.

Sulzers «Literarische Briefe» sollten Sie noch nicht zu Gesichte bekommen haben? Nehmen sie doch solche von unserm Pray zu leihen und lesen Sie doch, was er Unüberlegtes von diesem Manne geschrieben hat! Ich musste seine Ehre retten und habe in einer Note zu der *Reise nach der Moldau*, welche dem I. Stücke des 3. Bandes unseren *Magazins* einverleibt worden, diesem geschwätzigten Reisenden, seine falsche Erzählung von dem Gespräche mit Herrn Abbé Pray vorgehalten ⁴⁾. Heute korrigire ich den ersten Bogen des I. Stückes und ich hoffe, das ganze Stück Ihnen durch die Marktleute zu überschicken.

Pressburg, den 1-ten März 1783.

LXIII

[Budapest, Noemvrie 1785].

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De iure Regum Hungariae in Valachiam et Moldaviam, cum tantillum otii fuero nactus, nonnulla adferam. Diplomata ad res Valachicas et Mol-

¹⁾ Acest anex e scris într-o scrisoare specială cu aceeaș dată ca cea de sus.

²⁾ Se referă la propria sa revistă «Ungrisches Magazin» tipărită la Pojon, în care în vol. I. al anului 1781 pp. 365—374 apăruse un articol bun al lui Ioan Seivert cu titlul: Von dem walachischen Wappen.

³⁾ Această parte a operei lui Sulzer nu a apărut însă niciodată, dar manuscrisul ei se păstrează în biblioteca Liceului Honterus din Brașov.

⁴⁾ A se vedea în revista «Ungrisches Magazin», vol. III (Pressburg, 1783), pp. 94—96. Dealtfel i-a respuns și Pray însuși într-o broșură anonimă cu titlul «Herrn Gideon Szolga Anmerkungen über Herrn F. J. S. Literarische Reise, in so weit Ungerland betrifft» 1793.

davicas attinentia, ex Dogielio ¹⁾, Raynaldo ²⁾, Edmundo Martene ³⁾, et ex Lunigii «Deutsches Reichsarchiv» ⁴⁾, ex Lundorpii ⁵⁾ item Actis publicis, colligi possunt bene multa. Quae apud Scriptores Byzantinos de rebus Valachicis et Moldavicis reperiuntur, ea Stritterus ⁶⁾ digessit. Ex scriptoribus Polonicis Dlugossum ⁷⁾, Cromerum, ⁸⁾ Piasecium ⁹⁾, Heidensteinium ¹⁰⁾, ex nostris Istvanfium ¹¹⁾ et Wolfgangum Bethlenium ¹²⁾, ex Moldavicis Kantemirum ¹³⁾, cum fructu consules.

Seriem et res gestas Principum Moldaviae ex archivis Principum Moldaviae descripsit Peyssonnel, ex Russico vero quodam scripto inedito, cui titulus: «Skazanie vkratzem o Moldavskich Gosudariech, otkole naczasam Moldavskaja zemlia» hoc est: «Enarratio brevis de Moldavicis Principibus, inde ab initio nominis regionis Moldavicae» Clarissimus Schlözerus operi suo «Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland» (Halle, 1785) pag. 93. inseruit ¹⁴⁾. Russicus iste Annalista seriem Wayvodarum Moldaviae a Dragoszio, primo Moldaviae vaivoda, usque ad mortem Stephani anno 1504

¹⁾ Mathias Dogiel: «Codex diplomaticus regni Poloniae». Tom. I—V. Vilnae, 1768—1769.

²⁾ Odoricus Raynald: «Annales Ecclesiastici», vol. I—XV. Lucae, 1747—1756.

³⁾ Edmund Martene: «Scriptorum veterum et monumentorum historicorum dogmaticorum moralium amplissima collectio», vol. I—IX. Parisiis, 1724—1733.

⁴⁾ Ioannes Christianus Lunig: «Publicorum negotiorum ab Augustissimo Romanorum Imperatore universis Europae regibus... tractatorum, sylloge... decreto»; etc. Francofurti et Lipsiae, 1694 și Supplementum et continuatio, ab anno 1674 usque ad annum 1702. Ibidem, 1702.

⁵⁾ Michaelis Lundorp: «Der Römischen Keyserlichen Mayestät Acta publica». Tom. I—III. Frankfurt am Meyn, 1722—1723.

⁶⁾ Ioannes Gottlieb Stritterus: «Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontium Euxinum... incolentium». Tom. I—V. Petropoli, 1771.

⁷⁾ Ioannes Dlugosz, *Historia Polonica*, Lipsiae, 1711.

⁸⁾ Martinus Cromerus episcopus: «De origine et rebus gestis Polonorum Libri XXX. (Multe edițiuni, dintre anii 1555—1568) și Polonia. Coloniae, 1578. (Și alte multe edițiuni mai recente).

⁹⁾ Se înțelege cartea tipărită la Cracovia în 1648 cu titlul: «Chronica gestorum in Europa singularium» a Paulo Piasecio episcopo Praemisliensi, accurate ac fideliter conscripta.

¹⁰⁾ Vestita carte cu titlul: «Reinholdi Heidensteinii secretarii regii Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti Libri XII». Francofurti ad Moenum, 1672.

¹¹⁾ Nicolai Istvanfi Pannonii Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV ab anno 1490 ad annum 1606. Coloniae Agrippinae, 1622. (Prima ediție).

¹²⁾ Wclffgangi de Bethlen Historia de rebus Transylvanicis. Ediția a doua în 6 volume. Cibinii, 1782 și următorii.

¹³⁾ Opera despre Moldova a principelui Dimitrie Cantemir, pe care o cunoaște din edițiunea ei germană din anul 1771.

¹⁴⁾ Numele întreg al autorului este August Ludwig Schlözer, însă cartea aceasta o publicase împreună cu prietenul său Gebhardi, citat mai jos.

recensuit¹⁾, sed multis refertam anachronismis. Accuratiores petes ex Gebhardi²⁾ «Geschichte des Reichs von Ungarn» tomus IV. Sed de his alia opportunitate plura³⁾.

LXIV

[*Budapest, Ianuarie 1786*].

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De Valachia et Moldavia habeo instrumenta nonnulla; saltem Dominus Rossi in iis exscribendis operam porro quoque commodet⁴⁾. Seriem et historiam succinctam Principum Valachiae et Moldaviae Peyssonnel ex Commentariis a Wayvoda ipso acceptis vulgavit; sed Peyssonnelii opere et Bibliotheca nostra caret, et ego careo⁵⁾. In Historia Valachiae et Moldaviae num Clarissimus Wagner elaborat, ut ea de re me reddidit certiore⁶⁾. Quaedam adfecta fragmenta Historiae utriusque Principatus, ipsiusmet consignata manu Schmeizelii, possideo⁷⁾. Exquiram ea, simul ac plusculum fuero otii nactus.

De felicibus novi anni auspiciis Tibi, pro eo, ac debeo, gratulor. De nostris annis Tibi Jupiter augeat annos!

LXV

Sabinov, 5 Maiu 1787.

Carol Wagner către Daniel Cornides.

Iosepho Benkő in causa rerum Valachicarum et Moldavicarum non ante scribam, quam ab Excellentissimo Praesule Transilvaniae responsum accipero, fortasse apud hunc tam felix ero, ut quae desideravi, obtineam: quod si spes me deluserit, tum ad Benkőnem confugiam. Enumerasti tu et superioribus tuis literis, magnam copiam librorum, qui in rem meam facerent,

¹⁾ Scris greșit: 1502.

²⁾ Este cartea lui Ludwig Albrecht Gebhardi, tipărită în patru volume la Leipzig, 1778—1782.

³⁾ Data scrisorii se poate fixa cu destulă siguranță prin faptul că Pray primise permis pentru a face cercetări în Arhivele țării din Buda, privitoare la relațiunile Ungariei cu țările române, în ziua de 22 Octomvrie 1785. (Századok 1888, p. 527).

⁴⁾ Francisc Xaver Rossi profesor universitar, cu multe studii istorice rămase netipărite.

⁵⁾ Este următoarea operă a cunoscutului istoric francez al tipului: «Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin». Par Peyssonnel. Paris, 1765.

⁶⁾ Eruditul istoric Carol Wagner, fost director al Bibliotecii universității din Buda (între anii 1777—1784) și acum retras în orașelul Kis-Szeben din Scepusia, unde murî în anul 1790.

⁷⁾ Cunoscutul istoric sas Schmeizel (mort în anul 1747) care a cules mult material privitor la istoria Românilor, risipit prin bibliotecile săsești din Ardeal.

et praesentibus enumeras; at frustra agis, multis enim destituor, multi ne in tota late vicinia mea reperiuntur. Accedit, quod ex omnibus iis nec hiatus saeculi XIII. et XIV, nec certam, et indubitatam seriem Vajvodarum illius temporis me eruturum sperem. Itaque neccessario ad manuscripta recurrendum erit: quare maiorem in modum te oro, ut diplomata tua inprimis pro me exscribi cures, deinde Anonymi Historiam Principum Moldaviae, quam offers; tum seriem Vajvodarum eiusdem provinciae ex Peyssonnel ac Schloetzeri Historia Lithuanica, siquidem certa sit, nam si eiusmodi est, qualem Kantemirus in sua Moldavia, aut Pray in Supplementis produxit, ea vix indigero, cum pauculis meis diplomatibus omnino non respondeat. Scribam autem quem eatenus conduxeris, si Pray nihil hactenus resolvit, ego de meo solvam, modo subinde pretium indices. Edocebis me praeterea, quanti Gebhardi tomus IV, aut si seorsim non venditur, totum opus constet? quanti item, quas ultimis literas memoras «Histoire de la Moldavie et de la Valachie» par M. C. à Iassy 1777 in 8-vo ¹⁾ et del *Chiaro* «Istorie delle rivoluzioni della Valachia» comparari possent? Sed iudicio tuo committo, num hi libri, qui mihi ignoti sunt, et quantum in rem meam collaturi sint?

Bremondi Bullario Dominicano ²⁾ bene usus est in operibus suis *Katona* ³⁾ usque ad annum Domini 1300. Non dubito et posteriorum temporum literas illic reperiri, itaque per otium exquiras, quaenam adhuc sint Cumanica, Valachica, Moldavica, item de episcopatibus Milkoviensi, Argensi, Moldaviensi, Bachoviensi, Serethensi, Nicopolensi, et cum constet multos Dominicanos illis episcopatibus praefuisse. Frustra librum hunc apud eius Ordinis viros Cassoviae quaesivi.

Dabo omnem operam, ut aliquem inveniam, qui pro nundinis Medardinis ⁴⁾ Pestinum proficiscatur, et libros ex tua benevolentia cessos mihi adferat. Philalethi Xenia tuto exmittere poteris, cum ut ea describis, extra meum scopum sint, illorum loco tamen addes Grammaticam Valachicam, tum quod eam rursum offers, tum quod plura exempla habes.

Felicem te! Qui ab Authoribus, quosne noscis quidem, dona accepis. Scilicet noscunt te alii, et eruditionem tuam, quos inter cum et ego sim, patieris paulisper, ut de meis rebus consulam.

1. Num quos *Filstich* pag. 18 in suo «Schediasma historicum de Valachorum historia» vaivodas enumerat ⁵⁾, et *Hornii* «Arcam Noe» eatenus citat ⁶⁾, veros fuisse putas? quam cuperem, si Hornii dictum librum pro me comparare non posses, saltem, quae huc attinent, mihi mitteres.

¹⁾ Cunoscute carte a lui I. L. Carra.

²⁾ Diplomatiul lui Anton Bremond; Romae, 1729—40.

³⁾ Opera celebrului Iezuit ungar Ștefan Katona, *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, vol. I—VII. Budae, 1770—82.

⁴⁾ Adică iarमारocul obișnuit dela 8 Iunie.

⁵⁾ Cartea aceasta a lui Ioan Filsich (directorul gimnaziului sășesc din Brașov) a apărut tipărită la Jena, 1743.

⁶⁾ Georgius Hornius, *Arca Noa, sive historia imperatorum et regnorum a condito orbe*. Denuo edita. Francofurti et Lipsiae, 1674.

2. Num quae Gebhardi tomo IV, quem nuper commodatum habueram, ex *Luccari* adfert ¹⁾, de Radul Vaivoda Valachiae, Valajco eius filio, Slava filia Serviae Regi nupta, item de primis Moldaviae vaivodis, vere putas? Ego hactenus in instrumentis Hungaricis nullam eorum memoriam reperi. Tu Luccarium procul dubio habebis, quaeso te, excerpe ea paucula, quae ad Moldaviam et Valachiam attinent.

3. Quo circiter anno putas Bogdanum ex comitatu Maramorosiensi in Moldaviam transivisse, num aliquam eius genealogiam et successionem, sed vetustis literis firmatam non habes?

4. Innuis te in aliquo Diplomate legisse, quod Ioannes de Hunyad prae-fuerit aliquamdiu Valachiae ut Vaivoda? Communica diplomatis fragmentum. Gebhardi quoque tomo IV. pag. 566 ex Gerthen asserit fuisse Stiborium vaivodam Transilvaniae et Moldaviae; si ad manum Gerthenius est, rogo te, verba eius exscribe. Haec autem per otium facere poteris, et quando-cunque mittes, tempori mittes. Difficultas certe summa est apud me seu primos utriusque provinciae vaivodas, seu eorum successionem, seu res ge-stas exhibere, ut quoties in mea Collectanea intueor, toties irritum laborem me suscepisse damnum. Manebunt tamen collectanea, etiamsi aliquantum augere licuerit, in manuscripto, si deinceps in feliciores manus, et oculos inciderit illud, edi poterit. Video enim et Russicos, et Tartaricos scriptores in subsidium advocari debere, quorum nullum habeo, sed nec, qui huc fa-cerent, satis scio.

Cibinii ²⁾, 5. Maii 1787.

LXVI

Târgu-Murăș, 16 Septemvrie 1787.

George Aranka către Daniel Cornides.

Es ist ein Krieg zwischen Türken und Russen, wie sie wohl wissen werden. Als man sehr besorgt ist wegen der armen schwachen Türken, so ist man der Meinung, dass man Moldau und Walachey unser Seits, um sie gegen alle Einfälle der Russen in Sicherheit zu erhalten, mit Truppen besetzen will.

Ich habe eine kleine Beute in Hermannstadt gemacht; ich mache damit Ihnen ein Present, es ist aus dem Archiv, aus einem alten Protocolle, wie ich es gefunden habe abgeschrieben, Wort zu Wort:

Nota. In Anno Domini 1420 feria 5. ante festum S. Michaelis ³⁾, est Va-rasinum ⁴⁾ per Turcas desolatum, et homines totaliter captivi deducti de

¹⁾ Giacomo Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Venetia, 1605.

²⁾ Orășelul Kis-Szeben, în nordul Ungariei, în Scepuzia, azi pe teritoriul cehoslovac.

³⁾ Vasăzică, 24 Octomvrie 1420.

⁴⁾ Varasinum-Szászváros, românește: Orăștie.

tota sede Varasiensi; et feria 3-a praecedenti Vaivoda Nicolaus de Csák cum toto suo exercitu, et castrum Hatzeg in magna caede fuit superatus et percussus.

Item nota. Quod terra Brassoviensis feria 5. post Dominicam Quasimodo est expugnata, et exercitus VII sedium miserabiliter percussus sit per fugam Siculorum Anno Domini 1421 ¹⁾).

Item. In Anno Domini 1432 totus districtus Brassoviensis et certa portio Siculorum sedium, et pars sedis Kezd per saevissimos Turcos, crucis Christi inimicos, et malignum Aldam Voivodam Transalpinum, qui se a fidelitate Domini Ser-mi Regis Sigismundi detraxit, heu dolor! memorata terra Brassoviensis periit et est annullata per ignis ardorem et consumta; populum, qui confugit de partibus Brassoviensibus versus sedem Kezd Turci abduxerunt, et multos homines de Siculis, et quosdam de sede Kezd, et factum iste fuit circa festum Nativitatis Iohannis Baptistae ²⁾).

Item. Antal Magnus videlicet Hungarus surrexit et tumultum Rusticorum videlicet ad se recepit, totam Transilvaniae partem cum iisdem volens expugnare sibi subiiciendam, et specialiter nobiles. Idem Antal, iuxta monasterium Colosiense, a nobilibus interfectus, in particulas minutas secaverunt et mac-taverunt, et in oppido Thordensi novem socios suos, qui secum tenuerunt, in palos super monte ante Thordam traxerunt. Tandem ipsi nobiles Dominica Gaudete ³⁾ causa praetacti negotii oppidum Enyed devastarunt.

Nota. Quod Anno Domini 1438 feria 3. proxima ante festum Beati Laurentii Martiris ⁴⁾ perfidissimus imperator Amurath devastavit sedem Brassoviensem, civitatem Müllenbach, ⁵⁾ sedem eiusdem, nec non et sedem Ruthenorum, et in feria proxima ante Assumptionem Beatae Virginis ⁶⁾ istam civitatem Cibiniensem omni sua potentia circumvolavit et obsedit. Sed feria 6-ta videlicet in Assumptionis Mariae ⁷⁾ mane in diluculo turpiter ab eadem civitate recessit et per vias Schenk et Fogaras usque in Brassoviam et in Valachiam inde recessit.

Das schicke ich Ihnen als ein kleines, aber gutes Recept, und habe die Ehre zu verbleiben gehorsamster
v. Aranka mp.

Maros-Vásárhely, 16. Septembris 1787.

¹⁾ Adică 3 Aprilie 1421.

²⁾ Data aceasta (de 24 Iunie) a intrării în Ardeal a boerului Aldea e aproape nouă.

³⁾ Adică 15 Decembrie 1437.

⁴⁾ Vasăzică 5 August 1438.

⁵⁾ Mühlbach = Sebeșul-Săsesc.

⁶⁾ Adică 14 August 1438.

⁷⁾ Ziua de 15 August 1438.

ANEXE DOCUMENTARE

(1447—1476)

I

Timișoara, 18 Maiu 1447.

Ioan de Hunyad guvernatorul Ungariei confirmă pe Dan fiul lui Jarotzlaw de Chonokos împreună cu fiii săi în posesiunea lor veche din comuna Chonokos în comitatul Hunedoarei.

Nos Iohannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator. Memoriae commendamus per praesentes, quibus expedit universis. Quod nos consideratis et in memoriam nostram revocatis multimodis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritorumque sinceris complacentiis, atque virtuosis gestis Nobilium Daan filii quondam Jarotzlaw de Chonokos, nec non Woyik ac Petri Zsorbe et Iohannis filii dicti Jarotzlaw de eadem Chonokos, quibus ipsi Sacrae Regni Hungariae Coronae et ex post nobis in pleris tam Regalium quam Nostrorum exercituum, tam contra saevissimos Turcos, quam alios Hungariae Regni notorios aemulos plera vice motorum expeditionibus, non parcendo personis ac rebus eorum, cum immoderata sanguinis eorum effusione studuerunt complacere. Intuitu quorum volentes ipsis nostram exhibere benevolentiam favorosam, possessionem Chonokos praedictam vocatam in comitatu de Hunyad praenotatam, in districtu de Hatzeg existentem habitam, in cuius dominio praefatus Daan more Kenesiatus hucusque perstitisset; item totum et omne Ius Regium, si quod in eadem possessione Chonokos qualitercunque Regia haberet Serenitas, aut quibuscunque modis et rationibus Sacram eiusdem concerneret Coronam, simul cum cunctis eiusdem et ipsius utilitatibus et pertinentiis, terris videlicet arabilibus cultis et incultis, pratis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, molendinis, atque molendinorum locis, generaliter quibuslibet utilitatum integritatibus quovis vocabulo vocitatis, ad eandem et ipsum Ius Regium de iure spectantibus et pertinere debentibus, sub ipsius veris metis et antiquis, eidem Daan ac aliis praescriptis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, autoritate Nostrae Gubernationis, nec non consensu et voluntate universorum Dominorum Praelatorum et Baronum ad id accedendo dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas, pariter et

habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Temeswar in festo Ascensionis Domini. Anno eiusdem Millesimo Quadringsesimo quadagesimo septimo.

(Ex originali, die 28. Ianuarii 1768 descripsi Marosvásárhelyini).

NOTĂ. Odată cu acest document (tot în ziua de 18 Maiu 1447) gubernatorul Ioan Hunyadi reînnoește actul de proprietate al lui «Nobilis Ungur de Felső Nadasd» în comitatul Hunedoarei pentru meritele sale cucerite în trecut. Publicat în întregime la Gróf Teleki József: «Hunyadiak kora Magyarországon», vol. X (Pest, 1853), p. 196.

II

Buda, 12 Maiu 1464.

Matia regele Ungariei confirmă prin «nova donazione» posesiunile lui Ladislau de Cholnok și a fraților săi din Cholnok și altele din comitatul Hunedoarei.

Commisio propria Domini Regis

Nos Matthias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae. Croatiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelibus servitiis fidelium Nostrorum Ladislai et Sandrini fratrum carnalium de Cholnokos, per eos primum, uti didicimus, iuxta possibilitatis ipsorum exigentiam Sacrae Regni Nostri Hungariae Coronae, tandemque Maiestati Nostrae sub locorum et temporum varietate constanter exhibitis et impensis, possessiones Cholnokos, Ohaba et Doboka vocatas in Comitatu de Hunyad existentes et habitas; in quarum pacifico dominio iidem Ladislaus et Sandrinus progenitores suos ab antiquo perstitisse seque persistere adserunt etiam de praesenti, simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, foenetis, campis, sylvis, nemoribus, montibus, alpibus, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, molendinorumque locis, et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum integritatibus earundem quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris et antiquis metis, praemissis sic ut praefertur stantibus et se habentibus, memoratis Ladislao et Sandrino, et per eos Daan et Ioanni de dicta Cholnokos, fratribus scilicet suis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, novae Nostrae donationis titulo dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quas in formam nostri Privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum Budae Sabbatho proximo post festum Ascensionis Domini. Anno eiusdem Millesimo quadringsesimo sexagesimo quarto, Regni nostri anno septimo, Coronationis vero primo,

III

Roma, 31 Martie 1475.

Papa Sixt al IV-lea către Ștefan-Vodă al Moldovei.

Dilecte fili. Salutem et Apostolicam benedictionem.

Litteras Tuas Nobilitatis accepimus, quae nobis gratiae admodum extiterunt, cum videamus te adeo promptum esse ad fidem Christianam defendendam et perfidissimorum Turcarum sectam debellendam. Laudamus sanctum et rectum propositum tuum, teque enixe adhortamur, ut sicut coepisti, ita perficias. Aderit auxiliator Dominus Deus noster. Nos vero numquam cessamus, quanto studio, cura et diligentia possumus opportunas cum caeteris Christianorum principibus et potentatis provisiones facere. Et utinam soli tantum ponderis sustinere possemus, quod certe ultro scriberemus. Verum propter diversa et non parva onera, quibus pro subventionem fidei superioribus annis gravati super vires nostras fuimus, accedit, quod nunc etiam Rhodiis atque Hungaris quantum vires nostrae patiuntur praesidia subministramus. Adeoque facultates tantummodo nostrae non sufficiunt. Sumus tamen eo animo, quod iam omnes norunt, ut partes nostras pro virili non deferamus, maxime accedente caeterorum Christianorum principum contributione: quos in dies magis disponere studemus et tua in primis virtute, quam profecto et magnificamus, et summis laudibus extollimus.

Datum Romae, die ultima Martii. Anno M.CCCC.LXXV. Pontificatus anno IV.

(Martene: Veterum scriptorum et monumentorum historicorum... amplissima collectio tom. II. — Parisiis, 1724 — p. 1490).

IV

Roma, 20 Martie 1476.

Papa Sixt al IV-lea către Ștefan-Vodă al Moldovei.

Dilecte fili. Salutem etc.

Accipimus litteras Tuas Nobilitatis, dilectosque filios Petrum in decretis baccalarium et Cataneum Ianuensem, consiliarios tuos, quos cum litteris ipsis misisti, benignissime audivimus, intelleximusque ex eis desiderium tuum de provisione Moldaviensis Ecclesiae, cui ipsum Petrum praefici supplices in pastorem, quem commendatissimum habebimus, maxime propter tuam excellentem virtutem, et praeclara in Christianam rempublicam merita. Caeterum, dilectissime fili, licet pro his, quae gloriose et pietissime fecisti et facis, potius gratulari virtuti et laudi tuae, quam te excitare oporteat: tamen quia gloriam tuam cum publica auctoritate augere desideramus, hortamur ut de bono in melius perseveres, et toto pectore defensionem et propagationem fidei sanctae incumbas. Nullibi virtus et magnanimitas tua versari decentius potest, ex nulla re veriore et magis perennem gloriam consequi.

Res tuae contra infideles Turcas communes hostes sapienter et fortiter hactenus gestae tantum claritatis tuo nomini addiderunt, ut in ore omnium sis et consensu omnium plurimum lauderis. Noli igitur defatigari, sed si cuti facis victoriam tibi ab Alto concessam proseguere, ut a Deo praeium aeternum, et ab hac Sancta Apostolica Sede commendationem uberius consequaris.

Datum Romae, die xx. Martii Anno M.CCCC.LXXVI. Anno V.

(Martene: Veterum scriptorum collectio tom. II p. 1531).

V

Roma, 3 Aprilie 1476.

Papa Sixt al IV-lea către Ștefan-Vodă al Moldovei.

Dilecte fili. Salutem etc.

Oratores Tuae Nobilitatis libenter vidimus, benigneque audivimus, ut qui te propter egregiam tuam virtutem praecipua complectimur in Domino caritate. Ecclesiae autem Moldaviensi non solum eum, quem desideras, praefecimus in pastorem; sed ut tibi rem gratiorem faceremus, a consuetudine Romanorum Pontificum, praedecessorum nostrorum, recessimus, sumusque ipsum electum specialis favore gratiae prosecuti. Remisimus namque et condonavimus ei annatam, quae quoniam pro necessitatibus Camerae Apostolicae imminentibus instituta est, raro compertum est, cuiquam esse donatam. Quod autem ad subsidium per eosdem tuos oratores petatum spectat, cum a principio cum potestatibus Italis conventum esset, carissimo in Christo filio nostro Matthiae Hungariae regi illustri, qui tantum bellum contra infideles omni conatu et totis viribus regni suscepit, mittere subsidium, quidquid pecuniarum collegimus, ei destinavimus, existimantes, quod id in commodum et utilitatem tuam tenderet, quandoquidem cum ipso rege contra impiam gentem bellum assidue geris et pro communi utilitate certas. Sequentibus vero annis in taxando subsidio, quod etiam auctore Domino tam Italos, quam Transalpinos potentatus impensuros speramus, aliquid Tuae Nobilitati particulariter decernere curabimus. Itaque perge magno, ut facis, animo, tibi que persuade virtute et opera tua nobis et Apostolicae Sanctae Sedi esse carissimum. Nam ut intelligas, cupere nos ex parte qua possumus etiam nunc tibi subvenire, concessimus indulgentias Jubilaei in terris tuis omnibus illis, qui dimidium erogabunt pecuniae, quam iuxta eorum condiciones ad almam urbem nostram veniendo et redeundo verisimiliter potuissent expendere, ut et hinc quoque tibi et tuis accrescat subsidium et commodius sanctae expeditioni possis intendere, et ita in omnibus, in quibus tibi poterimus prodesse, faciemus semper animo libentissimo.

Datum Romae, die III. Aprilis. Anno M.CCCC.LXXVI. Anno V.

(Martene: Veterum scriptorum collectio tom. II. p. 1536).

NOTE ISTORICE ASUPRA EDITĂRII OPERII POETICE A LUI M. EMINESCU

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 1 Martie 1929.

Nici o operă literară eminentă, ieșită dintr'o minte genială, n'a avut trista soartă a operei lui Mihail Eminescu.

O nouă ediție ilustrată, care cuprinde o parte din lirica lui adâncă și duioasă, ai eșit acuma de supt tiparul unui editor gata la sacrificii, introducerea fiind datorită colegului nostru G. Murnu.

Și ea îmi dă prilejul să vorbesc de felul cum trei generații până acuma și-au înțeles datoria față de autorul «Luceafărului».

Cea d'întăiu, în mijlocul căreia a trăit, a creat și a suferit, l-a considerat ca pe unul din poeții înzestrați ai unei epoci care mai avea și pe alții, fără a mai pomeni pe Alecsandri, care se ridica în fața noului său rival, el însuș așa de respectuos față de predecesorii pe cari-i întrecea avântul său, încât n'a îndrăznit un cuvânt de critică, se ridica, zic, ca zeul intangibil al poeziei naționale.

Această generație a cunoscut din el ce a presintat însuș pentru tipărire «Convorbirilor literare» și ce a vrut să primească direcția meritoasei reviste, introducând poate ici și colo câte o mică schimbare. E sigur că poetul n'a fost îndemnat să scormonească în tezaurul ascuns al încercărilor sale, să desăvârșească și să aducă la lumină ceia ce-i scăpărase din gând într'un moment de fulgerătoare inspirație. Intovărașite de chipul tânăr, mândru și senin, fața albă supt părul negru bogat, asămănător cu al surorii lui Henrietta, pe care n'o pot uita, cu siguranța ochilor clari în calma față de marmoră, cele șasezeci de poesii care au

tulburat și cucerit o societate întreagă, smulsă de la alt fel de a gândi și simți, păreau să zică: Tot Eminescu aici este.

În ediții ulterioare ale aceleiași Case Socec nimic nu s'a schimbat, nimic nu s'a adaus. Sentința critică a lui Titu Maiorescu, marele judecător al producției literare a vremii, stătea pecetluind de-asupra culegerii.

Ediția întâiu, pe alesele, a operei lirice — a singurei acestei opere lirice — a lui Eminescu n'a fost determinată de dorința de a impune unui public încă nepregătit marea operă de poezie nouă. Nu era nici un omagiu adus cuiva care să fi dispărut. Ci — s'o spunem — un mijloc de a asista pe omul care, în eclipsa minții sale strălucite, se apropia, șovăind supt teribila lovitură a soartei, spre nesimțirea mai rea și decât moartea.

O astfel de publicație nu poate să ție samă de slabele încercări de tinerețe cu care a început o carieră literară, care așa de răpede s'a desfășurat din această umilă crisalidă. I s'a părut gustului fin al lui Maiorescu că nici prosa, de o așa de îndrăzneță imaginație, a marelui poet nu merită să fie reprodusă, — nici măcar partea publicată în reviste, partea de închipuire dintr'însa.

Cineva care, la câțiva ani după tipărirea «Poesiilor», juca la Iași, nu atâta un rol de scriitor, cu toate drăguțele lui «poeme în prosă», imitate după Turgheniev, cu altfel de viață internă, ci unul de bibliofil pasionat, de bogat sprijinitor al literaturii, ceia ce l-a făcut să se adauge «științificului», total *apoeticului* I. Nădejde la conducerea «Contemporanului», V. G. Morțun, atunci plin de entuziasmul unei generoase tinereți, se gândi la desgroparea versurilor din «Familia» și a acelei prose romantice care nu se învrednicise de atenția stăpânitorului de atunci al criticei românești. Astfel apăru, cu oarecare îngrijire de tipar, acel volum de «Proză și versuri» care a complectat, pentru tineretul din școlile moldovene mai ales, figura lui Eminescu cel admirat și compătimit.

Cu atâta s'a mulțămît față de dânsul și generația care l-a încunjurat și a cărei neconținută iubire caldă, așa de meritată, i-a lipsit lui, ca și generația noastră, care l-a înțeles deplin și, mai mult decât aceasta, și-a îndreptat viața însăși după direcții exprimate în opera lui sau sugerate de dânsa.

Totuși, târziu, când era acuma o dogmă literară Eminescu — miseriile omului perind acum de naintea ochilor noștri —, unul din această a

doua generație, d. A. C. Cuza, se va gândi la o întregire, — dar nu fără ca din tinerii de atunci să fi pornit o setoasă dorință de a cunoaște opera întreagă, cuprinsă și în manuscriptele, în bieteile caiete terfelite, șterse, îndreptate pe care Maiorescu se hotărîse, cu un gest puțin desprețuitor, să le dea Academiei Române, ca un material istorico-literar oarecare.

Dar economistul ieșean n'avea răgazul trebuitor pentru a explora acest întins, dar încurcat material, nici pregătirea trebuitoare pentru o atât de delicată sarcină ca presintarea ediției integrale a unei mărețe opere. A încredințat deci lucrările premergătoare unui tânăr grăbit, care abia a reușit să descifreze scrisul răpede al însemnătorului de versuri fugare, menite să fie supuse mai târziu complectării și ciselării. S'a adunat astfel un bogat fond literar, care a fost împărțășit acolo, la Iași, printr'o tipografie slăbuță, cu o literă mărunță, pe două coloane, ca o traducere a unui roman de Alexandru Dumas. Poesia întâiu, prosa pe urmă, bine înțeles fără cea mai mică silință de a fixa datele, adevăratele date care, pentru bucățile poetice, nu sânt totdeauna acelea ale publicației în reviste, adesea fiind vorba de reunirea unor fragmente de date și origini foarte deosebite.

Ediția de «Opere complete» pe care o datorim d-lui Cuza și colaboratorului său anonim, care, dacă nu mă îndoiesc, e d. A. C. Cusin, care mai târziu a dat articole de ziar și de reviste, are însă un mare merit. În ea, pe lângă o mare parte, nu totdeauna rău cetită, din lirica păstrată în caietele pe care le păstrăm noi, se dau încercările de drame, atât de îndrăznețe, și, nu numai «Sărmanul Dionis» și «Făt-Frumos din lacrimă», dar și articolele lui, atât de remarcabile ca idei, onestele și pătrunzătoarele articole de critică teatrală și literară din «Curierul de la Iași». Prefața, făgăduită, care putea cuprinde prețioasele amintiri pasionale ale d-lui Cuza, a lipsit și se pare a fi părăsită.

Dar din aceeași generație s'a ridicat un om a cărui modestie ne-a împiedecat de a-i prețui munca tăcută, rare ori presintată în pagini tipărite. D. Gh. T. Kirileanu a consacrat mulți ani de zile pentru a urmări în orice colț paginile răzlețe ale lui Eminescu. Il pasionau mai ales rapoartele inspectorului școlar și polemica aceia politică, superioară cu mult intereselor de partid, pe care Morțun, un socialist, trebuia s'o lase afară din preocupările sale, pentru caracterul ei conservator. Din această răbdătoare culegere a ieșit numai, supt inițialele G. K., o broșură editată de mine la Vălenii-de-Munte.

Când editura *Minerva* a început opera sa, așa de meritoasă, de editare a literaturii mai vechi, alături de presintarea celei noi care tocmai răsărise, atenția ei a trebuit să se adreseze și lui Eminescu.

Doi dintre scriitorii de căpetenie ai cercului de la «Sămănătorul», Ilarie Chendi și I. Scurtu, au luat asupra lor publicarea operei care, acum, pătrunsese așa de adânc în sufletul însuși al societății noastre.

Cel d'întăiu a cules din caietele inedite un mănunchiu de cele mai frumoase lecții, despre care cu siguranță se poate zice că ajung și une ori întrec cele mai frumoase părți din cea ce cunoșteam până acum din scrisurile lui Eminescu. Iar cel de-al doilea, el însuși un romantic, și-a închipuit că Eminescu poate fi oarecum ținut în curent cu stilul poetic de azi, corectând câte ceva și înlocuind discretul titlu al ediției Maiorescu cu acela, căutat, de *Lumini de lună*. Lui i se datorește și ediția curiosului roman fantastic *Geniu Pustiu*.

De acolo înainte, după marele războiu, opera incomparabilă a ajuns în mâna editorilor cu singura preocupare comercială.

Peste aceste ediții de simplu câștig se ridică trei, care, dacă nu fac să înainteze opera critică asupra scrisului lui Eminescu, represintă o efortare lăudabilă.

Pentru «Cartea Bună», întreprindere părăsită de Liga Culturală, din cauza lipsei de interes în public, am dat două broșuri în 12, cuprinzând bucățile apărute în «Convorbiri» pe care le-am presintat cronologic după acest criteriu, restabilind pretutindeni forma originală, adese ori viciată.

Din partea sa, d. G. Bogdan-Duică și-a dat toată osteneala pentru a presinta un volum de poezii ale lui Eminescu uneia din marile edituri bucureștene.

La acestea se adaugă ediția Ciornei, de la apariția căreia pleacă aceste observații.

* * *

Dar e o datorie pentru noi, păstrătorii prețioaselor caiete, pentru noi cari am îngrijit atâta timp moștenirea literară a lui Alecsandri, să începem, printr'o comisiune la care bucuros aş primi să mă alipesc, ediția integrală a lui Eminescu, care trebuie să fie un monument național și pe care n'o poate da decât Academia Română.

DESPRE «LEXICON MARSILIANUM»

(DICȚIONAR LATIN-ROMÂN-MAGHIAR DIN SECOLUL AL XVII-LEA)

DE

Dr. CARLO TAGLIAVINI

PROFESOR UNIVERSITAR

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 10 Maiu 1929¹⁾

Pe lângă o literatură destul de bogată în glosare slavo-române (dela fragmentul din Belgrad din veacul al XVI-lea, până la «*Lexiconul*» lui Andronic din secolul al XIX-lea), găsim în epoca veche câteva dicționare latino-române, (care își aveau fără îndoială modelele lor în literatura lexicografică apuseană), numai peste munți, adică în Ardeal și în Banat.

Ca să nu vorbim despre dicționarele mai moderne alcătuite în perioada renașterii culturale românești în Ardeal, ca de pildă *Lexiconul* dela Buda din 1825, cunoșteam până acum două dicționare latino-române mai vechi, și anume: *Dictionarium Valachico-latinum* păstrat în Biblioteca Universității din Budapesta, și *Dicționarul latin-român* al lui Tudor Corbea păstrat în Biblioteca din Blaj. Cel dintâiu e foarte bine cunoscut: Hașdeu credeă că autorul eră din Lugoj și l-a denumit «Anonymus Lugoshiensis»; Crețu, care ne-a dat o ediție completă și îngrijită a acestui dicționar, a susținut că autorul trebuie să fi fost din Caransebeș și l-a denumit «Anonymus Caransebesiensis»; în anii din urmă d-l Drăganu a încercat să arate că Anonymus poate să fi fost chiar Mihail Halici din Caransebeș. *Dicționarul latin-român* al lui Tudor Corbea e,

---

¹⁾ Memoriul acesta reproduce, aproape fără schimbări, un discurs rostit la Academia Română în ședința publică dela 25 Mai, care vrea să fie numai un rezumat foarte pe scurt al lucrării mele «*Il Lexicon Marsilianum*» în curs de publicație în colecția *Études et Recherches*. De aceea lipsesc citațiile și aparatul de erudiție, cari se găsesc acolo împreună cu o bogată bibliografie.

dimpotrivă, foarte puțin cunoscut; cu toate că a fost în prealabil semnalat de Micu (Clain) și de Cipariu; dintre filologii români moderni numai răposatul Crețu a avut ocazia să-l studieze de aproape dar, din nenorocire, nu i-a consacrat decât un articol lipsit cu totul de însemnătate. Dicționarul trebuie să fie foarte bogat, e scris în chirilice, prezintă câteva cuvinte dialectale, și în sfârșit nu e decât o traducere a Dicționarului latin - maghiar al lui Molnár.

Acestor două dicționare le putem adăuga astăzi un al treilea dicționar: «Lexiconul Marsilian» care, din anumite puncte de vedere, este de sigur chiar mai important, fiind în același timp și mai vechiu cu câțiva ani. Filologii români, cari au identificat atâtea cuvinte prețioase în Dicționarul Anonimului din Caransebeș, vor putea descoperi, peste câteva luni, adevărate comori ascunse în Lexiconul Marsilian, în ediția pe care am pregătit-o de câțiva ani și care va fi publicată de către Academia Română. Am onoare să prezint astăzi Academiei memoriul meu despre Dicționarul acesta și deoarece mi s'a făcut marea cinstea și bucurie să mi se îngăduie de a putea lua cuvântul în această ședință voi face, foarte pe scurt, un rezumat al lucrării mele și mai ales voi vorbi despre concluziile la care am crezut că pot ajunge în studiul meu. Lexiconul Marsilian se păstrează în Biblioteca Universității Regale din Bologna printre manuscriptele cunoscutului poligraf și general Luigi Ferdinando Marsigli; e un manuscript de 81 foi și conține un dicționar în trei limbi: latin, român, maghiar. Dicționarul are 2394 de cuvinte și, către sfârșit, numeralele dela unu până la o sută; ici colo lipsesc câteva traduceri (13 în partea ungurească, și 52 în cea românească) lipsurile sunt mai toate în partea dela urmă (dela *rivus*) ceea ce ne arată că pe la sfârșit autorul eră mai grăbit.

Manuscriptul până acum rămăsese necunoscut filologilor români; d-l Iorga care a cercetat la Bologna manuscriptele lui Marsigli și care s'a ocupat, cu competența-i cunoscută, despre relațiile lui Marsigli cu Stolnicul Constantin Cantacuzino (urmat în această direcție de d-nii Ortiz și Mărcu) se pare că n'a dat de manuscriptul nostru.

Istoricii unguri, dimpotrivă l-au semnalat în treacăt dar într'un mod cu totul sumar și necorect. Răposatul Szilády îl credeă un autograf al lui Marsigli și greșiă, deoarece manuscriptul nu este și nici nu poate să fie (precum am dovedit în studiul meu) o lucrare a marelui general bolonez. În sfârșit, cunoscutul istoric ungur, d-l Veress, ne spune că este: «befejezetlen rövid munka» (o lucrare scurtă și nesfârșită).

Partea latinească ne dovedește că autorul știă binișor latinește, dar cu toate acestea, nu găsim o limbă curată și clasică, ci o limbă plină de o sumedenie de elemente decadente, mai toate întrebuițate și în actele latinești din Ungaria. De exemplu: *doliarius*, *gossipium*, *inalbesco*, *sclopus*, *terebellum*, *traha*, etc.

Partea românească e scrisă cu litere latine și ortografie ungurească care ne amintește pe aceea a produselor literaturii româno-calvine din veacul al XVI-lea și al XVII-lea (Catechismul lui Fogăraș, Cartea de cântece dela 1570, Psaltirea lui Viski dela 1697 și chiar Anonimul dela Caransebeș); pentru *ă* găsim *a*, *e* și, în câteva cazuri, *o* (unde totuși este vorbă de o particularitate fonetică iar nu numai ortografică); pentru *â* găsim *a*, *e*, *ö*, *oe*, *o* și câteodată *i* și *u* (dar pentru *o*, *u* și *i* trebuie să fie o particularitate fonetică); în loc de *ea* găsim pretutindeni *a*, și în loc de *oa*, *o*. Pentru *č* găsim *cs*, *ts* și câteodată și *c*; pentru *ğ* avem *gs* ori *ts*; pentru *ț* găsim *cș*, *c*, *cs*; pentru *s* avem în general *sș* și pentru *ș* pretutindeni *s* ca în ungurește fără a găsi niciodată strania ortografie *sh* care pare a fi o particularitate a Anonimului dela Caransebeș. Pentru *z* avem șapte litere: *sș*, *s*, *cș*, *cs*, *ds* și *z*. Dialectul Anonimului prezintă regulat palatalizarea dentalelor, pe care autorul o redă cu ortografie ungurească, adică *d'* cu *gy*, *dy* (câteodată *ty*) d. ex. *verdye*, *gengyesk*, etc. și *t'* cu *ty* d. ex. *dintye*, *fratye*. Mai avem *ň* redat cu *ny*, și *l'* redat cu *ly* d. ex. *nyegru*, *valye*.

Cât despre particularitățile fonetice, trebuie să amintim că nu este totdeauna ușor a studia anumite probleme într'un text scris cu o ortografie atât de imperfectă; *ă* trece adeseori în *o* prin influența consoanelor labiale d. ex. *pomont*, *flomonsesk* ca în câteva texte vechi și până astăzi în dialectele din Ardeal (d. ex. în Țara Hațegului); *e* urmat de *n* n'a trecut încă la *i* d. ex. *plen*, *argent*, *mente*, etc. De remarcat diftongarea lui *e* în *ie* în *lien* (*len*, adică *lin*) și *griel* (greier); *griel* se găsește și la Anonymus și reprezintă o formă dialectală *grel*, care se aude prin Oltenia și Banat; diftongarea *e* în *ie* nu pare să fie un fenomen particular al unui dialect, dar se găsește sporadic ici-colo în câteva cuvinte mai ales în Banat și în Ardeal. D-l Pușcariu ne dă exemplul cuvântului *burete* pronunțat *huriete* la Bran (jud. Făgăraș), d-l Costin în cartea sa « Graiul bănățean » (imperfectă ca metodă, dar bogată în cuvinte puțin cunoscute) ne dă *liece* pentru *lece*, iar d-l Densușianu în minunatul său studiu « Graiul din Țara Hațegului » ne atestază *neviestă* în loc de *nevestă* (*nevastă*). *ă* s'a prefăcut adeseori în *i*, d. ex. în cuvintele

briu, friu, griu și aceasta trebuie să fie o particularitate dialectală, deoarece rostirea *griu*, e cea obișnuită în câteva regiuni din nordul Banatului, Crișană și Ardeal. Foarte interesantă este rostirea unui *i*od (adică unui *i* urmat de o vocală); ortografia *dyara* (iară) *gyaska* (iască) ne arată că trebuie să cetim *ghiară, ghiască*; și în Dicționarul Anonimului dela Caransebeș avem *geftin* în loc de *ieftin*, iar d-l Drăganu crede că rostirea aceasta trebuie neapărat să fie de origină săsească deoarece « *gemeinsächsisch steht gewöhnlich g für anlautendes j* » (Wolff). O altă particularitate care poate să fie de origină săsească este diftongarea lui *o* în *uo*, nu numai la începutul cuvintelor (rostire țărănească bine cunoscută aproape în toate regiunile românești) ci chiar în mijlocul unui cuvânt d. ex. *pluoie, guol*. Știm cu toții că Sașii cari vorbesc românește, prefac regulat pe *o* într'un diftong *uă*. D-l Bena, căruia îi datorim în vremea din urmă o mică disertație asupra limbei române la Sașii din Ardeal, ne dă următorul exemplu: « *ko fuost tuăt guăl seracu de yăl* = c'a fost tot gol, săracu de el! ». În dialectele românești, pe cât știu, schimbarea lui *o* în *uo* în mijlocul unui cuvânt e cu totul neobișnuită; eu cunosc numai câteva exemple culese de d-l Gamillscheg în Oltenia (*kuopar, puots*) și numele de botez *Simiuăn* pe care l-am găsit într'o colecție de folclor din Blaj (Hodosiu, *A román népköltészet Balázsfalva vidéken*, 1915, pag. 166). Găsind foarte des în grafia Lexiconului nostru *o* în loc de *u* (ca în câteva texte românești vechi) d. ex. în *impromot, morit, înfront, bukoră*, etc. trebuie să admitem în limba autorului o pronunțare a lui *u* care se apropie de *o* ca probabil în regiunile rotacizante și până astăzi în valea Berătaului și în câteva regiuni ale Ardealului.

Cât despre diftongi, am amintit că *ea* și *oa* sunt mai totdeauna reduși la *a, 'o*; așa aveă firește foarte multe alte observații de făcut în această direcție dar ca să fiu mai scurt prefer să trec la consonantism.

Textul nostru nu prezintă deloc palatalizarea labialelor; n'avem nici un exemplu de *f > h* foarte obișnuit în textele vechi. Dimpotrivă găsim adeseori *f* prefăcut în *v*, de ex. (*verv*) și *v* prefăcut în *f*: *mîlostif, narav*.

Găsim regulat palatalizarea dentalelor, despre care am mai vorbit, și un fenomen fonetic foarte însemnat: păstrarea unui *n* urmat de *i* ca în textele mai vechi și în acele scrise în Banat ori în regiunile imediat alăturate, și până astăzi în Banat, Țara Hațegului și în ținutul din Sudul Crișului Alb; în textul nostru găsim de pildă *pustinyesk, pustinyetate, grunyu, rinye* (= râie), *strigonyi, greonya, ursonya, gazdonya*, etc.

Nu cred că în forma genitivului *cali* în loc de *căi* să fie vorba de păstrarea lui *l*; știm că forma *caliei* se găsește în Palia dela Orăștie și că formele *cdli*, *văli* se aud regulat (pe lângă *căi*, *văi*) în Țara Hațegului și se pot considera drept forme analogice datorite influenței nominativului.

Ge, *gi* a fost de sigur pronunțat *že*, *ži* ca în foarte multe dialecte române; găsim într'adevăr grafii ca *lese*, *desitul*, *arsent* care nu pot să fie cetite decât *leže*, *dežetul*, *aržent*.

O particularitate fonetică a Autorului Dicționarului nostru, pe care eu o cred foarte însemnată, este alternarea consonantelor sonore cu ne-sonore. Așa, găsim bunăoară *straven*, *kretincza*, *iat*, *mincse* (=minge), etc. Cu toate că această schimbare se găsește câteodată excepțional în dialectele românești, ea ni se înfățișează prea regulată și statornică pentru a o putea explica în sensul unei neconsecvențe ortografice, iar deoarece o găsim și în partea maghiară trebuie să admitem că avem de a face cu o rostire străină, foarte probabil săsească, în orice caz germană.

Printre particularitățile morfologice (firește foarte puține căci textul nostru nu are multe fraze) voiu aminti numai întrebuintărea sufixului *-ula* pentru formația diminutivelor. Astfel găsim *porumbula*, *parrula*, *linbula*, *karamidula*, *kununula*, *rotula*, *csinula*, *lantula*, *lunula*, etc. Deoarece sufixul *-ulă* în românește e foarte rar, cred că trebuie să ne gândim la un latinism care n'ar fi cu totul izolat în textul nostru, unde găsim câteva forme împrumutate din limba latină.

Întâlnim apoi câteva cazuri de schimb de conjugare; d. ex. avem *nyekuvinat*, *curaczat*, *basokurat* în loc de *necuvénit*, *curățit*, *batjocurit*), *blastemesk*, *russinyesk* și *moiesk* în loc de *blestem*, *rușinez* și *moiu*. O formă de foarte mare însemnatate ar fi *post* în loc de *pus* dacă am fi siguri că nu e vorba de un latinism al Autorului; dacă forma *post* ar fi originală ea ar fi foarte importantă deoarece un *post am fost siliți să-l postulăm pentru explicarea cuvântului *adăpost*; documentarea lui *post* ar arunca o nouă lumină și asupra greiei probleme a istoriei lui *fost*.

Se înțelege dela sine, că, într'un dicționar, partea care ne oferă un câmp mai bogat de observații este cea lexicală; acesteia i-am consacrat aproape o sută de pagini în studiul meu, iar aici nu pot face altceva decât să mă mărginesc la o serie de observații generale, semnalând numai câteva cuvinte « exempli gratia ».

Înainte de toate, găsim un număr foarte mare de elemente ungurești:

cu privire la acestea voi fi foarte scurt, căci filologii cunosc rezultatele mele în această direcție rezumate în studiul «L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena» pe care l-am publicat anul trecut în «Revue des Études Hongroises et finno-ougriennes», volum omagial pentru marele filolog maghiar Iosif Szinnyi.

Pe lângă câteva elemente ungurești cunoscute pretutindeni și intrate de timpuriu în limba literară (ca de ex. *bumb*, *făgăduesc*, *gazdă*, *gând*, *gingaș*, *harț*, *hotar*, *holdă*, *iobagiu*, etc.) găsim o sumedenie de maghiarisme care sunt cunoscute numai în Ardeal și în Banat, iar unele numai în părțile mai amestecate cu Unguri). Voiu cită câteva exemple: *acs* «faber lignarius» < ung. *ács* (cunoscut de Alexics pentru jud. Bihor, de Caba pentru Sălăgiu, de Moldovan pentru Alba de jos; sub formă mai veche *alcu* se găsește chiar în Evangheliarul lui Coresi dela 1561—62), *alhuicsia* «fraus» (cunoscut până acum numai în Psaltirea lui Viski, pe când adjectivul *alnic* < ungh. *álnok* se găsește și în Palia dela Orăștie); *asztallos* «faber lignarius» < ungh. *asztalos* (cunoscut de Caba, Moldovan, Stan, Alexics și în dicționarul manuscris al lui Micu); *bizuita* (cu *bizuita*) «sane»; până acum cunoșteam *bizuit* «sigur, căruia te poți încrede» și *bizuire*, *bizuință*, *bizuială*; *bizuita* se mai găsește la Bulgarii din Ardeal și nu poate veni deadreptul din ung. *bizonyos* precum crede d-l Miletič în cartea sa recentă «Sedmogradskitë Bălgari i technjat ezik», pag. 157, dar numai prin mijlocirea limbei române; *gyulis* «comitia» < ung. *gyulis* (se aude în Ardeal, și sub forma *ghiuluș* se găsește chiar la Nic. Costân); *groff* «comes» (atestat de Popovici, Densușianu, Stan și alți); *inas* «minister, ephoebus» (cuvânt rar; se găsește la Alexics, Al. George, Stan, Pop-Reteganul, Popovici și Viciu) *kepenyagul* «penula» < ung. *köpenyeg* (cunoscut de Mândrescu, Pompiliu, Moldovan, Stan, Bud, Bârlea, Costin); *konyha* «culina» < ung. *konyha* (maghiarism foarte rar, cunoscut de Alexics pentru Arad și Bihor, de Moldovan și Frâncu-Candrea pentru ținutul Moșilor precum și de Weigand pentru Leta Mare); *korolj* «nissus» < ung. *karaj* (formă dialectală în loc de *karvalj* se întâlnește, pe cât știu, numai în Dicționarele Anonimului și al lui Bobb); *nyakravaló* «monile» < ung. *nyakravaló* (cunoscut pentru ținutul Moșilor de Moldovan și Stan; se găsește și în Lexiconul Budean); *nyámzat* «genus» < ung. *nemzet* (până acum eră cunoscut numai în Cartea de cântece calvină dela 1570, în Catechismul lui Fogarasi și în Psaltirea lui Viski); *olu* «inquire» < *vallni* (cuvânt bine cunoscut în literatura româno-calvină); *patyalat* «sindon» < *patyalat* (cunoscut

de Densușianu pentru Țara Hațegului și sub forma *poțilat* întrebuințat adeseori în Ardeal, în Maramureș se aude chiar *poftilat*); *süteu* « furnarius » < ung. *sütő* (maghiarism foarte rar; îl cunosc numai din Lexiconul Budean), etc., etc.

Dar și mai însemnat mi se pare faptul că Dicționarul nostru conține câteva elemente ungurești care, după cât știu, nu se găsesc aiurea; e vorbă de 11. *ἀπαξ λεγόμενα* adică: *folloseu* « porticus » < *folynosó*; *fosztuesk* « rapio » și *fosztuitor* « raptor » < din *fosztni* « spolio »; *kezdet* « principium » din *kezdet*; *koszperdie* « pugio » din *koszperd*; *kukta* « lixa » din *kukta*; *oroslan* « leo » din *oroszlán*; *paczian* « phasianus » din *pácán* forma dialectală în loc de *facan*; *pais* « clypeus » din *pajzs* (care după cum se știe, vine la rândul său din italienește «pavese»); *parasnik* « colonus » probabil din *paraszt-nok (*paraszt*); *vellő* « medulla » din *velő*.

Ajung acestea, ca să nu vorbim de cele vreo cincizeci de cuvinte care nu se pot dovedi cu siguranță de origină ungurească, deoarece pot fi ori de origină slavă, ori maghiară (ori câteodată chiar germană). Avem în sfârșit și câteva exemple interesante de « calques linguistiques » de origină ungurească: așa bunăoară cuvântul « patronus » e tradus prin « voitor bun » care, în românește, nu poate să aibă nici un înțeles; este de sigur un *calque* după ungurescul *jóakaró*.

Pe lângă cele două sute de maghiarisme (154 aproape sigure, adică 7 la sută, ca în Dicționarul Anonimului dela Caransebeș) mai avem câteva cuvinte de origină germană ca *barbir*, *bere*, *strang*, etc. Găsim și aci unele forme rare și neobișnuite, d. ex. *ferdel* « metreta » (adică *férdelt* < *Vyrtel* « măsură de capacitate pentru creale »), *glasd* « hyalus » (adică *glajă*); *korfa* care se întâlnește și în Lexiconul Budean cu înțelesul de « corbis, sporta », etc.

Elemente turcești nu se prea găsesc în Dicționarul nostru, după cum în general nu se găsesc nici în dialectele din Ardeal și Banat; cele patru-cinci cuvinte de origină turcească pe care le întâlnim în Lexiconul Marsilian, ori sunt foarte răspândite și în Ardeal, ori vin în românește prin mijlocirea maghiară sau sârbească. Așa bunăoară *dușman*, *cazan*, și *cazap* sunt forme care după Șăineanu « circulă și în părțile limitrofe ale Ardealului »; *kantaresk* (dela *cântar*) și *șerbet* pot să vină prin mijlocirea limbei sârbe (*kantar*, *šerbet*); *korbacs* (pe lângă *gărbaciul* limbei literare) vine din ungurește.

Deși foarte puține, avem în Lexiconul nostru și câteva cuvinte de origina sârbească precum *beilesc*, *bota*, *dogania*, *kamenyicza*, *kezeul*,

krastavec, *kopcs*, *racza* și poate ciudata forma *sobota* în loc. de *sâmbătă* (sârb. *sûbota*).

Dicționarul e foarte bogat în cuvinte vechi și dialectale; ca exemple de cuvinte învechite voi cită *devaratura* «testimonium» (eu cunosc numai *adeveritură*, atestat odată la Coresi); *duplek* «conduplico» *durore* (adică *duroare*) «dolor»; *famea* păstrat încă cu înțelesul de «familia» iar nu cu acel de «foemina»; *folcsel* «folliculus» (până acum eră considerat ca un *δραξ* în Viața Sfinților a lui Dosofteiu); *kalar* «eques» (iar nu *equester* ca la Anonymus); *incsepenie* «initium»; *oste* (adică *oaste*) cu înțelesul de «bellum», războiu, iar nu de «exercitus» și alte multe. Printre cuvintele dialectale voi cită mai întâiu câteva care se par a fi regionalisme ardelenesti: *asutoria*, *boar*, *glonța* (feminin), *formos* (atestat de Popovici la Munteni și Pădureni; altfel ar putea fi și un latinism); *gusztare* «ientaculum»; *imos* «limosus»; *clang* în loc de *creangă* «ramus»; *pansinye* «harpax» (în loc de *păianjen*); *plesugh* «glaber» (în loc de *pleșuș*); *slaina* «laridum»; *vom* «vomo», etc.. etc.

Câteva provincialisme se par mai proprii graiului bănățean; așa bunăoară: *amblo a busile* «repo»; *acnu* «iam»; *de afetyele* «frustra»; *genske* «anser»; *griel* «cicada»; *nuher* «nubes»; *seg* «pruna» (adică *jeg* pe care d-l Costin ni-l dă cu înțelesul lui *jar*) *skip* «expuo», *zogonyesh* «pello» și alte multe.

Mi se pare însemnat și numele lunei Noembrie: *Luna lu brumar al doile* care își are corespondență perfectă în limba albaneză unde găsim *mui i brum s i dût*, și care nu cred să fi fost cunoscută până acum în românește.

Ar mai fi vreo sută de cuvinte interesante, dar ca să fiu mai scurt, voi vorbi numai despre cuvântul *gruny* (lăsând la o parte *faczatura* «color»; *han* «vestimentum» în loc de *haină*, *proszitura* «phoetus», etc.). Cuvântul nostru n'are nimic de a face cu *gruiv* «collis» care în Banat sună *gruiv*. Il găsim traducând cuvântul latin *glis*; ar însemna adică *hârciog*. Totuș în partea ungurească a Lexiconului găsim vorba *patkány* care are înțelesul de «șoarece, rat»; deaceia nu putem ști care din cele două traduceri este bună; oare *gruny* are înțelesul de *hârciog*? sau de *șoarece*? Nu-l știm. Și ce fel de cuvânt este acesta? Dacă cuvântul are înțelesul de *hârciog*, s'ar putea confruntă ung. *görény* (de origină bulgaro-turcească) care înseamnă «dihor»; dintr'o formă *göröny am putea avea românescul *gruñ* (cf. *kalap* > *clop*; *kereskedő* > *creșcădău*); dacă înseamnă «șoarece», trebuie să fie un

cuvânt prea puțin răspândit căci nu numai nu se găsește în Dicționarul Academiei, dar ar fi scăpat din vedere și erudiției regretatului coleg al nostru Vasile Bogrea, care s'a ocupat cu sinonimele românești pentru « șoarece ». Trebuie să fie un cuvânt de origină onomatopeică căci, precum spuneă Bogrea « baza numirii pentru șoarece e în genere onomatopeică imitând strigătul animalului »; într'adevăr la exemplele românești ca *grivan*, etc. adunate de Bogrea putem adăuga o mulțime de numiri ale șoarecelui în cele mai diferite limbi din lume care își au baza onomatopeică *gr-gru*; așa, de pildă, în limbile Bantu și Sudaneze avem în Mano: *gere*; în Gbere: *n-gira* în Bambara *n-yira*; în limbile camitice Libicul *Zeyéqi* atestat de Erodor, IV, 192; în cele semitice Arabul *gurað* pl. *gurðan*; în cele indoeuropene Sanscritul *giri-* etc. Ca să fiu scurt cuvântul *gruny* « șoarece » (precum *hârciog*, deoarece după cum se poate vedea în cărțile lui Rolland și Garbini numirile pentru aceste două animale se confundă ușor) poate să fie chiar o formațiune onomatopeică originală a limbii românești.

În câteva cazuri putem să ne întrebăm dacă avem de a face cu un înțeles neobișnuit al unui cuvânt, ori cu o greșeală de traducere.

Așa de pildă cuvânt latin *apis* este tradus în românește cu « stup » în loc de « albină ». A avut *stup* în graiul autorului înțelesul de *albină* ca și în dialectul aromân? E probabil, dar putem fi în îndoială, căci găsim și câteva greșeli de traducere chestiune pe care cu mare părere de rău nu pot s'o discut acî în amănunt.

Partea maghiară nu este, firește, tot atât de însemnată ca aceea românească; Ungurii avînd o literatură lexicografică foarte veche și foarte bogată, un lexicon de 2500 de cuvinte din secolul al XVII-lea poate fi considerat drept prea nou ca să fie interesant pentru filologii din Ungaria, totuș găsim chiar acî câteva forme dialectale foarte rare și prețioase. În fonetică găsim adeseori *i* în loc de *é* d. ex. *jetír* pentru *fehér fõviny* pentru *fevény*, etc. *é* în loc de *i*, de ex. : *nyér fa* în loc de *nyirfa*: *vesz* în loc de *víz*, etc.; *é* prefăcut în *ie* ca în dialectele Săcuilor d. ex. *mieghis*, *hiett* (*hét*). Armonia vocalică nu prea e observată, împotriva legilor fonetice ale limbii ungurești. Și acî găsim o mare confuzie între consonantele sonore și nesonore. Ca să dăm numai un exemplu, fraza « basias hominem » e tradusă în ungurește cu *csokolt megh es embert* în loc de *csokold még ez embert*. Găsim în sfârșit o mulțime de cuvinte dialectale (câteva chiar de origină românească) de traduceri ciudate, unele proprii regiunilor ardelenesti, altele necunoscute până acum.

După această serie de observații particulare care reprezintă numai două trei la sută din cele pe care le-am făcut în introducerea ediției Dicționarului, vin să expun concluziile mele, fie și numai într'un mod foarte sumar.

D'întăiu: Care sunt izvoarele Dicționarului? Pentru partea românească ar fi o încercare zădarnică să căutăm ce izvoare a avut la îndemână autorul, deoarece știm că pe vremea aceea nu existau dicționare tipărite în limba română. Izvorul autorului a fost fără îndoială graiul viu al poporului românesc; deaceia ne explicăm numărul însemnat de provincialisme. Totuș autorul, care, după cum vom dovedi mai departe, nu poate să fi fost un român, a avut probabil înaintea ochilor vreo listă de cuvinte românești scrise în slove chirilice. Avem o greșală *ovreste* «horridă», în loc de *urește* care ne poate îndemna să credem că autorul a copiat greșit cuvântul *urește* scris cu chirilice și a transcris ov chirilic cu *ov* (adică *ou*) în loc de *u*. Cât despre partea ungurească putem să spunem că nici unul din dicționarele latino-maghiare tipărite și cunoscute nu stă la baza Lexiconului nostru. Formele fonetice caracteristice și cuvintele dialectale pe care le întâlnim în Lexiconul Marsigli nu se găsesc în dicționarele ungurești din veacul al XVI-lea și al XVII-lea (Murmelius, Calepinus, Heltai, Megiser, Molnár, Loderecker, Erdőbényei, Wendelinus, Comenius, Mistótfalusi, etc.).

Și acum să venim la problema a doua: Unde a fost scris dicționarul? Faptul că găsim traducerea cuvintelor și în limba maghiară, ortografia românească cu litere latine cu sistemul maghiar, precum și cele două sute de elemente ungurești ne aduc fără îndoială spre Ardeal și Banat. Cercetând cu deamănuntul cuvintele dialectale, vedem că în cea mai mare parte ele sunt proprie unei regiuni dintre Ungaria, Ardeal și Banat.

Chiar particularitățile fonetice ne aduc spre acest ținut; nu trebuie totuș să uităm că condițiile dialectale de acum două veacuri și jumătate vor fi fost destul de diferite de acele pe care ni le înfățișează monografiile dialectale de astăzi și că în textele literaturii româno-calvine, care se aseamănă foarte mult cu dicționarul nostru în mai toate privințele, găsim o limbă aproape unitară, adică «un dialect literar în care scriau o mare parte a Românilor din Ungaria» precum spune Alexics în studiul său asupra Codicelui din Petrova.

Dialectul autorului nu are palatalizarea labialelor; ni s'ar putea răspunde că și textele scrise în regiunile labialelor palatalizate prezintă foarte des labialele intacte și că nu găsim nici un text literar care să

scrie *kiatra* ori *pkiatra* în loc de *piatra*. Bine; dar nici un *text literar*! (găsim cel mult *hier* în loc de *fier* ș. a. m. d.); textul nostru nu e deloc un text literar, iar autorul, cum vom dovedi, a fost un străin. În mai toate textele românești scrise de străini în regiunile palatalizării labialelor, găsim labialele palatalizate; așa, de pildă, în Dicționarul misionarului italian Silvestro D'Amelio, studiat de d-l Densușianu, și în acel prețios Manual de conversație în limba italiană și română, scris într'un dialect curat moldovenesc de Prefectul Misiunilor catolice din Moldova, Antonio Maria Mauro, în veacul al XVIII-lea și care, necunoscut până acum, va apare în curând în volumul al patrulea din revista « Studi Rumeni » pe care o conduc. Cred deci că dacă dialectul autorului lexiconului Marsilian ar fi palatalizat labialele, am găsi cel puțin câteva urme despre acestea în dicționar. Dacă dialectul autorului nu palataliză labialele regiunea în care a fost compilat nu putea fi nici partea superioară a văii Oltului, nici în valea Tisei și a Someșului. Dialectul palataliză dimpotriiva dentalele, particularitate care se găsește în Banat, Crișana și într'o mare parte a Ardealului. Dialectul păstrează *ni* în cuvintele ca *kuñû* (limba literară *cuiu*); această particularitate o găsim în Banat; ajunge până la Arad, se întoarce către Răsărit urmând aproximativ cursul Mureșului și apoi la Sud cuprinzând Țara Hațegului. Dacă examinăm în Atlasul lui Weigand și în monografiile dialectale întinderea câtorva alte fenomene fonetice și a câtorva cuvinte mai caracteristice ca d. ex. *scaun* (și nu *scamm*); *făină* (iar nu *fănină*) *deșet* (iar nu *dešt*) vedem că toate particularitățile fonetice și lexicale documentate în monografiile ori articole, ar putea conviețui numai într'un ținut foarte mic din împrejurimile satului Făget. Deoarece o atare precizie nu poate să fie de loc matematică, și, precum am spus, condițiile dialectale de acum 250 de ani puteau să fie diferite de cele de astăzi, și, în sfârșit, deoarece nu toate dialectele sunt atât de bine cunoscute, mi se pare mai prudent să fixez locul de origină al lexiconului într'un triunghiul a cărui bază merge dela Lipova la Făget iar vârful este în Susani (punctul 76 al lui Weigand); e vorba de un ținut foarte mic (vreo 200 de km. pătrați) și mi se pare că localizarea nu va putea fi contrazisă. Cu atât mai mult, cu cât localizarea aceasta corespunde întocmai cu datele istorice ale vieții lui Marsigli, care a fost posesorul dicționarului. Știm că în 1698 Marsigli a fost adeseori pe la Arad, Lipova etc. și că dela 1699 la 1701 Marsigli a locuit fără întrerupere în regiunea această având misiunea să fixeze hotarele dintre Ardeal, Ungaria și

Banatul Timișoarei, după principiile hotărâte prin pacea dela Carloviț. În corespondența lui Marsigli găsim în adevăr o mulțime de scrisori din aceasta epocă, care au fost scrise dela Lugo, Marga, Făget, Lipova, etc.

Intrebare a treia: Când a fost scris dicționarul? Înainte de toate avem un *terminus ad quem* absolut sigur. Nu mai târziu de anul 1700, deoarece în anul 1700 Marsigli a părăsit pentru totdeauna Ardealul și țările locuite de Români. Lexiconul a fost redactat deci foarte probabil cu câțiva ani mai înainte: Un *terminus a quo* e foarte greu de fixat. Filigranele sunt necunoscute; totuși în colecția lui Keményi, păstrată în Biblioteca Universității din Cluj, găsim două filigrane care seamănă foarte mult cu ale codicelui nostru; aceste două filigrane se găsesc în două scrisori ale Principelui Țării Românești către Mihail Apaffy, din 1682, și 1685. Probabil dicționarul a fost scris pela 1670—1690. Astfel că putem spune cu siguranță că Lexiconul Marsigli este unicul dicționar latin-român care s'a scris fără îndoială în secolul al XVII-lea (*termini ad quem* ale Anonimului din Caransebeș și Tudor Corbea sunt mult mai târzii adică din 1742 și 1713).

Intrebare a patra: Cine a fost autorul dicționarului? Nu vreau de sigur să îndrăznesc vreo identificare; Autorul nu și a scris nicăieri nici numele, nici măcar o notă cu caracter personal; rămâne deci pentru noi, un necunoscut, un al doilea Anonymus. Dar eră acest anonim un Român? Nu, de sigur; greșelile de limba românească sunt multe; lacunele de traducere sunt multe, iar câteva pentru cuvinte absolut elementare (*collis, colliculus*, etc.). Câteva particularități fonetice ne arată că deși autorul trebuie să fi cunoscut destul de bine limba românească o pronunță cu câteva particularități propriu unui străin, mai ales ale unui Sas ori German. N'a fost un Ungur căci greșelile se găsesc și în ungurește și aceleași urme de pronunțare străină care le întâlnim în partea românească le găsim și în partea maghiară.

Eră deci, după cât socotesc, un Sas care studiasse în școlile maghiare; și că el eră german se poate vedea și dintr'un fapt pe care uitasem să-l semnalez: dicționarul trebuia să fie nu numai în trei, ci în patru limbi; paginile sunt despărțite în patru părți, dar a patra parte a rămas albă; în partea a patra autorul voia să scrie limba germană, dar deoarece, el, ca german, știa bine traducerea germană a cuvintelor latine a lăsat-o pentru sfârșit, căci traducerile românești și ungurești prezentau un folos mai imediat și mai mare pentru dânsul.

Dicționarul acesta deci, scris de un Sas ori de un German din Ardeal

într'o regiune în apropiere de Lipova ori de Făget în a doua jumătate a secolului al XVII-lea este, poate, cel mai vechiu dicționar (adică nu glosar) românesc, fără îndoială cel mai vechiu *trilingue* cunoscut, care conține limba română.

Mi se pare că valoarea lui pentru filologia românească e foarte însemnată pentru materialul adus la cunoașterea dialectelor acestei regiuni în secolul al XVII-lea și în general la cunoașterea limbei acelui curent literar pe care-l numim româno-calvin.

Mare noroc a fost că Dicționarul ajunsese în mâinile unui om de știință enciclopedic ca Marsigli, care, de sigur a avut ocazie să învețe românește și să se folosească de acest dicționar după cum, pentru operele sale geografice, s'a folosit de acel vocabular al lui Constantin Cantacuzino pe care l-am publicat acum doi ani în «Revista filologică» a colegului Procopovici.

Astfel, dicționarul a ajuns în orașul cel bogat în turnuri și în știință, la Bologna, unde se găsea cu siguranță la 1712 (an în care s'a alcătuit cel dintâiu catalog al manuscriptelor lui Marsigli) și s'a păstrat acolo cu grijă în Biblioteca marelui ctitor al Academiei noastre din Bologna, fără a se pierde, cum s'ar fi întâmplat poate dacă manuscriptul ar fi rămas în casa vreunui privat în cine știe ce sat al Ardealului ori al Banatului.

După mai mult de două sute de ani lexiconul (pe care am vrut să-l botez *Lexicon Marsilianum* în cinstea marelui general și enciclopedist care l-a posedat) vede lumina tiparului astăzi și va fi de sigur considerat de acum înainte drept un monument însemnat al culturii românești vechi din Ardeal.

Când cineva a lucrat ani de zile cu grijă și răbdare, cu statornicie și mai ales cu dragoste la un text, îl iubește ca pe al său, adică ca pe copilul său; iar deoarece părinții nu pot recunoaște dacă copiii lor sunt frumoși sau urâți (pentru părinți copiii sunt totdeauna cei mai frumoși și mai înțelepți din lume) așa nici eu nu vreau să vorbesc despre însemnătatea dicționarului pe care am onoarea să-l prezint astăzi Academiei, căci mă tem să nu exagerez din prea mare exces de dragoste.

Textul va fi publicat prin bunăvoința Academiei Române și peste câteva luni filologii vor judecă, dacă am adus într'adevăr o contribuție reală la cunoașterea limbii românești vechi, ori dacă n'am lucrat cumva în zadar.

PICTORUL BARABÁS ȘI ROMÂNII.

(CU ÎNSEMNĂRILE SALE DIN 1833
DESPRE VIAȚA BUCUREȘTEANĂ.)

DE

Dr. ANDREI VERESS

PROFESOR

Sedința de la 20 Septembrie 1929.

În toamna anului 1835 s'a stabilit în Pesta pe neașteptate, sosind din Ardeal, un pictor ungur, Niculae *Barabás*, om mărunț și tânăr deabiă 25 de ani, care cu toate acestea avea deja un trecut frumos, căci studiasse un an la Școala de bele-arte din Viena și apoi petrecuse aproape doi ani la București, unde devenise pictorul răsfățat al boierimei române.

I

Săcuiu de obârșie, Barabás s'a născut în ziua de 22 Fevruarie 1810 în Márkosfalva (Marcoș) din Trei-Scaune, de unde își trăgea și «predicatul» de nobilime. Tatăl său eră proprietar cu bune moșioare, din venitul cărora trăia liniștit și fără griji, însă dedat deodată băuturii, soția sa a fost nevoită să-l părăsească, retrăgându-se cu pruncul ei de șase luni în satul vecin Dalnic, la părinții ei. După obiceiul — aproape de necrezut — al vremurilor, copilul a început să învețe carte la trei ani în școala primară și cu atâta râvnă, că la șase ani știă declină și conjugă latinește. Un astfel de băiat deștept trebuia trimes, firește, la școli superioare, și așa ajunsese în liceul reformatilor din Aiud, școală cu mare renume și cu buni profesori, cari își isprăviseră studiile prin universitățile protestante din străinătate. Aici băiatul silitor, neajutat de nimeni, ducea o vieță

plină de griji materiale, căci mamă-sa, măritându-se din nou, bărbatul ei n'a vrut să știe nimica de el, iar tatăl său nu prea avea cu ce să-l ajute și când muri, Niculae rămase, la vârsta de treisprezece ani, fără nici un ajutor. Începuse însă să deseneze, chiar în color, ca băiat de șapte ani, așa că peste vară în timpul vacanțelor era întotdeauna poftit de către părinții colegilor de școală la țară, unde apoi făcea modele de brodat pentru cucoane, monograme frumoase de rufărie și chiar portrete cu tuș și creion, însușindu-și mânuirea lor dela un profesor și apoi dela un zugrav francez, Lilleque dela Aiud. Acesta, văzând talentul natural al băiatului, se folosiă de dânsul la lucrările sale decorative. Un alt profesor, bibliotecarul liceului, îi dădă chiar voie să copieze din stampele celebre ale publicațiunii « Musée de Paris » primite de școală, iar când ca băiat de cincisprezece ani a văzut în castelul lui Rosenfeld din comuna Gusu un peisaj făcut de profesorul de desen din Sibiu Franz Neuhauser, n'a avut răbdare până ce cu ajutorul fratelui său n'a fost dus la el, ca să-i dea lecțiuni de desen și colorit. Lecțiunile au ținut zilnic dela două până la patru, luând profesorul pentru această instrucție zece fiorini-convenționali pe lună, pe când masa costă douăzeci lunar. După mărturisirea proprie a lui Barabás, lecțiunile însă nu erau de folosul râvnit de dânsul, căci Neuhauser îi dădea numai litografii de copiat cu tuș. Dar înainte de masă el vizită regulat pinacoteca Muzeului Brukenthal, unde învață mult, memorizând frumusețile pictorilor mari, cu ale căror opere muzeul era plin.

Toamna intră din nou în Colegiul din Aiud, unde ajuns « diac togat » cu anteriul tradițional al studenților mari, Barabás primiă într'o familie prânz și cină dând lecții de calligrafie unui elev, iar dimineața se mulțumiă cu jimbla (țipăul) școlii și un cârnat de un creițar, scăpând astfel de flămânzeală. În vacanțe apoi era invitat pe la moșieri, unde trebuia să portreteze în schimb membrii familiei și s'a întâmplat chiar că la 16 ani a decorat odaia de biliard a vicecomitelui Kiss cu trei bune compozițiuni făcute à fresco, cari i-au mărit mult renumele. Întors la școală, începe să facă portrete-miniatură pe fildeș, ajunse la modă pela oamenii cu mijloace, care artă îi mai și aducea câte ceva de cheltueală. Dar vara viitoare, având prilej

să meargă din nou la Sibiu, chiar din prima zi făcù cunoștință cu ungurul Gabriel Barra, care lucrà în litografia lui Bielz și prin el învățând cum trebuie desenat pe piatră cu tibișir litografic, acest lucru rămase hotărîtor pentru Barabás pentru întreagă viața: a făcut apoi portrete litografice cu sutele. Introdus de Barra într'o familie mare maghiară, Barabás primi atâtea comenzi de portrete, plătite cu câte zece fiorini, încât își putù face haine cumsecade, în cari înainte de a reintrà toamna la liceul din Aiud, s'a dus să-și vază mama, pe care n'o mai văzuse de cinci ani. Nu mai aveà răbdare pentru studii, căci preot calvin ori slujbaş de comitat la «varmeghie» nu vrea să se facă cu nici un chip. Agonisindu-și cu portretele sale o sumă însemnată de 250 fiorini, a plecat în primele zile ale anului 1828 iarăș la Sibiu, luându-și rămas bun cu lacrimi în ochi dela școala care l-a adăpostit timp de doisprezece ani în bine și în rău, precum erau vremurile și împrejurările.

Îl atrăgeà arta, vieța mai vie dela Sibiu, unde nădăjduià să câștige bine. Petrecù acolo din nou șase luni pentru ca toamna să meargă la Cluj, unde pornise o vieță literară și artistică, care promiteà mult. Aci făcù Barabás cunoștință cu un profesor de dans italian Gentiluomo, care totodată și pictà, dela care învăță să lucreze în ulei, ceeace nu știà încă. Pe lângă că trăià bine, într'un an ajunse să-și economiseze aici 500 de fiorini, cu cari se hotărî să plece la Viena, la Academie. Îl întristà faptul că toată lumea, privind frumusețile picturilor sale, îi ziceà adeseori în față că acest lucru e mult dela un diletant, cum erà el.

Ajuns cu ajutorul și în căruța unui băcan la Viena, avù chiar la început neplăceri cu directorul Școlii de belearte, care nevoind a crede că desenerile prezentate (și între ele un desen al unei Venere isprăvit în două zile la Viena după o statuie) sunt făcute de el, abià vru să-l primească. După trei zile de lucru, profesorul Gselhofer însă l-a reținut cu bucurie la Academie, unde talentatul tânăr făcèa progrese bune, uimind din ce în ce mai mult pe camarazii și chiar profesorii săi. Așà de pildă, când chiar după patru săptămâni de muncă a fost înaintat în sala a doua, unde erau elevii cari desenau figuri întregi și

Barabás a reușit să facă desenul unui Mercur, la întrebarea colegilor săi de școală, câte figuri de model a desenat până acuma, spunând că aceasta este cea dintâiu, a trebuit să asculte cu o ureche observația lor, că: Minte! (Er lügt!) După ce a desenat mai multe figuri după modele de ipsos, a trecut — conform programului de studiu — în sala modelelor vii. La început aci lucră cu creion, dar pe măsură ce zilele se lungiau și modelele pozau dimineța, lucră în ulei, pe câtă vreme a lucră cu «gouache» în mod acvarelistic a învățat dela un compatriot al său, cu care mănca împreună în micile birturi ale studenților artiști.

Prin lucrările sale serioase, Barabás ajunsese curând sub conducerea profesorului Enders, care se ocupă bucuros cu talentatul ungar. Însă neprimind bursa care i-a fost făgăduită din partea unui sfetnic gubernial, la plecare din Cluj, după închiderea școlii, în Iulie 1830, fu nevoit să părăsească Viena, plecând iarăș în Ardeal, cu acelaș negustor armean, cu care venise aci. Acesta fiind om de omenie, l-a ajutat chiar cu 200 fiorini, cu cari Barabás cumpărându-și colori și instrumente de pictură, eră hotărât să se întrețină numai din meseria sa, trăind pentru artă. Mai înainte de toate, primenindu-se cu costumele trebuincioase, tânărul pictor aveă trecere pe la toate familiile magnaților, în care dădea lecțiuni de desen și pictură, încât câștigă bine și eră liber, pe când conșcolarii săi de odinioară dela Aiud lânceziau ca scriitori-copiști pe la advocați ori prin biurourile ocârmuirii. Când însă primăvara boierii se retraseră pe la castelele lor de prin provincie, ori plecară la băi, Barabás, simțind că venitul său descrește, în primele zile ale lunii Maiu 1831 porni la Sibiu, unde aveă mulți cunoscuți și eră sigur că va câștigă bine. Așa a și fost, mai cu seamă că progresul său vădit în arta picturei îi lărgi curând cercul de prieteni, cari cereau să le facă portretul ori îl recomandau oamenilor cu bani. Între aceștia se aflau din întâmplare și boieri din Țara-Românească, veniți la Sibiu în vilegiatură, cari îl îndemneau să meargă cu ei la București, unde îi va merge mai bine, mai cu seamă că cu ocupațiunea rusească printre ofițerii ruși sunt mulți cu avere, între cari va face bune afaceri cu arta sa. Hotărârea de a plecă într'adevăr la București s'a

împlinit cu atât mai ușor, cu cât învățase românește încă din copilărie în verile petrecute prin cele mai diferite părți ale Ardealului și când apoi făcù cunoștință și cu spițerul Raimondi, care avea farmacie în București, porni în ziua de 8 Noemvrie 1831 primind loc în căruța librarului Thierry din Sibiu, care în fiecare an ducea cărți noi la București, unde le desfăcea pe la librării de acolo.

II

Amănuntele șederii de peste un an și jumătate a lui Barabás la București și ale activității sale artistice de acolo le schițăm numai pe scurt, întrucât publicăm alăturat în întregime ziarul său, care ne păstrează multe lucruri din viața oamenilor și a societății românești bucureștene de acum o sută de ani, date și mărunțișuri în van de cercetat prin actele ori memoriile timpului. Așa de pildă, descrie o primire, respective serată splendidă, dată de generalul Kisseleff la onomastica țarului Nicolae, la care Barabás a fost invitat prin Aga Iancu Filipescu, cunoștința căruia o făcuse în sânul familiei Raimondi. Acolo tânărul pictor avù ocazie să vază întreaga societate românească de frunte, dela care primi atâtea comenzi de portrete, că abiă putù corespunde cerințelor. Mult interesantă e și descrierea felului cum boierimea trecea dela portul turcesc la cel franțuzesc. Tinerii se cam obișnuiau curând cu moda nouă, însă oamenii mai în vârstă se lăsau numai cu încetul de turban și nădragii largi turcești. Când un anumit Obedianu își comandase pantaloni franțuzești, cu frac și joben, îmbrăcându-le, a trebuit să se lepede de ele, așa de rău îi stăteau. Hazliu arată și un Cantacuzino, când a trebuit să-și rază barba frumoasă, care — firește — nu se prea potrivea cu costumul elegant francez. Greu le venia oamenilor să se lase și de mobilierul turcesc, care nu cunoștea paturi și scaune și Barabás descrie interesant, ca martor ocular, în ce hal află odată pe vreo zece boieri la palatul Cantacuzino, unde stăpânul ședeà pe canapea, dar musafirii săi — fumând niște ciubucuri lungi — pe pământ «turcește» cu picioarele încrucișate, fiecare *lângă*

scaunul său, dar cu jobenul pe cap și cu aripile fracurilor tăvălite pe dușumelele salonului aranjat franțuzește.

Invitat pe la casele boierești, unde lucră făcând portrete, Barabás ne spune că eră chemat adeseori la masă, însă se scuză cu câte ceva, din pricină că se gătiă cu usturoi. Dar și băutul se făcea din unul și acelaș pahar, purtat de câte un arnăut, căruia i se făcea semn, când cineva doriă să bea. Tot așa se luă și dulceața, întrebuițându-se pentru toți una și aceeaș linguriță, fără să fie spălată; lucru azi abiă de crezut, dacă n'ar fi povestit de un om așa de sincer ca pictorul nostru săcuiu, în memoriul său scris pentru sine însuș, despre cele ce l-au impresionat în București.

O contribuție binevenită la istoria igienei ne-o păstrează și cele însemnate despre doctorul grec Breton și despre doctorul neamț Wennert, care conduceă și spitalul Sfântul Pantilimon, unde la praznicul spitalului în fiecare an se dădea o masă de către primarul orașului în cinstea boierilor, aranjată de către birtașul Andronache după moda franceză, cu chelneri în frac, la care luau parte numai bărbați, ca la Turci. Barabás observă însă că cu tot regimul turcesc, judecata se făcea după legile și tradițiile românești. Între acestea mult i-a plăcut aflând că la nuntă mireasa primiă foaie de zestre, în care i se trecea tot ce aveă, până la cea din urmă pereche de ciorapi. În caz de divorț, bărbatul trebuia să-i restituie apoi tot, iar dacă acesta din întâmplare amanetă câte ceva din sculele de aur ale soției, și aceasta eră în stare să dovedească unde sunt zălogite, creditorul eră ținut să i le dea înapoi, fără nici un ban, rămânând să-și caute paralele la bărbat.

Nu mai puțin prețios este *catastiful de lucru* al lui Barabás, în care aveă obiceiul să treacă pe toți aceia pe cari i-a portretat, împreună cu onorarul primit pentru portretul respectiv ¹⁾. Această listă — unică în felul ei — ne arată la cari familii de boieri și când a lucrat Barabás. Portretele se află de sigur și astăzi prin saloanele familiilor înșirate, în cari poate s'a și uitat de contemporanii de astăzi că străbunul lor a fost eternizat prin penelul lui Barabás, celebru tocmai în portrete.

¹⁾ Întregul catastif e tipărit în *Magyar Képzőművészek Lexikona*, vol. I, (Buda-pest, 1915) și partea sa despre picturile făcute la București pe pp. 93—94.

Publicând alăturat lista întreagă, avem în fața noastră întreaga societate de elită a Bucureștilor de acum o sută de ani, sau măcar catalogul acelor care aveau râvnă nobilă de a-și comanda portretul pentru «veșnica pomenire» în cercul urmașilor lor, precum se obișnuia în toate timpurile.

Primul portret pe care îl făcù Barabás la București fu al lui Ioan Suțu, în miniatură, pe fildeș, luând pe el opt galbeni, iar pentru un al doilea cu tibișir cinci. Apoi veniră doamne din familiile Filipescu, Jakovencu, Ghica, Fălcoianu, Cantacuzino, Bibescu, Rasti, Grădișteanu, Bădulescu, Bălăceanu, Arion și Blaremburg, împreună cu mulți bărbați ca Constantin Suțu, viitorul prinț domnitor Alexandru Ghica, Alexandru Filipescu, Ioan Văcărescu, Grigore Racoviță, Constantin Bălăceanu, Carol și Niculae Rosetti și alții, va să zică cele mai de frunte familii ale Țării-Românești, precum se pot vedea însemnate cu cea mai mare exactitate, notându-se conștiincios și onorarul primit, care eră întotdeauna în proporție cu demnitatea persoanei și felul de executare al portretelor dorite.

Din piesele însemnate în catalog am reușit să găesc în original trei, pe cari le reproducem și anume portretul lui Niculae *Rosetti* și al generalului *Kisseleff* în creion, desenate «cu un simț de adevăr uimitor» cum și acela al prefectului de poliție Nicu *Filipescu*, în uniformă sa turcească. Acesta i-a rămas pictorului așa de viu în memorie, încât îl va desenă în peniță chiar la 54 de ani după ce a părăsit Bucureștii¹⁾. O deosebită importanță merită însă însemnarea că, făcând cunoștință în anul 1832 cu Heliade Rădulescu, ocupat cu publicarea poeziilor sale, Barabás i-a făcut o compoziție în ulei reprezentând scena când Sfântul Arhanghel apare în somn lui Mihai Viteazul. Opera aceasta, pentru care pictorul nostru a primit nu mai puțin de douăzeci de galbeni, eră să apară ca ilustrație la «Mihaida» poetului, dar pare că a rămas inedită și nereprodusă, de sigur din lipsă de mijloace tehnice și astfel trebuie

---

¹⁾ Câteși trele aflându-se în Palatul de Belearte din Budapesta, reproducem pe Rosetti după original, iar celelalte două după clișeu lor, apărut în ziarul «Ország-Világ» 1887, pag. 124, depunând reproducția lor (în mărime naturală) în Colecțiunea de stampe a Academiei Române.

să zacă pe undeva, acoperită de praful uitării sau să fie pierdută pentru totdeauna.

Barabás, care lucră cu râvna și perfecțiunea vocațiunii și cu o energie creatoare fără seamăn, părăsi Bucureștii în vara anului 1833 în pungă cu 700 de poli imperiali, câștigați prin muncă de artist, cu gândul ca la toamnă să se întoarcă din nou. Ajuns însă la Cluj primî veste dela prietenii săi, că muscalii au golit Țara-Românească și astfel rămase acolo, cugetând poate că în împrejurările noi n'ar putea să câștige cum ar fi dorit ¹⁾.

III

Pictorul ungar, care se obișnuise mult cu Românii arată și acum de înaintea — în noul său cerc de activitate — interes pentru românime și Români, din care își lua deseori teme la diferitele sale compozițiuni.

Întors în patrie, Barabás petrecu iarna la o familie neaoșă din Ighiu, unde el ca băiat făcuse acele fresce, iar când la începutul anului 1834 gazda sa plecă la Viena, îl petrecu până acolo cu gândul să meargă în Italia pentru ca să se perfecționeze în arta sa. Oprindu-se la Veneția, s'a înscris la Academia de belearte și lucrând de dimineață până seara, și-a adunat atâtea copii de pe picturile mari, încât pe lângă studiu a scos și bani din ele după întoarcere. Făcând apoi cunoștință și prieteșug cu celebrul acvarelist englez William Leighton Leitch, au vizitat împreună centrele de pictură dela Bologna, Firenze și Roma, unde avu prilejul să se întâlnească cu generalul rus Löwenstern, care pe timpul șederii sale la București fusese viceguvernorul capitalei Țării-Românești. Generalul dorind să-i facă un portret în acvarelă, în urma recomandățiunii sale, Barabás a trebuit să mai facă și altele al altor persoane rusești de acolo, așa că fără să se fi gândit că va face parale, a câștigat bani și la Roma. Vizitând deaci mai departe și Napoli, plecă îndărăt pe coasta apuseană a Italiei, ca să vază Genova și Milano, întorcându-se apoi prin Triest la Viena, unde

¹⁾ Biografia lui Barabás până aci am schițat-o după ziarul său apărut sub titlul: *Barabás Miklós emlékiratai*. Közli Kézdi Kovács László. Budapest, 1902. (Olcsó Könyvtár, No. 1255—1258.)

stătut până iarna, dând lecțiuni de pictură ori făcând portrete plătite acum cum se cuvenia.

În răstimpul de peste un an petrecut în Italia, Barabás făcù progrese foarte mari, mai cu seamă în acvarele și când în toamna anului 1835 se stabili la Pesta, care prezentă o viață foarte dezvoltată literară, avea nădejde să câștige bine. Așa a și fost, astfel că din banii strânși, în timp de vară putea să facă călătorii pe la băi și prin străinătate, vizitând galeriile dela Paris și Londra, iar în primăvara anului 1837 făcând un drum în Ardeal, la sfatul medicilor, a rămas acolo mai mult timp. Mergând apoi și pe la Sibiu, lucră în toate locurile, primind comenzi dela magnații cari îl cunoșteau acuma și din ziare.

Se făcù iarnă, când se întoarse iarăș la Pesta, unde după inundația Dunării din primăvara anului 1838, viața s'a îngreunat atât de simțitor, încât chemat de cunoscuți, plecă la Cluj, ducându-și până și mobilele. Însă artistul care cutreerăse deja mare parte din lume, nu putea să se simță bine în cercul restrâns al orașului provincial și după ce începuse să lucreze și pentru almanacurile literare, după abia un an se mută din nou la Pesta, unde rămase apoi până la moarte, vizitând din când în când și Ardealul, de care eră legat prin amintirile copilăriei și vieții sale de până atunci. În șederea sa de acum în Ardeal, fiind invitat în toamna anului 1838 la un cules de struguri în comuna Cetea (nu departe de Aiud) făcù câteva schițe rămase inedite reprezentând doi Români și o Româncă culegând struguri¹⁾.

La cererea editorilor, Barabás trimise încă din Cluj trei desenhuri frumoase în tuș, reprezentând tipuri românești, cari au apărut executate în stampe-oțel, de o rară finețe. Primul a fost o româncă cu titlul de *Flora*²⁾, de o rară frumusețe, atât ca chip cât și în costum, «un adevărat ideal de fată —după un critic al desenului—cum nu se mai poate mai

¹⁾ În colecțiunea strănepoților pictorului, rămase imperfecte, cu toate că schița Româncei e și colorată.

²⁾ Stampa sculptată de Carl Mayer în Nürnberg, a apărut întâiu cu titlul de «Flora» în almanahul *Emlény* pe anul 1839, p. 174; a doua oară peste un an în almanahul nemțesc din Pesta cu numele de *Iris* pe 1840, p. 103.

frumoasă în trup și suflet»¹⁾). Numai pictorul nu era mulțumit cu reproducțiunea căci gravorul i-a făcut rochie în loc de poale²⁾). La anul apărură *Paznicul de vie*³⁾ și apoi *Ardeleanca*⁴⁾, pe când un alt desen în sepie reprezentând un *vânător de urs român în primejdie de moarte* (făcut în anul 1843) a rămas neexecutat în oțel ca celelalte, cu toate că era pregătit pentru o ediție germană⁵⁾).

Aceste mici opere, cari aduceau pictorului câte 6—8 galbeni, aveau menirea să reprezinte pe Barabás ca pictor de gen, aproape cel dintâiu în arta ungară, în care s'a inițiat prin lucrările pictorilor vienezi. În acest fel de pictură Barabás isprăvi în iarna anului 1843 pe baza albumului său de schițe un tablou admirabil, reprezentând o familie de români din Săliște mergând la târg⁶⁾, pentru expozițiunea de artă din primăvara anului 1844 dela Viena⁷⁾, unde a fost primit de critica artistică cu mare laudă.

Pictura în ulei (de o mărime de 138×109 cm.) ne înfățișează următorul cadru, ales cu măiestrie și gust. Bătrânul tată duce calul de frâu, încărcat cu o coșniță și puțină. Pe cal o

¹⁾ Cuvintele lui Csató Pal în revista «Századunk» 1838 No. 102, p. 824, pe când Francisc Toldy (estetic și întemeietorul istoriei literare la Unguri) zicea că desenul formează coroana volumului și obrazul Floarei e cel mai gingaș ce se poate închipui; «Figyelmező» 1838, p. 52.

²⁾ Barabás în scrisoarea sa către Toldy (din Cluj, 3 Ianuarie 1839) publicată de D-na Edith Hoffman în revista «A műbarát» 1922, p. 235.

³⁾ Desenul sculptat de Carl Mahlknecht în Wien, a apărut în almanahul *Iris* pe anul 1841, p. 391 cu titlul: *Wallachischer Weinhüter*, a doua oară în cartea cu titlul: *Magyar képek albuma* (Pest, 1859) anexat paginei 61 și peste un an în volumașul *Bilder Album aus Ungarn*, tipărit în Leipzig, anexat paginei 55.

⁴⁾ Sculptat tot de C. Mahlknecht în Wien, a apărut întâiu în *Magyar képek albuma*, anexat paginei 33 și apoi în *Bilder Album aus Ungarn*, anexat paginei 43.

⁵⁾ Tot în colecțiunea strănepoților pictorului.

⁶⁾ Desenul tabloului executat de J. Axmann a apărut întâiu în almanahul *Iris* pe 1848 anexat paginei 57; pe urmă reprodus în xilografie cu titlul fals de «Hátszegvidéki oláhok» (Români din ținutul Hațegului) în revista «Hazánk s a Külföld» 1865, p. 468 și cu aceeași xilografie în ziarul ilustrat «Magyarország és a Nagy Világ» 1880, p. 841; iar în autotipii bune la Hoffmann Edith: *Barabás Miklós* (Budapest, 1923) anexat, și la Szentiványi Gyula: *Barabás Miklós művészete* (Budapest, 1927) anexat.

⁷⁾ Informația întâia despre tabloul în lucru, din revista «Regélő Pesti Divatlap» 1844 No. 2, p. 26 din 7 Ianuarie 1844.

româncă tânără, în păr cu o garoafă roșie, stă vorbind cu bărbatul ei. Tatăl cu ciomag și căciulă de oaie are barbă cărunță, purtând cămașe cu mâneci largi, nădragi de pânură albă și opinci, un brâu de piele lat cu două cuțite, o traistă cu catarame și o blană de oaie aruncată peste spinare. Sălișteanca poartă maramă albă, rochie cu mâneci încrețite, un brâu albastru și șorț roșu. Bărbatul ei cam plecat, în dreapta cu un băț, stă îndreptând scara șelei, având o pălărie cu panglici, un cojoc, un șerpar larg, o cămașă cu mâneci largi, o broboadă cu ciucuri, pe semne a femeii și nădragi de habă. În dreapta șade o fetiță, punându-și cârpa de cap ca să-și poată așeză putina pe care o ține în poale, pe când la stânga stă un băiat păzind calul celălalt înhămat. Peste braț are un surtuc cenușiu, în mână cu ciomagul tradițional. Mai încolo vedem o femeie jucându-se cu un câțel înaintea casei acoperite cu paie, toată familia aproape sub umbra unui fag bătrân trunchiat de vifor, cu cerul albastrui, noros, iar în fundul tabloului munți, din cari șerpuește un râuleț ori poate chiar Oltul ¹⁾).

Tabloul fiind expus peste un an la expozițiunea din Pesta, a produs o adevărată senzație ²⁾). După un critic al său, fața româncii e atât de plăcută că te-ai amoreza în originalul ei. Întreaga impresie a tabloului e congruentă și caracteristică. Coloritul e cam palid, ca în toate operele pictorului, acesta fiind felul său de a lucra; dar nu strică. Se zice că tabloul arată disproporții, dacă firește iei un compas de desen, însă ele nu influențează rău impresiunea ce face asupra privitorului. ³⁾ Un alt critic spune că peste detaliurile tabloului domnește o simetrie plăcută și asupra întregului cadru o armonie desăvârșită. Atât partea din față cât și fondul tabloului precum și pământul, cerul, expresia persoanelor grupului, ne arată un suflet de artist coordonat cu sine, a cărui operă e cu atât mai prețioasă, cu cât nu copiază simplu natura, ci ne-o înfățișează

¹⁾ Descriere oficială a tabloului la Peregriny János: *A Magyar Nemzeti Múzeum képtárának katalógusa*, (Budapest, 1900), p. 69.

²⁾ Szelesy zice (în revista *Honderű* 1845 vol. II, p. 137) că este tabloul poate cel mai prețios al expoziției, în care pictorul se prezintă și ca peisagist, cu toate că tabloul nu e curat peisaj.

³⁾ Ney Ferencz în revista « *Életképek* » 1845, vol. II, p. 212.

chiar idealizată ¹⁾, căci adevărul natural nu te îndestulează și nu este artă, fără geniul creator al artistului ²⁾.

Tot în acest fel își exprimă admirația pentru opera artistului un scriitor sas, Teodor *Glatz*, care știind că Barabás studiasse și la Sibiu zice că tabloul ar merita să împodobească «sălile sfinte» ale Muzeului Brukenthal, unde tânărul pictor și-a câștigat poate primele inspirații de artă. Dar foarte interesant e, că pentru ca cititorii nu cumva să zică că gingășia scenei române «cu persoanele ei reprezentabile» e poate în contradicție cu realitatea, întru cât Românii sunt ca «un popor de păstori murdari și săraci», Glatz se folosește de prilejul nimerit de a expune o caracteristică dreaptă a Românilor, mai cu seamă a celor ce trăesc pe teritoriul Sașilor, «cultura cărora influențează în bine asupra lor» precum și a acelora cari trăind în locurile miniere și în satele grănicere duc o viață mai bună ³⁾.

Față de aceste critici nepasionate s'a găsit un gazetar, care cu ifosul de a se pricepe în de ale artei, a susținut, că desenul lui Barabás e lipsit de estetică și inspirație, căci el ne prezintă situațiunile numai în mod tehnic și nu genial, așa că tablourile sale câștigă numai lumea profană și nu cunoscătorii, fără să-ți dea nimic poetic și genial. Apoi tabloul de față are și greșeli aproape de neîngăduit, ca de pildă cerul gălbui și munții albaștri ori minuțiozitatea figurilor, pe cari poți să numeri firele părului și dungile obrazului femeilor reprezentate ⁴⁾.

După aprecierea unui critic modern, tabloul este nu numai cel mai de frunte al lui Barabás, dar chiar și cel mai prețios tablou-genre al întregii picturi ungare a timpului, arătând o

¹⁾ Mahler în ziarul «Der Ungar» din 3 August 1845, No. 183, p. 729.

²⁾ Odată cu tabloul lui Barabás fiind expus și acela al lui Kölbl reprezentând «Detunata» din Ardeal, Mahler zice despre el: Die Zeichnung ist gelungen, und die Ausführung dürfte jedenfalls naturgetreu sein; doch eben das ist der Fehler. Ein landschaftliches Kunstwerk muss es zumeist fühlen lassen, dass es eine Schöpfung des freien poetischen Künstlergeistes und nicht sklavische Kopie der Natur sei; Wahrheit allein ist weder hier noch in der Kunst überhaupt befriedigend. *Der Ungar* 1843, No. 180, p. 717.

³⁾ Theodor Glatz în ziarul «Pester Zeitung» din 29 August 1845, p. 483.

⁴⁾ Carol Lázár în «Jahrbuch des deutschen Elementes in Ungarn» vol. I (Budapest, 1846) p. 158.

pricepere serioasă a subiectului, cu o compoziție bine chibzuită, după regulile trigonometrice ale școalei ¹⁾). Un critic austriac relevază concepția originală și națională a pictorului, zicând că Barabás caracterizează în mod sever, având o mânuire de penel îndrăzneată ²⁾). Un alt scriitor vienez zice că capetele înfățișează energie, iar acele ale femeilor sunt drăgălașe și gingașe, pe când expresiunea personajilor și mișcarea lor e îndrăzneată și hotărâtoare ³⁾). Altmintrelea, e caracteristic pentru gustul timpului, că amândoi criticii obiecționează naturalismul tabloului, lăudând puterea de caracterizare a pictorului, pe câtă vreme critica de astăzi simte tocmai contrarul acestora. Ambii critici — urmează Edith Hoffmann — regretă că Barabás n'are nici un simț pentru tonul aerului și amănuntele peisajului, așa că ele fiind lăncede ori chiar prea îngrămădite pe tablou, micșorează validarea corespunzătoare a părților sale figurale. Dealtfel partea cea mai slabă a tabloului este peisajul, căci norii prea se lasă pe vârful munților, desenul cărora arată și greșeli de perspectivă, deoarece ei sunt așa de departe încât par a fi albaștri și cu toate acestea norul care se lasă pe ei, cade asupra copacului din partea din față a tabloului. Peisajul astfel nu prezintă nici o adâncime și lipsit de lucire, nici pământul, nici cerul tabloului n'au vigoare convingătoare. Însă cu toate aceste lipsuri, peste figurile tabloului se revarsă o deosebită drăgălășie așa că el face o impresie foarte plăcută ⁴⁾).

Acest lucru e recunoscut și de un alt critic al tabloului, care însă n'a văzut niciodată români ardeleni, căci altfel n'ar imputa faptul că pictorul ne înfățișează toate figurile în *veșminte albe*, și n'ar scrie banalități ca «impresia generală a compoziției este mai mult scenică decât pitorească, prezintându-ne o familie de boieri în haine țărănești» fără să ne impresioneze prin energia caracteristică care ne captivează, precum ziceau contemporanii ⁵⁾). Acești contemporani însă

¹⁾ Hoffmann Edith, în studiul ei citat, p. 27.

²⁾ Fr. von Schindler în «Oestreichisches Morgenblatt» reprodus de Hoffmann Edith; o. c., p. 28.

³⁾ H. Meynert în «Allgemeine Theaterzeitung» reprodus *ibid.*, p. 28.

⁴⁾ Caracteristica doamnei Hoffmann Edith; o. c., p. 28.

⁵⁾ Szentiványi Gyula, în studiul său despre Barabás; o. c., pp. 20—21.

aveau dreptate, căci tabloul cu motive curat românești, în simplitatea sa nefăurită *a creiat școală*, mai cu seamă că fiind cumpărat de către garda civilă națională cu prețul considerabil de 276 zloți de argint, a fost dăruit Muzeului Național, a cărui mândrie este și astăzi ¹⁾. Din nefericire, pictorul slăbit de nevoi bănești, a trebuit să-și consume talentul și timpul în desenarea de portrete și ilustrațiuni, cerute de reviste, așa că nu mai putu face compozițiuni, de valoarea tabloului său de mai sus, decât două. Cu o deosebită dibăcie mânăii însă și arta acvarelistică în peisaje, dintre cari avem un tablou reprezentându-ne strâmtoarea Turnu-Roșu cu malul drept al Oltului în spre Căineni ²⁾ și unul mai artistic, cu tipuri românești din valea Crișului-Repede ³⁾ precum și « Bucureștii în anul 1831 » cu mitropolia și în fața ei cu un boier stând de vorbă cu un ofițer rus, amândoi admirând priveliștea frumoasă, nesupărată încă de multe case. Acvarelel nu e prea artistic, însă ne înfățișează una din cele mai vechi « vederi » autentice ale capitalei României ⁴⁾.

Dintre micile lucrări ale lui Barabás mai avem un desen cu Români din 1846 pentru care a primit dela editor 46 de zloți și un altul din anul viitor cu o Româncă, plătit cu 25 de zloți, cari însă pare că n'au apărut nicăiri. Tot « genre » eră și compoziția sa reprezentând un Român care strânge lemne în pădure, plătit cu 50 de fiorini, care însă nu se știe unde a ajuns din expoziția colectivă de după moartea artistului, în care se aflau și trei portrete în ulei ale lui Emanoil Gojdu, întemeietorul Fundațiunii române cu acelaș nume din Budapesta ⁵⁾.

¹⁾ Acum însă e expus și de văzut în Palatul de Belearte — Szépművészeti Muzeum.

²⁾ Apăruse în revista « Ország-Világ » 1887, p. 127 de unde o reproducem în autotipie micșorată. Clișeu figurând ca ilustrație la o biografie în versuri a artistului (scrisă de ginerele său) a apărut și în Extras a parte cu titlul: *Barabás művészi pályája. Verses elbeszélés*. Irta Maszák Hugó. (*Cariera artistică a lui Barabás. Povestire în versuri*.) Budapest, 1887.

³⁾ Reprodus în autotipie, anexat studiului d-nei Hoffmann Edith.

⁴⁾ Acvarela (de 40.5 × 27.5 mm.) aflată în colecțiunea strănăpoților picturului e inedită și se reproduce aci pentru prima oară.

⁵⁾ A se vedeă citate în catastiful de lucru al lui Barabás, unde le-am trecut.

IV

Niculae Barabás a dus o vieată frumoasă și destul de echilibrată de artist, mai cu seamă când însurându-se și-a cumpărat o vilă în Buda, în care a ajuns să-și împlinească vârsta de 88 ani, mort în ziua de 12 Fevruarie 1898, onorat și de Academia Ungară de Științe, al cărei membru era chiar și prin studiul său asupra perspectivei. Astfel în cursul desvoltării artei ungare, el avu să vază în jurul lui apariția pictorilor Victor Madarász, Bartolomeu Székely, Mihai Munkácsy, Ladislau Paál și Paul Szinyei-Merse, toți mai tineri ca dânsul care lucră necurmat, murind cu penelul în mână, fără să-l doară că nu mai era în capul gărzii aceleia de pictori ca pe vremuri, când se mută din Ardeal în capitala Ungariei, trăind într'o epocă prielnică pentru desvoltarea talentelor.

Apariția lui era aproape fenomenală, ca și desvoltarea sa artistică, căci după studiile sale academice plictisitoare dela Viena se întoarce dela București ca un pictor desăvârșit, cu un expresionism cu totul special și caracteristic, care în lucrările sale tinde întotdeauna la adevăruri, adâncindu-se cu tot sufletul în tema sa, la care lucrează cu iubire și cu aceeași conștiinciozitate și evlavie, ori face portret, ori desen sau miniatură, în care a fost cel mai mare dintre Unguri, prețuit la fel cu vienezii, fără să-i copieze ori imiteze¹⁾. Stilul său propriu în portrete Barabás și l-a perfecționat în Italia, de unde întorcându-se, a devenit cel mai căutat portretist al Ungariei. Caracteristica operelor sale este: o grijă specială a executării, o pictură ca oglinda, cu colori temperate, o eleganță aproape caligrafică a desenului, unită cu o modestie artistică fără pretențiuni, pe care însă se revarsă o căldură pătrunzătoare a concepțiunii temei de pictat, care ne-a dat cele mai frumoase bucati ale acestei arte patriarhale a vremurilor vechi²⁾.

În aceste vremuri Barabás fusese unul dintre apostolii picturii ungare, căruia — după un critic al său — i-a fost dat de soarte să eternizeze prin portretele sale figurile strălucite ale

¹⁾ După Szentiványi Gyula, *o. c.*, p. 12.

²⁾ Criticul de artă Carol Lyka, în *Művészeti Lexikon* (Budapest, 1926) p. 51.

renașterii ungare. Aceasta este importanța de căpetenie a activității sale artistice ¹⁾ chiar și față de Români, lăsându-ne un număr de peste 120 de *portrete* din timpul șederii sale la București și făcând *primele tablouri genre românești*, în niște exemplare tipice, pe cari le privești și azi cu plăcere și mândrie, ca creațiuni artistice cari impresionează deapururea prin frumusețea lor și chiar prin duioșia subiectelor alese!

---

¹⁾ Cuvintele pictorului Kézdi Kovács László, în prefața Memoriilor lui Barabás, o. c., p. 3.

ANEXE DOCUMENTARE

I

VIATA BUCUREȘTEANĂ ÎNTRE ANII 1831—1833

(Traducere după memoriile pictorului Barabás.)

Spre București. — Idiluri din cârciumile românești. — Hanul Manuc. — Familia Raimondi. — Atelier de pictură improvizat. — Declamația ungară a episcopului român. — Aga Iancu Filipescu. — La guvernatorul K sseleff. — Bal în «reduta» din București. — Prințesa Bankration și aristocrația română. — Sfârșitul vieții turcești și influența rusească la București. — Exercițiile armatei naționale române. — Fracul și cilindrul lui Obedeanu. — Cantacuzino cu boierii săi îmbrăcați franțuzește. — Bal fără garderobă. — Măseaua lui Bucureanu. — Masa boierilor. — Precauțiunea igienică a doftorului grec Breton. — Banchet la spitatul Sf. Panti-limon. — Limba grecească a saloanelor românești. — Căpitanul Bialoskurski. — Fosa de zestre a femeilor, după tradiția veche română.

Stând și lucrând la Sibiu din primăvara anului 1831, am făcut cunoștință cu câțiva boieri dela București, iar peste vară cu spișerul Raimondi și familia sa, care locuiea deasemenea la București. Raimondi era italian, însă soția sa sâsoaică din Brașov. Aceștia și mai cu seamă boierii m'au tot îndemnat să merg la București, unde voi putea câștiga bine cu arta mea. Boierii în special mă îndemnau făgăduindu-mi că mă vor înfățișa cunoscuților lor, așa că m'am și gătit să merg iarna la București, deoarece vara boierii umblau pe la băi.

Astfel mă hotărisem să-mi încerc norocul la București. Dar știind că acolo voi avea a face și cu ofițeri ruși, cari nu știu românește (limbă pe care eu o învățasem bine în timpul vacanțelor mele școlare petrecute în liceul dela Aiud) am început să învăț cu mare sârguință franțuzește. Profesorul meu se chema Trautman și deoarece el cunoșteă și limba italiană, am învățat totdeodată și italienește dela el, așa încât vorbiam încă la Sibiu ambele limbi curent.

Librarii de acî Thierry și Fülenbaum, având o sucursală la București, pe la sfârșitul lunii Octomvrie 1831 le-am cerut sfat, cum aș putea

călători la București. Fülenbaum mi-a propus că, deoarece el la începutul lunii viitoare are să ducă câteva lăzi de cărți la București, cari sunt grele, dar nu ocupă mult loc, îmi va putea face loc bunicel de șezut în căruță, dacă aș merge cu el, iar drept plată să-i fac despre soția lui Thierry o acvarelă ușoară. Primind propunerea, am plecat în ziua de 8 Noemvrie.

În căruță am avut doi tovarăși. Unul un biet dascăl, care ducea o viață plină de nevoi într'o familie, unde nu avea decât o lefșoară de 100 fiorini pe an. Astfel voind a-și încerca norocul la București, m'a rugat să-l duc cu mine, înscriindu-l ca rânduș în pașaportul meu. Nu-mi venea greu să-i îndeplinesc dorința și astfel l-am și trecut ca rânduș în pașaport. Celălalt era un croitor de dame cam de vreo 22—24 ani, mai tânăr decât dascălul. Croitorul plătise librarului Thierry ceva, dascălul nimica, dar ca rânduș m'a servit cum se cuvine. La București însă după câteva zile s'a băgat la un ofițer ca slugă și fiindu-mi recunoscător venea des la mine, fudulindu-se că-i merge bine, căci lucru mult nu are și tot face economie de câte 7—8 galbeni pe lună deoarece la stăpânul său joacă ofițeri ruși la cărți și primește mult bacșiș dela ei.

Plecând din Sibiu, până la amiazi abia am ajuns la Turnul-Roșu, după amiazi însă am zărit întâiul sat românesc, unde se află și vama românească și regiunea aceasta am și desenat-o cu munții de pe malurile Oltului ¹⁾. La vamă am zăbovit multă vreme, așa că numai spre seară am pornit înainte ca să ajungem la întâia cârciumă pentru înopțat. Cârciuma aceasta nu avea decât două odăi, una mică și una mai mare, cu trei paturi și puține rufe de pat, așa că eu îmi făcusem culcușul cu primenelile mele de pat. Abia stinsesem lumânarea, fără să fi adormit încă, când am auzit o drângăneală de vioară, amestecată din când în când cu niște glasuri răgușite de cântec. Deodată au început să-mi bată la ușă, care fiind deschisă de către cârciumăreasă, cu lumânare în mână, au intrat doi bărbați, unul pitic deabia de patru picioare, îmbrăcat turcește, iar celalt un popă român în anterior, slăbuț și înalt de șase picioare, urmați de doi țigani, așa că se prezentau ca îmblăciul cu hădăragul vara la treerat. Unul dintre țigani avea o vioară, celălalt un ciur de piele de forma unei tamburine, din care scotea cu degetul umezit cu scuipat niște glasuri de «rum, rum» asemănătoare aproape unui bas.

---

¹⁾ Acvarela aceasta o reproducem separat.

Musafirii aceștia de noapte nechemați poruncind vin s'au pus să bea, iar piticul (care era un băcan) la cântecul lăutarilor a început să joace valzer împreună cu popa, pe care-l învățaseră în Ardeal și în « contumația » dela Turnul-Roșu, unde trebuiau să zăbovească zece zile înainte de a putea intra în țară. La aceasta, croitorul neamț sări din pat și trăgându-și în grabă cismele a început și el să joace așa cum se află în cămașă și izmene, întâi cu băcanul și apoi cu popa. Aceștia, firește, l-au îmbiat cu vin, până n'a mai putut să bea. Așa petrecură până aproape de mieznoapte. Băcanul a venit și la patul meu să-mi dea vin, dar eu mă prefăcusem că dorm; atunci popa l-a tras de haine zicând: « Lasă să doarmă. » Adormise și dascălul așa că noi doi n'am luat parte la petrecere. Dimineța însă croitorului i se făcuse rău de vinul prost, așa că toată ziua s'a svârcolit în pat, dar noi râdeam de el, zicând să sufere pentru cinstea că jucase jocul nației sale.

Petrecând ziua întreagă între munți, seara am ajuns la o cârciumă, care avea o odaie de musafiri mai mare, când însă am intrat în ea și am văzut că oamenii zăceau pe dușumele unul lângă altul, a trebuit să mă retrag de mirosul de usturoi amestecat cu al țuicii. Ce era să fac, având o blană destul de bună, m'am culcat sub căruță la aer și cu toate că începuse să ningă nu m'a supărat, căci nu era vânt și am dormit bine.

Trecând peste munți, am ajuns fără nici o greutate la București, unde am tras la hanul Manuc, care însă era așa de prost că n'am cutezat să iau odaie ¹⁾. Astfel am plecat fără răgaz să caut pe d-l Raimondi, care fiind spițer, l-am găsit repede. Familia Raimondi m'a primit cu mare plăcere și plângându-mă de mizeria văzută la han m'au îmbiat să dorm și să stau la masă acolo. Astfel întâia noapte am petrecut-o la ei. Aveau un rândaș cazac, nevasta căruia fiind româncă, cu ajutorul ei am găsit în casa a patra o încăpere cu două odăi mari, dintre cari una cu trei ferestre pe uliță, în catul întâi, avea o lungime și lărgime de câte aproape patru stâneni. Ferestrele fiind însă proaste m'am gândit ce să mă fac cu ele, dar invitând la mine și pe tovarășii mei de drum, am cumpărat o căruță de lemne, cu care am făcut foc, iar după ce mi-am procurat o tistea de hârtie și clei, toată ziua am lipit ferestrele cu tovarășii mei, înclinând și zăvorurile lor de afară. În felul acesta am închis cinci ferestre, lăsând numai una din mijloc și acoperind geamurile celorlalte

---

¹⁾ Hanul Manuc era pe locul Otelului Dacia de acum; fotografia hanului din 1856 e reprodusă în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* anul 1927, p. 60.

cu hârtie de împachetat am ajuns să am un atelier de pictură minunat. În partea de spre apus a odăii, aflându-se după moda turcească o ridicătură de vreo două palme, jos cu niște sertare mari, le-am întrebuințat pentru haine, iar ridicătura acoperind-o cu o pânză de bumbac ieftină, cu niște flori, în capul ei mi-am făcut patul. Apoi căpătând dela găzdoaie o masă cu trei scaune și un sfeșnic de alamă m'am gătit curând cu locuința. În odaia vecină aflându-se asemenea o podeală turcească de divan, am lăsat-o pentru rândușul meu român, pe care l-am luat. De mâncat mâncam la familia Raimondi, unde pentru cafeaua de dimineață, prânz și cină dădeam lecție de desen fetei mai mici, Cecilia, pe când fata mai mare, Giuseppina se ocupa de muzică și cântă foarte frumos la pian.

Întreaga familie Raimondi eră foarte cultă, căci d-rele, ba chiar și muma lor vorbeau românește și grecește, care eră limba de salon a aristocrației române. Vorbeau însă bine și franțuzește, italienește și chiar ungurește binișor, care limbă o învățaseră dela slujnicile și doicile lor unguroaice. Acestea veneau din Săcuime la București, unde erau bine plătite, căci erau mai de treabă decât slujnicile țigănești și românești, așa că mulți boieri și multe cocoane vorbeau mai mult ori mai puțin ungurește.

S'a întâmplat odată, după câteva luni, ca familia Raimondi să aibă în vizită un episcop român, cu care convorbirea curgând românește una din d-șoare a spus că în loc de ungurește ar dori să știe mai bine englezește, deoarece acea limbă e mai frumoasă. Eu care auzisem destulă conversație engleză am protestat zicând că aceasta nu e adevărat, căci de ar susține d-ra că literatura engleză o interesează mai bine, n'aș zice nimica, însă tăgăduesc ca limba engleză să fie mai frumoasă decât limba ungară! Cât am fost uimit, când și episcopul român a luat partea mea, aducând vorbe de laudă pentru frumusețile limbii ungare și spre dovada celor spuse a declamat deodată oda poetului Csokonai « Nădejdi » cu un accent atât de curat încât nu s'ar fi putut cere mai bine nici dela un poet ungar¹⁾).

În sânul familiei Raimondi am petrecut multe seri plăcute și ei se datorește că am putut sta un an și jumătate la București, care eră un

---

¹⁾ Mihai Csokonai Vitéz (1773—1805) poet liric, cel mai renumit poet în aceste vremuri.

oraș de mare plictiseală. În semn de recunoștință, am zugrăvit întreaga familie de sărbătorile Crăciunului și anume pe d-l și d-na Raimondi în miniatură, încadrat în aur, pentru d-re, iar pe aceste două în ulei pe pânză, până la genunchi.

La București întâiul meu lucru a fost să vizitez pe boierii cunoscuți din Sibiu, cari îmi făgăduiseră ajutorul lor. Însă m'am înșelat mult în ei, ca orice om care se reazămă pe făgădueli. Dealtfel m'au primit bucuros și mi-au dat dulceață, dar nici unul dintre ei nu m'a recomandat nimănui, așa că a trecut frumos luna Noemvrie, fără să fi avut ceva de lucru. Mai că eram gata să plec îndărăt în Ardeal, chiar în timp de iarnă, înainte de a-mi mânca banii, când într'o seară veni la familia Raimondi Aga Iancu *Filipescu*, un boier foarte energic și de treabă, despre care generalul Kisseleff a spus că el e singurul boier, care e bun la săvârșirea vreunui lucru mai de seamă. Una din d-re l-a întrebat, cum de m'ar putea prezenta generalului Kisseleff, care, ca adjutant al țarului era guvernatorul suprem al Moldovei și Țării-Românești încă din anul 1829, când Rușii ocupaseră Principatele române. Kisseleff era un om deștept și învățat, care își făcuse studiile la Paris, avea o purtare foarte fină și era un diplomat excelent, iubitor de arte și științe, devenind apoi ambasador la Paris.

D-l Filipescu s'a arătat foarte prietenos de a mă prezenta și adresându-mi-se zise:

— Măine dimineață cu un sfert de ceas înainte de nouă, să vii în sala de așteptare a guvernatorului, cu vreo miniatură și desen de cretă, iar eu sosind la nouă, te voiu prezenta.

A doua zi am fost acolo la ora fixată și abia se făcură nouă ceasuri, când a sosit și trăsura lui Filipescu, care suind scara, slugile au deschis ambele uși, primindu-l cum se cuvine. Apoi îndată ce m'a zărit, m'a luat de mână și ducându-mă cu sine în sala de așteptare a guvernatorului, m'a prezentat și m'a recomandat ca pe un distins pictor. Generalul m'a primit foarte prietenos și arătându-i câteva miniaturi și desene, le-a privit cam un sfert de ceas, întrebându-mă de unde sunt și unde am învățat. După aceasta, știind din experiență că nu se cade să zăbovești mult la boieri, m'am recomandat bunavoinții Excelenței Sale și am plecat cu mare plăcere.

N'am așteptat mult dela această prezentare, dar știam să apreciez faptul că un bărbat atât de mare a luat cunoștință de persoana mea, cum că sunt pe lume; m'am înșelat însă dacă credeam că el mă va uita

iute, căci această prezentare pe neașteptate mi-a fost de mare folos și chiar folos bănesc.

Apropiindu-se ziua de Sf. Niculae, care eră onomastica țarului, generalul Kisseleff a dat o serată splendidă în sala Marei redute. Soția generalului fiind la Paris, patroana balului a fost prințesa Bankration. Distribuirea invitațiilor fiind încredințată lui Filipescu, am primit și eu una ca să pot vedeà buna societate bucureșteană reunită la un loc. Fi-rește și interesul meu cereà ca să iau parte la serată.

Sala mare eră ticsită cu un ceas înainte de sosirea generalului cu d-nii și d-le aristocrației, cum și cu fel de fel de ofițeri ruși, între cari mai mici de maiori nu se aflau.

Eu mă plimbam de colo până colo în această mulțime de oameni, când deodată se auzi: «Vine generalul!» La aceasta, mulțimea s'a pus în două șire ca generalul să aibă drum slobod până la tribuna pe care ședeà patroana balului. M'a impresionat mult timiditatea și respectul cu care publicul deschise drum generalului, ca pe urmă să se grămădească într'un semicerc mare în fața tribunei. Eu am fost târît de mulțime tocmai în rândul întâiu, unde privind societatea am observat că generalul explică ceva prințesei Bankration și fixându-mă îmi face semn. Eu nu cutezam să înțeleg acest semn, gândindu-mă că un om atât de puternic de sigur își va fi uitat de mine în cele două săptămâni trecute. M'am uitat deci împrejur de nu stă oare cel puțin vreun general rus în dosul meu, însă când mă întorsei îmi părù că guvernatorul mie îmi face semn și cu capul zicând: «Ție ți-am făcut semn.» La aceasta, m'am grăbit a merge în fața lui, trecând peste marele semicerc de oameni, cu gândul, că dacă semnalul nu eră pentru mine, mi-o va spune. Întrebându-l ce poruncește Excelența Sa, m'a asigurat că mie mi-a dat semnal, și, arătând mare interes pentru mine, m'a întrebat, dacă am lucru mult și dacă am făcut cunoștință cu mulți boieri. Am răspuns că deoarece aci nu e vieată mare publică, cunosc puțini dintre boierime și astfel am puțin de lucru. Atunci guvernatorul adresându-se prințesei Bankration o întreabă dacă nu dorește ca fiica sa să fie zugrăvită de mine, căci tocmai eră mireasă.

— Aș dori mult să fie zugrăvită, răspunse prințesa, de s'ar aflà aci vreun artist potrivit.

La acest răspuns, Kisseleff mă prezentă prințesei, zicând că mi-a văzut mai multe cadre și ia răspundere că va rămâneà mulțumită cu portretul ce-l va aveà dela mine despre fiica sa. Acum urmă prințesa

convorbirea, interesându-se de mine și de neamul din care fac parte și dându-mi adresa, mă invită pe a doua zi pentru a fixa ziua și ora, când fiica sa va putea poza pentru ca să-i fac portretul. A trecut un sfert de ceas cât am statut de vorbă cu această doamnă plăcută și elegantă și în acest răstimp toată lumea se uită la mine, care stăteam singur lângă guvernator și prințesă, murmurând vorbe: «Cine e acela care a stat de vorbă așa de lung cu generalul și cu care a vorbit și prințesa atâta.» Dar răspunsul a fost pretutindeni: «Nu știu!» Deoarece însă invitațiile au fost împărțite de către Filipescu, lumea i s'a adresat lui, care apoi dădă informațiile trebuincioase, cum că sunt un distins pictor și multe altele.

Eu pe atunci eram tânăr de douăzeci și unu ani și se înțelege dela sine, îmbrăcat elegant, căci atât la Cluj cât și la Sibiu eram acasă în cercurile cele mai înalte și învățasem de cu vreme, cum trebuie să fii îmbrăcat și cum să te porți în astfel de societate. Publicul seratei la început credea chiar că poate sunt vreun atașat tânăr, dar când m'am retras în mulțimea din fața tribunei, lumea m'a înconjurat, dorind să mă cunoască, așa că d'abiă am putut notă în carnet numele și adresele acelora cari m'au invitat. Așa s'a întâmplat să fac cunostință într'o singură seară cu întreaga aristocrație română și cu mulți ofițeri ruși.

Prima mea vizită a fost firește la prințesa Bankration, unde am și făcut portretul fetei sale. Pe urmă am umblat din casă în casă, unde eram chemat pentru a face câte un portret, cari mă făcură curând cunoscut.

Interesant e că mulți din lumea bună dorind să aibă portretul generalului Kisseleff l-am rugat prin Filipescu ca să-mi pozeze, ceea ce mi-a și făgăduit. Când mi-a pozat întâia oară m'a întrebat încotro să privească zicând: «Maintenant c'est vous, qui commandez.» La aceasta, am observat că dorința mea nu e poruncă ci numai o cerere în interesul portretului, care fiind gata, i-a plăcut așa de mult, încât desenul l-am trimis la Viena litografului Kriehuber spre reproducere. Mulți însă doreau să aibă câte o copie originală în cretă, așa că desenul acesta singur mi-a adus un venit de 150 de galbeni.

Această epocă eră foarte curioasă la București, unde lumea voină a se linguși pe lângă muscali, a început să se lase de obiceiurile turcești, imitând și luând pe cele europene. Hainele turcești erau purtate de boierime și de slugile ei, arnăuți, pe când țărani și-au păstrat portul strămoșesc, tot așa ca și cea mai mare parte a femeilor, însă cocoanele din înalta aristocrație purtau mai toate rochie după moda franceză. Tinerimea

firește își schimbă mai ușor portul decât oamenii mai în vârstă, cari obișnuieți cu hainele turcești, se lăsau numai cu încetul de ele, luând în locul turbanului o șapcă asemănătoare șepcii ofițerilor ruși, în loc de nădragii largi turcești, pantaloni și în locul papucilor galbeni cizme negre.

Obedeanu, un prieten al meu, care ajunsese să poarte pantaloni, cizme și șapcă în urma îndemnului prietenilor săi, voind să se modernizeze cu totul și-a comandat un frac din stofa cea mai fină, iar cilindru i-am comandat eu din Sibiu, dela renumitul Bayer. Îmbrăcându-se apoi de probă cu jobenul pe cap, s'a simțit atât de străin în costumul acesta modern în fața oglinzii, încât a trântit cilindrul la pământ și nu s'a putut înduplecă să-l poarte, așa că l-a dăruit tot unui prieten mai puțin conservativ.

Trecerea aceasta dela portul vechiu la cel nou european a fost mult înlesnită prin uniformă militară, prin care lumea s'a obișnuit cu noile forme ale vestmintelor, căci după ocupațiune primul lucru al Rușilor a fost înființarea unei armate românești cu uniformă europeană, asemănătoare acelei rusești. Exercițiile militare zilnice la început erau însă foarte hazlii, când te uitai cum explică câte un ofițer muscal câte unui pluton de 12 soldați cum trebuie să meargă, cu observația că la comanda « Marș »! piciorul stâng să fie ridicat pentru plecare. Lucrul ar mai fi mers, dacă nu porunciă ca piciorul stâng să stea ridicat la toți până ce vine să le inspecteze la fiecare om, dacă-l ține bine cum trebuie, căci vai, până ce ofițerul zelos isprăvi să aranjeze la toți piciorul, unul dintre soldați stând într'un picior ca găștele, căzû de oboseală și trânti pe toți camarazii săi jos din linie, după care accident soldații căzuți primiră câte o palmă dela ofițerul înfuriat.

Tot modei europene a căzut jertfă și barba frumoasă neagră a lui Cantacuzeno, cu care eram bine. Acest boier aveă un cap de o rară frumusețe și mă dureă sufletul, când a trebuit să-și rază barba, care nu se potrivea deloc cu costumul său francez. Aparținând și el înaltei aristocrații române, se cerea să imiteze moda europeană și deoarece casa sa era frecventată și de generalii ruși, și-a aranjat-o cu mobile moderne, căci portul european nu prea să potrivea cu divanele turcești late, pe cari oamenii să așternau fără papuci. Vizitându-l odată după această metamorfoză, de abea mi am putut reține râsul intrând în odaia lui, unde am văzut vre-o zece boieri fumând din niște ciubucuri lungi, însă șezând fiecare turcește *lângă câte un scaun* pe jos, dar cu jobenul pe

cap și cu aripele fracului tăvălite pe dușumelele odăii! Cantacuzeno însuș ședeă pe canapeă, însă celorlalți boieri le veneă mai bine să stea pe pământ cu picioarele încrucișate după moda veche și fiindcă pe atunci nici turbanul nu se luă de pe cap, uitaseră să-și ia jobenul. Această scenă eră așă de ridicolă, încât ar fi meritat să o desenez.

Bucureștenii sunt obișnuiți a învinui pentru orice lucru prost pe « Neamțul » așă că dacă din întâmplare vreun român în haine europene s'a lovit de vreun alt român ori l-a supărat întru ceva, primeă răspunsul: *Neamțule bețiv!* Acest titlu derivă de sigur din motivul că vinul fiind foarte ieftin, adică doi creițari ocaua, meșteșugarii nemți abuzând de el umblau beți prin oraș, unde dealtfel și alte lucruri erau ieftine, așă de pildă, iarna un iepure întreg fără piele doi creițari, iar pentru piele jidanul dădea mai mult. Mai târziu însă, la intrarea muscalilor în țară s'a scumpit și traiul¹⁾.

Despre viața bucureșteană dealtfel se mai pot povesti multe lucruri interesante. Într'o seară mă dusesem la bal cu familia Raimondi, predând blănurile noastre rândașului meu, deoarece pe vremea aceasta la București nu erau încă garderobe pe lângă sălile de bal, dar se află câte o sală mai mare, unde arnăutul ori cazacul fiecărui musafir de bal primeă în păstrare hainele groase ale stăpânului său, așteptând până când ieșiă. Sărmanii oameni așteptau aci ore întregi nemâncăți și fără vreo băutură, până ce le veneă stăpânul și nu eră lucru plăcut de a-ți găsi sluga în învălmășala de după petrecere. Ieșind și noi dela bal, n'am putut afla nicăieri pe servitorul meu, așă că a trebuit să mergem acasă în gerul nopții în frac până la spițeria Raimondi, care eră cam la vreo treisute de pași. Intrând acolo, am aflat pe servitorul meu dormind adânc cu laborantul farmaciei și când l-am trezit din somn poruncindu-i să aprinză lampa și să mergem acasă, ajuns acolo, el a depus lampa în iatac și până ce eu mi-am scos blana, el, pe semne de frică că-l voiu pedepsi, a fugit, fără să-l mai fi văzut vreodată în viață. A doua zi mi-am luat un alt servitor, care se fuduleă că a slujit la case mari boierești, seara însă, având musafiri, văzând că lumânarea se va stinge curând, l-am trimis să-mi aducă un funt de lumânare (firește de seu, căci altele nu erau încă) și întorcându-se cu el, tăie iute o lumânare din legătură

---

¹⁾ Cu toate astea chiar în iarna anului 1834 un pui costă la București 5 creițari adică 25 parale, iar o găscă 50—60 de parale. (Dintr'o corespondență dela București, din 2 Februarie 1834, în *Erdélyi Híradó* 1834 p. 116.)

și aprinzând-o la mukul celei vechi, păcătosul asvârli seul topit care rămăsese în sfeșnic, pe dușumeaua odăii. Văzând cu ce fel de mutră am a face, l-am dat afară, plătindu-i ziua cât m'a «servit» cu dibăcia lui și simțul mare de curățenie dovedit! După cină mergând la familia Raimondi, mi-au recomandat un fecior dela Câmpulung și luându-l am nemerit bine cu dânsul, căci băiatul acesta pierzându-și părinții de holeră, a fost crescut de soția unui medic vienez și eră așa de abil ca o sufragioaică, ghicindu-mi până și gândurile. În casa în care locuiam, jos se află un brutar, care văzând că rândașul meu nu are mult de lucru m-a rugat să las să-i ajute și lui. Astfel învăță bine meșteșugul de brutar așa că aveam prin el întotdeauna pâine caldă, dar adesea îl duceam și pe la familia Raimondi, unde făcea mai bună plăcintă ca bucătăreasa lor. Iuon acesta mi-a fost recomandat de familia Bucureanu, pe care o cunoscusem la familia Raimondi. Unul dintre băieții acestei familii Bucureanu eră un tânăr țeapăn, cum n'am mai văzut altul, căci având un dinte găunos a chemat bărbierul să-l scoată și apoi umplând gaura dintelui cu cositorul topit avut dintr'o lingură, și-a potrivit dintele astfel plombat la locul său, curățit bine cu apă, și el s'a prins așa de bine, că după spusa lui, nu l-a mai durut niciodată!

La București am fost de mai multe ori invitat de boieri la masă, însă după prima masă nu m'am mai dus scuzându-mă cu câte ceva, căci se gătea cu usturoi, ceea ce nu puteam suferi. Pe masă nu se află nici vin, nici apă și nici pahare, însă în colțul sufrageriei stătea un arnăut cu o sticlă de vin și un pahar în mâini și cine dorea să bea, îi făcea semn, după care servitorul mergând în fața lui, îi dădea paharul umplut. Dacă însă rămânea ceva în pahar, nu se asvârlea nicăeri, ci paharul umplut plin să dădea musafirului care urmă, așa că toți obișnuiau să bea din acelaș pahar. Tot așa se luă și dulceața, deoarece se întrebuința numai o singură linguriță și un singur pahar, așa că cine luă întâi primea linguriță curată, cel care însă venea după el, trebuia să lingă și dulceața rămasă dela musafirul vecin, dacă din întâmplare n'a putut sorbi tot șerbetul de trandafir, pe lângă care mult se obișnuia și dulceața de lămâie. Acest fel curios de a se servi dulcețuri îmi eră atât de desgustător, încât nu luam nicăeri dulceață zicând că nu-mi face bine și sunt oprit de doftori.

În familia Raimondi am făcut cunoștință cu un medic bătrân cu numele de Breton, care altfel eră grec, dar studiase la Paris, vorbind

grecește, franțuzește și românește. Soția sa, fiind o unguroaică din Brașov se ocupa cu pictură și astfel am fost deseori în casa lor, unde doctorul avea o odaie specială pentru curățenie, în care nu se află decât un scaun de lemn, pe care venind la prânz dela vizitele sale în oraș, își lepădă hainele și intrând în pielea goală în a doua odaie, se priminează zilnic în rufărie curată și alte haine, iar hainele schimbate sluga sa le purtă în curte pe o masă puse la soare, după aceea veneau bătute și curățite. Acest medic umblă prin familiile cele mai distinse și primea câte un galben de vizită.

În hotarul Bucureștilor se află spitalul Sfântu Pantilimon, care pe vremuri era o mănăstire, al cărui director era un doctor neamț, Wennert. În ziua onomastică a Sfântului fiind obiceiul a se ține aci o sărbătoare cu un prânz mare, dat în cinstea boierilor de către primarul orașului, am fost și eu invitat prin medicul german ca să văd cele ce se petrec în ziua aceea. La prânzul aranjat de birtașul Andronache în mod francez cu chelneri îmbrăcați în uniformă, au luat parte numai bărbați. Masa era plină de mezeluri și cofeturi, cari o și împodobeau frumos, iar între meseni am numărat șapte episcopi români și un șir întreg de ofițeri ruși, generali și alți ofițeri de stat-major, precum și numeroși boieri. Dar nici nu sfârșisem să mâncăm supa și domnii s'au năpustit asupra prăjiturilor, cari s'au isprăvit în pripă înainte de friptură. Văzând ce se întâmplă, i-am spus șoptind doctorului Wennert să salvăm cel puțin și pentru noi ceva din ele, pe cari apoi le-am consumat după friptură.

Doctorul Wennert avea și în oraș multe case, unde umblă ca medic și invitând odată la o serată a sa câteva cocoane, aceste auzind familia Raimondi vorbind nemțește, neștiind că acele «nemțoaice» știau tot așa de bine grecește ca și ele, au început să-și bată joc de dânsule în limba grecească, care era limba de «bonton» a societății bune. Domnișoarele Raimondi se prefăceau că nu înțeleg bârfelele cocoanelor române, dar când musafirii s'au pus la masă, au început și ele să vorbească grecește tratând chestiuni de literatură greacă, după care lucru cocoanele au rămas încremenite, neașteptându-se la o astfel de «dulce» răsbunare din partea domnișoarelor, pe cari — înainte de masă — le luaseră în râs!

Făcusem prieteșug la București și cu un ofițer rus, un om foarte bine educat și cu toate că era mult mai în vârstă decât mine, am stat cu el în strânse legături, primind bucuros sfaturile sale. Acest ofițer

cu numele de Bialoskurski eră polonez de origină și își făcuse studiile într-o școală militară din Viena, de unde intrase în armata austriacă ca ofițer, însă având un duel cu colonelul său a trecut în Rusia. Aci la București aveă rang de căpitan de stat-major, desenă frumos și eră amator al artelor; am petrecut multe seri plăcute împreună, la ceai, amândoi împreună, mai cu seamă că-mi trimiteă trăsura și iarna sania sa ca să mă ia. Dar e foarte interesant, că părăsind Bucureștii, două zile după mine a plecat și el chemat la Petersburg și despărțindu-ne cu lacrimi, n'am crezut să ne mai vedem vreodată, precum ne-am întâlnit apoi pe neașteptate.

Din cele petrecute la București mai trebuie să pomenesc și faptul că pe la începutul anului al doilea al petrecerii mele de acolo, m'am certat cu gazda casei, care măritându-și fetița ei de treisprezece ani, făgăduise locuință ginerului și astfel a vrut să mă dea afară, cu toate că avusem învoeală în scris cu ea, zicând că sălașul meu fiind *zestre de mireasă* trebuie să ies, să-l părăsesc. Femeea mi-a făcut multe neplăceri, dar la urmă s'a cam mai liniștit, mărturisindu-mi chiar că s'a obișnuit și cu ginerele și ea fiind văduvă, îi prinde bine chiria ce ia dela mine.

Vorbind de zestre e interesant de știut că cu tot regimul turcesc, judecata mergeă după legile românești și dacă din întâmplare bărbatul unei femei amanetă sculele de aur ale soției sale și aceea eră în stare să dovedească, unde sunt ele zălogite, creditorul eră ținut să i le dea înapoi femeii fără niciun ban, rămânând să-și caute banii la bărbat. Avutul soției se treceă în foaia de zestre în bani gata până la cea din urmă pereche de ciorapi și chiar la un proces de divorț pornit de femeie împotriva bărbatului, acesta eră dator să-i restituie zestrea până la un ban. Un boier vrând să se resvrătească contra acestei legi, întrebat fiind de părinții miresei ce zestre dorește, a răspuns că nu dorește și nici nu primește zestre, dar trimițând croitorul său la mireasă i-a făcut toate rochiile ca să o ducă în ele în casa lui, ca de ar vrea soția să-l lase prin divorț să o poată el desbrăcă trimițând-o acasă, fără nici o gâlceavă de zestre.

Am părăsit Bucureștii în luna Iulie 1833 cu gândul să mă întorc toamnă din nou, după ce afară de traiu, făcusem acolo o economie de 700 poli imperiali austriaci, dar abia am ajuns la Cluj, când mi-a venit știrea că muscalii au golit Țara-Românească și astfel am rămas acasă.

II

CRITICI NEMȚEȘTI DESPRE TABLOUL LUI BARABÁS

« Români mergând la bălcu »

Nicolaus von Barabás hat sich schon im vorigen Jahre, so wie durch viele andere seiner Leistungen, durch das Festhalten der Oertlichkeit, in der er seine *Cadrs* aufsucht, und durch die eigenthümliche und echt nationale Auffassung derselben, einen gewissen Grad der Bekanntheit errungen, der er durch seine « Siebenbürger Gebirgswallachen im Begriffe auf den Markt zu gehen » sich wenig nachhalf. Barabás ist ein streng charakterisierender und einen kühnen Pinsel besitzender Künstler, bei dem man nur bedauern muss, dass er nicht mehr Sinn für den Luftton und für die Staffage besitzt.

(*Fr. von Schindler* in « Österreichisches Morgenblatt » 1844, p. 211.)

Auch in Nicolaus von Barabás in Pesth offenbart sich ein genialer Zug. Seine « Siebenbürger Gebirgswallachen im Begriffe auf den Markt zu gehen » enthalten viel des Schönen und Gelungenen. In den Köpfen herrscht grosse Kraft, scharf ausgeprägte nationale Charakteristik, in den weiblichen auch Anmuth und Weichheit und die Gestalten sind in Ausdruck und Bewegung keck und entschieden hingestellt. Auch die *Carnation* hat vielfache Vorzüge, und man kann sagen, dass in diesem Bilde überhaupt alles Lebende mit vieler Bravour und Wirksamkeit ausgeführt ist. Dagegen ist der Maler in den todten Umgebungen minder genau und minder glücklich, Luft und Erdboden lassen Manches zu wünschen übrig, und der bald fahle, bald überladene Ton, der darin herrscht, reflektiert selbst auf die Hauptsachen ungünstig und schmälert den Effect, den die Vorzüglichkeit des Übrigen nachstrebt.

(*Meynert* in « Allgemeine Theaterzeitung » 1844, Wien.)

Herr Barabás mahlte auf weiter Leinwand « Siebenbürgische Gebirgswallachen » deren Composition sehr lobenswerth ist. Man erkennt darin Glanz des Colorits, gehörigen Grund, wohlbehandelte und charakteristische Figuren.

(*Ludwig Malvezzi* in « Wiener Zeitung » 1844.)

Von Nicolaus von Barabás « Reisende Wallachen » mit fleissiger und auch im landschaftlichem Theile höchst lobenswerter Ausführung.

(*Josef Preleuthner* in « Wiener Zeitschrift für Kunst, Litteratur, Theater und Mode » 1844, p. 819.)

Würdig des Rufes, den der vaterländische Künstler Barabás geniesst, tritt er uns mit «Siebenbürger Gebirgs-Walachen im Begriff auf den Markt zu gehen» entgegen. Es herrscht eine wohlthuende Symmetrie im Einzelnen und eine vollkommene Harmonie im Ganzen des treflichen Gemäldes. Man hat diesem Bilde einige vielleicht nicht ungegründete Vorwürfe gemacht; doch wir übergehen sie. Bei allen äusseren Schwierigkeiten hat jedes Bild seine eigene Gesetze, und indem es die Natur nicht bloß copirend, sondern auch verschönernd wiedergibt, theilt es auch ihre unendliche Mannigfaltigkeit. Vorder- und Hintergrund, Luft und Erde, Gesichtsausdruck und Haltung der Gruppe, alles verräth einen mit sich einig gewordenen künstlerischen Geist.

(Mahler in «Der Ungar» din 3 August 1845, No. 183, p. 729, Pest.)

Wandernde Gebirgswalachen von Barabás. (No. 182 der Ausstellung.) Herbstliche Luft weht über den Bergen; wieder begrüßen wir das heimisch gewordene Hochgebirge, weit öffnet sich das herrliche Althtal! Des Stromes silbern Band durchschlängelt unten in bläulicher Tiefe die felder- und wälderreichen wohnlichen Fluren; über uns wolkenstrebende Kuppen mit nie versiegendem Schnee in ihren Schluchten ragen thronend im heitersten Aether. Wir aber verweilen zuvörderst die Scene betrachtend die auf den rauhen Höhen ein freundliches Bild entfaltet. Die walachische Familie sehen wir zu Markte ziehen, ein Festzug, der den Fremden fast befreudet. Die schöne frische Dirne sehen wir zu Pferde sitzend im Sonntagsanzug, nett und rein gekleidet, geschäftig richtet der junge Hirt am Sattel und Steigbügel, reicht auch eine Gerte der anmuthigen Gebirgsamazonen; sie scheinen liebvertraut — so verräth ihr senkend wohlgefälliger Blick und des Burschen freundlicher Entgegnung. Der bärtige Alte mit der Pelzmütze, er treibt zum Aufbruch. Das Mädchen mit dem Milcheimer voran richtet den Polsterkranz auf dem lasttragenden Köpfchen zurecht; hinten aber schlottert mit grösserem Hirtenstab als er selbst das eingemummte Knäblein nach. Links dreht der Hohlweg abwärts, eine herbstvergilbte mächtige Buche ragt über unsere Gruppe; aus dem schattigen Versteck aber erblicken wir die eben verlassene Hütte. Treu ist der Gang in ihren eigenthümlichen Beschuhung, den Opintschen, die Haltung wie die Tracht im Bilde zu erkennen; die blendend weisse *Volutura* um des Mädchens Haupt, das färbig gestreifte zurückgeschlagene Vorhängtuch (Ketrinza) der schlappe wollige Männeranzug mit dem messerbesteckten Gürtel und die Kleinigkeiten alle wohl beachtet. Wir wünschten ein so echtes, so poetisch aufgefasstes Nationalstück in des Künstlers Vaterland zu schauen, in jenen kunstgeweihten Sälen der Brukenthalischen Gallerie, die dem Jüngling einst vielleicht den ersten Sporn, den ersten Aufruf gab.

Man kennt und denkt sich im allgemeinen die Walachen als kümmerliches, schmutziges Hirtenvolk und könnte leicht, wie wir auf unsrer Wanderung selbst erfahren, das hier vorkommende Gegentheil einer Unwahrheit zeihen. Wenn erstere Kenntniss im allgemeinen seine Richtigkeit hat, so gilt dies

aber zumeist nur von den in den Komitaten kümmerlich wohnenden Gebirgswalachen. Eine Ausnahme finden wir bei den bessergestellten walachischen Einwohnern auf Sachsenboden, deren Industrie und bürgerliche Rechtsverfassung einen ungleich wohlthätigen Einfluss auf diese ihre Unterthanen übt; desgleichen in den reichen Bergwerksortschaften und den militärischen Dörfern. Alle jedoch ziehen zur Zeit grösserer Jahrmärkte in ihren Festkleidern von weit und breit den Städten zu, sich mit ihren höchst sparsamen Bedürfnissen daselbst zu versehen und ihre wenigen Waaren feilzubieten.

(Theodor Glatz in «Pester Zeitung» din 29 August 1845, p. 483.)

Barabás ist vor Allen ein tüchtiger, aber kein ästhetischer Zeichner. Er ist der Schöpfer unseres nationalen Genrebildes; aber wir bedauern ihm *dafür* Dank schuldig zu sein, weil *er* dieser Aufgabe am allerwenigsten gewachsen ist. Man sieht an diesem Manne, dass der *Fleiss ohne Genie* Nichts vermag, als die Bewunderung des grossen Haufens, *nie* aber des *Kenners* zu erwerben. *Barabás versteht es eine Situation technisch, aber nicht geistig aufzufassen*; er versteht es, durch hübsche Baumschläge das Ganze stets zu einem anziehenden Tableau *für den Profanen* umzuschaffen; doch die Einförmigkeit oder Buntheit des Kolorits — stets im Extrem — lassen die Harmonie des Ganzen nie aufkommen, und aus *keinem* seiner Bilder spricht ein Fünkchen *Poesie* oder *Geist*. Seine Staffage ist manierirt abgerundet und immer nach *einer* Art gekörpert. Ueberdies lässt er sich auch noch Fehler zu Schulden kommen, welche beinahe unverzeihlich sind; wie in dem Bilde «Siebenbürger Gebirgs-Wallachen» die gelbe Luft und die hochblauen Berge. Bei einer Figur von ein halb Schuh Höhe, lässt er uns pastos die Falten des Gesichtes greifen, und die Haare zählen. Man besehe nur den Bauer in besagtem Bilde.

(Karl Lazar in «Jahrbuch des deutschen Elementes in Ungarn» vol. I, p. 158. Budapest, 1846.)

III

PICTURILE MELE ROMÂNE

(Tradus din catastiful de lucru al pictorului Barabás)

La București

În anul 1831: Ioan Suțu (Portret, miniatură, 8 galbeni.) Acelaș în cretă (5 g.) M-me Lemn (P. m. 8 g.) G. Gramond (P. acvarelă, 5 g.) Anica Filipescu (P. m. 8 g.) M-me Jakovenko (P. m. 8 g.) Demetrie Bankration (P. cr. 6 g.) Copia aceluiaș (P. 6 g.) Drumul de pe malul Oltului român în strâmtoarea dela Turnu-Roșu. Acvarelă după schița luată la intrare în Țara-Românească.¹⁾ Bucureștii. Acvarelă²⁾.

În anul 1832: Constantin Suțu cu fetița sa. (Portret de genunchi, în ulei, 50 g.) Aceiași în miniatură și copilul său. (P. m. cuprins în prețul de mai sus.) Panu Costescu (P. acv. 6 g.) Soția generalului Schirman (P. m. 8 g.) Generalul Kisseleff. (P. litografie, 10 g. pentru Mondonville.) Generalul Löwenstern (P. ul. 10 g.) Boierul Panaiot. (P. ul. 10 g.) Oteteleşanu. (P. m. 8 g.) Fata prințului Constantin Ghica. (P. ac. 8 g.) Demetre Koressi. (P. m. 8 g.) Generalul Staroff; soția sa. (P. ul.) Aceiași în m. (Împreună 50 g.) Soția lui Mihai Ghica. (P. m. 8 g.) Generalul Schirman. (P. m. 8 g.) Soția generalului Schirman. (P. m. 8 g.) Zece portrete ale generalului Kisseleff pe seama următoarelor persoane: d-l Cantacuzeno (ul. 15 g.), Spătarul, apoi Prinț domnitor (ul. 25 g.), Mihai Ghica (cretă 7 g.), M-me Bankration (cretă 6 g.), Soția lui Gheorghe Filipescu (cr. 7 g.), Cantacuzeno (cr. 6 g.), Muchanof (cr. 7 g.), Alexandru Filipescu (cr. 6 g.), M-me Bălianu (cr. 7 g.), Spătarul (cr.

¹⁾ Reprodus în gazeta « Ország-Világ » 1887, No. 8, p. 127.

²⁾ Din catalogul expoziției picturilor lui Barabás. (*Az Orsz. M. Képzőművészet Társulat műcsarnokában Barabás Miklós síremléke javára 1899 október hó 15-én rendezett kiállítás tárgymutatója* — Budapest, 1899 — p. 21, No. 242; prețuit la 20 fiorini.)

7 g.) Mr. Fourot. (P. m. 5 g.) Câmpineanu. (P. m. 8 g.) Colonelul Lemán. (P. m. 8 g.) Toumanow. (P. m. 8 g.) Generalul Staroff. (P. cr. 8 g.) Câmpineanu (exemplarul al doilea, m. 6 g.) Acelaș (expl. al treilea, m. 6 g.) Giuseppe Raimondi. (P. m. dar.) Soția lui Raimondi. (P. m. dar.) Fetele d-nei Raimondi: Giuseppina și Cecilia. (P. ambele pe un tablou, ul. dar.) Soția lui Alexandru Ghica. (P. cr. 6 g.) D-na Fălcoianu. (P. cr. 5 g.) Ioan Văcărescu. (P. m. 6 g.) Locotenent Zlemsky. (P. m. 5 g.) M-elle Markler. (P. m. 4 g.) Weise, funcționarul librăriei Thierry. (P. m. 3 g.) Autoportret pentru prieteni (două exemplare în cr. și 1 m.) Câmpineanu. (P. în 5 expl. m. 30 g.) Grădișteanu. (P. m. 6 g.) Căpitanul Salmen. (P. m. 8 g.) D-na Günther. (P. m. 3 g.) Ilustrație la poeziile d-lui Heliade reprezentând scena când Sfântul Arhangel apare în somn lui Mihai-Vodă. (Compoziție în ulei, 20 g.) Căpitanul Horbaczki. (P. m. 5 g.) Colonelul Geverof. (P. m. 8 g.) Soția lui Geverof. (P. m. 8 g.) Generalul Schirman. (P. copie m. 8 g.) Mama d-lui Cantacuzeno. (P. ul. 12 g.) Grigore Racovița. (P. acv. 6 g.) Constantin Ghica. (P. cr. 6 g.) Wenrich. (P. cr. dar) Vameșul dela Câmpulung. (P. m. 3 g.) D-na Rasti. (P. ul. 18 g.) Vlădoianu. (P. acv. 6 g.) M-me Ciukhergyin. (P. ul. 10 g.) Soția lui Ioan Grădișteanu. (P. m. dar.) M-me Salmen. (P. m. 8 g.) Preotul evanghelic Sărai. Brăiloiu. (P. m. 5 g.) Voinescu. (P. cr. 5 g.) Hagynon. (P. m. 4 g.) Emanoil Faka. (P. acv. 8 g.) Constantin Ghica. (P. cr. 6 g.) M-me Horbaczki. (P. m. 5 g.) Ciocoiul Iordaki. (P. ul. 9 g.) Sănger, artist de flori artificiale. (P. cr. dar.) O madonă. (m. copie.) Crețulescu. (P. cr. 4 g.) Hagynon. (P. m. copie 3 g.) Un eunuc¹⁾. Niculae Rosetti (P. cr.)²⁾.

În anul 1833: Constantin Ghica. (P. a treia oară, cr. 6 g.) Doamna Bibescu, sora prințului Brâncoveanu. (P. m. 8 g.) Fiul lui Blaramberg. (P. cr. 10 g.) Câmpineanu. (P. m. copie 5 g.) Constantin Bălăceanu. (P. cr. 6 g.) Câmpineanu. (P. m. copie 5 g.) Mr. Faka l'ainé. (P. m. 8 g.) Copie după tabloul lui Grewedon. (În cretă.) Căpitanul Bialoskurski. (P. cr. 6 g.) M-elle Bădulescu³⁾ (P. ul. 10 g.). Aceeaș. (P. m. 6 g.) Ginerile stăpânei mele de casă cu soția sa. (P. m. câte 4 g.) D-na

¹⁾ Din catalogul expoziției citat, pag. 19, No. 208.

²⁾ Expus la expoziția jubilară a pictorului din 1878. (*Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat műcsarnokában Barabás Miklós félszázados jubileuma alkalmával rendezett kiállítás műveinek sorozata.* (Budapest, 1878) pag. 8, No. 161.)

³⁾ Se află de vânzare în expoziția picturilor lui Barabás din 1899 fără să se știe unde a ajuns. (Din catalogul citat, pag. 20, No. 236.)

Bălăceanu. (P. cr. 6 g.) Bărbuceanu. (P. m. 5 g.) Panu Costescu. (P. m. 6 g.) Tatăl unui birjar muscal. (P. ul. 6 g.) Fratele birjarului. (P. ul. 6 g.) Trei țărani români gușați, pentru guvernul rus. (P. 3 bucăți, 6 g.) Ciukhergyin. (P. ul. 10 g.) Brăiloiu. (P. m. 12 g.) Pleșoianu. (P. m. 4 g.) M-me Ariton. (P. ul. 12 g.) M-me Salich. (P. m. 4 g.) Soțul ei. (P. m. 4 g.) Carol Rosett. (P. m. 10 g.) Königsberger. (P. m. 4 g.) Acelaș. (Copie 4 g.) Soția lui Königsberger. (P. m. 4 g.) Acceaș. (Copie 4 g.) Blaramberg. (P. cr. 8 g.) D-na Blaramberg. (P. m. 12 g.) Mitropolitul Niculae Neopheta. (P. ul. 26 g.) Acelaș. (P. cr. dar) Mântuitorul nostru pentru mitropolitul. (ul. 10 g.) D-na Cecilia Raimondi. (P. m. dar.) Krețulescu. (P. m. 6 g.) Mitropolitul. (P. acv. 6 g.) Acelaș. (P. acv. 8 g.) Acelaș. (P. m. 12 g.) Manotutyi. (P. m. 8 g.) Mântuitorul pentru acelaș. (ul. 6 g.) Mitropolitul. (P. cr. 3 g.) Acelaș. (P. cr. 3 g.)

La Cluj

În anul 1839: Țăran român, pentru tipograful-editor din Pesta Heckenast. (Desen cu tuș 6 g.)

În anul 1840: Româncă (acv. 7 g.) Un român, pentru Heckenast. (Desen cu tuș 8 g.)

În anul 1841: Iulia Roman. (P. acv. 8 g.)

La Pesta

În anul 1843: Vânător de urs român, în primejdie de moarte. (Desen în sepie pentru o ediție germană.)

În anul 1844: Familie de români mărginași mergând la bălciu. (Compoziție-genre, în ulei, terminată în luna Fevruarie, pentru care am primit 276 zloți de argint.)

În anul 1845: Români, pentru Heckenast. (În tuș, 46 zloți.)

În anul 1846: Româncă, pentru publicația lui Walzel. (Compoziție cretă, 25 zloți.)

În anul 1854: Iulia Roman. (Acv.)

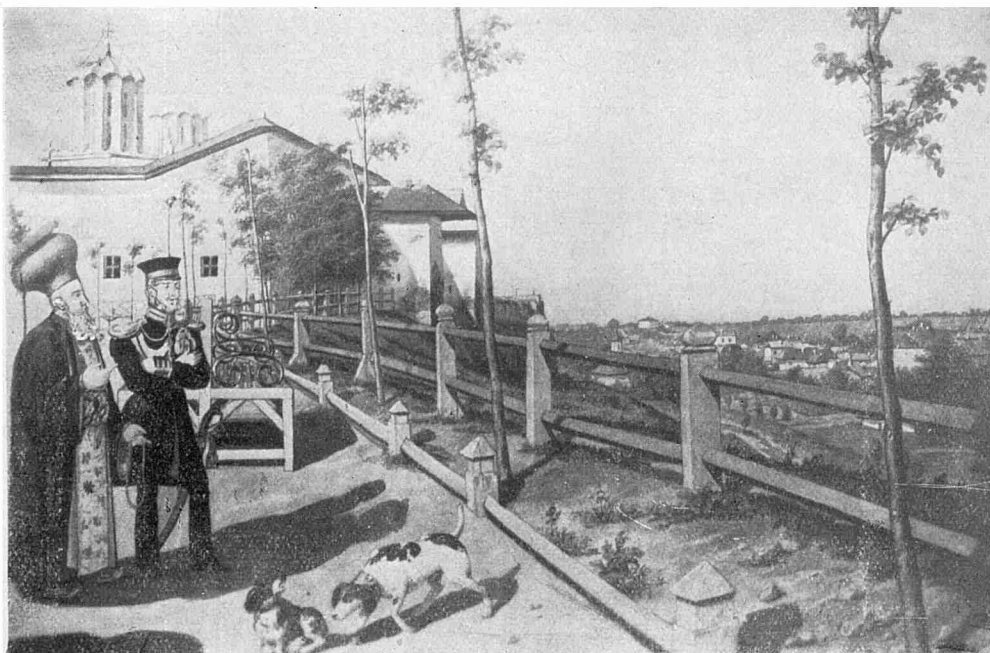
În anul 1866: Emanoil Gozsdu. (P. genunchi în ulei.)

În anul 1868: Greg. Moldovan. (Uleiul P.)

În anul 1872: Emanoil Gozsdu. (P. gen. în ulei, pentru Fundațiunea Gozsdu.) Acelaș. (P. lit.)

În anul 1873: Acelaș. (P. gen. în ulei.)

Fără an: Român strângând lemne în pădure. (Compoziție, 50 fiorini.

BARABÁS, BUCUREȘTII ÎN ANUL 1831.
(Acvarelă)

GENERALUL PAVEL KISSELEFF
(Desen de Barabás din 1832)

AGA NICU FILIPESCU
(Desen de Barabás din 1832)

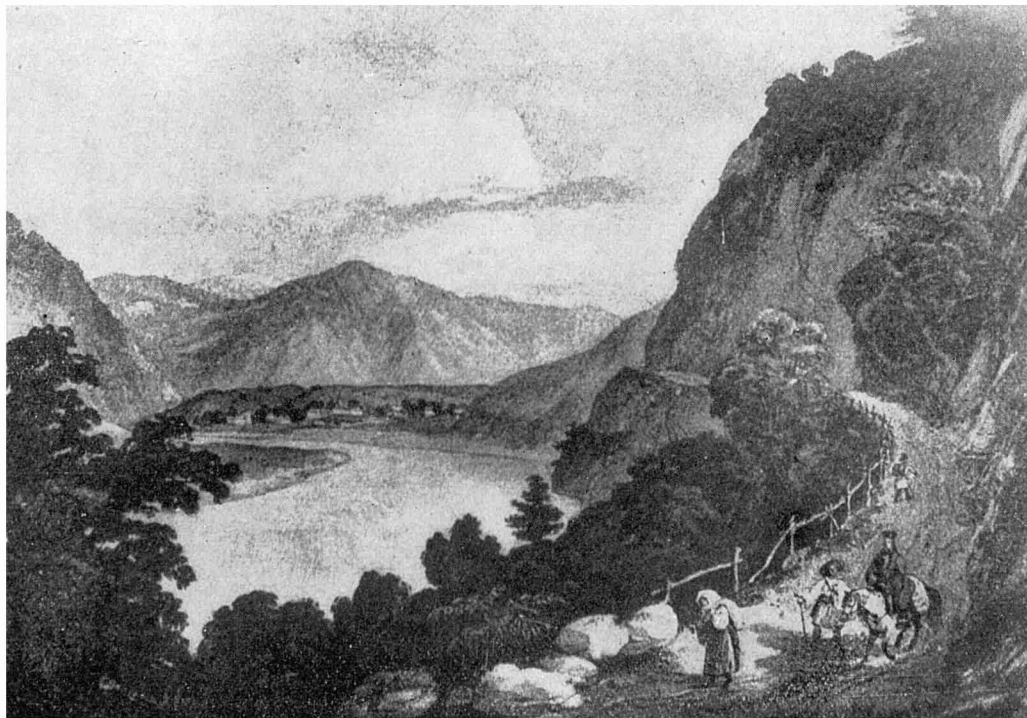

NICULAE ROSETTI
(Desen de Barabás din 1832)

STRÂMTOAREA OLTULUI ÎN SPRE CÂINENI
(Acvarelă de Barabás din 1831)

FLOARE
(Desen de Barabás din 1838)

PAZNICUL DE VIE
(Desen de Barabás din 1840)

ARDELEANĂ
(Desen de Barabás din 1840)

ROMÂN VÂNĂTOR DE URS
(Desen de Barábas din 1843)

ROMÂNI SĂLIȘTENI MERGÂND LA BÂLCIU
(Tabloul în ulei de Barabás din 1848)

A; R. — *Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV.*

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I: (1923 — 24): Lei 40

I. C. NEGRUZZI. Autografe române	» 6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuță, Al. Xenopol și manuscripte ale lor	» 5
ANDREI BĂRSEANU. Catechismul luteran românesc	» 5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV	» 15
DRAGOȘ PROTOPODESCU. Unknown Congreve, a sheaf of poetical scraps	» 12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr	» 40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna VI-VII	» 40

TOMUL II: (1924 — 25): Lei 175

I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI. O operă de mare valoare	» 8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni și românii	» 40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rătăcitori	» 40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân	» 30
ȘTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia	» 50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi	» 8

TOMUL III (1925 — 27). Lei 200

Dr. A. VERESS. Căntece istorice vechi ungurești despre Români	» 15
AL. VICIU. Suplement la «Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal»	» 10
N. CARTOJAN. Legende de Troade în literatura veche românească	» 30
PER. PAPAHAĞI. Numiri etnice la Aromâni	» 15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticii românești a lui I. Eliade Rădulescu	» 8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă. (1577 - 1580)	» 12
S. PUȘCARIU. Dicționarul Academiei	» 15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia	» 40
AL. MARCU. V. Alecsandri și Italia	» 85
Dr. A. VERESS. Note și scrisori Șincaiane	» 15

